АКАДЕМИЯ НАУК ТУРКМЕНСКОЙ ССР
Институт языка и литературы имени Махтумкули

С. АТАНИЯЗОВ

ТОЛКОВЫЙ СЛОВАРЬ ГЕОГРАФИЧЕСКИХ НАЗВАНИЙ ТУРКМЕНИСТАНА

Под редакцией
заслуженных деятелей науки ТССР
академиков АН ТССР
П. Азимова и *А. Бабаева*

АШХАБАД «ЫЛЫМ» 1980

494 361-3+91(03)

ТҮРКМЕНИСТАН ССР ЫЛЫМЛАР АКАДЕМИЯСЫ
Магтымгулы адындакы Дил ве эдебият институты

А 91

С. АТАНЫЯЗОВ

ТҮРКМЕНИСТАНЫҢ ГЕОГРАФИК АТЛАРЫНЫҢ ДҮШҮНДИРИШЛИ СӨЗЛҮГИ

ТССР-иң ылымда ат газанан ишгәрлери,
ТССР ЫА-ның академиклери
П. Азымов ве *А. Бабаевиң*
редакциясы билен

ТССР Довлет китапханасы
Госбиблиотека ТССР
Инв. № 27738

АШГАБАТ «ЫЛЫМ» 1980

92+26.8
А91

Атаныязов Солтанша

А91 Түркменистаның географик атларының дүшүндиришли сөзлүги. П. Азымов ве А. Бабаевиң ред. билен. — А.: Ылым, 1980, 364 с. 20 см. — ТССР ЫА-ның Магтымгулы ад. Дил ве эдебият ин-ты.

Сөзлүкде республикамызда ерлешен шәхерлериң, обаларың, дагларың, деряларың, галаларың... 7000 чемесиниң адының манысы дүшүндирилйәр ве оларың йүзе чыкыш тарыхы хакында маглумат берилйәр.

Сөзлүк дилчилер, тарыхчылар, географлар, геологлар, почта-телеграф ве метбугат ишгәрлери, мугаллымлар ве окувчылар, шейле-де Түркменистаның географик атлары билен гызыкланян гиң окыҗылар көпчүлиги үчин ниетленилендир.

А91

А $\frac{70105-145}{М561(30)-80}$ 68—80 5000000000

© Издательство «Ылым», 1980 г.

СӨЗБАШЫ

Ер-юрт атлары эдил халкың дөреден айдымлары, танслары, роваятлары, гадымы биналарың хашамлы нагышлары, гечмишиң чепер элли гелин-гызларының гөллери ве кешделери ялы, халк дөредиҗилигиниң иң тәсин ве аҗайып ядыгәрлигидир.

(Л. Успенский)

Тебигатдакы хер задың, хер бир предметиң, хадысаның, объектиң, шол санда географик объектлериң хем өз ады болуп, шол атларың йүзе чыкышыны, оларың тебигы ве тарыхы нукдайназардан ролуны, хәзирки вагтда тутян орнуны өвренмеклигиң улы ылмы хем-де практики әхмиети бар.

Эйсем, ат нәме? В. И. Лениниң кесгитлемеси боюнча «ат тапавутландырыҗы нышан, гөзе дүртүлип дуран хайсыдыр бир аламат»[1].

Ер-юртлара дакылян атлар хем объектлериң хәсиетли аламатларыны билдирйән ве, нәхили хем болса, белли бир маны аңладян сөзлерден хасыл болярлар. Манысыз ат ёкдур. Хәзирки вагтда манысы унудылан энчеме ер-юрт атлары хем олары илки дөреден халк үчин дүшнүкли сөзлерден эмеле гелипдирлер. Географик атларың шол маныларыны, йүзе чыкыш тарыхыны, оларың дүрли дөвүрлердәки үйтгешмелерини, язув дүзгүнлерини топонимика өвренйәр (грекче топос — «ер», онома — «ат», ягны ер-юрт атлары барадакы ылым. Биз бу ишде топонимлер, ер-юрт атлары, географик атлар диен терминлериң үчүсини-де уландык). Топонимика лексикологияның дилдәки хас атлары өвренйән ономастика диен бөлүминиң улы шахаларының биридир.

Ер-юрт атларының йүзе чыкышы, оларың аңладян манылары хас ирки дөвүрлерден тә шу гүнлере ченли хер бир билесигелиҗи адамың, языҗыдыр шахырларың, сыяхатчыларың, ылмың дүрли угурларында ишлейән алымларың (дилчилериң, тарыхчыларың, археологларың, этнографларың, географларың, топографларың, картографларың, геологларың, хатда биологларың, зоологларың ве энчеме бейлекилериң) үнсүни өзүне чекип гелйәр. Мунуң өзүне етик себәби бар: ер-юрт атларының манысы дине бир билесигелиҗилиги канагатландырмак билен чәкленмән, ылмың дүрли пудаклары үчин гымматлы маглуматлары хем өзүнде җемлейәр. Хут шонуң үчин-де рус этнографы Н. И. Надеждин: «Географик атлар Ериң дилидир, Ер (шары) болса геогра-

[1] *Ленин В. И.* Эсерлер, 38 т. Ашгабат, ТДН, 1962, 419—420 сах.

фик атлар аркалы адамзадың тарыхы язылан бир китапдыр» дийип, олара улы баха берйәр[1].

*
* *

Орта Азияның, шол санда Түркменистаның гадымы топонимлери барадакы үзлем-саплам маглуматлары барып грек тарыхчыларының ве орта асыр алымларының ишлеринден тапмак боляр. Эмма түрки топонимлериң көп агзалан ве оларың энчемесиниң манысыны аныкламакда ыгтыбарлы чешме хасапланян илкинжи иш хөкмүнде М. Кашгарының (XI асыр) «Түрки сөзлериң диваны» диен улы сөзлүгини[2] айратын беллемек герек, чүнки бу эсерде ер-юрт атларының составында көп душ гелйән географик терминлериң ве кәбир топонимлериң гадымы формалары гетирилип, оларың аңладян манылары дүшүндирилйәр[3], түркмен этнонимлери ве этнотопонимлери (тире атларындан эмеле гелен ер-юрт атлары) барада хем гымматлы маглуматлар берилйәр.

Орта Азияның илкинжи топонимистлериниң бири хөкмүнде Марыда доглан ве шу ердәки ики улы китапхана эелик эден Абу-Са'д ас-Сам'аниниң (1113—1167) адыны тутмак мүмкин. Онуң арап дилинде язылан «Китаб ал-ансаб» («Генеалогик атларың китабы») диен иши тутушлыгына географик атларың сөзлүги гөрнүшинде болуп, онда Түркменистандакы гадымы топонимлериң йүзлерчесиниң ады тутуляр ве оларың кәбирине дүшүндириш хем берилйәр[4]. Бу иш ас-Сам'аниниң өз гөзи билен гөрен ве ерлерден хут өзүниң йыгнан маглуматлары эсасында языландыгы үчин, ол хас улы ылмы әхмиете эедир (автор маглумат йыгнамак максады билен 7000 адам билен гүррүңдеш боландыгыны хабар берйәр).

Орта Азияның, шол санда Түркменистаның улы топонимистлериниң бири-де Якут ибн Абдаллах ар-Руми ал-Хамавидир (1176—1229). Ол Хорасан, арап ве Орта Азия юртларына айланып, гымматлы географик материал топлаяр, Марының бай китапханаларында (шол санда, ас-Сам'аниниң ики китапханасында-да) ики йыл окап билим аляр, ал-Белазуриниң, ас-Сам'аниниң ве бейлеки гөрнүкли алымларың язан китапларындан дөредижиликли пейдаланып, өзүниң «Му'жам ал-булдан» («юртларың сөзлүги») диен географик сөзлүк гөрнүшиндәки улы ве әхмиетли ишини язяр[5]. Түркменистаның территориясыны монгол басыбалышлары дөврүнде ве шонуң өң янында айланандыгы үчин, Якут бу сөзлүгинде шол дөврүң обадыр шәхерлериниң тарыхы ягдайларыны хас говы хәсиетлендирйәр, энчеме ер-юрт атларының аңладян маныларыны хем өрән такык дүшүндирйәр. Сөзлүкде географик атларың ерли илат тарапындан айдылышына ве арапча язылыш айратынлыгына (топонимлериң фонетикасына), атларың составында көп гайталанян гошулмалара (топоформантлара) ве географик терминлере улы үнс берлипдир, аглаба топонимлер гөвнежай этимологизирленип, оларың йүзе чыкыш тарыхы догры ызарланыпдыр. Бу затлар Якутың топонимик дерңевлере түрген алым боландыгына гүвә гечйәр. Гадымы алымың бу йөрелгелери хәзирки топонимик дерңевлерде хем гиңден пейдаланыляр.

[1] *Надеждин Н. И.* Опыт исторической географии русского мира. Шу китапда: Библиотека для чтения, т. 22, отд. 3. Спб., 1837, 28 сах.

[2] *Кошгарий М.* Девону луготит-турк, 1—3 т. Тошкент, Өзб.ССР ЫА-ның неширяты, 1960, 1961, 1963.

[3] *Хасанов Х.* Ценный источник по топонимике Средней и Центральной Азии. Шу китапда: Топонимика Востока. М., ИВЛ, 1962, 31—36 сах.

[4] Материалы по истории туркмен и Туркмении (МИТТ), т. I. М. — Л., Изд-во АН СССР, 1939, 325—343 сах.

[5] МИТТ, 1, 409—438 сах.

Түркменистаның топонимиясы барада кәбир маглуматлары өзүнде жемлейән эсерлерден Решидеддиниң (XIII асыр) «Тарыхлар йыгындысы»[1], Хафизи Абрувың (XIV асыр), Хондемириң (XVI), Мухаммет Казымың (XVII), Рызагулы ханың (XIX) ве энчеме бейлекилериң ишлерини, шонуң ялы-да, Хыва ханлыгында йөредилен тарыхы гүнделиклери[2] (Мунис ве Агехиниң ишлерини, XIX асыр) ве ш. м. ятламак мүмкин.

Түркменистаның топонимиясыны өвренмекде эсасы чешмелериң ене бири хем Хыва ханы ве тарыхчысы Абылгазының (XVII асыр) «Түркменлериң сежреси» атлы китабыдыр[3]. Бу ишде энчеме ер-юрт атларының дөремегине эсас болан түркмен тайпа-тирелериниң атлары, оларың аңладян манылары ве овнук бөлеклере бөлүнишлери барада говы маглуматлар берлипдир.

Түркменистаның топонимикасы бабатда ыгтыбарлы чешме хөкмүнде европа, рус ве совет алымларының хызматлары айратын белленмәге мынасыпдыр. Венгер алымы Г. Вамбериниң Орта Азияның топонимикасына багышланан йөрите иши[4], Л. З. Будаговың, В. В. Радловың сөзлүклери, В. В. Бартольдың, В. А. Гордлевскиниң тарыхы ишлери. Гарагумы ве Түркменистаның тебигы ресурсларыны өвренен В. А. Обручевиң, А. Е. Ферсманың, А. Г. Бабаевиң географик эсерлери энчеме түркмен топонимлериниң аңладян маныларыны йүзе чыкармакда гымматлы чешме болуп дуряр.

* *
*

Ер-юрт атлары узак вагтың довамында үйтгевсиз сакланянлыгы үчин, оларда дилиң гадымы сөзлери көп душ гелйәр. Меселем, гечмишде *үңүз* («деря»), *муңер* («чешме»), *сувлаг, суват* («гүзер»), *горган* («гала»), *бор* («хек»), *булан* («лось»), *аяк* («кәсе», «окара») ялы энчеме сөзлериң түркмен дилинде өң боландыгына топонимлер шаятлык эдйәрлер, эмма соңра бу сөзлер өңки маныларында уланылышдан дүшүп галыпдыр я-да башга сөзлер билен чалшырылыпдыр.

Топонимлер халкың гүнделик геплешигинде уланылян сөзлерден эмеле гелйәр, шонуң үчин-де оларда халкың шиве айратынлыклары говы сурат ландырыляр. Меселем, Гүнорта-Гүндогар Гарагумда *Жейрели, Гочханжейрели, Көмекжейрели* ялы атлар бар. Оларың составындакы *жейре* сөзи кәбир диалектлерде «оклукирпи» диен маныда уланыляр. Диалект айратынлыкларыны билмезден, *Гөлгүрден* («көл сүсен»), *Кетдедегер* («улы такыр»), *Чокагач* («топбак, чугдам агач»), *Гамаклы* («акбашлы»), *Нагарачы* («депрекчи»), *Черимгерлер* («дери эйлейәнлер»), *Күлаллар* («күйзегәрлер») ялы энчеме атларың манысына дүшүнмек хем мүмкин дәл.

Жемгыетиң тарыхындан үзңе дөрән ат ёкдур, чүнки ер-юрт атлары олары дөреден халкың тарыхы билен гөс-гөни багланышыклы йүзе чыкяр. Кәбир атлар тарыхы вакалар эсасында дөресе (*Ганлыдепе, Порсы, Порсугала, Жемшидгала, Алилиой, Тәжигой* ялы топонимлере серединң), оларың энчемеси шол объектлерде яшаян я-да өң яшан этник топарлар, тире-тайпалар барада

[1] *Рашид-ад-Дин.* Джами-ат-Таварих («сборник летописей»), т. 1. М. — Л., Изд-во АН СССР, 1952; т. 2. М. — Л., Изд.-во АН СССР, 1960; т. 3. Баку, Изд.-во АН Аз.ССР, 1957.

[2] Бу ишлер барада середиң: МИТТ, 1 ве 2-нжи томлар.

[3] *Кононов А. Н.* Родословная туркмен. Сочинение Абу-л-Гази хана хивинского. М. — Л., Изд.-во АН СССР, 1958.

[4] *Vambery H.* Die geographishe Nomenklatur Zentralasiens. Pettermans Mitteilungen. Band, 37. Gotha, 1891.

жабар берйәрлер. Меселем, гечен асырың орталарына ченли сарык диалектиниң векиллери Марыда яшап, олар соңра Пенди оазисине гөчүпдирлер. Сарыкларың дүрли тирелериниң Марыдакы отуран ерлерини аныкламага *Алашаяп, Гадыряп, Бедеңгала, Узынбедең, Гожалы, Сарыгың ойы, Тойтакяп, Чемчедепе* ялы оларың галдырып гиден топонимлери көмек эдйәр.

Түркменистанда яшан гадымы аборигенлериң дилини, тарыхыны өвренмекде, дүрли халкларың, тире-тайпаларың шу территорияда гөчүп-гонан ерлерини йүзе чыкармакда топонимлериң әхмиети хас улудыр. Хут шонуң үчин хем тарыхчы алымлар өзлериниң ылмы дерңевлеринде географик атлары ыгтыбарлы чешме хөкмүнде ерликли пейдаланярлар.

Адындан белли болшы ялы, географик атлар география ылмы билен хем айрылмаз багланышыклы болуп, бу ылмың дүрли шахалары үчин иңңән пейдалы маглуматлары өзүнде жемлейәр, хатда ер-юрт атларының составында көп душ гелйән географик терминлери (топонимиканың ачары, эсасы хасапланян сөзлери) өвренмезден, аглаба топонимлериң хакыкы аңладян маныларыны йүзе чыкармак мүмкин дәл. Меселем, ер-юрт атларының составында *оюк* сөзи ,көпленч, «көвек» манысында уланыляр (*Оюклы, Хашымоюк, Чалоюк* ве ш. м.). Эмма Гарагумуң топонимиясында бу сөз «гарантга», «беллик», «челги» (ягны белент депелериң үстүнде дашдан я-да чөп-чаламдан үйшүрилип эдилен ориентир белликлер) ялы манылары хем аңладяр (*Дашоюк, Солтаноюк*).

Географик терминлериң көпүси ерли (локал) хәсиете эедир. Меселем, *чырла, дамла, орпа, ойтак, ийшме, депиз* ялы энчеме терминлер, эсасан, түркмен дилине махсусдыр (олара эндемик терминлер дийилйәр). Шейле сөзлериң бирнәчеси (*такыр, гыр, байыр, ойтак, чырла, арык* ве ш. м.) соңра рус дилине гечип, онуң үсти билен бейлеки диллере-де аралашыпдыр.

Хут түркмен дилинде ве онуң диалектлеринде-де бир терминиң энчеме гөрнүшде уланылышына душ гелинйәр. Меселем, эдеби дилдәки *гүзер* сөзи Гаррыгала, Гызылетрек ве Эсенгулы районларында *олум,* Дарганата районында *сувлат,* Ставрополь түркменлериниң геплешигинде *суват,* ёмут диалектинде *ясга, есге* ялы формалара эедир, оларың өвренилмеги болса шол сөзлер билен гелйән *Гүдүролум, Диксувлат, Өзексуват, Ясга, Чәгеясга* ялы топонимлериң манысына дүшүнмәге көмек эдйәр.

Географик терминлер топонимияда улы роль ойнаярлар[1], чүнки *Гарагум, Акгум, Гызылгум, Такыр, Үңүз, Этек, Этрек, Тирсек, Чырлагуйы* ялы кәбир атлар шейле терминлериң диңе өзүнден дурян болса, *Гөкдепе, Гызылсув, Гызылтакыр, Дөртгуйы, Көпетдаг, Түркменгала* ялы мүңлерче топонимлериң хайсы хем болса бир компонентини шол сөзлер хасыл эдйәрлер. Умуман, Түркменистаның ер-юрт атларының эсли бөлеги географик терминлерден я-да шоларың гатнашмагындан эмеле гелипдир. Бу ягдай көп халклара махсусдыр. Шонуң үчин хем Э. М. Мурзаев хер бир топонимик дерңевиң илки билен географик терминлери өвренмекден башланмалыдыгыны өрән догры беллейәр[2].

География ылмы үчин топонимиканың әхмиети диңе шунуң билен чәкленмейәр. Объектлериң хәсиетли аламатлары: ер үстүниң гурлушы, рельефи, гидрографиясы, климаты, тебигы байлыклары, өсүмликлер ве хайванат дүнйәси билен багланышыклы дөрән топонимлер ер-юртларың диңе бир хәзирки дәл,

---

[1] Топонимияда географик терминлериң ролы барада хас долурак маглумат алмак үчин, шу китаба середиң: Местные географические термины в топонимии. Тезисы докладов и сообщений. М., 1966; А т а н и я з о в С. Географические термины в топонимике Туркменистана. — «Известия АН ТССР. Серия обществ. наук», 1969, №1.

[2] М у р з а е в Э. М. Очерки топонимики. М., «Мысль», 1974, 99 сах.

әйсем гечмишдәки географик ягдайларыны билмәге, дүрли объектлериң өңки ландшафтыны гөз өңүне гетирмәге хем көмек эдйәр.

Республикамызың хожалык ве тебигы шертлерини өвренмекде-де топонимлер гымматлы чешме хасапланярлар, чүнки дүрли районларың хожалык ве тебигы шертлери топонимикада суратландырыляр[1]. Меселем, гошма атларың бир бөлегини хасыл эдйән *яп, арык, канал, бент, жыкыр, ховдан, сака* ялы сөзлер, эсасан, оазислерде душ гелип, суварымлы хожалыгың шертлеринде дөрәпдирлер, эмма *чырла, дамла, ийшме, как, сардаба, ойтак, гуйма* ялы географик терминлер ве *Ажыгуйы, Шоргуйы, Сүйжүгуйы, Балгуйы* ялы гидронимлер (сувлы ерлериң атлары) Гарагумуң гидрографик шертлерини өвренмекде әхмиетлидир[2].

Бу айдыланлар белли бир территорияның ер-юрт атларыны өвренмекде диңе бир лингвистик методың етерлик дәлдигини, дүйпли топонимик дерңев үчин, шол территорияда яшаян халкың дилини, тарыхыны, географиясыны говы билмегиң, шу ылымларың методларындан комплекслейин пейдаланмагың зерурдыгыны гөркезйәр[3].

Географик атлар халк дөредижилигиниң өзболушлы нусгасы болуп, хер бир топоним оны дөреден халкың тебигата болан сынчылыгының, дурмуша гөзъетиминиң, дөредижилик талантының, ылмы дүшүнжесиниң, фантазиясының өнүмидир. Энчеме атлар барада дүрли роваятлар дөредилип, олар гызыклы фольклор материалы хөкмүнде агыздан-агза гечип гелйәр.

Мекдеплерде, йөрите орта ве ёкары окув жайларында окадылян тарых, география ве бейлеки сапакларда душ гелйән топонимлериң аңладян маныларыны дүшүндирмеклик сапагың гызыклы гечмегине, окувчылар тарапындан говы дүшүнилмегине ве өзлешдирилмегине көмек эдйәр.

Топонимиканың тербиелейжилик әхмиети хем улудыр. Гөрнүкли партия ве дөвлет ишгәрлериниң, зәхметкеш халкың багты угрунда гөрешен революционерлериң, языжы ве шахырларың, Совет Союзының хем-де Социалистик Зәхметиң Гахрыманларының атлары дакылан шәхерлер, посёлоклар, обалар ве бейлеки ерлер агзаланда, халк өзүниң герчеклерини мәхир ве сөйги билен ятлаяр. Ерли географик атларың манысына гөз етирмеклик яшларда ватанчылык дуйгусыны, мәхрибан үлкәмизе болан сөйгини хем тербиелейәр.

Түркменистандакы топонимлериң рус ве бейлеки доганлык халкларың диллеринде язылышында, транскрипциясында нәтакыклыклар, булашыклыклар хенизе ченли довам эдйәр. Географик атларың асыл манысына дүшүнилмезликден гелип чыкян шейле кемчиликлер почта, газет-журнал ишгәрлериниң, мугаллымларың, окувчыларың ве энчеме эдараларың гүнделик ишлеринде бикынчылык дөредйәр. Хут шонуң үчин-де гечен асырың ахырларындан тә бизиң гүнлеримизе ченли Түркменистаның географик атларыны дүрс язмак ве рус дилине догры транскрибирлемек барада онларча макалалар чап эдилди. Хатда Түркменистаның II лингвистик гурултайында-да Б. М. Кербабаевиң, О. М. Жумаевиң, А. П. Лавровың эден чыкышлары хут шу мөхүм меселә багышланды[4]. Б. Кербабаев өз чыкышыны шейле жемледи: «Сөзүмиң ахырын-

---

[1] Середиң: А т а н и я з о в С. Отражение в топонимике природно-хозяйственных условий Туркменистана. Шу китапда: Очерки по истории хозяйства народов Средней Азии и Казахстана. Л., «Наука», 1973.

[2] Ылмың дүрли пудаклары үчин топонимиканың әхмиети барада середиң: А т а н ы я з о в С. Ериң дили. Ашгабат, «Түркменистан», 1971.

[3] М у р з а е в Э. М. Очерки топонимики, 16 сах.

[4] Түркменистаның II лингвистик гурултайының материаллары. ТССР ЫА-ның Магтымгулы адындакы Дил ве эдебият институтының голязмалар фонды. 4 ве 10-нжы букжалар, инв. № 154, 160.

да, мен иңңән мөхүм меселе барада дуруп гечмекчи. Бизде түркмен хем-де рус диллеринде кәбир шәхерлериң ве районларың атлары дүрлүче языляр: *Ашгабат — Ашхабад, Чәрҗев — Чарджоу, Дашховуз — Ташауз, Көне — Куня, Ыыланлы — Ильялы* ве ш. м. Хей-де, шейле ягдай билен ылалашып болармы? Меркези шәхеримизе ики хили ат бермек гелшиклими? Дилчилер бу меселәни анықламалыдырлар, соңра, географик атлары ики дилде бирмеңзеш язмагы канунлашдырмак максады билен, ТССР Екары Советиниң Президиумына йүз тутмалыдырлар»[1].

Шейле болса-да, бу кын ве чылшырымлы меселе II лингвистик гурултайда өз чөзгүдини тапып билмеди, хатда ол гурултайың резолюцияларына-да гиризилмеди. Бу меселәни ылмы эсасда чөзмекде ве белли бир территорияда бир адың көп гезек гайталанмагының өңуни алмакда топонимик сөзлүклериң иңңән улы әхмиети бардыр.

* *
*

449 мүң *кв/км* мейданы әелейән Швецияда 12 миллион топонимиң барды-гыны ерли алымлар анықладылар[2]. Түркменистаның территориясы Швецияддан улудыр (488 мүң *кв/км*). Диймек, бизиң республикамызда хем улулы-кичили объектлериң атларының бирнәче миллиона етйәндигини чакламак мүмкин, чүнки хер бир обаның, атыз-чиллериң, япларың, Гарагумдакы он мүнлерче гуйының, чөлүң хер бир депесиниң, голуның, такырының, дагларың хер дересиниң өзбашдак ады бар. Атларың шу уммасыз мукдары белли бир дөвүрде дәл-де, эйсем дүрли вагтларда ве шертлерде эмеле гелипдирлер, олары хасыл эден сөзлер-де дүрли диллере дегишлидирлер, чүнки адамзат җемгыетиниң гадымы яшайыш меркезлериниң бири болан бу территорияда дүрли дөвүрлерде айры-айры диллерде геплән халклар яшапдырлар. Шу нукдайназардан, Түркменистандакы топонимлериң дөрейиш этаплары ве оларың дегишли диллерини гысгача шейле хәсиетлендирмек мүмкин.

Бизиң эрамыздан хас өң хәзирки Түркменистаның территориясында эйран диллериниң дүрли диалектлеринде геплән хорезмлилер, маргианалылар, дахлар, массагетлер, аланлар ве ш. м. халклар яшапдырлар. Шолар тарапындан дөредилен ве бизиң гүнлеримизе гелип етен *Мары, Мургап, Ургенч (Көнеургенч), Батхыз, Теҗен, Нусай, Саракт, Абыверт, Талхатан, Дарган(ата), Амыдеря, Седвер, Дәнешир, Фарап, Келиф, Кишман (Кушмейхан), Пенди, Хорасан, Хысравгала* ялы бир ве бирнәче мүң йылы өз үстүнден гечирен энчеме атлар Түркменистаның топонимиясының иң ирки, биринҗи гатлагыны хасыл эдйәрлер. Муңа серетмезден, эйран диллериндәки сөзлерден эмеле гелен ер-юрт атларының әхлиси ирки дөвре дегишли диймек болмаз, чүнки тә Бейик Октябрь социалистик революциясына ченли Түркменистанда парс-тәҗик диллериниң йөргүнли уланыланлыгы, галыберсе-де бу территорияда шол диллерде гeплейән халкларың белли бир топарының яшамаклыгы соңкы вагтларда-да шейле атларың дөремегине себәп болупдыр[3] (бейлеки доганлык халклар билен бирликде, Совет Түркменистанында яшап йөрен парслар, булучлар, күртлер, тәҗиклер хәзир хем бар).

---

[1] Шол ерде, инв № 160, 201 сах.

[2] Сергеев И. Тайна географический названий. М., Госиздат детской литературы Минпроса РСФСР, 1963, 4 сах.

[3] Сөзлүкде эйран диллеринде геплән халкларың (парсларың, тәҗиклериң, булучларың, күртлериң ве бейлекилериң) әхлисиниң сөзлери шертли суратда парсча дийлип белленди.

Түркмен топонимиясының хронологиясында икинҗи, иң эсасы гатлагы түрки сөзлерден хасыл болан топонимлер әелейәрлер. Түрки халкларың Орта Азияның, шол санда Түркменистаның чәклерине аралашып башламагы билен бу ерде оларың сөзлеринден эмеле гелен топонимлер хем дөрәп уграяр, Меселем, Амыдеряның *Өгуз, Үңуз,* Теҗен дерясының *Ох (Окс, Акес,* ягны *Өгуз)* диен атлары барып бизиң эрамыздан өңки грек тарыхчыларының ишлеринде-де душ гелйәр. X—XI асырларда түркменлериң Маңгышлага ве Балкан себитлерине аралашып башламагы билен, бу ерде *Маңгышлак, Үстюрт, Түвер, Үңуз (Узбой)* ялы энчеме түрки топонимлер йүзе чыкяр. Бейле атлар соңкы дөвүрлерде-де, хәзир хем дөрейәр.

VII—VIII асырларда Түркменистаның араплар тарапындан басылып алынмагы нетиҗесинде, бу ерде арап сөзлеринден хасыл болан топонимлер хем дөрәп башлаяр (*Бешир, Арап, Саят, Җебел, Келиф, Так, Репетек* ве ш. м.). Араплар кәбир ерли топонимлери өз диллерине терҗиме хем эдипдирлер (*Варазруд — Мавераннахр, Дәнешир — Фам-ал-Асад, Пенди — Хамскара* ве ш. м.). Дин билен багланышыклы *ыслам, ымам, молла, хоҗа, магтым, өвлүйә, метҗит* ялы арап сөзлеринден эмеле гелен топонимлер хем бар. Эмма муңа серетмезден, түркмен топонимиясында арап сөзлеринден дурян атларың мукдары өнчаклы көп дәл.

Түркменистаның ер-юрт атларында монгол сөзлериниң саны ондан хем аз (*Мугал, Чагатай, Батыйың гәдиги, Хеләкиниң чили, Дөрмен* ве ш. м.).

Бу территорияда соңкы дөвүрлерде дөрән атлар хөкмүнде рус сөзлеринден хасыл болан топонимлери беллемек мүмкин. Түркменистаның Руссия бирикдирилмеги билен бу ерде шейле атларың энчемеси йүзе чыкяр (оларың илкинҗиси XVIII асырың биринҗи ярымында дөрән *Красноводск* диен атдыр). Рус сөзлеринден хасыл болан топонимлериң бирнәчеси ерли атларың рус дилине терҗиме эдилмеги я-да меңзешрәк айдылян рус сөзлери билен чалшырылмагы (*Гызылсув — Красноводск, Эгшем — Перевал, Узынҗа — Долгий, Балхана — Барханы* ве ш. м.), кәбирлери хем бу ере гөчүп гелен рус илатының өңки отуран ерлериниң адыны дакмагы (*Полтавка, Уралка, Саратовский, Крестовый* ве ш. м.) нетиҗесинде эмеле гелипдир. Революциядан өң Руссиядан гөчүп гелен илатың отуран ерлерине, шонуң ялы-да Көпетдагдакы энчеме илатлы пунктлара рус генералларының, чиновниклериниң атлары дакылыпдыр: *Димитриевка* (Гылгылав), *Куропаткинский* (Келтечынар), *Рербергевский* (Инжирли), *Невтоновский* (Сүлүкли), *Романовский* (Гарагач), *Анненковский* (Айыдере), *Тумановский* (Терскүммет), *Александровский* (Гаррыгала) ве ш. м.[1]

Революциядан соң рус сөзлери ве онуң үсти билен аралашан совет-интернационал сөзлери Түркменистандакы дүрли объектлере, ылайта-да колхоз ве совхозлара хас көп дакылды (*Труд, Победа, Энергетик, Нефтезаводск* ве ш. м.).

Диймек, Түркменистаның топонимлери дүрли дөвүрлерде энчеме диллериң сөзлеринден эмеле гелипдирлер. Чет диллериң сөзлеринден дурян шейле топонимлериң аглабасы олары кабул эден дилиң фонетик канунларына боюн эгдирилйәр, нетиҗеде, бу атларың энчемеси таналмаз дереҗеде үйтгәп гидйәр. Шонуң үчин оларың кәбириниң асыл нусгасыны йүзе чыкараймагам аңсат дәл. Меселем: *Мейхене — Мәне, Абхадаран — Бәхерден, Даягатин — Байхатын, Гурганҗ — Үргенч, Кушмейхан — Кишман, Маркух — Марков, Хоҗаҗеңбаз — Хоҗамбаз, Практикант — Пиртикан* ве ш. м. Узак вагтың гечмеги билен кут түркмен дилиниң өз сөзлеринден эмеле гелен топонимлериң хем кәбири

---

[1] Канода Н. Н. Переселенческие поселки в Закаспийской области (конец XIX — начало XX в.). Ашхабад, «Ылым», 1973, 12 сах.

шейле үйтгешмелере сезевар болупдыр. Меселем: *Үңүзбойы — Узбой, Эймир или — Емрели, Гарабаглы — Гарбаклы, Сандыкгачан — Сандыкгачы* ве ш. м. Шейле топонимлериң асыл нусгаларыны йүзе чыкармак үчин, гадымы карталарың, ер-юрт атларыны өз ичине алян дүрли тарыхы, географик ишлериң, сөзлүклериң, сыяхатнамаларың, классык шахырларың гошгуларының улы әхмиети бардыр.

* *
*

Түркменистаның географик атлары өзлериниң гурлушлары боюнча-да, аңладян манылары бабатдан-да бейлеки доганлык түрки халкларың топонимлери билен, умуман, меңзешдир. Яны-якынлара ченли *Каспи, Гарагум, Гызылгум, Көпетдаг, Көйтендаг, Амыдеря, Тянь-Шань, Памир* ялы улы объектлериң әхли ерине дегишли тутуш, битеви ады болмандыр, оларың хер бөлегине бир ат дакылыпдыр. Меселем, Каспи деңзиниң 80 чемеси адының боландыгы аныкланылды. Бейле ягдай Түркменистаның, умуман, Орта Азияның топонимиясының хәсиетли аламатларының биридир.

Оба ве шәхер атларына середенде, Европа юртларындакы деряларың атларыны хас гадымы хасаплаярлар. Хатда энчеме шәхерлере-де деряларың атлары дакылыпдыр (*Москва, Вена, Вологда, Волхов, Воркута, Воронеж, Ейск, Кострома, Омск, Томск, Самара* ве ш. м.). Эмма Орта Азияның топонимиясында бу ягдай терсине болуп, деряларың, деңизлериң аглабасының ады оларың кенарындакы шәхерлериң (халкларың) атларындан алныпдыр (*Амыдеря, Мургап, Теҗен, Каспи* ве ш. м.).

Топонимлериң этник атлардан эмеле геленлерине-де, сөзлем гөрнүшлилерине-де түрки халкларың көпүсинде душ гелиньәр. Бу халкларың топонимлериниң арасындакы шунуң ялы меңзешликлере ве умумылыклара серетмезден, оларың өзара тапавутлары, хер хайсының өзүне махсус болан айратынлыклары хем бардыр, чүнки географик атларың энчемеси локал хәсиетде болуп, халкың ерли геплешигиндәки өзболушлы сөзлерден эмеле гелйәр, оларың бирнәчеси болса илатың кесп-кәри, мешгулланян хүнәри билен багланышыклы йүзе чыкяр.

* *
*

«Түркменистаның топонимик сөзлүгиниң» биринҗи неширинде[1] республикамызың 3000 чемеси географик адына дүшүндириш берилйәрди. Авторың илкинҗи сынанышыгы боланы үчин, Түркменистандакы энчеме обаларың ве бейлеки ерлериң атлары барада материал йыгналмандыгы себәпли, бу сөзлүге гиризиләймели атларың көпүси үнсден дүшүп галыпды, кәбир атларың дүшүн-

[1] Атаныязов С. Түркменистаның топонимик сөзлүги. Ашгабат, «Ылым», 1970. Шу сөзлүк барада язылан сынлар: Ибрагимов С. И., Караев С. Топонимический словарь Туркменистана. — «Советская тюркология», 1972, № 5; Оразов А. Книга о географических названиях Туркменистана. — «Известия АН ТССР. Серия обществ. наук», 1972, № 2; Мурзаев Э. М. Очерки топонимики, 205—206 сах.; Алтаев С. Түркменистаның географик атлары барада важып сөзлүк. — «Совет Түркменистаны», 1972, 4 январь; Бердиев Ө. Топонимика дегишли сөзлүк. — «Мугаллымлар газети», 1971, 28 июль; Оразов А. Топонимический словарь Туркменистана. — «Туркменская искра», 1972, 2 февраль; Розыев А. Сөз манысын аңар болсаң... — «Эдебият ве сунгат», 1971, 9 сентябрь; Пенжиев М. Топонимика барада гымматлы иш. — «Ленин ёлы», 1971, 25 август.

дирилиши хем гошмача ылмы дерңевлери талап эдйәрди. Шу затлары назара алып, сөзлүк чап эдиленден соң хем автор Түркменистаның топонимлерини йыгнамаклыгы ве оларың үстүнде ишлемеклиги довам этдирди.

Ятланан сөзлүк 1964—1967-нҗи йылларда йыгналан топонимик материаллар эсасында дүзүлипди. Хәзирки нешир, ол материаллардан башга-да, Түркменистаның ер-юрт атлары барада авторың 1968—1977-нҗи йыллар аралыгында топлан материалларыны хем өз ичине аляр. Автор шу йылларың довамында республикамызың әхли районларында ве аглаба обаларында хер йылда ортача үч ай ылмы командировкаларда ве экспедицияларда болды. Нетиҗеде, Түркменистаның топонимиясы барада бай материал топланып, ер-юрт атларының картотекасындакы сөзлериң умумы саны өңкүден үч эссе артдырылды. Бу болса хәзирки неширдәки сөзлүк макалаларының саныны 7000-е етирмәге мүмкинчилик берди (атдаш объектлериң адының бир макалада ерлешдирилйәндигини назара алсак, онда сөзлүге гиризилен топонимлериң мукдары хас көпдүр).

Сөзлүгиң биринҗи неширинде ерлешдирилен атлар барада хем гошмача маглуматлар топланды. Нетиҗеде, оларың аглабасы тәзеден ишленди, кәбирине бу неширде башгача дүшүндириш берилди, бирнәче макалаларың үсти етирилди, «манысы белли дәл» дийлип гидилен атларың энчемесиниң манысы анықланды.

Сөзлүгиң хәзирки неширине гиризилен атлар «Түркменистан ССР-ниң административ-территориал бөлүнишиклериниң» списокларындан, демир ёл станцияларының ресми списогындан, дүрли йылларда чыкан карталардан, шәхер, район, посёлок ве оба исполкомларының хем-де ерли яшулуларың берен маглуматларындан, шейле-де колхозларың ве совхозларың карталарындан алынды. Административ-территориал бөлүнишиклериң списогында диңе шәхерлериң, шәхер типли посёлокларың, областларың, районларың, область ве район табынлыгындакы шәхерлериң хем-де оба Советлериниң атлары гиризилип, оларың гарамагындакы энчеме илатлы пунктларың, оба советиниң ады хөкмүнде уланылмаян обаларың ве бейлеки ерлериң атлары гөркезилмейәр. Дашховуз, Чәрҗев ве Мары областларының территорияларында бир оба советине дегишли бирнәче оба болуп, оларың атлары ,көпленч, ики хили уланыляр: яшулулар обаларың хакыкы адыны тутса, яшларың геплешигинде ве ерли метбугатда олара соңкы дакылан атлар йөргүнлидир («Комсомол» участогы, совхозың 1-нҗи бөлүми, 5-нҗи бригада ве ш. м.). Бу ягдай болса ылым үчин дервайыс болан энчеме топонимлериң ятдан чыкарылмагына ве кем-кемден йитип гитмегине гетирйәр. Муңа 1926-нҗы йылдакы Түркменистаның административ бөлүнишигине гиризилен атларың уммасыз көп бөлегиниң хәзирки вагтда уланылмаяндыгы хем шаятлык эдйәр. Шоңа гөрә-де хәзир бар болан обаларың хакыкы топонимик атларыны биз сөзлүге гириздик (колхозларың ве совхозларың атлары сөзлүге алынмады).

Топонимлериң маныларыны ве оларың йүзе чыкыш себәплерини анықламакда биз, көпленч, өзүмизиң ерлерден топлан материалларымыза эсасландык. Инди энчеме йылдан бәри авторың «Эдебият ве сунгат» газетинде «Сөз манысын аңар болсаң...» диен рубрикада айры-айры ер-юрт атларының гелип чыкышы ве аңладян манылары барада язян макалалары чап эдилйәр. Шейле макалаларың бирнәчеси «Географик атларың тарыхындан» диен рубрика билен «Түркменистаның ядыгәрликлери» журналында-да нешир эдилди. Шондан соң ве «Түркменистаның топонимик сөзлүгиниң» биринҗи нешириниң чап эдилмеги билен багланышыклы автора республикамызың дүрли күнҗеклеринден йүзлерче хат гелип говушды. Биз ол хатларда айдылян говы пикирлери, окыҗыларың маслахатларыны миннетдарлык билен кабул этдик ве сөзлүгиң шу неширинде пейдаландык.

Кәбир атларың дүшүндирилишинде биз М. Кашгарының, Л. З. Будаговың, В. В. Радловың сөзлүклерине, түрки диллериң ве оларың диалектлериниң лексик материалларына, Г. Вамбериниң, Э. М. Мурзаевиң, В. А. Никоновың, Г. К. Конкашпаевиң, А. А. Абдырахмановың, Х. Хасановың, К. Абдимуратовың, С. Караевиң ве бейлекилериң топонимик сөзлүклерине хем-де топонимика барадакы энчеме ылмы ишлерине, В. В. Бартольдың, В. А. Гордлевскиниң М. Е. Массоның, А. Н. Кононовың, А. Г. Бабаевиң ве энчеме бейлеки алымларың язан тарыхы, археологик, этнографик, географик ишлерине, шахыр-языҗыларың, сыяхатчыларың эсерлерине, ерли газет-журналлара ве ш. м. эсасландык. Пейдаланылан шейле ишлере өз еринде салгыланма берилди.

Сөзлүк дүзмек аңсат дәл, чүнки ол иңңән хысырдылы ве көп вагты талап эдйән иш. Оны амала ашырмага диңе бир адамың тагалласы етерлик дәл. Окыҗыларың дыкгатына хөдүрленйән шу сөзлүги дүзмекде ве оны хәзирки дереҗесине етирмекде автора дүрли угурларда ишлейән энчеме алымларың язан ылмы эсерлери, оларың маслахатлары ве голдавы хемаят берди.

Өңи билен, автор шу сөзлүгиң илкинҗи материалларыны топламага көмек эден ве сөзлүк дүзмегиң башлангыч ёлларыны өвреден мерхум халыпасы, ТССР ЫА-ның корреспондент-члени М. Я. Хамзаевиң адыны улы миннетдарлык билен ятлаяр. Сөзлүги редактирлемек ялы хысырдылы иши өз үстлерине алан ве онуң шу дереҗә етмегине көмек эден ТССР ЫА-ның академиги филологик ылымларың доктору, профессор П. Азымова, СССР ЫА-ның корреспондент-члени, ТССР ЫА-ның академиги, географик ылымларың доктору, профессор А. Г. Бабаеве, сөзлүги голязма гөрнүшинде окап, өз пикирлерини айдан ТССР ЫА-ның корреспондент-членлери Б. Чарыярова, З. Б. Мухаммедова, М. Н. Хыдырова, шонуң ялы-да, авторың сөзлүк дүзмек ялы кын ве көп зәхмет талап эдйән гүнделик ишине голтгы берен Магтымгулы адындакы Дил ве эдебият институтының дилиң тарыхы ве диалектологиясы хем-де лексикография секторларының ишгәрлерине, шу институтың алымлар советиниң дил билими секциясының членлерине автор чуң миннетдарлык билдирйәр.

Сөзлүгиң хилиниң говуланмагына ярдам эден, сөзлүк макалаларының гурлушы барада гымматлы маслахатлар берен ве сөзлүгиң биринҗи нешири барада метбугатда өз пикирлерини айдан Э. М. Мурзаев, В. А. Никонов, Б. Х. Кармышева (Москва), С. Ибрагимов, С. Караев (Дашкент), К. К. Целуйко (Киев), А. А. Абдырахманов, Г. К. Конкашпаев (Алмаата), Г. Ф. Саттаров (Казань), С. Алтаев, А. Оразов, Ө. Гурбанов, Ө. Бердиев (Ашгабат), М. Пенҗиев, Ы. Муртазакулов (Чәрҗев) ялы алымлара, рецензентлер А. Розыеве, А. Хүммедова, шонуң ялы-да сөзлүгиң илкинҗи нешириниң эдеби редакторы Г. Непесова ве бейлекилере автор түйс йүрекден миннетдардыр.

Ерлерден материал йыгнамага көмек эден оба ёлбашчыларына, мекдеп мугаллымларына, партия ве совет ишгәрлерине, ер-юрт атлары барада маглумат берен ве автора хат язан адамлара-да чуң йүрекден саг болсун айдярыс.

Сөзлүгиң биринҗи неширинде гойберилен нәсазлыкларың аглабасының дүзедилендигине гарамаздан, сөзлүк макалаларының гурлушында, топонимлериң дүшүндирилишинде бу неширде-де кәбир кемчиликлериң болмагы мүмкиндир, сөзлүге гиризилмели кәбир атларың үнсден дүшүп галанлары-да, областларың тәзеден дөредилендиги ве якында кәбир районларың бөлүнендиги үчин, объектлериң ерлешйән районларының өңки бөлүнишик боюнча гөркезиленлери-де бардыр. Шейле кемчиликлери хабар берен адамлара автор түйс йүрекден миннетдар болар. Хатлары ТССР ЫА-ның Магтымгулы адындакы Дил ве эдебият институтына (Ашгабат шәхери, 744000, Гоголь көчесиниң 15-нҗи җайы) ибермек болар.

СӨЗЛҮГИҢ ГУРЛУШЫ ХАКЫНДА

Шу сөзлүкде Түркменистандакы дүрли географик объектлериң: шәхерлериң, посёлокларың, обаларың, дагларың, дерелериң, җүлгелериң, деряларың, чешмелериң, япларың, көллериң, гадымы галалаларың, гум массивлериниң, кәбир гуюларың, улы такырларың ве ш. м. 7000 чемесиниң адының аңладян манысы ве оларың йүзе чыкыш себәплери барада гүррүң берилйәр.

Союзымызың топонимикасыны хер тараплайын ве көпчүликлейин өвренмеклиге диңе яңы-якында гиришилди. Шонуң үчин-де хәзире ченли чап эдилен топонимик сөзлүклериң саны көп дәл. Шейле сөзлүклери дүзмек барада ёл гөркезиҗи голланмалар, инструкциялар хем ёк. Биз шу сөзлүгиң дүзүлишинде, сөзлүк макалаларының гурлушында, эсасан, Э. М. ве В. Г. Мурзаевлериң «Словарь местных географических терминов» (М., 1959), В. А. Никоновың «Краткий топонимический словарь» (М., 1966) диен ишлеринден ве бейлеки кәбир сөзлүклерден угур алдык.

Сөзлүкде сөзлер элипбий тертибинде[1], олардакы узын айдылян чекимлилер болса баш сөзден соң квадрат яй ичинде ики нокат (:) аркалы берилди[2]. Совет-интернационал сөзлеринде узынлык белленмеди. Ер тыгшытламак максады билен, компонентлери айры язылян *Сәди пәлваның көли, Егенәниң кәризи* ялы ве 3—4 сөзден ыбарат *Сүлейманкеркавчыкаран* ялы гошма атларда хем узынлык гөркезилмеди. Реестр сөзүң ызындан объектлериң дегишли районлары, соңра оларың ерлешйән ерлерини хас анык гөркезмек максады билен, шол объектлериң дегишли оба советлериниң атлары (я-да оларың якынындакы беллирәк топонимлер) гетирилди. Эгер бир топоним ики я-да үч районда душ гелйән болса, онда илки районларың, яй ичинде болса обаларың ады дегишли тертипде саналды. Шундан соң объектиң типи (шәхер, оба, гуйы, яп...) гөркезилди. Меселем:

АЙҖЕМАЛ [А:йҗема:л] — Гызылетрек районында (Шарлавукда) чешме (бу «Гызылетрек районының Шарлавук обасында чешмәниң ады» диен манысындадыр).

ГУШЛУГАЯ — Гызыларбат ве Ёлөтен районларында (Завда ве Сандыкгачыда) гаялар (бу «Гызыларбат районының Зав ве Ёлөтен районының Сандыкгачы обаларында гая атлары» диен маныдадыр) ве ш. м.

Сөзлүк макалаларының саныны көпелтмезлик максады билен, энчеме объектлериң бир меңзеш атлары бир макалада гетирилди. Меселем:

ХАЛАЧ — Чәрҗев областында район; Гәверс районында байырлык.

Манысы айратын, язылышы меңзеш атлар хем бир макалада арап цифрлери аркалы берилди. Меселем:

АКГУЙЫ [А:кгуйы] — **1.** Красноводск районында (Гарагумда) оба, гуйы. *Ак* — тире ады. **2.** Гарагумда гуюлар. *Акгуйы* — аклаң чәгеликлерде газылян гуюларың бир гөрнүшидир ве ш. м.

Объектлериң ерлешйән ерини ве нәмәниң адыдыгыны билдирйән сөзлемден соң, кәбир топонимлерде яй ичинде объектиң параллель уланылян ерли ады я-да онуң өңки, гадымы ады берилди.

Шу маглуматлардан соң топонимлериң аңладян манылары, оларың составындакы сөзлериң терҗимеси я-да дүшүндирилиши, мүмкин болан ерлерин-

---

[1] Мукдар ве тертип санлар билен гелйән *26 Баку комиссарлары, 9 Ашгабат комиссарлары, 1-нҗи Май, 2-нҗи Гөкҗе, 6-нҗы көл* ялы атлар цифрлери аңладян сөзлериң элипбий тертиби боюнча берилди.

[2] Узын чекимлилер белленилмесе, кәбир атларың аңладян маныларыны аныкламак мүмкин дәл. Меселем, *Голаҗы, Ок, О:к, Эргешбайталлы, Гыр* ялы топонимлере середиң.

де болса объектлере нәме себәпден шейле адың дакыландыгы догрусында маглуматлар берилди, эмма *Йылгынлы, Гамышлы, Гапланлы, Гарагыр, Гаргылы, Яндаклы* ялы манысы өз-өзүнден айдың болан топонимлере, шонуң ялы-да, гошма атларың составындакы *даг, депе, яп, арык, гала, оба...* ялы өз хакыкы маныларында уланылян ве көпчүлик үчин манысы анык болан сөзлере дүшүндириш берилмеди.

Топонимияда уланылян сөзлериң эдеби дилде энчеме манысы болуп билер. Сөзлүкде ол сөзлериң әхли маналары дәл-де, топонимлериң составында аңладян манысы дүшүндирилди.

Дүшүндирилйән сөзлер, мысаллар курсив билен, оларың терҗимеси, манысы, этимологиясы болса гоша дырнагың ичинде гетирилди. Меселем: Пулхатын — *пул* — «көпри», *гатин* — «дашә», ягны «дашдан, бишен керпичден салнан көпри».

Сөзлүгиң гөврүмини уланмазлык үчин, топонимлериң составында көп гайталанян географик терминлер ве бейлеки сөзлер бир макалада гиңден дүшүндирилип, соңра гайталанян ерлеринде олара салгыланылды.

Окыҗылар көпчүлигиниң сөзлүкден пейдаланмагыны аңсатлашдырмак максады билен, арап, парс ве бейлеки диллерден гечен сөзлер түркмен элипбийинде берилди.

Кәбир топонимлериң манысыны дүшүндирмекде тарыхы ве географик маглуматлары гетирмек зерур боляр, чүнки шол маглуматлар адың дөрейшине, дүрли дөврүлердәки үйтгешмелерине ве манысына дүшүнмәге ярдам эдйәр. Хәзирки энчеме топонимлер барып классык шахырларымызың дөредиҗилигинде хем душ гелйәр. Магтымгулының, Сейдиниң, Зелилиниң, Молланепесиң ве бейлеки шахырларың гошгуларындакы географик атларың сөзлүкде мысал хөкмүнде гетирилмеги шол топонимлериң дөрән ве уланылан дөврүлерини (хронологиясыны) анықламага, оларың формаларыны ве вариантларыны өвренмәге көмек эдйәр.

Хич хили маны аңлатмаян топонимиң болмайшы ялы, географик атлар төтәнлейин, төверегиндәки бейлеки атлардан үзңеликде дөрәп билмейәрлер, шонуң үчин-де кәбир атларың аңладян маныларына дүшүнмеклиге мазмуны я-да формасы меңзешрәк болан бейлеки атлар көмек эдйәрлер, кәбир атларың болса башга бир дилде уланылян параллель ады — терҗимеси боляр (*Кыркгыз — Чилдухтаран, Бәштараз — Пенҗивар, Пенди — Хамскара* ве ш. м.). Шейле атларың дүшүндирилишинде биз деңешдирмеден пейдаландык. Меселем: Үчаҗы — деңешдириң: Б ә ш а җ ы, С е к и з а җ ы,; Байхатын — деңешдириң: П у л х а т ы н; Хурмант — деңешдириң: Ы з г а н т ве ш. м.

Энчеме топонимлериң, ылайта-да чет дилиң сөзлеринден эмеле гелен атларың йүзе чыкышы ве аңладян манылары барада дүрли роваятлар дөредилипдир. Халк дөредиҗилигиниң гызыклы ве әхмиетли пудагы болан бу топонимик роваятларың диңе кәбири атларың хакыкы манысына дүшүнмәге көмек эдйәр, эмма оларың аглабасы чаклама этимология билен багланышыклыдыр. Шейле-де болса, ерли халк энчеме топонимлериң манысыны шу роваятлар эсасында дүшүндирйәр, бу роваятлара ынаняр. Сөзлүкде шейле роваятларың хас мешхурраклары, гиң яйранлары берилди (середиң: Б а й х а г ы н, Б у л д у м с а з, М а р г ы з), эмма әхли роваятлары гетирмәге мүмкинчилик болмады.

Топонимлер айры-айры сөзлерден дурярлар, ол сөзлериң дөрейши, үйтгейши болса дилиң өз ички канунларына боюн эгдирилйәр. Роваятларда ве кәбир атларың йүзе чыкышы барада берилйән гүррүңлерде шу ягдай назара алынмаяр. Меселем, Дарганата диен ады «пытран, яйран, дарган аталар», Керкини хем «кер ики» (ягны «ики кер») дийип дүшүндирйәрлер. Эмма *дарган* сөзүнде узын чекимлиниң ёкдугы, «кер ики» диен дүшүндирилишиң болса түркмен дилиниң сөз ясалыш дүзгүнлерине догры гелмейәндиги үчин, оларың бейле

манылары аңлатмагы мүмкин дәл. Шонуң үчин-де сөзлүкде энчеме атларың манысының ерлердәки хакыката догры гелмейән кәбир дүшүндирилиши берилмеди. Эмма түркмен топонимлери барада шейле ялңыш пикирлер алымларың, языҗыларың, сыяхатчыларың... чап эдилен ишлеринде душ гелйән болса, онда шол нәдогры пикирлериң гелҗекде гайталанмагының ве тәзеден йүзе чыкмагының өңүни алмак максады билен, олары сөзлүкде гетирмеги макул билдик.

Республикамыздакы топонимлериң энчемеси түркмен тирелериниң атларындан эмеле гелипдир. Шейле атлары өз ичине алян сөзлүк макалаларының аглабасында тире атларының (этнонимлериң) аңладян манылары дүшүндирилмән, диңе объектлере тире адының дакыландыгы гөркезилйәр[1]. Меселем:

ГӨКЯП [Гө:кя:п] — Тельман районында оба, яп. *Гөк* — тире ады (ягны «гөк тиресиниң яшаян обасы ве газан ябы»).

Гуйы ве яп атларындакы этнонимлер илки шол гуюлары ве яплары газан я-да пейдаланан тирелериң адыны билдирйәр, оба атларындакы шейле сөзлер болса шол объектде яшаян тирәниң адыны аңладяр (эгер-де объектлере ады дакылан тирелер хәзир бу ерде яшамаян болсалар, онда бу ягдай макалаларда йөрите гөркезилди).

Хер сөзлүк макаласында маглумат берен ерли яшулуларың атларыны тутмак мүмкин дәл, шонуң үчин биз оларың атларыны сөзлүгиң ахырында, «Маглумат берен адамларың списогында» ерлешдирдик.

Топонимлериң манысыны дүшүндирмекде биз кәбир чап эдилен ишлере салгыландык ве олары сөзлүк макалаларында гөркездик. Бирнәче гезек салгыланылян авторларың ве ишлериң атлары гысгалдылып, олар сөзлүгиң ахырында долы гетирилди.

* *
*

Доганлык республикаларың (РСФСР-иң, Өзбегистаның, Тәҗигистаның, Газагыстаның, Гарагалпагыстаның) территорияларында-да түркмен халкының вekиллери яшаярлар. Оларың дөреден я-да шол түркменлер билен багланышыклы дөрән топонимлерде Түркменистанда душ гелмейән түркмен тирелериниң атлары (*памык, ыва, гарбаклы, нажы, тайы, айтамгалы, гоштамгалы, парча, энекечандыр* ве ш. м.), өзболушлы географик терминлер (*өзек* — «арна», *гулак* — «сувлы көл», *шах* — «яп», *суват* — «гүзер», *буйрат* — «эгин», «япы», *атал* — «ада», *агыл* — «оба»), шол түркменлере махсус болан диалект лексикасы (*машдак* — «пес», *генҗе* — «кичи», *гора* — «яндак күдеси», *арув* — «гөзел», *чайла* — «теләр») ве адам атлары сакланып галыпдыр. Түркмен диалектлерини, этнографиясыны, дилиң тарыхыны ве лексикографиясыны өвренйәнлер үчин шейле сөзлериң улы әхмиети бар. Галыберсе-де, кәбир түркмен топонимлериниң гадымы формасыны ве манысыны анықламага хем доганлык республикаларда яшаян түркменлериң топонимиясы көмек эдйәр. Меселем, Човдур диен адың гадымы Шавулдар гөрнүши Газагыстанда сакланыпдыр; Сакар районындакы Гарбаклы обасына болса Бухара областының Алат районындакы Гарабаг обасындан гөчүп гелен түркменлер шейле ат дакыпдырлар: *Гарабаглы — Гарбаклы.* Шу затлары назара алып, биз сөзлүге шейле топонимлериң кәбирини (элимизде етерлик маглумат бар боланларыны) гиризмеги макул билдик. Олар эсасы сөзлүгиң ахырында, «Гошмача» диен бөлүмде ерлешдирилди.

[1] Этнонимлериң манысыны дүшүндирмек бу сөзлүгиң эсасы объекти болмаса-да, кәбир топонимлериң аңладян манысыны хас чуңрак дүшүндирмек максады билен, биз макалаларың кәбиринде географик ада эсас болан тире атларының этимологик анализини бердик.

ТССР Дөвлет китапханасы
Госбиблиотека ТССР
Инв. №

* *
*

Сөзлүге гиризилен топонимлер, эсасан, ресми документлерде: түркмен дилиниң административ-территориал бөлүнишигиниң списогында, түркмен дилиниң орфографик сөзлүгинде, ерли метбугатда язылышы ялы берилди. Эмма бу гөркезилен чешмелерде энчеме топонимлериң түркменче язылышы гөвнежай дәл. Меселем, «Түркменистан ССР-и. Административ-территориал бөлүниши» (Ашгабат, 1975) диен китапда *Акгумолам, Бабаарап, Бойнуузын, Гарагөл, Гарнас, Говкузерең, Гошаоба, Гөйнук,Гувлумаяк, Гулабия, Жаңңа, Кишиван, Пурнувар, Седвер, Сыядагсакар, Тәзечитир* ялы атлар *Акумулам, Бабарап, Бойнузын, Гарагел, Гаранас, Говкызерең, Гошоба, Гуйнук, Гувлымаяк, Гулабие, Жанга, Кишдиван, Пүрнүвар, Садуар, Сыядаксакар, Тәзечетир* гөрнүшинде ялңыш язылыпдыр. Ресми документ хасапланян бу китапда кәбир атларың ики хили язылышына-да душ гелйәрис. Меселем: *Кырач — Крач* (40 ве 49 сах.), *Ялавач — Яловач* (11 ве 51 сах.) ве ш. м. «Түркмен дилиниң орфографик сөзлүгинде» хем (Ашгабат, 1963) *Акгумолам, Бөтендаг, Бишчыкыр, Марчак, Обой, Пешаналы, Хожаинебег, Чеменибит* ялы атлар *Акымолам, Битендаг, Дишчыгыр, Мурчак, Обай, Пешеналы, Хожайынабек, Чеменабат* гөрнүшинде нәдогры берлипдир. Шонуң үчин хем ёкардакы чешмелерде ялңыш язылан атлара дүзедиш гиризилди, көпленч, топонимлериң ерли илат тарапындан уланылян формасы эсас эдилип алынды.

* *
*

Тәзе ерлериң өзлешдирилмеги, илатың санының артмагы тәзе обаларың ве шәхерлериң дөремегине гетирйәр. Ол объектлере тәзеден ат дакыляр. Энчеме обалар улалып, соңра бирнәче оба бөлүнйәр, посёлоклар шәхере өврүлйәр. Тәзе районларың дөремеги я-да бөлүнмеги билен кәбир объектлериң дегишли районлары үйтгедилйәр. Түркменистаның административ-территориал бөлүнишигиндәки шейле үйтгешмелер шу сөзлүкде 1978-нжи йылың ахырына ченли хасаба алынды.

А

АБАДАНГУМ [Абада:нгум] — Көнеүргенч районында (Советяпда) гум. *Абадан* (я-да *Абадан кел*) — шу гумуң этегинде отуран чайханачы аялың ады.

АБАЙТӨШ [Абайтө:ш] — Гарагум районында (Акмейданда) оба, гала. Бир тарапы бейик боланы (хайбатлы гөрүнйәндиги) үчин, илки гала шейле ат алыпдыр (оңа *Абайтөшдепе* хем диййәрлер).

АБАЛАКГАЧАН — Сарагт районында улы алаң, япы. *Абалак* (хакыкысы *Абадан*) — адам ады.

АБАЛАКЧӨҢҢЕ — Сарагт районында Абалакгачаның якынында белентлик («чөңңе»).

АБАШЫРДЫ — Гызыларбат районында депе. Шу ерде шырды тирели Аба диен адам отурыпдыр.

АБДАЛ [Абда:л] — Дашховуз ве Хожамбаз районларында обалар (ерли илатың уланышы: *Апда:л*). *Абдал* — этник ат. Калинин районындакы абдалларың бир бөлеги өң Дашховуз районында отурыпдыр.

АБДАЛАРЫК [Абда:ла:рык] — Хожамбаз районында Абдал обасына сув берйән арык.

АБДАЛБОЙЛЫ [Абда:лбойлы]— Дашховуз районында (Жамлыгалада) оба. «Абдал ябының боюндакы оба» диен маныны аңладян бу ат гысгалып, Абдалбойлы гөрнүшине гечипдир.

АБДАЛЖЕҢҢЕЛ [Абда:лжеңңел] — Гарабекевүл районында (Ламмада) өң абдалларың отуран жеңңели, хәзир оба.

АБДАЛЯП [Абда:ля:п] — Дашховуз районында (Алтмышда) оба, өң абдаллара дегишли болан яп.

АБДАРА [А:бдара] — Чаршаңңы районында (Көйтендагда) чешме. Парсча *аб* — «сув»; *дара* — «дере», ягны «сувлы дере».

АБДЫГАЙЫП [Абдыга:йып] — Керки районында (Гарагумда) гуйы, өри мейданы. *Абды* — гуючы уссаның көмекчиси Абды Гапур диен адамың ады. Ол гуйының ашагында галып өлйәр. «Абдының гайып болан гуюсы».

АБДЫЛЛААБАТ [Абдыллаа:ба:т] —Керки районында (Гарагумда) гуйы, өри мейданы *Абдылла* — чөлден көне гуйыны тапан ве оны абат эден Абдылла Хеким диен чопаның ады.

АБДЫЛЛАБУЛАК — Дарганата районында чешме. *Абдылла* — адам ады.

АБДЫЛЛАНЫҢ ТЕРСИ — Теженрайонында көне яп. *Абдылла* — гечен асырың ахырларында Векилиң жарының Гызганлы диен еринден сака алып, сувуң акымының терс угруна (гайрадан илерлигине) 20—25 *км* яп чекдирен мирабың ады.

АБДЫЛЛАХАНГАЛА [Абдыллаха:нгала:] — Байрамалы шәхериниң этегинде гала. Ерли илат бу галаның адыны өзбек ханлыкларыны бирлешдирмекде, суварыш сетлерини дикелтмекде, пейдалы жайлар (сардабалар, кервенсарайлар) гурмакда кәбир чәрелери дурмуша гечирен Бухара хәкими Абдылла ханың (1557—1598) ады билен багланышдыряр. Эмма бу нәдогрудур, чүнки галаның дүйби Шахрухың буйругы боюнча

1418-нжи йылда тутуляр (*Г. А. Пугаченкова.* Старый Мерв. Ашхабад, 1960, 46 сах.).

АБЖАЙРА [А:бжайра] — Чаршаңңы районында (дагда) ер ады, чешме. Парсча *аб* — «сув», ерли геплешикде *җайра* — «оклукирпи». Чешмәниң боюнда оклукирпи көп.

АБУ МҮСЛИМ — *сер.* **Дарганата мавзолейи.**

АБУ-СЕЙИДИҢ МАВЗОЛЕЙИ — *сер.* Мәнебаба.

АБЫВЕРТ [А:быверт] — Кака районындакы Пештаг галасында болан шәхер ве шол төверекдәки округың гадымы ады (оңа *Баверт* хем дийилйәр). Адың манысы белли дәл. А. А. Марущенконың пикирине гөрә, *Абыверт* — гадымы *Апаварта* (Исидор Хараксиниң ёл язгыларында *Апаварктика*) диен адың үйтгән гөрнүши болуп, бу шәхер орта асырларда Пештагың, ирки орта асырларда хем-де антик дөврүде Хысравгаланың, ахеменитлериң хөкүм сүрен вагтында ве ондан өң Елкендепәниң орнунда ерлешипдир (*А. А. Марущенко.* Старый Серахс. — Труды Ин.-та ИАи Э, т. 2. Ашхабад, 1956, 198 сах.). XII асыр алымы Якут парс роваятларына салгыланып, бу шәхериң Баверд ибн-Җударз тарапындан салнандыгыны ве оңа шол шахсың адының дакыландыгыны беллейәр (МИТТ, 1, 409 сах.). Ат-Табари (839—923) бу ады Биверд, марылы алым ас-Сам'ани (1113—1167) болса Абаверд ве Абиверд гөрнүшлеринде уланыпдырлар (МИТТ, 1, 98 ве 325 сах.).

АБЫГЕРИМ [А:быгерим] — Кака районында (Чәчеде) чешме. Парсча *аб* — «сув», «чешме», *герм* — «ыссы», «йылы», ягны «йылы чешме». Деңешдириң: Г е р м а п, Й ы л ы с у в.

АБЫЛ — Бәхерден районында (Сайванда) чешме. *Абыл* — адам ады.

АБЫШАРЫК [Абыша:рык] — Халач районында (Эсенмеңлиде) арык. *Абыш* — тире ады.

АБЫШЧЕШМЕ — Керки районында (Гарагумда) өң абыш тиресине дегишли болан гуйы, өри мейданы.

АВАЗА — Красноводск шәхерине гарашлы илатлы пункт, деңиз кенарында зәхметкешлериң дынч алян ери (онуң орнуна *Гаррыаваза* дийилйәр. Бу ады *Оваза* гөрнүшинде-де языярлар). Адың манысы анык белли дәл, әхтимал, ол шу ерде демиргазык-гүнбатардан өвсүйән (деңзиң әхли еринде душ гелмейән) *җылаваз* диен елиң ады билен багланышыклы болса герек. Мурзаевлер *абаза* диен географик термини «гүндогардан өвсүйән гүйчли ел» дийип терҗиме эдйәрлер (*Мурзаевлер,* 19 сах.). Ерли илат арасында бу адың «ав (балык) аз ер», «деңиз толкунларының гүйчли ери, оваз эдйән ери, ягны көкүз ер» ялы дүшүндиришлери душ гелйәр.

АВАЛАР — Газанҗык районында (Дәнеатада) Агава ве Гөгава акынларының тутуш ады. Адың манысы белли дәл.

АВҖЕҢҢЕЛ [А:вҗеңңел] — Халач районында (Пелвертде) җеңңел. Ав этмәге аматлы боландыгы үчин, ол шейле ат алыпдыр.

АВЛАК [А:влак] — Бәхерден районында җар; Гызыларбат районындакы Гоч станциясының өңки ады. *Авлак* — «авлы» диен маныдадыр, чүнки өң җарда ав (гуш, балык) көп болян экен.

АВЛАКЛАР [А:влаклар] — Гөкдепе районында (дагда) өң ава бай болан ики дере.

АВЛАМЫШ [А:вламыш] — Улы Балканда гуйы ве өри мейданы; Түвергырың үстүнде көне отурымлы ер. Бу адың йүзе чыкыш себәби белли дәл. Оны Авламышата диен мергениң ады билен-де, шу ерде көп битйән гоюнөлдүрик диен отуң («авулымыш») ады билен-де багланышдырярлар.

АВЛЫ [А:влы] — Гызыларбат районында (Хоҗагалада) ава (өрдеге, балыга) бай болан җар.

АВЧЫ [А:вчы] — Саят ве Ёлөтен районларында обалар. *Авчы* — тире ады. Саятдакы обаның ады хем сарыкларың алаша тиресиниң авчы диен овнук бөлүми билен багланышыклы болса герек, чүнки өң бу ерде сарыклар яшапдыр (середиң С а-

р ы к б а л а, Э р д е л а р ы к, Э р д е н л и). Ерли яшулулар бу обаның адыны шу ерде балыгың, сүлгүн-товшаның көп боландыгы билен багланышдырярлар. Ёлөтендәки (Ёкары Сухтудакы) Авчы обасына шу ерде яшаян авчы тиресиниң ады дакылыпдыр.

АВЧЫПИР [А:вчыпи:р] — Гаррыгала районында (Геркезде) бир авчы яшулының җайланан дереси.

АВЧЫЯП [А:вчыя:п] — Ёлөтен районында Авчы обасына барян яп.

АВШАР — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере. *Авшар* — тире ады. Абылгазы Авшары Огуз ханың Йылдыз диен оглуның неберелери хасаплаяр ве онуң адының манысыны «чалт ишлейҗи» («ишни йылдам ишлегчи») дийип дүшүндирйәр. (*Кононов.* Родословная, 51 ве арап цифри билен 30-нжы сах.).

АВЫАҖЫ [А:выа:җы] — Ашгабат районында (Бокурдакда) гуйы, өри мейданы. *Авы* — тире ады («авы тиресиниң аҗы сувлы гуюсы»).

АВЫГУЙЛАН [А:выгуйлан] — Демиргазык Түркменистанда гуйы ве гадымы отурымлы ер. Уруш-давалар билен багланышыклы дөрән бу ат XIX асырың башларында хем душ гелйәр (МИТТ, II, 369 сах.).

АГАБАЙ [А:габа:й] — Балканда чешме. *Агабай* — адам ады.

АГАВА [А:гава] — Газанҗык районында (Дәнеатада) даг. *Ак* сөзи дагың реңкини аңладяр, эмма *ава* сөзүниң манысы белли дәл. Деңешдириң: Г ө г а в а.

АГАҖАРБАТ — Гызылетрек районында гадымы отурымлы ер. Бу адың «агачдан ясалан (я-да агачлыкдакы) рабат (кервенсарай)» диен манысы бар. Деңешдириң: Е л а р б а т.

АГАҖАЯК — Хоҗамбаз районында (Сандыклы чөлүнде) гуйы. өри мейданы, илатлы пункт. Гуйыны агаҗаяк тирели Мәти диен адам газдырыпдыр (*агаҗаяк* — эсги тиреси, өң Нерезимде ве Бурдалыкда эсгилер яшапдыр).

АГАҖЫ [А:га:җы] — Байрамалы районында (Равнинада) ак чәгеликде газылан аҗы сувлы гуйы.

АГАЙЛАВ [А:гайлав] — Бәхерден районында (Бөрмеде) дагың белент депеси. Ёлуның өврүм-өврүмдиги ве реңкиниң хем акдыгы үчин, ол шейле ат алыпдыр. Агайлав диен ат шу районың гумунда хем бар. Бу ерде-де ёл ак чәгәниң үстүнден айланып гечйәр.

АГАЙРЫ [А:гайры] — Чаршаңңы районында (Хатапда) хек дашына бай даг; Хоҗамбаз районында (Амыдеряда) ак депе. Олар формасына гөрә, ягны ики шаха болуп дурандыгы үчин, шейле ат алыпдыр.

АГАЛАҢ [А:галаң] — Теҗен ве Чәрҗев районларында (Тәзеобада ве Амыдеряда) ак алаңлар (депелер) ве оларың ады дакылан обалар. *Алаң* сөзи хәзир депәни, бейигрәк ери, бейиклиги аңлатса (ТДС, 37 сах.), М. Кашгарының сөзлүгинде ол «мейдан» манысында уланылыпдыр ве *аңыл-лаң* («ачык ишик») сөзүниң харп чалшан гөрнүшидиги хем белленипдир (*Кашгары,* 1, 154 сах.).

АГАЛЫБЕЙИК [А:галыбейик] — Түркменгала районының Дайхан обасында ер ады, депе. *Агалы* — шу ерде отуран адамың ады.

АГАР [А:га:р] — **1.** Дәнев, Йыланлы, Мары районларында обалар (оларда агарлар яшаярлар); Ёлөтен, Красноводск, Сакарчәге, Чәрҗев районларында гуюлар. *Агар* — тире ады. **2.** Эсенгулы районында (Чалоюкда) гум, депе. Бу ерде *агар* сөзүни «узакдан агарып гөрүнйән депе» дийип дүшүндирйәрлер, эмма бу адың хем агар тиреси билен багланышыклы болмагы мүмкиндир.

АГАРКАК [А:га:ркак] — Мары районында (Дөртгуюда) өң агар тиресине дегишли болан как.

АГАРЛЫК [А:га:рлык] — Керки районында (Дашлыкда) оба, өң агарларың отуран ери. Бу ерде *-лык* барлыгы, көплүги билдирйән гошулмадыр *(от-лук, гум-лук).*

АГАРСАЙ [А:га:рсай] — Сарагт районында (гумда) гиң сай. *Агар* —

тире ады; *сай* — гыралары керт болмадык гуры жар, көл.

АГАРСЕМЕН [А:га:рсемен] — Газанжык — Гызылетрек аралыгында гум. *Агар* — әхтимал, тире ады; *семен* сөзүниң манысы белли дәл.

АГАРЧЕШМЕ [А:га:рчешме] — Сарагт районында (гумда) чешме, писселик ер. Өң шу ерде агарлар яшапдыр (*А. Джикиев*. Этнографический очерк населения Юго-Вост. Туркменистана. Ашхабад, «Ылым», 1972, 59 сах.).

АГАРЫБЫК [А:га:рыбык] — Гызыларбат районында (Гочда) ер ады, гадымы гонамчылык. *Агар* ве *ыбык* — тире атлары. С. П. Поляков 800 йыл чемеси өң шу ерде агарларың яшандыгыны, Агарыбыгың (Агар — убак) хем шоларың ёлбашчысы ве гонамбашысы боландыгыны белләпдир (*С. П. Поляков*. Этническая история Северо-Западной Туркмении в средние века. М., 1973, 67—68 сах.). Деңешдириң: Ы б ы к.

АГАЧДЕРЕ — Бәхерден районында (Нохурда) агачлы дере.

АГАЧЛЫБЕЙИК — Мургап районында үстүне агач (геодезиячыларың беллиги — триангуляцион пункт) дикилен депе.

АГАЧЛЫДЕПЕ — Сарагт районында үстүнде триангуляцион пункт ерлешен депе.

АГАЧЛЫЧУЛБА — Ашгабат районында (Гарагумда) триангуляцион пунктлы («агачлы») чулба. *Чулба* — депе; депәниң бейгелен ери (ТДС, 755 сах.). Гумдакы конус шекилли депелере *чулба* дийилйәр.

АГАЧТАШЛАЙДЫ — Чаршаңңы районында (Хатапда) даг, үстүнден ашаклыгына агач ташланан улы депе.

АГАШУВ [А:га:шув] — Чаршаңңы районында (Хатапда) ёл. *Ашув* — *ашмак* сөзүнден болуп, япының, байрың, депәниң үстүнден ашып гидйән ёлы аңладяр. Ёл хекли, ягны ак дагың үстүнден гечйәр. Х. Багыев бу ады «ак дашлы» дийип дүшүндирйәр (*Багыев*, 258 сах.).

АГЕРЕК [А:герек] — Эсенгулы районында узын ак гум. *Эрек* (я-да *херек*) — «ики өркүчли дүе» (ТДС, 816 сах.). Гум шол ердәки гәдигиң формасына гөрә ат алыпдыр.

АГЕРКЕК [А:геркек] — Сакарчәге районында (Гарагумда) улулы-кичили ики саны янашык гум депеси. Булара меңзетме нетижесинде ат дакылыпдыр.

АГЗЫАШАК [Агзыаша:к] — Гарабекевүл районында (Гурайышда) агзы песде (ашакда) ерлешен гуйы.

АГЗЫГАЙРА — Гушгы районында чешме. Онуң гөзбашында агзы гайра (демиргазык) тарапа гарап дуран гүммез бар.

АГЗЫГАРА — Байрамалы районында оба, ябың гатласы; Түркменгала районында (Кемине обасында) яп, оба. *Агзыгара* — тире ады.

АГЗЫГИН [Агзыги:н] — Керки районында (Дашлыкда) археологик әхмиетли көне гала. Шол ерде агзы гиң гуйы боланы үчин, ол шейле ат алыпдыр.

АГЗЫДАШТ — Чаршаңңы районында (Гарлыкда) гиң мейдан. *Агыз* — географик термин болуп, җүлгелериң, гырларың гечелгелерини, гәдиклерини, дерелериң, җүлгелериң дүзлүге чыкян ерлерини аңладяр; парсча *дешт* (ерли геплешикде *дашт*) — «чөл», «сәхра». Җүлгәниң гәдигинден гечен дессиңе башланян сәхралыга хем шу ат берлипдир.

АГЗЫЯШМАКЛЫ — Гаррыгала районында (Дайнада) дере. Онуң агзында өврүм берип дуран байыр бар.

АГИНҖИР [А:гинҗир] — Гаррыгала районында (Чендирде ве Хасар дагында) чешмелер. *Агинҗир* — ябаны инҗириң бир гөрнүши.

АГИНИШ [А:ги:ниш] — Ашгабат, Газанжык, Гызыларбат, Гызылетрек, Красноводск, Эсенгулы районларында ве Гарабогаз төверегинде белент гырларың, депелериң, дерелериң ак топраклы ерлеринден ашак инйән ёллар.

АГИШАН [А:ги:ша:н] — Бәхерден ве Красноводск районларында (Арчманда ве Гөкдере — Гойматда) ер атлары, өвлүйә. Атларың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

АГЛАМЫШ [А:гламыш] — Саят районында (Гарагум каналының боюнда) гуйы, өри мейданы. Бу ады гуйының эеси Өде Пекге диен Гарабекевүлли адамың бир гызының шу ерде өлендиги билен багланышдырярлар.

АГОЖАР [А:гожар] — Байрамалы районында (Үчажыда) гуйы, өри мейданы (хәзирки ады *Тутлы*). *Агожар* — ожарың гөрнүши.

АГОЙ [А:го:й] — Тагта районында (Темечде) ак ойда ерлешен оба; Сакарчәге районында (Гарагумда) агарып дуран ой.

АГӨЗ [А:гө:з] — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) топрагының реңкине гөрә ат алан дере; Красноводск районында (Түверде) ак гаялы улы жар. *Ө:з* я-да *ө:зек* сөзлери жарлары, сил сувларының акян угурларыны аңладяр.

АГӨЙЛҮКӨШК — Мургап оазисинде формасына гөрә ат алан орта асыр галасы, көшк.

АГӨРКҮЧЛЕР [А:гөркүчлер] — Красноводск районында Әрсарыбаба дагының өркүч-өркүч болуп дуран ак дашлы бөлеги.

АГУЧМА [А:гучма]—Красноводск районында Түвергырың ак дашлы учут гаясы.

АГҮЗҮМ [А:гүзүм] — Гаррыгала районында ак үзүмли дере, чешме.

АГЫЗ — Чаршаңңы районында дерәниң агзындан башланян гиң мейдан. *Агыз* сөзи барада середиң: А г з ы д а ш т.

АГЫЗЛАР — Красноводск районында (Җебел — Даржа аралыкда) гумуң гәдиклери.

АГЫЗРАБАТ [Агызраба:т] — Чаршаңңы районында ер ады. *Агыз* сөзи барада середиң: А г з ы д а ш т; арап ве парс диллеринде *рабат* — «ховлы, мугт кервенсарай, өтегчилери кабул эдйән өй» диен манылары аңладяр (*Миллер*, 241 сах.). Диймек, *Агызрабат* — гырың агзында ерлешйән рабатдыр.

АГЫЛЛЫКӨЛ [А:гыллыкө:л] — Тагта районында якынында агылы болан көл (икинҗи ады *Аламансув*).

АГЫЛСАЙ [А:гылсай] — Красноводск районында (Әрсарыбаба дагының гүнбатарында) сил сувуның акян көли (Ороним, 8 сах.). Бу ат «агыллы сай» диен маныдадыр. *Сай* сөзи көли, кенарлары япгыт жарлары, сил сувуның акян угурларыны аңладяр.

АГЫМАМ [А:гыма:м] — Гаррыгала районында (Чендир җүлгесинде) өң оба, хәзир ер ады; Бәхерден районында (Дурунда) ак гүммезли өвлүйә. Шу районлардакы өвлүйә атларында реңк аңладян сөзлер ве *ымам* сөзи көп душ гелйәр. Деңешдириң: Г ы з ы л ы м а м, С а р ы м а м.

АГЫРБАШ — Мургап районында (Ата Салых обасында) оба. *Агырбаш* — тире ады.

АГЫРЕЛ [Агырé:л] — Гарагумда ер ады, гечмеси кын, үргүн чәгели ёл.

АДА [А:да] — Гызыларбат районында (Тутлуда) гиң такырың ортасында ерлешен бир бөлек гум.

АДАГАРЫК [Адага:рык] — Фарап районында (Кырачда) арык. *Адак* — «аяк» сөзүниң гадымы формасы. *Адагарык* — «ашак (гүнбатар) четки, аякдакы арык» диен маныдадыр. Хәзир ондан ашакда-да арыклар газылды.

АДАҖА [А:даҗа] — Газанжык районында (Дәнеатада) төвереги гум билен гуршалан гиң мейдан («адажык»).

АДАК — 1. Мургап дерясының аягында гадымы отурымлы ер. *Адак* — «аяк» (деряның аягы) сөзүндендир (МИТТ, II, 188 сах.). 2. Сарыгамыш төверегинде гадымы шәхер (икинҗи ады *Яңышәхер*, хәзирки ады *Акгала*). *Адак* — «ада» сөзүндендир, чүнки бу гала «чалпавлыкларың ортарасында ерлешип, оңа диңе екеже пыяда ёдаҗыгы баряр экен» (ТССР тарыхы, 1 т., 1 китап, 354, 378 сах.). Шейле атдакы оба ве токай Дәнев районында-да бар.

АДАМБАСАН [А:дамбасан] — Гарагум чөлүнде гуйы, өри мейданы. Гуйы газылян вагты бир адам ашакда галып өлүпдир.

АДАМӨЛЕН [А:дамөлен] — Ёлөтен ве Сарагт районларында гуюлар, өри мейданлары. Якынында еке мазарың бардыгы ве гуйы газылян

вагтында бир адамың өлендиги үчин, олара шейле ат галыпдыр.

АДАРМЫШ — Керки районында (Гарагумда) гуйы, көне отурымлы ер. Адың манысы белли дәл. Ерли яшулулар оны Хазармыш, ягны «хазар тайпасының яшан ери» дийип дүшүндирйәрлер.

АДНАКЕЛ [А:днакел] — Гаррыгала районында (Киров оба советинде) оба. *Аднакел* — тире ады.

АДЫЁК [А:дыё:к] — Бәхерден районында (Гарагумда) шор мейдан. Бу картографларың дакан адыдыр.

АДЫРКАК — Хожамбаз районында (Оламда) как, өри мейданы. Ерли геплешикде белентли-песли, байырлы ерлере *адыр* дийилйәр.

АЖДАРЛЫ — Мургап ве Сакарчәге районларының (Гарагумда) гуюлар, депе, өри мейданы. Бу атлар шу ерлерде улы йыланың боландыгы билен багланышыклы дөрәпдир. Деңешдириң: А ж д а р х а л ы, М а р к ө в.

АЖДАРХАЛЫ [Аждарха:лы] — Бәхерден районында (Көпетдагда) отурымлы ер. Середиң: А ж д а р л ы.

АҖАБАЙЛАК — Елөтен районында гиң мейдан. Гечен асырың орталарына ченли шу ерде салырларың ажабайлак тиреси яшапдыр.

АҖАЙЫП [Аҗа:йып] — Красноводск районында (Җебелиң 60 *км* гүнортасында) гум, гуйы, жар; Үңзүң өң Каспи деңзине гуян ери. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

АҖАНГАЛА [Аҗангала:] — Кака районында (Душакда) көне гала. *Аҗан* — тире ады.

АҖАПБЕЙИК — Гызыларбат районында (Акяйлада) гум, өри мейданы. *Аҗап* — шу ерде иле той берен аялың ады.

АҖАРЫК [А:җа:рык] — Гарабекевүл районында арык. *Ач* — тире ады.

АҖРЫГАРЫК [Аҗрыга:рык] — Фарап районында чайырлы ерден газылан арык. Ерли геплешикде чайра *аҗрык* дийилйәр.

АҖЫ [А:җы] — **1.** Халач районында оба. *Аҗы* — тире ады. **2.** Газанҗык ве Гызыларбат районларында ажы сувлы жарлар; Парав демир ёл разъездиниң ерли ады (оңа жарың ады гечипдир).

АҖЫАЛЫХАН [А:җыалыха:н] — Гарагумда гыр, гуйы («Алыханың ажы сувлы гуюсы»).

АҖЫБЕКЕН [А:җыбекен] — Газанҗык районында (Исгендерде) ажы сувлы гуйы, өри мейданы. *Бекен* — гуйыны газдыран адамың ады.

АҖЫБУЛАК [А:җыбулак]—Дарганата, Красноводск районларында ажы, шор сувлы чешмелер.

АҖЫГАЛА [А:җыгала:] — Халач районында гала. *Аҗы* — тире ады.

АҖЫГАМЫШ [А:җыгамыш] — Гүнорта-Гүндогар Гарагумда гыр. Гырың ой участокларындакы шор ерлерде гамыш битени үчин, оңа шейле ат берлипдир.

АҖЫГОҖАЛЫ [А:җыгоҗа:лы]— Керки районында (Гарагумда) шор сувлы гуйы, өри мейданы. Гечен асырың орталарына ченли, шу гуйыны сарыкларың гожалы тиреси пейдаланыпдыр.

АҖЫГӨБЕК [А:җыгө:бек] — Гызылетрек районында текиз шорлугың ортасында ерлешен депе, гум.

АҖЫГӨЛ [А:җыгө:л] — Эсенгулы районында ажы сувлы көл. Емут диалектинде көле *гөл* дийилйәр.

АҖЫГУЙЫ [А:җыгуйы] — Газанҗык районында (Улы Балканың гүндогарында) оба (икинҗи ады *Дәнеата*); Гызылетрек районында ажы сувлы гуюлары бар болан дере; Гарагумда ажы сувлы бирнәче гуйы.

АҖЫГЫР [А:җыгыр] — Красноводск районында (Ириклиде) оба, гуйы, гыр; Газанҗык районында (Улы Балканда) ажы сувлы гуюсы болан гыр.

АҖЫДЕРЯ [А:җыдеря:] — Гарабогаз айлагының түркменче ады. Середиң: Г а р а б о г а з.

АҖЫДУЗ [А:җыду:з] — Саят районында (Гызанда) дузлы көл. Дуза дүшүлйән ерде шор ве сүйҗи сувлы көллериң бардыгы үчин, оларың бирине А ж ы д у з, бейлекисине хем С ү й ж ү д у з дийилйәр.

АҖЫКӨЛ [А:җыкө:л] — Тежен районында (Гарагумда) шор кәлиң боюнда ерлешйән оба.

АҖЫҢ КӘРИЗИ — Гөкдепе районында оба, кәриз. *Ач* — кәризи газдыран Аталык ач диен адамың лакамы.

АҖЫОРФА [А:җыорфа] — Красноводск районында такыр, ажы сувлы гуйы. *Орфа* — ягыш сувуны йыгнамак үчин, такырың пес ерлеринде газылян агзы гиң чукурлар. Кашгадеря областының Бәшкент районының топонимиясында-да бу сөз активдир. Онуң *ор* бөлеги «чукур», «көв», *-па* бөлеги болса *-ма* диен ат ясайҗы аффиксиң бир варианты болуп, *орпа* сөзи «газылан», «ковленен» ялы манылары аңладяр (Узбек шевалари лексикаси. Тошкент, 1966, 393—394 сах.). Кәбир түркмен геплешиклеринде *п* сеси *ф* сесине өврүлйәр: *орфа, телфек, гафы* ве ш. м.

АҖЫӨГЕМ [А:җыө:гем] — Сакар районында (Гарагумда) ажы сувлы гуйы. *Өгем* — тире ады.

АҖЫПАКМАК [А:җыпакмак] — Дарганата районында ажы сувлы гуйы ве өри мейданы. *Пакмак* — от ады.

АҖЫЯП [А:җыя:п] — Эсенгулы районында Этрек дерясындан баш алян ажы сувлы яп ве оба.

АЗАЛБЕРКИ — Байрамалы районында (Гарагумда) гум, өри мейданы. *Азал* — адам ады; топонимияда *берк* сөзи әрбет чәгели ерлери, гечмеси кын болан гумлары, даглары аңладяр.

АЗАТ [Аза:т] — Байрамалы районында совет дөврүнде ат дакылан оба.

АЗИЗБЕКОВ — Челекенде посёлок. Гөрнүкли революционер, 26 Баку комиссарларының бири М. А. Азизбековың хорматына 1938-нжи йылда дакылан ат. Посёлогың орнунда белент депе боланы үчин, илки оңа Депе дийип ат берипдирлер. 1920-нжи йылларда өңрәк бу ер Н о б е л ь дийип ат алыпдыр, чүнки иңлис колонизаторларының векили Нобель диен швед (1833—1896) шол ерде мебит өндүрипдир.

АЗУВЧӘГЕ [Азувчә:ге] — Эсенгулы районында гум. Гечен асырда шол ерде Азув диен адам өлдүрилйәр.

АЙБЕК [А:йбек] — Чаршаңңы районында чешме, гуйы. *Айбек* — әхтимал, адам ады.

АЙБӨВҮР [А:йбөвүр] — Октябрь районында оба ве эгри гыр; Бәхерден районында (Арчманда) дагың эгрелип дуран бөври; Кака районында (Бабадурмазда) дагың өврүми, гоюн ятак. *Бөвүр* — географик термин болуп, гырың, дагың, гумуң гапдалыны, оларың эгрелип эмеле гетирйән бөврүни аңладяр. Айбөвүр дийилйән ерлериң хем долушмадык ай ялы формасы бар.

АЙГӨРЕН [А:йгөрен] — Сакарчәге районында гуйы, өри мейданы. Гуйы газылмага башланан гүни тәзе ай гөрнени үчин, оңа шейле ат дакыпдырлар.

АЙГЫЗЫЛ [А:йгызыл] — Красноводск районында долушмадык ай формалы гызыл гум, ада.

АЙГЫРЖЫКЛАР — Эсенгулы районында ики саны белент гум. *Айгыр* сөзүниң «эшегиң, атың эркеги» диен манысы бар, эмма топонимияда бу сөз «улы» диен маныдадыр (*Конкашпаев*, 10 ве 134 сах.). Түркменистаның топонимиясында-да *айгыр* ве *дәв* сөзлери «әпет», «эгирт», «белент» маныларында гелйәр. Е. Койчубаев *айгыр* сөзүни от ады хасаплаcа (*Койчубаев, 18 сах.*), Д. Исаев онуң «айрык», «ики айрылан» маныларының тарапыны тутяр (*Д. Исаев.* Топонимика Северной Киргизии. Автореферат. Фрунзе, 1972, 11 ве 21 сах.), эмма түркмен топонимиясы бу пикирлери тассыкламаяр.

АЙГЫРКӨЛ [Айгыркө:л] — Чаршаңңы районында (Көйтенде) улы көл. Середиң: А й г ы р ж ы к л а р.

АЙГЫРЧӘГЕ [Айгырчә:ге] — Сакарчәге районында улы гум, гуйы, өри мейданы, газлы ер. Середиң: А й г ы р ж ы к л а р.

АЙДАК—Челекениң гүнортасында Каспи деңзиниң адасы (икинҗи ады *Огурҗалы*). Ерли яшулуларың кәбирлери аданың ярым ай ялы («ай дек») эгрелип дурандыгы үчин шейле ат аландыгыны, башга бирнәчелери бол-

са оңа Айдак диен адамың адыны дакыландыгыны гүррүң берйәрлер. Эмма бу ат гадымы түрки *а:дак* (ада) сөзүнден болса герек.

АЙДЕПЕ [А:йдепе] — Гарабекевүл районында (Ламмада) долушмадык ай гөрнүшиндәки эгри депәниң янында ерлешйән оба; Газанжык районында (Исгендерде) депе.

АЙДҮШМЕЗ [А:йдүшмез] — Бәхерден районында Көпетдагың дик гаялы дереси.

АЙДЫҢ [А:йдың] — Газанжык районында демир ёл станциясы, гуйы. Ол гуйыны 1928-нжи йылда арадан чыкан Айдың Гаража оглы газдырыяр. Деңешдириң: Ленин районында (Атаяпда) көллериң чуң ерлерине *айдың* дийилйәр.

АЙДЫШГУЙЫ — Байрамалы районында (Үчажыда) гуйы, өри мейданы. *Айдыш* — чопан газагың ады.

АЙЖЕМАЛ [А:йжема:л] — Гызылетрек районында (Шарлавукда) сүйжи сувлы чешме. Ол чешмәни Айжемал Тәшли диен бай аял газдырыпдыр. Шу атдакы чешме Гаррыгала районында (Чендирде) хем бар. Айжемал диен гызы шу ерде йылан чакып өлдүрендиги үчин илки оңа *Айжемалөлен,* соңра-да *Айжемал* дийипдирлер.

АЙЖЕРЕНИҢ ЧӘГЕСИ — Түркменгала районында (Дайханда) гум. Бу ерде өң Айжерен Дурды диен аял отурыпдыр.

АЙЛАВДЕПЕ — Байрамалы районында гөрнүшине гөрә ат алан депе.

АЙЛАГОБА [А:йлаго:ба] — Калинин районында (Зәхметкешде) оба. *Айлак* — тире ады.

АЙЛАК [А:йлак] — 1. Тагта ве Тельман районларында (Бедиркентде ве Өкүзяпда) обалар. *Айлак* — тире ады. 2. Гызыларбат районында (Гарабогаз обасында) гиң ой. Бу ат сув йыгнанян оюң деңзиң айлагы билен меңзедилмеги нетижесинде йүзе чыкыпдыр.

АЙЛАКЛЫ [А:йлаклы] — Калинин районында (Зәхметкешде) оба. *Айлак* — тире ады.

АЙЛАКМЕТЖИТ [А:йлакметжи:т] — Октябрь районында (Васда) өң айлак тиресиниң отуран обасы, метжит.

АЙЛАКЧАРДЕРЕ — Вас төверегинде көне гала. *Айлак* — тире ады; *чардере* сөзи барада середиң: М а ң г ы р ч а р д е р е.

АЙЛАНДЫ — Фарап районында (Кырачда) ер-сува хусусы эечилигиң хөкүм сүрен дөврүнде чекилен арык. Ол хусусы ерлериң гыраларындан айланып гечендиги үчин, шейле ат алыпдыр. Арык совет дөврүнде гөнелдилсе-де, онуң ады өңкүлигине галыпдыр.

АЙЛАНМА — Дарганата районында (Дүебоюнда) оба, кәлиң сувуның улы депәниң дашындан айланып акян ери; шу районың Лебап посёлогының янында Амыдеряның айлагы (ерли илат бу адың илкинжи чекимли сесини узын айдяр: *А:йланма*).

АЙЛАНЧАК — Гүнбатар Түркменистанда эгри депе.

АЙМАГОЙ [А:ймаго:й] — Байрамалы районында ер ады («аймак тайпасының ойы»).

АЙМАГӨЙЖҮК [А:ймагөйжүк] — Сакарчәге, Сарагт, Тагтабазар, Түркменгала районларында ирки отурымлы ерлер, япыларың йүзүнде көвлүп эдилен гадымы ерасты жайлар. *Аймак* — Овганыстанда яшаян жемшиди, хазары, фирузкух, тайман диен дөрт тайпаның умумы адыдыр. XIX асырда аймакларың бир бөлеги демиргазык Түркменистанда ве Мургап оазисинде хем яшапдыр, оларың кичи топарлары Мары ве Чәржев областларында хәзир хем душ гелйәр (ТСЭ, 1, 83 сах.). Япыларың йүзүндәки өйжүк-өйжүк жайлары шол аймаклар эдипдирлер.

АЙМАК [А:ймак] — Ёлөтен районында аймакларың эден какы.

АЙМАМА [А:йма:ма] — Дашховуз районында (Бойда) көл. Бу адың «ай ялы ялдырап дуран көл» диен манысы болмагы мүмкиндир. Деңешдириң: А й н а к ө л.

АЙМӘММЕТЧӘГЕ [А:ймәмметчә:ге] — Гүнбатар Түркменистанда гыр, гум. *Аймәммет* — адам ады.

АЙНАБАТ [А:йнаба:т] — Бәхер-

ден районында (Дурунда) кәриз, өң оба. Ж. Өвезов Айнабады Дуруның легендар хөкүмдары Исгендер ханың гызының ады хасаплаяр («ТЯ», 1974, № 1, 16 сах.).

АЙНАДАГЫ [А:йнада:гы] — Гөкдепе районында белент даг. Оңа нәме себәпден бейле ат берлендиги белли дәл. Ерли яшулулар бу ады мешхур халк айдымы «Айна» билен багланышдырярлар, ягны Эйрана зор билен әкидилен бир йигит шу бейик дагың үстүне чыканда, ызына — өз обасы Ызганда бакып, «Аркач галды, Айнам-хов» диен айдымы айданмыш.

АЙНАКӨЛ [А:йнакө:л] — Сакарчәге районында (Гараяпда) оба, өң улы көл; Байрамалы, Түркменгала районларында ве Нерезимде көллер; Кака районында (Душакда) ой ер, акының угры. *Айнакөл* — «айна ялы ялдырап дуран көл» диймекдир.

АЙНАЛЫ [А:йналы] — Гызыларбат районында (Бендесенде) ер ады, говак. Бу ерде *айна* — «әпишге» манысындадыр, чүнки говагың ёкарсында дешик бар.

АЙРАКЛАР — Эсенгулы районында гум. Әхтимал, «айраклы гумлар».

АЙРАКЛЫ — Кака районында (Чәчеде) гыр; Гарагумда гуйы. Шол ерлерде айрак көп болупдыр.

АЙРЫБАБА [Айрыба:ба] — Көйтендагың иң белент нокады (3137 *м.*). Дагың ики бөлекдиги (айры, ягны айрыландыгы) үчин, оңа шейле ат берлипдир. *Баба* (кә ерлерде *ата, хожа*) сөзи мукаддес хасапланян ерлериң (галаларың, чешмелериң, гүммезлериң, өвлүйәлериң, белент депелериң...) атларында көп душ гелйәр.

АЙРЫГАНДЫМ — Ханховуз — Сарагт аралыкда гум, өң отурымлы ер. Шу ерде ики айрылып дуран улы гандымың бардыгы үчин, ол шейле ат алыпдыр.

АЙРЫГЫР — Дарганата районында (Дүебоюнда) белент гоша гыр.

АЙРЫКЛЫДЕПЕ — Байрамалы районында ортасы бөлүнен улы гала.

АЙРЫЛЫ — Бөтендаг төверегинде гуйы, өри мейданы. Шол ерде ики айрылян жар (кәл) бар.

АЙРЫТАМ [Айрыта:м] — Дәнев районында оба. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

АЙТЖАНОЛУМ [Айтжа:нолум] — Гызылетрек районында Сумбарың олумы. *Айтжан* — адам ады. Деряның, япларың гүзерлерине, маллары сува якмак үчин аматлы ялпак ерлерине Гызылетрек районында *олум,* Красноводск ве Дашховуз төверекләриндә *ясга,* Дарганата районында болса *сувлат* дийилйәр.

АЙТОЙНАК [А:йтойнак] — Сакарчәге районында (Гарагумда) гөрнүшине гөрә ат алан эгри такыр, өри (*тойнак* — «тойнук»).

АЙЫДЕРЕ — Гаррыгала районында гөзел жүлге ве оба. Гаррыгала дагларында якын вагтлара ченли айы болупдыр. Бу дереде хоз агачларының өрән кәндиги үчин, айылар хем көп гелйән экен. Башга бир маглумата гөрә, дереде алилилериң айы тиреси яшапдыр (*Поцелуевский. Племя,* 33 сах.).

АЙЫМ [А:йым] — Красноводск районында оба. Бу ады долушмадык ай ялы эгри гыр билен багланышдырярлар, эмма онуң тире ады болмагы мүмкиндир, чүнки әрсарыларың составында айым диен тире бар (*Винников,* 46 сах. Схема середиң). Бу тирәниң векиллери өң шу төвереклерде яшапдыр.

АЙЫСУВ — Гаррыгала районында Айыдерәниң чешмеси.

АЙЫУРЛАН — Гаррыгала районында (Көнекесирде) айы авланан дере.

АК [А:к] — Гаррыгала районында (Чендирде) оба. *Ак* — тире ады.

АК АЛТЫН — Киров районында 1970-нжи йылың 30-нжы октябрында дөредилен оба.

АКАР — Дарганата районында (Дүебоюнда) чешме. *Акар* сөзи акян сувы (чешмәни, ябы) аңладяр. Магтымгулының: «*Акарда* сув, я' өсерде ел болгул» диен сетиринде хем бу сөз шол манысында уланылыпдыр.

АКАРЧЕШМЕ — Батхызда чешме.

АКБАШЛЫ [А:кбашлы] — Көнеүргенч районында (Октябрда) оба, акбашың көп битйән ери.

АҚБЕНТ [А:кбент] — Гаррыгала районында (Нәреде) ак дашлы ерден акян чешмәниң бенди.

АҚБИЛ [А:кби:л] — Гарабил төверегинде даг. *Бил* диен географик термин даглардакы узалып гидйән үсти ясы белентликлери, гечелгелери, япылары аңладяр (*Мурзаевлер,* 39 сах.).

АҚ БИЛЕН ГЫЗЫЛ — Гаррыгала районының Қөнекесир ве Қүрүждей обаларында реңклери боюнча ат алан даглар.

АҚБОГАЗ [А:кбогаз] — Қрасноводск районында (Гызылгая — Гөкдере аралыкда) такыра йыгнанян ягын сувуны ой ере акдырмак үчин, ак дашдан эдилен богаз, улы такыр; Эсенгулы районында ак гумлы ойда эдилен эмели сув ятак, богаз. Деңешдириң: Г а р а б о г а з, Э г р и б о г а з.

АҚБУЛАҚ [А:кбулак] — Бәхерден, Гаррыгала, Қрасноводск ве Чаршаңңы районларында чешмелер. Чуң ве чалт акмаян дуры сувлар билен деңешдиренинде, сай сувлар, чалт акян чешмелериң буланык я-да көпүржикли сувлары агымтыл гөрүнйәр. Күкүртли водорода ве бейлеки кәбир минераллара бай чешмелериң сувы хем шейле хәсиете эедир. Шонуң үчин олара *Аксув, Акбулак, Чалсув* ялы атлар берилйәр.

Аксув, Акгум, Гарасув, Гарагум ялы топонимлердәки *ак* ве *гара* сөзлериниң реңк билен дахылының ёкдугыны, ягны *ак* сөзүниң *акмак* (течь) ишлигиндендигини *(акян сув, акян гум)* тассыклаян алымлар хем бар (Қононов, Мурзаев, Қойчубаев ве бейлекилер). Эмма түркмен топонимиясындакы реңк атлары билен гелйән сөзлер бу пикири тассыкламаяр (шейле пикирлериң танкыды анализи барада хас долы середиң: *Г. Қ. Қонкашпаев.* Цветовые слова в тюркских топонимах. Шу йыгындыда: Географические науки. Алма-Ата. 1969).

АҚБУРУН [А:кбурун] — Саргт, Хожамбаз ве Эсенгулы районларында формасы боюнча. ат алан депелер *Бурун* сөзүниң географик термин болуп уланылышына («даг бурны») М. Қашгарының сөзлүгинде хем душ гелйнйәр (*Қашгары,* 1, 379 сах.).

АҚГАЛА [А:кгала:] — Қөнеүргенч ве Сакар районларында галалар ве оларың ады дакылан обалар; Бәхерден, Гарабекевүл, Қака районларында галалар; Сарыгамыш төверегинде гадымы шәхер (өңки ады *Адак*). Узакдан агарып гөрүнйәндиги үчин, галалар шейле ат алыпдыр.

АҚГАРЫНЛАР [А:кгарынлар] — Эсенгулы районында формасы боюнча ат алан 3—4 бөлек ак гум.

АҚГАЧАҚ [А:кгачак] — Бәхерден районында ак такыр мейдан; Гызыларбат районында (Тутлуда) гуйы. Олара сил сувларының гуйяндыгы («гачяндыгы») үчин, шейле ат берлипдир.

АҚГАШ [А:кга:ш] — Ленин районында (Тәзедурмушда) оба; Дарганата районында (Жигербентде) бөвүр болуп дуран ак гаялы эгри гыр. *Гаш* сөзи топонимияда яй ялы эгрелип дуран гырлары, байырлары, депелери аңладяр. Деңешдириң: А й б ө в ү р.

АҚГАЯ [А:кгая] — Ашгабат, Гаррыгала, Дәнев районларында дагың ак гаялары; Гүнбатар Гарагумда гая, ой ер.

АҚГЕЧИТ [А:кгечит] — Ашгабат районында (Гыпжакда) сувуң гечелгеси, ак топраклы ер. *Гечит* — «гечелге».

АҚГОЛ [А:кго:л] — Гөкдепе районында (Гарагумда) ак чәгели голда газылан гуйы, өри мейданы.

АҚГОҢУР [А:кгоңур] — Векилбазар, Гөкдепе, Мары ве Теҗен районларында обалар. *Акгоңур* — тире ады.

АҚГОРГАН [А:кгорган] — Ханховуз каналының угрунда белент ак депе. *Горган* — «депе» диймекдир (*Қурбанов,* 74 сах.).

АҚГӨЛ [А:кгө:л] — Тагта районында (Темечде) оба, көл; Эсенгулы районында (Чалоюкда) көл; Гызылетрек районында сув йыгнанян такыр. Ёмут диалектинде көле *гөл* дийилйәр. Көллер арассадыгы, от-чөпсүздиги үчин, шейле ат алыпдырлар.

АҚГУДУҚ [А:кгудук] — 1. Тагта

районында (Гарагумда) оба, гуйы. Середиң: А к г у й ы — 2. 2. Чаршаңңы районында (Говурдакда) гуйы, даг, өри мейданы. *Гудук* — «гуйы» сөзүниң гадымы формасы болуп, бу ат «ак дашлы ерден газылан гуйы» диен манысындадыр.

АҚГУЙЫ [А:кгуйы] — 1. Қрасноводск районында (Гарагумда) оба, гуйы. *Ак* — тире ады. 2. Тагта районында (Ягтылыкда) оба; Гарагумда энчеме гуйының ады. *Акгуйы* — аклаң чәгеликлерде газылян гуюларың бир гөрнүшидир. Оларың сувы чешмеден (ашакдан) акып гелмән, чәгәниң ченденаша гызып, гиҗесине чалт совамаклыгы нетижесинде, чәгедәки бугларың сува өврүлмеклиги ве гуя сызып йыгнанмагы нетижесинде хасыл боляр (*Мурзаевлер*).

АҚГУЛЫ [А:кгулы] — Ёлөтен районында (Ёкары Сухтуда) оба. *Акгулы* — тире ады.

АҚГУМ [А:кгум] — Қөнеүргенч районында (Советяпда) ак гумуң этегинде ерлешйән оба; Чаршаңңы районында бөлеҗик гум; Гарагумда хем энчеме чәге массивлери. Акгум — географик термин болуп, үсти от-чөпсүз, елиң угруна ондан-оңа сүйшүп йөрйән ак чәгелери аңладяр (середиң: Г а р а г у м).

АҚГУМДАГ [А:кгумда:г] — Чаршаңңы районында Акгумуң деңинде ерлешйән даг.

АҚГУМЛЫ [А:кгумлы] — Хожамбаз районында (Гаргалы Сурхуда) оба. Илатың бир бөлеги өң Акгумда отурыпдыр.

АҚГУМОЛАМ [А:кгумолам] — Чаршаңңы районында оба. Шу обаның гайрасында, дагың өңүнде бөлеҗик гум болуп, ол дагларың гарамтыл фонунда агарып гөрүнйәр. *Олам* — этник ат. Шу районда ики ерде Олам обасы бар. Олары тапавутландырмак үчин, бирисине О л а м с у р х ы, бейлекисине хем А к г у м о л а м (ягны «Акгумуң янындакы оламлар») дийип ат берлипдир.

АҚГҮЗЕР [А:кгүзер] — Ёлөтен районында (Ёкары Сухтуда) оба, белент ак алаң ве онуң дүйбүнден гечйән ябың гүзери.

АҚГЫР [А:кгыр] — Гүнбатар Түркменистанда ак реңкли гырлар, даг.

АҚГЫЯҚ [А:кгыяк] — Эсенгулы районында гум. *Акгыяк* — өсүмлик ады.

АҚГӘДИҚ [А:кгә:дик] — Газанҗык районында реңкине гөрә ат дакылан даг ве онуң гәдиги.

АҚДАБАН [А:кда:бан] — Чаршаңңы районында (Қөйтенде) ак реңкли (хекли) белент дагың ики саны гечелгеси. Түрки диллериң бирнәчесинде (шол санда, ерли геплешикде хем) дагың гечелгесине *дабан* я-да *ашув* дийилйәр.

АҚДАГ [А:кда:г] — Гызыларбат, Чаршаңңы ве Фарап районларында даглар. Хек дашларының бардыгы үчин, даглар агарып гөрүнйәр.

АҚДАШ [А:кда:ш] — Қрасноводск ве Хожамбаз районларында (Жаңңада ве Таллымерҗенде) обалар, ак дашлы ерлер; Чаршаңңы районында ак дашлы даг; Гарагумда ак дашлы ерлерде газылан гуюлар.

АҚДАШАЯҚ [А:кда:шаяк] — Ашгабат ве Теҗен районларында (Ясмансалыкда ве Тәзеобада) обалар. *Акдашаяк* — тире ады. Ерли яшулулар бу сөзи «ак дашың ыгында отуран» дийип дүшүндирсе, Г. И. Қарпов оны «даш ак аяк» (далеко белая нога) дийип, нәдогры терҗиме эдйәр (*Қарпов.* Родословная, 66 сах.). Деңешдириң: Г ы з ы л а я к, Д а ш а я к.

АҚДАШСАЙ [А:кда:шсай] — Хожамбаз районында ак дашлы гуры җар. *Сай* сөзи географик термин болуп, сувуң ялпак ерини, гыралары керт болмадык гуры җарлары аңладяр (*Радлов,* I, 219 сах.).

АҚДЕПЕ [А:кдепе] — Ашгабат районында посёлок (онуң орнуна өң А к м е й д а н дийилйән экен) ве оба; Бәхерден, Тагта ве Халач районларында обалар; Ленин районының өңки ады; Ашгабат, Гарабекевүл, Гаррыгала, Қака, Мургап, Тагтабазар, Хожамбаз, Чаршаңңы, Чәрҗев районларында депелер. Бу депелер узакдан агарып гөрүнйәндиги үчин, шейле ада эе болуп, соңра оларың ады обалара дакылыпдыр. Бәхерден-

дәки обаның адына биз гечен асырың башларында хем душ гелйәрис (МИТТ, т. II, 408 сах.).

АКДЕПИЗ [А:кдепиз] — **1.** Ашгабат областында (Гарагумда) шор мейдан. *Депиз* — географик термин болуп, гум ичиндәки шор топраклы, пес түммекли ерлери аңладяр (ТДС, 249 сах.). **2.** Чаршаңңы районында (Хожейпилде) белент дагың үстүндәки текиз дүзлүк. Бу ерде узакдан агарып гөрүнйән дагүсти дүзлүклериң бир гөрнүшине *депиз* дийилйәр.

АКДЕРЕК [А:кдерек] — Гаррыгала районында (Магтымгалада) ак дерекли ер, кичи оба; Тагта районында (2-нҗи Поласолтанда) оба.

АКДЕРИ [А:кдери] — Халач ве Чаршаңңы районларында обалар. *Акдери* — тире ады.

АКДЕРИГАЛА [А:кдеригала:] — Халач районында Акдери обасының якынындакы гала.

АКДЕРИ МАШЫН КАНАЛЫ — Чаршаңңы районында сувы насос билен чыкарылян ве Келифден Етимдага ченли узалып гидйән тәзе канал.

АКДЕРИСАЛТЫК [А:кдерисалтык] — Халач районында (Гарагум каналының боюнда) гуйы, өри мейданы. *Акдери* ве *салтык* — тире атлары (*Курбанов*, 74 сах.).

АКДЕРЯ [А:кдеря:] — 1. Көнеүргенч районында гадымы Амыдеряның Сарыгамыш чөкетлигине акан ханаларының бири, хәзир көл. Бу адың манысы барада середиң: А к б у л а к. **2.** Көнеүргенч районында Акдеряның ады дакылан оба.

АКДОНЛЫ [А:кдо:нлы] — Гызылетрек районында депе Оңа өвлүйәниң ады дакылыпдыр. *Акдонлы* сөзүниң, аслында, тире ады болмагы-да мүмкиндир (деңешдириң: **Г ө к д о н л ы**). Шейле тире (ак тондуу) гыргызларың составында-да бар (*Асанбаев*, 135 сах.).

АКДҮҢКҮЛДЕК [А:кдүңкүлдек] — Чаршаңңы районында (Хожейпилде) улы депе. Үстүне чыканда дүңкүлдейәнлиги үчин, оңа шейле ат берлипдир (депәниң ашагында бошлук бар болса герек).

АКҖА [А:кҗа] — **1.** Йыланлы районында (Тәзеёлда) оба. *Акҗа* — әхтимал, адам ады. **2.** Гызылетрек районында (Мадавда) улы акын, жар. Шу адың Акжар сөзүниң гысгалан гөрнүши болмагы мүмкиндир, чүнки ерли геплешикде кәбир сөзлериң (ылайта-да, *-лар//-лер* аффиксиниң) соңундакы *р* сеси дүшүрилип гепленйәр.

АКҖААГЫЛ [А:кҗаа:гыл] — Гызыларбат районында (Завда) дере, ак дашлы ерде эдилен агыл.

АКҖААДА [А:кҗаа:да] — Каспи деңзинде гумуның реңкине гөрә ат алан ада, айлаг.

АКҖААРКАЧ [А:кҗааркач] — Гызылетрек районында акҗа депәниң аркаҗында ерлешйән гиң мейдан, сув ятак. *Аркач* — арка сөзүнден болуп, гаяларың, белент депелериң гүн дүшмейән демиргазык тарапыны аңладяр. Деңешдириң: **К е с е а р к а ч.**

АКҖАБЕЛЕК [А:кҗабелек] — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере. Түрки диллериң кәбиринде (түрклерде) *белек* сөзи «депе», «бейик» ялы маныда уланыляр (*Радлов*, IV, 1609 сах.). Диймек, бу ат «акҗа депели дере» диен маныда болса герек.

АКҖАГАЛА [А:кҗагала:] — Гарагум районында (Ягтыёлда) акҗа галаның ады дакылан оба; Кака ве Теҗен районларында узакдан агарып гөрүнйән галалар.

АКҖАГАЯ [А:кҗагая] — Гүнбатар Гарагумда ак реңкли хек дашларындан дүзүлен белентлиги 200 метре етйән керт гаялы гыр (ТСЭ, 1, 89 сах.).

АКҖАГАЯ ЧӨКЕТЛИГИ — Акҗагаяның янында ер габыгының ашак чөкмеги нетиҗесинде эмеле гелен бассейн, улы чөкетлик. Чуңлугы боюнча СССР-де икинҗи орунда дурян бу чөкетлигиң ини 6, бойы 50 *км*, чуңлугы хем 200 метрдир (ТСЭ, 1, 89 сах.).

АКҖАГЕЛИН [А:кҗагелин] — Васда Дузгырың үстүнде гадымы гала. Ерли яшулулар: «Шу галада «Шасенем — Гарып» дессанындакы Шасенемиң җорасы Акҗа гелин яшапдыр» дийип гүррүң берйәрлер.

Умуман, Түркменистаның территориясында халк дессанларындакы персонажларың атлары билен багланышдырылян ер (эсасан, гала) атлары өрән көп. Бу гала бизиң эрамыздан өңки III—I асырларда дөрән гадымы улы шәхериң галындысыдыр (*Массон*, 126 сах.).

АКҖАГУЙМА [А:кҗагуйма] — Газанҗык районында оба ве демир ёл станциясы, 26 Баку комиссарларының вагшылык билен атылып өлдүрилен ери; Ашгабат районында (Бокурдакда) гуйы, сув йыгнанян ой. *Гуйма* — мейдан еринде ягын сувуның көп йыгнанян ери, чөкетлик ер, какың улы бир гөрнүши (ТДС, 202 сах.). Г. Вамбери бу ады «күмүш гуймак» дийип дүшүндирйәр (*Vambery*, 264 сах.).

АКҖАГУЙЫ [А:кҗагуйы] — Красноводск районында (Гувлумаякда) отурымлы ер, ак дашы дешип газылан гуйы.

АКҖАГЫЗЫЛҖА [А:кҗагызылҗа] — Газанҗык районында реңки боюнча атландырылан даг.

АКҖАДЕПЕ [А:кҗадепе] — Гарагум районында (Ягтыёлда) оба, XI—XII асырларда Мары — Амул аралыгында гурлан улы кервенсарайың галындысы (ТССР тарыхы, I т., 1 китап, 284 сах.); Октябрь районында (Гызылбайдакда) оба, үстүнде өң гүммези бар болан ак депе; Кака районында (Чәчеде) гала (оңа В е л а я т ы П о п у ш, ягны «Попуш диен адамың юрды» хем диййәрлер); Ханховуз сув ховданының ашагында галан ак депе.

АКҖАДИКҖЕ [А:кҗадикҗе] — Гарагумда ер ады. Шол ерде Үнзүң горп болуп дуран белент кенарындан инелге (гүзер) эдилипдир. Ак топраклы ве дик кенардан инйән гүзере хем шейле ат берлипдир.

АКҖАОЙМАК [А:кҗао:ймак] — Эсенгулы районында үстүнде акҗа ой ери бар болан улы депе; Красноводск районында (Түверде) чуң ойы гуршап алан ак гая.

АКҖАР [А:кҗар] — Чаршаңңы районында (Гарлыкда ве Хожейпилде) ак реңкли даг ве жарлар.

АКҖАХОВАҢ [А:кҗаховаң] — Гызыларбат шәхеринде ер ады. Шол ерде 4 саны акҗа ой (ховаң) бар.

АКҖАЯЙЛАГ [А:кҗая:йлаг] — Гарагумда ер ады. Бу ат гумуң структурасы билен багланышыклы болса герек.

АКҖЕРЕН [А:кҗерен] — Тагта районында (Темечде) оба (икинҗи ады *Лар*). *Акҗерен* — адам ады.

АКҖОЯ [А:кҗо:я] — Хоҗамбаз районында (Гултакда) чәгесөв аклан мейдандан чекилен арык. Парс дилинде *җуй* — «арык», «яп» диймекдир.

АКҖЫК — Чәрҗев ве Дәнев районларында (Октябрь ве Битикде) обалар ве арыклар. *Акҗык* — тире ады (деңешдириң: Г ө к җ ү к). Я. Р. Винниковың пикирине гөрә, бу тирәниң тиребашысына Акҗык баба дийилйән экен. Ол 5—6 арка мундан өң, Чәрҗев бегинден ер алып, шу ерде орнашяр (*Винников*, 33 сах.).

АКЗАВ [А:кза:в] — Бәхерден районында (Нохурда ве Сүнчеде) дагың реңкине гөрә ат берлен завлар, даг. Деңешдириң: З а в.

АКЗАР [А:кзар] — Чаршаңңы районында (Көйтенде) ак даг. *Зар* сөзүниң манысы белли дәл.

АККАҢШАР [А:ккаңшар] — Чаршаңңы районында (Дашрабатда) реңки ве формасы боюнча атландырылан даг. Ерли геплешикде дагың тумшук болуп дуран депелерине *каңшар* дийилйәр.

АККЕЛ [А:ккел] — Гаррыгала районында оба. *Аккел* — тире ады.

АККЕМЕР [А:ккемер] — Гаррыгала районында (Магтымгалада) реңки ве формасы боюнча ат алан даг. *Кемер* диен географик термин «гушак», «бил» манысындакы парс сөзи болуп, кенары, ярым төверек гөрнүшинде оюң дашына айланян белентликлери аңладяр (*Мурзаевлер*, 108 сах.). Дагың айлав-айлав ёллы ерлерине хем *кемер* дийилйәр (ТДС, 375 сах.).

АККОТАН [А:ккотан] — Чаршаңңы районында (Говурдакда) оба.

Ерли геплешикде *котан* сөзи «агыл» манысындадыр. Обаның орнунда хекли дашларың ве гоюн агылының боланы үчин, оңа шейле ат берлипдир. Г. Қ. Қонкашпаев *котан* сөзүни «тегелек» дийип терҗиме эдйәр (*Конкашпаев*, 78—79 сах.). Э. М. Мурзаев болса *кат, кот, кет, кент, хат, хата, хотан, котан* сөзлериниң аслының бир сөзден йүзе чыкандыгыны ве оларың энчеме диллерде «өй», «яшайыш җайы», «күме», «агыл», «гала», «шәхер» ялы маныларда уланыляндыгыны беллейәр (*Мурзаев.* ОТ, 116—118 сах.).

АҚКӨЛ [А:ккө:л] — Гызыларбат районында (Гарабогаз — Тутлы аралыкда) ак такырың ортасында ерлешйән пес ой.

АҚКҮП [А:ккүп] — Қрасноводск районында (Әрсарыбаба дагында) үч күпи болан ак даг, гуйы. Ерли геплешикде *күп* сөзи сув сакланян чукуры аңладяр.

АҚМАЗАР [А:кмаза:р] — Қака районында (Мәнеде) дере. Ичинде өвлүйәниң, гаравул дурлан диңлериң ве ак дашларың бардыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

АҚМАНЯП [А:кманя:п] — Қалинин районында (Гызылергенекде) оба, яп. *Акман* — салыр тиреси. Серединң: Г а р а м а н.

АҚМЕЙДАН [А:кмейда:н] — Гарагум ве Қерки районларында обалар; Ашгабат районындакы Акдепәниң өңки ады; Халач ве Хожамбаз районларында ер атлары. Гарагум районында Гарагум каналының угрундакы өзлешдирилмедик тарп ерлерде («ак мейданда») дөрән «Гарагум каналы» совхозының илатлы пунктларына 1965-нжи йылың 30-нжы декабрында шейле ат дакылды.

АҚМЕТҖИТ [А:кметҗи:т] — Дәнев районында оба; Эне Қулыева адындакы демир ёл станциясының орнунын өңки ады. Бу ерде өң ак метҗит бар экен.

АҚМОЛЛА [А:кмо:лла] — Тагта районында (Меркези Гарагумда) оба; гуйы, метеостанция. *Акмолла* — өң шу гуя эчилик эден ата тирели адамың ады.

АҚМӘММЕТ [А:кмәммет] — Қрасноводск районында Гумдага дегишли илатлы пункт, гуйы. *Акмәммет* — адам ады.

АҚНАБАТ [А:кнаба:т] — Қерки районында (Хатапда) ве Бөтендаг төверегинде ажы сувлы гуюлар. *Акнабат* — әхтимал, гуюлара эечилик эден я-да шоларың янында яйлан аяларың ады.

АҚПАМЫҚ [А:кпа:мык] — Тагта районында (Октябрда) тәзе ат дакылан оба.

АҚПАТЛАВУҚ [А:кпатлавук] — Эсенгулы районында вулканың дөреден белент ак депеси. Ерли геплешикде вулканлара *гайнаг*, ериң ашагындан бирден зогдурылып чыкянларына болса *патлавук* диййәрлер.

АҚПОЛҚА [А:кполка] — Октябрь районында оба, Балыкчы артелиниң орнунын өңки ады («ак полка топраклы ер»).

АҚРАБАТ [А:краба:т] — Дарганата районында оба, улы көл ве рабат (онуң ады XIX асырың башында-да душ гелйәр — (МИТТ, II, 434 сах); Фарап ве Гушгы районларында обалар; Саргт районында ер ады. Арап ве парс диллеринде *рабат* — *«ховлы,* мугт кервенсарай, өтегчилери кабул эдйән өй» диен манылары аңладяр (*Миллер,* 241 сах.). Акрабат атлы ерлерде хем шейле рабатларың галындылары бар.

АҚРАШ [А:кра:ш] — Хожамбаз районында (Гаргалы Сурхуда) улы арык. Ерли геплешикде *раш* — «райыш» диймекдир.

АҚСАҚГАЛ [А:ксакгал] — Тагтабазар районында демир ёл казармасы (өңки ады *Чаңлы*). Шол казармада көп вагтлап бир ак сакгал адам гаравул болупдыр. Ерли илат казарманы илки А к с а к г а л ы ң б у д к а с ы дийип атландыряр.

АҚСАРАЙ [А:ксарай] — Тагта районында (Темечде) оба. Шу обада узакдан агарып гөрүнйән гадымы ядыгәрлик (диң) бар.

АҚСЕНИР [А:ксеңир] — Қрасноводск районында топрагының реңкине гөрә ат алан депе. *Сеңир* — география термини болуп, гумуң, дагың узалып гидйән депелерини, бурунларыны аңладяр. В. В. Радлов бу сөзи «дагың этегиндәки белентлик, бурун, депе» дийип дүшүндирйәр (*Радлов,* IV, 687 сах.).

АҚСЕҢҢАВ [А:ксеңңа:в] — Қака районында (Душак — Мәне аралыкда) ак даг. Парс дилинде *сәнг* — «даш», «даг». Бу адың «ак дашың сувы» диен манада болмагы мүмкиндир, чүнки шу ерде ховдан ялы чукур бар.

АҚСУВ [А:ксув] — **1.** Гөкдепе, Қака ве Чәршаңңы районларында чешмелер. Бу атларың манысы барада серединң: А к б у л а к. **2.** Қака районында оба, демир ёл станциясы. М. Е. Массоның пикирине гөрә, бу адың Аксув диен чешме билен хич хили дахылы ёк. Гечен асырың орталарында Ашгабат обасында Ахсабаба диен сердар боляр. Аксув обасының орнундакы Ахса диен ерде ол 4000 адамдан ыбарат гошун саклаяр. Демир ёл гечен сон, бу ерин Ахса диен ады Ах-Су гөрнүшинде станция дакыляр, ол хем соңра Аксува өврүлйәр (*М. Е. Массон.* Бехаистский памятник Машрик-ул-Азкор в Ашхабаде. «Түркменистаның ядыгәрликлери» диен журнал үчин язылан макаланың голязмасы). Оба чешмәниң адының дакылан болмагы хем мүмкиндир.

АҚСЫН [А:ксы:н] — Гызылетрек районында Гызылбайрың улы дереси; Қрасноводск районында (Бекдашда) депелик ер, өвлүйә. В. В. Радлов түрки диллерде *сын* (*сы:н*) сөзүниң энчеме манысыны, шол санда, «мазарүсти даш», «сурат даш» (каменная фигура) ве «даг депеси» ялы маныларыны белләпдир (*Радлов,* IV, 628 сах.). Бу атларың хем «ак депе» я-да «мазарың үстүне дикилен ак даш» ялы маныларда болмагы мүмкиндир.

АҚТАЙЛАҚ [А:ктайлак] — Чәршаңңы районында (Хатапда) даг, дагың тумшугы. Ерли геплешикде *тайлак* «яш дүе» диен маныдадыр.

Дага (тумшуга) реңкине ве формасына гөрә шейле ат берлипдир.

АҚТАҚЫР [А:ктакыр] — Гызыларбат районында (Гарабогазда) ак такыр мейдан, чырла; Ашгабат районында (Ербентде) такыр.

АҚТАМ [А:кта:м] — Узбоюң Келкөр шорлугының үсти билен Балкан айлагына гуян голы (узынлыгы 40 *км*). Оңа кенардакы харабачылыкларың я-да Е к е ж е ве Й ы к ы ж а к - т а м диен атлар билен белли болан хем-де геж билен сувалан метҗидиң ады дакылан болса герек (*Х. Юсупов.* Приузбойские туркменские племена XIV—XV вв. Ашхабад, 1975, 11—12 сах.).

АҚТЕГЕЛЕҚ [А:ктегелек] — Гарагумда ак тегелек депе.

АҚТОҚАЙ [А:ктокай] — Гаррыгала районында (Геркезде) оба; Дәнев районында (Габаклыда) токай. Обаның янында дагың ак кемериниң, токайың янында болса ак депәниң бардыгы үчин, бу өсүмлиге бай ерлере шейле ат галыпдыр.

АҚХОВДАН [А:кховда:н] — Гөкдепе районында (Гаррыкәриздe) ховданлы кәриз.

АҚЧАГЫЛ [А:кчагыл] — Гарагумда ак чагыллы мейдан; Қрасноводск районында гыр.

АҚЧИЛ [А:кчи:л] — Газанҗык районында агарып ятан жар. Ерли геплешикде улы жарлара *чил* диййләр.

АҚЧӨҢҮР [А:кчөңүр] — Сакарчәге районында (Чөңүрде) оба. Бу ады «ак чөңүртгели ер» ве «Чөңүр обасының ак экин экен ери» дийип, ики хили дүшүндирйәрлер.

АҚЧУҚУР [А:кчукур] — Гүндогар Гарагумда (Гарамәтныяз төверегинде) ак чукурда газылан гуйы.

АҚЧӘГЕ [А:кчә:ге] — Челекенде чәгели гыр; Дарганата районында гум, гуйы; Гүнбатар Түркменистанда ики, Гарагумда болса бирнәче гум массивлериниң ады (Гарагумда ак чәгелере *аклаң* хем диййләр). Бу адың манысы барада серединң: А к г у м.

АКШӘХЕР [А:кшәхер] — Газанжык районында дагың дереси ве чешме. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

АКЫБАЙ [А:кыба:й] — Мары районында оба, депе; Сакарчәге районында канал. Елөтенли яшулуларың берйән гүррүңлерине гөрә, Акыбай сарыкларың байрач тиресинден болуп, ол XVIII асырың ахырында (Байрамалы хан өлдүриленден соң) шу ерден ер аляр ве гечен асырың орталарына ченли шу ерде яшап, соңра Елөтене (хәзирки «Ленинизм» колхозының орнуна) гөчйәр. Акыбайың неберелери шу колхозда яшаяр.

АКЫБАЙКАНАЛ — Мары районында Акыбай обасына барян канал.

АКЫЛЯП [Акыля:п] — Векилбазар районында яп. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл. Деңешдириң: С а м с ы к я п.

АКЫМГУЙЫ [А:кымгуйы] — Елөтен районында гуйы ве өри мейданы. *Акым* — гуйыны газдыран адамың ады.

АКЪЕР [А:къер] — Мургап районында (Говшутбентде) илки ак мейданда ерлешен оба.

АКЪЕСЕР [А:къесер] — Эсенгулы районында ак чәгели ерде газылан гуйы ве депе. *Есер* — әхтимал, гуйыны газдыран адамың лакамы.

АКЮСУП [А:кюсуп] — Киров районында оба. *Акюсуп* — тире ады.

АКЯЙЛА [А:кя:йла] — Гызылетрек районында оба; Гызыларбат районында (Үнзүң боюнда) оба, гуйы, гиң өри мейданы, XI—XII асырларда бина эдилен кервенсарай; Газанжык ве Эсенгулы районларында гуюлар, яйлалар. Буларың әхлиси илки аклаң ерлериң, өсүмликсиз ак мейданларың атлары болуп, соңра оларың ады гуюлара ве обалара гечипдир (Гызылетрекдәки обаны «ак тайпасының яйлан ери» дийип хем дүшүндирйәрлер). *Яйла (яйлаг)* ве *язлаг* сөзлериниң аслы бир болуп, «язда отурылян ер» манысындадыр (*Кашгары*, III, 54 сах.). Эмма хәзир бу сөзлериң арасында тапавут бар, ягны *яйла* — өри мейданыны, *язлаг* хем язда отурылян ери аңладяр (ТДС, 837, 839 сах.). Гызыларбатдакы Акяйланың ады гечен асырың башларында хем А к я й л а к гөрнүшинде душ гелйәр (МИТТ, II, 396 сах.). Х. Юсупов бу ери гадымы Р а б а т - и С е р х е н г («гошунбашлыгың, полковнигиң рабаты») диен кервенсарайың галындысы хасаплаяр (*Юсупов*, 141 сах.).

АКЯЛЧЫ [А:кялчы] — Красноводск районында (Сөйли-Сүлмек арада) ак хекли ялчы даг. *Ялчы* сөзи дагың от-чөп битмейән тутуш даш, йылчыр ерини аңладяр.

АКЯП [А:кя:п] — 1. Сакарчәге районында яп ве ики оба (А к я п ве 1 — 2 - н ж и А к я п). Бу обалара ябың ады дакылыпдыр, ябың боюна болса көпленч ак экин (бугдай, арпа) экилипдир. 2. Октябрь районында (Медениетде) боз мейдандан чекилен яп ве онуң ады дакылан оба.

АКЯПЫ [А:кяпы] — Бәхерден районында (Арчманда) ак реңкли япының ады дакылан даг.

АКЯР [А:кя:р] — Дарганата районында (Дүебоюнда) шорлук ер; Красноводск районында даг. Адың манысы белли дәл (*ак яр* — «ак жар?»).

АЛА [А:ла] — Кака районында гиң дүзлүк; Керки районында ер ады. *Ала* — географик термин болуп, гум билен такырың башаша гидйән ерлерини аңладяр.

АЛАВ — Теҗен районында (Гарагумда) оба, гуйы. *Алав* — адам ады.

АЛАГАТЫ [А:лагаты] — Ашгабат районында (Меркези Гарагумда) кә ери гаты, кә ери юмшак топраклы дүзлүк. *Гаты* — географик термин болуп, гаты топраклы, тоюн ерлери аңладяр.

АЛАГОЛ [А:лаго:л] — Бәхерден районында гиң мейдан. *Ала* сөзи барада середиң: А л а; *гол* — географик термин болуп, гум еринде ики гершиң арасындакы гиң ой ерлери, песликлери аңладяр (ТДС, 177 сах.).

АЛАГӨЗ [А:лагөз] — Сакар районында (Талханбазарда) оба. *Алагөз* — әхтимал, тире ады (обада А л а г ө з диен өвлүйә хем бар).

АЛАГУМ [А:лагум] — Гызыларбат районында такыр билен утгашып гидйән гум.

АЛАДАГ [А:лада:г] — Ашгабат, Гызыларбат ве Красноводск районларында реңки боюнча атландырылан даглар; Газанжык районында дүзлүкде ерлешйән кичи даг.

АЛАДАНҖЫК — Бәхерден районында (Бамыда) чешме, гадымы отурымлы ер. *Аладан* сөзүниң манысы белли дәл.

АЛАДЕПЕ [А:ладепе] — Красноводск районында (Гызылсувда) оба; Челекенде ер ады, депе. Үсти отлы депелериң гумлы ерде ала болуп гөрүнйәндиги үчин, булара шейле ат галыпдыр.

АЛАДЕРЕ [А:ладере] — Гызылетрек районында (Мадавда) гумаксы ер билен утгашып гидйән такыр, жар, ойтак.

АЛАҖА [А:лаҗа] — Челекенде гәми дуралгасы, илатлы пункт. Ики тарапы сув боланы үчин, оңа шейле ат галыпдыр.

АЛАҖАГАЗ [А:лаҗага:з] — Эсенгулы районында (Ажыяпда) гиң экеранчылык мейданы. Оңа нәме себәпден бейле ат берлендиги белли дәл (*газ* — «газгы»?). Деңешдириң: Г у р б а ң г а з.

АЛАҖАОЙ [А:лаҗао:й] — Калинин районында (Зәхметкешде) оба, гиң мейдан. *Алаҗа* — тире ады; *ой* сөзи барада середиң: А л и л н о й.

АЛАҖАГӨЗ [А:лаҗагөз] — Мары ве Сакарчәге районларында (Мухадовда ве Догруёлда) обалар. *Алаҗагөз* — тире ады.

АЛАҖАЯП [А:лаҗая:п] — Калинин районында Алаҗаоя барян яп.

АЛАМАНЁЛ [Аламанё:л] — Красноводск районында (Чөлүң гырында) котеле чыкян даражык ёл. Бу ат аламанчылык дөврүнде дөрәпдир.

АЛАМАНСУВ — Тагта районында көл (икинжи ады *Агыллыкөл*). Әхтимал, шол ерде өң аламанлар дүшлән болса герек.

АЛАМАНЧУҢҢУЛ — Теҗен районында чуңңул (ерли геплешикде: *чүңңүл*). Гадым заманларда аламана гидйән ве аламана гелен адамлар шол чуңңулың боюнда дүшләп гечйән экенлер.

АЛАМАНЧЫКАН — Бәхерден районында (Бөрмеде) чешме. Гечен асырда аламанчылыга гелен күртлериң шол ердәки гаядан ашып гачандыклары үчин, илки гая, соңра чешмә шу ат галыпдыр.

АЛАМДЕПЕ — Елөтен районында (Ждановда) оба ве депе. Ол ерде гечен асырың орталарына ченли салырларың алам (олам) тиреси отурыпдыр. Саргт районында хем шейле атлы депе бар. Бу ерде-де алам тиресиниң векиллери яшаярлар.

АЛАМУЛАЧӘГЕ [А:ламу:лачә:ге] — Красноводск районында гыр, акгум ве гарагумларың сеплешип гидйән ери.

АЛАҢЛАР — Эсенгулы районында ики алаң.

АЛАҢЫРТЛЫ — Гүнбатар Түркменистанда гуйы, өри мейданы. Кәбир диалектлерде алака *алаңңырт* дийилйәр.

АЛАҢЯП [Алаңя:п] — Гарагум районында (Гөрелде обасында) алаңдан чекилен яп.

АЛАСАКГАЛ [А:ласакгал] — Мары ве Сакарчәге районларында (Гызыл Октябрда ве Догруёлда) обалар. *Аласакгал* — тире ады.

АЛ-АСКЕР КЕРВЕНСАРАЙЫ — Байрамалы районының «Байрамалы» совхозында X—XIII асырларда гүлләп өсен кервенсарайың харабалары (ТСЭ, I, 101 сах.). *Ал-Аскер* диен шахсың кимдиги белли дәл.

АЛАТ — Байрамалы районында (Үчаҗыда) гуйы, өри мейданы. *Алат* — тире ады. Бу тирәниң векиллериниң көпүси Бухара областының Алат районында яшаяр.

АЛАЧА [А:лача] — Гөкдепе районында (Гарагумда) оба, ики саны гуйы ве өри мейданлары. *Алача* — тире ады.

АЛАЧАОЙ [А:лачао:й] — Гөкдепе районында (Гарагумда) өң алача тиресиниң отуран ойы.

АЛАЧӘКМЕН [А:лачә:кмен] — Бәхерден районында (Гарагумда) ой, өри мейданы, Оңа нәме себәпден бейле ат галандыгы белли дәл.

АЛАША — Ёлөтен районында оба; Тагтабазар районында гуйы. *Алаша* — тире ады.

АЛАШАЯП [Алашая:п] — Мургап районында яп. Гечен асырың ортоларына ченли шол ерде сарыкларың алаша тиреси отурыпдыр ве ол яба эечилик эдипдир.

АЛБАЙМАК [А:лбаймак] — Хоҗамбаз районында (Амыдеряда) гуйы, гүммезли җай. Адың манысы белли дәл.

АЛГЫ — Гаррыгала районында (Чендирде) узын говаклы җүлге. Оңа нәме себәпден бейле ат галандыгы белли дәл.

АЛДЕПЕ [А:лдепе] — Хоҗамбаз районында (Гызылгумда) ой, как, өри мейданы. Ерли геплешикде *ал* сөзи «өң», «маңлай» диен манысындадыр. Какың өңүнде депе бардыгы үчин, оңа шейле ат галыпдыр.

АЛДЕРЕ [А:лдере] — Бәхерден районында (Бамыда) дере, чешме. Оңа нәме себәпден бейле ат берлендиги белли дәл.

АЛДЫН [А:лдын] — Гәверс районында (Манышда) гиң текиз мейдан. Ерли геплешикде *алдын* — «маңлай». Ол ер обаның өңүнде (маңлайында) ерлешйәр.

АЛДЫРГУШ — Гарагум каналының I нобатының угрунда ер ады, гуйы. Адың манысы белли дәл.

АЛЕҚБЕР — Красноводск районында (Җебелде) Балкан дагының баглы чешмеси. *Алекбер* — шол ере баг экен адамың ады.

АЛИЛИ [А:ли:ли] — Дәнев, Фарап ве Йыланлы районларында (Дәнев обасында, Гарамышда ве Арапда) обалар. *Алили* — тире ады. Алилилер тайпа хөкмүнде XIV асырда Орта Узбойда йүзе чыкыпдырлар. Шол вагт оларың сердары Алы Җора диен адам экен. Шейлеликде, *алили* — «Алы или» диймекдир (ТССР тарыхы, I т., 1 китап, 356 сах.).

АЛИЛИҚАНАЛ [А:ли:ликана:л] — Ленин районында Алилиоюң якынындан гечйән канал.

АЛИЛИКӨЛ [А:ли:ликө:л] — Тельман районында (Гөкчәгеде) ики көл. Өң шоларың үсти билен Алилиоя сув барян экен.

АЛИЛИОЙ [А:ли:лио:й] — Ленин районында (Тәзеобада) гиң мейдан ве оба. *Алили* — тире ады. Дашховуз оазисинде *ой* сөзи обаның отурян, экин экйән ерлериниң тутуш адыны аңладяр. Тарыхы маглуматлара гөрә, Хыва ханы Аллагулы 1830-нҗы йылың май айында Абывертде (Какада) яшаян алилилериң улы топарыны зор билен сүрүп экидйәр ве олара Гылычныязбай каналының аягындан ер берйәр (МИТТ, II, 457—458 сах.).

АЛИЛИШОР [А:ли:лишо:р] — Гүнбатар Түркменистанда шор мейдан. *Алили* — тире ады.

АЛЛАДАТЧӘГЕ [Алла:да:тчә:ге] — Халач районында (Гарагумда) гум, өри мейданы. *Алладат* — тире ады.

АЛЛАҚ — Гәверс районында (Гарагумда), оба, гуйы, өри мейданы. *Аллак* — адам ады.

АЛЛАМЫРАТ [Алла:мыра:т] — Сакарчәге районында (Гарагумда) гуйы ве гыр. *Алламырат* — гуйы уссасының ады.

АЛЛАХЕҚБЕР [Алла:хекбер] — Қака районында (Мехинлиде ве Чәчеде) даглар. *Аллахекбер* — *Алекбер* диен адам адының үйтгедилен формасы, чүнки парслар бу дага Қухи-Алекбер (ягны «Алекбериң дагы») диййәп экенлер.

АЛЛАЯР [Алла:я:р] — Ашгабат районында (Бокурдакда) гуйы, өри мейданы. *Аллаяр* — адам ады.

АЛЛАЯРОЙ [Алла:я:ро:й] — Ленин районында (Атаяпда) оба. Әхтимал, бу ой Хыва ханлыгында йөредилен язгыларда ятланылян Аллаяр беге я-да Аллаяр аталыга дегишли болан болса герек.

АЛМА — Гаррыгала районында (Дайнада) алмалы дерәниң ады дакылан даг, дере.

АЛМААТЫШАН — Тагта районында (Октябрда) оба, яп. Өң бу ерде шейле атлы гала бар экен. Ол галадан тогалак гөк дашлардан эдилен топ оклары тапылыпдыр (кәбир өйлерде шол оклардан хәзире ченли сакланяр). Бу дашлар галаның шейле

атландырылмагына себәп болупдыр. Галаның ады шол ерден чекилен яба, соңра хем оба гечипдир.

АЛМАҖЫҚ — Бәхерден районында дере, чешме; Қазы — Мизеве дересиниң икинҗи ады. Дереде алма бар.

АЛМАЛЫ — Бәхерден районында (Нохурда) алмалы дере, чешме.

АЛМАЛЫДАГ [Алмалыда:г] — Гаррыгала районында (Көнекесирде) алмалы дере, даг.

АЛМАТАГТА — Гаррыгала районында (Дайнада) алмалы дүзлүк. *Тагта* — парсларың *тахт* сөзүнден болуп, «текиз», «дүз» диен манысындадыр.

АЛМАЧУҚУР — Фарап районында (Хожакенепсиде) экеранчылык ер, чуң ой. Бу ат илки «алмалы чукур, ой» диен маныда йүзе чыкан болса герек.

АЛНЫГАРА [А:лныгара] — Гызылетрек районында (Шарлавукда) Сумбарың олумы, гүзери. Әхтимал, бу ат белент горпуң өң тарапы («алны») гаралдып, гараңкырадып дуранлыгы билен багланышыклы болса герек. Ерли яшулулар оны гүзериң дикличи, өтегчилериң, көпленч, улагдан йыкылянлыгы ве шонуң үчин хем бу ере «гаргыш сиңенлиги» билен дүшүндирйәрлер.

АЛНЫШ [А:лныш] — Ёлөтен районында (Ёкары Сухтуда) оба. *Алныш* — тире ады.

АЛПАН — Сакар ве Саят районларында (Гарамахмытда ве Меръеде) обалар. *Алпан* — тире ады (бу сөзүң «батырлар» диен манысы бар, гадымы түрки диллерде *алп* «батыр» диймекдир). Шейле тирә биз Азербайҗанда хем душ гелйәрис (*К. Алиев,* Топонимика об этногенезе на территории Азербайджана. Баку, 1966, 5 сах.).

АЛПАНАРЫҚ [Алпана:рык] — Сакар районында Алпан обасына барян арык.

АЛПАНТАПЧЫ [Алпанта:пчы] — Сакар районында оба (икинҗи ады: Д а ш г у й ы). *Алпан* ве *тапчы* — тире атлары.

АЛТМЫШ — **1.** Дашховуз районында оба. Яшулуларың бирнәчелери бу ады шол ере илки гөчүп гелен хоҗалыкларың саны, кәбирлери хем ериң өлчеги билен багланышдырярлар. **2.** Түркменгала районында оба. Бу ат обаның номеридир, чүнки рус патышасы Александрың 1887-нҗи йылың 6-нҗы августындакы буйругы эсасында Солтанбентден тә Байрамалы ве Зәхмет станциясына ченли араны тутуп ятан гиң мейданда (җеми 104000 десятин ерде) Патышаның Мургап мүлки дөредилйәр, онуң суварылян мейданы 120 участога бөлүнйәр (хер участок 25 десятин) ве номерленйәр (*Э. Р. Барц.* Орошение в долине реки Мургаб и Мургабское Государево имение. Спб., 1910, 13—24 сах.). Диймек, *Алтмыш* — 60-нҗы участокдыр.

АЛТМЫШҚҮП — Улы Балканда дагың бир бөлегиниң ады. Ялчы дашың йүзүндәки сув сакланян чукурлара *күп* дийилйәр. Шу ерде шейле чукурларың энчемеси бар.

АЛТМЫШПАЙ [Алтмышпа:й] — Ёлөтен районында (Эркисадыкда) өң оба, хәзир ер ады. Бир вагтлар шу ерде 60 хоҗалыга пай (ер) берлипдир.

АЛТЫ — Түркменгала районында (Дайханда) номерленен оба. Середиң: А л т м ы ш — 2.

АЛТЫАГЫЗ — Қиров районында (Чапаевде) ер ады. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

АЛТЫАҖЫ [Алтыа:җы] — Гөкдепе районында (Гарагумда) 6 саны аҗы сувлы гуйы, өри мейданы. Деңешдириң: Ү ч а җ ы, Д ө р д а җ ы, С е к и з а җ ы.

АЛТЫГАРА — Қалинин районында яп. *Алтыгара*— тире ады.

АЛТЫГАРЫШ — Дарганата районында даг, гая. Бу ат илки йүзлей ерден сув берен гуйының ады болса герек.

АЛТЫГУЙРУҚ — Красноводск районында (Гызылгаяда) илатлы пункт, гуйы, депе. Бу адың шол ердәки депәниң формасы билен багланышыклы болмагы мүмкиндир.

АЛТЫГУЙЫ — Эсенгулы районында гуюларың саны боюнча атлан-

дырылан яйла; Гарадашлы обасының икинжи ады.

АЛТЫДАГДАН — Гаррыгала районында (Чендирде) дагдан агачларының саны боюнча атландырылан җүлге, чешме.

АЛТЫЙУЗ — Йыланлы районында илки 600 адам болуп газылан яп.

АЛТЫНАҠАР — Красноводск районында (Җебел — Огланлы арада) чешме. *Алтын* — бу ерде «иңңэн сүйжи сув», *акар* хем «чешме» диен маныдадыр.

АЛТЫНАЧАР — *сер.* Алтынбулак.

АЛТЫНБАШ — Красноводк районында (Балканда) дере. Бу ат «сүйжи сувлы чешме» диен маныда болса герек.

АЛТЫНБЕЙИК — Бэхерден районында (Гарагумда) гыр. Бу ат гырдан дүрли монжукларын, теңңелериң тапыландыгы билен багланышыклыдыр.

АЛТЫНБУЛАК — Пөвризэ дегишли илатлы пункт, чешме (чешмэниң ерли ады *Готурата*). Рус дилинде чешмэ З о л о т о й к л ю ч диййлйэр, эмма бу ат түркмен дилине А л т ы н а ч а р гөрнүшинде нэдогры терҗиме эдилипдир (*ключ* сөзи «ачар» ве «чешме» диен ики маныны аңладяр).

АЛТЫНГАЯ — Саят районында (Авчыда) оба. Адың йүзе чыкыш себэби белли дэл.

АЛТЫНГУЙЫ — Саят районында (Гарагумда) гуйы, өри мейданы. Бу ады тапынды билен-де, Алтын диен аялың ады билен-де багланышдырярлар.

АЛТЫНДАШ [Алтында:ш] — Гызыларбат районында (Бендесенде) айманча, өң елдегирмен гурлан ер. Бу ат «овадан даш» диен маныдадыр.

АЛТЫНДЕПЕ — Ҡака районында (Мэнеде) бизиң эрамыздан өңки III—I мүң йыллыкларда гүллэп өсен улы шэхериң галындысы, гала (мейданы 46 *га*); Гарабекевүл ве Елөтен районларында депелер. Ҡакадакы галаның хакыкы ады хениз аныклананок, хэзирки ады галаның үстүнден дүрли-дүмен затларың тапыландыгы (археологлар тарапындан хэзир хем көп мукдарда тапыляндыгы) билен багланышыклыдыр. Ҡака районында ерлешен Намазгадепе ве Алтындепе ялы узак гечмишиң отурымлы медениетиниң ажайып ядыгэрликлери Орта Азияда, асыл бүтин Совет Союзында хем хич ерде душ гелмейэр (*В. Массон.* Мэнэниң гадымылыгы. — «ТЯ», 1967, № 3; *А. Щетенко.* Дүнйэниң иң гадымы шэхерлериниң яшдашы. — «ТЯ», 1968, № 2).

АЛТЫНЖЫГАТЛА — Байрамалы районында номерленен яп ве гатла (өңки ады *Валуевский*).

АЛТЫНЖЫ КӨЛ — Красноводск районында (Бекдашда) посёлок. Шу сырада җеми 12 көл болуп, посёлок шоларың 6-нжысының янында ерлешйэр. Көлден сульфат алыняр.

АЛТЫНЖЫ ЭРСАРЫ — Түркменгала районында (Дайханда) оба. «Эрсарылар яшаян алтынжы оба» (*алтынжы* сөзи барада середиң: А л т м ы ш — 2).

АЛТЫНКӨЛ [Алтынкө:л] — Тагта районында (Бедиркентде) оба, көл. Бу ады «гымматлы, пейдалы көл» диййп дүшүндирйэрлер.

АЛТЫНЛЫ — Гөкдепе районында (Меркези Гарагумда) оба ве гуйы; Халач районында (Гүндогар Гарагумда) гуйы. Бу атлар тапындылар билен багланышыклы болса герек.

АЛТЫНЛЫМЫДАР [Алтынлымыда:р] — Гөкдепе районында (Меркези Гарагумда) оба, гиң өри мейданы. Бу ерде *Алтынлы* ве *Мыдар* диен гуюлар бар.

АЛТЫНТАПАН — Көнеүргенч районында гуйы, өри мейданы.

АЛТЫЯП [Алтыя:п] — Гөкдепе районында алты оба — *Горҗав, Акгоңур, Келеҗар, Шоргала, Ярыгөкҗе, Гарагөкҗе* обаларына бөлүнйэн яп.

АЛЧААРЫҠ [Алчаа:рык] — Ҡерки районында (Мукруда) арык. *Алча* — мивели өсүмлик.

АЛЧЕКЛИ — Гаррыгала районында (Чендирде) дере, чешме. *Алчек* я-да *халчек* — ябаны алчаның бир гөрнүши.

АЛЧЫН — Дашховуз районында (Тэзебазарда) оба. Адың йүзе чыкыш себэби белли дэл.

АЛЫБЕГ [А:лыбег] — Гэверс районында (Гарадамакда) чешме. *Алыбег* — адам ады.

АЛЫГОЛ [А:лыго:л] — Хоҗамбаз районында (Беширде) чуң гол, өри мейданы. *Алы* — беширли адамың ады.

АЛЫЁЛ [Алыё:л] — Гадымы Мары — Чәрҗев кервен ёлы (ол ёлуң сүдүры көп ерде хэзире ченли сакланыпдыр). Гечмишде тебигатың тэсин ерлериниң кәбири хезрет Алының я-да онуң легендар аты Дүлдүлиң ады билен багланышдырылыпдыр. Эмма Алының өзи-де, онуң аты-да хич вагт Орта Азияның территориясына аяк басмандыр (*Л. М. Климович.* Ислам. М., 1962, 272 сах.).

АЛЫНЫҢ ГЫЛЫЧ БИЛЕН ДАГЫ ЯРАН ЕРИ — Гэверс районында (Энев — Маныш арада) даг. Адың манысы барада середиң: А л ы ё л. Шол ерде адам келлесине меңзеш даш бар.

АЛЫСУПЫ [А:лысупы] — Байрамалы районында (Үчаҗыда) гуйы, өри мейданы. Бу ады «Алы диен сопының гуюсы» диййп дүшүндирйэрлер.

АЛЫХАН [Алыха:н] — Мары районында (Гарагумда) гум, белент чэге (оңа А л ы х а н ы н б е р к и хем диййлйэр). *Алыхан* — Байрамалы хан деврүнде шол ерде чопанчылык эден адамың ады.

АЛЫЧЛЫГАРАОҢУРГА — Гызыларбат районында (Бендесенде) даг. Оңурга ялы узалып гидйэн бу гара дагың үстүнде алыч ве бейлеки агачлар көп.

АЛЫШЕЙТАН [Алышейта:н] — Бэхерден районында (Нохурда) дере, дашың ашагындан фонтан болуп чыкян чешме. *Алы* — адам ады, *шейтан* — онуң лакамы.

АЛЮВА [А:люва] — Гэверс районында (Гэми — Энев аралыкда) гум (оңа А л ю в а н ы ң г у м ы хем диййэрлер). Бу ат «алювалы гум» диен манидадыр. *Алюва* — юваның бир гөрнүши. Деңешдириң: *Алын сачы а л ю в а н ы ң тарыдыр, Еңсе сачы тавус гушуң перидир* (Фольклордан).

АЛЯН [А:ля:н] — Октябрь районында (Нагыевде) оба. Адың манысы белли дэл.

АЛЯР [А:ля:р] — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере; Гарамэтныяз төверегинде ер ады, гуйы. Адың манысы белли дэл (белки, «ал реңкли жар»).

АМАНДАГ [Ама:нда:г] — Гарагумда гыр, даг. *Аман* — эхтимал, адам ады.

АМАНЖЫҠ [Ама:нжык] — Мары районында (Гарагумда) оба, гуйы; Ҡерки районында (Хатапда) гуйы. *Аманжык* — гуйыны газдыран ве оңа эелик эден адамларың атлары.

АМАНМЕРГЕН [Ама:нмерген] — Красноводск районында (Гызылгаяда) отурымлы ер, гуйы. 1930-нжы йылда арадан чыкан Аман Мерген бир такырың сувуны бейлеки такыра гечирер ялы узын яп газяр. Шол яп хэзир хем бар.

АМАНТЫЛАР [Ама:нтылар] — Эсенгулы районында ики гыр. *Аманты* — адам ады.

АМАНУССА [Ама:нусса] — Красноводск районында (Гүрҗеде) гуйы. *Аман* — шоны газан уссаның ады.

АМАНЯП [Ама:ня:п] — Мургап районында (1-нжи Сухтуда) оба, Аман ханың (Аман арчының) газдыран ябы.

АМАШАГАПАН [Ама:шагапан] — Теҗен районында оба (хэзирки ады *Комсомол*). *Амашагапан* — тире ады.

АМАШАГӨҠҖЕ [Ама:шагө:кҗе] — Мары районында (Пешаналыда) оба. *Амаша* ве *гөкҗе* — тире атлары.

АМАШАЯП — Түркменгала районында (Рахатда) оба; Мары районында (Пешаналыда) яп. *Амаша* — тире ады.

АМУЛ [А:му:л] — Чәрҗев шэхеринде, хэзирки Ҡомсомол посёлогының орнунда ерлешен гадымы шэхер. Середиң: А м ы д е р я.

АМЫДЕРЯ [А:мыдеря:] — Орта Азияда улы деря; Чәрҗев районында оба; Хоҗамбаз районында демир ёл станциясы, посёлок ве совхоз. Буларың эхлиси деряның ады боюнча,

деря хем Чәржев шәхериниң *Амул* я-да *Амуйе* диен гадымы ады боюнча атландырылыпдыр (*Маллицкий*, 284 сах.). *Амол* диен топоним Эйранда хем душ гелйәр. Бу сөзүң манысы белли дәл. Г. Вамбери оны түрки сөз хасаплаяр ве «деря» дийип терҗиме эдйәр (*Г. Вамбери*. История Бохары или Трансоксании, т. 1. Спб., 1873, 13 сах.). Эмма бу нәдогры болса герек, чүнки *амул* сөзи «деря» манысында душ гелмейәр. Галыберсе-де, түрки халклар Амыдеряны *Угуз* дийип атландырыпдырлар. Греклер *угуз* сөзүни Окс ве Оксус ялы ёйлан гөрнүшлерде эдебията гиризипдирлер. М. Кашгары *угуз* я-да *өгуз* сөзүниң Жейхун ве Фырат (Евфрат) ялы деряларың адыдыгыны, хатда түрки халкларың дүрли дерялары шу сөз билен атландырандыгыны белләпдир (*Кашгары*, I, 91 сах.). Араплар Амыдеря Жейхун дийипдирлер. Жейхун (Гихон), Сейхун (Фисон, Сырдеряның арапча ады), Фырат, Тигр ялы топонимлер болса, гөйә бехиштдәки деряларың адымыш (*В. В. Бартольд*. История Туркестана. Соч., т. 2, ч. 1, 1963, 122 сах.).

Өң бу деря пехлеви дилинде Вехрод (әхтимал, Вахшруд — «Вахш дерясы»), хытай дилинде Гюйшуй, Вуху, Поцзу ве Фоцзу ялы атлара эе болупдыр (*В. В. Бартольд*. Соч., т. 3. М., 1965, 319 сах.). Булардан башга-да, деряның Жаряп, Балх дерясы, Термез дерясы, Келиф дерясы, Үргенч дерясы, Хорезм, Амул дерясы ялы атлары беллидир (*Хасанов*, 9 ве 45—46 сах.). Хорасандан Мавераннахра ве гүндогардан гүнбатара гидйән улы кервен ёлларының чатрыгында ерлешен Амул шәхери өрән мешхур болуп, онуң ады бу улы деряның тутуш ады хөкмүнде уланылмага башлаяр.

Алымлар *амул* сөзүни гадымы *амурд* я-да *амард* диен этник адың үйтгән гөрнүши хасап эдйәрлер (*Бартольд, Хасанов*). Түркмен шахырларының гошгуларында бу деряның Жейхун ве Бахры-Умман ялы атларына душ гелйәрис: *Үргенч, Лебаба сув берен. Бахры-Уммандан айрылдык* (Сейди).

АНДАЛЫП [Андалы:п] — Йыланлы районында (Гүлүстанда) гөрнүкли түркмен шахыры Нурмухаммет Андалыбың ады дакылан оба.

АНДЫЗЛЫ — Түркменгала районында (Гарагумда) гуйы, өри мейданы. Бу адың манысы барада середиң: Андызлычешме.

АНДЫЗЛЫЧЕШМЕ — Гөкдепе районында (Эрекдагда) чешме. Онуң боюнда андыз диен майда япраклы, узын көкли, язгын болуп өсйән от битйәр. Ерли илат бу оты ел кеселиниң гаршысына ве сүрги хөкмүнде уланяр. Атың бирнәче кеселлерине хем андызы дерман хасаплаярлар, хатда «андызлының аты өлмез» диен накыл хем бар.

АННАГАРА [А:ннагара] — Көнеүргенч районында (Дерялыкда) оба. *Аннагара* — адам ады.

АННАГОЧ [А:ннагоч] — Улы Балканда (Жебелде) чешме (икинжи ады *Дашарбат*). *Аннагоч* — адам ады.

АННАГУЛУДЕПЕ [А:ннагулудепе] — Керки шәхеринде улы гала. Революциядан өң, шол галаның төверегиндәки ерлер Аннагулы чекирлә дегишли экен

АННАГУРТДЕПЕ [А:ннагу:ртдепе] — Сарагт районында (Ялавачда) депе, гуйы. *Аннагурт* — Сарагтда хан болан Меңли ханың какасы.

АННАГҮЛДЕПЕ [А:ннагүлдепе] — Түркменгала районында (Рахатда) депе. *Аннагүл* — шол ерде көп вагтлап отуран аялың ады.

АННАМЫРАТ [А:ннамыра:т] — Гарабекевүл районында оба. Ыслам оба советиниң башлыгы Аннамырат Мирек диен адам обадакы бай-кулаклар тарапындан өлдүриленден соңра, шу оба онуң ады дакыляр.

АННАМЫЧАН [А:ннамычан] — Тежен районында гиң ой. Шу ойда Анна диен гүррүңчи, геплемсек адам яшапдыр.

АННАМӘТ [Аннамә:т] — Сарагт районында депе. *Аннамәт* — адам ады.

АННАНЫЯЗ [А:нныя:з] —

Красноводск районында (Балкан дагларында) чешме. *Аннаныяз* — адам ады.

АННАОЙ [А:ннао:й] — Октябрь районында (Медениетде) оба. *Анна* — адам ады.

АННАХАЖЫ [А:ннахажы] — Гызылетрек районында сил сувлары йыгнанян ой. Ерли яшулулар Аннахажыны Баятхажының доганы я-да якын гарындашы хасап эдйәрлер.

АННАЧӘГЕ [А:ннача:ге] — Байрамалы районында (Үчаҗыда) гум, гуйы, өри мейданы. *Анна (Аннадурды)* — шу гуйыны газдыран Гарабекевүлли адамың ве онуң аялының атлары.

АНТГУЙЫ — Түркменгала районында (Гарагумда) гуюлар, гум депелери (Улы ве Кичи Антгуйы). *Ант* сөзүниң манысы белли дәл. Антгуйы атлы шәхер Овганыстанда-да бар.

АҢКАРЛАР — Мары районында (Пешаналыда) оба. *Аңкар* — тире ады.

АҢҢОЗАЛЫ [Аңңо:залы] — Векилбазар районында (Тагтабазар чөлүнде) гуйы, өри мейданы. *Аңңоза* (я-да *порсаңңоза*, эдеби дилде *аңңыза*) — өсүмлик ады.

АПАРДЫ — Кака районында гала. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

АПБАС [Апба:с] — Эсенгулы районында гуйы ве ер. *Апбас* — адам ады.

АПБАСАБАТ [Апба:са:ба:т] — Сакарчәге районында гала, көне отурымлы ер, өвлүйә (гечен асырың орталарындан соңкы ады *Гулаклы*). *Апбас* — Эйран шасы ша Апбас I Сефевиниң (1587—1628) ады. Ол түркменлер арасында залым ша хөкмүнде беллидир. Апбас I Орта Азиядакы басып алан ерлеринде бирнәче гала салдырыяр ве олара өз адыны дакдырыяр (*Аннанепесов*, 44 сах.). Аслы парс сөзи болан *абат* — «абат», «абадан» ялы хакыкы маныларындан башга-да, топонимияда «отурымлы ер», «оба», «шәхер» манысында гелйәр (*Ашгабат, Кировабат, Зәхметабат* ве ш. м.).

АПБАСЫАЛНАН [Апба:сыалнан] — Ашгабат районында (Меркези Гарагумда) чулба. Кыркчулбаларың бири. *Апбасы* — пул бирлиги, 20 көпүклик теңңе (аслында, Апбас шаның гойберен пулы). Чулбаның үстүндәки дашларың көпүге меңзейәнлиги үчин, оңа шейле ат дакылыпдыр.

АПБАСБАЛАЛАН — Гаррыгала районында (Дайнада) дере, чешме. Апбас диен адам шол ерден ябаны балаларың балыны аляр.

АПЫЙЫКЫЛАН — Байрамалы районында гала. *Апы* — адам ады.

АРАБАЙДЫҢ [Араба:йдың] — Йыланлы районында (Дүеҗиде) көл, зейкеш (ерли геплешикде *Араба:йдың*). Көле нәме себәпден бейле ат берлендиги белли дәл, әхтимал, шу ерде өң гарадашлыларың арап тиреси отуран болса герек.

АРАБАЛЫДЕПЕ — Сакарчәге районында гадымы гала (мейданы 7 *га*), бизиң эрамыздан өң отурылан ер (ТСЭ, I, 178 сах.). Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл. Ерли илат оны Арап Алы хан диен адамың ады билен багланышдырыяр.

АРАБАТА — Гаррыгала районында (Геркезде) Арабата диен өвлүйәниң ады дакылан оба. Шол өвлүйәде араплардан бир адам (дин векили) җайланыпдыр дийип гүррүң берйәрлер.

АРАБАЧЫ — Дәнев районында бирнәче обаның тутуш ады; Тагта ве Фарап районларында (Атаевде ве Хожакенепсиде) обалар; Хожамбаз районында (Бурдалыкда) арык. *Арабачы* — этник ат. Шахыр Арыф бу ады *арбагын* — *чил* (арапча *арбагын* — «кырк», парсча *чил* — «кырк», ягны «кырк-кырк») дийип душүндирйәр (*Арыф*. Несихатнама. Ашгабат, 1973, 27—28 сах.).

АРАБАЧЫАРЫК [Арабачыа:рык] — Дәнев районында (Бойныузында) илки арабачылар тарапындан газылан арык.

АРАБЕЙИК [А:рабейик] — Мары областында (Гарагумда) гыр, ики гуйының аралыгында ерлешен белентлик.

АРАЗГӨЛ [Ара:згө:л] — Көнеүр-

тенч районында (Акдеряда) оба. *Араз* — көлүң янындан илкинжи болуп юрт тутан адамың ады; *гөл* — «көл» (ёмут диалекти).

АРАЗГУЙМА [Ара:згуйма] — Гызыларбат районында (Гарабогаз — Тутлы арада) гуйма, такыр. *Араз* — гуйманың өнки эеси; *гуйма* сөзи барада середиң: А к ж а г у й м а.

АРАКЫ — Дәнев ве Фарап районларында (Бойнуузында ве Гарамышда) обалар (Фарапдакы обаның икинжи ады *Патдыбазар*). *Аракы* — тире ады.

АРАКЫЯП [Аракыя:п] — Дәнев районында (Большевикде) оба, өң аракы тиресине дегишли болан яп.

АРАЛЛЫ — Тагта районында (Ягтылыкда) оба. *Араллы (араллар)* — тире ады (бу тирәниң векиллери өң Арал деңзиниң якасында отурыпдырлар).

АРАЛЫКГУМ [А:ралыкгум] — Гөкдепе районында утамыш ве тогтамыш тирелериниң аралыгында ерлешйән гум.

АРАНЖЫ — Хожамбаз районында (Гултакда) көне арык; Гарабекевүл районында (Гарагумда) гуйы, өри мейданы. *Аранжы* — тире ады (өң аранжылар шу ерлерде яшапдыр). Э. В. Севортян *аран* сөзүниң «ой, чөкетлик», «гызгын ер» маныларындан угур алып, *аранжы (аранчы)* сөзүни «хасыл йыгнанянча гөчүп-гонмаян адам», «ойда яшаян» дийип дүшүндирйәр (*Э. В. Севортян.* Аффиксы именного словообразования в азербайджанском языке. М., 1966, 88 сах.). *Аранжы* сөзүниң «аран ясаянлар» диен манысы-да бар.

АРАНЛАР — Эсенгулы районында аран ялы эгрелип ятан депелер.

АРАП — 1. Йыланлы районында оба. *Арап* — гарадашлы тиреси. 2. Сакар, Чаршаңңы ве Чәржев районларында (Көларыкда, Дашрабатда ве Киштиванда) обалар. *Арап* — этник ат. 3. Дарганата районында (Седверде) чәржевли арабын газдыран гуюсы, өри мейданы. 4. Халач районында (Гарагумда) гуйы, өри мейданы. *Арап* — әхтимал, адам ады.

АРАПГАЛА [Арапгала:] — Кака районында оба, гала; шу районың Мәне обасында гала (онуң ады барада середиң: Г ы з з ы н а н). Бу ады шейле дүшүндирмек мүмкин: а) шу ерде яшан гарадашлыларың арап тиресиниң адындан; б) алилилериң арап тиресиниң адындан. Арап диен тире гарадашлыларың, алилилериң, текелериң, гөкленлериң ве бейлекилериң составында хем душ гелйәр. Шол тирелериң бири Недир ша (XVII—XVIII асыр) дөврүнде Абывертде яшапдыр (МИТТ, II, 128 сах.).

АРАПГУЛАЛЫ [Арапгула:лы] — Гаррыгала районында (Чендирде) оба. *Арапгулалы* — тире ады.

АРАПГУЛАНЧЫ — Дәнев районында (Гөйнүкде) оба. *Арап* ве *гуланчы* — тире атлары.

АРАПГЫЗЫЛТАКЫР — Ашгабат районында (Бокурдакда) гуйы, такыр («арап тиресиниң гызыл такыры»).

АРАПЖЫК — Гаррыгала районында (Геркезде) оба. Бу кичи оба Арабатаның янында ерлешйәндиги үчин, шейле ат алыпдыр.

АРАПКҮШДЕ — Кака районында (Душак — Мәне аралыгында) ер ады. Бу парсча ат «арап өлен (ер)» диен манылыдыр.

АРАПХАНА [Арапха:на] — Дәнев ве Чәржев районларында (Май ве Көларыкда) обалар. *Арап* — этник ат; *хана* — «жай» («арапларың яшаян жайы, ери, обасы»).

АРАПША — Бәхерден районында (Гарагумда) ики гуйы, ой, улы ёл, өри мейданы. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

АРАПЯП [Арапя:п] — Йыланлы районында Арап обасына барян яп.

АРВАЗ — Бәхерден районында улы чешме (оңа *Арваз чайы* хем диййәрлер), жүлге. Адың манысы белли дәл.

АРВАХЛЫ — Ашгабат районында (Дервезеде) чулба; Гөкдепе районында (Гарагумда) гуйы; Байрамалы районында гала; Түркменгала районында харабалы ер. Бу атлар дини дүшүнжелер билен багланышыклыдыр.

АРВАХЧӘГЕ [Арвахчә:ге] — Эсенгулы районында улы шоруң ортасында ерлешйән гум. Середиң: А р в а х л ы.

АРВАХЫЯМПЫК — Кака районында гум. Бу ат «арвахлы ясы гум» диен манылыдыр, чүнки бу гумы алилилер гала хөкмүнде уланыпдырлар. Үстүнде көп ган дөкүлендиги үчин хем оңа шейле ат берипдирлер.

АРГУВАНЛЫ [Аргува:нлы] — Бәхерден районында (Сүнчеде) дере, чешме. *Аргуван* — даг өсүмлигиниң ады.

АРГЫШАТ — Фарап районында гыр. Адың манысы белли дәл.

АРЗУВ — Ашгабат шәхериниң якынында, Гарагум каналының боюнда тәзе ат дакылан посёлок.

АРКА ГАРАМАЗЫ — *сер.* Гарамазы.

АРКАЧ — Газанжык районында (Гарагумда) гуйы, өри мейданы. *Аркач* — дагың гырың аркасы, гүн душмейән тарапы, гузайы. Середиң: К е с е а р к а ч.

АРЛАН — Улы Балканың иң белент нокады (881 *м*), чешме, гуйы. *Арлан* сөзүниң адам я-да тире адындан эмеле гелен болмагы мүмкиндир, чүнки Абылгазы язып илиниң улы беги хөкмүнде Арланың адыны тутяр (*Кононов.* Родословная, 55 сах.). Шу ишде *арлат* сөзи (арап язувында *н* ве *т* харпларының язылышы меңзешрәкдир) тире ады хөкмүнде хем гетирилйәр (76 сах.). *Арлан* — илки шу ердәки чешмәниң адыдыр, Балканың илкинжи барлагчыларының бири, геолог А. В. Данов дагың иң белент нокадына-да шу ады дакяр. Арлаң диен тире хем бар (ол тирәниң векиллери Гәверс районының Гарадамак ве бейлеки обаларында яшаярлар).

АРМАНГАЛА [Арма:нгала:] — Ашгабат районында (Гөкже — Багыр төверереклеринде) археологик әхмиетли көне гала (*Росляков,* 83 сах.). Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл. Бу галаның ады *Арман* гөрнүшинде 1818-нжи йылда-да душ гелйәр (МИТТ, II, 413 сах.).

АРМЫТЛЫ — Бәхерден ве Гаррыгала районларында армытлы дерелер, чешмелер.

АРПАДАГ [Арпада:г] — Газанжык районында үстүне арпа экилен даг.

АРПАДӨКҮЛЕН — Красноводск районында (Яңыжа төверереклеринде) улы ой. Берилйән гүррүңлере гөрә, монголларың чозушы дөврүнде, эймирлер шу оя арпа дөкүп (гизләп) гачыпдырлар.

АРПАЭКИЛЕН — Гаррыгала районында (Магтымгалада) даг, дүме экилен мейдан.

АРСЕНЕКИ — Гызыларбат районында (Бендесенде) дере. Адың манысы белли дәл.

АРСЛАНКӘН [Арсланкә:н] — Чаршаңңы районында (Говурдакда) дагың улы гәдиги. Бу ады «Арслан диен адамың дуз алан ери, кәни» ве «Арсланың көп болан ери» дийип ики хили дүшүндирйәрлер.

АРТЫК — Кака районында оба, демир ёл станциясы. *Артык* — шу ерде илки юрт тутунан бүкри яшулусының ады.

АРТЫКБАРЫ [Артыкба:ры] — Гызыларбат районында (Жежирсде) дере. *Артык* — шу дереде отуран адамың ады, *бары* — онуң лакамы.

АРТЫКХОЖА — Ашгабат районында (Гарагумда) оба, гуйы. *Артык хожа* — гуйыны газдыран адамың ады.

АРТЫКЧАЙ [Артыкча:й] — Кака районында Артык обасына барян чай, чешме.

АРХАРЛЫ — Красноводск районында (Гарабогазың кенарында) өң сульфат алнан ер. Ерли газаклар айрага *архар* диййәрлер.

АРЧАЛЫБАГ [Арчалыба:г] — Гаррыгала районында (Дайнада) оба, арчалы дере ве чешме атлары.

АРЧАЛЫБАШ — Газанжык районында дагың ёкарсындакы арчалы ер, даг.

АРЧАЛЫЖА — Гызыларбат районында (Гочда) арчалы дере.

АРЧМАН — Бәхерден районында оба, демир ёл станциясы. *Арчман* сөзүниң манысы долы анык дәл. Илки чешмәниң ве онуң якынындакы өвлүйәниң ады болан бу сөз, әхтимал, парсларың *әржүмәнд* («асыллы,

тапавутлы, ажайып, гымматлы») сөзүнден эмеле гелип, чешмәниң күкүртли сувуның көп кеселлери сагалдяндыгы билен багланышыклы йүзе чыкандыр. Э. М. Мурзаев бу ады монголларың *аршан,* гыргызларың *арасан,* демиргазык кавказлыларың *нарзан,* эрменилериң *арзни* (әхлиси «минерал чешме», «мукаддес сув» манысында) сөзлери билен бир хатарда гойяр. Хиндилерде хем *рашяны* сөзи «худайың ичгиси» диен манысындадыр (*Э. М. Мурзаев.* Топонимика популярная. М., 1973, 50 сах.). Халк ровяятлары бу ады «әр чүмен» (ягны готур адамың чүмен чешмеси) диен сөзлер билен я-да Арчманата диен өвлүйәниң ады билен багланышдырыяр. Г. Вамбери болса оны «липа токайы» дийип терҗиме эдйәр (*Vambery,* 265 сах.).

АРЧМАНАТА — Арчман курортындакы чешме ве өвлүйә. Середиң: А р ч м а н.

АРЧМАН КУРОРТЫ — Бәхерден районында союз әхмиетли мешхур курорт. Ол илкинҗи гезек 1915-нҗи йылың 15-нҗи июлында ачыляр (ТСЭ, I, 201 сах.). Середиң: А р ч м а н.

АРЫБАКАН — Халач районында оба. *Арыбакан* — тире ады. Бу тирәниң векиллери өң бал тутмак билен мешгул болупдырлар.

АРЫГАЯК [А:рыгаяк] — Халач районында (Чохпетдеде) арыгың аягында ерлешйән оба.

АРЫГОБА [Арыго:ба] — Мургап районында (Говшутбентде) оба. *Арык* — тире ады.

АРЫГЫҢ ҖАРЫ — Мургап ве Байрамалы районларының ичинден гечйән улы җар (бойы 30 *км,* ини 200 *м*). Җошгунда Мургабың артык сувуны совмак үчин, оны арык тиреси эл билен газыпдыр дийип гүррүң берйәрлер.

АРЫК — 1. Чаршаңңы районында (Говурдакда) даг, мавы өвүшгинли целестин диен минералың ожагы («Правда», 5. IX. 1975). Адың дөрейиш себәби белли дәл, оны ерли геологлар шу ердәки целестини илкинҗи ачан геолог Смирновың Кира атлы гызының адының терсине окалян гөрнүши хасаплаярлар (Кира — Арик) 2. Гарагум районында (Гөрелдеде) оба. *Арык* — тире ады.

АРЫКБАТЫР [Арыкба:тыр] — Керки районында (Астанабабада) оба. *Арыкбатыр* — тире ады.

АРЫККӨР [Арыккө:р] — Векилбазар районында (2-нҗи Гөкҗеде) оба. *Арыккөр* — тире ады.

АРЫККӨРХАШЫРДЫК — Мары районында (Пешаналыда) оба. *Хашырдык* — тире ады.

АРЫКЛАР — Түркменгала районында (Дайханда) арык тиресиниң яшаян обасы.

АРЫКПЕРРЕҢ — Мары ве Мургап районларында (А. Мәммедова оба советинде ве 2-нҗи Сухтуда) обалар. *Арык* ве *перреӊ* — тире атлары.

АРЫМЛАР — Киров районында (Гарагумда) 7 саны улы гум, как, өри мейданы. *Арым* я-да *гарым* сөзиниң ве узын чукурлары, газылып эдилен каклары аңладяр.

АРЫШТАЛЛЫ — Йыланлы районында (Тәзечитирде) оба. *Арышталлы* — тире ады.

АСАДАБАТ [Асада:ба:т] — Тагтабазар районында Сарыязы сув ховданының ашгабында галан гадымы шәхериң галындылары (оңа *Лаукар* хем дийилйәр). *Асат* (арапча «ёлбарс») — адам ады, әхтимал, арап басыбалыҗыларының бири (*В. Н. Пилипко.* Керамика Асадабада — Лаукара. Шу йыгындыда: «Материальная культура Түркменистана. Ашхабад, «Ылым», 1974); *абат* — «шәхер», «о.урымлы ер».

АСГАЗАН [Асга:зан] — Байрамалы районында (Үчажыда) гуйы (онуң соңкы атлары *Яглычәге, Октябрь*). Бу ады «газан асылан, той эдилен ер» дийип дүшүндирйәрлер, эмма, аслында, онуң тире ады билен багланышыклы болмагы мүмкиндир, чүнки *асгазан* диен тире кәбир түрки халкларың (гыргызларың) составында душ гелйәр (*Асанбаев,* 136 сах.).

АСМАЛЫ — Гәверс районында дере, чешме; Газанҗык районында дере, чешме ве шаглавук (ерли геплешикде *гүгчевук*). Гаяларың диклиги (кертлиги) үчин, дерелер шейле ат алыпдыр.

АСМАНДЕПЕ [Асма:ндепе] — Чаршаңңы районында (Дашрабатда) улы депе. Депәниң үстүнде ене бир депе бардыгы үчин оңа «асмандакы, ёкардакы депе» диен ат галыпдыр.

АСМАНПАЗЫЛ [Асма:нпа:зыл] — Бәхерден районында дагың депеси. Шол ерде гавун битенлиги үчин, оңа «асмандакы пазыл (бияра)» дийилипдир.

АСТАНАБАБА [Аста:наба:ба] — Керки районында оба. Парсча *астана* — «мавзолей» диймекдир (*Будагов,* I, 40 сах.). Шу обада XI асырың тарыхы ядыгәрликлери болан бирнәче мавзолей бар. Шолардан Астанабаба дийилйән дөрт гүммезли мавзолейи Зейдалы ве Зүвейдалының ады билен багланышдырярлар (*Пугаченкова,* 272 ве 289 сах.). Обаның А с т а н а диен адына орта асырларда хем душ гелйәрис. Топонимияда *баба (ата, хожа)* сөзлери «мукаддес ер», «өвлүйә» манысында уланыляр.

АСЫЛМА — 1. Гәверс районында (Манышда) бейик даг, дере. Адың манысы барада середиң: А с м а л ы. 2. Гәверс районында (Гарадамакда) Көпетдагың байырлыгындакы гарагачлы ер. Чопанларың шол агачларда асма отургычлар эдендиклери үчин, ол ере Асылма диен ат галыпдыр («Эдебият ве сунгат», 31, 1, 68).

АСЫЯРЫК [А:сыя:а:рык] — Сакар районында (Көларыкда) Асыячы обасына сув берйән арык.

АСЫЯЧЫ [А:сыя:чы] — Сакар районында (Көларыкда) оба. *Асыячы* — тире ады. Ерли геплешикде *асыя* «улы дегирмен», «хараз» диймекдир.

АТА — Дарганата, Мары ве Саргат районларында обалар; Дашховуз областында (Гарагумда) гыр. *Ата* — овнук түркмен тайпаларының биридир. Ерли рус хәкимиетлериниң ругсат бермеги боюнча 1891-нҗи йылда Теҗенде, Этекде ве Марыда яшаян аталардан 160 хожалык Сарагта гөчйәр. Олара Теҗен дерясының саг кенарындан ер берилйәр (Обзор Закаспийской области с 1890 по 1896 г. Асхабад, 1897, 15 сах.). Сарагт районындакы Ата обасы шол аталарың обасыдыр.

АТААРЫК [Атаа:рык] — Дәнев районында (Гөйнүкде) өң аталара дегишли болан арык.

АТАБАЕВ — Кака районында оба. Гөрнүкли дөвлет ишгәри, ТССР Халк Комиссарлар Советиниң биринҗи башлыгы Гайгысыз Сердарович Атабаевиң ядыгәрлигини эбедилешдирмек максады билен 1967-нҗи йылың 25-нҗи октябрында Мәне обасына шу ат дакылды.

АТАБАЙ [Атаба:й] — Ашгабат районында (Бокурдакда) гыр, гуйы, өри мейданы, газлы ер. *Атабай* — гуйыны газдыран адамың ады.

АТАБЕГ — Бәхерден районында (Меркези Гарагумда) оба, гуйы. *Атабег* — гуйының өңки эесиниң ады.

АТАБЕНТ — Ашгабат районында (Дервезеде) как, өри мейданы; Калинин районында Чагат зейкешиниң угрунда топракдан эдилен бент. Каклара сув йыгнамак максады билен аталар өң сувуң өңүне бент (бөвет) эдипдирлер.

АТАГУЙЫ — Ашгабат районында (Дервезеде) улы оба, сүйҗи ве бол сувлы гуйы. Өң гуйы аталара дегишли экен. Шейле атдакы гуйы Красноводск районында (Чагылда) хем бар.

АТАГУЛЫ — Бәхерден районында (Келетеде) гум, көл. *Атагулы* — көле эелик эден адамың ады.

АТАДАВАЛЫ [Атада:ва:лы] — Бәхерден районында (Меркези Гарагумда) гуйы («аталарың давалы гуюсы»).

АТАДЕПЕ — Эсенгулы районында (Чекичлерде) депе, өвлүйә («аталарың депеси»?).

АТАЕВ АННАГЫЛЫЧ — Тагта районында оба (өңки ады *2-нҗи Бедиркент*). Оңа шу обада өнүп-өсен Совет Союзының Гахрыманы Аннагылыч Атаевиң ады дакылды.

АТАЕВ РЕЖЕПГУЛЫ — Йыланлы районында оба. 1976-нҗы йылың 10-нҗы августында Гызыл обасының бир бөлегине Социалистик Зәхметиң Гахрыманы, СССР-иң Дөвлет байрагының лауреаты Режепгулы Атаевиң (1920—1972) ады дакылды.

АТАЙЫКЫЛАН — Гаррыгала районында (Дайнада) дере. Ата Досы диен адамың гаядан йыкыландыгы үчин, дерә шейле ат галыпдыр.

АТАЛЫК — Тагта районында (Ягтылыкда) оба. Бу ады ики хили дүшүндирмек мүмкин: 1. Ата тиресиниң отуран ери; 2. Аталык титулыны алан адамың обасы. *Аталык* — Хыва ханлыгында түркмен серкерделерине берлен 9 титулың биридир.

АТАЛЫКСАЙ — Дашховуз оазисинде улы сай (көл). Середиң: Аталык.

АТАМЫРАДАҖЫ [Атамыра:да:жы] — Ашгабат районында (Ербентде) гуйы, өри мейданы («Атамырадың ажы сувлы гуюсы»).

АТАНАК — Бәхерден районында (Меркези Гарагумда) улы ой; Сарагт — Теҗен төвереклеринде гуйы, өри мейданы. Улы ёлларың кесишйән ерлеринде ерлешендиги үчин, олара шейле ат галыпдыр.

АТАНАКДЕПЕ — Мары районында депе, гум, ёлларың кесишйән ери

АТАНЫЯЗ [Атаныя:з] — Красноводск районында (Түвергыр төверегинде) көне отурымлы ер, гуйы. *Атаныяз* — гуйыны газдыран адамың ады.

АТАНЫЯЗХАН [Атаныя:зха:н] — Йыланлы районында Атаныяз хан диен адама дегишли болан токай. Емрелилериң ёлбашчыларының бири хөкмүнде хыва тарыхчыларының ишлеринде (1856) Атаныяз ханың ады тутуляр (МИТТ, II, 575 сах.). Ерли яшулуларың көбири Атаныяз ханы гарадашлы яшулусы хасаплаяр ве онуң неберелериниң шу районың «Ленинград» колхозында яшап йөрендигини гүррүң берйәрлер.

АТАОБА [Атао:ба] — Дарганата районында (Хоҗалыкда) аталарың яшаян обасы.

АТАОЙЫ [Атао:йы] — Ашгабат районында (Гарагумда) өң аталарың яшан ойы.

АТА САЛЫХ — Мургап районында оба. 1965-нжи йылың 24-нжи августында ТССР-иң халк шахыры Ата Салыхың ядыгәрлигини эбедилешдирмек максады билен Гызылмейдан обасына Ата Салых обасы диен ат дакылды.

АТАСЕҢҢЕР — Ленин районында гала. Онуң төверегинде өң аталар отурыпдыр. Дашховуз оазисинде *сеңңер* сөзи «гала» манысында уланыляр.

АТАЧАГАН — Көнеүргенч районында (Амыдеряның гадымы ханасының угрунда) ерлешйән мейданы 3—4 мүң гектар болан чәгелик (ТСЭ, I, 221 сах.). Бу гумда өң аталар отурыпдыр. *Чаган* сөзүниң манысы белли дәл. Дeңешдириң: Чаган, Чагансардаба.

АТАШГАЛА [Аташгала:] — Кака районында (Душакда) гала. *Аташ* — галаны салдыран адамың ады.

АТАШЛЫ — Эсенгулы районында вулкан. Парс дилинде *атеш* — «от» диймекдир, чүнки вулкан яныҗы газлар билен гатышып чыкяр (*Назаров*, 7 сах.).

АТАЯП [Атая:п] — Ленин районында оба; Дарганата ве Сарагт районларында яплар. Бу яплар өң аталара дегишли боланы үчин, олара шейле ат галыпдыр. Балканда отуран аталарың бир топары XIX асырың 20-нжи йылларында Вас, Айбөвүр төвереклеринде, соңра Йыланлыда орнашярлар, гечен асырың орталарында олар Дөртгүле гөчйәрлер (*Г. Е. Марков.* Из этнической истории туркменского народа. — Краткие сообщения Института этнографии АН СССР вып. 29, 1958).

АТБАТАН — Бәхерден районында (Гарагумда) гечмеси кын болан үргүн чәгели гум, гуйы.

АТГАЙДАН — Гарагумда дик, улы депе.

АТГУЙЫ — Хоҗамбаз районында (Бурдалыкда) гуйы, гамышлы көл, ат бакмага ве суврмага аматлы ер.

АТГЫР — Эсенгулы районында үстүнде ат бакылан гыр.

АТГЫРАН — Теҗен районында оба (хәзирки ады *Бирлешик*); Гурудандан гумы билен Говкузереӊ аралыгында дүзлүк. Бу мейдан гиңдиги үчин шейле ат алан болса герек. Хәзир дүзлүк өзлешдирилди (ТСЭ, I, 222 сах.).

АТГЫРАНДЕПЕ — Теҗен районында улы депе. Ол Атгыранчуңңулың якынында ерлешендиги үчин шейле ат алыпдыр. Гечен асырың башында Эйрандан аламана гелен адамлар Ахалдан дүе сүрйәрлер. Оларың ызындан чыкан адамларың ядав атлары хәзирки Атгырандепәниң якынындакы чуңңулың сувундан көп ичип, сув урмагы зерарлы гырыляр. Шол вакадан соң илки чуңңула, соңра депә-де Атгыран диен ат галяр. Бу ада биз 1829-нжы йылда хем душ гелйәрис (МИТТ, II, 456 сах.).

АТГЫРАНҖАР — Теҗен дерясының бир вагтқы акан орны, ханасы.

АТГЫРАНЧУҢҢУЛ — Теҗен районында чуңңул. Середиң: Атгырандепе.

АТГЫРЛАН — Октябрь районында (Васда) гиң дүзлүк, гум, оба. Дүзлүк гиңдиги үчин шейле ат алан болса герек.

АТДЕРЕ — Гызыларбат районында (Гочда) ат бакылан дере.

АТЛЫГӘДИК [Атлыгә:дик] — Дарганата районында (Лебапда) гырың белент, керт гәдиги. Атлы инип-чыкып билйәндиги үчин, оңа шейле ат берлипдир.

АТЛЫДЕПЕ — Байрамалы районында депелер (2 ерде). Олар улулы-кичили ики депеден ыбарат болуп, меңзетме нетижесинде ат алыпдырлар: улусы — *Атлыдепе*, кичиси — *Эшеклидепе*.

АТЛЫЯТАН — Гарагум районында (Шатлыкда) оба, улы депе, гум, өң ёлагчыларың дүшләп гечйән ери.

АТМАЙРАН — Гөкдепе районында (Ахал галасының янында) гиң мейдан (12—15 *км*).

АТУЧАН — Гаррыгала районында дере ве чешме. Гаядан ашак атың гачанлыгы (учанлыгы) себәпли, дерә шейле ат галыпдыр.

АТЧАПАН — Ленин районында (Тәзедурмушда) оба; Ашгабат районында (Гарагумда) гиң мейдан; Бәхерден районында дүзлүк (Атчапаның шыры); Кака районында көне кәриз; Красноводск районында как. Бу ерлерде ат чапышыгы гечирилипдир.

АТЧАПАР — 1. Ёлөтен районында (Ёкары Сухтуда) почта бөлүми, колхоз, шәхерде улы көче. Булара Ёлөтен гызыл отрядларының илкинҗи ёлбашчысы, 1918-нжи йылың язында ак гвардиячы бандалар тарапындан атылан революционер Атчапар Тахыровың ады дакылыпдыр. 2. Керки ве Хоҗамбаз районларында ат чапышыгы гечирилйән гиң мейданлар.

АТЧАПЫЛАН — Гаррыгала районында (Дайнада) дере; Гызыларбат районында (Тутлуда) такыр.

АТЧЕШМЕ — Красноводск районында (Моллагарада) чешме.

АТЫШХАНА [Атышха:на] — Мары районында ер ады, өң атышханалары болан гала.

АХАЛ — Гызыларбат билен Говшут станциясының аралыгындакы оазис (онуң *Ахалтеке*, *Этек*, *Дамана*, *Даманыкух*, *Кесеаркач* ялы атлары хем бар); Гөкдепе районында гала. Адың манысы белли дәл. Профессор А. Гаррыев бу ады текелериң арасында ысламы вагыз эден Акхал ишаның ады билен багланышдыряр. Хыва тарыхчылары Мунис ве Агехи Ахалың «зейкеш» диен маныдадыгыны, чүнки ахал ерлериниң батгалык болуп, шалы экмек үчин аматлыдыгына гөрә, шейле адың берлендигини язярлар ве олар бу ады Ахалата гөрнүшинде хем уланярлар (МИТТ, II, 359, 407 сах.). Г. Вамбери болса бу сөзүң *ак* диен реңк адындан ве *-ал* гошулмасындан дуряндыгыны белләпдир (*Vambery*, 264 сах.). Магтымгулының гошгуларында хем бу ада душ гелйәрис: *Теке, ёмут, языр, гөклең, Ахал или бир болуп* (Магтымгулының «Түркмен бинасы» гошгусы).

АХАЛОБА [Ахало:ба] — Түркменгала районында (Йылдызда) оба. Онуң илаты Ахалдан гөчүп барыпдыр.

АХАЛТЕКЕ — Көпетдагың этегинде ерлешен оазис. Середиң: Кесеаркач.

АХАТ — Сарагт — Таггабазар аралыкда даг. Адың манысы белли дәл.

АХМАЛГАЯ [Ахма:лгая] — Гаррыгала районында (Дайнада) дагың улы гаясы. Кертлиги, үстүңе абаныпдуранлыгы («эңәймегиниң ахмалдыгы») үчин, оңа шейле ат берлипдир.

АХМЕДАРНА — Тагта районында канал (өңки ады *Лар*, хәзирки ады *Тәзеяп*). *Ахмет* — Хыва ханының эмелдары, каналы газмага ёлбашчылык эден адам; *арна* — деряның тебигы голы, эмма Дашховуз оазисинде каналлардан дәл-де, деряның хут өзүнден баш алян улы яплара хем *арна* дийилйәр.

АХМЕТЧУЛБА — Гарагумда (Үңзүң боюнда) чулба, *Ахмет* — адам ады.

АХЫР [А:хыр] — Хожамбаз районында (Гултакда) гыр, өри мейданы. Ики гырың арасы ахыры яда саляндыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

АХЫРАН [А:хыра:н] — Бәхерден районында (Мүрчеде) дере, чешме, кәриз. Адың манысы белли дәл.

АХЫРЛЫ [А:хырлы] — Бәхерден районында гума сүсңәп гидйән текизлик, дүме гавун экилйән ер, гуйы; Гарагумда гуюлар ве өри мейданлары.

АЧЫЛЧУЛБА — Гарагумда (Үңзүң боюнда) чулба. Ачыл — адам ады.

АШАКЫ БАГТЫ — *сер.* **Багты.**

АШАКЫ БУЛУЧ — Ёлөтен районында оба (хәзирки ады *Жданов*). *Булуч* — этник ат. Түркмен топонимиясында *ашак* сөзи гүнбатары,*ёкары* сөзи хем гүндогары аңладяр.

АШАКЫ ГЫЗЫЛАЯК — *сер.* **Гызылаяк.**

АШАКЫ ПОРСАҢ — *сер.* **Гарапорсаң.**

АШАКЫ СУМБАР — Гаррыгала районындакы Сумбар оазисиниң бир бөлеги, Сумбар дерясының ашакы акымы.

АШАКЫ СУХТЫ — Ёлөтен районында оба. *Сухты* — тире ады (середиң: С у х т ы).

АШАКЫ ТОПЯТАН — *сер.* **Топятан.**

АШАКЫ ЧҮЛИ — Гөкдепе районындакы Гөкдепе мивечилик совхозының ерли ады (өңки ады *Гаргылыагыз*). *Ашак* сөзи бу ерде гүнбатары дәл-де, дагың ашагыны (этегини) аңладяр (середиң: Ч ү л и).

АШГАБАТ [Ашгаба:т] — Түркменистан Совет Социалистик Республикасының пайтагты, область, район, демир ёл станциясы. Бу ат *ашг* ве *абат* диен ики бөлекден дуряр. *Эшг* диен арап (түркменчеси «ышк», «сөйги», «хөвес», «мәхир») ве *абад* диен парс (түркменчеси «абат», «шикессиз», «бежерилен», «отурымлы ер») сөзлери хәзирки заман түркмен дилинде хем актив уланыляр. Шейлеликде, бу адың илки «сөйги, мәхир, хөвес билен абат эдилен ер (оба, шәхер)» ялы маныда йүзе чыкан болмагы мүмкиндир. Муны ашакдакылар билен тассыкламак мүмкин: орта асыр Хорасаның территориясында ве Гүнорта Түркменистанда Ашгабат диен ерлер көп болупдыр. Меселем, доктор Л. М. Паян тарапындан нешир эдилен «Эйран обаларының ве шәхерлериниң сөзлүги» (Машат, 1960) диен китапда жеми 16 саны Ашгабат обаларының ады тутуляр. Ол обалар Эйрандакы Машат, Нышапур, Амул, Тәхран, Маку, Бехбехан, Фердөвси, Биржент, Керман велаятларында ерлешйәрлер (Ферхенг, 312 сах.). Нышапурың янындакы Ашгабадың ады барып Темирлениң тарыхында хем душ гелйәр. Бу атларың әхлиси, шол санда бизиң пайтагтымызың ады хем арап язувында айн харпы билен башланяр (парсча *Эшгабат*, түркменче *Ышгабат*. Деңешдириң: арапча *элм*, түркменче *ылым*). Диймек, илки Эшгабат я-да Ышгабат формаларында уланылан бу ат түркмен дилиниң фонетик канунларына лайыклыкда соңра Ашгабат гөрнүшине гечипдир, ягны икинжи ве үчүнжи богунлардакы ёгын гиң чекимли болан *а* сеси биринжи богундакы инче *э* (я-да ёгын дар *ы*) чекимлисини өзүне ассимиллешдирипдир.

1881-нжи йылда руслар тарапындан Ашгабат атлы түркмен обасының янында харбы беркитме гурлуп, оңа обаның ады дакыляр. Ашгабадың меркезиндәки галада гечирилен газув-барлаг ишлери ве гурлушык дөврүнде онуң төвер態клеринден тапылан археологик әхмиетли затлар шәхериң орнундакы гадымы илатлы пунктуң иң азындан 2000 йыл өз үстүнден гечирендигини аныклады (*С. Агаджанов.* Древен ли наш Ашхабад? — «Вечерний Ашхабад», 12.11.1969).

Ашгабат диен адың хер дүрли дүшүндирилишине душ гелинйәр. Оларың ичинде хакыката хас якыны Вамбериниң пикиридир. Онуң язышыча, аслында Асхабад дәл-де, Ашгабат гөрнүшинде болмалы бу адың биринжи бөлеги *ышк* диен арап ве икинжи бөлеги *абад* диен парс сөзүнден хасыл болуп, ол «сөйги шәхери», «сөйгүли ер» диен маныны аңладяр (*Vambery*, 265 сах.). А. П. Поцелуевский *ашк* сөзүни патышаның ады (*А. П. Поцелуевский.* Лексикология и семасиология. Ашхабад, 1946, 26 сах.), Э. М. Мурзаев *асх* сөзүни греклериң Астарта диен хасыл ве сөйги худайының адының гысгалан гөрнүши (*Мурзаев.* СА, топонимик сөзлүк) хасап эдйәрлер. В. Б. Жмуйда *Ашгабат* сөзүне «сөйгиниң, салкынлыгың ве болчулыгың шәхери» дийип дүшүндириш берйәр (*В. Б. Жмуйда.* Ашхабад. М., 1957, 3 сах.).

Языжыдыр шахырлар ве алымларың бирнәчеси (*Х. Хасанов, В. А. Никонов, М. Н. Мельхеев, С. Узин*) бу ады «ашыклар шәхери», «ышк шәхери» дийип дүшүндирйәрлер. Шахыр А. Хайыдов болса бу ат барада: *«Э ш к» сөзи «гөзяшдыр», «а б а т» хем «шәхер», «Гөзяш шәхери» бор түркмен дилинде* — диййәр (*А. Хайыдов.* Хер гүлүң бир ысы бар. Ашгабат, 1961, 67 сах.). Шәхере өң *Асхабад*, 1919—1927-нжи йылларда болса *Полторацкий* дийлипдир.

АШГАЛЫ [Ашга:лы] — Гарабекевүл районында оба, арык. *Ашгалы* — тире ады.

АШЫГАЙДЫҢ [А:шыга:йдын] — Васда гадымы жайың, онуң төверегиндәки ерлериң, өвлүйәниң атлары (өвлүйәниң төверeклерине *Шәхрибоссан* хем дийилйәр). Ил арасында Ашык Айдың сазчылыгың пири хасапланяр, онуң адына «Гөроглы», «Нежеп оглан» ве ш. м. халк дессанларында хем душ гелинйәр. Яшулулар бу ады шол шахс билен багланышдырярлар.

АШЫРБАЙ [А:шырба:й] — Ёлөтен районында (Эркисадыкда) оба. *Ашырбай* — тире ады.

АШЫРЧУЛБА [А:шырчулба] — Ашгабат районында (Күкүрт заводы төверекде) чулба. *Ашыр* — адам ады.

АЭРОПОРТ — Ашгабат районында (Дервезе посёлогының якынында) улы илатлы пункт, Дервезәниң аэропорты.

АЯГАРЫК [Аяга:рык] — Чәржев районында бейлеки арыклардан ашакда («аякда») ерлешйән арык. Оңа Тарнаварык хем дийилйәр (*тарнав* — «тернав»), чүнки онуң үстүнден тернав (акведук) эдилип, яп гечирилипдир.

АЯГЫДӨВЛЕН — Тагта районында (Гарагумда) гаялык ер, гыр. Дүйәниң йөремесиниң кынлыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

АЯЗ — Бәхерден районында (Гарагумда) ой, гуйы, өри мейданы. *Аяз* — әхтимал, адам ады.

АЯКГАЛА [Аякгала:] — Дашховуз районында гала. Оба ве ер-юрт атларындакы *аяк* сөзи ол объектлериң ябың ашак акымында (аягында) я-да бейлеки объектден гүнбатарда ерлешйәндигини аңладяр.

АЯК ГАРАГУМ — *сер.* **Гарагум.**

АЯККЕТЛИ — Дашховуз районында (Жамлыгалада) Кетли обасының гүнбатарында ерлешйән оба. Середиң: К е т л и.

АЯКМҮНЕР — Балканда Башмүнериң аягында ерлешйән чешме. *Мүнер* сөзи географик термин болуп, сув йыгнанян көвлери, ойлары, говаклары аңладяр. М. Кашгары бу сөзи «булак, сув гөзи (огузча)» дийип дүшүндирйәр (*Кашгары*, III, 374, 386 сах.).

Б

БАБААЖЫ [Ба:баа:жы] — 1. Гызылетрек районында (Шарлавукда) олум, ер ады (хәзирки ады *Күмелиолум*). Бу ады «Баба Хажының олу-

мы (гүзери)» дийип дүшүндирйәрлер. 2. Гарабогазың гүндогар кенарында гуйы. «Бабаның ажы гуюсы».

БАБААРАП [Ба:баарап] — 1. Гөкдепе районында оба; Гызыларбат районында (Гочда) чешме. Булара өвлүйәниң адының дакыландыгыны гүррүң берйәрлер, эмма оларың тире ады билен багланышыклы болмагыда мүмкиндир (середиң: А р а п г а л а). Гөкдепедәки Бабаарап шәхер ады хөкмүнде XIX асырың башында хем душ гелйәр (МИТТ, II, 392 сах.). 2. Дарганата районында (Гарагумда) гыр; Дәнев районында (Бабаарап диен гырың якынында) гуйы. Гыра гуйының ады дакылыпдыр, гуйыны болса арап тирели Баба диен адам газдырыпдыр.

БАБАГАЛА [Ба:багала:] — Векилбазар районында гала. *Баба* — әхтимал, адам ады.

БАБАГАММАР [Ба:багаммар] — Гушгы районында (Гызылбайдакда) ер ады, өвлүйә (оңа *Гаммарбаба* хем дийилйәр). Яшулулар бу ады халк дессанларында душ гелйән ве сазың пири хасап эдилйән Бабагаммар билен багланышдырярлар, чүнки өвлүйәде шахалары дутарың гулак чөпүни ядa салян бир дүйп үйтгешик агажың (писсәниң бир гөрнүшиниң) бардыгы бу ады дутар ве сазың пири Бабагаммар билен багланышдырмага себәп болупдыр.

БАБАГОЙЛАНЧАЙ [Ба:багойланча:й] — Гаррыгала районында (Геркезде) дере. *Чай* — географик термин болуп, сув акян я-да бир вагт акан жарлары (акын угурларыны) аңладяр (ТДС, 733 сах.). Дереде бир яшулы багбан адамың жайланандыгы («гойландыгы») үчин, оңа шейле ат галыпдыр.

БАБАДАЙХАН [Ба:бадайха:н] — 1. Киров ве Тежен районларында обалар (1-н ж и Б а б а д а й х а н ве 2-н ж и Б а б а д а й х а н оба советлери). Берлен маглуматлара гөрә, бу обаларың *Патышалык* диен өңки ады 1918-нжи йылда Бабадайхан диен ат билен чалшырыляр. Яшулы түркменлер Бабадайханы экеранчылыгың пири хасаплаярлар. Бу оба соңра 2-ә бөлүнйәр. 2. Хожамбаз районында (Гызылгумда) улы депе. Бу ат, әхтимал, дүме экеранчылыгы билен багланышыклы болса герек.

БАБАДУРМАЗ [Ба:бадурмаз] — Кака районында (Артыкда) оба, демир ёл станциясы. Бу илки чешмәниң адыдыр, эмма оңа нәме себәпден бейле ат галандыгы белли дәл. Халк роваятына гөрә, гарры өз агтыгы билен чешмәниң өңүни алжак боляр. Эмма агтыгы: «Баба, сув дурмаз» диййәр. Хамала, шондан соң оңа шейле ат галыпдыр. Г. Вамбери бу ады Дурмаз баба дийип дүшүндирйәр ве Дурмаз диен адам адыны «дурнуксыз», «гепинде дурмаян адам» дийип терҗиме эдйәр (*Vambery*, 265 сах.).

БАБАКЕСЕ [Ба:бакесе] — Түркменгала районында (Рахатда) оба. *Баба* — адам ады, *кесе* — онуң лакамы.

БАБАЛЫ [Ба:балы] — Гаррыгала районында (Хасар дагында) чешме, гадымы говак; өвлүйә. *Бабалы* — әхтимал, адам ады. Кәбир адамлар муны бабыла (вавилон) диен халкың ады хасап эдйәрлер, говаклара барян ве угруна 5×14×16 *см* мөчбердәки бишен керпич дүшелен ёлы шол халкың векиллериниң эдендигини, якындакы өвлүйәде хем шоларың жайланандыгыны гүррүң берйәрлер.

БАБАСИЛ [Ба:баси:л] — Гызылетрек районында Этрек дерясының арнасы, голы; деря жошанда, сувуң (силиң) гидйән угры. Оңа нәме себәпден бейле адың галандыгы белли дәл (белки, «Баба диен адамың отуран ериндeн гечйән сил»).

БАБАТЕКИ [Ба:батеки] — Фарап районында (Кырачда) арык. Ерли геплешикде *тек (тей)* — «ашак» диймекдир. «Бабаның өйүниң ашак тарапындан гечйән арык».

БАБАХОЖА [Ба:бахожа] — Красноводск районында (Жебелде) дуз алыняң ер, дуз кәни, Каспиниң сувуның чекилмеги нетижесинде дөрән улы шорлук (ини 40, бойы 50 *км*). Оңа нәме себәпден бейле ат берлендиги белли дәл, *Баба* ве *хожа* сөзлериниң «мукаддес» диен манына аңладян болмагы хем мүмкиндир, чүнки дузлы ерлер, көпленч, мукаддес хасап эдилйәр. Середиң: А с т а н а б а б а.

БАБАЧӨҢҢЕ [Ба:бачөңңе] — Ерөюландузда көлүң ортасында ерлешйән депе. *Баба* — әхтимал, «мукаддес» диен манында (середиң: А с т а н а б а б а); *чөңңе* — географик термин болуп, чөммек депелери аңладяр.

БАБАША [Ба:баша:] — Гүнбатар Түркменистанда гыр. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

БАБАШОВ [Ба:башов] — Чаршаңңы районында (Дашрабатда) даг, даг депеси. Адың манысы белли дәл.

БАБАЭСЕН [Ба:баэсен] — Гызыларбат районында (Жежирсде) дере. *Баба Эсен* — бир вагтлар шу ерде яшан гарадашлы (башга бир маглумата гөрә, салыр) тирели адамың ады.

БАБАЯГДАЙ [Ба:баягдай] — Гаррыгала районында (Көнекесирде) дере, чешме. *Баба* — адам ады, *ягдай* — онуң лакамы.

БАБЫРДЕПЕ — Дарганата районында (Гараайгырда) отурымлы ер, депе. Бу ады «бабырлы (барслы) депе» дийип дүшүндирйәрлер.

БАБЫШ [Ба:быш] — Гызыларбат районында (Гоч — Бамы аралыкда) оюң ады дакылан гум. *Бабыш* — адам ады.

БАВГАН [Бавга:н] — Эсенгулы районында экеранчылык ер. Адың манысы белли дәл.

БАГАБАТ [Ба:га:ба:т] — Әневиң гадымы ады (середиң: Ә н е в); Фарап районында (Битикде) оба. Бу ат «баглы оба» диен маныдадыр.

БАГАЖА [Ба:гажа] — Чәржев областында (Гүндогар Гарагумда) небит. гөзлейжилер үчин гурулян посёлок, гуйы; Ашгабат районында (Дервезе төверегинде) оба, гуйы; Гөкдепе районында оба. *Багажа* — тире ады.

БАГАЖАМУЛКАМАН — Мары районында (Гызыл Октябрда) оба. *Багажа* ве *мулкаман* — тире атлары.

БАГАЛАР [Ба:галар] — Тельман районында (Тәзегалада) оба. *Бага* — тире ады.

БАГАНДАР — Гаррыгала посёлогына сув берйән улы чешме, жар. Ол Багандаргаланың янындан акянлыгы үчин, шейле ат алыпдыр.

БАГАНДАРГАЛА [Багандаргала:] — Гаррыгала районында көне гала. Хыва тарыхчылары Мунис ве Агехи багандары гөклең тиреси хасап эдйәрлер (МИТТ, II, 393 сах.). Бу тире, әхтимал, түркменлериң гадымы байындыр диен уругы билен багланышыклы болса герек. Середиң: Б а й ы н д ы р о й.

БАГБАН [Ба:гба:н] — Саят районында (Меръеде) оба, өң мешхур багбаның яшан ери.

БАГБЕК [Ба:гбек] — Түркменгала районында (Дайханда) гуйы, өри мейданы. *Багбек* — 1947-нжи йылда гуйыны газан адамың ады.

БАГЛЫ [Ба:глы] — Йыланлы районында (Тәзечитирде) баглы оба.

БАГТ — Ашгабат районында (Ербентде) оба, гуйы. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

БАГТЫ — Йыланлы районында оба (өң А ш а к ы ве Ё к а р к ы Б а г т ы обалары). *Багты* — тире ады.

БАГТЫЛЫ — Йыланлы районында (Тәзеёлда) багты тиресиниң яшаян обасы.

БАГТЫЯРДЕПЕ [Багтыя:рдепе] — Хожамбаз районында (Беширде) депе. *Багтыяр* — адам ады.

БАГШЫ — 1. Векилбазар, Мары, Сакарчәге районларында (1-нжи Гөкжеде, Мүлкбагшыда ве Айнакөлде) обалар. *Багшы* — тире ады. 2. Тагта районында (Октябрда) оба. *Багшы* — Хыва ханлыгында түркменлере берлен чинлериң бири. Кәбир алымлар *хан, бег, векил, онбеги, аталык* ялы сөзлер билен бир хатарда *багшы* сөзүниң хем уругың я-да тирәниң ёлбашчысының титулы хөкмүнде уланыландыгыны белләпдирлер (денешдириң: Г а р а б а г ш ы л ы, С а з а н д а), чүнки түркмен тайпаларының сежересини ве халк дөредижилигини говы билйән багшылар көпленч тире башлыклары хөкмүнде улы хормата эе болупдырлар.

БАГШЫКӨВ — Сакар районында

(Чалтутда) оба. Бу ат «багшының көви» диен маныдадыр.

БАГШЫЛЫ — Йыланлы ве Керки районларында (Кенегесде ве Чохпетдеде) обалар. *Багшы* — тире ады.

БАГШЫМИРИШ — Тежен районында оба. *Багшы* ве *мириш* — тире атлары.

БАГШЫОБА [Багшыо:ба] — Байрамалы районында (Бахарда) оба. *Багшы* — тире ады.

БАГЫДИВАНА [Ба:гыди:ва:на] — Бэхерден районында (Нохурда) баглы дере, чешме. Бу адың манысы «диванaның багы» диймекдир. *Дивана,* эхтимал, бир адамың лакамы.

БАГЫР [Ба:гыр] — Ашгабат районында оба. Проф. А. Семёновың пикирине гөрә, бу ат Бажгир («пач алыжы», «пач йыгнайжы») диен маныдадыр (*А. Семёнов*. По Закаспийским развалинам. Ташкент, 1928, 11 сах.). Шу пикириң догры болмагы мүмкиндир, чүнки Нусайдан тапылан салгыт документлеринде белленишине гөрә, парфиялылар бизиң эрамыздан өңки эраның ахырларында *бажгир* сөзүни «пач йыгнайжы», *Бажиграбан* сөзүни болса «пач йыгналян ер» хөкмүнде уланыпдырлар (Налог, 34, 62 сах.). Гадымы Нусайың якынындакы Багырда хем үзүмчилиге салынан салгыт йыгналан болса герек (Бажгир — Ба:ги:р — Ба:гыр). Проф. М. Н. Хыдыров бу ады *баг гыр,* ягны «баглы гыр» (*М. Н. Хыдыров*. Некоторые вопросы по истории туркменского языка. Ашхабад, 1975, 84 сах.), П. Померанцев хем «бахар» (*Померанцев,* 65 сах.) дийип дүшүндирйәр. Молланепесиң «Тапылмаз» диен гошгусында хем бу ада душярыс (*Багырда, Нусайда, түрк, парс дилинде*).

БАДА — Гызыларбат районында (Гарагумда) оба, гуйы. *Бада* — тире ады.

БАДАЖЫК — Гызыларбат районында (Черкезли — Гарабогаз арада) бөлежик гум. «Бада тиресиниң отуран кичижик гумы».

БАДАЛАР — Тельман районында (Гөкчәгеде) оба (икинжи ады: *Агалаңөвлүйә*). *Бада* — тире ады.

БАДАМЖА — Бэхерден районында (Арчманда) дере, чешме. *Бадамжа* — мивели өсүмлигиң ады.

БАДАМЛЫДЕРЕ [Ба:дамлыдере] — Гаррыгала районында (Көнекесирде) бадамлы дере ве чешме.

БАДАОЙ [Бадао:й] — Октябрь районында (Медениетде) оба, яп (яба *Бадасув* диййәрлер). *Бада*—тире ады.

БАДАСЕҢҢЕР — Вас төверегинде бада тиресиниң салан галасы. Дашховуз оазисинде *сеңңер* сөзи «гала» манысындадыр.

БАДАХ — Мары районында (Пешаналыда) бөлек гум. Адың манысы белли дәл.

БАДАЧЫРЛА — Гөкдепе районында (Гарагумда) өң бада тиресине дегишли болан чырла гуюсы.

БАДАЯП [Бадая:п] — Тельман районында оба ве яп. *Бада* — тире ады.

БАДАЯПБОЙЫ [Бадая:пбойы] — Тельман районында оба (икинжи ады *Гарадепе*), «Бадаябың боюндакы оба».

БАДХЫЗ — *сер.* **Батхыз.**

БАДЫЯНЛЫ [Ба:дыя:нлы] — Гаррыгала районында (Нәреде) бадыянлы ер; (Чендирде) чешме. *Бадыян* я-да *арпабадыян* — ыслы от ады (укроп).

БАЗАР [Ба:зар] — Эсенгулы районында (Чекичлерде) өң оба, хәзир ер ады. Революциядан озал обалара базар атлары көп дакылыпдыр.

БАЗАРДЕПЕ [Ба:зардепе] — Чаршаңңы районында (Көйтен жүлгесинде) оба. Обаның гапдалындакы улы депәниң үстүнде базар боланы үчин, илки депә, соңра оба шу ат галыпдыр. Хәзир ол базарың диңе кәбир дүканларының харабалары сакланыпдыр.

БАЗАРЖАЙ [Ба:заржа:й] — Керки районында (Гызылаякда) өң улы базары болан оба; Халач районында (Чохпетдеде) ер ады.

БАЗАРЛЫБӨВҮР [Ба:зарлыбөвүр] — Небитдагың якынында Балкан дагының бир бөлеги. Өң шол ерде базар болупдыр. *Бөвүр* сөзи барада середиң: Айбөвүр.

БАЗАРТУМШУК [Ба:зартумшук] — Чаршаңңы районында (Хатапда)

Пулзындан дагының бир бөлеги. *Базар* — шу ерде отуран Базар Күрт диен адамың ады; *тумшук* — географик термин болуп, дагың, гырың, депәниң абанып дуран ерини аңладяр.

БАЗАРЧӘГЕ [Ба:зарчә:ге] — Мары районында (Пешаналыда) үстүнде базар болан гум.

БАЗЯП [Ба:зя:п] — Сакар районында яп. *Баз* сөзүниң манысы белли дәл. Ерли яшулулар оны «базчы» («оюнчы»), ягны «хилегәр» дийип дүшүндирйәрлер, чүнки япдан сув ичйән илат Бухара эмирине салгыды аз төлежек болуп, улы ябы кичи яп хатарында яздырыпдырлар, эмма эмириң эмелдарлары мунуң үстүни ачып, илата хас көп салгыт салыпдыр ве яба Базяп, ягны «хилегәрлериң ябы» дийип ат дакыпдыр.

БАЙ [Ба:й] — Гарабекевүл ве Йыланлы районларында обалар. *Бай* — тире ады.

БАЙАЖЫ [Ба:йа:жы] — Керки районында (Гарагумда) гуйы, өри мейданы, «Байың ажы гуюсы» (белки-де, «бай тиресиниң ажы гуюсы»).

БАЙГАЛА [Ба:йгала:] — Дашховуз районында (Кетлиде) оба, гала. Бу ат «байың галасы» я-да «бай тиресиниң галасы» диен маныдадыр.

БАЙГОНУШ [Ба:йгонуш] — Чаршаңңы районында (Говурдакда) өң отурымлы ер, яйла. Бу ады «байың гонан, отуран ери» дийип дүшүндирйәрлер. *Бай* сөзүниң тире ады болмагы-да мүмкиндир.

БАЙГУШЛЫ [Ба:йгушлы] — Бэхерден районында (Бамыда) дере, чешме; Байрамалы районында (Үчажыда) ве Чәржев районында (Гарагумда) гуюлар, өри мейданлары; Түркменгала районында ер ады.

БАЙЖААЛА [Ба:йжаа:ла] — Мары районында (Көчегумуң угрунда) гум. *Байжа* — чопаның ады; *ала* сөзи барада середиң: Ала.

БАЙЖАМЕРГЕН [Ба:йжамерген] — Калинин районында (Дышкыда) оба. *Байжа мерген* — адам ады.

БАЙЖЕҢҢЕЛ [Ба:йжеңңел] — Хожамбаз районында (Бурдалыкда) жеңңел, гиң мейдан. *Бай* — тире ады.

БАЙМАМАШ [Ба:ймамаш] — Гарабекевүл районында өң оба. *Бай* ве *мамаш* — тире атлары.

БАЙНАЗАРЯП [Ба:йназаря:п] — Мары районында (Мухадов обасында) көне яп. *Байназар* — арчын болан адамың ады.

БАЙНЕГОЙ [Ба:йнего:й] — Көнеүргенч районында оба. *Байнек* — шол ере илкинжи гөчүп гелен гарагалпагың ады. Обаның икинжи ады *Гылычкесе гышлагы. Гылыч кесе* — № 3 оба Советиң депутаты, активист. Ол Жүнейит ханың бандалары тарапындан өлдүрилйәр.

БАЙНЕПЕС [Ба:йнепес] — Красноводск районында (Акгуюда) оба, өри мейданы. *Байнепес* — адам ады.

БАЙНУРОЙ [Ба:йну:ро:й] — Көнеүргенч районында (Советяпда) оба. *Байнур* — адам ады.

БАЙРАКДЕПЕ — Дарганата районында (Дарганата галасының янында ве Лебап — Седвер аралыкда) ики, Мургап районында хем бир депе. Бу атлар ат чапышыгы билен багланышыклыдыр. Мургапдакы депе барада А. Самойлович шейле язяр: «Порсугаланың гүнбатарында Байракдепе диен депежик хәзире ченли сакланяр. Ерли илат онуң адыны ат чапышыгында шол депәниң үстүнде байрак пайланянлыгы билен дүшүндирйәр» (*А. Самойлович*. Из туркменской старины, II. Мервские воспоминания. Спб., 1910, 4 сах.).

БАЙРАКЛЫДЕПЕ — Кака районында гадымы гала. Адың манысы барада середиң: Байракдепе.

БАЙРАКЧӘГЕ [Байракчә:ге] — Сакарчәге районында гум ве ат чапышыгы гечирилйән дүзлүк. Середиң: Байракдепе.

БАЙРАМАЛЫ [Байрама:лы] — 1. Мары областында шәхер, район, демир ёл станциясы ве совхоз. *Байрамалы* — XVIII асырда Марыда ханлык эден адам (1782—1785). «Марының хас улы хөкүмдары болан ве 1785-нжи йылда өлен Байрамалы хан гатышык никадан доглупдыр: онун атасы гажар, энеси салыр экен» (ТССР тарыхы, I т., 1 китап, 481 сах.). Ол Бухара эмири Шамырат Велнамы тарапындан өлдүрилипдир

(*В. В. Бартольд.* Орошение, 68 сах.). Халк арасында онуң алдава салнып өлдүрилиши хакындакы роваятлар шу гүне ченли сакланяр. Илки шу ердәки гала, соңра онуң янындакы демир ёл станциясы ве шәхер Байрамалы дийлип атландырыляр. В. А. Никонов бу ада «Алының хатырасына байрам эдилйән ер» дийип, хакыката догры гелмейән дүшүндириш берйәр. (*Никонов,* 40 сах.). 2. Бәхерден — Гызыларбат аралыгында дере, чешме. *Байрамалы* — чешмәни тапан ве уланан адамың ады.

БАЙРАМАЛЫ БӨВРЕК САНАТОРИСИ — Байрамалы шәхеринде 1929-нжы йылда бөврек кеселлерини бежермек үчин ачылан санаторий.

БАЙРАМАЛЫХАНГАЛА — Байрамалы шәхеринде ерлешйән гала (мейданы 38 *га*). XV асырда салнан хем болса, ерли илат оны Байрамалы ханың ады билен багланышдыряр (ТСЭ, I, 283 сах.).

БАЙРАМДУРДЫ — Газанжык районында (Дәнеатада) Байрамдурды диен адамың тапан чешмеси, дере.

БАЙРАМОЛУМ — Гызылетрек районында Этрек дерясының керт кенарында Байрам диен адамың эден олумы, гүзери.

БАЙРАМХЕЛЕЙ — Красноводск районында Атаныязың (середиң: А т а н ы я з) аялы Байрамың газдыран гуюсы, өри мейданы.

БАЙРАЧ — Тагтабазар районында оба. *Байрач* — тире ады, тирә хем XVIII асырда яшап гечен Байрач диен сарык ханының (*Кононов.* Родословная, 17 сах.) ады дакылыпдыр.

БАЙСАКГАЛ [Ба:йсакгал] — Фарап районында (Битикде) арык. Сакгаллак байың газдыраны үчин, оңа шейле ат берлипдир.

БАЙТАГАРЧЫК [Ба:йтагарчык] — Йыланлы районында (Арапда) оба. *Бай* ве *тагарчык* — тире атлары (ерли геплешикде *тагарчык* я-да *такарчык* — «санач» диймекдир).

БАЙТАЛГИДЕН — Тельман районында (Пагтачыда) улы көл.

БАЙТАЛГУЙЫ — Сакарчәге районында (Гарагумда) гуйы. Ол ерде Чашгын оба «Коммунизм» колхозының байталы бакылыпдыр.

БАЙТАЛӨЛЕН — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере.

БАЙХАЛКЫ [Ба:йхалкы] — Халач районында (Чохпетдеде) оба. Бай — тире ады («бай халкының, ягны тиресиниң яшаян обасы»).

БАЙХАТЫН [Ба:йха:тын] — Дарганата районында гадымы кервенсарай. Ылмы эдебиятда оңа *Даяхатын* дийилйәр. Бухара эмирлигинде ве хыва ханлыгында *дая (деха)* сөзи эдил *метҗит* сөзи ялы, 5—10 я-да онларча хожалыгы өзүне бирлешдирйән административ бирлиги (обаны) аңладян термин болуп, ол «мүлк», «оба», «бежерилен ер» манысындакы *дай'а (дий'а)* диен арап сөзүндендир (МИТТ, I, 147 сах., 6-нжы чыкгыт); *хатын* (пушту дилинде *гатин*) сөзи болса «даш», «дашдан эдилен» диймекдир (кервенсарай бишен керпичден салныпдыр). Ерли илат манысы дүшнүксиз сөзлери *(дая, гатин)* соңра түрки сөзлер билен чалшырыпдыр *(бай хатын)*.

Даяхатын диен ат XIX асырда, Хыва гошунларының шу ерде дүшләп гечйән дөврүнде дөрейәр (*Пугаченкова,* 230—232 сах.). Хыва тарыхчылары бу пунктуң адыны *Хатун — рабат* («даш рабат») гөрнүшинде хем языпдырлар (МИТТ, II, 435 сах.).

Кервенсарай IX асырда бина эдилипдир. Шол дөврде оңа *Тахирия* («Тахырың рабаты») дийилйән экен, бу ат болса, Якутың пикирине гөрә, Тахыр ибн ал-Хусейниң ады билен багланышыклыдыр (МИТТ, I, 427 сах.). Байхатын диен адың дөрейши барада ерли илатың арасында шейле мешхур роваят бар. Бир бай ве овадан аялың әри аргыша гидйәр. Елдашларының бири ол аял барада мыжабатлы гүррүң айданда, әри машгаласындан ве юрдундан йүз өврүйәр. Хумар ойнап, әхли задыны утдуряр, гарып дүшйәр. Әрини тапмагы йүрегине дүвен бай аял әхли юртлара чапар ёллап, өзүниң кервенсарай салҗагыны ве оңа ишчиниң герекдигини жар этдирйәр. Талабанчылыга әри хем гелйәр. Төхметли гүррүңиң үсти ачыляр. Адамлары хатара дурзуп, Марыдан чекилен керпичлерден салнан бу ымарата хем Байхатын диййәрлер. Деңешдириң: П у л х а т ы н.

БАЙХОЖА [Ба:йхожа] — Чаршаңңы районында (Говурдакда) ер ады. Өң ол ерде бай хожа отурыпдыр.

БАЙЫНДЫРОЙ [Ба:йындыро:й] — Көнеүргенч районында (Советяпда) оба. *Байындыр* — М. Кашгары тарапындан огуз түркменлериниң 22 уругының бири эдилип гөркезилйән уругың ады (*М. Кашгары,* I, 89 сах.); *ой* сөзи барада середиң: А л и л и о й. Оба шол ердәки галаның ады галыпдыр, галаның төверегинде болса өң байындырлар яшапдырлар, олар соңра чандырларың составына гошулыпдырлар ве Дарганата гөчүпдирлер.

БАЙЫРЛЫДОҢ — Эсенгулы районында байырлыкда ерлешйән депе. Кәбир түркмен диалектлеринде *доң/дөң* сөзи «депе» диен маныны аңладяр. Бу сөз түрки диллериң бирнәчесинде душ гелйәр (*Радлов,* III, 1731 сах.).

БАКАМГАШ [Бакамга:ш] — Гумдагың якынында гумуң гәдиги. Адың манысы белли дәл.

БАКҖА — Бәхерден, Газанжык ве Гөкдепе районларында чешмелер, бакжа экилен дерелер.

БАКҖААТА — Газанжык районында (Гумдаг төверегинде) улы гала, өвлүйә, өң бакжа экилен ер.

БАКҖАДАГ [Бакжада:г] — Бәхерден районындакы Бакжа диен чешмәниң гөзбашында ерлешйән даг.

БАКҖАЛЫ — Гаррыгала районында (Чендирде) даг, дере (оңа *Гелесен — гөресен* хем дийилйәр). Дереде Алы бакжалы диен герейли отурыпдыр ве бакжа экипдир.

БАКҖАСУВ — Гөкдепе районында чешме («бакжалы сув»).

БАКЫБАЗ [Ба:кыба:з] — Тагта районында (Ягтылыкда) оба. *Бакы* — адам ады; *баз* — «пагта базасы».

БАКЫЖАН [Ба:кыжа:н] — Нерезимде өң отурымлы ер, өвлүйә. Ерли яшулулар Бакыны (Бакы хожаны) XVIII асырда яшан ве шу өвлүйәниң гонамбашысы болан ишаның ады хасаплаярлар; *җан* сөзи топонимияда, эдил *ата, баба, хоҗа* сөзлери ялы, «мукаддес ер», «өвлүйә» диен маныны аңладяр.

БАКЫЯП [Ба:кыя:п] — Октябрь районында (Нагыевде) Бакы Гара диен илкинжи мирабың ады дакылан яп.

БАЛАЖА — Керки районында (Чекирде) арык. Бу ат «кичи арык» диен маныда болса герек.

БАЛАЖАБЕНТ — Түркменгала районында (Рахат обасында) бент («кичижик бент»).

БАЛАКЛЫКӨВ — Гаррыгала районында (Дайнада) формасына гөрә ат алан мейдан («ики айрылян ер»). Ерли геплешикде *көв* сөзи дагүсти дүзлүклери, дүме экилйән ерлери, гиң ойлары аңладяр.

БАЛАКЛЫОЮК [Балаклыо:юк] — Ашгабат районында (Дервезеде) формасына гөрә ат алан гум, өри мейданы; *оюк* сөзи бу ерде «беллик» диен маныдадыр (середиң: Д а ш о ю к).

БАЛАМАН — Гаррыгала районында даг, Сүнт дагының бейик депеси; Чәржев районында (Гарагумда) белент гыр. *Баламан* сөзи Магтымгулының гошгуларында гуш ады («*Гарга йитер боз б а л а м а н җеңинде*»), «Гөроглы» эпосында болса саз гуралының ады хөкмүнде уланылыпдыр. Гүнбатар Түркменистанда небит гуюларының агзына отурдылан чархлара хем *баламан* дийилйәр. Эмма дагың адының йүзе чыкыш себәби белли дәл. Деңешдириң: М а н а м а н.

БАЛАХАНА [Балаха:на] — 1. Чаршаңңы районында даг. Бу ат парс-тәжик диллериндәки *бала* («ёкары», «үст») ве *хана* («өй», «жай») сөзлеринден дүзүлип, «үсти текиз депәниң ёкарсындакы депе», «дагың ёкарсындакы дагжагаз» диен манысындадыр. 2. Байрамалы ве Түркменгала районларында көне жайлар хем-де оларың төверегиндәки ерлер. Жайлар ики гатбардыгы үчин шейле ат алыпдыр.

БАЛБУЛАК — Красноводск шәхеринде өң чешмәниң, хәзир болса

шәхериң бир бөлегиниң ады. Гуйы ве яп атларында бал сөзи сувуң сүйҗүдигини аңладяр.

БАЛГАЧЫ — Векилбазар районында (Гөрелде обасында) үстүнде бал ары сакланан гачы.

БАЛГУЙЫ — Гызылетрек районында ве Гарагум чөлүнде бирнәче сүйҗи сувлы гуюлар («бал ялы сувлы гуюлар»).

БАЛДЫРҖАНЛЫ [Балдырҗа:нлы] — Гаррыгала районында (Чендирде) дере, чешме. *Балдырҗан* — ийилйән отуң ады.

БАЛЕЙШЕМ — Газанҗык ве Небитдаг аралыгында демир ёл станциясы; Көнеүргенч районында (Гарагумда) оба ве гуюлар; Гүнбатар Түркменистанда гыр. Бу ат «эгшемиң янындакы сүйҗи сувлы («бал ялы») гуйы» диен маныдадыр, чүнки ерли геплешикде *эгшем (эйшем, егшем, егшик)* сөзи байырларың, гырларың, даг геришлериниң гечмек үчин аматлы япгыдрак ерлерини аңладяр (ол *эгилмек, егшерилмек* сөзлери билен асылдашдыр). Өң станцияның якынындакы эгшемиң этегинде ерлешен сүйҗи сувлы гуя, соңра-да станция шу ат дакыляр. Г. Вамбери бу ады «мениң балам, хемрам» дийип дүшүндирйәр (*Vambery*, 265 сах.).

БАЛКАН — Гүнбатар Түркменистанда ики даг: Улы ве Кичи Балкан. Адың манысы анык белли дәл. IX асырда хем душ гелйән бу ады ал-Макдиси (X асыр) шәхериң ады хөкмүнде уланыпдыр (МИТТ, I, 184 сах.). Шол дөврлерде бу сөз дагың адыны хем аңладыпдыр (МИТТ, I, 230, 234 сах.). *Балкан* сөзи илки дага дакылан болса, онда ол «даг» манысындакы *балкан* диен түрки сөзден эмеле гелипдир. Түрк дилинде бу сөз «даг», «үсти өсүмликли улгам-улгам даг» диен маныдадыр (Турецко-рус. сл. М., 1931, 110 сах.). Будаговың ве Радловың сөзлүклеринде-де ол шейлерәк маныда душ гелйәр. Топонимиядан Балкан сөзүниң шу манысына мысаллар хем гетирмек мүмкин: өң Хорасаның демиргазыгында бир дага *Акбалкан* дийлипдир (*В. В. Бартольд*. Сведения об Аральском море... ИРОИРГО, т. 4, вып. 2. Ташкент, 1902, 58 сах.). Гөкдепе районында дагың чүң дерелериниң бирине-де *Белкен* дийилйәр. «Бейик», «депе» манысындакы *белек* сөзүнден эмеле гелен атлар хем бар (середиң: Б е л е к).

Эгер-де Балкан диен ат илки шәхериң ады болуп, соңра ол дага гечен болса, онда бу топонимиң *кан (кен, кент, кет)* диен икинҗи бөлегиниң «шәхер», «оба», «отурымлы ер» маныларындакы сөзден болмагы мүмкиндир, чүнки бу сөз орта асыр топонимиясында көп уланылыпдыр. Меселем, ас-Сам'ани гадымы Түркменистаның 40, Якут хем 30 саны топониминиң составында *кан* сөзүниң душ гелйәндигини белләпдир (МИТТ, 325—343, 409—438 сах.).

Бу адың *бал* диен биринҗи бөлегиниң ашакдакы ялы манылары аңладян болмагы мүмкин: а) «шәхер», «пайтагт» манысындакы гадымы түрки *балык* сөзүнден (*Г. Вамбери*. История Бохары, т. 1. Спб., 1873, 12 сах.); б) «улы», «белент» манысындакы *балак* диен түрки сөзден (*Vambery*, 265 сах.). Көп алымлар Балканың *Балхан* гөрнүшинде язылышындан угур алып, оны парсларың «ёкаркы гат», «белент жай» манысындакы *балахана* сөзүнден дийип чаклаярлар (*Э. М. Мурзаев*. Средняя Азия. М., 1947). Х. Юсупов хем шу пикири голдаяр («ТЯ», 1970, № 2, 20 сах.), хатда ол Үңзүң 25—30 метр белентликдәки керт кенарында ерлешен Игде диен галаны гадымы Балкан шәхериниң галындысы хасаплаяр (*Х. Юсупов*. О городе Балхан и гавани ал-Бухейра. — «Известия АН ТССР», СОН, 1975, № 1). Ерли яшулулар *Балкан* диен ады «бал акан» (ягны үсти говы яйлалы ер) дийип дүшүндирйәрлер. Абылгазы бу дага *Абылхан* дийип өз адыны дакяр: *Гадым адың А б ы л х а н ы, герчекдир әрлериң сениң* (Аллагулы шахыр). В. В. Бартольд *Балкан* диен адың түрклер тарапындан Европа хем элтилендигини, ягны болгарча Стара Планина, грекче Хемус диен дага шу адың дакыландыгыны белләп

лейәр (*Бартольд*. Ислам, 359 сах.).

БАЛКАН АЙЛАГЫ — Каспи деңзиниң гүндогар кенарында илкинҗи рус барлагчылары тарапындан Балкан дагының ады дакылан айлаг, деңзиң сувы чекиленден соңра болса улы шорлук (ини 10—15, бойы 50 *км*).

БАЛКАН КОРИДОРЫ — Улы ве Кичи Балкан дагларының аралыгында ини 20 *км* чемеси болан мейдан, гечелге, гүйчли шемаллы ер (ТСЭ, I, 292 сах.).

БАЛЛЫГАЯ — Гаррыгала районында (Чендирде) дагың гаясы, ябаны бал арыларының көп ери.

БАЛЛЫДЕРЕ — Гаррыгала районында ябаны бал арыларына бай дере; Гызыларбат районында (Жежирде) бал алнан дере.

БАЛОВГАН [Баловга:н] — Керки районында (Гарагумда) гуйы, өри мейданы. «Овган диен адамың сүйҗи сувлы гуюсы».

БАЛТАПЫЛАН — Гаррыгала районында (Дайнада) бал алнан дере.

БАЛЧУҢҢУЛ — Байрамалы районында (Гара́гумда) сүйҗи сувлы гуйы, ой, өри мейданы.

БАЛЫКЛЫ [Ба:лыклы] — Дарганата районында (Селверде) улы көл (мейданы 0,5×2 *км*); Хоҗамбаз районында (Гултакда) яп ве ер ады. Дарганатадакы Балыклының ады гечен асырың башында (1826) хем душ гелйәр (МИТТ, II, 434 сах.).

БАЛЫКЛЫЛАР [Ба:лыклылар] — Эсенгулы районында ики саны гум. Каспи деңзиниң сувы чекилмедик вагтында шол ерде балык тутулян экен.

БАЛЫКЛЫОЙ [Ба:лыклыо:й] — Түркменгала районында (Дайхан обасында) сув йыгнанян ой.

БАЛЫКЧЫ [Ба:лыкчы] — 1. Сакар районында (Көларыкда) оба. *Балыкчы* — тире ады. 2. Тагта районында (Темечде) оба, көл; Дарганата районында көл. Бу атлар балыкчылык билен багланышыклыдыр.

БАЛЫКЧЫЛАР ПОСЕЛОГЫ — Красноводск шәхериниң бир бөлеги, илки балыкчыларың яшан кварталы.

БАМЫ [Ба:мы] — Бәхерден районында оба, демир ёл станциясы, орта асыр галасы ве гадымы отурымлы ериң харабачылыгы (ерли илат 27 *га* мейданы тутян бу харабачылыга Газакдепе дийип ат берйәр). *Бамы* сөзүниң манысы белли дәл. Бу ады П. Померанцев «тамың үсти, ёкарсы», «крыша» (*Померанцев*, 66 сах.). Вамбери хем «балконлы» (*Vambery*, 265 сах.) дийип дүшүндирйәрлер.

БАМЫЛЫ [Ба:мылы] — Йыланлы районында (Гызылда) оба. *Бамылы* — тире ады.

БАМЫЧАЙ [Ба:мыча:й] — Бәхерден районында Бамы обасына барян чай, чешме.

БАРАГЫЗ — Дәнев районында (Бойнуюзында) оба. Бу оба өң үче бөлүнйән экен: *Барагыз — арабачы, Барагыз — кырачлы* ве *Барагыз — әрсары (арабачы, кырач ве әрсары* — тире атлары). *Барагыз* сөзүниң манысы белли дәл. Ерли илат арасында бу адың гелип чыкышы хакында мешхур ровaят бар, ягны гадым вагтларда овган ханы шу обадан бир гезел гыза ашык боляр, эмма гызы оңа бермейәрлер. Хан гахар эдип, шу оба сув берйән каналы бекледйәр. Оба сувсуз галяр. Гыз халка йүзленип, 40 саны тайлы байтал йыгнадяр. Ол тайларындан айрылан байталларың херсини бир еррәкде даңып, ханың янына баряр ве сувы ачса, оңа барҗакдыгыны хабар берйәр Гыз байталдан дүшмән, сувы ачдыряр ве ыза гачяр. Ханың нөкерлери онуң ызындан коврлар. Гыз тайларына етмәге ховлугян ве херси бир мензилде даңылан байталлары чалшып мүнүп, хана етдирмейәр. Шу обаның деңинде хан ковмасыны бес эдйәр ве «Бар-ей, гыз, гутулдың» диййәр. Хамала, шу ере шол вакадан соңра Барагыз (бар-ей, гыз) диен ат галанмыш.

БАРДАЛЫК — Чаршаңңы районында (Келифде) оба ве ер ады. Ерли геплешикде екене *барда* дийилйәр.

БАРС — Керки районында (Гарагум каналының боюнда) гуйы, өри мейданы; Хоҗамбаз районында (Таллымерҗенде) ики депе (У л ы ве К и ч и Б а р с). Өң шу ерлерде барс душ гелйән экен.

БАРСАГЕЛМЕЗ — Небитдаг шә-

керине гарашлы илатлы пунктуң ве шол ердәки чөлүң атлары. Бу чөлүң ёвуз тебигаты, үргүн чәгелери оңа шейле ат галмагына себәп болупдыр.

БАРСДЕПЕ — Хожамбаз районында (Таллымерженде) депе. Өң бу ерде барс яшапдыр.

БАРСЛЫ — Газанҗык районында (Дәнеатада) өң оба, хәзир чешме (оңа Барслычай хем дийилйәр).

БАРСЛЫАТА — Газанҗык районында чешме, өвлүйә. Ерли яшулулар өвлүйәни Юсуп ве Ахмедиң жайланан ери хасап эдйәрлер.

БАРХАНЫ — Мары — Чәржев аралыгында демир ёл станциясы. Бу ат станцияның якынындакы Балхана диен сүйжи сувлы гуйының адының русчалашдырылан вариантыдыр. Русча *барханы* диен сөз «гум геришлери» диймекдир.

БАСАГА — 1. Керки районында, Түркменистаның ве Овганыстаның арачәгинде оба (өңки ады *Аждартагта*, ягны Аждар диен адамың Гаражаарыгың үстүне салдыран тагта көпрүси). Өң шу ер ики юрдуң (Овганыстаның ве Түркменистаның) арасындакы барыш-гелиш үчин босага хасапланыпдыр. 2. Эсенгулы районында (Каспи деңзиниң ичинде) балык ишлейән промысел (ерли геплешикде оңа *басага* дийилйәр). Шол ерде үч саны басага эдилипдир. 3. Гарагумда (Узбоюң угрунда) ер ады. Жүлгелериң я-да дерелериң гыраларындакы депелере, депелериң арасындакы пес эңниде *басага* дийилйәр (*Мурзаевлер*, 45 сах.). Шу ерде-де ики депәниң арасындан гечйән ёл бар.

БАСАГАБИЛ [Басагаби:л] — Чаршаңңы районында даг. Бу топоним *басага* ве *бил* (середиң: Акбил) диен сөзлерден эмеле гелип, дагдакы бейикликлериң формасы билен баглаешыклыдыр.

БАСАГАГУМ — Демиргазык Гарагумда ер ады, гум. Бу адың манысы барада середиң: Басага. 3.

БАСАГА — КЕРКИ КАНАЛЫ — Керки районында Басагадан баш алып, Керкә барян улы канал (газылан вагты 1924—29-нҗы йыллар).

БАСМАЧЫКӨВ — Ашгабат районында (Дервезеде) улы ой, как, 1930-нҗы йыллар төверегинде басмачыларың болан ве соңра дерби-дагын эдилен ери.

БАСУВ — Йыланлы ве Калинин районларында (Арапда ве Бирлешикде) обалар. *Басув* сөзи «басмак» ишлигинден болуп, ерли геплешикде сувуң басан ерлерини аңладяр (мундан энчеме йыл өң гүйчли жошан сув экинлери ве обаларың дуран ерини басып гидйәр). Будагов бу сөзи «экилйән ер» дийип дүшүндирйәр (*Будагов*, I, 230 сах.).

БАСУВБОЙЛЫ — Тельман районында (Өкүзяпда) Басув ябының боюнда ерлешйән оба (оңа *Басувлы* хем дийилйәр).

БАСУВЛЫБУРУНҖЫК — Йыланлы районында (Арапда) оба. Бу ат «Басув ябының боюнда отурян бурунҗык тиреси» диен манындадыр.

БАТАШ — Гарабекевүл, Керки ве Хожамбаз районларында обалар. *Баташ* — эрсарыларың бекевүл тиресиниң бир бөлүми. Бу тирәниң векиллери Өзбегистаның Кашгадеря областында хем яшаярлар, хатда бу ерде *Адакбаташ, Бевабаташ, Бөрүбаташ, Екеагачбаташ, Сарыкбаташ* диен обалар хем бар (*Кораев*, 24 сах.).

БАТАШАРЫК [Баташа:рык] — Хожамбаз районында (Гаргалы Сурхуда) баташ тиресиниң газан арыгы.

БАТАШЖЕҢҢЕЛ — Гарабекевүл районында (Ламмада) өң баташлара дегишли болан жеңңел.

БАТАШСАРДАБА — Чаршаңңы районында сардаба. *Баташ* — тире ады; *сардаба* — парсларың *сәрд* «совук» ве *аб* «сув» диен сөзлеринден эмеле гелип, какларда йыгнанян сувлары узак сакламак үчин керпичден ве цементден эдилен ховданлары аңладяр. Олардакы сувларың көп бугармазлыгы үчин, үстүне гүммез эдилйәр. Сардабалар, көпленч, гадымы кервен ёлларың угрунда гурлуп, гечмишиң гымматлы ядыгәрликлери хасапланяр.

БАТГАЛЫ—Гызылетрек районында Этрегиң олумы, гүзери; Красноводск районында (Даржада) шор.

БАТГАСӨВҮТ — Гаррыгала районында (Сумбар жүлгесинде) батгалы, сөвүтли дере, чешме.

БАТДЕПЕ — Векилбазар районында (Гөрелде обасында) депе. Төверегине гум (чәге) үйшенлиги, ягны «батанлыгы» үчин, ол шейле ат алыпдыр.

БАТРАКЯП [Батракя:п] — Тагта районында (Октябрда) яп ве оның ады дакылан оба. *Батрак* — тире ады.

БАТХЫЗ [Ба:тхы:з] — Мургап ве Тежен деряларының аралыгында белентлиги 200 метре ченли етйән гиң байырлык, гадымы отурымлы ер. Союзымыз боюнча ябаны гуланлар ве бейлеки сейрек хайванлар сакланян еке-тәк горугхана. Бу ат парс дилиндәки *бад* («ел», «шемал») ве *хыз* («турмак», «гөтерилмек» манысындакы *хастән* инфинитивиниң хәзирки заман формасы) сөзлеринден эмеле гелип, «ел турян ер», «шемаллы ер» диен манындадыр (*Бартольд*. Ислам, 348 сах.; *Маллицкий*, 284 сах.; *Vambery*), чүнки бу ерде елли гүнлер көп боляр. Батхыз хас ирки топонимлериң биридир, ол X асырда Хорасаның бир округының ады хөкмүнде душ гелйәр (МИТТ, I, 170 сах.). Абдыразак Самарканды (1413—1482) бу барада: «Бахарда Батхыз себитлери гөрмегей гөзелиң жемалындан тәмиз, сөйгүли гызың берен вадасындан якымлыдыр» дийип язяр (МИТТ, I, 530 сах.). Кәбир алымлар (*Мурзаев, Мельхеев*) бу ады «эрбет гыр», «бет гыр» дийип нәдогры дүшүндирйәрлер.

1941-нҗи йылда даглыкларың ве байырлык мейданларың 85900 гектарыны өз ичине алян Батхыз горугханасының дөредилмеги Тагтабазар, Гушгы ве Сарагт төверeклеринде Ер йүзүнде хәзире ченли аз мукдарда сакланып галан сейрек хайваны — гуланы бүтинлей гырлып гутарылмакдан халас этди (*Хакыев А., Гурбанов Ө.* Түркменистаның ав ёдаларында. Ашгабат, «Түркменистан», 1978, 99 сах.).

БАТЫЙЫҢ ГӘДИГИ — Гызыларбат районында (Бендесенде) дагың улы гәдиги. Шу ерде емрелилер ве язырларың яшаян дөврүнде Чингиз ханың агтыгы, Жучының оглы хан Батый (белки, оның серкерделериниң бири) өз гошунлары билен шу гәдикден гечипдир дийип, ерли яшулулар гүррүң берйәрлер. Шу төвереклерде ве демиргазык Түркменистанда яшан түркменлериң бир бөлегине сөйүнханы (*Сөйүнхан* я-да *Сайынхан* — Батыйың лакамы) дийилипдир (ТССР-иң тарыхы, I т., 1 китап, 344 сах.), чүнки Узбойда, Балканда, Этрекде ве Гүргенде яшаян түркменлер хан Батыйың небереси Жаныбегиң сораян юрдуна дегишли экен (*Г. Е. Марков*. Очерк истории формирования северных туркмен. М., 1961, 13 сах.).

БАТЫРАРЫК [Ба:тыра:рык] — Нерезимде өң оба, арык, хәзир ер ады. Арыгы Батыр тогсабай чекдирипдир.

БАХАР — Байрамалы районында 1968-нҗи йылда дөредилен оба; Сакар районында (Талханбазарда) 1972-нҗи йылда тәзе ат дакылан оба (өңки ады *Екетут*).

БАХАРБИЛБИЛ — Ленин районында (Тәзедурмушда) оба. *Бахар* ве *билбил* — шу обада яшаян емрели тирелери. Бахар я-да бахарлы диен түркмен тиресиниң ады ирки дөврлерде-де беллидир, хатда XVI асыр түркмен шахыры Байрамхан хем шу тиреден экен (*Ж. Худайбергенов*. Түркмен дилиниң емрели диалекти. Ашгабат, «Ылым», 1977, 116 сах.). Шу оба *Билбиллияры* хем дийилйәр (*яры* — тире ады).

БАХАРЛЫ — Октябрь районында (Ленинград обасында) оба. *Бахарлы* — тире ады.

БАХРЫ-ХАЗАР — Каспи деңзиниң гадымы атларының бири (середиң: Каспи). Арап дилинде *бахр* — «деңиз» диймекдир; *хазар* — халк ады. Гарры түркменлер арасында бу ат хәзир хем йөргүнлидир. *Жейхун билен Бахры-Хазар арасы, Чөл үстүнден өвсер ели түркмениң* (Магтымгулы).

БАШБЕДЕҢ — Тагтабазар районында (Марчакда) оба. *Бедең* — тире ады («бедеңлериң эсасы обасы»).

БАШБУЛАК — Чаршаңңы районында (Көйтендагда) ики чешме.

Оларың бири — Көйтен деряжыгының гөзбашы. Топонимияда *баш* сөзи (*аяк* сөзүниң терсине) чешмелериң, ярларың... башланян ерини, шол ерлерде ерлешйән объектлери аңладяр.

БАШ ГАРАГУМ — *сер.* Гарагум.

БАШДЕПЕ — Гызыларбат районында (Рөвүш дагында) улы депе.

БАШМҮҢЕР — Балканда чешме. *Мүңер* сөзи барада середиң: Аякмүңер.

БАШСАКА — Керки районында Гарагум каналының баш сакасында ерлешйән посёлок; Гарабекевүл, Дарганата, Саят ве Халач районларында Амыдерядан баш алян улы каналларың баш сакасында ерлешйән обалар.

БАЯТ — Дарганата, Дәнев, Хожамбаз, Фарап ве Чәрҗев районларында обалар. *Баят* — гадымы тайпаның ады. М. Кашгары бу сөзе ики хили дүшүндириш берйәр: 1) аргу дилинде улы таңрының ады; 2) огуз тайпаларының бириниң ады (*Кашгары,* III, 186 сах.). Баят диен обалар Өзбегистанда ве Тәжигистанда хем көп.

БАЯТДЕПЕ — Сакар районында (Көларыкда) депе.

БАЯТЖА — Эсенгулы районында (Чалоюкда) депе. Бу топоним хем баят тайпасының ады билен багланышыклы болса герек.

БАЯТЛАР — Чәрҗев районында (Октябрда) баят тиресиниң яшаян обасы.

БАЯТХАЖЫ — Гызылетрек районында оба. 1928-нжи йыла ченли Гызылетрек посёлогына хем Баятхажы дийилйәрди. Бу ат илки шол ердәки өвлүйәниң адыдыр. Ерли яшулулар: «Шу өвлүйәде Мекгә барып гелйән Баят атлы хажы жайланыпдыр» дийип гүррүң берйәрлер. Эмма бу ат баят тайпасы билен багланышыклы болса герек, себәби якын аралыкда Баятжа диен депе хем бар.

БЕГАРСЛАН — Красноводск районында (Гызылгаяда) даг, гыр. *Бегарслан* — әхтимал, адам ады. Хыва ёлуның угрундакы бу дуралганың ады гечен асырың орталарында-да душ гелйәр (МИТТ, II, 286 сах.).

БЕГГУЙЫ — Красноводск районында (Акгуюда) гуйы. *Бег* — әхтимал, адам ады.

БЕГДЕПЕ — Чәрҗев районында (Чәрҗев галасының якынында) депе. «Чәрҗев бегиниң депеси».

БЕГЕНЖАЛЫГЫР [Бегенжа:лыгыр] — Красноводск районында (Чаглың якынында) гыр. *Бегенжалы бег* — XVIII асырың орталарында шу төвереклерде, Хывада, Маңгышлакда, Гүргенде яшап гечен ёмут серкердеси. Илки ол Гүрген боюндакы ёмутларың ерли хәкимлере гаршы гозгалаңына баштутанлык эдипдир. Гозгалаң еңленден соңра, ол Хыва баряр ве 6 муң адамлы түркмен гошуны билен 1744—1745-нжи йылларда Недир шаның Хывадакы дикмеси Алыгулы ханың гаршысына гөрешйәр (МИТТ, II, 172—173, 178 сах.; ТСЭ, I, 315 сах.).

БЕГ КАНАЛЫ — Теҗен районында канал. *Бег* — тире ады.

БЕГЛЕР — Йыланлы районында (Кенегесде) оба. *Бег* — тире ады.

БЕГЛЕРАРЫК [Беглера:рык] — Халач районында (Сурхда) оба. арык. *Беглер* — тире ады.

БЕГЛЕРЯП [Беглеря:п] — Тельман районында (Тәзегалада) оба, бег тиресиниң газан ябы.

БЕГЛИК — 1. Сакар районында (Көларыкда) оба. Оңа арыгың ады дакыляр, арык болса өң Чәрҗев бегине дегишли («беглик») ерлери суварян экен. 2. Газанжык районында даг, өвлүйә. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

БЕГЛИПЕРРЕҢ — Мургап районында (2-нжи Сухтуда) оба. *Бегли* ве *перрең* — тире атлары.

БЕГЛИХАРГУРАМА — Мары районында (Акыбайда) оба (оңа *Харгоңур* хем дийилйәр). *Бегли, хар* ве *гурама* — тире атлары.

БЕГЪЕРИ — Дашховуз районында (Гарапорсаңда) ер ады (оңа *Бегой* хем дийилйәр). Өң шу ой Хыва ханы Мәдеминиң мөхүрдары Җәҗан бегиң мүлк ери болупдыр.

БЕДЕЛИ — Бәхерден районында гум; Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дерелер (булар Улы Бедели, Кичи Бедели ве Етимче диен үч дерә бөлүнйәр). Ота байдыгы үчин олара шейле ат галыпдыр.

БЕДЕҢ — Тагтабазар районында (Сөйүналыда) оба. *Бедең* — тире ады.

БЕДЕҢГАЛА [Бедеңгала:] — Сакарчәге районында (Кесеяпда) гала. Гечен асырың орталарына ченли бу ерде сарыкларың бедең тиреси отурыпдыр.

БЕДЕҢЯП [Бедеңя:п] — Сакарчәге районында (Кесеяпда) Бедеңгаланың якынындан акян яп.

БЕДИРКЕНТ — Тагта районында гадымы гала ве оба. *Бедир* — тире ады (аталарың бедир тиреси өң шу ерде отурып, соңра Дөртгүле гөчүпдир. Середиң: Атаяп); *кент* — «оба» диймекдир. Согд диллеринден түрки диллере гечен бу сөзи (кенди) М. Кашгары «шәхер» манысында уланяр (ДТС, 290 сах.). Арап дилинде *бедир* сөзүниң «долан ай» манысындан угур алып, кәбир яшулулар бу ады «овадан оба» дийип дүшүндирйәрлер. Гадымы түрки диллерде (меселем, VIII асыр орхон язгыларында) *бедиз* диен түрки сөз «кешде», «безег», «хашам» ялы манылары аңладыпдыр (ДТС, 90 сах.). Шонуң үчин, Бедиркент диен адың илки «безегли, хашамлы гала» диен маныда йүзе чыкан болмагы-да мүмкиндир. Бу ат XIX асырың башында-да душ гелйәр (МИТТ, II, 389 сах.).

БЕЕВАНЧАГАЛА [Беева:нчагала:] — Кака районында гумуң этегинде («бееванда») ерлешйән гала. Онуң ады гечен асырың башында-да (1818) душ гелйәр (МИТТ, II, 399 сах.).

БЕЗЕГЛИДЕРЕ — Гаррыгала районында (Чендир җүлгесинде) дере. Шол дерәниң дашларыны гадым вагтларда гызыл реңк билен чекилен дүрли суратларың (дүе идип барян адамларың, ок-яй атып дуран авчыларың, кейиклериң шекиллериниң) безейәндиги үчин, оңа Безеглидере (безегли дере) диен ат галыпдыр.

БЕЗИРГЕН — Чаршаңңы районында (Дашрабатда) көне гала, өвлүйә; Эсенгулы районында (Экеремде) ер ады; Гарагумда как. Дарганата районының Седвер обасының гайрасында, Амыдеряның саг кенарында шейле атлы гала хем бар. Тәжик, парс диллеринде *базерган* сөзи «базарчы», «сөвдагәр», «тәжир» диймекдир. Ерли илат бу атлары «Гөроглы» эпосындакы Безиргениң ады билен багланышдырыяр.

БЕЙИКГЫР — Гарабекевүл районында (Сейди оба советинде) оба. Ол белент гырың (Солтанныяз бегиң гырының) этегинде ерлешйәр.

БЕЙИКДЕПЕ — Мары ве Чәрҗев областларында (Гарагумда) белент депелер, гыр (Ороним, 37 сах.).

БЕЙИККӨПРИ — Гарагум районында (Ягтыёлда) Гарагум каналының белент көпрүсиниң янында ерлешен оба.

БЕЙИКЛИГАЛА [Бейиклигала:] — Сарагт районында археологик әхмиетли орта асыр галасы. Онуң ортасында белент депе бар.

БЕЙИК ОКТЯБРЫҢ 50 ЙЫЛЛЫГЫ — Бәхерден районында (Гарагумда) Бейик Октябрың 50 йыллыгының хорматына ат дакылан оба (өңки ады *Кирпили*).

БЕЙИКЯЙЛАГ [Бейикя:йлаг] — Гарагумда яйла. Төверегиндәкилере середенде ериниң бейигрәкдиги үчин, оңа шейле ат галыпдыр.

БЕЙИКЯП [Бейикя:п] — Байрамалы районында (Ялкымда) бейикден чекилен яп, оба.

БЕЙНЕВГЫР — Газанжык—Красноводск районларында гыр, Түвергының гүндогар чети. *Бейнев* — әхтимал, адам ады.

БЕКБЕНТ — Газанжык — Гызылетрек аралыгында отурымлы ер, метеостанция. Бу ат «бек (берк) бент» диен манысындадыр, чүнки шу ерде сил сувуның өңүне бөвет («бент») болуп дуран Сакгая диен гая бар. П. Померанцев бу ады «бегиң бенди» дийип нәдогры дүшүндирйәр (*Померанцев,* 66 сах.).

БЕКГЫЛЫЧ ПӘЛВАНЫҢ ОБАСЫ — Түркменгала районында (Зәхметде) оба (онуң икинжи ады *Кыркынжы*). *Бекгылыч* — шу обада яшан пәлван.

БЕКДАШ — 1. Красноводск районында (Каспи деңзиниң кенарында)

посёлок, Гарабогаз химиклериниң меркези. 1963-нжи йылда 6-нжы көлүң демиргазык промыселлери (Сарыдаш), Бекдаш ве Омарата илатлы пунктларың әхлисине билеликде Бекдаш посёлогы диен ат дакылды. *Бекдаш* — посёлогың гүнбатар этегиндәки кичижик дагың (үсти 3—4 гектар чемеси ялчы дашың) адыдыр, хәзир ол дагың үстүнде телевышка отурдылды. Ерли яшулулар бу ады шу ерде яшан ёмутларың бекдаш диен тиреси билен хем багланышдырярлар. Шейле болаянда-да, Бекдаш сөзи, аслында, тирәниң адындан дәл-де, терсине, тирәниң ады шол дагың адындан эмеле гелипдир («бек дашың янында отурян илат»). П. Померанцев бу ады «бегиң дашы» дийип нәдогры дүшүндирйәр (*Померанцев,* 65 сах.). Гүнорта Гарагумда-да бир гыра ве кичижик дага Бекдаш дийилйәр. Бу ат хем «бек даш» диен маныдадыр. 2. Газанжык районында оба ве чешме. *Бекдаш* — тире ады.

БЕКДЕРЕ — Гаррыгала районында (Геркезде) гүр агачлы («бек») дере, чешме.

БЕКЕВҮЛ — Йыланлы ве Хожамбаз районларында (Тәзечитирде ве Гултакда) обалар. *Бекевүл* — әрсары тайпасыны эмеле гетирен 4 улы тирәниң бири (середиң: Г а р а б е к е в ү л). Абылгазының *букавул* гөрнүшинде язышындан угур алып, Түркменистаның тарыхының авторлары бу сөзи монгол дилинден гечен сөз хасап эдйәрлер, букавулың шу тирәниң дүйбүни тутан адам болмагының мүмкиндигини беллейәрлер, бу тирәниң болса Алтын Орданың составында эмеле гелендигини чаклаярлар (ТССР тарыхы, I т., 1 китап, 358 сах.). Бу пикириң шүбхелидигини беллемелидирис, чүнки *бекевүл* диен сөз түрки диллерде, шол санда түркмен дилинде ве онуң диалектлеринде гинден уланылян сөздүр. Меселем, Чәржев областындакы диалектлериң көпүсинде *бекевүл* сөзи «тоюң, мәрекәниң, обаның гурамачысы, ёлбашчысы» диен маныны аңладяр. В. В. Радлов *бекевүл* я-да *бакавул* сөзүниң «ашпез» ве «көшкде везипе ады, сакы» ялы ики манысыны беллейәр (*Радлов,* IV, 1437, 1581 сах.). Л. З. Будагов болса *бекевүли* «хан үчин биширилен нахарлары дадып гөрйән», *букавулы* хем «харытлары тагмалаян» дийип дүшүндирйәр (*Будагов,* I, 262—263 сах). Монголларың ве түрки халкларың ата-бабалары өз гошунларының составында бекевүллер саклапдырлар (бу чин Чингиз ханың гошунында хем болупдыр). Оларың везипеси олжалары горап сакламакдан, олары өзара бөлүшдирмекден ве тәзе алнан олжалары тагмаламакдан ыбарат экен (*Карпов.* Тагма, 29 сах.).

БЕКЕВҮЛАЖЫ [Бекевүла:жы] — Байрамалы районында (Үчажыда) өң бекевүл тиресине дегишли болан ажы гуйы, өри мейданы.

БЕКЕВҮЛЯП [Бекевүля:п] — Йыланлы, Ленин, Хожамбаз районларында бекевүллериң яшаян обасына барян яплар.

БЕКЗАВ [Бекза:в] — Гаррыгала районында (Дайнада) гечмеси кын болан зав.

БЕКИБАЙ [Бекиба:й] — Гаррыгала районында (Чендирде) даг, чешме. *Бекибай* — адам ады.

БЕКМЫРАТ [Бекмыра:т] — Красноводск районында (Әрсарыбаба дагында) чешме, гамышлы ер. *Бекмырат* — адам ады.

БЕКМЫРАТКАК [Бекмыра:ткак] — Гөкдепе районында (Гарагумда) зоотехник Бекмырат Анналыевиң бежерден какы, өри мейданы. 1971-нжи йылың августында шу ерде ёвуз гүне учран ики саны чопаны Бекмырат халас эдйәр, эмма өзи хеләк боляр.

БЕКРЕВЕ — Ашгабат районында посёлок, оба (хәзир бирнәче обадан ве илатлы пунктдан ыбарат болан бу ериң өңки ады *Гиңгол*). Бу адың манысы анык белли дәл, әхтимал, ол парс дилиндәки *бекр* («боз ер») ве *аб* («сув») сөзлеринден эмеле гелип, «боз ерден акян чешме» диен маныда болса герек, чүнки бу ерде көп сувлы чешме бар. Сөзүң ызындакы *-е* парс дилинде ат ясайжы гошулмадыр. Деңешдириң: И н ж и р е в е, М и р е в е.

БЕКСУВ — Бәхерден районында (Мүрчеде) дере, чешме. Чешмәниң гөзбашының ёлы эрбет («бек») боланы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

БЕКТЕМИР — Калинин районында (Дышкыда) оба. *Бектемир* — әхтимал, адам ады.

БЕКЧЕШМЕ — Балкан дагының гүнортасында чешме.

БЕЛЕК — Красноводск районында демир ёл станциясы, даг, гуйы. Кәбир түрки диллерде *белек* сөзи «бейик», «депе» ялы манылары аңладяр (*Радлов,* IV, 1609 сах.). Бу адың шу сөзден дөрән болмагы мүмкиндир (деңешдириң: А к ж а б е л е к, Г ы з ы л ж а б е л е к). Ерли яшулулар Белеги шол ердәки гуйыны газдыран адамың ады хасап эдйәрлер.

БЕЛЕКДЕПЕ — Дашховуз областында (Гарагумда) гыр. Бу ат «белент депе» диен маныдадыр.

БЕЛКЕН — Гөкдепе районында Секизябың чуң ве агачлы дереси, чешме. Адың манысы белли дәл.

БЕЛЛИБЕЙИК — Бәхерден районында (Гарагумда) гыр, белент депе.

БЕЛЛИЖЕ — Киров районында ики саны тогалак («белли», «үйтгешик») гум депеси.

БЕЛЧИР — Красноводск районында (Түверде) гыр. Адың манысы белли дәл.

БЕНДЕСЕН — Гызыларбат районында, Маргыз чайының угрунда оба. Бу ат парсларың *бенд-и сенг* («даш бент», «дашдан салнан бент») сөзлеринден эмеле гелип, соңра бирнеме үйтгедилипдир Маргыз чайының угры билен гелйән сил обаны ве экин мейданларыны харап этмез ялы, өң бу чайың өңүне бент эдилипдир (муны Маргызың географик ягдайы хем тассыкляр), эмма соңра гүйчли сил бу бенди юмрупдыр. Обаның хәзирки илатының бу ере 1881-нжи йылдан соң Аркачдан гөчүп гелендигине гөрә, ол гадымы бенди билмейәр ве Бендесени уруш-давалар билен багланышыклы дөрән ат хасаплаяр («мен-десен»).

БЕНДИВАН [Бендива:н] — Гүнбатар Түркменистанда гыр (Ороним, 39 сах). Адың манысы белли дәл, әхтимал, ол «берк, бент ер, гечмеси кын гыр» диен маныда болса герек.

БЕНДИЖАНАЛЫ — *сер.* **Жаналыбент.**

БЕНТ — Сарыгамышың якынында оба. Өң шу ердәки Гуружаорунда бент эдилен болмага чемели.

БЕҢГИЛИ — Сакар районында (Көларыкда) ики оба. *Беңгили* — тире ады. *Беӊ* — «мең» (чекилйән мең), *беңги* — «меңчи» диймекдир. *Беңги* диен тире Ферганада хем бар (*С. С. Губаева.* Этнонимы в топонимии Ферганской долины. Канд. дис. М., 1973, 42 сах.).

БЕҢҢИВАН [Беңңива:н] — Гызылетрек районында (Мадавда) депе, даг. Бу ат парсча «меңчилер» диен маныны аңлатса-да, онуң йүзе чыкыш себәби белли дәл

БЕҢҢИДЕШ — Бәхерден районында (Бамыда) дагың гәдиги, дере, чешме. Парс дилинде бу ат (Бенгидешт) «мең экилйән дүзлүк (чөл)» диен маныны аңладяр, әхтимал, дереде өң мең экилен болса герек.

БЕҢҢИЯП [Беңңия:п] — Эсенгулы районында акын угры, көне яп. Бу ябың мең билен багланышыклы ат алан болмагы мүмкиндир. З. Б. Мухаммедова бу адың *беңңи* сөзүни гадымы түрки диллердәки *бәнгү* («бакы», «өмүрлик») сөзүнден хасаплаяр (*Мухаммедова,* 180 сах.).

БЕРДИӨЛЕНКӨШК — Байрамалы районында гадымы көшк, «Гарагум каналы» совхозының меркези посёлогының орны.

БЕРДИЯР [Бердия:р] — Чаршаңңы районында (Көйтенде) Бердияр диен адамың чыкаран чешмеси; Хожамбаз районында (Таллымерженде) өң Бердияр диен адама дегишли болан гуйы, өри мейданы.

БЕРЕКЕТ — Тежен районында оба. Еллиойда дүйби тутулан бу оба 1967-нжи йылың 5-нжи январында шейле ат дакылды.

БЕРЗЕҢ — Дәнев районында (Гызылйылдызда) оба; Чәржев ве Саят районларының территориясындан акян канал. Адың манысы белли дәл (белки, тире ады).

БЕРЗЕҢҢИ — Гәверс районында Меркези геофизики экспедицияның Ашгабат шәхери билен гошулышып

отуран посёлогы, «Ашгабат» минерал сувуның гөзбашы. *Берзеңңи* — шу ердәки көне кәризи газ́дыран адамың ады (түркмен дилинде өң *берзеңңи* я-да *зеңңи* сөзлери «негр» манысында хем уланылыпдыр).

БЕРКЕЛИГАЛА [Беркелигала:] — Ленин районында (Тәзеобада) оба, гала. *Беркели* — адам ады. Обаның өңки ады *Сакгаръери* (*сакгар* — тире ады).

БЕРКЕЛИТОЙЭДЕН — Гызыларбат районында (Черкезлиде) гуйы, өри мейданы. *Беркели* — адам ады.

БЕРҚКӨВ — Бәхерден районында (Көпетдагда) белентликде ерлешйән ве төвереги керт болан гиң дүзлүк. *Берк* сөзүниң манысы барада *Азалберки, көв* сөзи барада хем *Балаклыкөв* топонимлерине середиң.

БЕРЛИНПОЛ — Халач районының Халач обасында гиң мейдан. Ватанчылык уршуның еңишли тамамланан гүнүнде (1945-нжи йылың 9-нжы майында) пагта экилип дуран шу мейдана шейле ат берилйәр (*Берлинпол* — «Берлин мейданы, атызы»).

БЕРТЕҢ — Бәхерден районында (Арчманда) ики бөлекден дурян даг. Бу илки ики дагың арасындакы дар жүлгәниң ады болуп, «гысбы», «гысылан» диен маныны аңладыпдыр (парс дилинде *тең* — «дар»). Шейле атлы жүлге Тәжигистанда хем бар. Э. М. Мурзаев онуң адыны «дар» (узкий в ширине) дийип дүшүндирйәр (*Мурзаев*. СА, 244 сах.).

БЕРЧИРГЫР — Гүнбатар Түркменистанда улы Балканың аркажында гыр, гуйы, өри мейданы. *Берчиргыр* — «берк, ягны йылчыр дашлы гыр», «ялчы гыр»

БЕШИР [Беши:р] — Хожамбаз районында оба. Бу адың манысы белли дәл, ол Хезрети Бешир формасында хем душ гелйәр. Ал-Белазури (IX асыр) ал-Ахтамың неберелеринден болан Бешириң Бухара төверегинде Кутейба тарапындан өлдүрилендигини язып дыр (МИТТ, I, 75 сах.). Бу адың шол шахс билен баглы болмагы хем мүмкиндир. Яшулулар бу ады «бәш шир» дийип дүшүндирйәрлер (Хожаженбаз, Хожасагдан, Йыланлыбаба, Хожаайгыр, Билалбаба диен бәш өвлүйәни «бәш шир» хасаплаярлар) Түрк дилинде *бешир* — «бушлукчы» диймекдир (Турецко-русский словарь. М., 1931).

БИБИЖАН [Би:бижа:н] — Гаррыгала районында чешме, сув ховданы. Оңа нәме себәпден бейле ат дакыландыгы белли дәл. Халк ровяятына гөрә, Бибижан — гарып йигиде ашык болан, максадына етип билмәндиги үчин өзүни өлдүрен ве шу ерде жайланан бай гызыдыр.

БИВЕТЕН [Би:ветен] — Тагта районында оба. М. Юлдашевиң пикирине гөрә, XIX асыр Хыва ханлыгында *биветен* сөзи ики маныда уланылыпдыр: «ерсиз-юртсуз», «ватансыз» ве «несилден-несле гечип гелйән кәренде» (*М. Ю. Юлдашев*. К истории крестьян Хивы XIX в. Ташкент, 1969, 41 сах.). Бу обаның адамлары хем Ысмамыдата өвлүйәсине берлен вахым ерлерде ишләпдирлер.

БИВЕТЕНГАЛА [Би:ветенгала:] — Вас төверегинде биветенлер тарапындан салнан гала.

БИДӨВЛЕТЧОҢНАЛ [Би:дөвлетчоңнал] — Красноводск районында (Түверде) улы такыр, тозап дуран екежe депе («чоңңал»).

БИЖИНГАЛА [Би:жингала:] — Түркменгала районында гала. *Бижин* — «маймын» диймекдир, эмма бу адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

БИЙДЕПЕ — Дәнев районында (Исвазда) депе, гыр. *Бий* — Бухара эмирлигинде чин ады, титул. Шу ерде өң бий отурыпдыр.

БИЛ [Би:л] — Чаршаңңы районында (Гарлыкда) даг. Бу сөзүң манысы барада середиң: Акбил.

БИЛАЛ [Била:л] — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере; Хожамбаз районында (Меканда) гыр ве өвлүйә; Йыланлы районында өвлүйә. Билалы арап руханысының ады хасаплаярлар.

БИЛБИЛЛИ — Керки районында (Гарагумда) гуйы, өри мейданы. Гуйының янында өң баг болупдыр.

БИЛГЕСУВ [Би:лгесув] — Бәхерден районында (Нохурда) дере, чешме Бу адың манысы: «биле чыкян сув».

БИЛЕКГЕ — Сакар районында (Гарамахмытда) оба, арык. *Билекге* — тире ады.

БИЛСАНДЫҚ [Би:лсандык] — Байрамалы районында (Үчажыда) ак гумуң ичинде ерлешйән гуйы, өри мейданы. Ерли яшулуларың пикириче, бу ат эрсары диалектиндәки *бил сендик* я-да *бил сандык* («дынч алдык», ягны «дынч алынян, дүшленилйән ер») диен сөзлерден эмеле гелипдир (гуйыны эрсарылар газдыряр). Ёлуң ики тарапы хем ымгыр ак чәгелик боланы үчин, ёлагчылар шу ерде дүшләп, дынч алыпдырлар.

БИРГА [Би:рга:] — Сакар ве Хожамбаз районларында ер атлары. *Бирга* сөзи ябын икә бөлүнйән ерини аңладяр. Деңешдириң: Чат.

БИРДЕПЕ — Пенди чөлүнде гиң дүзлүкде ерлешйән екежe депе, өри мейданы.

1-нжи БАБАДАЙХАН — Тежен районында оба. Середиң: Бабадайхан.

1-нжи БАЛГУЙЫ — Байрамалы районында (Үчажыда) ики саны ажы сувлы гуйы (1-нжи ве 2-нжи Балгуйы). Буларың адыны гуйы сувуның гойна якымлыдыгы билен дүшүндирйәрлер, эмма Гарагум гидронимиясындан белли болшуна гөрә, оларың бириниң сувы өң сүйжи болан болмага чемели.

1-нжи БЕКРЕВЕ — Ашгабат районында (Көшүде) Бекреве обаларының бири. Середиң: Бекреве.

1-НЖИ БИРЛЕШИК — Гөкдепе районында совет дөврүнде ат дакылан оба. Өңки ады *Гагшал*.

1-НЖИ БЛОКПОСТ — Красноводск районында (Акдашда) илатлы пункт.

1-НЖИ ГАРАГУЙЫ — Байрамалы районында (Үчажыда) гуйы, өри мейданы (*2-нжи Гарагуйы* хем бар). Гуйының төверегинде гара ожар (ожарың бир гөрнүши) көп боланы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

1-НЖИ ГАРАЙӨРМЕ — Гарагум районында (Ленин оба советинде) оба. *Гарайөрме* — тире ады.

1-НЖИ ГАРАМАН — Саргт районында оба. Середиң: Гараман.

1-НЖИ ГАТЛА — Түркменгала районында номерленен яп ве гатла.

1-НЖИ ГӨҚЖЕ — Векилбазар районында оба. *Гөкҗе* — тире ады. Середиң: Гөкже

1-НЖИ ГУЙЫ — Байрамалы районында (Равнинада) номерленен гуйы (өңки ады *Хожагуйы*).

1—2-НЖИ АКЯП — Сакарчәге районында оба. Середиң: Акяп.

1-НЖИ ЙИГРИМИБӘШ — Байрамалы районында (Равнинада) чуңлугы 25 гулач болан гуйы, өри мейданы (*2-нжи Йигримибәш* диен гуйы хем бар)

1-НЖИ ҚИЧИАГА — Саргт районында оба. Середиң: Кичиага.

1-НЖИ МАЙ — Ашгабат районында дүнйә зәхметкешлериниң райдашлык гүни болан 1-нжи Майың хорматына ат дакылан посёлок (өңки ады *Гарагач*).

1-НЖИ СУХТЫ — Мургап районында оба. *Сухты* — гечен асырың орталарына ченли шу ерде яшан сарык тиреси.

1-НЖИ ТАГТАЛЫ — Байрамалы районында (Равнинада) гуйы (*2-нжи Тагталы* хем бар). Гуйының янында тагтадан эдилен жай бар экен.

1-НЖИ ЧАЙАЖЫ — Байрамалы районында (Үчажыда) көп сувлы ажы гуйы, өри мейданы (*2-нжи Чайажы* хем бар). Гүндогар Гарагумуң гидронимиясында *чай* сөзи «бол сувлы гуйы» диен манидадыр.

1-НЖИ ЯЛАВАЧ — Саргт районында оба. Середиң: Ялавач.

БИРЛЕШИК — Калинин районында Басув, Гачык, Сейитназар, Сокы, Сөхбет, Тежен районында хем Нурата ве Булуч обаларының бирлешмегинден эмеле гелен обалар.

БИРУНЫ — Дашховуз районында (Алтмышда) Орта Азиялы ажайып алым Абу Рейхан Бирунының (973—1048) ады дакылан оба.

БИРХОВУЗ — Гарагумда ер ады. Деңешдириң: Едиховуз.

БИТЕВИБАЙЫР — Гызылетрек районында тутуш байыр.

БИТЕВҮЛ — Гызылетрек районында гум; төверегини чәге гуршап алан битеви («битевүл») такыр, экеранчылык мейданы.

БИТИҠ — Фарап районында оба. *Битик* я *битикчи* — Орта Азияда сейрек душ гелйән ве монгол империясы дөврүнден галан титулдыр. Монголларың агалыгы дөврүнде *битикчи*, эдил *багшы* титулы ялы, «мүрзе», «секретарь» диен манылары аңладыпдыр. Бу термин XIX асырда Бухара эмирлигинде хем душ гелиәр (МИТТ, II, 45 сах., 3-нжи чыкгыда середиң). Бухара эмири шу обаның ерини ве арыгың өзүни битикчисине мүлк эдип берен болмага чемели.

ВИТЛИ — Векилбазар районында оба; Газанжык районында (Гарагумда) гуйы. *Битли* — тире ады.

БИТЛИҠЛИДЕРЕ — Гөкдепе районында дере. *Битлик* — өсүмлик ады.

БИХАЙЫР [Би:хайыр] — Гызыларбат районында (Завда) дере, гадымы кәриз. Кәризе сувуның аз боланы үчин шейле ат берлипдир.

БИШЧЫҠЫР [Би:шчыкыр] — Тагта районында (Ызмыкширде) оба (онуң икинжи ады *Миессер*). Яшулулар бу обаның ериниң песдиги үчин, оңа Бичыкыр (ягны «жыкырсыз», «жыкыр уланмадык оба») диен адың галандыгыны гүррүң берйәрлер. Кәбир яшулулар бу ады «көп жыкырлы оба» (парс дилинде *биш* — «көп») диймекдир) дийип дүшүндирйәрлер. Ерли геплешикде жыкыра *чыкыр* дийилйәр.

БОВГА — Гөкдепе районында (Яңыгалада) оба. *Бовга* — тире ады.

БОГАЗДЕРЕ — Бәхерден районында (Нохурда) ики тарапы дар, эмма ортасы гиң болан дере, чешме.

БОГДАҠ — Бәхерден ве Гызыларбат районларында (Гарагумда) формасына гөрә ат галан такыр мейданлар.

БОЗ — Дашховуз районында (Тәзеярмышда) илки боз ерде ерлешен оба.

БОЗАГАНЛЫ — Бәхерден районында (Арчманда) оба, гуйы, ой. *Бозаган* — өсүмлигиң ады.

БОЗАЖЫ — Калинин районында (Бирлешикде) ики оба. *Бозажы* — тире ады. Газагыстаның Гурьев областында, Каспи деңзиниң гүндогар-демиргазык кенарында ерлешйән улы ярым ада хем Бозажы (карталарда *Бузачы*) дийилйәр. Мәлим болшы ялы, човдурларың бозажы тиреси өң шол ерде яшапдыр (оларың кәбир векиллери хәзир хем шол ерде яшаярлар). Газак, гыргыз ве бейлеки түрки диллерде *боза* сөзи арпа-бугдайдан, дарыдан, сүйтден туршадылып эдилйән ичгилери, арапларда ве түркмен классыкы эдебиятында болса чакыры аңладяр (середиң: Б у з м е й и н). Тире атларындакы *-чы, -чи* гошулмасының көпленч *-жы, -жи* гөрнүшинде уланыляндыгыны (*бозажы, гуланжы, дүежи, аранжы*) ве бозажыларың Маңгышлакда газаклар билен якын арагатнашык эдендигини назара алсак, онда бу тирәниң ады «боза ясаянлар» диен манысындадыр (*С. Атаныязов.* Кәбир географик атларың дөрейши. — «ТЯ», 1973, № 1). Бозажыларың арасында бу хүнәр яңы-якынлара ченли довам эдипдир. Бозажы сөзүни «боз хажы» ве «боз авчы», ягны «гуш билен ав эдйәнлер» дийип дүшүндирйәнлер хем бар.

БОЗАРҠУШ — Хожамбаз районында (Гаргалы Сурхуда) байырлык ер. Адың манысы белли дәл.

БОЗАРЫҠ [Боза:рык] — Гарабекевүл, Дәнев, Фарап, Халач, Хожамбаз, Чаршаңңы, Чәржев районларында боз ерден чекилен арыклар ве оларың ады дакылан обалар.

БОЗАЧИҢҢИЗ — Сарагт — Тагтабазар аралыгында даг. Адың манысы белли дәл.

БОЗГАЛА [Бозгала:] — Дашховуз районында (Майлыжеңңелде) боз ерде ерлешен гала ве онуң ады дакылан оба.

БОЗГОЛ [Бозго:л] — Балкан дагында дүме экилйән боз голуң ве шонуң янындакы чешмәниң атлары.

БОЗОБА [Бозо:ба] — Октябрь районында (Медениетде) илки боз ерде дүйби тутулан оба.

БОЗОГЛАН — Гәверс районында (Гарагумда) гадымы гала (оңа *Гызылжагала* хем дийилйәр). Роваята гөрә, бу ат дессанларда агзалян Бозогланың адыдыр.

БОЗОГЛАНЫҢ КӘЛИ — Тежен районында кәл. Ол Гарагумдакы Бозоглан галасына ченли узалып гидйәр.

БОЗСУВ — Тельман районында (Өкүзяпда) Бозябың боюнда ерлешен оба.

БОЗУГАЖЫ [Бозуга:жы] — Халач районында (Гарагумда) чагат («бозук») ерде газылан ажы сувлы гуйы, ёри мейданы.

БОЗУМГӨЗЕҠЕ — Эсенгулы районында (Бугдайлыда) гуйы. Адың манысы белли дәл.

БОЗЪЕР — Калинин районында (Бирлешикде) илки боз ерде ерлешен оба.

БОЗЯП [Бозя:п] — Тельман районында (Тәзегалада) оба ве боздан чекилен яп (ябың икинжи ады *Гөкчәге ябы*).

БОЗЯТАН — Елөтен районында (Эркисадыкда) оба ве яп. *Бозятан* — тире ады.

БОЙ — Дашховуз районында оба. Ол Гышлакябың боюнда ерлешйәндиги үчин, *Гышлакяпбойы* дийип атларяр, соңра гысгалып, *Бой* (1-нжи ве 2-нжи Бой) формасына эе боляр. *Бой* сөзи Дашховуз оазисиниң топонимиясында өрән активдир (*Узбой, Розумбой, Ханяпбойы* ве ш. м.).

БОЙЛАТДЫ — Красноводск районында (Түркменистаның ве Газагыстаның арачәгинде) көне отурымлы ер. Бу адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

БОЙНЫУЗЫН [Бойнуузы:н] — Дәнев районында оба, демир ёл станциясы (шу района гошулан Москва районының өңки ады). Ерли илат арасында бу адың дүрлүче дүшүндирилишине душ гелинйәр: а) тире ады (шейле тире өң кырачларың ве чекичлериң составында болупдыр); б) кичи япларың энчемесини өзүне бирлешдирйән узын арыгың ады; в) бойны узын адамлар (лакам); г) бойы узын тораңңының (петдәниң) янындакы базар ве ш. м. Буларың биринжиси догры болса герек.

БОЙРАБАП [Бойраба:п] — Чәржев районында (Киштиванда) оба. *Бойра* — гамышдан, екенден өрүлен дүшек; *бап* — парс-тәжик диллеринде «докамак», «өрмек» манысыны аңладян *бафтен* ишлигинден болуп, бу ат «бойра өрйәнлер» диен манысындадыр. Обаның адамлары бу мешхур хүнәрлерини хәзир хем довам этдирйәрлер.

БОЙРАЧЫ — Көнеүргенч ве Чәржев районларында (Октябрда ве Киштиванда) бойра өрмек билен мешгулланянларың обасы.

БОКУРГУЙЫ — Таггабазар районында бокур лакамлы Гурбаняз диен адамың газдыран гуюсы.

БОКУРДАҠ — Ашгабат районында (Гарагумда) посёлок, гуюлар. *Бокурдак* — гуюлары газдыран ве олара эечилик эден тирәниң ады. Посёлогың орнунда өң Көне ве Тәзе Бокурдак диен ики гуйы бар экен (Тәзе Бокурдага *Гайшак* я-да *Гайшакбасан* хем дийилйәр. *Гайшак* — бокурдак тиреси). Бу ады 7 такырың сувуның шол ерде биригип, богаз эмеле гетирйәндиги билен-де, гумуң дүйәниң бойнуны ядa салядыгы билен-де багланышдырярлар. Эмма бу ерде шейле богаз ёк.

БОЛУР — Керки районында (Чекирде) оба. *Болур* — тире ады.

БОЛЬШЕВИҠ — Гарабекевүл ве Дәнев районларында совет дөврүнде ат дакылан обалар. Гарабекевүлдәки обаның өңки ады *Хожа;* Дәневдәки обаның өңки ады *Жыгачы.*

БОРАШЛЫ — Хожамбаз районында (Beширде) оба. *Борашлы* — тире ады.

БОРАШЛЫАРЫҠ [Борашлыа:рык] — Хожамбаз районында Борашлы обасына барян арык.

БОРЖАКГУЙЫ [Бо:ржакгуйы] — Халач районында (Эсенмеңли гумунда) ферма мүдири Дурдыгулы Боржагың газдыран гуюсы, ёри мейданы.

БОРЖАКДЕПЕ [Бо:ржакдепе] — Керки районында (Чекирде) өң Сары Боржак диен адама дегишли болан депе.

БОРЖАКЛЫ [Бо:ржаклы] — Керки районында (Гувакда) гумлы ер-

ден чекилен арык; Эсенгулы районында узын гум; Гарагумда гуюлар. *Боржак* — гум өсүмлиги.

БОРҖАКЛЫГУМ [Бо:ржаклыгум] — Бәхерден районында (Дурунда) боржагың көп битйән гумы.

БОРҖАКЛЫСЫРТ [Бо:ржаклысырт] — Кака районында (Душак — Мәне ёлуның угрунда) боржаклы сырт. *Сырт* сөзи барада середиң: Д о ң у з с ы р т.

БОРЛЫ [Бо:рлы] — Дарганата районында (Лебапда) ер ады, токай (икинҗи ады *Ялаңсеңңир*). Бор — «хек» диймекдир (*Радлов*, IV, 1662 сах.). Шол ерде хек өндүрйән Жданов артели ишлейәр. Деңешдириң: Б о р у г ч ы.

БОРУГЧЫ [Бо:ругчы] — Чаршаңңы районында демир ёл станциясы ве оба (бу ады Бургучы гөрнүшинде нәдогры язярлар). Ерли геплешикде *боругчы* — «хекчи» диймекдир (середиң: Б о р л ы), чүнки өң шу ердәки Пулзындан дагындан хек алынян экен, хәзир бу ерде хек өндүрйән улы кәрхана ишлейәр.

БОРУГЧЫАРЫК [Бо:ругчыа:рык] — Чаршаңңы районында Боругчы обасына барян арык.

БОССАНША [Босса:нша:] — Бәхерден районында (Гарагумда) XII—XIV асыр кервенсарайының галындысы, көне гонамчылык. Адың манысы белли дәл. Халк роваяты бу ады «шаның Боссан диен гызының галасы» дийип дүшүндирйәр.

БОТАНГУЙЫ [Бота:нгуйы] — Чаршаңңы районында (Хатапда) Ботандашы диен дагың ады дакылан гуйы.

БОТАНДАШЫ [Бота:нда:шы] — Чаршаңңы районында (Хатапда) даг, улы-улы дашы болан ер. Ерли яшулулар бу ады «Ботаның дашы» дийип дүшүндирйәрлер ве Ботаны адам ады хасаплаярлар. Геплешиклерде *бота* сөзүниң «көшек» диен манысы аңладяндыгыны назара алсак, бу адың «дүе ялы улы дашлы ер» диен маныда болмагы хем мүмкиндир. Х. Багыев оны «улы даш» дийип дүшүндирйәр (*Багыев*, 258 сах.).

БОШЧӘГЕ [Бошчә:ге] — Гүнбатар Түркменистанда бош чәгели гум.

БОЮНБАШ — Тагта районында (Ягтылыкда) оба. *Боюнбаш* — тире ады.

БОЮРГАНЛЫ — Ашгабат районында (Күкүрт заводы төверекде) такыр; Дарганата районында (Лебапда) как ве гиң дүзлүк; Гарагумда гуюлар. *Боюрган* — коврейиге меңзеш отуң ады.

БОЮРГАНЛЫТАКЫР — Красноводск районында (Түверде ве Ирикилде) такырлар.

БОЯВЛЫ — Чаршаңңы районында (Калинин обасында) ер ады. Бу ады «бояглы» (ягны бояг алнан ер) дийип дүшүндирйәрлер.

БОЯДАГ [Бояда:г] — Гумдагың якынында, Кичи Балканың гүнорта-гүнбатарында ерлешйән даг (узынлыгы 7 *км*, ини 4 *км*, иң белент ери 107 *м*). Дагың дашларының гара ве гоңур реңкдедиги үчин, онуң адыны «бояглы даг» дийип дүшүндирйәрлер (*Назаров*, 7 сах.). Өң шу ерден бояг хем алныпдыр. Онуң ортакы гериш демирли минерал маддалар (гарабоя) сиңен чәгелерден дуряр (ТСЭ, I, 393 сах.).

БОЯЛЫ — Газанжык районында (Исгендерде) ер ады, дагың гысысы; Гаррыгала районында (Дайнада) дере. *Боя/чөпбоя* — көкүнден реңк алынян өсүмлик.

БӨВЕНБАШ — Эсенгулы районында (Ажыяпда) формасына гөрә ат алан узын депе.

БӨВРҮДЕШИК — Гүндогар Гарагумда небит гөзлейжилер үчин гурулян посёлок; Тагта районында (Гарагумда) оба ве гуйы; Мургап районында депе ве гуйы; Гарагумда гуюлар. Гуйы атларындакы *бөврүдешик* (сарык диалектинде *гапанса:л*) диен географик термин гуйының типини билдирйәр, ягны шейле гуюлар газыланда, олардан сув аз сызып чыкяр. Чешмәниң гөзүни тапмак үчин гапдала тарап газярлар. Шейле гуюлара *бөврүдешик* дийилйәр.

БӨВРҮДИЛИК — Байрамалы районында бир тарапы йыкылан гала; Хожамбаз районында (Бурдалык гумунда) гуйы, улы гыр. Сил сувы шол

гырың бир тарапыны көвүп, жар эдипдир.

БӨВСҮКЧӘГЕ [Бөвсүкчә:ге] — Красноводск районында (Гөкдере — Гойматда) икә бөлүнен («бөвсүлен») гум.

БӨВҮРАЖЫ [Бөвүра:жы] — Гүнбатар Түркменистанда өң оба, гуйы, өри мейданы («гырың бөврүнде ерлешйән ажы сувлы гуйы»).

БӨВҮРЖЕ — Бәхерден районында (Арчманда) бөвүр болуп дуран үч саны гум: *Баш, Орта* ве *Аяк Бөвүрже*.

БӨК — Гызылетрек районында үстүнден ёл гечйән дере. Ерли геплешикде *бөк* (эрсары диалектинде *бөке*) сөзи «ёл» диен маныны аңладяр.

БӨКЕДАШ [Бөкеда:ш] — Гөкдепе районында (дагда) ер ады, дере; Красноводск районында (Гарагумда) ер атлары. Ёмут диалектиниң гүнбатар геплешигинде *бөке* сөзи «пәлван» манысындадыр. Бөкедаш диен ерлерде аграмы 70-ден 150 килограма ченли дашлар («пәлваны сайлаян сынаг дашлары») бар.

БӨКМЕ — Дарганата районында (Седверде) сувы гайнап («бөкүп») чыкян чешме (она *Дуэбулак* я-да *Акар* хем дийилйәр).

БӨЛЕКГЫР [Бө:лекгыр] — Гарагумда бир бөлек гыр.

БӨРИ [Бө:ри] — Ашгабат районында (Гарагумда) оба, гуйы. Бу ады «бөрүли (мөжекли) ер» дийип дүшүндирйәрлер. *Бөри* сөзүниң адам ады болмагы хем мүмкиндир.

БӨРМЕ [Бө:рме] — Бәхерден районында оба, демир ёл разъезди, көне отурымлы ериң галындылары. Адың манысы белли дәл, әхтимал, онуң парс-тәжик диллериндәки *бәрм* — «ягыш сувундан эмеле гелен көл» (Фарханг, I, 148 сах.) сөзүнден болмагы мүмкиндир(сөзүң ызындакы *-е* ат ясайжы гошулмадыр). Г. Вамбери ве ТСЭ-ни дүзүжилер бу ады «дагың бөври» дийип дүшүндирйәрлер (*Vambery*, 266 сах.; ТСЭ, I, 396 сах.). Эмма сөз ясалыш нукдайназардан оңа ынанмак кындыр. Бөрме галасында яшайыш бизиң эрамыздан өңки IV асырда башланыпдыр, XII—XV асырларда болса бу ерде кичирәк шәхер ве беркитме болупдыр (ТСЭ, I, 396 сах.).

БӨРҮБУЛАК [Бө:рүбулак] — Чаршаңңы районында (Көйтен жүлгесинде) чешме. *Бөри* сөзүниң адама я-да хайвана дегишлидиги белли дәл.

БӨТЕНДАГ [Бөтенда:г] — Октябрь районында даг. Бу ат гарагалпак, газак диллеринде ве түркмен дилиниң кәбир диалектлеринде «ят», «башга», «өзге», «кесеки» манысында уланылян *бөтен* сөзүнден эмеле гелипдир. Бу кичи даг гырдан узакда, гиң дүзлүгиң ортасында ерлешендиги үчин шейле ат алыпдыр (деңешдириң: Е т и м д а г).

БУГДАЙЛЫ — Эсенгулы районында оба. Ол ягыш сувлары йыгнанян ой ерде ерлешйәр. Ерли илат гадым вагтлардан бәри дүме экинлер (бугдай, арпа, хатда гавун-гарпыз) экмек билен мешгулланяр. Бугдайлы диен оба Дашховуз районының Алтмыш оба советинде-де бар.

БУГДАЙЛЫОЙ [Бугдайлыо:й] — Гызылетрек районында (Мадавда) дүме бугдай экилен улы ой.

БУГРАЛАР — Челекен ярым адасында формасына гөрә ат алан ики гум. *Бугра* — «ики өркүчли дүе».

БУЖАКЛЫ — Саят районында (Мерьеде) оба. *Бужаклы* — тире ады.

БУЖАҢҢЫР — Саят районында (Гарабекевүл — Саят аралыкда) гыр. Бу ат «бужагың (бужаклы тиресиниң) гыры» диен адың гысгалан гөрнүшидир.

БУЗАВЛЫ — Сакарчәге районында гиң мейдан.

БУЗГӨМЕН [Бу:згөмен] — Тагта районында (Бедиркентде) оба. Өң бу обаның адамлары бузы гөмүп, томса ченли сакламак ве базарда совук сув сатмак билен мешгул болупдырлар. Бу ат *Музгөмген* гөрнүшинде XVIII асырың башларында хем уланылыпдыр (МИТТ, II, 336, 340 сах.), оңа Молланепесиң дөредиҗилигинде-де душ гелйәрис: *Бузгөмен, Аксарай, ол шәхри Дөвран.., Безиргенде, Гуртгузланда тапылмаз.*

БУЗЛУДЕРЕ [Бу:злудере] — Бә-

херден районында (Нохурда) ичине гүн душмейән чуң дере.

БУЛАҚ — Красноводск районында (Гызылгаяда) гуйы. Гарагумуң топонимиясында *булак* я-да *чешме* сөзлери сувы йүзлей гуюлары аңладяр (бу гуйының чуңлугы 1,5 *м* чемесидир).

БУЛАКДЕРЕ — Көйтен жүлгесинде чешмели дере.

БУЛАНЛЫҚ — Гәверс районында (Гәмиде) оба. Бу ат булан (лось) диен хайван билен багланышыклы болса герек. М. Кашгары буланы «улы гөврели вагшы хайван» дийип дүшүндирйәр (*Кашгары*, I, 391 сах.). Хәзир Түркменистанда бу хайван ёк, эмма өң ол болупдыр (*сер.* Ериң дили, 23—24 сах.). Гаррыгала районында булана *дересыгыр* дийипдирлер. Хатда шу районда өң Дересыгырлы диен ер хем бар экен. Булан. *Буланлы* диен ер атлары Өзбегистанда, Газагыстанда, Гыргызыстанда хем көп душ гелйәр (*Кораев*, 31 сах.; *Койчубаев*, 74 сах.). Деңешдириң: Хожабулан.

БУЛАНЫҚ — Ашгабат районында (Гарагумда) сувы буланык гуйы, оба.

БУЛГУРЧЫКАРАН — Гаррыгала районында (Күрүждейде) даг. Шол ере даш турбалар аркалы сув элтилипдир (шейле турбалара ерли геплешикде *булгур* диййәрлер). Булгурлар аркалы сув чыкарыландыгы үчин хем она шейле ат берлипдир.

БУЛДУМГАССАП [Булдумгасса:п] — Сарагт районында тараплары 60 метр болан гала, орта асыр обасы (оңа *Гассапгала* хем дийилйәр). *Булдум* сөзи барада середиң: Булдумсаз. Ерли илат бу ады «Гөроглы» эпосындакы Булдур гассабың ады билен багланышдыряр.

БУЛДУМСАЗ [Булдумса:з] — Калинин районында гадымы гала, бизиң эрамызың башларындан тә монгол чозушларына ченли гүллэп өсен шәхер; Октябрь районында көне галаның ады дакылан оба. Бу адың *саз* диен бөлеги «сазлык», «гүр от-чөпли ер» диен маныдадыр. Онуң *булдум* сөзи болса «сувлы», «батгалы» ялы маныны аңладан болса герек, чүнки кәбир диалектлерде *булжум* — «батгалы» диймекдир (*ж/ч* ве *д/т* сес гезеклешмеси түркмен дилине махсусдыр: *дүңк — жүңк, дүңңүр — жаңңыр, дашмак — жошмак, диглемек — жиглемек, доламак — чоламак, төңңе — чөңңе* ве ш. м.). Диймек, *Булдумсаз* — «батгалы, сувлы сазлык», ягны «булжум сазлыгың ичиндәки гала» диен манысадыр. Муны сувлы ерлериң атлары хөкмүнде *булдум* ве *бул* сөзлери билен гелйән *Булдумгассап, Булмужур, Булсеңир* ялы топонимлер, шейле-де, сув билен багланышыклы дөрән *булут* (асманда йыгнанян сув буглары), *булак* («чешме»), *булжура* (гуйының агзына гоюлян халка), *булдурамак, былт-былт, палчык* ялы сөзлер хем тассыклаяр. Галыберсе-де, бу галаларың төвереги өң сувлы болупдыр (муңа ер үстүниң гурлушы-да гүвә гечйәр). Булдумсазың илкинжи ады башга болмага чемели, эмма ол хенизе ченли аныкланан дәлдир (өзбек алымы Я. Г. Гуламов бу галаны гадымы Нузвар шәхериниң галындысы хасаплаяр). *Булдумсаз* диен ат хем гадымыдыр, чүнки ол барып 1486-нжы йылда душ гелйәр (МИТТ, II, 52 сах.).

Ерли илат Булдумсаз диен адың манысына дүшүнмән, бу барада дүрли роваятлар дөредипдир. Шоларың биринде шейле гүррүң берилйәр: Гадымы Үргенжиң шасы Куш диен усса Көнеүргенчдәки хәзирки минараны салдыряр. Минара салнып гутарыберенде ша: «Бу усса башга ерде-де шейле овадан ве белент минара салмасын» диен пикир билен оны өлдүрмекчи боляр. Бу хабары уссаның шагирди эшидйәр ве керпиже хат язып, минараның үстүнде ишләп дуран халыпасына хабар берйәр. Усса ёкарда өзүне ганат ясаняр ве минараның үстүнден учуп, галаның үстүне гоняр ве «Инди болдум саз» диййәр. Соңра ол Хывадакы минараны саляр. Хамала, шондан соң гала шу ат галанмыш. Г. Вамбери бу ады «сазлы болдум», «мен түйдүк тапындым» дийип дүшүндирйәр (*Vambery*, 266 сах.).

БУЛМУЖУР — Красноводск районында (Түверде) дик гаяя, ашагы бол сувлы күп, шаглавук, тебигатың дөреден тәсин ери. Адың манысы белли дәл (середиң: Булдумсаз).

БУЛСЕҢИР — Газанжык районында (Дәнеатада) тогалак даг. *Бул* сөзүниң манысы белли дәл (ерли илат оны «сувлы» дийип дүшүндирйәр, чүнки бу дагда сув көп); *сеңир* сөзи барада середиң: Гарасеңир.

БУЛУЧДЕПЕ — Кака районында (Мәнеде) гала. *Булуч* — этник ат. Гечен асырда булучлар галаның янында ятак эдинип, мал бакыпдырлар.

БУРГУН — Газанжык районында (Гарагумда) гуйы ве оба. Гуйы Узбоюң бурлан («бургун») еринде ерлешйәндиги үчин шейле ат алыпдыр.

БУРГУЧЫ — *сер.* **Боругчы.**

БУРДАЛЫҚ [Бу:рдалык] — Хожамбаз районында оба. өң өзбашдак район, Бухара эмирлиги дөврүнде Бурдалык беглиги. *Бурда* — архаизмлешен диалектал сөз болуп, деряның өз кенарларыны гүйчли опурян ве арналар эмеле гетирйән ерини аңладяр. Деңешдириң: өзбек дилинде *бурда* — «бөлек» диймекдир (Узбекск.-рус. сл. М., 1959, 90 сах.), тәжик дилинде жарлара *оббурда*, ягны «сувуң бурдасы» дийилйәр (*Мурзаев*. СА, 56 сах.). Эрсары диалектинде *бурда* сөзи япларың ве арыкларың совмаларыны аңладяр (япдакы пес сувуң дережесини ёкары галдырмак үчин, онуң өңи бөветленйәр. Ябың аягына аз мукдарда сув акдырмак үчин бөведиң гапдалындан чекилен япжагаза *совма* я-да *бурда* дийилйәр).

Сандыклы чөлүниң ве Амыдеряның аралыгындакы даражык золакда (ини 4—10 *км*, бойы 40 *км*) ерлешйән Бурдалыгың ериниң үсти (көллери, гөк чәгели мейданлары, гуран арналарың орунлары) бу территорияда өң деряның ве онуң арналарының акандыгына шаятлык эдйәр. Бу ат илкинжи гезек Тимурың йөришлериниң тарыхында (XV асыр) душ гелйәр (*Бартольд*. Орошение, 74 сах.). Ерли яшулылар бу сөзи «бугдайлык» ве «буртлук» (пейдалы) дийип дүшүндирйәрлер ве онуң эмеле гелшини Темирлениң дөври билен багланышдырярлар. П. Померанцев бу ады «көп хайванлы ер» дийип терҗиме эдйәр (*Померанцев*, 66 сах.).

БУРЕЙДАБАБА [Бурейда:баба] — Байрамалы районында (көне Марыда) мавзолейлер ансамблы, өвлүйә (ылмы эдебиятда оңа *Асхапларың гүбүрханалары* дийилйәр. *Асхап* — Мухаммет пыгамбериң байдак гөтерижилери, көмекчилери). Кәбир яшулулар *бурейда* сөзүни «кесижи» («келлекесер») дийип дүшүндирйәрлер, бу хакыката лайыкдыр, чүнки бурейдалар Марыны басып алмакда, илаты зор билен ыслам динине салмакда, боюн эгмедиклери берк жезаландырмакда якасыны танадан рехимсиз адамлар болупдырлар. Оларың бири — Бурейда ибн ал-Хүсейб ал-Асламы Мары илатыны «дине салмак» билен мешгулланяр ве шу ерде 681-нжи йылда өлйәр; икинжиси — ал-Хеким ибн Эмр ал-Гифари Мара хәким белленйәр ве шу ерде 670-нжи йылда өлйәр (*Пугаченкова*. Старый Мерв. Ашхабад, 1960, 49 сах.; ТАЯ, 152—153 сах.).

БУРҚАЗ — Векилбазар, Мары, Мургап, Сакарчәге, Түркменгала районларында обалар. *Бурказ* — тире ады.

БУРҚАЗГАЛА [Бурказгала:] — Тежен районында (Бег каналының боюнда) өң бурказларың салан галасы.

БУРҚАЗГУЙЫ — Векилбазар районында (Гарагумда) бурказ уссасының газан гуюсы.

БУРҚАЗКАК — Векилбазар районында (Дөртгуйы төверегинде) өң бурказлара дегишли болан как, өри мейданы.

БУРКАЗЯП [Бурказя:п] — Векилбазар районында яп.

БУРҚУДАТА — Калинин районында (Бирлешикде) оба. Оңа шол ердәки өвлүйәниң ады дакылыпдыр. *Буркут* — ягыш-ягмырың пири хасапланян дини шахсың ады.

БУРҚУТЯП [Буркутя:п] — Тельман районында (Өкүзяпда) яп ве

онуң ады дакылан оба; Калинин районында (Бирлешикде) Буркудата обасына барян яп.

БУРНАК — Балкан дагында ер ады, дагың бурун болуп дуран ери.

БУРУН — Красноводск районында (Вышка — Барсагелмез арада) небит алыныян ер, гумуң бурун болуп дуран ери.

БУРУНБАЙЫР — Кака районында (Чәчеде) байыр.

БУРУНБОГАЗ — Красноводск районында (Гарагумда) такыр. Ерли геплешикде такырларың сувуның биригип, жар эмеле гетирйән ерине *богаз* дийилйәр. Ол белент депәниң (бурнуң) янында ерлешйәр.

БУРУНГАЛА [Бурунгала:] — Сарагт районында археологик әхмиетли орта асыр галасы. Галаның бир тарапы бурун болуп дур.

БУРУНГУЙЫ — Газанжык районында (Ясгада) Үңүз кенарының бурун болуп дуран еринде гуйы.

БУРУНГУМ — Мары ве Ёлөтен районларында бир тарапы бурун болуп дуран гумлар (Ёлөтендәки гумуң икинжи ады *Жантай*).

БУРУНДЕПЕ — Мургап оазисинде формасына гөрә ат алан гала.

БУРУНДЕПИЗ — Гарагумда бурун болуп дуран гумуң янындакы депиз.

БУРУНЁЛ [Бурунё:л] — Гүнбатар Түркменистанда үстүнден ёл гечйән гыр.

БУРУНЖЫК — Йыланлы ве Калинин районларында (Арапда ве Дышкыда) обалар. *Бурунжык* — тире ады.

БУРУНОЖАР — Гәверс районының Гәверс обасында совхоз посёлогы, гиң дүзлүк, ожарлы бурун (ягны депе).

БУРУНОЛУМ — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) Сумбарың олумы. Бу ат «байрың бурун болуп дуран ериндәки гүзер» диен маныдадыр.

БУРУНСУВ — Газанжык районында (Дәнеатада) даг, онуң бурун болуп дуран ериндән чыкян ажы сув.

БУРУНЧУЛБА — Ашгабат районында (Күкүрт заводы төверегинде) бурун болуп дуран чулба. *Чулба* сөзи гумдакы конус гөрнүшли күкүртли депелери аңладяр.

БУРУНЧӘГЕ [Бурунчә:ге] — Түркменгала районында гум, бурун болуп дуран гум депеси.

БУРЧАКЛЫКӨЛ [Бурчаклыкө:л] — Дашховуз районында (Кетлиде) көл. Яшулулар бу ады «долы (ерли геплешикде *бурчак*) яган көл» дийип дүшүндирйәрлер, эмма көлүң формасына гөрә ат алан болмагы-да мүмкиндир («бурч болуп дуран көл»).

БУССЫ — Ашгабат районында (Бокурдакда) оба, гум, ёлдан четде ерлешйән гуйы. *Буссы* — «букы», «гизлин» диймекдир.

БУЯНГАЛА [Буянгала:] — Кака районында буянлы гала, кәриз.

БУЯНЛЫ — Дашховуз районында (Майлыжеңңелде) оба; Гызыларбат районында (Хожагалада) буянлы дере.

БҮЗЕНЛИ — Газанжык районында (Күрендагда) бөвүрсленли дере, сүйжи сувлы чешме. Ерли геплешикде бөвүрсленең бир гөрнүшине *бүзен* дийилйәр.

БҮЗМЕЙИН — Ашгабат районында шәхер (1963), оба, демир ёл станциясы. Бизиң пикиримизче, бу адың арапларың *буза* («спиртли ичги», «чакыр», «пиво») ве парсларың ***мейим*** («үзүм», деңешдириң: м е й) сөзлеринден эмеле гелип, «үзүм чакыры», ягны шейле чакырың бежерилйән ери диен маныда йүзе чыкан болмагы мүмкиндир (*С. Атаныязов, Б. Байрамдурдыев.* Бүзмейин.—«Совет Түркменистаны», 30. 9. 66). Яшулулар бу ады Бүзмейим гөрнүшинде хем уланярлар, кәбир түркмен шивелеринде болса үзүм агажына ***мейим*** дийилйәр (середиң: М е й и м л и ж е). *Буза* сөзүне Магтымгулының дөредижилигинде хем душ гелйәрис (*Б у з а х о р пейданы, хасы нәбилсин*). Адың шейле дүшүндирилишине И. Хлопин гаршы чыкяр ве ол Бүзмейини «белент монастырь» манысындакы орта асыр *Бармехани* я-да парфян дөврүндәки *Бурзметан* диен атларың үйтгән гөрнүши хасаплаяр (*И. Хлопин.* Парфянский пласт в топонимике Туркменистана. — «ТЯ», 1969, № 1). ***Бурзметан*** диен ат хем үзүмчилигиң ады хөкмүнде уланылыпдыр. Хатда оңа үч саны үзүмли ер хем дегишли экен (*И. Хлопин.* Ятланан иш.). Шу ягдайы ве бизиң эрамыздан өңки III асырда-да Бүзмейин төверереклеринде үзүмчилигиң ве чакыр өнүмчилигиниң өсенлигини (Налог. 7, 11 сах.) назара алып, биз бу адың үзүм ве чакыр билен багланышыклы манысының тарапыны тутярыс. Рус сыяхатчылары бу адың Безмеин гөрнүшинде русча язылышындан угур алып, оны «бечелериң ойнаян ери» дийип, нәдогры дүшүндирйәрлер (Путеводитель по Туркестану и жел. дорогам Среднеаз. и Ташкентской. Спб., 1913, 198 сах.).

БҮЗМЕЙИНГРЭС—Бүзмейин шәхерине гарашлы посёлок, В. И. Ленин адындакы Дөвлет районара электрик станциясының (ГРЭС-иң) ерлешйән ери.

БҮКРИ — Ашгабат районында (Күкүрт заводының янында) оба, гуйы (өңки ады *Үчтакыр*); Гөкдепе районында (Яңыгалада) оба; Бәхерден районында гум, көл; Мары районында (Акыбайда) гуйы, өри мейданы. *Бүкри* — тире ады.

БҮКРИӨЛЕН — Кака районында (Гарагумда) оба, гуйы. Шол ерде бир бүкри яшулусы өлүпдир.

БҮКРҮЧАРАН — Ашгабат районында (Бокурдакда) жар. *Бүкри* — тире ады; ерли геплешикдәки *чаран* сөзи *жар* сөзүнден болуп, улы жарлары аңладяр.

БҮКРҮЯП [Бүкрүя:п] — Векилбазар районында өң бүкри тиресине дегишли болан яп.

БҮРГҮТ — Гарабекевүл районында (Ламмада) оба. *Бүргүт* (я-да *бүргүтли чайы*) — тире ады.

БҮРГҮТЛИ — Дарганата районында даг; Тагтабазар районында гуйы ве токай; Гарагумда ве Гызылетрек районында депелер.

БҮРГҮТЛИЯП [Бүргүтлия:п] — Гызылетрек районында яп.

БҮРЕЛИ — Ашгабат районында (Гөкжеде) улы ой, дере, жар.

БҮРК—Бәхерден районында (Сүнчеде) демир ёл казармасы, гиң мейдан (өңки ады *Йылгынлыятак*). Ол топрагының хилине, ягны шор гумуң бүркүлдәп ятандыгына гөрә, шейле ат алыпдыр.

БЫКЫ — Газанжык районында (Гарагумда) гуйы, өри мейданы. Исгендер обасында (дагда) ер ады. *Быкы* сөзүни адам ады хасап эдйәрлер.

БЫЧГЫЛЫ — Гызыларбат районында (Жежирсде) дере. Гаясында бычгы билен кесилен ялы ярык бардыгы үчин, оңа шейле ат галыпдыр.

БӘБЕГОЛУМ [Бә:беголум] — Гызылетрек районында (Шарлавукда) Сумбарың олумы, Бәбек Гандым диен адам тарапындан эдилен гүзер.

БӘХБИДАРЫК [Бәхби:да:рык] — Сакар районында (Чалтутда) оба ве арык. *Бәхбит* — адам ады.

БӘХЕРДЕН — Ашгабат областында район, посёлок, демир ёл станциясы, оба. Адың манысы белли дәл. Археологлар оны посёлогың 3—4 *км* демиргазык-гүндогарында ерлешйән Абхадаран диен обаның адының үйтгән гөрнүшидир дийип чаклаярлар (*Е. Атагаррыев.* Шәхрысламың сыры. Ашгабат, 1968, 28 сах.). Илки Бәхерден обасындакы галаның ады болан бу сөзи ерли яшулулар *Бахры-зен* («аялың көли») ве *Мәхеррем* (Дурун шасының гызының ады) дийип дүшүндирйәрлер. Магрупының дөредижилигинде бу адың *Бахреил* гөрнүши душ гелйәр (*Гөкдепе, Бахреил, Үргенчдир юрдум*). Деңешдириң: *Исбирден.*

БӘХЕРДЕН КӨВИ — *сер.* Кевата.

БӘШАЖЫ [Бә:ша:жы] — Ёлөтен районында (Гарагумда) бәш саны ажы сувлы гуйы, өри мейданы. Деңешдириң: Ү ч а ж ы, Д ө р д а ж ы, А л т ы а ж ы, С е к и з а ж ы.

БӘШАЙЫРТ [Бә:шайырт] — Мургап районында бәше бөлүнйән яп.

БӘШАЛАН [Бә:шалан] — Дашховуз областындакы Калинин посёлогының орны. Өң шол ерде бәш алаң бар экен.

БӘШАРЫК [Бә:ша:рык] — Чәржев районында (Бойрабапда) якын аралыкда өңли-соңлы газылан 5 саны арык.

БӘШАТЛЫ [Бә:шатлы] — Тагта районында (Атаевде) оба (оңа *Бәшатлык* хем дийилйәр); Тельман районында (Томмакяпда) оба. *Атлы* я-да *атлык* — хыва ханлыгында диңе түркменлере берилйән ериң өлчеги (ериң хилине гарап 10, 20, 30, хатда 50 танап ер бир атлык хасапланыпдыр. Бир танап — 0,4 *га*). Бир атлык ер үчин түркменлер хыва ханларының йөришлерине гатнашмага бир атлы йигит бермели болупдырлар (МИТТ, II, 296 сах.). Белли бир өлчегдәки ер үчин, бир атлының чагырылмаклыгы хем ерлере *атлык* адының дакылмагына себәп болупдыр. Деңешдириң Д ө р д а т л ы, С е к и з а т л ы к.

БӘШБАРМАК [Бә:шбармак] — Гәверс районында даг, 5-е бөлүнйән дере; Чаршаңңы районында (Келифде) 5 саны депеси болан даг.

БӘШБАРМАКЛАР [Бә:шбармаклар] — Гөкдепе районында (Эрекдагда) 5 депели даг, ёл.

БӘШБАТЫР [Бә:шба:тыр] — Көнеүргенч районында оба. Шол обадан бәш саны батыр (Хожамяр агсак, Режеп хан, Шабаз гул ве бейлекилер) Хыва ханының гаршысына гөрешипдирлер. 1916-нжы йылда олар тутуляр ве ёк эдилйәр.

БӘШГУРРУК [Бә:шгуррук] — Түркменгала районында (Кемине обасында) 5 гурругы болан өри мейданы, гуйы.

БӘШГЫЗЫЛ [Бә:шгызыл] — Чәржев областында (Гарагумда) бәш гызыл депели гыр (Ороним, 41 сах.).

БӘШГЫР [Бә:шгыр] — Гүндогар Гарагумда 5 саны гыры болан гиң мейдан.

БӘШДЕПЕ [Бә:шдепе] — Саргт районында археологик әхмиетли гадымы депелер.

БӘШДЕШИК [Бә:шдешик]—Ёлөтен районында бәш саны дешиги болан депе, япы. Ёлөтен, Тагтабазар, Саргт төвереклеринде япыларың йүзүнде кәвлүп бежерилен гадымы өйлере душ гелинйәр. Олары, көпленч, аймаклар билен баганышдырярлар.

БӘШДУРАН [Бә:шдуран] — Красноводск районында ер ады. Шол ерде 5 саны дашың бардыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир (середиң: Д и к и л д а ш).

5-НЖИ БЕКРЕВЕ — Ашгабат районында Бекреве обаларының бири. Середиң: Б е к р е в е.

5-НЖИ ГАТЛА — Түркменгала районында номерленен яп ве гатла.

5-НЖИ СОВГУТ — Байрамалы районында номерленен яп ве онуң ады дакылан оба.

БӘШКАК [Бә:шкәк] — Ашгабат районында (Бокурдакда) 5 каклы өри мейданы; Саят районында (Гарагумда) 15—20 какы болан гиң мейдан (өң шу ерде диңе 5 как болупдыр).

БӘШКӨПРИ [Бә:шкөпри] — Октябрь районында (Нагыевде) гиң мейдан, якын аралыкда 5 саны көпрүси болан яплар.

БӘШКӨТЕЛ [Бә:шкөтел] — Бәхерден районында (Арчман — Нохур аралыгында) 5 көтели болан даг. *Көтел* — географик термин болуп, ёлуң ёкары галып гидйән ерини, япыларың ёкарсыны аңладяр (ТДС, 399 сах.).

БӘШМЕРГЕН [Бә:шмерген] — Дашховуз районында (Бойда) оба. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

БӘШОЙДАК [Бә:шо:йдак] — Газанжык ве Красноводск районларында бәш ойтаклы такырлар. *Ойтак* — ягыш сувуның йыгнаняп чукурлары.

БӘШТАМ [Бә:шта:м] — Векилбазар районының 2-нжи Гөкже обасының Ханховуз дүзлүгиндәки участокларының меркези, илки 5 саны жай салнан ер; Октябрь районында (Айбөвүрде) оба.

БӘШТАРАЗ [Бә:штара:з] — Ёлөтен районындакы Ханябың Үчуруг шахасының 5-е бөлүнйән ери, сакасы; Мургап районында (Говшутбентде) онуң ады дакылан оба.

БӘШТЫЛЛАЛЫК [Бә:штылла:лык] — Йыланлы районында (Тәзечитирде) ери 5 тылла сатын алнан яп. Деңешдириң: К ы р к т ы л л а л ы к, Й у з т ы л л а л ы к.

БӘШХОВДАН [Бә:шховда:н] — Улы Балканың гүндогар четинде дере, чешме. Онуң сувы ёкардан ашаклыгына ерлешен бәш саны тебигы ховданың үстүнден гечйәр.

БӘШЪЕТМЕК [Бә:шъетмек] — Ёлөтен районында оба. *Бәшъетмек* — тире ады.

БӘШЯП [Бә:шя:п] — **1.** Йыланлы районында (Тәзечитирде) 5 саны ябы болан ер ады. **2.** Октябрь районында (Нагыевде) бәш тирә дегишли болан бир яп.

В

ВАГА — Гаррыгала районында оба. *Вага* — тире ады.

ВАГАЧАПЫЛАН — Мургап районында гуйы ве өри мейданы. Революциядан өң шу ерде отуран вага тиресини эйранлылар талап («чапып») гидйәрлер, бу ере хем «вагаларың чапылан гуюсы» диен ат галяр.

ВАДАВА — Ашгабат районында (Бекревәниң якынында) дерәниң ичинде депе (ондан гум алыняр), чукурлык. Арап-парс диллеринде *вади* — «ики дагың арасындакы дере, узын чукур» ве «чайың акян угры», *аб* — «сув», «чешме» диен манылары аңладяр. Середиң: Б е к р е в е.

ВАЙГИТДИМ [Ва:йгитдим] — Газанжык районында (Бургунда) япашак гырың үстүнден гечйән ёл.

ВАЛАЙЯП [Валайя:п] — Түркменгала районында 1912-нжи йылда рус инженери Валуевский (түркменче *Валай*) тарапындан газдырылан яп.

ВАННОВСКИЙ — Пөвризә гарашлы посёлок (өңки ады *Козёльный*). 1898-нжи йылда оңа патыша Руссиясының 1881—1898-нжи йылларда харбы министри, 1901—1902-нжи йылларда халк магарыф министри болуп ишлән П. С. Ванновскиниң (1882—1904) ады дакылыпдыр.

ВАР — Гөкдепе районында Гарагумда) гуйы, өри мейданы. *Вар* — тире ады.

ВАРАҢ — Тагта районында (Хожакүмметде) оба; Гүнорта-гүндогар Гарагумда гыр. *Вараң* — тире ады. М. Кашгары Рум велаятында Вараң диен ериң бардыгыны беллейәр (*Кашгары,* I, 154 сах.).

ВАРКАЗ — Гаррыгала районында (Сумбар жүлгесинде) отурымлы ер, чешме, өвлүйә. *Варказ* — тире ады. Бу ады «варказ диен отуң көп битйән ери» дийип дүшүндирйәнлер хем бар.

ВАРТАНЧЕШМЕ — Газанжык районында Вартан диен эрмениниң газан чешмеси.

ВАС [Ва:с] — Октябрь районында гадымы отурымлы ер, Амыдеряның көне ханасы, Дөвдандан сув акян вагтында улы оазис; Ленин районында оба. *Вас* сөзүниң манысы белли дәл. Бу ерлере шол төверекдәки көне галаның ады дакылыпдыр (середиң: К ө н е в а с). Арап дилинде *ва:ст* сөзи «орта», «ортакы», *ва:съ* сөзи хем «гиң» диен манылары аңладяр (*Будагов,* II, 301 сах.). Көне өзбек дилинде *васыка* сөзи «сөвдагәрлериң галасы», «тәжирлер шәхери» манысында хем уланылыпдыр (Узбекско-русс. сл. М., 1959, 101 сах.). «Гума гачсаң, Васа гач, кенте гачсаң — Хаса» диен накыл хем бар.

ВАСКАНАЛ [Ва:скана:л] — Октябрь районында Васа барян канал.

ВАХАРМАН [Вахарма:н] — Теджен районында (Бабадайханда) тәзе ат дакылан оба. *Вахарман* — мешхур түркмен гавунларының бир гөрнүши.

ВАХЫДОЙ [Ва:хыдо:й] — Гарагум районында (Гөрелде обасында) өң Атажан Вахыт диен адамың яшан гиң ойы.

ВАХЫМ — Дәнев ве Тельман районларында (Гызылйылдызда ве Гөкчәгеде) обалар; Чәржев районында (Гутлыевде) ер ады. *Вахым (вакф, вакуф)* — өңки вагтларда метжитлериң, медреселериң ве өвлүйәлериң доланышыклары үчин бөлүнип берлен экеранчылык ерлер. Чәржев ве Дашховуз областларында *вахым* диен ер көп.

ВАХЫМАРЫК [Вахыма:рык] — Сакар, Чәржев районларында өң вахым ерлери сuваран арыклар.

ВАХЫМГАЛА [Вахымгала:] — Дашховуз районында (Бойда) оба. Бу ерде *гала* сөзи «оба» манысында-

дыр. Өң бу ер метжиде вахым эдилип берлипдир.

ВАХЫМЧЫ — Сакар районында (Көларыкда) өң вахым ери суваран арык ве оба. Бу адың *-чы* гошулмасының орун гөркезйән *-лы* манысында болмагы мүмкиндир. Середиң: Хывачыой.

ВАХЫМЪЕР — Тагта районында (Бедиркентде) оба; Чәржев ве Дашховуз областларында ер атлары.

ВЕЕҢҢАМ [Вееңңа:м] — Сарагт районында көне гала (мейданы 15000 квадрат метр, оңа *Шәхривееңңам* хем дийилйәр); Чаршаңңы районында Акгумуң орнунда болан гадымы шәхер (оңа *Сарайгум* ве *Шәхригулгулла* хем дийййәрлер). Халк роваятлары бу атлары «Гөроглы» эпосындакы Вееңңам билен багланышдыряр. Шейле ат Хорезм оазисинде-де бар.

ВЕЗИР [Вези:р] — **1.** Дашховуз оазисинде, Сарыгамыш көлүниң якынында гурлан шәхер, хәзирки Дөвкесен галасының харабалары. Бу шәхери XV асырың ортасында Мустапа хан (әхтимал, Хыва ханының везири) гурдуряр хем-де Көнеүргенчден ве бейлеки шәхерлерден адам йыгнап, олары шу шәхере гөчүрйәр. Үңзүң сувы кесиленден соң (1578), бу шәхер бошап галяр (*В. В. Бартольд*. Соч., т. 3. М., 1965, 175 сах.). **2.** Гызыларбат районында кәриз. *Везир* — кәризи газдыран адамың ады.

ВЕЙВЕЙДЕПЕ—Түркменгала районында (Гарагумда) үстүнден ёл гечйән белент депе. Ёлуң диклиги үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ВЕЙИСАЙЛАВ — Векилбазар районында (Гөрелде обасында) отурымлы ер. *Вейис* — тире ады; *айлав* — бу ерде «гиң мейдан», «ой» диен маныдадыр.

ВЕКИЛ [Веки:л] — Тагта районында (Атаевде) гала, онуң ады дакылан оба, яп. Хыва ханлыгында *векил* сөзи, эдил *хан, бег, багшы, аталык, онбеги, йүзбашы, сердар, батыр* сөзлери ялы, дине түркменлере дакылан чин ады болупдыр. Меселем, гечен асырың ортасында жеми 35 саны түркмен векилиниң ады душ гелйәр (МИТТ, II, 370 сах.). Яба ве гала шоларың бири (әхтимал, Ата векил я-да Назар векил) эечилик эден болмага чемели.

ВЕКИЛБАЗАР [Веки:лба:зар] — Мары областында район (меркези *Полторацкий*), оба (обаның өңки ады *Мүлкдәли*). *Векил* — тире ады. Векилбазар посёлогында Мары базарындан соңкы икинжи улы базар болупдыр. Шонуң үчин хем бу ере Векилбазар диен ат галяр.

ВЕКИЛГАЛА [Веки:лгала:] — *сер.* Векил.

ВЕКИЛ КАНАЛЫ — Теҗен районында өң векил тиресине дегишли болан канал.

ВЕКИЛОЙ [Веки:ло:й] — Көнеүргенч районында (Акдеряда) ер ады. *Векил* ве *ой* сөзлериниң манысы барада Векил, Алилиой топонимлерине середиң. Шу ер өң орсукчы тирели Ата векиле дегишли экен.

ВЕКИЛЯП [Веки:ля:п] — Тельман районында (Тәзегалада) яп. Середиң: Векил.

ВЕЛИТАГТА — Газанжык районында (Исгендерде) гиң мейдан. *Вели* — адам ады; оронимияда (даглы ерлериң атларында) *тагта* сөзи «гиң дүзлүк» диен манйдадыр.

ВЕЛИЯП [Велия:п] — Тельман районында (Тәзегалада) оба ве яп. *Вели* — адам ады.

ВЕЛНАМЫДЕПЕ [Велна:мыдепе] — Кака районында (Мәнеде) Бухара эмири Шамырат Велнамының (XVIII асыр) ады билен багланышдырылян гала.

ВЕЛНАМЫЕЛ [Велна:мыё:л] — Хожамбаз чөлүнде гадымы кервен ёлуның угры. Бу топоним хем Велнамының ады билен багланышдырыляр.

ВЕЛТИКЛИ — Газанжык районында (Гарагумда) өң оба, гуйы, өри мейданы. Адың манысы белли дәл.

ВОДОКАЧКА — Хожамбаз районында (Бурдалыкда ве Меканда) обалар. Оларда насос аркалы сувуң дережесини ёкары галдырып гойберйән эдараның ишчилери яшаярлар.

ВОСХОД — Гәверс районында посёлок. Рус дилинде *восход* — түркменче «гүндогар» диймекдир.

ВЫШКА — Небитдаг шәхерине дегишли небитчилер посёлогы (26 Баку комиссарлары посёлогының икинжи ады). Совет дөврүнде дакылан ат.

Г

ГАБАГУЛАК [Га:багулак] — Бәхерден районында (Бөрмеде) отурымлы ер. *Габагулак* — әхтимал, тире ады.

ГАБАКЛЫ [Га:баклы] — Дәнев районында оба ве демир ёл станциясы. *Габаклы* — эдеби дилде «габалгы» диймекдир, чүнки бу ер Дарганата ве Дәневиң аралыгында, ики тарапындакы обалардан онларча километр узаклыкда ерлешйәндиги үчин, Бухара эмири туссаг эдилен адамлары Габакла сүргүн эдипдир («габапдыр») ве Хыва ханының чозушларындан горанмак үчин, олары кордон (илкинжи зарбаны кабул эдйән, галкан) хөкмүнде пейдаланыпдыр. П. Померанцев бу ады «гапанлы» (ягны екегапанлы) дийип нәдогры дүшүндирйәр (*Померанцев*, 70 сах.).

ГАБАЛГА [Га:балга] — Гаррыгала районында (Дайнада) узын дере, өң токайлык, отурымлы ер. Өврүминиң көпдүги, букы, гизлин ердиги үчин, ол шейле ат алыпдыр.

ГАБАСАКГАЛ [Га:басакгал] — **1.** Керки районында (Чекирде) оба. *Габасакгал* — тире ады. **2.** Бәхерден районында (Арчманда) белент депе, гуйы. Бу ады депәниң формасы билен багланышдырярлар, эмма онуң хем тире адындан эмеле гелен болмагы мүмкиндир.

ГАБСАЛЫ — Гызыларбат районында (Бендесенде) дере, габса ялы ери болан гая.

ГАБШАЛ — Керки районында (Астанабабада) оба; Ашгабат районында (Меркези Гарагумда) гуйы, өри мейданы. *Габшал* — гечмеси кын болан аркандак-чаркандак ери я-да төвереги гүр өсүмлик, гамышлык билен гуршалан гизлин, ховплы ерлери аңладяр.

ГАБЫЛ [Габы:л] — Красноводск районында (Гасында) гуйы. Бу сөзүң манысы белли дәл, әхтимал, тире ады (Байрамалы районында шейле тире бар).

ГАБЫРДЫ — Хожамбаз районында (Бeширде) оба. *Габырды* — тире ады. *Халач он уругның бири габырды* (Зынхары).

ГАБЫРДЫАРЫК [Габырдыа:рык] — Хожамбаз ве Халач районларында өң габырды тиресине дегишли болан арыклар.

ГАВДАША — Дашховуз районында (Майлыжеңңелде) оба. Адың манысы белли дәл.

ГАВУНЧЫАРЫК [Га:вунчыа:рык] — Сакар районында (Сыядагсакарда) оба, арык. *Гавунчы* — тире ады.

ГАГАРИН — Чәржев районында (Гарагумда) илкинжи космонавт Ю. А. Гагариниң хорматына ат дакылан гуйы, оба; Байрамалы ве Хожамбаз районларында (Равнинада ве Таллымерҗенде) гуюлар.

ГАГШАЛ — Байрамалы, Түркменгала ве Гөкдепе районларында (Мургап обасында, Кеминеде ве 1-нжи Бирлешикде) обалар; Гызыларбат районында (Завда) дере, кәриз. *Гагшал* — тире ады.

ГАГШАЛБУКРИ — Киров районында оба. *Гагшал ве букри* — тире атлары.

ГАДАМАРЫК [Гадама:рык] — Хожамбаз районында (Бурдалыкда) арык. *Гадам* — баят тиреси (*Винников*, 58 сах.).

ГАДАМГА — Гәверс районында (Манышда) ер ады. Бу ат «Алының гадам басан ери» диен маныдадыр, чүнки шу ердәки дашың йүзүнде чуканаклар көп болуп, оларың кәбири адамың («Алының») ве атың («Дүлдүлиң») ызыны яда саляр. Середиң: Дүлдүлата.

ГАДАМЁЛЫ [Гадамё:лы] — Бэхерден районында (Келетеде) үстүнден ёл гечйэн даг. Оң шу ёл билен акдепели Гадам хан (Гадам сердар) Эйрана гатнаян экен.

ГАДАМХАН [Гадамха:н] — Гөкдепе районында (Гарагумда) гуйы, өри мейданы. Гуйы оң Гадам хана (середиң: Г а д а м ё л ы) дегишли болмага чемели.

ГАДЫМЫДЕПЕ [Гады:мыдепе]— Кака районында бизиң эрамыздан öңки VI муңйыллыга дегишли обаның галындысы («Вечерний Ашхабад», 13.10.77).

ГАДЫН [Га:дын] — Фарап районында оба. Адың манысы белли дэл.

ГАДЫР — Тагтабазар районында (Чкаловда) оң Г а й р а к ы ве И л е р к и Г а д ы р диен ики бөлекден ыбарат оба. *Гадыр* — тире ады. Оба *Хорасанлы* хем дийилйэр (*Хорасанлы* — тире ады).

ГАДЫРЯП [Гадыря:п] — Гарагум районында көне яп ве онуң ады дакылан оба; Тагтабазар районында яп, оң оба. *Гадыр* — тире ады. Сарыкларың бу тиресиниң векиллери 1857-нжи йыла ченли Байрамалыда яшапдырлар ве яп чекипдирлер. Соңра олар Тагтабазара гөчүп, ол ерде хем Гадыр ве Гадыряп диен топонимлери эмеле гетирипдирлер («ТЯ», 1973, № 1).

ГАЖА — Ашгабат шэхериниң гежли байырлыкда ерлешен бөлеги. *Геж* — рус дилинде *гажа*.

ГАЖАН [Гажа:н] — Бэхерден районында (Сүнчеде) даг, дере. *Гажан* — шол дереде яшан адамың ады.

ГАЖАРКӨПРИ — Көнеүргенч районында оба. Гечен асырың ахырларында Гажар атлы адам Ханяба көпри салдыряр.

ГАЖАРЛЫ — Гаррыгала районында дагың белент гаясы, гажарларың (гарагушларың) көп болян ери.

ГАЗАГАВУЛ — Гарагум ве Дашховуз районларында (Шатлыкда ве Майлыжеңңелде) газакларың яшаян обалары. Түрки сөз болан *авул (аул, агыл)* — «оба» диймекдир.

ГАЗАГОБА [Газаго:ба] — Чаршаңңы районындакы Говурдак посёлогының бир бөлеги; Дарганата ве Тежен районларында, Небитдаг, Красноводск шэхерлериниң төверереклеринде обалар. *Газак* — халк ады.

ГАЗАКГУЙМА — Дарганата районында (Седверде) чешме, ой ер. Оң шол ерде бир газак отурыпдыр.

ГАЗАКГЭДИК [Газакгэ:дик] — Гызыларбат районында (Черкезли — Гарабогаз аралыкда) гумуң гэдиги, оң 2—3 өйли газагың отуран ери, такыр.

ГАЗАКДЕГИШ — Октябрь районында (Айбөвүрде ве Еңишде) ики оба. *Газак* — халк ады; *дегиш* — гүйчли акян сувуң кенара дегйэн, оны ювян, юмурян, опгунлар ве горплар эмеле гетирйэн ерини аңладяр.

ГАЗАККАК — Байрамалы районында (Гарагумда) как, өри мейданы. *Газак* — адам ады.

ГАЗАККҮММЕТ — Октябрь районында (Ленинград обасында) ер ады. *Газак* — халк я-да түркмен тиресиниң ады; *күммет* — «гүммез».

ГАЗАКЛЫ — Ленин районында (Тэзедурмушда) оба. *Газак* — тире ады. Середиң: Г а з а к я п.

ГАЗАКМАЗАР [Газакмаза:р] — Дарганата районында «Дарганата» совхозының меркези посёлогы (икинжи ады *Падаятак*). Шу ерде басмачылар бир газагы өлдүрипдирлер (мазары бар).

ГАЗАКЪЕР — Көнеүргенч районында (Октябрда) оба. Онда газаклар яшаяр.

ГАЗАКЯП [Газакя:п] — Ленин районында емрелилериң газак тиреси тарапындан газылан яп, оба. Бу тире XVIII асырда Ахалдан Дашховуз оазисине гөчен Угурлы Газак диен ханың неберелеридир (ТССР ЫА-ның Дил ве эдебият институтының голязмалар фонды, инв. № 1651, 180-нжи лист).

ГАЗАН [Га:зан] — 1. Хожамбаз районында (Бурдалыкда) оба, жеңңел, гиң мейдан. *Газан* — тире ады. 2. Ероюландуз чөкетлигиниң ортасында дүндерилен газан формалы тогалак депе. Ол шу ерде вулканың эмеле гетирен депесидир.

ГАЗАНАРЫК [Га:зана:рык] — Гарабекевүл ве Хожамбаз районларында оң газан тиресине дегишли болан арыклар.

ГАЗАНБУЛАК [Га:занбулак] — Чаршаңңы районында (Гарлыкда) газан ялы чукурдан чыкян чешме.

ГАЗАНДЕПЕ [Га:зандепе] — Чаршаңңы районында (Дашрабатда) даг депеси. Бу ады депэниң формасына гөрэ ве тирэниң ады боюнча дакылан ат дийип, ики хили дүшүндирйэрлер.

ГАЗАНЖЫК [Га:занжык]—Красноводск областында район, шэхер, демир ёл станциясы. Оң шэхериң орнундакы оба К е р с е н ж и к дийилйэн экен. *Газанжык* ве *Керсенжик* — обаның голайындакы чешмелериң атлары болуп, олара гөзбашының формасы боюнча ат галыпдыр. Демир ёл гурландан соң, станция Газанжык диен чешмэниң ады гечипдир. *Газанжык* я-да *Газанжы* диен чешме Бэхерден районында (Бамыда) хем бар. Бу атлар барада шейле роваят дөредилипдир: гадым вагтларда бир бай язлага гөченде, шу ерде кичи газаныны ташлап гидипдир, шондан хем бу ере шейле ат берлипдир (*Померанцев*, 70 сах.).

ГАЗАНТАГАН [Га:занта:ган] — Гарабекевүл районында оба ве арык. *Газан* ве *таган* — тире атлары.

ГАЗАРЧЫ — Дэнев районында (Гөйнүкде) оба, ики арык (Г а з а р ч ы б а л а ве Г а з а р ч ы п а я н). *Газарчы* — тире ады.

ГАЗАРЧЫБАЛА [Газарчыба:ла:] — Дэнев районында оң газарчы тиресине дегишли болан арык. Парс-тэжик диллеринде *бала* — «ёкары», «ёкаркы» диймекдир, чүнки бу арык, Газарчыпаяна середенде, ёкардан баш аляр.

ГАЗАРЧЫПАЯН [Газарчыпа:я:н] — Дэнев районында арык. Парс-тэжик диллеринде *паян* — «ашак, ашакы» диймекдир. Середиң: Г а з а р ч ы б а л а.

ГАЗДАХАНА — Чаршаңңы районында (Говурдакда) дере. *Газ* сөзүниң манысы белли дэл («гез», «газма»?); *дахана* сөзи парс-тэжик диллеринде «дерэниң агзы», «агыз» диен маныдадыр (*Кораев*, 43 сах.). *Дахан* («агыз») сөзүнден эмеле гелен бу географик термин диңе Көйтендагда душ гелйэр.

ГАЗЛЫАЛА [Га:злыа:ла] — Киров районында гум билен сеплешип гидйэн гиң дүзлүк (середиң: А л а). Бахар айлары такыра үйшйэн сувлара оң газ көп гелйэн экен.

ГАЗМАДЕРЕ — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) газылып эдилен дере.

ГАЗНАДЕРЕ — Гызыларбат районында (Бендесенде) дере (белки, «газма дере»).

ГАЗОЖАК [Га:зо:жак] — Дарганата районында посёлок, түркмен газчыларының меркези. Оңа 1967-нжи йылда шу ат дакылды («газлы ожак»). Посёлогың орнуна оң *Журрэниң ойы* дийилйэн экен (*Журре* — адам ады).

ГАЗЫКЛЫБЕНТ — Гушгы районында (Гызылбайдакда) оба ве Мургап дерясының илки көп газык какылып эдилен бенди (1950-нжи йылда ол 5 гөзеси болан тэзе, бетон бент билен чалшырылды).

ГАЗЫКЛЫШОР [Газыклышо:р] — Красноводск районында (Үстюртда) улы шорлук, гадымы ёл, дузлы ер (карталарда: *Газаклышор*). Шу ерде дагың газык ялы улы чөммеги бар.

ГАЙЛЫ — Красноводск районында демир ёл станциясы. Бу илки станцияның гүнбатар-демиргазык тарапындакы даг гэдигиниң адыдыр. Ол гэдикден, көпленч, ел («гай») өвсүп дурандыгы үчин, илки гэдиге, соңра шу төвереклере ве станция шейле ат берлипдир.

ГАЙЛЫЯП [Гайлыя:п] — Мары областында (Гарагум каналының угрунда) Мургап дерясының көне ханаларының бири. *Гайлы* — эхтимал, адам ады.

ГАЙНАР [Гайна:р] — Дарганата районында (Седверде) чешме. Сувы чогуп, зогдурылып («гайнап») чыкян чешмелере *гайнар* дийилйэр. Денешдириң: Х о ж а г а й н а р.

ГАЙРАБАШ — Айдак адасының демиргазык бөлеги. Түркмен топонимиясында *гайра* сөзи демиргазык,

илери сөзи хем гүнорта тарапы аңладяр.

ГАЙРАЙҮЗ — Челекен ярым адасында оба. Ол демиргазык тарапда («гайра йүзде») ерлешйәр.

ГАЙРАК — Фарап районында (Битикде) оба. Ерли геплешикде *гайрак* — «чалгыдаш» диймекдир, эмма адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ГАЙРАКЫАРЫК [Гайракыа:рык] — Хожамбаз районында (Гаргалы Сурхуда ве Гултакда) обаның гайрасындан акян арыклар.

ГАЙРАКЫ ГАГШАЛ — Гөкдепе районында (1-нжи Бирлешикде) бейлеки Гагшал обаларындан гайрада ерлешен оба. *Гагшал* — тире ады.

ГАЙРАКЫДАГ [Гайракыда:г] — Гызыларбат районында Бендесениң гайрасында ерлешйән даг.

ГАЙРАКЫМҮЖЕВҮР — Байрамалы районында бирнәче обаның тутуш ады. Мүжевүр тиресиниң бир бөлеги Мургап оазисиниң (дерясының) гайра, бейлеки бөлеги болса илери тарапында орнашыпдыр.

ГАЙТАРМАДЕПЕ — Сарагт районында, Тежен — Сарагт ёлуның угрунда археологик әхмиетли депе (икинжи ады *Гапбардепе*). Берилйән гүррүңлере гөрә, революциядан өң язлага чыкан илатың үстүне ягы чозяр, сагымчылардан ики саны гайтарма өлдүрилйәр. Кеминәниң «Оразым» гошгусында агзалян Ораз яглы чозуп гелен галтаманлары дири эле саляр.

ГАЙТАРМЫШАТА — Гызылетрек районында өвлүйә ве онуң төверегиндәки ерлер. Оңа нәме себәпден бейле ат берлендиги белли дәл. Гайтармышы аталарың кемалата тиресиниң икинжи ады хасап эдйәнлер хем бар.

ГАЙШАК — Ашгабат районында тәзе Бокурдак гуюсының өңки ады. Середиң: Б о к у р д а к.

ГАЙЫБАТА [Га:йыбата] — Красноводск районында өвлүйәниң ады дакылан даг; Бекдашда көне отурымлы ер, өвлүйә; Хожамбаз районында (Кыркөйлүде) өвлүйә.

ГАЙЫПГУЛЫ [Га:йыпгулы] — Бәхерден районында (Ымаратда) өвлүйә. *Гайыпгулы* — шу өвлүйәниң гонамбашысы болан магтым тирели адамың ады. Онуң адына барып Магтымгулының гошгуларында-да душ гелйәрис: *Гочата, Гараәлем, шых Өвезберди, Г а й ы п г у л ы герчек Гөвендер билен.*

ГАЙЫПНАЗАР [Га:йыпназар] — Гызыларбат районында (Завда) дере, чешме. *Гайыпназар* — чешмәни уланан адамың ады.

ГАЙЫРБАБА [Га:йырба:ба] — Керки районында (Гувакда) гуйы, өри мейданы, өвлүйә. *Гайыр* — адам ады.

ГАЛА [Гала:] — Гарабекевүл районында (Большевикде) галалы оба.

ГАЛАБУРУН [Гала:бурун] — Байрамалы районында (Гадыряпда) ики гала (1-н ж и ве 2-н ж и Г а л а б у р у н); Кака районында (Чәчеде) ве Сарагт районында формасына гөрә ат дакылан галалар. Гадымы Сарагт — Мары кервен ёлуның угрунда икинжи дуралга хасапланан Сарагтдакы Галабурна өң *Уштурмагак* (арапча «дүе агылы») дийилйән экен (*Адыков*. Станции, 217 сах.).

ГАЛАЕР [Гала:ер] — Ленин районында (Атаяпда) өң галасы болан оба; Мары районында ер ады.

ГАЛАЖЫК [Гала:жык] — Тагта ве Тельман районларында (Ленин оба советинде ве Тәзегалада) кичи галасы болан обалар.

ГАЛАЙМОР [Гала:ймо:р] — Гушгы районында посёлок, демир ёл станциясы, совхоз (бу ериң түркменче ады *Моргала*). В. В. Бартольд бу адың *мор* сөзүни монголларың *мори* («ат», «ябы») сөзүнден эмеле гелендир дийип чаклаяр. Монголларың агалыгы дөврүнде шу ерде Мори-Шабурган диен галаның боландыгыны ве Хыва тарыхчыларының ишлеринде Гушгы деряжыгының адының *Мори сую* («Мор сувы») гөрнүшинде душ гелйәндигини шу автор беллейәр (*Бартольд*. Орошение, 64 сах.). Ерли яшулулар деряжыга хәзир хем Морсувы диййәрлер. Моргалада археологик барлаглар гечирилмезден, бу адың *мор* сөзүниң хакыкы манысыны анықламак кын. Шейле-де болса, биз бу сөзүң кәбир маныларыны беллемекчидирис: *а*) сув гечирмек үчин палчыкдан бежерилйән даш турбаларың (лүлелериң) ады болан *мо:ри* я-да *му:ри* диен парс сөзүнден («ичине сув турбасы гелйән гала»). Өң шу ердәки Гушгы дерясындан турба аркалы галаның ичине сув элтилен болмагы мүмкиндир; *б*) кәбир түрки диллерде «мавы», түркмен дилинде болса «гызгылт» я-да «гоңур» маныларында уланылян *мо:р* сөзүнден («гызыл гала»); *в*) жайың бурчунда палчыкдан өрүлип эдилен түссе чыкарың адыны аңладян *мо:ры* сөзүнден; *г*) «хек» манысындакы *мо:р* я-да *бо:р* сөзүнден («хекли гала»). Халк роваятлары Галаймор диен ады «гарынжа галасы» дийип дүшүндирйәр (парсча *мур* — «гарынжа»).

ГАЛАКЛЫ — Гүнбатар Түркменистанда шорлук мейдан. Кәбир диалектде *галак* сөзи «депе», «түммек» диен маныда уланыляр. Меселем, әрсары диалектинде «Жүррүмкесди» диен оюнда оюн мейданының меркезини билдирмек үчин үйшүрилен гума *галак* дийилйәр. Шорлугың ортасында депе бар.

ГАЛАЛЫ [Гала:лы] — Керки районында (Хатапда) оба. Середиң: Г а л а л ы х а т а п.

ГАЛАЛЫАРЫК [Гала:лыа:рык] — Керки районында (Хатапда) галаның янындан гечйән арык ве онуң ады дакылан оба.

ГАЛАЛЫГӨЗ [Гала:лыгөз] — Гарргала районында дешиги («гөзи») болан белент («гала ялы») гая.

ГАЛАЛЫГЫР [Гала:лыгыр] — Узбоюң угрунда гырың үстүнде гурлан археологик әхмиетли гала.

ГАЛАЛЫДЕПЕ [Гала:лыдепе] — Сарагт районында (Кичиагада) археологик әхмиетли депе.

ГАЛАЛЫКӨВ [Гала:лыкөв] — Ёлөтен район Худайбердиев обасында төвереги ой болан гала. *Көв* — бу ерде «деряның көвлән, акан ери» диен манысындадыр.

ГАЛАЛЫОБА [Гала:лыо:ба] — Ленин районында (Тәзедурмушда) оба. Шол ерде гадымы галаның харабалары бар.

ГАЛАЛЫХАТАП [Гала:лыхатап] — Керки районында (Хатапда) көне галасы болан оба. *Хатап* — тире ады. Хатапларың яшаян бейлеки обаларындан тапавутландырмак үчин, бу оба шейле ат берлипдир.

ГАЛАМАРЫК [Галама:рык] — Халач районында (Сурхда) оба, арык. Бу ат «галамлы арык» диен манидадыр. *Галам* — Амыдеря бойларында битйән ве йүп үчин уланылян өсүмлигиң ады.

ГАЛАМИРИШ [Гала:ми:риш] — Ашгабат районында (Херрикгалада) оба. Бу ат «галаның янында отуран мириш тиреси» диен манидадыр. Середиң: С ы р т м и р и ш.

ГАЛАОРУН [Гала:орун] — Сарагт районында депе, галаның орны.

ГАЛАШАХ [Гала:шах] — Керки районында (Гувакда) Мүрзебег галасының янындан гечйән яп. Әрсары диалектинде *шах* сөзи арыклардан кичирәк яплары аңладяр.

ГАЛДАВ — Калинин районында (Гызылергенекде) оба. *Галдав* — тире ады.

ГАЛМЫК — Гаррыгала ве Сакар районларында обалар; Бәхерден районында (Сайванда) ер ады, гала. *Галмык* — гөклең ве сакар тирелериниң атлары.

ГАЛМЫККӨЛ [Галмыккө:л] — Дашховуз районында көл. Бу ат хем галмык диен тире билен багланышыклы болса герек.

ГАЛПАКЯРАН [Галпакя:ран] — Ленин районында яп. Ябы Хыва ханы Мәдемин гарагалпаклара газдыряр («ярдыряр»).

ГАЛПАРЫК [Галпа:рык] — Саят районында (Авчыда) арык. *Галп* — тире ады.

ГАЛТАМАНГИЗЛӘН [Галтамангизлә:н] — Гәверс районында (Гарагумда) чуң ой.

ГАЛТАМАНГҮЗЕР — Мары районының А. Мәммедова обасында ер ады. Өң шол ерде галтаманлар дүнлейән экен.

ГАЛТАМАНКӨНЕ [Галтаманкө:не] — Түркменгала районының Кеми-

не обасында Гүлҗемал ханың оглы Юсуп ханың газдыран көне ябы. Ташланан, сув акмаян яплара *көне* дийилйәр. Революциядан өң шу ябың угры галтаманларың месгени болупдыр.

ГАЛЧЫДАГ [Галчыда:г] — Гызыларбат районында Галчыбаба диен өвлүйәниң ады дакылан даг. *Галчы* сөзүниң манысы белли дәл (белки, «ялчы»).

ГАЛЫМГҮЗЕР — Кака районында (Мәнеде) ер ады. *Галым* сөзүниң манысы белли дәл.

ГАЛЫҢГУЙЫ — Гарагумда гуюлар. Шоррак, эмма сув тапылмадык вагты ичмәге яраян сувлара чопанлар *галың* я-да *ёгын сув* дийип ат берйәрлер.

ГАЛЫҢҖА — Газанҗык районында формасына гөрә ат алан даг.

ГАЛЫҢСУМ — Гаррыгала районында сум. *Галың* (ерли геплешикде *галы:ң*) — бу ерде «узын» манысындадыр; *сум* сөзи барада середиң: С у м б а р.

ГАЛЫҢХОЗ [Галыңхо:з] — Бәхерден районында (Сүнчеде) өң ёгын («галың») хоз агаҗы болан дере, чешме.

ГАМАКЛЫ — **1.** Газанҗык ве Гаррыгала районларында дерелер. Оларда ширесинден сакыз алынян *гечигамак* диен өсүмлик битйәр. **2.** Керки районында (Гувакда) гуйы, өри мейданы. Ерли геплешикде акбаша *гамак* дийилйәр.

ГАМАКЛЫОЙ [Гамаклыо:й] — Красноводск районында (Гойматда) улы ой. Бу ойда *атгамак* диен от көп битйәр.

ГАММАР — Эсенгулы районында белент чәге. *Гаммар* — әхтимал, адам ады.

ГАММАРБАБА [Гаммарба:ба] — Ёлөтен районында (Гызылйылдызда) оба. Середиң: Б а б а г а м м а р.

ГАММАРЯП [Гаммаря:п] — Гушгы районында (Гызылбайдакда) Бабагаммар диен ерден акян яп.

ГАМЫШБАЗАР [Гамышба:зар] — Октябрь районында (Нагыевде) оба. Революциядан өң шол ерде базар болуп, онуң дашына гамышдан гермев (хаят) айланыпдыр. Обаның икинҗи ады *Бийгала. Бий* — Хыва ханлыгында ве Бухара эмирлигинде уланылян титул, чин. Обаның янындакы кәле ве онуң төверeклерине өң Насреддин бий эелик эдипдир.

ГАМЫШКАК — Дашховуз районында (Тәзебазарда) оба, гуйы, гамышлы как.

ГАМЫШЛАК — Тагта районында (Ленинде) ер ады, оба, гамышлы яп.

ГАМЫШЛЫ — Йыланлы ве Фарап районларында (Кенегесде ве Гарамышда) обалар; Гызыларбат районында (Хоҗагалада) ер ады, даг; Бәхерден районында (Сүнчеде) депе; Кака районында (Чәчеде) чешме; Гарагумда энчеме гуюлар.

ГАМЫШЛЫАДА [Гамышлыа:да] — Огурҗалы адасының бир бөлеги.

ГАМЫШЛЫГАЗГЫ — Эсенгулы—Гызылетрек гумларында ер ады, өри мейданы. *Газгы* — ягыш сувуны сакламак үчин газылып эдилен ой, как.

ГАМЫШЛЫҖА — Небитдаг — Эсенгулы аралыгында небитли ер, илатлы пункт. Бир бөлеҗик ерде гамшың бардыгы үчин, ол шейле ат алыпдыр.

ГАМЫШЛЫК — Йыланлы районында (Тәзеёлда) оба, улы токай. Оба *Гамышлыклы Орман* хем дийилйәр (*Орман* — тире ады).

ГАМЫШЛЫОЙ [Гамышлыо:й] — Көнеүргенч районында (Октябрда) оба, өң гамышлы ой ер.

ГАМЫШЛЫОЙТАК [Гамышлыо:йтак] — Эсенгулы районында ер ады. *Ойтак* — ягыш сувы йыгнанян ой ерлер, песрәк мейданлар. Сувдан ганан ойтакларда дәнели ве гөк экинлер экилйәр, оба хоҗалыгында ве ылмы эдебиятларда муңа *ойтак экеранчылыгы* дийилйәр.

ГАНАВ — Газанҗык районында оба, чешме, кәриз. Бу ат илки сувлы чешмәниң («ганавың») адыдыр.

ГАНГУЯР [Га:нгуяр] — Гарагум каналының боюнда (Гарамәтныязда) как, йылгынлы мейдан. Бу ады уруш-давалар хем-де топрагың реңки билен багланышдырып, ики хили дүшүндирйәрлер.

ГАНДАДЕРЕ — Гызыларбат районында (Бендесенде) ичине өң экин экилен улы дере. Онуң парс дилиндәки *ганда* — «улы» сөзүнден эмеле гелен болмагы мүмкиндир.

ГАНДАРДЕПЕ [Га:нда:рдепе] — Кака районында Гандаркәризиң якынында ерлешйән депе.

ГАНДАРКӘРИЗ [Га:нда:ркә:риз] — Кака районында кәриз. Бу ады кәризгең уссаларың икисиниң ашакда галып өлмеги билен багланышдырярлар.

ГАНДЫМГАЛА [Гандымгала:] — Ленин районында (Зәхметде) көне гала («гандымлы гала») ве онуң янында тәзе дүйби тутулан «Акдепе» колхозының обасы.

ГАНДЫМЛЫ — Гарагумда ве Сандыклы гумунда бирнәче гуйының ады.

ГАНДЫМЛЫГЫР — Хоҗамбаз районында (Бурдалык чөлүнде) гандымлы гыр.

ГАНДЫМОВ — Векилбазар районында оба (өңки ады *Эгригүзер*). Оңа 1966-нҗы йылда шу обалы Социалистик Зәхметиң Гахрыманы Алладурды Гандымовың (1911—1964) ады дакылды.

ГАНҖЫК — Гөкдепе районында (1-нҗи Бирлешикде) оба *Ганҗык* — тире ады.

ГАНҖЫКЧАРАН — Ашгабат районында (Меркези Гарагумда) улы җар, өри мейданы. *Ганҗык* — тире ады; ерли геплешикде *чаран* — «улы җар».

ГАНЛЫБАШ [Га:нлыбаш] — Ёлөтен районында (Гызылйылдызда) оба. *Ганлыбаш* — тире ады.

ГАНЛЫГАЯ [Га:нлыгая] — Гызыларбат районында (Бендесенде) гая. Шу асырың башында гаядан гүйчли сил гелип, 5 адамы ве маллары хеләкләнлиги үчин, оңа шейле ат галыпдыр.

ГАНЛЫГУЙЫ [Га:нлыгуйы] — Ашгабат районында (Ербентде) оба, гуйы, өри мейданы. Бүкрүлер гуйы газанда шол ерден хазына (алтын) тапярлар. Муны эшиден басмачылар оларың үстүне чозяр. Бирнәче адам өлдүрилйәр (*Б. Худайназаров.* Гумлулар. Ашгабат, 1970, 140 сах.).

ГАНЛЫДЕПЕ [Га:нлыдепе] — Саргт районында гала. Алнан маглуматлара гөрә, Хыва ханы Мәдемин түркменлериң үстүне йөриш эдип, шу галада чадырыны дикйәр. Говшут хан болса Саргт галасында боляр. Мәдемин Говшудың үстүне илчи иберип, табын болмагы я юртдан чыкмагы я-да урушмагы талап эдйәр. Түркменлер маслахатлашып, соңкы шерти кабул эдйәрлер ве даң билен Мәдеминиң (Мухаммет Эмин ханың) үстүне чозярлар. Ханы илки Гурбан кел гылычлаяр, келлесини болса Ораз яглының оглы Сәхетныяз хан кесйәр. Хыва ханының гошуны чым-пытрак эдилйәр, везир-векиллер өлдүрилйәр. Бу вака 1855-нҗи йылың 15-нҗи мартында боляр (МИТТ, II, 263—264 308 сах.). Депәниң үстүнде уруш болуп, көп ган дөкүлендиги үчин хем оңа Ганлыдепе диен ат галяр.

ГАНЛЫҖА [Га:нлыҗа] — Гызылетрек районында белент гум. Гумуң үстүнде уруш боланы үчин, ол шейле ат алыпдыр. Середиң: Д а я н д ы к.

ГАНЛЫҖАР [Га:нлыҗар] — Сакарчәге районында (Гарагумда) тире-тайпа давалары дөврүнде уруш болан җар.

ГАНЛЫҖЫРЛА [Га:нлыҗырла] — Газанҗык ве Красноводск районларында чырлалар (ерли геплешикде *җырла,* бу сөз барада середиң: Г а р р ы ч ы р л а). Бу атлар дава-җенҗел билен багланышыклыдыр.

ГАНЛЫОЙ [Га:нлыо:й] — Гөкдепе районының Гөкдепе обасында уруш билен багланышыклы ат галан ой ер.

ГАНЧЫ [Га:нчы] — Керки районында (Гарагумда) басмачылар билен сөвешилен гыр, гуйы.

ГАҢҢАГАЛА [Гаңңагала:] — Сарыгамыш көлүниң гүнорта-гүндогарында, Гаңңагырың үстүнде ерлешен бәшбурчлук гөрнүшли гала. Ол бизиң эрамыздан өңки I мүңйыллыгың орталарында чиг керпичден салныпдыр (ТСЭ, II т., 175 сах.).

ГАҢҢАГЫР — Гүнбатар Гарагумда формасына гөрә ат алан гыр, гуйы.

ГАҢҢАЛЫ — Ашгабат районында

(Ербентде) оба, гуйы, гыр; Теженстрой посёлогының ерлешйән орнуның өңки ады, шол ердәки гум депеси; Ёлөтен районында гуйы, өри мейданы. Булара депелериң ве гырың гәдиклериниң формасына гөрә шейле ат дакылыпдыр.

ГАҢҢАЧАШАН [Гаңңача:шан] — Дашховуз областында (Гүнбатар — Демиргазык Гарагумда) ер ады, көне гуйы. Бу ат Хыва ханларының түркменлере гаршы алып баран ганлы сөвешлери (гарамаяк илатың ве онуң эсасы улагы болан эшеклериң гырылмагы, гаңңаларың дагап галмагы) билен багланышыклы йүзе чыкяр. Эйран тарыхчыларының берйән маглуматына гөрә, Хыва ханы Элтүзер (Илдүзер) 1795-нҗи йылда Гаңңачашан диен ерде ёмутларың үстүне чозяр ве олары дагадяр (МИТТ, II, 258—259 сах.).

ГАПАКЛЫ — 1. Бәхерден районында (Бамыда) төвереги дагың гаясы билен гуршалан улы ой. Оюң ичине гирмек үчин йөрите эдилен агзы гапаклы дешик бар. 2. Бәхерден районында (Нохурда) дере ве чешме; Гызыларбат районында (Завда) чешме. Чешмелериң гөзи япының ашагында, узакда ерлешендиги үчин, сув сүмме (тоннель) аркалы дашары чыкарыляр, сүммелер хем сөвлер (дирег дашлары) билен басырыляр («гапакланяр»). 3. Байрамалы районында (Гарагумда) агзы гапаклы гуйы, өри мейданы. Шейле гуйы Түвергырда хем бар.

ГАПАНАРЫК [Гапана:рык] — Халач районында (Эсенмеңлиде) арык. *Гапан* — тире ады.

ГАПАНҖЫК — Гарабекевүл районында (Гарагумда) гуйы, өри мейданы. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ГАПАНЧЕШМЕ — Тагтабазар районында чешме, гуйы. Шол чешмә екегапан («гапан») көп гелйән экен.

ГАПБАРДЕПЕ [Гапба:рдепе] — Сарагт районында депе (икинҗи ады *Гайтармадепе*). *Гапбар* — революциядан өң кәрендечилерден салгыт йыгнамак үчин гойлан чиновнигиң ады.

ГАПҖЫГӨЙ — Небитдаг төверегинде (Балканда) чешме, гуйы, Җебеле барян сувуң гөзбашы. Гысыда (дар дереде) ерлешендиги үчин- оңа шейле ат берлипдир.

ГАПКОТАН [Га:пкотан] — Чаршаңңы районында (Гарлыкда) дагың говагы, эдил Хашымоюк ялы (середиң: Х а ш ы м о ю к), дүрли дашларың ве минералларың сакланып галан тебигы ерасты музейи. *Гап* — «халта», дүрли гап; *котан* хем «агыл» диймекдир (середиң: А к к о т а н). «Гап ялы агыл».

ГАПЛАҢ — Ашгабат районында (Гарагумда) оба, ики гуйы. Бу ат Гаплаңлы диен адың гысгалан гөрнүши болса герек.

ГАПЛАҢАТЫЛАН — Гаррыгала районында (Дайнада) гаплаң атылан дере.

ГАПЛАҢГАЯ — Бәхерден районында (Яраҗыда) Көпетдагың гаясы, ёл («гаплаңлы гая»).

ГАПЛАҢГЫР — Гүнбатар Гарагумда белент гыр, даг («гаплаңлы гыр»).

ГАПЛАҢГЫР ДӨВЛЕТ ГОРУГХАНАСЫ — Демиргазык-Гүнбатар Түркменистанда (Гаплаңгыр төверегинде) тәзе дөредилен горугхана (мейданы 570000 *га*).

ГАПЛАҢЛЫ — Газанҗык районында (Гарагумда) оба, гуйы; Гызыларбат районында чешме, байырлык ер; Бәхерден, Гөкдепе, Гызылетрек ве Сарагт районларында дерелер, чешмелер.

ГАПЛАҢЛЫЧЕШМЕ — Газанҗык районында чешме.

ГАПЫДҮВРҮН — Сарагт районында (Ата обасында) узын гершиң гәдиги («гапысы»), гиң мейдан. *Дүврүн* сөзи «түммек», «кичирәк депе» диймекдир. Дүз ерлерде чөплериң дүйбүне үйшен гум депеҗиклерине хем *дүврүн* дийилйәр.

ГАПЫЛАР — Дашховуз областында (Бөтендаг төверегинде) гыр. гырың гәдиклери («гапылары»).

ГАРА — Векилбазар районында (Векилбазар оба советинде) оба. *Гара* — тире ады.

ГАРААБДАЛ [Гарaабда:л] — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) өң гараабдал тиресине дегишли гуйы, ики дере: У л ы ве К и ч и Г а р а а б д а л.

ГАРААГЫЛ [Гараа:гыл] — Бәхерден районында өң агылы болан ер, хәзир баглы мейдан; Арчманда төвереги гара гая билен гуршалан сувлы ой.

ГАРААДА [Гараа:да] — Красноводск районында (Бекдашда) Каспиниң кичи адасы, гара даг, маяк.

ГАРААҖЫ [Гараа:җы] — Ашгабат районында (Аэропортда, Бокурдакда ве Ербентде) өң гара тиресине дегишли болан аҗы сувлы гуюлар, өри мейданлары.

ГАРААЙГЫР — Дарганата районында («Дарганата» совхозында) оба, гыр, токай (*айгыр* сөзүниң манысы барада середиң: А й г ы р җ ы к л а р). Ерли яшулулар бу ады «гара гыр» дийип дүшүндирйәрлер. Гаралып ятан бу гыра *Симятак* хем дийилйәр, чүнки шу ердәки агылың дашына симден гермев эдилипдир.

ГАРААЙМАН [Гараа:йман] — Красноводск районында (Гызылгаяда), оба, яйла, археологик әхмиетли гадымы гонамчылык; шу районың Огланлы обасында ики ерде гуйы, сув йыгнанян ерлер. *Айман* — ягыш сувлары йыгнанян тегелек чукур, ой ер.

ГАРААТЛЫ — Гөкдепе районында Эрекдагың үстүнден гечйән ёл. Шол ерде атлы адама меңзеш гара даш бар.

ГАРААХМЕТ — Мары ве Сакарчәге районларында (Мүлкүчүругда ве 1—2-нҗи Акяпда) обалар. *Гараахмет* — тире ады.

ГАРАБАБА [Гараба:ба] — Эсенгулы районында (Гарадегишде) гара депе, өвлүйә (оңа *Гарабабаата* хем дийилйәр); Ашгабат районында (Бокурдакда) өң отурымлы ер, өвлүйә (бу ерде *гара* сөзи, әхтимал, тире ады). *Баба* ве *ата* сөзлери «мукаддес ер», «өвлүйә», «гонамчылык» диен маныдадыр.

ГАРАБАГ [Гараба:г] — Ёлөтен районында (Эркисадыкда) улы гара багы болан оба.

ГАРАБАГАҖА [Гараба:гаҗа] — Дашховуз областында (Меркези Гарагумда) гуйы, өри мейданы. *Гара* ве *багаҗа* — тире атлары.

ГАРАБАГШЫЛЫ — Хоҗамбаз, Халач ве Чаршаңңы районларында обалар, арыклар. *Гарабагшылы* — тире ады.

ГАРАБАЙЫР — Гаррыгала районында (Тутлугалада) даг, гара байырлык.

ГАРАБАТЫР [Гараба:тыр] — Ленин ве Йыланлы районларының аралыгында дузлы көл. *Гара* — көле өң эечилик эден адамың ады, *батыр* — онуң чини (середиң: В е к и л). Хыва тарыхчыларының ишлеринде бир емрели ве ики гарадашлы Гара батырың ады тутуляр. Көл шоларың хайсы хем болса бирине дегишли болупдыр.

ГАРАБАШЛЫ — Керки районында (Башсакада) депе. *Гарабаш* — гум өсүмлиги.

ГАРАБЕЙИК — Байрамалы районында (Үчаҗыда) белент гара депе; Сарагт районында гыр.

ГАРАБЕКЕВҮЛ — Чәрҗев областында район, посёлок. Илки бу района Гурайыш, соңра хем Гарабекевүл диен ат дакылды. *Гара, бекевүл, улудепе, гүнеш* — булар эрсары тайпасыны эмеле гетирен улы тирелердир (*Винников,* 44—47 сах.). Бу районда гара ве бекевүл тирелериниң яшаяндыгы үчин, оңа шейле ат дакыляр. Абылгазы Зейнелгазының огулларына Гара ве Бекевүл дийилйәндигини язяр (*Кононов.* Родословная, 72 сах.).

ГАРАБЕКЕВҮЛ КАНАЛЫ — Амыдеряда илкинҗи улы ирригацион десгаларың бири. Гарабекевүл районында 1930-нҗы йылда 11 айда эл гүйҗи билен газылан канал. Онуң узынлыгы 42 *км* (ТСЭ, II том, 180 сах).

ГАРАБЕЛЕНТ — Байрамалы районында (Үчаҗыда) гуйы, белент гум. *Гара* — гуя эечилик эден адамың ады, Недириң доганы (середиң: Н е д и р б е л е н т).

ГАРАБЕЛЛИ — Гөкдепе районында (Гарагумда) гуйы, улы гара ой, шорлук.

ГАРАБИЛ [Гараби:л] — Мургап

ве Амыдеря аралыгында Парапамиз дагларының этеги хасапланылян байырлы белентликлер; Чаршаңңы районында (Говурдакда) реңкине гөрә ат алан даг. *Бил* сөзи барада середиң: Акбил.

ГАРАБОГАЗ — 1. Каспи деңзиниң улы айлагы. Өң бу ат деңиз билен хәзирки Гарабогазкөли бирлешдирйән даражык (ини 50 *м* төверeги) богазың адыдыр. Богазың чуңлугы себәпли, сув гаралып гөрүнйәр (умуман, деңиз нәче чуң болса, шонча-да онуң реңки гара боляр). Каспиниң барлайжы илкинжи рус алымлары бу адың ызына *көл* (русча: *гол*) сөзүни хем гошупдырлар ве айлагың ады хөкмүнде карта гечирипдирлер. Айлагың сувуның дүрли дузлара, мирабилите ве бейлеки химики җисимлере байдыгына ве шонуң үчин-де, сувуның өрән ажыдыгына гөрә, түркменлер оңа Ажыдеря дийипдирлер. бу ат хәзир хем уланыляр (ерли илат деңзе *деря* диййәр). П. Померанцев бу ады «көлүң тукат, эрбет гечелгеси» (мрачный проход в озеро) дийип (*Померанцев*, 70 сах.), Х. Хасанов хем «гара даг богазы» дийип (*Хасанов*, 57 сах.) терҗиме эдйәрлер. 2. Гызыларбат районында (Гарагумуң этегинде) оба. Ол өң 5 *км* гүнбатарда, Готурюванa гуйян җарың («богазың») якынында ерлешипдир.

ГАРАБОГАЗКӨЛ — *сер.* **Гарабогаз.**

ГАРАБОЙНАК — Ленин районында (Атаяпда) оба. *Гарабойнак* — әхтимал, тире ады.

ГАРАБОРАГАН — Елөтен районында (Эркисадыкда) оба. *Гарабораган* — тире ады.

ГАРАБОЮН — Тагтабазар районында (Чапаевде) отурымлы ер: Пенди чөлүнде гуюлар. *Гарабоюн* — тире ады.

ГАРАБӨВҮР — Газанҗык районында (Перевал станциясының янында) гыр, гырың гара бөври (*бөвүр* сөзи барада середиң: Айбөвүр).

ГАРАБУЛАК — Гәверс районында (Манышда) гаралып ятан ойдан, көлден чыкян чешме; Чаршаңңы районында (Көйтенде) сувы гара топраклы ерден чыкян чешме. Середиң: Аксув, Гарасув.

ГАРАБУГРА — Бәхерден, Гызыларбат районларында реңкине ве гөрнүшине гөрә ат берлен даглар. *Бугра* — ики өркүчли дүе, айры. Бәхердендәки дага нохурлылар *Гарагура* хем диййәрлер.

ГАРАБУЛАКШОР — Мары областында (Гарабилиң гүндогарында) чешмели шор мейдан ве шонуң ады дакылан гыр (Ороним, 113 сах.).

ГАРАБУРУН — Бәхерден, Гөкдепе, Гызыларбат, Елөтен, Мары, Сакарчәге, Хоҗамбаз районларында формасына гөрә ат алан гырлар, депелер; Гарагумда шейле депелериң янында ерлешйән гуюлар; Эсенгулы районында Экерем посёлогының орнуның өңки ады, гыр. Деңешдириң: Акбурун.

ГАРАВЕКИЛ [Гаравеки:л] — Киров районында оба, яп. *Гара* ве *векил* — тире атлары.

ГАРАВУЛ — 1. Бәхерден ве Гарагум районларында (Нохурда ве Гадыряпда) обалар; Красноводск, Чаршаңңы, Эсенгулы районларында депе, гала, гуйы. Душмана үстүни гапыл басдырмазлык үчин, өң шол ерлерде гаравул гойлупдыр. 2. Чәрҗев районында ики оба. *Гаравул* — тире ады. Я. Р. Винников өз топлан материалларына эсасланып, бу тирәни Дашховуз ёмутларының хатарына гошяр ве онуң дөрейши барада шейле маглумат берйәр: Хыва ханы Көнеүргенч ве Тагта себитлеринде яшаян илатың арасындан илки 10—20 саны батыр нөкери сайлап, олары машгалалары билен Габакла — Хыва ве Бухара ханлыкларының арасындакы пункта гаравул эдип иберйәр. Оларың везипеси юрдуң үстүне душман чозанда, өңүнден хабар бермели экен. Бухара эмириниң буйругы боюнча, гечен асырың ортасында шол гаравулларың бир бөлегини Чәрҗев беги Өзбегистандакы Гаракөле, бейлеки бөлегини хем Чәрҗеве зор билен гөчүрйәр. Ерли илат олары гаравуллар дийип атландыряр (*Винников,* 69 сах.).

ГАРАВУЛГАЛА [Гаравулгала:] — Октябрь районында (Гызылбайдакда) оба, өң үстүнде гаравул гойлан гала (обаның икинжи ады *Салакяп*).

ГАРАВУЛГУЙЫ — Чәрҗев районында демир ёл станциясы. Оңа шол ердәки гуйының ады дакыляр, гуйы болса өң шу райондакы гаравул диен тирә дегишли экен.

ГАРАВУЛГУМ — Бәхерден районында (Келетеде) гум, гала. Өң шу ерде гаравул гойлупдыр.

ГАРАВУЛГЫР — Гүнбатар Түркменистанда хыва ханларының чозуşындан әгә болмак үчин, үстүнде гаравул гойлан гыр.

ГАРАВУЛДЕПЕ — 1. Дашховуз районында (Гарапорсанда) оба, Бәхерден, Гөкдепе, Гызыларбат, Кака, Красноводск, Мары ве Чаршаңңы районларында өң гаравул дурлан депелер, галалар. 2. Чәрҗев районында (Амыдеряда) оба. *Гаравул* — тире ады.

ГАРАВУЛЧӘГЕ [Гаравулчә:ге] — Эсенгулы районында гыр; Векилбазар районында (Гарагумда) гуйы, депе(бу ериң икинжи ады *Дашоюк*). Өң шу ерлерде гаравул гойлупдыр.

ГАРАГАБАК [Гарага:бак] — Гызыларбат—Хоҗагала арасында дагың дар, гараңкы җүлгеси, гадымы ёл. *Габак (габаг)* сөзи, әхтимал, *габамак* сөзүнден болса герек, чүнки бу дар җүлге душман гошуныны габамак үчин аматлы ер болупдыр. Бу ада биз гечен асырың башларында-да душ гелйәрис (МИТТ, II, 469 сах.). Деңешдириң: Габаклы.

ГАРАГАН — Бәхерден районында оба, гала. *Гараган* — өсүмлик ады. Гараганлы ерден салнандыгы үчин, илки гала шейле ат алыпдыр.

ГАРАГАНЛЫ — Гаррыгала районында (Геркезде) оба, гараганлы ер (обаның икинжи ады *Гаракел*).

ГАРАГАНЛЫАВА — Гызылетрек районында гараганлы гиң дүзлүк. *Ава* сөзүниң манысы белли дәл. Деңешдириң: Авалар.

ГАРАГАНЛЫДЕРЕ — Гәверс районында (Әневде) гараганлы дере.

ГАРАГАНЛЫК — Ленин районында (Тәзедурмушда) илки гараганлы ерде дүйби тутулан оба.

ГАРАГАПЛАҢЛЫ — Газанҗык районында (Күрендагда) гара депе (Ороним, 114 сах.).

ГАРАГАЧ — Дәнев ве Йыланлы районларында (Май ве Гызылда) обалар; Гаррыгала ве Гызылетрек районларында дерелер, чешмелер; Керки районында өң оба, хәзир арык; Красноводск районында даг; Гәверс районында 1-нҗи Май посёлогының өңки ады, дере, чешме, Манышда көне отурымлы ер; Мургабың аягында ер ады. Гарагачларың бардыгы я-да өң боландыгы үчин, олара шейле ат галыпдыр.

ГАРАГАЧЛЫ — Гаррыгала районында (Дайнада) гарагачлы дере; Гызыларбат районында (Завда) чешме, Хоҗагалада дере.

ГАРАГАЧЛЫСУВ — Гаррыгала районында (Геркезде) үч чешме.

ГАРАГАШ [Гарага:ш] — Газанҗык районында формасына ве реңкине гөрә ат галан даг. *Гаш* — географик термин болуп, гаш (яй) ялы, эгрелип дуран депелери, байырлары ве ш. м. аңладяр.

ГАРАГАШЧУЛБА [Гарага:шчулба] — Ашгабат районында (Күкүрт заводының янында) чулба. Онуң ёкарсында гара халка (кемер) бар.

ГАРАГЕЗ — Газанҗык районында (Дәнеатада) гыр, гырың улы эгшеми, гечелгеси, Гарадагың үстүнден гечйән ёл. *Гез* — «гаравул» манысында болса герек. Середиң: Гезгәдик.

ГАРАГЕРИШ — Бәхерден районында (Келетеде) реңкине ве гөрнүшине гөрә ат алан даг.

ГАРАГОВАК — Бәхерден, Гөкдепе ве Гызыларбат районларында дагың улы говаклары, оларың төверегиндәки ерлер.

ГАРАГОЖАОЙ [Гарагожао:й] — Октябрь районында (Нагыевде) оба, гиң мейдан. *Гарагоҗа* — тире ады; *ой* сөзи барада середиң: Алилиой.

ГАРАГОЖАСУВ — Октябрь районында (8-нҗи Мартда) өң гарагоҗа тиресине дегишли болан көл.

ГАРАГОҢУР — Киров ве Векилбазар районларында (Ярыгөкҗеде ве Гоңурда) обалар; Гөкдепе районын-

дакы Горжав обасының икинжи ады. *Гарагоңур* — тире ады.

ГАРАГОЮН — Тагта районында оба. *Гарагоюн (гарагоюнлы)* — тире ады. Бу тирәниң векиллери Керки, Халач, Азербайжаның Кубадлы, Барза, Касум-Исмаилов, Ахсу районларында ве бейлеки гоңшы юртларда хем яшаярлар. Азербайжан алымлары Е. Г. Мәхралыев *акгоюнлы* ве *гарагоюнлы* диен этнонимлери оларың ерлешйән тарапы (*ак* — «гүндогар», *гара* — «гүнбатар») билен багланышдырса (Материалы научной конференции, посвященной изучению топонимии Азербайджана. Баку, 1973, 10 сах.), М. Сейидов бу сөзлериң тотемлерден, онгонлардан эмеле гелендигини, хатда өң бу тирелериң байдакларында ак ве гара гойнуң суратының боландыгыны беллейәр (Ятланан иш, 15—16 сах.).

ГАРАГОЮНЛЫ — Халач районында (Чохпетдеде) оба; Керки районында (Гувакда) арык. Середиң: Г а р а г о ю н.

ГАРАГӨЗ — 1. Калинин районында яп. Оны Хыва ханының эмелдары Таңрыберген Гарагөз газдыряр. 2. Газанжык ве Гызыларбат районларында гөзи гара топраклы ерден чыкян чешмелер, дере, даг. Газанжык районындакы Гарагөз чешмесиниң боюнда отуран илатың тиресине-де соңра *гарагөз* диен ат галяр. 3. Дарганата районында (Дуебоюнда) гиң мейдан, экеранчылык ер. Бу адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ГАРАГӨКҖЕ [Гарагө:кҗе] — Векилбазар ве Киров районларында обалар. *Гара* ве *гөкҗе* — тире атлары.

ГАРАГӨЛ [Гарагө:л] — Челекен ярым адасында посёлок; Тельман районында (Гөкчәгеде) оба; Тагта районында көл. Ёмут диалектинде көле *гөл* дийилйәр. Обалара көллериң ады гечипдир, көллере болса чуңдугы, чөкүндилидиги үчин Гаракөл дийилипдир.

ГАРАГӨЛАРНА [Гарагө:ларна]— Тагта районында яп. Аягы Гарагөлде гутаряндыгы үчин, яба шейле ат берлипдир. Ерли геплешикде Амыдерядан баш алян магистрал каналлара *арна* дийилйәр (бу сөзүң манысы ве этимологиясы барада середиң: *Кораев,* 16—18 сах.).

ГАРАГУЙЫ — 1. Байрамалы ве Хоҗамбаз районларында гуюлар, өри мейданлары. *Гара* — өң шол гуюлара эелик эден адамларың атлары. 2. Красноводск районында гуйы. *Гара* — әхтимал, тире ады.

ГАРАГУЛАК — Тагта районында (Поласолтанда ве Ызмыкширде) обалар, яп; Вас төверегинде ер ады. *Гарагулак* — тире ады.

ГАРАГУМ — Дүнйәдәки улы чөллериң бири, СССР-де иң улы гумлук; Мары областында район; Ашгабат районында Гарагумың адына дакылан оба (өңки ады *Шор*); Күкүрт заводы посёлогының икинжи ады; Дашховуз районының Бой ве Кетли, Халач районының Чохпетде, Чәрҗев районының Киштиван оба советлеринде илатлы пунктлар ве бөлек гумлар; Ашгабат, Тагта, Бәхерден, Газанжык, Гөкдепе, Кака, Керки, Октябрь, Хоҗамбаз ве бейлеки кәбир районларда бөлеҗик гумлар. Ата-бабаларымыз Көпетдагдан Хорезм чөкетлигине, Амыдерядан Гүнбатар Узбоя ве Сарыгамыша ченли, гүндогардан гүнбатара 800 *км*, гүнортадан демиргазыга хем 450 *км* аралыгы, ягны 35 миллион гектар мейданы тутуп ятан бу чөлүң хемме ерине дегишли болан Гарагум диен адыны билмәндир. Муны гума белет классык шахырларымызың дөредиҗилигинде *Гарагум* сөзүниң душ гелмейәндиги хем тассыклаяр. Гечмишде Гарагумуң тутуш ады болмаса-да, онуң хер бөлегиниң өзбашдак ады бар экен. Меселем, онуң *Гуметеги, Чалойгум, Оҗарлыгум, Черкезлигум, Боюнгум, Гызылгум, Сандыклыгум* ялы бирнәче адыны В. А. Обручев хем белләпдир ве бу гума Гарагум дәл-де, Гызылгум диен адың гелишйәндигини, чүнки онуң чәгесиниң сарымтыл-гызылдыгыны языпдыр (*В. А. Обручев.* Средняя Азия. Избранные работы по географии Азии, т. 1. М., 1951, 118 сах.). Түркмен дилинде *гарагум* ве *акгум* сөзлери чәге типлерини аңладян географик терминлердир (*Мурзаев.* Түркмен, 883 сах.), ягны *гарагум*— үсти өсүмликли, шонуң үчин хем узакдан гаралып гөрүнйән чәгелери, *акгум* болса элиң ыгына ондан-оңа сүйшүп йөрен, үсти өсүмликсиз болан үчин, гарагума середенде, агарып гөрүнйән чәгелери аңладяр (*Б. Кербабаев.* Три кита семилетки Туркмении. — «Дружба народов», 1961, № 5, 7 сах.). Сандыклы чөлүнде акгума *гызыл* я-да *гызылгум* хем дийилйәр (Гызылгум чөлүниң ады шу терминден эмеле гелипдир). *Гарагум* ве *акгум* сөзлери Гарагумуң кәбир ерлериниң хас атлары хөкмүнде хем уланыляр. Меселем: Газанжык районындакы *Баш Гарагум, Орта Гарагум* ве *Аяк Гарагум,* Ашгабат, Гөкдепе районларындакы *Гарагум* диен гумлар, Октябрь районындакы *Акгум, Улы* ве *Кичи Гарагум* ве ш. м. Түркменлер арасында *Гум, Чөл* диен атлар билен мешхур болан бу чөли илкинжи рус барлагчылары Гарагум диен географик термин билен (чөлүң белли бир бөлегиниң Гарагум диен ады билен) атландырярлар ве онуң әхли ериниң тутуш ады хөкмүнде уланмага башлаярлар. Гум өсүмликлериниң гөзъетимде гарамтыл золагы эмеле гетирйәндиги үчин, чөле Гарагум адының дакылан болмагының мүмкиндигини А. Г. Бабаев хем беллейәр (*Бабаев,* 4 сах.). Гадым заманларда Гарагумуң *Едигум, Хафтрег* («еди чөл»), *Дешти-Хорезм* («Хорезм чөли»), *Гуз чөли* («огуз чөли»), *Түркмен чөли, Амул чөли, Мерв чөли, Сарахс чөли, Хорасан чөли, Түркүстан чөли* ялы энчеме атлара эе боландыгы мәлимдир (*Хасанов,* 9 сах.). Проф. Сүмер орта асырларда бу чөле *Огуз чөли (бозгыры),* XIII асырдан башлап болса *Гарагум* хем дийлендигини белләпдир (*Sümer,* 34 сах.). VIII асыр түрки язув ядыгәрликлеринде-де Гарагум диен гум адына душ гелйәрис (*Айдаров,* 344 сах.). Абылгазы хем Сырдеря боюндакы гума Гарагум дийилйәндигини беллейәр, Түркменистандакы гумуң болса «Үргенч билен Марының арасындакы чөл» диен адыны тутяр (*Кононов.* Родословная, 66 сах.). Хыва тарыхчылары Мунис ве Агехи Гарагумы, көпленч, *Гум* дийип, кәерде хем *Хорезм Едигумы, Хорезм гумы* дийип атландырярлар (МИТТ II, 479 сах.). Гарагумуң ёвуз тебигатыны гөз өңүнде тутуп, кәбир алымлар онуң адыны «газаплы гум» дийип душүндирйәрлер (*Л. С. Берг.* Рельеф Туркмении, т. 2. Л., 1929, 55 сах.). Эмма бейле пикир хакыката лайык гелмейәр, чүнки, А. Е. Ферсманың догры беллейши ялы, «Гарагум — зәхметкеш халк тарапындан боюн эгдирилип билинмежек хасылсыз ве яшайышсыз гум дәлдир, эйсем, ол Түркменистаның тебигатының пейдаланылмасы мүмкин ве зерур болан, эмма хәзирликче долы өвренилмедик байлыгыдыр» (*Бабаев,* 3 сах.). Түркменлер арасында «Гумум бар — хумум бар» диен накыл хем йөргүнлидир.

ГАРАГУМАЖЫ [Гарагума:жы] — Керки районында (Гувакда) Гарагум диен ерде ерлешйән ажы сувлы гуйы.

ГАРАГУМ КАНАЛЫ (В. И. Ленин адындакы Гарагум каналы) — дүнйәде иң улы канал (ол Гарагумуң ичинден гечйәр). Каналың гурлушыгы бирнәче нобата бөлүнди: I нобат — Амыдерядан Мургап дерясына ченли (узынлыгы 400 *км*); II нобат — Мургап — Тежен аралыгы (138 *км*); III нобат — Теженден Көпетдаг сув ховданына ченли (302 *км*); IV нобат — Гөкдепеден Гызыларбада ченли (138 *км*). Канал долы гурлуп гутарандан соң, онуң узынлыгы 1400 *км*, Башсакадан гайдян сувуң мөчбери хем секунтда 830 кубометр болар (*Курбанов,* 75 сах.).

ГАРАГУМ МЕЛИОРАТИВ ТЕЖРИБЕ СТАНЦИЯСЫ — Гарагум районында (Гөрелдеде) посёлок. Онда Гарагум мелиоратив тежрибе станциясының ишчи-гуллукчылары яшаярлар.

ГАРАГУРА — Бәхерден районында (Нохурда) даг. Середиң: Г а р а б у г р а.

ГАРАГУШЛЫ — Бәхерден районында (Келетеде) гарагушларың көп болян дагы.

ГАРАГУШУҢ ЖАРЫ — Чаршаңңы районында (Хатапда) гарагушуң көп болян жары.

ГАРАГЫР — Гарагумда гыр.

ГАРАГЫСЫ — Гызыларбат районында (Хожагала гидйән ёлуң угрунда) дагың гара гысысы (оңа *Тахырың дагы ярып гечен ери* хем диййәрлер). *Гысы* сөзи дерелериң гысылян, даралян ерини аңладяр.

ГАРАДАГ [Гарада:г] — Газанжык ве Чаршаңңы районларында (Дәнеатада ве Гарлыкда) реңкине гөрә ат берлен даглар.

ГАРАДАМАК — Ашгабат ве Гәверс районларында обалар, совхоз; Меркези Гарагумда гуйы, өри мейданы. *Гарадамак* — тире ады. Бу тирәниң векиллери хәзир Гарагумда ве Дарганата районында яшаярлар. Шахыр Молладурдының дөврүнде олар Ахалда яшапдырлар: *Чагыр Ахал илинден тилки, гарадамагы* («Хешдекбай» гошгусы).

ГАРАДАШ [Гарада:ш] — Гарагумда гара дашлы ер.

ГАРАДАШАЯК [Гарада:шаяк] — Ашгабат районында Бүзмейин обасының икинжи ады. *Гарадашаяк* — тире ады. Деңешдириң: А к д а ш а я к.

ГАРАДАШЛЫ [Гарада:шлы] — 1. Йыланлы районында бирнәче обаның тутуш ады; Тагта районында оба ве көл; Вас төверегинде гуйы. *Гарадашлы* — языр тайпасының икинжи ады. Абылгазы языр илиниң Хорасана гидендигини ве Дурун төвереклеринде яшандыгыны, шонуң үчин Дурна Языр хем дийилйәндигини, Дурун дагларында ерлешип, экеранчылык билен мешгул болан язырларың бир бөлегине болса *гарадашлы* дийлип ат берлендигини беллейәр (*Кононов*. Родословная, 68 сах.). 2. Эсенгулы районында (Экеремде) илатлы пункт ве гәми дуралгасы. Бу ат деңзиң гырасындакы гара дашлар билен багланышыклыдыр. Бу илатлы пункта Алтыгуйы хем дийилйәр.

ГАРАДАШЛЫБАЗ [Гарада:шлыба:з] — Йыланлы районында пагтабазың (пагта алынян пунктуң) ады дакылан оба. *Гарадашлы* — тире ады.

ГАРАДАШЛЫДЕРЕ [Гарада:шлыдере]—Гаррыгала районында (Геркезде) өң гарадашлыларың отуран дереси.

ГАРАДАШЛЫНЫҢ ТАМЛЫГЫ — Октябрь районында (Васда) ер ады. Өң шол ерде гарадашлылар отурыпдыр.

ГАРАДАШЧУЛБА [Гарада:шчулба] — Ашгабат районында (Күкүрт заводы төверекде) чулба. Онуң үстүнде улы гара даш бар.

ГАРАДЕГИШ — Эсенгулы районында оба. Өң Этрек дерясының эгрелйән ериндәки гара йылгынлы ере Гарадегиш дийилипдир. *Дегиш* — деряның сувуның кенара дегйән, гыраларыны ювян, опгунлар, горплар эмеле гетирйән ерини аңладян географик терминдир.

ГАРАДЕПЕ — Гарагум, Мары, Октябрь, Тельман ве Эсенгулы районларында белент депелер ве оларың ады дакылан обалар; Дарганата, Кака, Керки, Красноводск, Сакарчәге, Чаршаңңы районларында ве Гарагумда улы депелер. Узакдан думанлап, чаңжарып я-да гаралып дуран депелере, көпленч, *Гарадепе* я-да *Гөкдепе* дийилйәр.

ГАРАДЕПИЗ — Ашгабат районында (Гарагумда) гара депеси болан улы депиз, шорлук.

ГАРАДЕРЕ — Газанжык районында топрагының реңки боюнча ат алан даг дереси.

ГАРАДОҢ — Красноводск районында (Гасында) узакдан гаралып гөрүнйән депе. *Доң* я-да *дөң* сөзи «депе» диймекдир. (*Радлов*, III, 1731 сах.; *Мурзаевлер*, 75 сах.). Деңешдириң: Х а т а р д о ң, Х о ж а м е ң л и д о ң, П о л а т д о ң.

ГАРАДӨҢ — Гөкдепе районында (Гаррыкәризде) ве Гарагумда депелер. Середиң: Г а р а д о ң.

ГАРАДҮВРҮН — Красноводск районында (Жебелде) өң оба; Саратг ве Эсенгулы районларында гара дүврүнли («депели») ерлер. *Дуврун* сөзи барада середиң: Г а п ы д ү в р ү н.

ГАРАДҮЗЛҮК — Красноводск — Гызылгая аралыкда гарамтыл дүз мейдан.

ГАРАЕСЕР — Эсенгулы районында гуйы, өри мейданы. Оңа нәме себәпден бейле ат берлендиги белли дәл.

ГАРАЖА — 1. Керки, Халач ве Ленин районларында обалар; Хожамбаз районында арык; Гарагум районында оба, яп, гатла, алаң. *Гаража* — тире ады. 2. Бәхерден районында Гаража сердарың ады дакылан кәриз («ТЯ», 1974, № 1, 16 сах.); Гызыларбат районында өң Гаража диен адама дегишли гуйы, өри мейданы. 3. Чаршаңңы районында (Келифде) кичи гара даг.

ГАРАЖААҢ [Гаражаа:ң] — Челекен ярым адасында топрагының реңки боюнча ат алан депе. Ерли геплешикде *аңңат* сөзи гысгалдылып, *аң* гөрнүшинде уланыляр.

ГАРАЖАБАТЫР [Гаражаба:тыр] — Эсенгулы районында Гаража батыр диен адамың газдыран гуюсы, тиң мейдан, оба.

ГАРАЖАБУРУН — Ашгабат районында (Гарагумда) оба, гөрнүшине ве реңкине гөрә ат алан депе, гуйы.

ГАРАЖАГАЛА [Гаражагала:] — Кака районында (Артыкда) кичи гара гала.

ГАРАЖАГАЯ — Ашгабат, Гөкдепе, Гызыларбат районларында дагың гарамтыл гаялары.

ГАРАЖАГУМ — Газанжык ве Гызыларбат районларында гумлар. Середиң: Г а р а г у м.

ГАРАЖАГЫР — Ашгабат районында (Күкүрт заводы төверекде) кичирәк гара гыр.

ГАРАЖАДАГ [Гаражада:г] — Гызыларбат, Красноводск районларында ве Балканда гарамтыл даглар.

ГАРАЖАКЕЛ — Чәржев районында (Киштиванда) оба. *Гаража кел* — әхтимал, адам ады ве лакамы.

ГАРАЖАКЕЛТЕ — Халач районында (Пелвертде) гуйы, өри мейданы: «Гаража тиресиниң келте (чуң дәл) гуюсы».

ГАРАЖАКӨВ — Векилбазар районында (2-нжи Гөкжеде) оба. Бу ады «гаралып ятан кичи көв» ве «гаража тиресиниң көви» дийип ики хили дүшүндирйәрлер. Обаның икинжи ады *Чүрчомалак* (тире ады).

ГАРАЖАЛЫК — Керки районында (Чекирде) оба («гаража тиресиниң отурян ери»).

ГАРАЖАНЫҢ АЛАҢЫ — Байрамалы районында (Гадыряпда) алаңлы ер. *Гаража* — тире ады.

ГАРАЖЫК — Гаррыгала районында реңки боюнча ат алан кичи даг.

ГАРАЗАВ [Гараза:в] — Гәверс районында (Манышда) агачлы, гаралып дуран зав.

ГАРАИНЖИК [Гараи:нжик] — Мары районында (Парахатда) оба. *Гараинжик* — тире ады.

ГАРАЙӨРМЕ [Гарайө:рме] — Тежен районында (Амашагапанда) оба, улы яп. *Гарайөрме* — тире ады.

ГАРАЙЫК — Тагта районында (Поласолтанда) оба. *Гарайык* — Гараяның диен адың гысгалдылан гөрнүшидир.

ГАРАЙЫЛАН [Гарайыла:н] — Халач районында (Гызылаякда) өң гара йыланың көп ериндон чекилен арык.

ГАРАЙЫЛГЫН — Дашховуз областындакы Тельман посёлогының өңки ады (оңа *Губадаг* хем дийилйәр); Газанжык ве Красноводск районларында (Ясгада ве Сөйлүде) гуйы, жар, гара йылгына бай ерлер.

ГАРАКЕЛ — 1. Гаррыгала районында (Геркезде ве Чендирде) обалар. *Гаракел* — тире ады. 2. Газанжык районында (Дәнеатада) чешме. *Гара* — адам ады, *кел* — онуң лакамы.

ГАРАКЕЛЛЕ — Ёлөтен районында (Гарагумда) гуйы, өри мейданы. *Гаракелле* — гуйыны газдыран адамың лакамы.

ГАРАКЕМЕР — Чаршаңңы районында (Келифде) дагың кемери, археологик әхмиетли ер, демир ёл разъезди.

ГАРАКЕСЕ — Түркменгала районында (Кеминеде) оба. *Гара* — оба яшулусының ады, *кесе* — онуң лакамы.

ГАРАКЛЫ — Тагта районында (Ягтылыкда) оба; Гызылетрек районында гум, гуйы. *Гарак* — одун үчин ярамлы гум өсүмлиги.

ГАРАКӨВ — Чәржев районында (Н. Гутлыев обасында) гаралып гөрүнйән пес ойда ерлешйән гуйы, өри мейданы.

ГАРАКӨЛ [Гаракө:л] — Тельман районында (Томмакяпда) оба (оңа 1948-нжи йылда дүзленен көлүң ады гечипдир); Сакарчәге районында гум, гуйы, өң көл. Дүйби чөкүндили, от-чөпли, шонуң үчинем сувы гаралып гөрүнйән көллере Гаракөл дийилйәр. Середиң: Гарагөл.

ГАРАКУП — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) йайла, сув ятак. *Куп* — «сув сакланян чукур, ой». Деңешдириң: Алтмышкуп.

ГАРАКӘЛ [Гаракә:л] — Теҗен районында (Бабадайханда) гара кәлиң ады дакылан оба.

ГАРАКӘЛАРЫК [Гаракә:ла:рык] — Хоҗамбаз районында (Меканда) гара кәлден чекилен арык.

ГАРАЛАР — Йыланлы районында (Гызылда) оба. *Гара* — тире ады.

ГАРАЛТАЙ — Гарабекевүл районында (Сейди оба советинде) оба. Адың манысы белли дәл.

ГАРАЛҮВЛИ — Гаррыгала районында (Дайнада) дере. *Гаралув* — мивели өсүмлигиң ады.

ГАРАМАЗЫ [Гарама:зы] — Йыланлы районында ики оба: Арка ве Кыбла Гарамазы (обаларың хәзирки ады *Гүлүстан*). Шу обаның илаты XIX асырың башында Өзбегистаның Үргенч районының Гарамазы диен ериндeн гөчүп гелипдир. Тәзе оба хем онуң өңки ады гечипдир.

ГАРАМАН — Саргт районында ики оба (1-нжи ве 2-нжи Гараман). *Гараман* — шу ерде яшаян салырларың үч улы тиресиниң бири. Түркменлериң акман ве гараман тирелериниң атлары Хожа Ахмет Ясавының дөврүлеринде хем душ гелйәр, акманлар хәзир Газагыстандакы Түркүстан шәхериниң якынында, Шаштүбе (Чәчдепе) диен ерде яшаярлар (*Агаджанов.* Очерки, 227—228 сах.). Газагыстаның гүнорта областларында болса бирнәче Гараман диен оба бар (*Койчубаев,* 122 сах.), шейле оба Хорезм областында-да душ гелйәр (*Кораев,* 154 сах.). Г. И. Карпов Гараман диен ады «гарамарын», «серетмерин» дийип, нәдогры дүшүндирйәр (*Карпов.* Родословная, 68 сах.). Бизиң пикиримизче, *акман* ве *гараман* диен этнонимлери *акгоюнлы* ве *гарагоюнлы* диен гадымы тайпаларың ады билен деңешдирмеклик хас гызыклыдыр, чүнки түрки диллерде *маң, ман* сөзүниң «дөрт (бәш) яшлы гоюн» диен манысы бар. Абылгазының сеҗресинде огуз түркменлерини Маңгышлага гөчүрен серкерделериң бири хөкмүнде Гараман бегиң ады тутуляр (*Кононов.* Родословная, 68 сах.).

ГАРАМАНЛЫ — Дашховуз районында (Майлыжеңңелде) оба; Красноводск районында даг, гуйы; Гызыларбат районында дере, өвлүйә. *Гараман* — тире ады.

ГАРАМАНЯП [Гараманя:п] — Саргт районында гараман тиресиниң газан ябы.

ГАРАМАХМЫТ — Сакар районында оба ве канал. *Гарамахмыт* — тире ады.

ГАРАМАШАЛ — Кака районында (А. Тахыров оба Советинде) оба. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ГАРАМГОЛ [Гарамго:л] — Хоҗамбаз районында (Оламда) оба; Халач районында җеңңел. *Гарамгол* — олам тиреси.

ГАРАМЕРГЕН — Йыланлы районында (Гүлүстанда) оба. *Гара мерген* — әхтимал, адам ады.

ГАРАМКӨШК — Байрамалы районында («Байрамалы» совхозында) гадымы көшк. *Гарам* сөзүниң манысы белли дәл, оны «гараңкы көшк» дийип дүшүндирйәрлер.

ГАРАМҮҢҢҮШ — Түркменгала районында (Дайханда) оба, (Зәхметде) ер ады. Бу ат «гүр токайлыкдакы гизлин (чет) ер» диен маныда болса герек, чүнки өң бу ер гүр токайлык экен. В. В. Радлов *муңуш* сөзүни «гизлин ер», «чүңк» дийип дүшүндирйәр (*Радлов,* IV, 2180, 2220 сах.).

ГАРАМЫКЛЫ — Тагта районында (Темечде) оба; Дарганата районында (Лебапда) как; Гарагумда гуюлар. *Гарамык* — тикенли өсүмлиниң ады.

ГАРАМЫШ — Фарап районында оба. *Гарамыш* — әхтимал, тире ады. В. В. Радлов *гарамыш (карамыш)* сөзүниң түрк дилинде «гарым-гатым», «гарышан», «мәреке» ялы манылары аңладяндыгыны беллейәр (*Радлов,* II, 219 сах.). Белки, бу илки дүрли тирелериң векиллеринден дүзүлип, шейле ат аландыр. Илаты гатым-гарым обалар көп, олара *Гурама* хем дийилйәр. Гарамыш диен оба Хорезм областының Яңыарык районында-да бар.

ГАРАМӘТНЫЯЗ [Гарамә:тныя:з] — Керки районында посёлок. Гарагум каналының боюнда 1954-нжи йылың 22-нжи апрелинде дүйби тутулан бу посёлога шол ердәки гуйының ве улы шорлугың ады дакыляр, гуйы ве онуң төвереклери болса эрсарыларың гара тиресинден болан керкили Мәтяз диен адама дегишли экен.

ГАРАНТГЫЛЫ — Газанҗык районында (Ушакда) үстүне гарантгы эдилен даг; Гызыларбат районында (Хожагалада) дере, чешме.

ГАРАНТГЫЛЫҖА — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере.

ГАРАНУР [Гарану:р] — Гәверс районында (9 Ашгабат комиссары оба советинде) илатлы пункт. *Гаранур* — адам ады.

ГАРАНЫҢ БАЙРЫ — Мары областында (Батхызда) байырлык. *Гара* — тире ады.

ГАРАНЫҢ УЛГАМЫ — Бәхерден районында (Нохурда) дере, чешме, дагың улгамлы ери. *Гара* — адам ады.

ГАРАҢКЫДЕРЕ — Бәхерден, Газанҗык ве Гаррыгала районларында дерелер, чешмелер. Дар ве өсүмлиге бай дерелер гараңкырап дурандыгы үчин, шейле ат алыпдырлар.

ГАРАҢКЫКӨВ — Гызыларбат районында (Завда) чуң ой.

ГАРАҢКЫӨВРҮМ — Гөкдепе районында (дагың аркаҗында) гүн дүшмейән улы өврүм.

ГАРАҢКЫШОР [Гараңкышо:р] — Келиф Узбоюнда көл (мейданы 4 *кв. км*) ве гаралып ятан шорлук.

ГАРАОЙ [Гарао:й] — 1. Көнеүргенч ве Октябрь районларында (Кыркгызойда ве Гызылбайдак хем-де Ленинградда) обалар. Ерли илат *гара* сөзүни адам я-да тире ады хасаплаяр (онуң реңк билен багланышыклы болмагы-да мүмкиндир); *ой* сөзи барада середиң: Алилиой. 2. Гызыларбат районында Зав чешмесиниң гөзбашы, гара ой ер; Кака районында (Душакда) гаралып ятан ой.

ГАРАОРАЗГАЧЫК — Калинин районында (Бирлешикде) оба. *Гара* ве *оразгачык* — тире атлары.

ГАРАОЮК [Гарао:юк] — Тагта районында (2-нжи Поласолтанда) оба. Бу ады ики хили дүшүндирмек мүмкин: 1) оюклы гара депе; 2) үстүнде беллик (оюк, челги) гойлан гара депе.

ГАРАӨЗЕК [Гараө:зек] — Көнеүргенч районында (Акдеряда) гаралып ятан өзек, ягны деряның бир вагтки акан ери. *Өз* я-да *өзек* сөзлери *өгүз* (*үгүз, үңүз,* ягны «дерял») сөзүниң гысгалан формасы болуп, диалектлерде хәзир «акын угры», «җар», «кәл», «сил гелйән дере» маныларында уланыляр.

ГАРАӨЙЛИ — Тагта районында оба. *Гараөйли* — тире ады. Бу тирәниң гадымы ады *гарабөлүк* болуп, ол огуз түркменлериниң улы тайпаларының бири хасапланыпдыр (ТСЭ, II т., 179 сах.).

ГАРАӨРИ [Гараө:ри] — Газанҗык районында (Ушакда) реңкине гөрә ат алан даг, өри мейданы.

ГАРАПОЛАТ — Хоҗамбаз районында (Гултакда) дузлы палчыгы эм хасапланян гиң шорлук; Эсенгулы районында (Гарадегишде) Этрек дерясының эмели арнасы, голы. *Гараполат* — шорлуга өң эелик эден ве арнаны газан адамларың атлары.

ГАРАПОРСАҢ — Дашховуз районында оба. Ол ики бөлеге бөлүнйәр: Ашакы ве Екары Порсаң. *Порсаң* сөзи гумаксы, бош гумлы шор ерлери аңладян терминдир. Сува (көллере) өң байдыгы үчин, обаның ери ызгарлы болуп, гумы гарамтыл гөрүнйәр.

ГАРАСАЙ — Тагтабазар районында дере. Ерли геплешикде, шонуң ялы-да, эрсары, олам, хатап, мукры

ве кәбир бейлеки диалектлерде *сай* сөзи «дере», «акын угры», «сувсуз көл» ялы манылары аңладяр.

ГАРАСАЧ — Октябрь районында (Ленинградда) оба. Обаның орны өң Гарасач диен аяла дегишли экен.

ГАРАСЕҢИР — Гызыларбат районында (Гочда) оба, гуйы, гаралып, бурун болуп дуран улы гала; Красноводск районында деңзиң кенарында бурун. М. Кашгары *сеңир* сөзүни «даг бурны» дийип дүшүндирйәр ве бурун болуп дуран хер бир зады (меселем, дивары) аңлатмакда хем бу сөзүң уланыляндыгыны беллейәр (*Кашгары*, III, 374 сах.). Мухаммет Казымың хем-де Хыва тарыхчылары Мунис ве Агехиниң ишлеринде *сеңир* сөзи «гала» манысында гелйәр (МИТТ, II, 184 ве 340 сах.).

ГАРАСУВ — Ашгабат районында (Багырда, Бекреведе, Херрикгалада) өң гырасында өсүмлиги көп болан чешмелер; Бәхерден районында (Нохурда) дүйби чөкүндили чешме ве даг; Чаршаңңы районында (Көйтенде) гаралып ятан көлден чыкян чешме ве дере; Байрамалы районында чалт акмаян улы ве чуң яп. Чалт акян, буланык, төвереги ачык я-да сай сувлара середенңде, чуң, гыралары өсүмликли, чалт акмаян я-да дүйби чөкүндили сувлар гаралып гөрүнйәр. Диймек, бу ат сувуң реңки билен багланышыклыдыр. Эмма *Гарасув, Гарагум* ялы атлардакы *гара* сөзүниң реңк аңлатмаяндыгыны тассыклаянлар хем бар. Середиң: А к б у л а к.

ГАРАСУКУТ — Красноводск районында (Бекдашда) сульфат алынян ер. *Сукут* сөзүниң манысы белли дәл.

ГАРАСУЙРИ — Газанжык районында реңки ве формасы боюнча ат алан даг.

ГАРАСЫРТ — Гүндогар Гарагумда гара гыр. *Сырт* сөзи барада середиң: Д о ң у з с ы р т.

ГАРАТАЙЛЫ — Ленин районында (Тәзедурмушда) оба. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ГАРАТАКЫР — Гызыларбат районында (Гарабогазда) гара такыр мейдан.

ГАРАТЕГЕЛЕК — 1. Ясга посёлогының якынында 1 *га* мейданы тутян сүйжи сувлы көл. Чуң ойда ерлешйән тегелек көлүң дүйбүне от-чөплериң чүйрүнтгилери чөкүп, онуң сувуны гарамтыл гөркезйәр (*Коган*, 69 сах.). Бу көлүң адына биз гечен асырың башында хем (1816) душ гелйәрис (МИТТ, II, 396 сах.). 2. Саят, Керки районларында формасына ве реңкине гөрә ат алан депелер.

ГАРАТЕҢИР — Красноводск районында демир ёл станциясы (онуң орнуның өңки ады *Гуртгуйы*). *Теңири* «сеңир» (середиң: Г а р а с е ң и р) сөзүниң үйтгән гөрнүши хасап эдйәрлер, шу ерде деңзиң ичине сүсңәп дуран депе бар. З. Б. Мухаммедова *теңир* (теңңир) сөзүниң *деңиз* сөзи билен асылдаш болаймагының мүмкиндигини беллейәр (*Мухаммедова*, 180 сах.).

ГАРАТЕҢҢИРЕК — Красноводск районында (Бекдашда) 10 километрлик рапопроводың (дүрли минераллара бай сувы чекйән турбаның) баш алян ери. Бу ат хем Гаратеңир билен манычдаш болса герек.

ГАРАТИКЕН — Кака районында (Мәнеде) Гыззыңан галасының атларының бири, төвереги гаратикенли гала.

ГАРАТОГАЛАК — Эсенгулы районында гарамтыл ве тогалак депе.

ГАРАТУТ [Гарату:т] — Чәржев районында арык (ол Г а р а т у т б а л а ве Г а р а т у т п а я н диен ики арыга бөлүнйәр). Хәзирем ол арыгың боюнда гаратут (туданасы гара реңкли тут агажы) көп.

ГАРАТУТБАЛА [Гарату:тба:ла:] — Чәржев районында арык. *Бала* «ёкаркы» диймекдир. Середиң: Г а р а т у т.

ГАРАТУТПАЯН [Гарату:тпа:я:н] — Чәржев районында (Сарыкбалада) оба, арык (оңа *Гаратудакжык* хем дийилйәр, *акжык* — тире ады). *Паян* — «ашакы» диен манудадыр, чүнки ол арык Гаратутбаладан ашакда, гүнбатарда ерлешйәр. Середиң: Г а р а т у т.

ГАРАУЗЫНГЫР — Дашховуз областында (Гарагумда) гыр.

ГАРАХАН [Гараха:н] — Кака районында оба, кәриз. Мүрзе Мехдихан Астрабатлының «Недириң тарыхы» диен ишинде *Гарахан* — Душагың янындакы Чардай галасында ерлешйән Загченд галасының серкердеси, Недир шаның иберен гошунларыны илки еңен, соңра еңлен адам хөкмүнде гөркезилйәр (МИТТ, II, 120 сах.).

ГАРАХАНБАЙ [Гараха:нба:й] — Гушгы районында (Гызылбайдакда) өң Гарахан диен бая дегишли гуйы, өри мейданы.

ГАРАХАНДЕПЕ [Гараха:ндепе] — Саргт районында археологик әхмиетли орта асыр депеси. Гараханың кимдиги белли дәл.

ГАРАХАНЯП [Гараха:ня:п] — Йыланлы районында (Арапда) көне яп. *Гарахан* — мирабың ады.

ГАРАХАЯТ — Чаршаңңы районында (Көйтенде) сувы ве лайы гара яп. Шол лайдан салнан хаятлар хем гара боляр.

ГАРАХОВАҢ — Киров районында (2-нжи Бабадайханда) жар, жарың көвен ери, хәзир гиң экеранчылык мейданы. *Ховаң* — «көв» манысындадыр.

ГАРАХОВУЗ — Чаршаңңы районында оба. Обаның гапдалында сил сувлары йыгнанян ой болуп, онда мыдам сув сакланар экен. Төверегиндәки дүз мейдана середенңде, сувлы оюң гаралып гөрүнйәндиги үчин, оңа шейле ат берлипдир. Хәзир бу пес ой дүзленип, орнуна экин экилйәр.

ГАРАХОЖА — Ленин районында оба (хәзирки ады *Тәзедурмуш*). Ерли яшулуларың бирнәчеси бу ады ёмутларың гарагожа тиресиниң, кәбирлери хем шу ерде өң яп газдырып отуран Гара диен хожаның ады билен багланышдырярлар.

ГАРАЧАГАТ — Гаррыгала районында отурымлы ер; Тагтабазар районында (Галайморда) ер ады, өри. *Гарачагат* — «гара топраклы эрбет ер» диен манудадыр (середиң: Ч а г а т).

ГАРАЧАГЫЛ — Небитдагын чәгынында (Балкан дагында) гара чәгыллы ой, минерал-термал сувлы чешме, гуйы.

ГАРАЧАЙ [Гарача:й] — Гүнбатар Түркменистанда (Узбоюң угрунда) жар. Бу ерде *чай* — «жар» манысындадыр.

ГАРАЧИЛ [Гарачи:л] — Гумдаг ве Экерем аралыгында сувлы ой, жар. Ерли геплешикде жара *чил* дийилйәр. Шол төверекдәки даглар хем шу ат билен атландырылыпдыр.

ГАРАЧОПАН — Сакарчәге районында (Гарагумда) улы депе, көне яп. *Гара* — шу ерде мал бакан чопаның лакамы.

ГАРАЧӨП — Сакарчәге районында (Чашгында) оба; Тагтабазар районында жүлге, чешме. Ири балдаклы чөл өсүмликлерине *гарачөп* хем дийилйәр.

ГАРАЧУЛБА — Ашгабат районында (Гарагумда) оба, улы гара депе, гуйы. *Чулба* — депе; депәниң бейгелен ери (ТДС, 755 сах.). Булар, көпленч, конус гөрнүшли боляр.

ГАРАЧЫБЫК [Гарачы.бык] — Гызыларбат районында (Гочда) дере, чешме. *Гарачыбык* — өсүмлик ады.

ГАРАЧЫК — Гызыларбат районында (Завда) даг. Оңа нәме себәпден бейле ат берлендиги белли дәл. Белки, Гарачокы. Түрки диллерде *чокы* диен термин «пик, дагың дик депеси» ялы манылары аңладяр (*Мурзаевлер*, 253 сах.). М. Кашгары Сырдеря этрапындакы Гарачык (Карачук) дагының адыны тутяр (МИТТ, I, 322 сах.).

ГАРАЧӘГЕ [Гарачә:ге] — Эсенгулы районында гум. Үсти от-чөпли чәгелере *гарагум* я-да *гарачәге* дийилйәр (середиң: Г а р а г у м).

ГАРАШОР [Гарашо:р] — Келиф Узбоюның угрунда мейданы 2715 *га* болан көллер (өң шол көллериң орнундакы шор мейдан); Газанжык районында шорлук.

ГАРАШЪЕР — Гарабекевүл районында (Калинин оба советинде) оба. Гараш — адам ады («Гарашың ери»).

ГАРАЭГИН — Красноводск районында (Ириклиде) ири балдаклы от-чөпе («гарачөпе») бай эгин («япгыт дүзлүк»).

ГАРАЭГШЕМ — Красноводск районында Ягман станциясының өңки ады, гуйы. *Эгшем* сөзи барада середиң: Б а л е й ш е м.

ГАРАЭРКЕК — Газанжык районында реңкине ве формасына гөрә ат галан даг. *Эркек* — «дүе».

ГАРАЭШЕК — Гызыларбат районында (Бендесен төверегинде) үсти текиз даг. Бу ады «эшеклериң гезйән гара мейданы» дийип дүшүндирйәрлер.

ГАРАӘЛЕМ [Гараә:лем] — 1. Гызыларбат районында (Хасар дагың аркажында) оба, чешме, томусда пионерлериң дынч алян сапалы ери. Бу ат «гара байдак» диен манысындадыр, чүнки шу ердәки Гараәлембаба диен гадымы өвлүйәниң гонамбашысы Аташ диен адам өленсоң, онуң башужуна ак дәл-де, гара байдак (әлем) дикипдирлер (бу адың «әлем ялы дар жүлгедәки гара баглык» диен манысында болмагы хем мүмкиндир). Бу ериң адына биз Магтымгулының гошгуларында-да душ гелйәрис:

Гочата, Г а р а ә л е м, шых
Өвезберди
Гайыпгулы герчек Гөвендер билен.

2. Небитдагда (Балканда) гара топраклы әлем ялы узын золак ер, гуйы, чешме. Ол ерде экин хем экилйәр.

ГАРАЯБЫЛЫ — Дашховуз районында (Гарапорсанда) оба. Илки шу обадакы жыкыра шейле ат берлипдир, чүнки оңа гара ябы гошулян экен. Соңра оба хем шу ат гечйәр.

ГАРАЯГ [Гарая:г] — Елөтен районында (Коммунистде) оба. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ГАРАЯГЛЫ [Гарая:глы] — Меркези Гарагумда топрагының хилине гөрә ат берлен гуйы, гыр.

ГАРАЯЗЫ — Гүнбатар Түркменистанда (Узбоюң угрунда) гаралып ятан дүз мейдан. Гадымы түрки диллерде *язы* сөзи «дүзлүк», «текиз мейдан», «сәхра» ялы манылары аңладыпдыр (*Радлов,* III, 229 сах.). Деңешдириң: С а р ы я з ы.

ГАРАЯЛЧЫ — Бәхерден районында (Сүнчеде) даг; Гызыларбат районында (Хожагалада) ер ады. *Ялчы* — географик термин болуп, дагың кем-кемден бейгелип гидйән, от-чөп битмедик йылманак, йылчыр йүзүни аңладяр (ТДС, 845 сах.).

ГАРАЯНДАК — Гарабекевүл районында өң оба, хәзир ер, арык; Халач районында (Пелвертде) гиң мейдан. *Гараяндак* — тире ады. Бу тирәниң векиллери илки гара яндаклы ерде отурандыклары үчин, шейле ат алыпдырлар.

ГАРАЯНТАМ [Гарая:нтам] — Гаррыгала районында (Чендирде) дере, чешме, гарамтыл дагың янбашындан («янтамындан») гечйән ёл.

ГАРАЯНЫК — 1. Тагта районында (Октябрда) оба, өвлүйә, гиң мейдан. Шол ердәки депе археологик әхмиетли болуп, ондан дүрли дашлар, хум ве ш. м. затлар тапыляр. Бу ат гадым заманларда шол ерде янгының боландыгы билен багланышыклы дөрән болса герек. 2. Дарганата районында (Седверде) реңкине гөрә ат алан гыр (оңа *Тойнук* хем дийилйәр).

ГАРАЯП [Гарая:п] — 1. Сакарчәге районында ябың ады дакылан оба, яп; Елөтен районындакы (Талхатанбабадакы) Сухтуябың гадымы ады. Сакарчәгедәки яп өң Мары районының Мужевүр обасындакы кәлиң угры билен акян экен. Кәлиң сай ериндәки сувуң гөк, эмма чуң ериндәки (ябың ханасындакы) сувуң хем гара болуп гөрүнйәндиги үчин, яба Гараяп дийлипдир (умуман, чуң сувларың реңки гара боляр). Деңешдириң: Г а р а с у в, Г а р а к ө л. 2. Гөкдепе районында (1-нжи Бирлешикде) яп. Өң бу яп гара тиресине дегишли экен.

ГАРАЯПРАКЛЫ — Эсенгулы районында улы гум. *Гараяпрак* — гарамтыл ве улы япраклы чөл өсүмлигиниң ады.

ГАРБАКЛЫ — Сакар районында (Көларыкда) оба. *Гарбаклы* — тире ады. Хожаили түркменлериниң бир топары хәзирки Бухара областының Алат районының Жумабазар обасындакы Гарабаг гышлагында яшан дөврүнде, олара *гарабаглы* дийипдирлер (бу ады гысгалдып, *гарбаклы* гөрнүшинде уланярлар). Гарбаклыларың бир топары соңра Сакара ве Кашгадерья областының Мүбәрек обасына гөчүпдир.

ГАРГАКӨПРИ — Дашховуз районында (Тәзебазарда) оба. Бу ат «гаргалы ябың көпрүсиниң якынындакы оба» диен манысында болса герек.

ГАРГАЛЫ — Дашховуз районында (Алтмышда) оба; Келиф Узбоюның угрунда мейданы 746 *га* болан кәл, гуйы; шор (бу ат илки шол ердәки шорлугың адыдыр); Чаршаңңы районында (Гарлыкда) гаргалы дере.

ГАРГАЛЫДЕПЕ—Байрамалы районында депе.

ГАРГАЛЫК — Дашховуз районында (Мехинлиде) тораңңылы токай. Бу ерде йылың әхли паслында гарга боляр.

ГАРГАЛЫ СУРХЫ — *сер.* **Сурхы.**

ГАРГАЛЫШОР [Гаргалышо:р] — Гарагум каналының боюнда өң шор мейдан, хәзир көл (середиң: Г а р г а л ы).

ГАРГАЯТАК — Тагта районында (Гарагумда) көл.

ГАРГЫЖАК — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере. Бу ат «гаргылыжа дере» диен манысындадыр.

ГАРГЫЖЫК — Гаррыгала районында (Чендирде) гаргылы дере, чешме, сапалы жүлге; Балкан дагында гаргылы чешме.

ГАРГЫЛЫ — Гаррыгала районында (Көнекесирде) оба; Газанжык районында (Ушакда) даг; Гәверс районында (Маңышда) дере.

ГАРГЫЛЫАГЫЗ — Гөкдепе районында оба (хәзирки ады *Ашакы Чули*). *Агыз* сөзи барада середиң: А г з ы д а ш т. Оба дерәниң гаргысы көп болан агзында ерлешйәр.

ГАРГЫЛЫГЫСЫ — Красноводск районында (Жебел — Огланлы аралыгында) гаргылы ер, ики саны кичи дагың гысысы.

ГАРКЫН — Саят районында оба; Халач районында (Чохпетдеде) оба ве гуйы; Керки районында (Гарагумда) гуйы ве өри мейданы; Ленин районында (Тәзеобада) яп; Бәхерден ве Гаррыгала районларында (Нохурда ве Күруждейде) дерелер, чешмелер. ***Гаркын*** — Решидеддин ве Абылгазы тарапындан саналян 24 түркмен тайпасының бири. Абылгазы гаркынлары Огуз ханың үчүнжи оглы Йылдыз ханың неберелери хасап эдйәр ве бу адың «ашлы» (ашлы-нанлы) манысындадыгыны беллейәр (*Кононов*. Родословная, 51, 53 сах.). Түрк дилиниң кәбир диалектлеринде *гаркын* сөзи «гараягыз» диймекдир (*Радлов,* II, 190 сах.). Сүмер Түркийәниң топонимиясында хәзир 34 саны Гаркын диен адың душ гелйәндигини, XVI асырда онуң 62 саныдыгыны белләпдир (*Sümer,* 312 ве 461 сах.).

ГАРЛЫ [Га:рлы] — Гаррыгала районында (Көнекесирде) гары узак сакланян дере ве чешме.

ГАРЛЫАРКАЧ [Га:рлыаркач] — Газанжык районында (Гарагумда) белент гырың аркажы (гүн дүшмейән тарапы).

ГАРЛЫК [Га:рлык] — Чаршаңңы районында оба, өң район, Бу ат *гарлык* диен гадымы түрки тайпаның ады билен багланышыклыдыр, чүнки шу асырың башында Бухара эмирлигиниң гүндогарында Кафирниган ве Сурхандеря аралыгында гарлыкларың улы топары (7238 адам) яшапдыр (*Кармышева,* 79 сах.). Көйтендагың топонимиясында гарлыкларың кичи тирелериниң адының душ гелйәндиги-де бу пикири тассыклаяр (середиң: Х о ж а й п а к). Решидеддин бу тайпаның адыны шейле дүшүндирйәр: Огуз хан Гур ве Гарчыстан юртларындан өз ватанына доланып гелйәркә, дагда галың гар ягяр. Шол гарлы ховада ыза галан машгалалара хем ол *гарлык* («гарда галан», «гарлы») дийип ат берйәр (МИТТ, I, 498 сах.).

ГАРМАНСАГАТ [Гарманса:гат] — Кака районында демир ёл станциясы. Алнан маглуматлара гөрә, бу ат шол ердәки Амансәхет диен галаның адының илкинжи рус демир ёл гуружылары тарапындан ёйлан гөрнүшидир. Кәбир яшулулар бу ады урушда бириниң: «Арман, саг ат герек» диен сөзлери билен хем багланышдырярлар, эмма бейле дүшүндириш шүбхелидир.

ГАРНАПА — Сарагт районында

(2-нжи Гараманда) депе. *Гарнапа* — «гарынлак» манысында болуп, өң депәниң янында отуран адамың лакамыдыр.

ГАРНАС — Чаршаңңы районында оба; Гаррыгала районында (Чендирде) өң оба хәзир ер ады. *Гарнас* — тире ады.

ГАРНАСАРЫК [Гарнаса:рык] — Хоҗамбаз районында (Бeширде ве Меканда) өң гарнас тиресиниң чекен арыгы. Бу тире соңра Чаршаңңа гөчүпдир.

ГАРНЫЯРЫК [Гарныя:рык] — Гаррыгала районында (Геркезде) гала.

ГАРПЫЗЛЫ — 1. Дашховуз областында (Меркези Гарагумда) гуйы, өри мейданы. Шол ердәки сув йыгнанян оя ягышлы йыллар гарпыз экилйәр. 2. Сарагт районында гуйы, өри мейданы. Бу ерде тогалак («гарпыз ялы») даш көп.

ГАРРАВ — Ленин районында (Атаяпда ве Тәзедурмушда) обалар. *Гаррав* я-да *гарравы* — тире ады. XVI асырда бу тирәниң векиллери Батхызда яшапдыр (*О. Экаев.* Түркменлериң XVI асырдакы тарыхы барада тәзе чешме. — «ТССР ЫА-ның хабарлары. Җемг. ылымл. сериясы», 1974, № 5, 17 сах.).

ГАРРАВЯП [Гарравя:п] — Ленин ве Йыланлы районларында яплар. *Гаррав* — тире ады.

ГАРРЫАДА [Гаррыа:да] — Теҗен районында (Бабадайханда) оба. Бу ат «көне ада» (ягны деряның көне адасы) диен манылыдыр.

ГАРРЫАҖЫ [Гаррыа:җы] — Гөкдепе районында (Гарагумда) гуйы, өри мейданы. Топонимияда *гарры* сөзи «көне», «ирки» маныларындадыр («аҗы сувлы көне гуйы»).

ГАРРЫ АРЧЫНЫҢ ОБАСЫ — Түркменгала районында (Дайханда) оба. *Гарры Мәммет* — көп вагтлап арчын болан шу обалы адамың ады.

ГАРРЫАШУВ [Гаррыа:шув] — Чаршаңңы районында (Хатапда) дагдан ашып гидйән гадымы ёл. *Гарры* — «көне»; *ашув* сөзи барада середиң: А г а ш у в.

ГАРРЫБАБА [Гаррыба:ба] — Пенди чөлүнде гуйы, өри мейданы. *Гарры* сөзи барада середиң: Г а р р ы а җ ы; *баба* — «өвлүйә», «мукаддес» диймекдир, чүнки төверегиндәки гуюларың сувы аҗы, эмма бу гуйының сүйҗи боланы үчин, оны «мукаддес» хасаплапдырлар.

ГАРРЫБЕНТ — Теҗен дерясында гадымы бент.

ГАРРЫБИЛ [Гаррыби:л] — Сакарчәге районында (Тагтабазар чөлүнде) бил болуп дуран гырың янында ерлешйән көне гуйы, гыр.

ГАРРЫГАЛА [Гаррыгала:] — Красноводск областында (Сумбар дерясының боюнда) район, посёлок, көне гала; Бәхерден районында (Ымаратда), Кака районында (Душакда ве Мәнеде) көне галалар (ерли илат Мәнедәки гала «Зейнеларап» дессанындакы *Ымлагың галасы* хем диййәр. 1825-нжи йылларда ол «сапалы дүшелге» болуп хызмат эдипдир (МИТТ, II, 429 сах.). Гаррыгала посёлогының гүндогарындакы көне гала өң *Ганлыгала* дийилйән экен, чүнки галаның үстүнде кесеки басыбалыҗылар билен түркменлериң арасында болан газаплы сөвешлерде көп ган дөкүлипдир. Кәбир маглуматлара гөрә, гадым заманларда бу гала *Шәхриҗурҗан* хем дийилйән экен. 1836-нжы йылың июль-август айларында өрән берк ве улы гала болан Гаррыгаланы Эйран шасы Мухаммет ша өзүниң нөкери Фиридун мүрзә юмурдяр (МИТТ, II, 233 сах.). Гечен асырың ахырларында шу галаның янында гурлан посёлога илки *Александровка* дийип ат дакярлар. Ак җайларың бардыгы үчин, ерли илат арасында онуң *Актам* диен ады йөргүнли болупдыр. Совет дөврүнде посёлога ве района шу ериң хакыкы ады — Гаррыгала диен ат дакыляр.

ГАРРЫГАЯ — Гызыларбат районында (Бендесенде) дагың улы гаясы.

ГАРРЫГЕЧИТ — Орта Узбойда ер ады. Үңзүң гадымы гечелгеси. Бу ат «гарры, ягны көне гечелге» диен маныны аңладяр (бу ады *Гаррыгечи* гөрнүшинде хем уланярлар). *Гечелге* сөзүниң *гечит* формасына халк дөредиҗилигинде хем душ гелинйәр: *Муң*

метҗитден бир гечит, муң г е ч и т д е н бир ичит (накыл).

ГАРРЫГӨЗЕЛ — Сакар районында (Гарагумда) сүйҗи сувлы гуйы, өри мейданы, отурымлы ер. Өң Гөзел диен аяла дегишли боланы үчин, гуя *Гөзелиң гуюсы* дийипдирлер. Шол ерде ене бир гуйы газыляр, оларың өңкүсине *Гаррыгөзел*, соңкусына хем *Яшгөзел* дийип ат дакярлар. Бу ады «гөзел, овадан чәге», «сүйҗи сувлы гөзел гуйы» дийип дүшүндирйәнлер хем бар.

ГАРРЫГУЙМА — Газанҗык районында гадымы гуйма. *Гуйма* сөзи барада середиң: А к җ а г у й м а.

ГАРРЫГУЛ — Гөкдепе районында (Бабаарапда) оба, гуйы, өри мейданы. *Гаррыгул* — гуйыны газдыран, гырк тиресинден болан адамың ады.

ГАРРЫ ГУРТЛЫ — Ашгабат районында Гуртлы обасының өңки отуран ери.

ГАРРЫГЫШЛАГ — Чаршаңңы районында (Көйтенде) чешме. *Гышлаг* — «гышламак» сөзүнден болуп, гышда отурылян ери, обаны аңладяр («көне гышлаг»). Чешмәниң боюнда өң оба болупдыр.

ГАРРЫЙГДЕ — Гызыларбат районында (Үңзүң боюнда) Игделер гуюсының бири («игдели көне гуйы»).

ГАРРЫИШАН [Гаррыи:ша:н] — Байрамалы районында (Гарагумда) өң Гарры диен ишана дегишли болан гуйы.

ГАРРЫКАК — Бәхерден районында (Гарагумда) көне какың янында ерлешйән оба.

ГАРРЫКЕН — Чаршаңңы районында (Көйтенде) даг. «Гарры, ягны көне, гадымы кән». *Кән* парс дилинден гечен көнелишен сөз болуп, тебигы ерасты байлыгы, гымматбаха дашлары, металлары болан ери аңладяр (ТДС, 408 сах.). Гаррыкен диен ерден хем ёкары хилли нахар дузы алыняр.

ГАРРЫКӘЛ [Гаррыкә:л] — Байрамалы районында (Үчаҗыда) кәлиң угрунда газылан көне гуйы, өри мейданы.

ГАРРЫКӘРИЗ [Гаррыкә:риз] — Гөкдепе районында оба, көне кәриз.

ГАРРЫ НОХУР — Бәхерден районындакы Нохур обасының йөргүнли ады. Нохурлыларың гадымы отурымлы ери боландыгы себәпли ве Сумбарың боюндакы нохур обаларындан тапавутландырмак үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ГАРРЫОЛУМ — Гызылетрек районында (Шарлавукда) Сумбарың көне олумы, гүзери.

ГАРРЫОРУН — Кичи Балканда көне гуйы, өри мейданы (икинҗи ады *Гаррычитли*). *Орун* сөзи деряның, сув акан ерлериң өңки орунларыны аңладяр.

ГАРРЫОРФА — Красноводск районында (Огланлыда) гуйы, гавун-гарпыз экилйән гиң такыр. *Гарры* — «көне»; *орфа* сөзи барада середиң: А җ ы о р ф а.

ГАРРЫСАСЫ — Керки районында (Гарагумда) порсы сувлы көне гуйы. *Сасы* я-да *сасык* — «ыслы» диймекдир.

ГАРРЫТАГАН [Гаррыта:ган] — Халач районында (Гарагумда) гуйы, яйла. Гуя шу ерде өлен чохпетдели малдарың ады дакыляр. Бу ойда ене бир гуйы газыляр. Гуюларың биринҗисине *Гаррытаган* («Таган диен көне гуйы»), икинҗисине *Сарытаган* диййәрлер («сарыягыз Таганың гуюсы»).

ГАРРЫХОҖА — Дәнев посёлогының якынында оба. Ол өң ики обадан дурян экен: *Гаррыхоҗайүзбеги (йүзбеги* — шу обада яшан адамың чини) ве *Гаррыхоҗаата* (өвлүйә ады).

ГАРРЫЧИТЛИ — Кичи Балканда гуйы (икинҗи ады Гаррыорун). *Читли* — «четили» сөзүниң гысгалан гөрнүши болса герек.

ГАРРЫЧЫРЛА — 1. Гәверс ве Тагта районларында (Гарагумда) обалар, гуюлар. Бу адың манысы: «көне чырла». *Чырла* — «шырламак» сөзүнден болуп, гумдакы гуюларың бир типини аңладяр. Такырларда йыгнанян ягыш сувларыны онуң песрәк ерлеринде газылан шор сувлы гуюлара акдырярлар. Шейле эдиленде, ёкардан инйән сүйҗи сув ашакдакы шор сувлары узаграга итерйәр, шейлеликде, көп вагтлап гуйының сувуны ичмек мүмкин боляр. Гара-

гумдакы ажы сувы сүйжетмегиң бу гадымы усулы гумлуларың гидроинженерлик укыбына гүвә гечйәр ве ол совет алымлары хем-де колхоз малдарлары тарапындан хәзир хем гиңден пейдаланыляр. 2. Тежен районында оба (онуң хәзирки ады *Б. Кербабаев*). Бу обаның адамлары Гарагумдакы Гаррычырла диен ерден Тежендәки Ч е л т е г и ң о й ы («Өвезнепес челтегиң отуран ойы») диен ере гөчүп гелйәрлер. Оларың тәзе обасына хем өңки отуран ерлериниң ады гечйәр.

ГАРРЫЯСГА — Октябрь районында (Ленинградда) оба; Гаррыгала районында (Чендирде) даг. *Ясга — ясы* сөзи билен асылдаш болуп, депелериң, байырларың, кенарларың ясырак, гечмек үчин аматлырак ерлерини аңладяр (середиң: Я с г а). Гаррыясганың үстүнден хем гадымы ёл гечйәр.

ГАРТ — Йыланлы районында (Тәзеёлда) оба. *Гарт* — тире ады.

ГАРШЫ — Красноводск районында Гувлумаяк посёлогына дегишли оба, гуйы. *Гаршы* сөзи түрки халкларың топонимиясында көп душ гелип, онуң аслы «гала», «сарай» манысындакы түрки сөздендир (*Кораев*, 147—149 сах.). Эмма оба нәме себәпден бейле ат дакыландыгы белли дәл.

ГАРШЫАГЫЗ — Чаршаңңы районында (дагда) ер ады, гечелге, Чаршаңңыдан Гарша (Кашгадеря областының меркезине) гидйән гадымы кервен ёлуның агзы.

ГАРШЫЛЫКЛЫГЫР — Балкан төверегинде бири-бирине гапма-гаршы (параллель) дуран гыр.

ГАРЫБАТА [Гары:бата] — Сакарчәге районында (1—2-нжи Акяпда) оба, демир ёл станциясы. Булара Гарыбата диен өвлүйәниң ады дакылыпдыр(шейле өвлүйә Чәржев районында хем бар).

ГАРЯТАК [Га:рятак] — Сарагт районында гырың гузайында ерлешйән ой, тәзе эдилен сардаба (оңа *Кесикбуруң ховданы* хем дийилйәр).

ГАССАПГАЛА [Гасса:пгала:] — Сарагт районында гала. Середиң: Б у л д у м г а с с а п.

ГАСЫН — Красноводск районында гасын-гасын (сепгит-сепгит) болуп дуран дагың ады дакылан оба (бу ады *Хасан* гөрнүшинде нәдогры язярлар).

ГАТ — Гызыларбат районында (Жеҗирсде) ики хатар дере: У л ы ве К и ч и Г а т; Кака районында (Мәнеде) дагың ики бөлүнйән («ики гат») ери.

ГАТЛАКЛЫ — Гарагумда ериң хили (көп гатлаклыдыгы) билен багланышыклы ат алан гуюлар.

ГАТЛАЛЫ — Түркменгала районында (Дайханда) гатлалы яп ве онуң ады дакылан оба.

ГАТЫАКАР — Векилбазар районында (Гөрелдеде) Гатыакар ябының боюнда ерлешйән оба; Тежен районында канал; Октябрь районында көне яп.

ГАТЫАКАРЧАРДЕРЕ — Октябрь районында гадымы Гатыакар ябының угрунда ерлешйән гала. Гала атларында *чардере* сөзи «дөрт дервезели» диен маныдадыр (парс-тәжик диллеринде *чардере* — «дөрт гапы», «дөрт агыз»). Деңешдириң: М а ң г ы р ч а р д е р е.

ГАТЫАРЫК [Гатыа:рык] — Чәржев районында (Киштиванда) оба ве арык. Арык гаты (тарп) ерден газыландыгы үчин, шейле ат алыпдыр.

ГАТЫГУЛАК — Тельман районында (Тәзегалада) оба. *Гатыгулак* — тире ады.

ГАТЫГУМ — Гөкдепе районында (Гарагумда) гумы гаты ерден газылан гуйы, өри мейданы.

ГАТЫДҮЙП — Гөкдепе районында (Гарагумда) оба, дүйби гаты гуйы.

ГАТЫЖА — 1. Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере, акын угры; Гушгы районында (Гызылбайдакда) көне жар. Булара сувуң чалт акышы билен багланышыклы шейле ат галыпдыр. 2. Гызылетрек районында (Шарлавукда) Сумбарың олумы, гүзери («ери гаты олум»)

ГАТЫКӨЛ [Гатыкө:л] — Сакар районында (Гарамахмытда) өң дүйби гаты көл, хәзир арык.

ГАТЫКӨЛИНЕБЕГ [Гатыкө:ли:небег] — Сакар районында (Гарамахмытда) Гатыкөл арыгының боюнда ерлешйән оба. *Инебег* — тире ады.

ГАТЫЛЫК — Октябрь районында (Ленинград обасында) ери гаты гиң мейдан, оба.

ГАТЫОЙ [Гатыо:й] — Тельман районында ериниң хилине гөрә ат алан оба (хәзирки ады *Пагтачы*); Түркменгала районында (Дайханда) өң гатылыгы зерарлы экин гөгертмедик гиң мейдан.

ГАТЫР — 1. Гаррыгала районында (Дайнада) ер ады. *Гатыр* — шол ерде өлдүрилен Бердимырат диен адамың тиресиниң ады (бу ере *Гатырөлен* хем дийилйәр. 2. Мургап оазисинде гуйы, өри мейданы. Бу ат хем тире ады билен багланышыклы болса герек.

ГАТЫРСУВ — Красноводск районында (Түвергырда) сув йыгнанян күпи (чукуры) болан даг («гатырың ичйән сувы»), көне ёл (оңа *Гуйрукёл* хем дийилйәр).

ГАТЫЯП [Гатыя:п] — Ёлөтен районында (Ждановда) гаты ерден чекилен яп.

ГАЧАЛГА — Сарагт районында гала. Дүрли урушларда душмандан горанмак үчин гачып аталга болуп хызмат эденлиги себәпли, оңа шейле ат берлипдир.

ГАЧАЛГАДЕПЕ — Кака районында (Мәнеде) гадымы урушлар дөврүнде гачыбаталга болуп хызмат эден гала.

ГАЧЫ-11 — Амыдеряның саг кенарында Фарап пристаны посёлогына гарашлы илатлы пункт (русча ады *Дамба-11*).

ГАШ [Га:ш] — Пенди оазисинде деряжык, Мургап дерясының чеп голы; шу оазисде дере; Гәверс районында (Аксувда) кәриз, гуйы, депе; Дәнев районында (Исвазда) отурымлы ер, токай. *Гаш* — географик термин болуп, депелериң, гырларың, дерелериң гаш (яй, долушмадык ай) ялы эгрелип дуран ерлерини аңладяр. Деңешдириң: А й б ө в ү р, А й д е п е.

ГАШДЕПЕ [Га:шдепе] — Гөкдепе районында (Яңыгалада) III—IV асырларда яшалан гадымы көшгүң харабалары (*А. Губаев*. Гашдепе. — «ТЯ», 1968, №2). Середиң: Г а ш.

ГАШЛАР [Га:шлар] — Сакар районында (Талханбазарда) оба. *Гашлар* — тире ады (бу сөзи «гашлак адамлар» дийип дүшүндирйәрлер).

ГАЯЛЫ — Гаррыгала районында (Дайнада) гаясы көп даг; Халач районында (Гарагумда) гырың гаясының янында ерлешен гуйы, яйла.

ГАЯЛЫБӨВҮР — Гаррыгала районында (Дайнада) оба. Ол ики гаяның аралыгында, дагың бөврүнде ерлешйәр.

ГАЯЛЫЖА — Эсенгулы районында Сумбарың улы горп эмеле гетирен ери, гаясы.

ГАЯЛЫЖАЧУЛБА — Ашгабат районында (Гарагумда) Кыркчулбаларың бири, гаялы кичи чулба. Оңа *Аманмәмметйыкылан* хем диййәрлер.

ГЕДАЙ [Геда:й] — Хожамбаз районында (Бурдалыкда) гыр, гуйы, улы көв. Оңа нәме себәпден бейле ат берлендиги белли дәл (белки, тире ады я-да лакам).

ГЕДАЙТАПМАЗ [Геда:йтапмаз] — Чаршаңңы районында (Хатапда) ёл. Эгрем-буграмлыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ГЕДАМАС [Геда:мас] — Гарабекевүл районында (Ламмада) арык. *Гедамас* — тире ады.

ГЕЕН — Калинин районында (Дышкыда) оба. *Геен* — тире ады.

ГЕЖЛИ — Гарагумда гуюлар ве өри мейданлары. *Геж* ядa *хежже* — алебастрың бир гөрнүши, дүвүр-дүвүр ак дашлар. Середиң. Х е ж ж е л и.

ГЕЗГӘДИК [Гезгә:дик] — Сарагт районында үстүнден ёл гечйән белент дагың ики гәдиги. Бу адың «гезме гәдик» сөзлериниң гысгалан гөрнүши болмагы мүмкиндир, чүнки парс дилинде *гезме (гәзме)* сөзүниң «гаравул», «патруль» манысы бар (*Миллер*, 423 сах.). Аслында *гезме* сөзүниң *гезмек* ишлигинден болуп, соңра онуң диңе бир («гезижи», «патруль») манысының түрки диллерден парс дилине гечен болмагы хем әхтималдыр. Белент дагың гечелгесинде, Түркменис-

таның, Органыстаның хем-де Эйраның арачәгинде ерлешйәндиги үчин, ол ерде өң гаравулларың гоюлмаклыгы болуп билә]жек затдыр.

ГЕЗИН — Красноводск районында (Сөйлүде) гуйы. Адың манысы белли дәл.

ГЕЛДИМЕРГЕН — Бәхерден районында (Нохурда) диңли ер, чешме. *Гелди мерген* — шол ерде отуран адамың ады.

ГЕЛЕСЕН — ГӨРЕСЕН — Гаррыгала районында (Чендирде) даг. Оңа *Бакҗалы* хем дийилйәр, чүнки шу ерде Алы бакҗалы диен герейли отурян экен. Тире-тайпа урушлары дөврүнде, онуң үстүне душман чозяр. Алы бакҗалы оларың өңүнден: «Мениң үстүме гелме, гелсең эрбет болар (гелесен-гөресен)» — дийип хабар ёлляяр. Чозуш бес эдилйәр. Хамала, шол вакадан соң, дага шу ат галыпдыр.

ГЕЛИНДЕПЕ — Кака районында (Мәнеде) депе (икинжи ады *Байраклыдепе*). Бу ады «гелин-гызларың үйшйән, гезйән ери» дийип дүшүндирйәрлер.

ГЕЛИНЙҮЗДҮРЕНКӘЛ — Октябрь районында кәл. Калиң сувуна бир гелин гарк болупдыр.

ГЕЛИНӨЛЕН — Газанжык районында (Гурбанмәмметде) отурымлы ер, янында еке мазар бар болан гуйы.

ГЕМРЕ — Бәхерден районында (Сайванда) оба, чешме. Адың манысы анык белли дәл, онуң парс дилиндәки *гомре* («ёлдан сова», «азашан») сөзүнден эмеле гелен болмагы мүмкиндир.

ГЕНДЕ — Чаршаңңы районында (Көйтенде) экин битмейән батгалы («генде») мейдан.

ГЕНДЕБУЛАК — Чаршаңңы районында (Көйтенде) сүйҗи сувлы, эмма төвереги отлы-чөпли, хапа («генде») чешме.

ГЕНДЕСАСЫ [Гендеса:сы] — Керки районында (Гарагумда) гуйы, өри мейданы. *Генде* — «эрбет», *сасы* — «ыслы».

ГЕНДЕЧА [Гендеча:] — Керки районында (Астанабабада) эрбет, ажы сувлы гуйы. *Ча* я-да *чай* — бу ерде «гуйы» манысындадыр.

ГЕНДЕЧЕШМЕ — Гәверс районында (Манышда) ёгын сувлы, ери дашлы чешме.

ГЕНДЕЧИ — Керки районында (Гызылаякда) ажы сувлы гуйы (онуң сувы эшиги ве йүпи чалт гыркяр). Бу адың хем, аслында, Гендечай болмагы мүмкиндир.

ГЕНЖИ — Эсенгулы районында гуйы, өри мейданы. *Генжи* — шол ерде мал бакан чопаның ады. З. Б. Мухаммедова гуйыны усса Сатлык диен адамың газандыгыны, онуң адының болса «генч», «хазына» диен манытдадыгыны беллейәр (*Мухаммедова*, 183 сах.).

ГЕНҖИБЕГ — Нерезимде (Сандыклы чөлүнде) өң Генҗибег диен адама дегишли болан гуйы, как, йайла.

ГЕНҖИГАРАБАГ [Генҗигараба:г] — Дашховуз районында (Тәзебазарда) гала. Оңа нәме үчин шейле ат берлендиги белли дәл.

ГЕРДЕН — Чаршаңңы районында (Көйтендагда) гуйы, өри мейданы, дере. Ерли геплешикде *герден*, Саргт районында *гердене*, эдеби дилде *эгин* сөзлери кем-кемден бейгелип гидйән дик япылары аңладян географик терминдир. Гуйы шейле япының этегинде ерлешйәр.

ГЕРДЕНЕ — Саргт районында (3 ерде) байырлык. Середиң: Г е р д е н.

ГЕРЕЙ — Красноводск районында оба; Меркези Гарагумда гуйы, йайла. *Герей* я-да *герейли* — тире ады.

ГЕРЕКМЕЗ — Красноводск районында Каспи деңзиниң ярым адасы ве бурун. Олара нәме себәпден бейле ат дакыландыгы белли дәл.

ГЕРИРУД [Гериру:д] — Тежен дерясының икинжи ады. СССР-иң чәгинден дашарда Тежен дерясына Герируд (*Гератруд* — «Хырат дерясы») дийилйәр (парсча *руд* — «деря»). Хыратлы Хафиз-и Абру (XV асыр) Саргта Хырат дерясының сув берйәнлигини, эмма томусда сувуң оңа етмейәндигини белләпдир (МИТТ, I, 527 сах.).

ГЕРКЕЗ — Гаррыгала районында оба. *Геркез* — тире ады. Өң Геркез-

дагда отурандыгы үчин бу тирәниң геркез дийлип атландырыландыгыны беллейәрлер (ТССР тарыхы, I т., I китап, 419 сах.). Эмма, терсине, дага шу тирәниң ады дакылыпдыр.

ГЕРКЕЗДАГ [Геркезда:г] — Красноводск районында (Огланлыда) даг. Өң бу ерде геркезлериң отурандыгы үчин, оңа шейле ат галыпдыр.

ГЕРКЕЗОТУРАН — Гызыларбат районында (Гочда) өң геркезлериң отуран дереси, гала, диң.

ГЕРМАП [Герма:п] — Гөкдепе районында (Яңыгалада) оба, йылы сувлы чешме (оба өң *Михайловское* хем дийлипдир). Парсча *гәрм* — «ыссы», «гызгын», «йылы»; *аб* — «сув». Деңешдириң: Й ы л ы с у в.

ГЕРРЕЙ — Йыланлы районында (Тәзечитирде) оба. *Геррей* — тире ады.

ГЕЧИ — Бәхерден районында (Дурунда) кәриз, гала. Кәризе гечи агылы хөкмүнде пейдаланылан Гечигаланың ады дакылыпдыр, чүнки онуң бир гуюсы хут шу галаның ичинден газылыпдыр (Труды ЮТАКЭ, т. II. Ашхабад, Изд-во АН ТССР, 1953, 333—334 сах.). Шу асырың башларында бу ат *Гечигаласы* ве *Салыхкәризи* гөрнүшлерде-де душ гелйәр (Ятланан иш, 334 сах.).

ГЕЧИБӨКЕН — Хоҗамбаз районында (Бурдалыкда) яп. Бу ат «даражык яп», «гечилериң бөкүп билйән ябы» диен маныдадыр.

ГЕЧИГАЛА [Гечигала:] — Гызылетрек районында (Мадавда) гала («гечи габалан гала»).

ГЕЧИГЫРАН — **1.** Байрамалы районында (Ягтыёлда) улы депе; Сакарчәге районында (Акяпда) гиң ой. Гүйчли ягыш (Сакарчәгеде буз, долы) тәзе гыркылан гечилериң гырылмагына себәп болупдыр. **2.** Дарганата районында (Дүебоюнда) гум, нәбелли себәбе гөрә, гечилериң гырлан ери. Бу ат гечен асырың башында-да (1826) душ гелйәр (МИТТ, II, 434 сах.).

ГЕЧИГЫРЫЛДЫ — Чаршаңңы районында (Келифиң якынында) даг, даш алыняи карьер.

ГЕЧИЛЕК — Калинин районында (Дышкыда) оба. *Гечилек* — әхтимал, тире ады. Середиң: Г е ч и л и — 1.

ГЕЧИЛИ — **1.** Нерезимде өң оба, хәзир ер ады; Гарабекевүл районында (Ламмада) арык. *Гечили* — тире ады. **2.** Гаррыгала районында (Магтымгалада) даг гечисиниң (ве текесиниң) көп авланан ери, дере.

ГЕЧИЛИКАК — Тежен оазисинде как, өри мейданы, көпленч, гечи бакылан ер.

ГЕЧИЛИОБА [Гечилио:ба] — Ленин районында (Тәзедурмушда) оба (оңа *Жума сердарың обасы* хем дийилйәр). *Гечили* — тире ады (середиң: Г е ч и л и-1).

ГЕЧИСАГЛАН — Гызыларбат районында (Жежирсде) дере. Деңешдириң: К е й и к с а г л а н.

ГЕЧИСУВЛАТ — Дарганата районында гырың олумы, гүзер. *Сувлат* — «сувлатмак» сөзүнден болуп, малларың сува инйән гүзерини аңладяр ве термин хөкмүнде диңе Дарганата районында уланыляр. М. Кашгарының сөзлүгинде бу сөз *сувлаг* формасында душ гелйәр ве «сув ёлы, малларың сув ичйән җайы» дийлип дүшүндирилйәр (*Кашгары*, I, 431 сах.).

ГИБИК — Ашгабат районында (Бокурдакда) гуйы, как. Адың манысы белли дәл.

ГИДРОМЕХАНИЗАЦИЯ — Ханховузда механизаторлар посёлогы.

ГИЕВҖИК — Бәхерден районында оба, кәриз. Булара нәме себәпден бейле ат берлендиги белли дәл.

ГИЖИЛЕВҮК [Ги:жилевүк] — Ахалда көне кәриз. Онуң сувы гижилевүк кеселине эм хасапланыпдыр. Деңешдириң: Г о т у р а т а.

ГИҢАГЫЗ [Ги:ңагыз] — Гызыларбат районында агзы гиң дере.

ГИҢАГЫЗДАГ [Ги:ңагызда:г] — Таггабазар районында даг. *Агыз* сөзи барада середиң: А г з ы д а ш т.

ГИҢГАБА [Ги:ңга:ба] — Чаршаңңы районында (Хатапда) дагың агылы («габавы») яда салян гиң ойы, кемер. Ерли геплешикде *габа* — «габав» диймекдир.

ГИНГОЛ [Ги:нго:л] — Ашгабат районында (Бекреведе) оба (оңа *Гиңёл* хем дийилйәр), чешме; Чар-

шаңңы районында (Хожейпилде) гиң гол.

ГИҢДЕРЕ [Ги:ңдере] — Ашгабат, Гызыларбат ве Кака районларында гиң дерелер. Какадакы дере — зәхметкешлериң дынч алян ери.

ГИҢОЙ [Ги:ңо:й] — Гәверс районында (Гәмиде) гиң ойда ерлешен оба.

ГИҢЧАГЫЛ [Ги:ңчагыл] — Хожамбаз районында (Гултакда) гиң чагыллы мейдан.

ГИҢЯНДАК [Ги:ңяндак] — Октябрь районында (Нагыевде) төвереги токай билен өртүлен яндаклы дүзлүк, оба.

ГИРДАН [Гирда:н] — Меркези Гарагумда гуйы, яйла. *Гирдан* — тире ады.

ГИТСЕГЕЛМЕЗ — Байрамалы районында (Гарагумда) эрбет чәгели ой, өри мейданы.

ГИЧГЕЛДИ [Ги:чгелди] — Дашховуз областында (Гарагумда) гуйы, өри мейданы. *Гичгелди* — адам ады.

ГОВАК — Бәхерден районында (Гарагумда) ики гуйы, ой ер, өри, өң говаклары болан гыр.

ГОВАКЛАР — Ёлөтен районында (Байрачда) оба. *Говак* — тире ады. Деңешдириң: Г у в а к.

ГОВАКЛЫ — Гызыларбат районында говагы көп болан гаялык. Чукур обасының илки отуран ери; Сарагт районында Тежен дерясының говаклы кенары (белки, аймакларың өйи, өйжүги).

ГОВАЧАЛЫ — Кака районында (Мәнеде) дере. Өң шу дереде говача экилен болса герек.

ГОВГА [Говга:] — Бәхерден районында (Арчманда) гуйы, депе. Оңа нәме себәпден шейле ат берлендиги белли дәл (оны депәниң үстүниң еллидиги билен багланышдырярлар).

ГОВКУЗЕРЕҢ — Тежен районында оба; Кака районында (Душакда) отурымлы ер, өң оба. *Говкы* ве *зереҢ* — тире атлары. Г. И. Карпов бу ады «говкы, ягны эгридабан эсгер» («косолапый боец») дийип терҗиме эдйәр (*Карпов*. Родословная, 68 сах.).

ГОВКУРТЛЫКӨВ — Гызыларбат районында (Бендесенде) ой ер, көв. *Говкурт* — даглык ерлерде битйән ясы япраклы, юмшак балдаклы мал оты (ТДС, 174 сах.).

ГОВУРДАК — Чаршаңңы районында ёкары хилли күкүрде бай болан даг, күкүртчилер посёлогы. Бу ат илки дагың ады болуп, ерли геплешикдәки *гөвүр* («күкүрт») ве *даг* сөзлеринден эмеле гелипдир («күкүртли даг»). 1930-нжы йылларда шу дагың этегинде гурлан посёлога-да Көйтендагың бир бөлеги болан Күкүртдагың ады гечйәр. Ерли геплешикде *Гөвүрдек, Гүвүрдек* ялы айдылышындан угур алып, бу ады, көпленч, «гүбүрдек» («гүвүрдейән») дийип нәдогры дүшүндирйәрлер.

ГОВУРДАК ОЮГЫ — Чаршаңңы районында (Говурдакда) өрән гиң ерасты говак (узынлыгы 4 *км*), бирнәче гатдан (этаждан) ыбарат болан ерасты галереялар, мермер ониксы, гипс ве бейлеки дашларың тебигы музейи. Гипслешен даг җынсларының ве ангидридлериң сувда эремеги нетиҗесинде шейле говаклар эмеле гелипдир (*Б. Миртов.* Сокровища подземного лабиринта. — «Туркменская искра», 6.9.74). Деңешдириң: Г а п к о т а н, Х а ш ы м о ю к.

ГОВШАКГЫЗЫЛТАКЫР — Ашгабат районында (Гарагумда) оба, гуйы, өң говшак тиресине дегишли болан гызыл такыр.

ГОВШУТ — Кака районында оба, демир ёл станциясы, гала. *Говшут* — галаның янындан илки юрт тутан адамың ады (Говшут ханың ады билен багланышыклы дәл).

ГОВШУТБЕНТ — Мургап районында оба, бент (бенде 1855—1857-нжи йыллара ченли *Җаналыбент*, соңра болса *Говшутханбент* дийилипдир). *Говшут хан* — XIX асырда яшап гечен түркмен ханы. Оба бендиң, бенде хем Говшутхангаланың ады дакылыпдыр.

ГОВШУТГАЛА [Говшутгала:] — Мары шәхериниң демиргазык этегинде ве Сарагт районында Говшут ханың (XIX асыр) салдыран галалары. Марыдакы гала *Говшутхангала* хем дийилйәр. Ол 1872—1873-нжи йылларда салнып башланяр, эмма

гурлуп гутарылмаяр (*Дж. Давлетов, А. Ильясов.* Присоединение Туркмении к России. Ашхабад, «Ылым», 1972, 197—198 сах.). Галаның кәерлериниң судуры шу вагта ченли сакланыпдыр.

ГОВШУТХАНБЕНТ [Говшутха:нбент] — *сер.* **Говшутбент.**

ГОВШУТХАНГАЛА [Говшутха:нгала:] — Хәзирки Мары шәхериниң якынында, озалкы Хангечен диен ериң төверегинде, Мургабың кенарында Говшут хан тарапындан салдырылан гала (ТСЭ, 2 т., 321 сах.).

ГОВШУТЯП [Говшутя:п] — Мургап районында Говшутбентден баш алян яп.

ГОДАР — Керки районында (Гызылаякда) Годар готур диен адамың газдыран гуюсы, как, яйла.

ГОЖАЛЫ [Гожа:лы] — Ёлөтен ве Тагтабазар районларында (Ёкары Сухтуда ве Марчакда) обалар; Халач районында (Гарамәтныязың 25 *км* гүнортасында) гуйы, көне яйла. *Гоҗалы* — тире ады.

ГОЖАЛЫГҮЗЕР [Гожа:лыгүзер] — Ёлөтен районында (Ёкары Сухтуда) Мургап дерясының гүзери. *Гоҗалы* — тире ады.

ГОЖУГОЙ [Гожуго:й] — Октябрь районында (Медениетде) оба. *Гоҗук* — тире ады; *ой* сөзи барада середиң: А л и л и о й.

ГОЖУГОЛУМ — Гызылетрек районында (Шарлавукда) Сумбарың олумы, гожук тиреси тарапындан бежерилен гүзер.

ГОЖУК — Мургап районында (1-нжи Сухтуда) оба. *Гоҗук* — тире ады.

ГОЖУКБАГ [Гожукба:г] — Мары шәхериниң 7 *км* гүнортасында (Мургабың чеп кенарында) гожук тирели Аталы диен адамың етишдирен багы, пионерлериң дынч алян ери.

ГОЖУКГАЛА [Гожукгала:] — Октябрь районында (Гызылбайдакда) оба, гожукларың салан галасы.

ГОЖУКГУМ — Көнеүргенч районында (Акдеряда) оба, гум. Шол ерде гожук тиреси яшапдыр.

ГОЖУКЛАР — Тагта районында (Октябрда) оба. *Гожук* — тире ады.

ГОЗГАНГАЛА [Го:згангала:] — Кака районында оба, гала. Илки чешмәниң ады болан *Гозган* сөзүниң манысы белли дәл, эхтимал, ол «өркүчли дүе ялы дашлары болан чешме» диен маныда болса герек, чүнки парс дилинде *го:з (гу:з)* сөзи «өркүч», «өркүчли» ялы маныны аңладяр (*Миллер,* 387 сах.). Ерли яшулулар Алының йөришлерине багышлапан дини китапда: «Хезрет Алы Кака галасына баранда, бир чешмәниң башындакы улы дашы депип айрыпдыр» (Китабы Зеркум. Җеңнама Хезрет Алы. Ташкент, 1909, 51 сах. Арап язувында) диен роваятдан угур алып, бу ады Алының шол дашы *гозганлыгы* билен багланышдырярлар. Эмма ол китапда хайсы Кака барада гүррүң гидйәндиги белли дәл (эйран диллеринде геплән халкларда Кака диен гала көп болупдыр. Середиң: К а к а), галыберсе-де, Алы хич вагт Түркменистана гелмәндир (*Климович,* 272 сах.).

ГОЗГАНЧАЙ [Го:зганча:й] — Кака районындакы Гозгангала обасына барян чай (чешме). Середиң: Г о з г а н г а л а.

ГОЗЛУДАГ [Го:злуда:г] — Гызыларбат районында (Завда) хозлы даг. Түркмен дилиниң алили, нохур ве кәбир бейлеки диалектлеринде хоза *гоз* дийилйәр.

ГОЗЛУК — Гөкдепе районындакы Чүли курорт ерҗагазының актив уланылян ерли ады. *Гозлук* — «хозлы» (хозлук) диймекдир.

ГОЗЛЫ [Го:злы] — Бәхерден районында (Бөрмеде) хозлы даг; Гызыларбат районында (Чукурда) өң хозы болан даг.

ГОЙМАТ — Красноводск районында (Гызылгаяда) оба, гуйы, даг; Бекдашың якынында көне отурымлы ер, өвлүйә. Булара Гоймадата диен өвлүйәлериң ады дакылыпдыр, эмма *Гоймат* сөзүниң манысы белли дәл.

ГОЙМАТБУРУН — Гумдаг ве Эсенгулы аралыкда гум, гумуң бурун болуп дуран ери.

ГОЛАГӨЛЕН — Бәхерден районында (дагда) ер ады. Революциядан өң, шу ерде рус генералы Дроздов-

скини (голак адамы) эйранлылар атып өлдүрйәрлер.

ГОЛАЖЫ [Го:ла:жы] — Гарагумда гуюлар. *Голажы* — гумда газылян гуюларың бир гөрнүши болуп, такырсыз ерлерде, эсасан, голларда газылян ажы сувлы гуюлары аңладяр.

ГОЛАК — Векилбазар районында (Чарлакяпда) оба. *Голак* — тире ады.

ГОЛДАВЛЫ — Калинин районында (Гызылергенекде) оба. *Голдавлы* — тире ады. Шейле тире Ставрополь түркменлериниң составында-да болупдыр. Олар бу сөзи *голда:гл'ч* гөрнүшинде уланярлар.

ГОҢКУДЕПЕ — Сарагт районында археологик әхмиетли орта асыр депеси («гоңкы, ягны дик депе»).

ГОҢРАДАЖЫ [Гоңрада:жы] — Дарганата районында (Гарагумда) гоңрат тирели адамың газдыран ажы сувлы гуюсы.

ГОҢРАТ — Байрамалы районында депе. Оңа нәме себәпден бейле ат берлендиги белли дәл.

ГОҢУР — Векилбазар ве Туркменгала районларында обалар. *Гоңур* — тире ады.

ГОҢУРАЖЫ [Гоңура:жы] — Меркези Гарагумда гуйы, яйла. «Гоңур тиресиниң ажы гуюсы».

ГОҢУРДЕПЕ — Гарагум районында («Москва» совхозында) көне гала (мейданы 20 *га*, белентлиги 5 *м*). *Гоңур* — өң шу ерде отуран тирәниң ады. Алымлар бу галаны гадымы Маргиананың пайтагты хасаплаярлар («Туркменская искра», 17.10. 1978).

ГОҢУРЖА — Гызыларбат районында (Гарагумда) гуйы, өри мейданы. *Гоңуржа* — гуйыны газдыран ата тирели адамың ады.

ГОҢУРНӘЗ [Гоңурнә:з] — Балкан дагының аркаҗында гоңур чәгели депе. *Нәз* сөзи барада середиң: Н ә з д е п е.

ГОҢУРОРФА — Красноводск районында (Гызылгая — Чагыл арада) топрагы гоңрумтыл такыр. Ерли геплешикде *орфа* сөзи такырлардакы ягыш сувуны бир ере йыгнамак үчин газылян агзы гиң чукурлары аңладяр. Деңешдириң: Г а р р ы о р ф а.

ГОҢУРЯП [Гоңуря:п] — Векилбазар районында Гоңур обасына барян яп.

ГОПАЛЖА — Челекен ярым адасының демиргазык голы. Деңзиң кенарында бурун (сеңир) бардыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ГОРАВА — Чаршаңңы районында (Хатапда) гуйы, өри мейданы. *Горава* — «ёгын сув», «ичмәге чала ярамлы сув» диен манныдадыр.

ГОРГАН — Сакарчәге районында (Гараяпда) оба, депе; Бәхерден районында (Нохурда) чешме, гала; Гызыларбат районында (Бендесенде) тебигы гала ялы даг (оңа *Гужукбаба* хем дийилйәр); Газанжык районында (Гумдаг төверегинде) тегелек депе, кичи даг, өвлүйә. *Горган* — әхтимал, *горанмак* сөзүнден болуп, гораныш үчин хызмат эден депелери, галалары аңладыпдыр.

ГОРГАНБАБА [Горганба:ба] — Бәхерден районында (Көпетдагда) дере, чешме, өвлүйә, улы депе (икинжи ады *Сери*).

ГОРГАНГЫР — Гарагумда тегелек гыр.

ГОРГАНДЕПЕ — Чаршаңңы районында гала.

ГОРГАНЖЫК — Ленин районында (Кетгенлиде) улы депе; Газанжык районында (Дәнеатада) тегележик даг, чешме.

ГОРГАНЛЫК — Гарагум каналының II нобатының угрунда улулы-кичили 50 чемеси горганы (депеси) болан ер (*Курбанов*, 74 сах.).

ГОРГАНЧА — Тельман районында (Пагтачыда) гала; Чаршаңңы районында (Гарлыкда) улы депе ве шол ерден баш алян чешме.

ГОРГОР СУВ ХОВДАНЫ — Сарагт районында 21 миллион кубометр сув сыгар ялы ховдан (1956-нжы йылда дүйби тутулды). *Горгор* — сес меңзетмеси болуп, ёкардан инйән сувуң сесини аңладяр. Ховдана шол ердәки чуңңулың ады гечйәр.

ГОРГОРТЕГЕЛЕК — Гөкдепе районында (Гарагумда) тегелек как. Ягыш яганда, оңа горгорлап сув гуюляр.

ГОРГОРЧУҢҢУЛ — Сарагт районында чуңңул. *Горгор* барада середиң: Г о р г о р с у в х о в д а н ы; *чуңңул* сөзи сувлы көллери, чукурлары, япларың сува дүшүлйән ерлерини, деряның сувуның чуң ерлерини аңладяр. Чуңңула өң *Татяп* хем дийилйән экен. Бу ат Хыва ханларының басыбалыжыклы йөришлери билен багланышыклы дөрәпдир.

ГОРГОРЯП [Горгоря:п] — Сарагт районында Горгор сув ховданына барян яп (икинжи ады *Татяп*).

ГОРЖАВ [Го:ржав] — Гөкдепе районында (Бабаарапда) оба (оңа *Гарагоңур* хем дийилйәр). *Горжав* сөзүниң манысы белли дәл.

ГОРКМАЗ — Балкан дагының аркаҗында чешме. Оңа нәме себәпден бейле ат берлендиги белли дәл.

ГОРОТЫ — Гаррыгала районында (Чендирде) дере чешме, даг. Адың манысы белли дәл. Оны «гор-гор отлы» дийип дүшүндирйәрлер.

ГОРПЛЫ — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере. Сил сувларының дереде улы горп эмеле гетирендиги үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ГОРПОЛУМ — Гызылетрек районында (Шарлавукда) Сумбарың горп эмеле гетирен ериндәки олум, гузер.

ГОРПОЮК [Горпо:юк] — Байрамалы районында (Гарагумда) чукур ерде газылан гуйы, өри мейданы.

ГОРПЯП [Горпя:п] — Кака районында (Мәнеде) горп атан яп.

ГОРУЛДЫДОҢ — Челекен — Экерем аралыкда дүйби горлан доң («депе»).

ГОТАЗКАК — Кака районында как. Оңа нәме себәпден бейле ат берлендиги белли дәл.

ГОТУР — 1. Ленин районында обалар. *Готур* — «оба» манысындакы «хутор» диен рус сөзүниң үйтгән гөрнүшидир, чүнки руслар Акдепә (Ленин посёлогының ерли ады) *1-нжи хутор*, Секизатлык обасына *2-нжи хутор*, «Коммунизм» колхозының Карл Маркс участогына хем *3-нжи хутор* дийип ат дакыпдырлар. 2. Газанжык районында (Дәнеатада) готура эм хасапланян күкүртли чешме. 3. Гәверс районында (9 Ашгабат комиссарлары обасоветинде) илатлы пункт. *Готур* — әхтимал, бир адамың лакамы.

ГОТУРАТА — Ашгабат районында чешме. Сувуның кәбир дери кеселлерине эм болянлыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир. Руслар оңа *Золотой ключ* («алтын чешме») диййәрлер. Бу ат соңра *Алтыначар* дийип, нәдогры терҗиме эдилипдир. *Ата* (Көйтендагда *хожа*, кәбир бейлеки ерлерде *баба*) сөзи сувы эм үчин уланылян я-да мукаддес хасап эдилйән чешмелериң адында көп уланыляр (*Көвата*, *Арчманата*, *Новата*).

ГОТУРГУЙЫ — 1. Байрамалы районында Үчажыдакы үч ажы гуйының бири. Онуң сувы билен готур гечилер бежерилипдир. 2. Сакарчәге районында (Гарагумда) Гурбан готур диен адамың газдыран гуюсы.

ГОТУРДАГ [Готурда:г] — Газанжык районында даг. Ол гөрнүши, ягны готура меңзейәндиги, от-чөпсүздиги, чыпардыгы үчин шейле ат алыпдыр.

ГОТУРДЕПЕ — Небитдага гарашлы посёлок. Илки бу ат шол ердәки үсти от-чөпсүз, готура меңзейән гум депелериниң ады болуп, соңра ол шол ерде гурлан небитчилериң посёлогына дакыляр. Бу ат барада шахыр Ш. Боржаков шейле язяр: *Мензил-мензил айлансаң-да, Гөзүң дүшмез бир дүйп чөпе. Белки, шондан ат алансың, Г о т у р д е п е, Г о т у р д е п е.*

ГОТУРЮВАН — Гызыларбат районында (Гарабогаз обасында) ой, жар сувуның гуйян ери. Өң шу ойда готур дүелер ювулян экен.

ГОТЫ [Го:ты] — Бәхерден районында (Гарагумда) гуйы, өри мейданы. *Готы* — әхтимал, адам ады.

ГОЧ — Гызыларбат районында Гочата диен өвлүйәниң ады дакылан оба, демир ёл станциясы (станцияның өңки ады *Авлак*).

ГОЧАНЗАВ [Гочанза:в] — Ашгабат районында (Көпетдагда) зав. *Гочан* — әхтимал, адам ады.

ГОЧАТА — Гызыларбат районының Гоч обасында өвлүйә. Гочуң шахлы келлесине меңзеш даш гочбуйнузларың (губруң баш ужуна дикил-

йан дашларын) көпдүги үчин, ол шейле ат алан болса герек. Өвлүйәдәки эсасы көне мазарың янына хем сойлан гочларың шахларыны үйшүрипдирлер. Бу ада биз Магтымгулының гошгуларында-да душ гелйәрис: *Гочата, Гараәлем, шых Өвезберди, Гайыпгулы герчек, Гөвендер биле.*

ГОЧГАРАТА — Ашгабат шәхеринде (6-нжы микрорайоның демиргазыгында) ве Бәхерден районында (Арчманда) өвлүйәлер. Гочгар диен шахсың ким боландыгы белли дәл.

ГОЧГАРКӨПРИ — Көнеүргенч районында (Пушкинде) оба. *Гочгар* — шол ердәки Ханяба көпри салдыран адамың ады.

ГОЧГАРОЙ [Гочгаро:й] — Калинин районында (Зәхметкеш обасында) ер ады. *Гочгар* — шу ере эелик эден байың ады; *ой* сөзи барада середиң: А л и л и о й.

ГОЧЕЛЛЫ [Гочё:ллы] — Гызыларбат районында (Жежирсде) дере. Шу дереден Гоч обасына ёл гидйәр.

ГОЧЖУДЕПЕ — Чәржев районында (Октябрда) депе. *Гочжы* — адам ады.

ГОЧЖУК — Бәхерден районында (Бөрмеде) дере, чешме. «Гоч диен адамың кичи чешмеси».

ГОЧГӘДИК [Гочгә:дик] — Гызыларбат районында (Жежирс ве Гоч обаларының аралыгында) дагың гәдиги, гечелгеси, дереси.

ГОЧМӘММЕТ ХАНЫҢ ГАЛАСЫ — Тельман районында (Пагтачыда) Гочмәммет ханың салдыран галасы.

ГОЧХАНЖЕЙРЕЛИ [Гочха:нжейрели] — Халач районында (Гарагумда) гуйы, өри мейданы. *Гочхан* — гуйыны газдыран адамың ады; ерли геплешикде *жейре* — «оклукирпи».

ГОШААЖЫ [Гошаа:жы] — Красноводск районында (Үстюрт төверегинде) ики саны ажы сувлы гуйы, көне отурымлы ер; Гарагумда гуюлар.

ГОШААЙГЫР — Гарамәтныяз төверегинде ики улы депе ве оларың якынында ерлешен гуйы. *Айгыр* «улы», «әпет» диймекдир (середиң: А й г ы р ж ы к л а р).

ГОШААЛАҢ — Тагтабазар районында (гумда) ики алаңлы ер. *Алаң* сөзи барада середиң: А г а л а ң.

ГОШААРЧА — Бәхерден районында (Келете ве Нохур обаларында) гоша арчалы даг, дере, чешме.

ГОШААРЫК [Гошаа:рык] — Фарап районында (Битикде) гоша арыгың ады дакылан оба.

ГОШААХЫР [Гошаа:хыр] — Газанжык районында (Гарагумда) гуйы, өң отурымлы ер. Маллары сува якмак үчин, 1924-нжи йылда гуйының янында ики саны ахыр эдилип, илки гуя, соңра оба шу ат берилйәр.

ГОШАБУЛАК — Дарганата районында (Дүебоюнда) ики чешме.

ГОШАГАЛА [Гошагала:] — Дәнев районында (Үчкерсен — Габаклы арада) ики гала. Хыва ханлыгының ве Бухара эмирлигиниң арачәгинде салнан бу галаларың биринде Бухара, бейлекисинде хем Хыва гошунлары дурян экен.

ГОШАГУЙЫ — Дарганата, Сарагт районларында ве Гарагумда ики гуюсы болан ер атлары, өри мейданлары.

ГОШАГУМ — Кака районында кәриз, гум.

ГОШАГУРРУК — Гарагумда бирнәче ериң ады. Сув чыкмаян, ташланан я-да бибат гуюлара *гуррук* дийилйәр.

ГОШАГУЮЖЫК — Балкан дагында ики чешме, оба.

ГОШАГҮММЕЗ — Векилбазар районында (Гөрелде обасында) гоша гүммезли гадымы жай, өвлүйә.

ГОШАГЫР — Красноводск районында ики гыр.

ГОШАДАГ [Гошада:г] — Красноводск районында (Жебелде) ики даг.

ГОШАДЕПЕ — Гәверс районында (Яшлыкда) балык хожалыгы ишгәрлериниң посёлогы; Тельман районында (Тәзегалада) гоша депели ерде ерлешен оба; Векилбазар, Йыланлы, Кака, Мургап районларында гоша депелер, галалар.

ГОШАЖА — Эсенгулы районында (Ажыяпда) оба ве гоша депе; Гызыларбат районында (Гочда ве Жежирсде) гоша депеси болан дерелер; Мары районында (Мухадовда) ики алаң.

ГОШАЖАГӘДИК [Гошажагә:дик] — Гызылетрек районында (Шарлавукда) Сумбарың олумы. Ол ерде байрың ики гәдиги бар.

ГОШАЖҮҢҢҮЛ — Тагта районында ики саны көл. Ерли геплешикде чуңңула *жүңңүл* дийилйәр.

ГОШАЗАВ [Гошаза:в] — Гәверс районында (Манышда) ики зав.

ГОШАЙЫЛДЫЗ — Түркменгала районында (Дайхан обасында) гуйы, өри мейданы. Оңа нәме себәпден бейле ат берлендиги белли дәл.

ГОШАКАК — Гарагумда как атлары.

ГОШАКӨШК — Байрамалы районында («Москва» совхозында) ики саны гадымы көшгүң харабалары.

ГОШАЛАР — Мары районында (8-нжи Мартда) гоша депели оба.

ГОШАОБА [Гошао:ба] — Красноводск районында бир бөлеги жарың (жүлгәниң) ичинде, бейлекиси онуң ёкарсында ерлешйән оба (Э т е к к и ве Ё к а р к ы Г о ш а о б а). П. Померанцев бу ады «оба гошы» («аульная стоянка») дийип, нәдогры дүшүндирйәр (*Померанцев,* 72 сах.).

ГОШАОЖАК [Гошао:жак] — Бәхерден районында (Нохурда) гоша ожак эдилен дере, чешме.

ГОШАӨЗЕК [Гошаө:зек] — Эсенгулы районында гәми дуралга. *Өзек* сөзи барада середиң: А г ө з. Шол ерде гоша жарың боландыгы үчин, ол шейле ат алыпдыр.

ГОШАСҮЙРИ — Улы Балканың үчүнжи белент герши, ики саны сүйри депели ери (681 *м*).

ГОШАТАКЫР — Гарагумда энчеме такырлар.

ГОШАТОРАҢҢЫ — Тежен районында ер ады.

ГОШАУРПАК — Гарагумда урпак гумлы ер ады.

ГОШАХОВДАН [Гошаховда:н] — Гөкдепе районында оба, кәриз. Ховдана йыгнанян сувуң ики яба бөлүнйәндиги үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ГОШАХОВУЗ — Октябрь районында ики саны ховузлы ер.

ГОШАЧӨҢҢЕ — Тагтабазар районында ики саны чөңңеси болан даг, гуйы.

ГОШАЧУКУР — Түркменгала районында (Кемине обасында) ики саны янашык чуң ойда газылан гуюлар, өри мейданы.

ГОШАЧУЛБА — Красноводск районында (Огланлыда) ики саны белент чулба.

ГОШГОЙЛАН — Ашгабат районында (Гарагумда) гумуң белент депеси.

ГОШГЫЗЫЛ — Түркменгала районында (Гарагумда) ики саны депе, гуйы, оба; Красноводск районында (Түверде) гызыл топраклы ер; Ёлөтен, Байрамалы районларында (Гарагумда) гызыл гумлы чәгелер. *Гош* — бу ерде «гоша» сөзүниң гысгалан гөрнүши.

ГОШДЕМИР — Гаррыгала районында (Геркезде) оба. *Гош* — «гоша». Өң шол ерде ики саны дикилги демир бар экен.

ГОШДЕПЕ — Саят районында (Мерьеде) гоша депе ве онуң ады дакылан оба, яп.

ГОШЛУКӨВ — Гаррыгала районында (Дайнада) даг яйласы, өри. *Гош* — «чопан гошы», ерли геплешикде *көв* сөзи дагың айланып ятан гиң мейданларыны аңладяр.

ГОШХОВЛЫ — Октябрь районында (Айбөвүрде) оба, өң гоша ховлусы болан ер.

ГОЮНГУЙМА — Газанжык, Гызыларбат ве Эсенгулы районларында гоюн суварылян гуймалар (бу сөз барада середиң: А к ж а г у й м а).

ГОЮНГУЙЫ — Сарагт районында (Батхызда) гуйы, гыр.

ГОЮНГУМ — Сарагт ве Тагтабазар аралыгында гум (гоюн яйласы).

ГОЮНГЫРЛАН — Гүнбатар Гарагумда гыр. Шу ерде ягыш я-да башга бир себәп билен гоюнларың гырландыгы үчин, гыра шейле ат галан болса герек.

ГОЮНДЕПЕ — Сакарчәге районында депе, гоюн яйласы.

ГОЮНЕЛЫ [Гоюнё:лы] — Красноводск районында чөлүң гырына чыкян гадымы ёл.

ГОЮНЖЫ — Елөтен районында (Куйбышев оба советинде) оба; Векилбазар районында (Гөрелде обасында) ер ады. *Гоюнжы* — сарыкларың бир тиреси. Гечен асырың орталарында бу тирәниң векиллери Векилбазардан Елөтене гөчүпдирлер. Решидеддин (XIII асыр) гоюнжы диен улусың Гарры Сайрамың янында (хәзирки Чимкент шәхериниң якынында) яшандыгыны хабар берйәр (МИТТ, I, 495 сах.). В. В. Радлов түрк дилинде *куйунжу* сөзүниң «зергәр» манысыны белләпдир (*Радлов*, II, 906 сах.).

ГОЮНЖЫЯП [Гоюнжыя:п] — Елөтен районында Гоюнжы обасына барян яп.

ГОЮНЛЫ — Тагта районында (Ягтылыкда) гойны көп болан оба. Деңешдириң: Г е ч и л и.

ГОЮНСҮРЛЕН — Ашгабат районында (Меркези Гарагумда) гуйы, өри мейданы. Бу ады Хыва ханларының чапавулчылыклы чозушлары билен багланышдырярлар.

ГӨБЕ [Гө:бе] — Ленин районында (Меркези Гарагумда) гуйы, өри мейданы. Адың манысы белли дәл.

ГӨБЕЖИК [Гө:бежик] — Красноводск — Гызылгая арасында формасына гөрә ат дакылан дуз ердәки дагжагаз.

ГӨБЕК [Гө:бек] — Газанжык районында (Ясгада) гыр, гөбек ялы депе.

ГӨБЕКДЕПЕ [Гө:бекдепе] — Чәржев районында (Зергерде) формасы боюнча ат алан депе.

ГӨБЕКЛИ [Гө:бекли] — Гарагум районында (Шатлыкда) гөбек ялы депе ве онуң ады дакылан оба: Ашгабат районында (Меркези Гарагумда) оба, гуйы, депе; Бәхерден районында (Бөрмеде) депе, дере, чешме.

ГӨБЕКЛИДЕПЕ [Гө:беклидепе] — Байрамалы ве Кака районларында депелер. Ясы депелериң ёкарсында ене кичижик депе бар болса, олара *Гөбеклидепе* дийилйәр.

ГӨБЕКЛИОЙ [Гө:беклио:й] — Калинин районында (Бирлешикде) оба, гөбек ялы депеси болан ой.

ГӨБЕКЯТАК [Гө:бекятак] — Гызыларбат районында (Завда). улы депе ве онуң янындакы мал ятагы.

ГӨВДҮК — Ленин районында (Тәзедурмушда) оба. *Гөвдук* — тире ады.

ГӨВДҮШЛИ — Чәржев районында (Гарагумда) гуйы, өри мейданы. *Гөвдүш* — мал сагмак үчин тоюндан биширилип ясалян ики тарапы гулплы, улулыгы бедре ялы гап.

ГӨВЕЙ — Гызыларбат районында (Завда) дере. Адың манысы белли дәл.

ГӨВЕНДЕР — Гызыларбат районында (Бендесенде) гадымы отурымлы ер, өвлүйә. Берилйән гүррүңлере гөрә, *Гөвендер* — шу өвлүйәде жайланан адам, өң шу ерде яшан гарадашлыларың соватлы, абрайлы адамы. Онуң адына Магтымгулының гошгуларында-да душ гелйәрис: *Гочата, Гараәлем, шых Өвезберди, Гайыпгулы герчек* ***Г ө в е н д е р биле.***

ГӨВЕРЕ — Гөкдепе районында (Эрекдагда) ёл. Адың манысы белли дәл.

ГӨГАВА [Гө:гава] — Газанжык районында (Дәнеатада) бөлежик даг, жар. Бу ат «гөк дагың этегиндәки жар» диен манында болса герек (*ава* — «сув», «акын»?). Деңешдириң: А г а в а.

ГӨГАЙЛАВ [Гө:гайлав] — Газанжык районында (Обойда) гөк дагың үстүнден айланып гечйән ёл.

ГӨГЕЙИНЛИ [Гө:гейинли] — *сер.* **Гумдаг.**

ГӨГЕРЕНДАГ [Гө:геренда:г] — Эсенгулы — Гумдаг аралыгында вулкан, небитчилер посёлогы. Бир неслиң гөзүниң өңүнде, ягны бирнәче йылың довамында, вулканың улы депе эмеле гетирендиги үчин, оңа «гөгерен даг» дийип ат берипдирлер (*Назаров*, 50 сах.).

ГӨГЕРЧИНЛИ [Гө:герчинли] — Дарганата районында ирки гала, оба. Бу галаны *гөгерчинли* диен гадымы түрки тайпаның векиллери салан болса герек. Онуң адына биз XVIII асырда-да душ гелйәрис (МИТТ, II, 171 сах.). Г. А. Гейбуллаев азербайжан этнотопонимиясында-да душ гелйән *Гөйәрчинли* диен ады печенеглериң (түркменче *итбечененлериң*) *гөйәрчи* сөзүндендир хасаплаяр (*Г. А. Гейбуллаев.* Об этнонимах в топонимии Азербайджана. — Материалы научной конференции, посвященной топонимии Азербайджана. Баку, 1973, 88 .сах.).

ГӨГИНИШ [Гө:ги:ниш] — Гарагумда Узбоюң гөк топраклы дик кенарындан ашак инйән гадымы ёл.

ГӨГӨЗ [Гө:гө:з] — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере. *Өз* сөзи барада середиң: А г ө з. Бу ат хәли-хәзире ченли шол дереде гөк экинлериң экилйәндиги билен багланышыклы йүзе чыкяр.

ГӨГҮШ [Гө:гүш] — Тельман районында (Томмакяпда) оба. *Гөгүш* — тире ады.

ГӨДЕГОЙ [Гөдего:й] — Ленин районында (Тәзеобада) оба. *Гөдек* — әхтимал, тире ады, *ой* сөзи барада середиң: А л и л и о й.

ГӨЖЕ — Тагта районында (2-нжи Поласолтанда) оба. *Гөже* — тире ады.

ГӨЗ — Бәхерден районында дөрт, Гызыларбат районында хем бир чешмәниң ады. *Гөз* — географик термин болуп, чешме сувларының чыкян ерини, гөзбашыны аңладяр (ТДС, 188 сах.). Парс дилинден түркмен дилине гечен *чешме (чешм)* сөзи хем «гөз» диен манындадыр.

ГӨЗБАШЫ — Бәхерден районында дере, чешме. Нохур сувуның гөзбашы шу дереде**дир.**

ГӨЗЕЛ — Сакар районында (Гарагумда) өңли-соңлы газылан ики гуйы (Г а р р ы г ө з е л ве Я ш г ө з е л), «Бу гуйыны Гөзел диен аял газдырыпдыр» дийип гүррүң берйәрлер.

ГӨЗЕЛЛИДЕПЕ — Эсенгулы районында (Чалоюкда) депе. Бу ады «гөзел депе» ве «Гөзел диен аялың отуран депеси» дийип, ики хили дүшүндирйәрлер. Депәниң үстүнде тикенли өсүмлигиң (ерли геплешикде *жеңңелиң*) битйәндиги үчин, оңа *Жеңңелигөзел* хем дийилйәр.

ГӨЗЕЛЧӘГЕ [Гөзелчә:ге] — Октябрь районында белент гум («овадан гум депеси»).

ГӨЗЕЛ ШАНЫҢ ЗЫНДАНЫ — Түркменгала районында (Кемине обасында) ер ады. Оны «Юсуп — Ахмет» дессанындакы Гөзел ша билен багланышдырярлар.

ГӨЗЛИАТА — Красноводск районында өвлүйәниң ады дакылан оба. Гөзлиатаны Балкан төверереклеринде яшан аталарың бир бөлегиниң тирébашысы Хасаның (XIV асыр) лакамы хасаплаярлар (бу барада хас долы середиң: *С. Демидов.* Туркменские овляды. Ашхабад, «Ылым», 1976, 140—148 сах.). Магтымгулының гошгуларында-да бу тирәниң адына душ гелйәрис: *Сен г ө з л и а т а болсаң, биз — геркез или* («От недир» гошгусы).

ГӨЙНҮК — Дәнев районында оба; Бәхерден районында дере, даг. Адың манысы белли дәл.

ГӨКБИЛГАЯ [Гө:кби:лгая] — Гызыларбат районында (Сарпда) дагың гөгүмтил гаясы.

ГӨКГАЛА [Гө:кгала:] — Фараб районында оба, үсти от-чөпли гала.

ГӨКГАЯ [Гө:кгая] — Гаррыгала районында (Чендирде) гөк гаялы ерлер, даг; Дарганата районында гыр.

ГӨКГОБЫ [Гө:кгобы] — Гызылетрек районында (Соңудаг — Игдиролум арада) ер ады. Ерли геплешикде *гобы* сөзи дагың экеранчылыга ярамлы ерлерини аңладяр.

ГӨКГӨЗГЫШЛАК [Гө:кгөзгышлак] — Көнеүргенч районында оба. *Гөкгөз* — човдур байының лакамы; *гышлак* — «гышламак» сөзүнден болуп, көпленч, «оба» манысында уланыляр (*гышлаг* ве *язлаг* сөзлери гөчме чарвачылык билен багланышыклы йүзе чыкан терминлердир). Шу обада Хыва ханының дикмеси Гөкгөз човдурың отурандыгы үчин, оңа шейле ат берипдирлер.

ГӨКГӨЛ [Гө:кгө:л] — Гаррыгала районында (Чендирде) гөк көл.

ГӨКГҮММЕЗ [Гө:кгүммез] — Сакарчәге районында гөк гүммези болан өвлүйә ве онуң ады дакылан оба; Дарганата районында гүммез ялы улы депе. Сакарчәгедәки Гөкгүммезиң

адына XV асырда хем душ гелйәрис (МИТТ, I, 537 сах.).

ГӨКГЫР [Гө:кгыр] — Красноводск районында (Гошаобада) гөк гыр.

ГӨКДАГ [Гө:кда:г] — Красноводск — Гызылгая арада гөк реңкли улы даг.

ГӨКДЕПЕ [Гө:кдепе] — Ашгабат областында район, посёлок, оба, демир ёл станциясы; Тельман районында бирнәче обаның тутуш ады ве гала; Гарабекевүл, Мургап районларында обалар ве галалар; Тагта районында белент гум; Бәхерден, Векилбазар ве Саргт районларында галалар; Ёлөтен районында депе. Узакдан думанлап, гөгүмтил-гара болуп гөрүнйән депелере *гөкдепе* я-да *гарадепе* дийилйәр. Обалара шейле депелериң ады гечипдир. Гөкдепе районындакы гадымы гала хәзирки посёлогың 10—12 *км* гайрасында ерлешйәр (оңа *Шәхрихайбар* хем диййән экенлер). Соңра текелер хәзирки посёлогың якынында улы гала саляр-лар, оңа хем өңки галаның ады гечйәр. Байрамалыдакы галаның өңки ады *Хаверземин,* Бәхердендеки гала *Абхадаран,* соңра *Харабашәхер*, Саргтдакы гала болса VI—VII асырларда яшап гечен Нажар диен феодалың көшгүниң галындысыдыр (*Адыков*. Станции, 215—216 сах.).

ГӨКДЕПЕЛИ ДАШЛАР — Тельман районында (Тәзегалада) оба. «Гөкдепәниң төверегинде яшаян даш тиреси».

ГӨКДЕРЕ [Гө:кдере] — Красноводск районында (Гызылгаяда) оба, дере (оба Гөкдерәниң агзында ерлешйәр); Бәхерден, Газанҗык ве Гызылетрек районларында гөк ота бай дерелер.

ГӨКДОНЛЫ [Гө:кдо:нлы] — Чаршаңңы районында (Оламсурхуда) арык. *Гөкдонлы* — өвлүйә ады. Абылгазы каңлы тайпасының ханына Гөкдонлы дийлендигини белләпдир (*Кононов*. Родословная, 72 сах.).

ГӨКДОНЛЫ СУРХЫ — *сер.* **Сурхы.**

ГӨКЁЛ [Гө:кё:л] — Гарагумда ёл. Бу ёл Тәримгаяның гөк отлы ерлеринден гечйәр.

ГӨКҖЕ [Гө:кҗе] — Ашгабат, Векилбазар, Ёлөтен, Тагта ве Мары районларында обалар. *Гөкҗе* — тире ады. Ёлөтен районының Худайбердиев оба советиндәки Гөкҗе обасының адыны ерли яшулулар адам ады хасаплаярлар. Эмма бу обада гөкҗе диен тире хем бар. Диймек, оңа хем тирәниң ады дакылыпдыр.

ГӨКҖЕГУЙЫ [Гө:кҗегуйы] — 1. Байрамалы районында (Үчажыда) гуйы. *Гөкҗе* — Гарабекевүлде яшан гөкҗек диен тирәниң адының гысгалан гөрнүши. 2. Красноводск районында Огланлы обасының сүйҗи сувлы гуюсы; Газанҗык районында (Дәнеатада) чешме, кәриз. *Гөкҗе* — тире ады (Огланлыда *гөкҗели* диен тире бар).

ГӨКҖЕГУМ [Гө:кҗегум] — Хоҗамбаз районында (Элечде) ота-чөпе бай болан гум (икинҗи ады *Көмүргөмүлди*).

ГӨКҖЕҢҢЕЛ [Гө:кҗеңңел] — Красноводск районында депе. *Гөкҗеңңел* — тикенли өсүмлигиң ады.

ГӨКҖҮК [Гө:кҗүк] — Ленин районында (Атаяпда) Гөкҗүкбаба диен өвлүйәниң ады дакылан оба; Йыланлы районында (Кенегесде) оба; Гызыларбат районында (Хожагалада) дере; Гызылетрек районында (Мадавда) текиз мейдан, белент гөк депе, бизиң эрамызың башларында яшан шәхериң галындысы (*Е. Атагаррыев*. Ачык мейдандакы музей. Ашгабат, 1977, 5 сах. Мадавлылар бу ады ***Гө:кҗи:к*** гөрнүшинде уланярлар). *Гөкҗүк* — эхтимал, тире ады (*акҗык* диен тире хем бар).

ГӨККӨТЕЛ [Гө:ккөтел] — Гызыларбат районында (Җанахырда) гөк дагың көтели.

ГӨКЛЕҢ [Гө:клең] — Йыланлы, Калинин ве Мургап районларында (Тәзеёлда, Дышкыда ве Говшутбентде) обалар. *Гөклең* — түркмен тайпаларының бири. Кәбир алымлар бу сөзи *гөк өлең* сөзлери ве бу тайпаның векиллериниң бахар айларында отлы өрүлере гөчүп-гоншы билен

багланышдыряр (*Ф. С. Фасеев*. Кто они так называемые «голубые тюрки»? Шу йыгындыда: Источниковедение и история тюркских языков. Казань, 1978, 145 сах.).

ГӨКЛЕҢГУЙЫ [Г:өклеңгуйы] — Красноводск районында (Гызылгаяда) гөклеңлериң газан гуюсы ве онуң якынындакы улы шор мейдан. Эйранлы Рызагулы хан (1851) шу гуйының адыны агзаяр (МИТТ, II, 286 сах.).

ГӨКЛЕҢГЫРЛАН [Гө:клеңгырлан] — Ленин районында оба. 1929-нжы йылың 15-нжи декабрында Түйли диен адам Акҗагүл диен гыза өйленип, той эдйәр. Әрназар жалатай диен кулак Шалтай диен галтаман билен бирликде тойы дагадяр, ягны багшы айдып отуран вагты мәрекәниң төверегине өврүм берип дуран яндак күделерини отлаяр, ховлудан чыкып гачан адамлары хем атяр. Шонда жеми 450 чемеси адам хеләк боляр. Галтаманлары Йыланлыдакы гызыл отрядлар дерби-дагын эдйәрлер. Шу ганлы вакадан соң, оба Гөклеңгырлан диен ат галяр.

ГӨКЛЕҢДЕРЕ [Гө:клеңдере] — Балкан дагының гайрасында өң гөклеңлериң отуран дереси.

ГӨКЛЕҢМЕДРЕСЕ [Гө:клеңмедресе] — Октябрь районында оба. Шу ердәки көп хүжрели медресәниң төвереги өң гөклеңлере дегишли экен. Медресәниң жайы хәзире ченли сакланыпдыр.

ГӨКЛЕҢӨЛЕН [Гө:клеңөлең] — Гызыларбат районында (Гарагумда) шор мейдан, депиз.

ГӨКЛЕҢЧАНДЫР [Гө:клеңчандыр] — Йыланлы районында (Тәзеёлда) оба. *Гөклең* ве *чандыр* — тире атлары.

ГӨКМАЯ [Гө:кма:я] — Көпетдагың реңкине ве гөрнүшине гөрә ат алан бир бөлеги, даг.

ГӨКМИЯР [Гө:кмия:р] — Чаршаңңы районында (Говурдакда) оба, даг (дага *Гаррыгалак* хем дийилйәр; *галак*—«үйшмек даш»). *Мияр* сөзүниң манысы белли дәл. Кәбир яшулулар гөкмияры гоңратларың овнук тиреси хасаплаярлар.

ГӨКМОЛЛА [Гө:кмо:лла] — Хоҗамбаз районында (Беширде) гуйы, өри мейданы. *Гөкмолла* — эхтимал, молла адамың ады.

ГӨКНАБАТ [Гө:кнаба:т] — Октябрь районында (Бөтендаг төверегинде) ажы сувлы гуйы. Оңа нәме себәпден бейле ат берлендиги белли дәл. Шол ерде А к н а б а т диен гуйы хем бар.

ГӨКНАР [Гө:кна:р] — Бәхерден районында (Келетеде) экин экилйән ери болан даг.. *Гөкнар* — тиръек ширеси алынян өсүмлик (ТДС, 194 сах.).

ГӨКПАТЛАВУК [Гө:кпатлавук] — Эсенгулы районында (Экеремде) узакдан гөгүмтил-гара гөрүнйән белент депе. *Патлавук* сөзи барада середиң: А к п а т л а в у к.

ГӨКРЕҢК [Гө:креңк] — Эсенгулы — Экерем аралыкда реңки боюнча ат алан байырлыклар.

ГӨКСАЙ [Гө:ксай] — Чаршаңңы — Говурдак аралыкда гөк чагыллы сай. Ерли геплешикде *сай* сөзи ялпаграк жарлары, томусда сувы кесилйән акын угурларыны, кәллери аңладяр.

ГӨКСЕКМЕН [Гө:ксекмен] — Гарагумда гуры жар. *Секмен* сөзүниң манысы белли дәл (деңешдириң: С е к и р т м е).

ГӨКСУВ [Гө:ксув] — Түркменгала ве Байрамалы районларында дуры («гөк») сувлы яп, Байрамалыда онуң ады дакылан оба.

ГӨКСҮЙРИ [Гө:ксүйри] — Тежен — Мары аралыгында демир ёл станциясы. Бу илки шол ердәки сүйри депәниң ады болуп, соңра демир ёл станциясына гечйәр (*Сарианиди*, 55—56 сах.). Шу депеде гечирилен археологик барлаглар бу ерде бизиң эрамыздан өңки IV мүң йыллыкда обаларың ве яшайыш жайларының боландыгыны, эмма Тежен дерясының кем-кемден гүнорта тарапа сүйшмеклиги нетижесинде соңра яшайшың кесилендигини анықлады. Гөксүйри төверeклеринде 5—6 мүң йылы өз үстүнден гечирен гадымы

ирригацион десгаларың (каналларың) боландыгы хем белленмели затдыр (*Сарианиди*, 84 сах.).

ГӨКТЕЙ [Гө:ктей] — Калинин ве Тельман районларында (Гызылергенекде ве Токмакяпда) обалар. *Гөктей* — тире ады.

ГӨКҮНГАЗДЫРАН [Гө:күнгаздыран] — Кака районында (Мәнеде) яп. *Гөкүн* — шу ердәки Кесеябы гөнелден мирабың ады.

ГӨКЧИ [Гө:кчи] — Сакар районында (Талханбазарда) оба. *Гөкчи* — «боягчы» диймекдир. Оба адамлары өң боягчылык билен мешгулланыпдырлар.

ГӨКЧӘГЕ [Гө:кчә:ге] — Тельман районында оба. Өң шу обадакы гөк чәгели ерде базар болуп, оңа *Гөкчәгедәки базар* дийип экенлер. Бу ат соңра оба гечйәр.

ГӨКЪЕГШИК [Гө:къегшик] — Газанҗык районында (Исгендерде) гөк дагың үстүнден гечйән ики ёл: Улы ве Кичи Гөкъегшик. Ерли геплешикде *егшик (егшем, эгшем, эйшем)* сөзлери гырың, дагың гечмек үчин аматлы ерлерини аңладяр.

ГӨКЯЙЛА [Гө:кя:йла] — Гүнорта-Гүндогар Гарагумда отлы яйла.

ГӨКЯП [Гө:кя:п] — Тельман районында (Томмакяпда) оба. яп. *Гөк* — тире ады.

ГӨЛГҮРДЕН [Гө:лгүрден] — Эсенгулы районында депе ве ер атлары. *Гөл* — «көл»; *гүрден* — «гүртмек» ишлигинден болуп, кәбир диалектлерде «сүсмек» манысында актив уланылян сөздүр. Бу ат «көлүң сүсңән ери» диен манададыр, чүнки шу депәниң дүйбүни сил сувы ювуп гечйәр.

ГӨЛЛИ [Гө:лли] — Тагта районында (Атаевде) оба; Көнеүргенч районында бирнәче обаның тутуш ады. *Гөл* — «көл». Көлли ерлерден тәзе тутулан обалара шейле ат галыпдыр. Өң дарагт гөгермәндиги үчин, Көнеүргенчдәки обалара *Гүнеятанлар* хем дийилипдир.

ГӨЛЛИОБА [Гө:ллио:ба] — Тельман районында (Пагтачыда) оба («көлли оба», онуң икинҗи ады *Екедерек*). Обада көл бар.

ГӨЛЪЕР [Гө:лъер] — Калинин районында (Айбөвүрде) оба, ой. *Гөлъер* — «көлүң ери, орны».

ГӨЛЯП [Гө:ля:п] — Октябрь районында (Нагыевде) көллүк ерлерден гечйән яп ве онуң ады дакылан оба.

ГӨМГЕ — Гөкдепе районында (Эрекдагда) чешме, көл болуп ятан гамышлы ер. *Гөмге* — «батгалык» диен манададыр. Шу ерде Яланчы гөмге диен чешме хем бар.

ГӨНҖҮК [Гө:нҗүк] — Ленин районында (Тәзеобада) ер ады; Эсенгулы районында гала. Булара гөрнүшине гөрә ат берлипдир.

ГӨНИАМАША [Гөниама:ша] — Теҗен районында оба. *Гөни* ве *амаша* — тире атлары.

ГӨНҮДЕРЕ — Бәхерден ве Гөкдепе районларында гөни дерелер, чешмелер.

ГӨНҮКӘРИЗ [Гөнүкә:риз] — Гөкдепе районында кәриз. *Гөни* — тире ады. Кәризи белли сазанда Амангелди гөнининң неберелери газдыряр.

ГӨНҮЯП [Гөнүя:п] — Гөкдепе ве Сакарчәге районларында гөни яплар.

ГӨРЕЛДЕ — Векилбазар районында совет дөврүнде ат дакылан оба.

ГӨРКЛИ — Гызылетрек районында (Мадавда) дүзлүгиң ортасында ерлешен белент тегелек даг. Бу ады «гөркли», «гөрмегей» ве «гөрнеген (ягны үстүнден әхли ер гөрүнйән) даг» дийип, ики хили дүшүндирйәрлер.

ГӨРМЕЗЧӘГЕ [Гөрмезчә:ге] — Газанҗык районында (Гарагумда) ойда ерлешен гум, гадымы гонамчылык. Әхтимал, «гөрүнмез», ягны песде боланы үчин гөрүнмейән чәге.

ГӨРОГЛЫНЫҢ ГОВАГЫ — Чаршаңңы районында (Көйтендагда) говак, даг. Халк ровайтларына гөрә, хамала, өмрүниң ахырларында Гөроглы шу говакда яшанмыш.

ГӨТДИН [Гөтди:н] — Газанҗык районында (Гарагумда) оба ве гуйма; Дарганата районында (Лебапда) токай билен гырың аралыгындакы мейдан, арна. Середиң: Гөтин.

ГӨТЕРМЕ — Октябрь районында (Гызылбайдакда) райшы ёкары гөтерилип чекилен яп.

ГӨТИН [Гөти:н] — Теҗен районында (Гарагумда) оба, гуйы, такыр; Сакарчәге районында (Гараяпда) өң яп, хәзир зейкеш; Тагтабазар районында сув йыгнанян ерлер; Перевал станциясының ерлешен орнуның өңки ады. Акмалы угруна дәл-де, терсине акян сувлара *гөтдин, гөтин* я-да *терсакар* дийилйәр.

ГӨТИНКӨЛ [Гөти:нкө:л] — Сакар районында (Чалтутда) оба, көл. Көле гуйян яп ашакдан ёкары акян экен.

ГӨХЕРДӨЛЕН — Красноводск районында (Гызылгаяда) гуйы, өри мейданы.

ГУБА — Чаршаңңы районында (Хатапда) ер ады, даг. Бу ады шу ерде отуран ве арадан чыкан Губа диен адам билен багланышдырярлар (*Багыев*, 258 сах.).

ГУБАБУРУН — Эсенгулы районында ве Балканың аркаҗында реңкине хем-де гөрнүшине гөрә ат алан даг, белент депе.

ГУБАДАГ [Губада:г] — Красноводск, Тельман ве Чаршаңңы районларында губа, ягны гызгылт-гоңур реңкли даглар; Тельман районының ерли ады.

ГУБАДӨРДҮЛ [Губадө:рдүл] — Газанҗык районында (Ясга төверегинде) губа реңкли дөрдүл (дөрт бурч) гыр.

ГУБАСЕҢИР — Красноводск районында Губадагың деңиз кенарындакы улы бурны. *Сеңир* сөзи барада середиң: Гаратеңир.

ГУБАЧӘГЕ [Губачә:ге] — Ашгабат, Гөкдепе ве Сарагт районларында гумлар.

ГУВАК — Керки ве Халач районларында обалар. *Гувак* — тире ады. Аслында, бу ат *говак* сөзүнден эмеле гелен болса герек, чүнки ерли илат *в, й* сеслеринден өң гелйән гиң чекимлилери даралдып айдяр (*ой — үй, гейим — гийим, ковек — күвек, говак — гувак*, *човдур — чувдур* ве ш. м). Деңешдириң: Говаклар.

ГУВАКМУКРЫ — Керки районында Гувак ве Мукры обаларына барян арык.

ГУВЛУМАЯК — Красноводск районында посёлок. Деңиз якасы гувларың месгени боланы үчин, илки оңа *Гувлы* диен ат галяр (дуз өндүрйән кәрхананың ады хәзирем *Гувлудуз*). Соңра гәмилере ёл салгы бермек үчин, кенарда маяк (диң) отурдыляр ве посёлога Гувлумаяк диен ат дакыляр.

ГУВЛЫ — Гарагум каналының 1-нҗи нобатының угрунда гувлы көл.

ГУДУК — Гызыларбат районында (Гарагумда) гуйы, өри мейданы. *Гудук* — «гуйы» сөзүниң гадымы гөрнүшидир.

ГУДУКЯТАК — Гызыларбат районында (Акяйлада) ер ады («гуюлы мал ятак»).

ГУДУШТАРАЗ — Векилбазар районында ер ады, гатла («тараз»). *Гудуш* — адам ады.

ГУҖАКЧЕШМЕ — Кака районында (Арапгалада) чешме. Оңа нәме себәпден бейле ат берлендиги белли дәл.

ГУЗАЙИГДЕ — Гызыларбат районында Игделер диен топар гуйының бири. «Гырың гузайындакы (гүн дүшмейән тарапындакы) игдели гуйы».

ГУЗУБАЙ [Гузуба:й] — Байрамалы районында (Гарагумда) гуйы, өри мейданы. *Гузубай* — адам ады.

ГУЗУГЫРАН — Хожамбаз ве Эсенгулы районларында (Сандыклы чөлүнде ве Чалоюкда) депелер, дүрли себәплере гөрә, малларың гырлан ерлери.

ГУЗУГЫРЛАН — Гаррыгала районында (Көнекесирде) даг. Шу ерде даззаркеллер бир топар гузыны гырыпдыр.

ГУЙМАЛАР — Гызыларбат районында (Гарагумда) ягыш сувларының үйшйән бирнәче ойтагы (гуймасы) болан такыр.

ГУЙРУКЛЫДЕПЕ — Байрамалы, Сарагт ве Мургап районларында формалары боюнча ат алан депелер. Сарагтдакы Гуйруклыдепе Халбарзан диен гадымы шәхериң галындысыдыр (*Адыков*. Станции, 213 сах.).

ГУЙЫОЙ [Гуйыо:й] — Пенди чөлүнде гуюлы ой.

ГУК [Гу:к] — Хожамбаз районында (Бурдалыкда) гуйы. Бу ады шол

ердәки харабачылыкда байгушуң яшандыгы (шонуң сеси) билен багланышдырярлар.

ГУЛАБАТ [Гула:ба:т] — Йыланлы районында (Гүлүстанда) Ыбрайым гул диен адамың газдыран («абат әлен») ябы.

ГУЛАБИЯ — Тельман районында оба, яп. Бу ат *гула* — «гара гуйрук, гара ял, семенди» (русча саврасый. Середиң: Казахско-русс. словарь. Алма-Ата, 1954, 470 сах.) ве *бия* — «байтал» (Узбекско-русс. словарь. М., 1959) сөзлеринден эмеле гелипдир, чүнки шу ябы газдыран адам семенди байтал (гула бия) мүнер экен. Ябың ады соңра оба гечйәр.

ГУЛАКЛЫ — Сакарчәге районында (Мургап дерясының чеп кенарында) гала (онуң өңки ады *Апбасабат*). Гала XIX асырың орталарында салнып, ол Хыва ханларының дүшлегханасы болуп хызмат эдипдир. Хана боюн эгмедик адамлара (обалара, тирелере) берк жеза берлипдир, меселем, шейле адамларың (ылайта-да «боюн эгмезек сарыкларың») кесилип гетирилен гулаклары үчин, шу галада байрак берилйән экен. Шол себәпли галаны Гулаклы дийип атландырыпдырлар (*А. Карры-ев, В. Г. Мошкова, А. И. Насонов, А. Ю. Якубовский.* Очерки по истории туркменского народа и Туркменистана в VIII—XIX вв. Ашхабад, 1954, 332 сах.).

ГУЛАКЧЫРЛА — Гызыларбат районында (Черкезлиде) гуйы. *Гулак* — өң шу ерде отуран ёмут тиресиниң ады; *чырла* сөзи барада середиң: Гаррычырла.

ГУЛАМ [Гула:м] — Ёлөтен районында (Гарагумда) гуйы. *Гулам* — адам ады.

ГУЛАМГАЛА [Гула:мгала:] — Йыланлы районында гадымы гала. *Гулам* — адам ады.

ГУЛАН — Дашховуз районында (Тәзебазарда) оба; Ашгабат районында (Гарагумда) Гыпжагың обасы, гуйы. Бу ат Гуланлы диен адың гысгалан гөрнүшидир.

ГУЛАНАШАН [Гулана:шан] — Эсеңгулы — Гызылетрек төвереклеринде белент депе. Түркменистаның әхли еринде диен ялы өң гулан болупдыр, эмма хәзир СССР-де ябаны гуланларың сакланан ери диңе Батхыз горугханасыдыр.

ГУЛАНАШДЫ [Гулана:шды] — Чаршаңңы районында (Келифде) даг.

ГУЛАНГУЙМА — Газанжык районында (Гарагумда) гуйма («гуланлы гуйма»).

ГУЛАНГУМ — Бәхерден районында (Сүнчеде) өң гулан көп болан гум.

ГУЛАНГЫРЛАН — Ашгабат районында (Гарагумда) яйла, оба; Гарабогаз кенарында улы бурун.

ГУЛАНДАГ [Гуланда:г] — Гүнбатар Түркменистанда даг («гуланлы даг»).

ГУЛАНДЕПЕ — Гызыларбат районында (Завда) ики саны депе («гуланлы депе»).

ГУЛАНЛЫ — Тагтабазар районында (Галайморда) дере, оба, яйла; Ашгабат ве Гәверс районларында (Гарагумда) обалар, гуюлар.

ГУЛАНЛЫАТА — Гызылетрек районында өвлүйә. Гуланлыбаба диен ер Газанжык районында-да бар. Шол ерде өң гулан авланыпдыр.

ГУЛАНЛЫК — Сарыгамыш төверегинде ер ады.

ГУЛАНТАКЫР — Гүнбатар Гарагумда такыр. Өң шол ерде гулан көп болупдыр.

ГУЛАНТЕЗЕКЛИ — Ашгабат районында (Гарагумда), ой, гуйы.

ГУЛАНЧЫ — Дәнев районында үч (Ёкары Гуланчы, Кетде Гуланчы ве Арап Гуланчы), Сакар районында (Чалтутда, Сыядагсакарда ве Көларыкда) хем үч саны (Гуланчы, Көне ве Тәзе Гуланчы) оба. *Гуланчы* (я-да *гуланжы*) — тире ады. Өң бу тирәниң векиллери гулан авлапдырлар.

ГУЛАНЧЫРЛА — Меркези Гарагумда гуйы («гуланлы чырла»).

ГУЛАРЫК [Гула:рык] — Гарабекевүл районында (Ламмада) арык. *Гул* — тире ады.

ГУЛАЧЛАМА — Хожамбаз гумунда бир гулач йүп етйән гуйы (чуңлугы 1,5 *м*).

ГУЛАЧЯП [Гулачя:п] — Көнеүргенч районында (Дерялыкда) кичи ябың ады дакылан оба.

ГУЛАШЧЕШМЕ [Гула:шчешме] — Газанжык районында оба, чешме. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ГУЛБАГШЫ — Гаррыгала районында (Дайнада) дере. *Гулбагшы* — дайналы адамың ады.

ГУЛБАШЫ — Киров районында (Гарагумда) гуйы, өри мейданы. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ГУЛГЕЛДИ — Меркези Гарагумда как. *Гулгелди* — шых тирели чопаның ады.

ГУЛГУЛБУЛАК — Чаршаңңы районында (Көйтен жүлгесинде) чешме. *Гул-гул* — сес меңзетмеси болуп, дашың арасындан батлы чыкян сувуң сесини аңладяр.

ГУЛГУСАН — Гүнорта-Гүндогар Гарагумда гуйы, өри мейданы.

ГУЛГЫРЛАН — Гаррыгала посёлогының якынында дар дере. Бу ат Дурды ханың (середиң: Дурдухан) ве Нурберди ханың Гаррыгала чозан Эйран гошунларыны шу дереде гырмаклыгы билен багланышыклы дөрейәр.

ГУЛЖА — Ёлөтен ве Тагтабазар районларында (Шөхратда ве Калиниңде) обалар. *Гулжа* — тире ады.

ГУЛЖАГАРЛЫБАШ [Гулжага:рлыбаш] — Ёлөтен районында (Эркисадыкда) оба. *Гулжа* ве *гарлыбаш* — тире атлары.

ГУЛЖАН [Гулжа:н] — Дашховуз районында (Бойда) Гулжан сердарың ады дакылан оба.

ГУЛЖАР — Сакарчәге районында (Чашгында) Гүлжар диен адамың ады дакылан оба.

ГУЛЛАР — Сакар районында (Талханбазарда) бирнәче обаның тутуш ады. *Гуллар* — тире ады. Ерли илат бу тирәниң векиллериниң гечен асырда Эйрандан зор билен сүрлүп гетирилендигини гүррүң берйәрлер (гулларың өвлүйәсине хем *Хожамашат* дийилйәр).

ГУЛМАЧ — Газанжык районында оба, даг. өвлүйә. Адың манысы белли дәл (әхтимал, тире ады). Шу районда Бурунгуюгулмач диен гуйы хем бар.

ГУЛПАКЛЫ — Тельман районында (Өкүзяпда) оба. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ГУЛТАГАРЫК [Гултага:рык] — Гарабекевүл ве Хожамбаз районларында (Ламмада ве Бурдалыкда) арыклар. *Гултак* — тире ады.

ГУЛТАК — **1.** Хожамбаз ве Гарабекевүл районларында (Бурдалыкда ве Ламмада) обалар. *Гултак* — тире ады. Яшулулар бу тирәниң векиллерини Әрсары бабаның Гултак диен пәлван оглунуң несиллери дийип дүшүндирйәрлер. Абылгазының сежресинде Гултак ве Ёмут — Огуржык алпың Гулмы диен агтыгының несиллери хөкмүнде белленилйәр (*Кононов.* Родословная, 73 сах.). **2.** Газанжык районында (Дәнеатада) яйла. *Гултак* — адам ады.

ГУЛТАКЛЫОБА [Гултаклыо:ба] — Тельман районында (Өкүзяпда) оба. *Гултак* — оба яшулусы болан адамың ады.

ГУЛТАКЫРЫ — Бәхерден районында (Гарагумда) оба, гуйы, такыр, өри мейданы. *Гул* — әхтимал, адам ады. Бу ере *Он единиң ойы* хем дийилйәр, чүнки 1930-нжы йылда Бәхерден район халк магарыф бөлүминиң мүдири Ораз Байымовың ёлбашчылыгында 17 адамдан ыбарат болан гызылтаяклылар отряды басмачылар билен сөвеше гирип, олары пайхынлаяр, эмма басмачыларың соңкы гүйчлери билен болан сөвешде 17 герчегиң хеммеси шу такырда гурбан боляр. Хәзир обада 17-лериң хорматына улы ядыгәрлик дикелдилди (*С. Өвезбердиев.* Чөлдәки кепдерилер. — «Эдебият ве сунгат», 28.1. 1973).

ГУЛТАКЯП [Гултакя:п] — Сарагт районында (Ялавачда) яп. *Гултак* — тире ады.

ГУЛТУНДЫ — Гарагумда ер ады. Бу ат шол ериң (гуйының) сувсузлыгы билен багланышыклы болса герек. Деңешдириң: Сувсузлык.

ГУЛЧЫКАН — Ашгабат районында (Дервезеде) чулба. «Эйран-түрк-

мен урушлары дөврүнде эйранлы гошунлар (олара, көпленч, *гуллар* диййәрлер) шу чулбаның үстүне чыкып горанып дырлар» диййип гүррүң берйәрлер.

ГУМАЖЫК — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) гумажык дере.

ГУМАКЛЫ — Гарабекевүл каналының башсакасындакы оба, гумаклы ер.

ГУМАЛАКЛАР — Мары районында (Пешаналыда) оба. *Гумалаклар* — тире ады.

ГУМГАЛА [Гумгала:] — Дашховуз ве Көнеүргенч районларында (Тәзебазарда ве Акдеряда) обалар, гумдан салнан галалар; Кака районында гумуң ичинде ерлешйән гала.

ГУМГАРА — Газанжык районында чәгесөв гара депе.

ГУМГАЧЫ — Октябрь районында (А. Нагыев оба советинде) гумдан эдилен гачы ве онуң ады дакылан оба.

ГУМГИДЕН — Гүндогар Гарагумда гуйы, өри мейданы.

ГУМГҮЗЕР — Сакарчәге районында (1—2-нжи Акяпда) ябың гумлы гүзериниң якынында ерлешйән оба.

ГУМГӘДИК [Гумгә:дик] — Гызылетрек районында белент гум. Бу гум депесиниң песрәк («гәдик») еринден ёл гечйәр.

ГУМДАГ [Гумда:г] — Небитдага дегишли посёлок, небитли дагжагаз. Посёлогың орнуна өң *Гөгейинли* дийилйән экен, чүнки хәзирки гышкы кинотеатрың орнундакы оя сил сувлары йыгнанып, ол чыбын-чиркейиң, ылайта-да гөгейиниң месгени болупдыр. 1930-нжы йылларда дүйби тутулан посёлога 3 *км* гүнбатарындакы үсти гумлы пессежик дагың ады дакыляр. Гумдага хас өңлер *Бахангоша* ве *Монжуклы* хем дийлипдир (*К. Тегелеков*. Геологич. строение и нефтегазоносность Кум-Дага. — «Известия АН ТССР», 1961).

ГУМЕТЕК — Дәнев районында (Гызылйылдызда) гумуң этегинде ерлешйән оба; Чаршаңңы районында (Келифде) ики депе.

ГУМЖҮҢҢҮЛ — Көнеүргенч районында гадымы отурымлы ер, ой. Шол ердәки гумуң ортасында чуңңулың (кәлиң) бардыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир. Бу ат гечен асырың башында хем душ гелйәр (МИТТ, II, 365 сах.).

ГУМЙЫКЫЛДЫ — Хожамбаз районында (Кыркөйлүде) оба (оңа *Гөкжегум* хем дийилйәр). Яба ве экин мейданларына гум сырап дуранлыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ГУМКЕНТ — Фарап районында (Кырачда) гумуң ортасында ерлешйән оба ве арык. Ерли геплешикде *Гумкент* — «чөлдәки оба» ве «чөлдәки оазис» диен манылары аңладяр.

ГУМЛУГАЛА [Гумлугала:] — Көнеүргенч районында (Акдеряда), оба, гала. Бу адың «гумдакы гала» ве «гумлы тиресиниң галасы» диен манылары бар.

ГУМЛЫ — Түркменгала районында (Дайханда) гумлы оба.

ГУМЛЫОБА [Гумлыо:ба] — Векилбазар ве Тельман районларында (Гоңурда ве Томмакяпда) гумуң якынында ерлешйән обалар.

ГУМЛЫУШАК—Тельман районында (Гөкчәгеде) оба (оңа *Амангелди бегиң обасы* хем дийилйәр). Адың манысы: «гумуң якынында ерлешйән ушак тиреси».

ГУМПЕТДЕ —Чаршаңңы районында гумлук ве петделик ерде ерлешйән оба. *Петде* — тораңңының бир гөрнүши.

ГУМСЕПИШЕН — Гүнбатар Түркменистанда гум, ики гумуң сепишен, ягны бирлешен ери.

ГУМЧЕРКЕЗАРЫК [Гумчеркеза:рык] — Гарабекевүл районында (Ламмада) гумлук, черкезлик ерден газылан арык.

ГУМЧУЛБА — Ашгабат районында (Меркези Гарагумда) гумлы чулба.

ГУМЯП [Гумя:п] — Мургап районында гумуң ичинден чекилен яп.

ГУМЯСГА — Тагта районында гум. Ёмут диалектинде *ясга* я-да *есге* сөзи гүзерлери, белент депелериң, гырларың ясы, гечмек үчин аматлы, япгыт ерлерини аңладяр. Гумясганың хем песрәк еринден ёл гечйәндиги үчин, оңа шейле ат берлипдир. Бу ат

XVIII асырың ахырларында хем душ гелйәр (МИТТ, II, 350 сах.).

ГУМЯТАК — Тельман районында (Пагтачыда) оба, гумдакы мал ятак.

ГУНДУЗКӨЛ [Гундузкө:л]—Чаршаңңы районында (Көйтенде) чешме. Шу чешмеде өң гундуз яшапдыр.

ГУРАЙЫШ — Гарабекевүл ве Хожамбаз районларында обалар. Гарабекевүл районының өңки ады. *Гурайыш* — эрсарыларың гара тиресиниң бир бөлеги. Арапларың составында-да гурайыш (корейшитлер) тиреси болупдыр. В. В. Бартольд бу тирәниң векиллериниң Бухара беглигинде хем яшаяндыгыны беллейәр (*Бартольд*. История, 196 сах.).

ГУРАЙЫШАРЫК [Гурайыша:рык] — Гарабекевүл районында Гурайыш обасына барян арык.

ГУРАЙЫШЖЕҢНЕЛ — Саят районында гурайыш тиресиниң яшан жеңңели ве шол ере барян арык.

ГУРАКГУЙЫ — Гызыларбат районында (Бендесенде) гуйы. *Гурак* — шых тиреси.

ГУРАМА — Векилбазар, Мары ве Сакарчәге районларында (Гоңурда, Акыбайда ве Д. Сәхедовда) обалар; Амыдеря бойларында бирнәче арык. Дүрли тирәниң векиллеринден дурян обалара, дүрли тирәниң билелешип газан япларына Гурама дийилйәр.

ГУРАМААРЫК [Гурамаа:рык] — Гарабекевүл ве Хожамбаз районларында (Гурайышда ве Меканда) бирнәче тирәниң билелешип газан арыклары.

ГУРАМАМУРТАЗА [Гурамамуртаза:] — Ёлөтен районында (Худайбердиевде) оба. *Гурама* ве *муртаза* — тире атлары.

ГУРАН [Гу:ра:н] — Киров районында (2-нжи Бабадайханда) сув етмедиклиги себәпли экини гуран мейдан.

ГУРБАВГОРКУЗАН — Гөклепе районында (Маркөвде) чешме. *Гурбав* — адам ады.

ГУРБАНАЛЫЧУЛБА [Гурба:на:лычулба]—Ашгабат районында (Меркези Гарагумда) чулба. *Гурбаналы* — адам ады.

ГУРБАНГАЗ [Гурба:нга:з] — Эсенгулы районында (Ажыяпда) экеранчылык мейдан ве Этрегиң көпрүси. Әхтимал, *Гурбан* — адам ады; *газ* — «газгы», ягны как.

ГУРБАНГАЛА [Гурба:нгала:] — Байрамалы районында демир ёл станциясы, гала. *Гурбан* — адам ады.

ГУРБАНГАЧАН [Гурба:нгачан] — Сакарчәге районында (Гарагумда) гуйы. Гурбан диен усса бу гуйыны газмага башлаяр, эгрелдйәр, сув чыкарыбилмән, гуйыны ташлап гачяр.

ГУРБАНДӘЛИ [Гурба:ндә:ли] — Ашгабат районында (Меркези Гарагумда) гуйы, өри мейданы. *Гурбан* — адам ады; *дәли* — онуң лакамы.

ГУРБАНКЕЛИНЕБЕГ [Гурба:нкели:небег] — Сакар районында (Гарамахмытда) оба (оңа *Гурбанкелоба* хем дийилйәр). *Гурбанкел* ве *инебег* — тире атлары.

ГУРБАНКЕМ [Гурба:нкем] — Октябрь районында (Гызылбайдакда) өң оба, кем тирели Гурбан диен адамың газдыран гуюсы.

ГУРБАНМӘММЕТ [Гурба:нмәммет] — Газанжык районында (Гарагумда) оба, гуйы. *Гурбанмәммет* — гуйыны газдыран адамың ады.

ГУРБАНСЕЙИТ [Гурба:нсейит] — Гызылетрек районында (Мадавда) оба, гуйы. Илки гөк тиресинден болан Гурбансейит Хажы диен байың газдыран гуюсына, соңра онуң янындакы оба шу ат галяр.

ГУРДИНМЕЗ [Гу:рди:нмез] — Гүнбатар Түркменистанда гум, дик гыр («мөжек ниип билмейән гыр»).

ГУРДӨЛЕН [Гу:рдөлен] — Эсенгулы районында гуйы, деңзиң адасы. Ада габалан гуртларың гырылмаклыгы нетижесинде, ол шейле ат алыпдыр.

ГУРРУК — Тагтабазар районында (Дашкөпрүде) оба, гуйы; Гарагумда гуюлар. Аз сувлы, гөмлен я-да ташланан гуюлара *гуррук* дийилйәр.

ГУРРУКБИЛ [Гуррукби:л] — Сарагт — Тагтабазар аралыкда (Батхызда) гыр («гуррукл ы бил»).

ГУРРУМСАКДЕПЕ — Гөкдепе районында депе. Роваята гөрә, бу ерде залым патыша ве бейлеки ярамаз адамлар жайланыпдыр.

ГУРТГЕЗ [Гу:ртгез] — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере, дагың гәдиги («гуртлы гез»). *Гез* сөзи барада середиң: Гезгәдик.

ГУРТГУЗЛАН [Гу:ртгузла:н] — Тагта районында (Бедиркентде) оба ве ер ады; Гызыларбат районында (Гарагумда) шор мейдан, депиз. Тагтадакы Гуртгузланың ады Моллапепесиң дөредижилигинде-де душ гелйәр: *Безиргенде, Гуртгузланда тапылмаз* («Тапылмаз»).

ГУРТГУЙЫ [Гу:ртгуйы] — 1. Красноводск районында гуйы, Гаратеңир станциясының орнуның өңки ады. *Гурт* — гуйыны газдыран адамың ады. 2. Газанжык районында (Ясгада) гуйы, Үнзүң гамышлык, гаялык ери («гуртлы, ягны мөжекли гуйы»).

ГУРТЗӘКИР [Гу:ртзә:кир] — Мары районында (Мүлкбагшыда) оба. *Гурт* ве *зәкир* — тире атлары.

ГУРТЛУДЕПЕ [Гу:ртлудепе] — Гарагум районында (Акмейданда) гадымы Мары — Хыва кервен ёлунын угрунда икинжи кервенсарай болуп хызмат эден *Башан* (я-да *Фашан*) диен орта асыр шәхериниң харабасы, оба. Галаның түмейи (говагы, туннели) болуп, онда гурдуң (мөжегиң) сүрени бар экен.

ГУРТЛЫ [Гу:ртлы] — 1. Ашгабат районында оба, сув ховданы (көл). Бу ерде *гурт* — «гурчук» манысындадыр, чүнки хәзирки көлүң орнундакы оя йыгнанян сувда өң гурчук көп дөрейән экен. Оба илери гөченден соңра, онуң өңки орны *Гарры Гуртлы* дийип атландырылыяр. 2. Челекенде ер ады. Бу ат «мөжекли» диен манытдадыр.

ГУРТСУВЫ [Гу:ртсувы] — Ашгабат районында (Ховдан шоссесиниң угрунда) чешмежик; Гөкдепе районында (Гарагумда), гуйы («мөжеклериң сув ичйән ери»).

ГУРУГАЗГЫ [Гу:ругазгы] — Эсенгулы — Гызылетрек районларында сувсуз как. *Газгы* — «газып бежерилен как» диймекдир.

ГУРУГӨКЖЕ [Гу:ругө:кже] — Гүнорта-Гүндогар Гарагумда гуйы, ери мейданы. *Гуры* — «сувсуз» (чүнки гуйы үчүнжи гезек газыландан соң, 85 метрден сув чыкяр); *гөкже* — тире ады.

ГУРУГУДУК [Гу:ругудук] — Байрамалы районында (Үчажыда) гуры тирели Абдырахман диен гарабекевүлли адамың газдыран гуюсы (*гудук* — «гуйы»).

ГУРУГЫЗЫЛ [Гу:ругызыл] — Красноводск районында (Каспи билен Гарабогазы бирлешдирйән богазың угрунда) өң посёлок, хәзир ер ады. Бу ат «гызыл гумлы, чагыллы гуры ер» диен манытдадыр.

ГУРУДАНДАН [Гу:руданда:н] — Теҗен — Душак аралыгында гум. Оңа нәме себәпден бейле ат дакыланлыгы белли дәл. Бу ат илки шол ердәки от-чөпсүз («гуры») дүзлүгиң адыдыр. Деңешдириң: гумда *гарадендан* диен от битйәр.

ГУРУДЕРЕ [Гу:рудере] — Ашгабат, Гаррыгала, Гызыларбат районларында чешмесиз («гуры») дерелер.

ГУРУЖАОРУН [Гу:ружаорун] — Сарыгамышда деряның гуры ханасы.

ГУРУЖАӨЗЕК [Гу:ружаө:зек] — Сарыгамыш көлүниң якынында жар, акын угры. *Гуры* — «сувсуз»; *өзек* — «жар», «акын угры», «кәл».

ГУРУКАК [Гу:рукак] — Гәверс районында Калинин адындакы совхозың посёлогы, өң как.

ГУРУЛТАЙ — Халач районында (Гарагумда) гуйы. Ол ССКП-ниң XXII гурултайы гечйән дөврүрде уланмага берилйәр.

ГУРУМСАЙ — Чаршаңңы районында (Көйтендагда) жүлге. Бу ат «дашлы жүлге» диен манытдадыр, чүнки силиң үйшүрен дашлары бар. *Гурум* сөзүни М. Кашгары «даш», «улы даш» дийип (*Кашгары*, I, 458 сах.), Мурзаевлер хем «дагың этегине, деряның ханасына үйшен дашлар» дийип (*Мурзаевлер*, 126 сах.). дүшүндирйәрлер. Чаршаңңы районында актив уланылян *сай* сөзи кенарлары япгыдрак жарлары аңладяр. М. Кашгары дөврүнде бу сөз «гара дашлы ер» манысында хем уланылыпдыр (*Кашгары*, III, 173 сах.).

ГУРУСАЙТЕРС [Гу:русайтерс] — Чаршаңңы районында (Гарлыкда) отурымлы ер, дере. «Терс диен тирәниң сувсуз сайы, кәли».

ГУРУХОВДАН [Гу:руховда:н] — Гәверс районында (Манышда) ер ады («сувсуз ховдан») ве онуң ады дакылан оба.

ГУРУЧАЙ [Гу:руча:й] — Бәхерден районында (Бөрмеде) сувсуз дере; Кака районында (Бабадурмазда) дагың сил гелйән улы агзы.

ГУРУШОР [Гу:рушо:р] — Мары областында (Гарабилде) гуры шорлук (Ороним, 151 сах.).

ГУРШУНДАШЛЫ [Гуршунда:шлы] — Гаррыгала районында (Гаракелде) даг (ерли геплешикде: *Гурчундашлы*). Агыр гара дашларың көплүги үчин, дага шейле ат берлипдир.

ГУРШУН МАГДАН КӘРХАНАСЫ — Чаршаңңы районында (Көйтендe) посёлок. 1943-нҗи йылда шу ерде ёкары хилли гуршун өндүрйән кәрхана ише гиризилди.

ГУТАЛКӨЛ [Гуталкө:л] — Халач районында (Пелвертде) көл. *Гутал* — тире ады.

ГУТЖУЛЫ — Сакар районында (Чалтутда) оба. *Гутжы* — тире ады.

ГУТЖУХОРАСАН [Гутжухораса:н] — *сер.* **Гутжы.**

ГУТЖУЧАНДЫР — Сакар районында (М. Горький оба советинде) гутжы ве чандыр тирелериниң яшаян обасы.

ГУТЖЫ — Сакар районында (Сыядагсакарда) оба. Гутжы ве хорасан тирелериниң яшаяндыгы үчин, бу оба *Гутжухорасан* хем дийилйәр.

ГУТЛАМДЕПЕ [Гутла:мдепе] — Байрамалы районында (Гурбангала төверегинде) депе. Оңа Гарабекевүлдәки Гутнамгаланың адының дакылан болмагы мүмкиндир, чүнки Хыва ханы Мухаммет Рахым 1822—1823-нҗи йылларда Гутнамың (Гарабекевүлиң) хәкими Солтаннияз гаравулбегини 800 адам билен бирликде Мары оазисине гөчүрйәр (МИТТ, II, 422 сах.). Шол гөчен адамлар (гутнамлылар) илки шу депәниң төверегинде отуран болса герек.

ГУТЛУБАЙ [Гутлуба:й] — Көнеүргенч районында оба (оңа *Сапаргөл* хем дийилйәр). *Гутлубай* — тире ады.

ГУТЛУГАДАМ — Эсенгулы районында (Чекичлерде) ер ады (оны карталарда *Адамгудук* гөрнүшинде нәдогры язярлар). *Гутлы Гадам* — әхтимал, адам ады.

ГУТЛУГЕЛДИ — Ашгабат районында (Бокурдакда) гуйы. *Гутлугелди* — адам ады.

ГУТЛУМЫРАТ [Гутлумыра:т] — Бәхерден районында (Нохурда) дере, чешме, дагың говагы. *Гутлумырат* — адам ады.

ГУТЛЫАЯК — Гөкдепе районында (Гарагумда) гуйы, оба. *Гутлы* — әхтимал, адам ады; *аяк* — онуң лакамы.

ГУТЛЫЕВ НОБАТ — Чәржев районында энчеме йыллап колхоз башлыгы болуп ишлән Социалистик Зәхметиң Гахрыманы Нобат Гутлыевиң хатырасына ат дакылан оба (өңки ады *Ясыдепе*).

ГУТНАМ [Гутна:м] — Гарабекевүл районында (Большевикде) галаның ады дакылан оба. Середиң: Гутнамгала.

ГУТНАМГАЛА [Гутна:мгала:] — Гарабекевүл районында гадымы гала. Адың манысы белли дәл. Ирки вагтларда Гарабекевүл төвереклериниң тутуш ады хөкмүнде уланылан бу сөзе Недир шаның тарыхында-да душ гелйәрис (МИТТ, II, 158 сах.).

ГУШБЕГИ — Ленин ве Октябрь районларында ябың ады дакылан обалар; Калинин, Көнеүргенч районларында яплар; Сакарчәге районында гала. *Гушбеги* — Хыва ханлыгында ве Бухара эмирлигинде чин ады. Ябы Хыва ханының гушбегиси газдыряр. Әхтимал, галада-да Хываның дикмеси (гушбегиси) отуран болса герек.

ГУШГУЗЛАН [Гушгузла:н] — Челекен ярым адасында гум.

ГУШГУЗЛАНГАЯ [Гушгузла:нгая] — Гызыларбат районында әлгушларың көп болян гаясы.

ГУШГЫ — Мары областында район, шәхер. СССР-иң гүнорта нокады; кичижик деря. Бу ат парс-овган диллериндәки *кушк* («көшк») сөзүндендир, чүнки Овганыстаның даглык

районларында кичирәк галалара, диңлере *көшк* дийлипдир (*Бартольд.* Орошение, 207 сах.). Гушгы шәхериниң орнуна өң *Шыхыжүнейит* дийилйән экен (*Шыхыжүнейит* — өвлүйә ады). 1885-нжи йылда Пенди оазиси руслар тарапындан эелененден соң, олар хәзирки шәхериң орнунда беркитме гуруп, оңа Гушгының якынында, Овганыстаның территориясында ерлешйән *Көшк* диен обаның адыны дакыпдырлар (Кушкинский пост), соңра бу *Гушгы галасы* диен ат билен чалшырыляр, чүнки Гушгы хакыкы гала өврүлйәр, төвереги беркидилйәр (хәзир шол беркитмеден диңе Полтава дервезеси сакланыпдыр). Гушгы дерясы болса Овганыстандакы Көшк диен обаның янындан гечйәндиги үчин, илки руслар тарапындан Кушкинка дийлип атландырылыпдыр. Түркменлер оңа өңем, хәзирем *Моруң сувы* диййәрлер, тарыхчыларың эсерлеринде-де ол шу ат билен душ гелйәр (МИТТ, II, 482 сах.).

ГУШЛУБУРУН — Мары областында (Меркези Гарагумда) гыр, гырың бурун болуп дуран ери, гушлы ер.

ГУШЛУГАЯ — Тагтабазар районында (Эрденде) оба, гушлы гая; Гызыларбат ве Ёлөтен районларында (Завда ве Сандыкгачыда) гушлы гаялар.

ГУШЛУЖАР — Кака районында улы жар.

ГУШЛУК — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере, даг. Дере Гушлук (середиң: Өйлегушлук) диен чешмәниң якынындан башланяндыгы үчин шейле ат алан болса герек.

ГУШЛУТАМ [Гушлута:м] — Мары районында (Дөртгуйының якынында) гуйы, демир ёл разъезди.

ГУШЛЫ — Гүнбатар Түркменистанда шор.

ГУШЧУГУМ — Сарагт районында гушлы гум. *Гушчы* сөзүниң «гушлы» (*-чы/-чи* аффикси кәерде *-лы/-ли* ерине уланыляр) ве «гуш авлаян» ялы манылары бар. Онуң тире ады болмагы-да мүмкиндир.

ГУШЧУЯП [Гушчуя:п] — Түркменгала районында (Рахатда) яп. Гушчыны ябы газдыран мирабың ады хасаплаярлар.

ГУШЧЫ — Керки районында (Гарагум каналының угрунда) көл. Середиң: Гушлугум.

ГУШЧЫАТА — Октябрь районында (Үстюртда) гуйы, өри, өвлүйә. Середиң: Гушчугум.

ГУЮЖЫК — Гумдаг төверегинде небит ожагы; Эсенгулы районында гуюлы экеранчылык ер; Гызыларбат районында (Гарагумда ве Жежирсде) гуйы, дере; Ашгабат, Газанжык районларында ве кичи Балканда гуюлар.

ГУЮЛЫ — Байрамалы районында гуюлы гала; Хожамбаз районында (Гултакда) гуюлы ой, өри мейданы.

ГУЮЛЫДЕРЕ — Гаррыгала районында бирнәче гуюсы болан дере.

ГУЮЛЫК — Октябрь районында (Ленинградда) оба, өң көп гуюлы ер.

ГУЮЛЫОЙ [Гуюлыо:й] — Красноводск районында (Гүржеде ве Сөйлүде) ики ой, гуйы.

ГУЮСАЙ — Дашховуз областында гадымы отурымлы ер, гала, гуйы («гуюлы сай»). *Сай* сөзи барада середиң: Гарасай.

ГУЯНАГЫЗ — Калинин районында Сөхбетябың Амыдерядан баш алян ери («деря сувуның канала гуйян агзы») ве шол ерде ерлешен оба.

ГҮВВҮЛДИ — Кака районында (Бабадурмазда) даг, ел дегенде гүвләп дуран чуң жайрык.

ГҮВЕН — Гаррыгала районында (Чендирде) улы дере, гая, чешме. Адың манысы белли дәл. Оны «гүвлеме» дийип душүндирйәрлер.

ГҮВЛЕМЕ — Гызылетрек районында дере, олум. Гүвлеме дересинден гелйән сил сувуның Сумбара гүвләп гуйяндыгы үчин, дерә ве олума шейле ат берлипдир. Гаррыгалада дагың улы депесине-де *Гүвлеме* дийилйәр. Оңа Гүвлемечайың ады галыпдыр.

ГҮВЛЕМЕЧАЙ [Гүвлемеча:й] — Гаррыгала районында сувы ёкардан инйән чешме.

ГҮДҮРОЛУМ — Гызылетрек районында (Акяйлада) оба, депе, Этрегиң олумы. *Гүдүр* (кабулы дилинде *гүдәр,* парс дилинде *годар*) — «гүзер» сөзүниң бир гөрнүшидир; *олум* хем «гүзер» диймекдир (шу ерде Этрек дерясының гадымы гүзери, гечелгеси бар). *Гүдүр* сөзүниң манысы ятдан чыкарылансоң, ерли илат ол сөзүң ызына *олум* сөзүни гошупдыр (*Гүдүролум* — «гүзер — гүзер»).

ГҮЖЕН — Бәхерден районында (Бөрмеде) дере, чешме. Адың манысы белли дәл.

ГҮЖҮКГЫРЛАН — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере.

ГҮЖҮКЛИ — Гәверс районында (Манышда) йыртыжы хайванларың яшамагы үчин аматлы даг.

ГҮЖҮКСАЯТЛЫ — Ёлөтен районында оба. *Гүжүк* — тире ады; *саятлы* — Саятдан гөчүп гелен илат.

ГҮЖҮКСУВЫ — Газанжык районында (Дәнеатада) чешме. *Гүжүк* — шу чешмәни ачан адам.

ГҮЖҮМЛИОРМАН — Йыланлы районында (Гызылда) өң улы гүжүми болан оба. *Орман* — тире ады.

ГҮЖҮНДЕПЕ — Красноводск районында (Огланлыда) депе. *Гүжүн* — чопаның ады.

ГҮЗЕР — Калинин районында (Бирлешикде) гүзериң якынында ерлешен оба.

ГҮЙЧГЕЛДИ — Гүнбатар Түркменистанда гыр. *Гүйчгелди* — адам ады.

ГҮЛАБАТ [Гүла:ба:т] — Фарап районында (Битикде) тәзе ат дакылан оба.

ГҮЛБУЛАК — Чаршаңңы районында (Хожейпилде) гыралары гүлли, сүйжи сувлы чешме.

ГҮЛДҮЙРЕН — Гаррыгала районында (Чендирде) гүлли, чеменли дереден акян чешме.

ГҮЛЕГЕНЖЕ — Халач районында (Пелвертде) оба ве арык. *Гүлегенже* — тире ады.

ГҮЛЖЕМАЛ ХАНЫҢ БАГЫ — Байрамалы районында (Ленин обасында) Гүлжемал ханың отуран ери ве багы (хәзир инчекесел бежерилйән сагалдыш жайы).

ГҮЛЛИАДА [Гүллиа:да] — Ашгабат районында (Херрикгалада) экин экилйән гиң мейдан (оңа *Гүлзада* хем дийилйәр). Дүзлүге гүл битйәндиги ве ортасында депе («ада») бардыгы үчин шейле ат берлипдир.

ГҮЛЛҮГАЛА [Гүллүгала:] — Кака районында гадымы кәриз, гала.

ГҮЛЛҮДЕРЕ — Гаррыгала районында (Көнекесирде) гүлли дере, чешме.

ГҮЛПЕР — Мургап районында (Говшутбентде) гум, оба. Адың манысы белли дәл. Ерли илат Гүлпери ханлык сүрен гызың ады хасаплаяр.

ГҮЛПЕРИ — Гаррыгала районында (Чендирде) чешме. Ерли илат шу ерде Гүлпери диен аялың отурандыгыны гүррүң берйәр.

ГҮЛҮСТАН [Гүлүста:н] — Йыланлы районында совет дөврүнде ат дакылан оба. Өңки ады *Гарамазы.*

ГҮЛӘЛЕКДЕПЕ [Гүлә:лекдепе] — Кака районында (Артыкда) археологик әхмиетли депе.

ГҮЛӘММЕТ [Гүлә:ммет] — Мары районында (Акыбайда) көне гуйы. *Гүләммет* (*Гүлмухаммет*) — адам ады.

ГҮММЕЗЛИ — Түркменгала районында (Дайханда) гүммезли жайы болан оба; Сарагт районында гүммезе меңзеш ики депәниң янында ерлешен гуйы.

ГҮММЕЗЛИОБА [Гүммезлио:ба] — Тельман районында (Тәзегалада) оба (оңа *Жигирдеклиганёкмаз* хем дийилйәр). Өң шу обада гүммезли жай бар экен.

ГҮМПГҮМПДЕПЕ — Чаршаңңы районында белент депе. *Гүмп-гүмп* — сес меңзетмеси. Үстүнден йөрәниңде сесиң янланмагы нетижесинде оңа шейле ат берлипдир, әхтимал, депәниң ашагында бошлук бар болса герек.

ГҮНДОГАР СУВ ХОВДАНЫ — Ашгабат шәхериниң гүндогар тарапында Гарагум каналының III нобатының угрунда сув ховданы (мейданы 3 *кв. км,* максимал гөврүми 6,25 *млн. кв м*). Спорт сув ховданы, Спорт көли ялы атлары хем бар болан бу ховдана илкинжи гезек 1967-нжи йылда сув гойберилди (ТСЭ, II т., 434 сах.).

ГҮНДҮШМЕЗ — Ашгабат районында (Дервезеде) гуйы. Өң бу ерде сазак көп экен.

ГҮНЕЙДЕРЕ — Бәхерден районында (Нохурда) дагың гүнейинде ерлешйән дере, чешме.

ГҮНЕЙИГДЕ — Гызыларбат районында Игделер диен топар гуйының бири («гырың гүнейиндәки игдели гуйы»).

ГҮНЕЙИШ — Байрамалы районында («Москва» совхозында) депе (оңа *Гүнешдепе* хем дийилйәр). *Гүнеш* ве *гүнейиш* сөзлери бир задың (дагың, депәниң) гүн душйән тарапыны аңладяр. Бу адың *гүнеш* диен тире билен багланышыклы болмагы-да мүмкиндир.

ГҮНЕЙЧЕШМЕ — Гөкдепе районында дагың гүнейинде ерлешйән чешме.

ГҮНЕШ — Керки ве Хожамбаз районларында (Гувакда ве Беширде) обалар. *Гүнеш* — тире ады.

ГҮНЕШАРЫК [Гүнеша:рык] — Керки районында (Гувакда) өң гүнеш тиресиниң арыгы.

ГҮНОРТА-ГҮНДОГАР ГАРАГУМ — Гарагум чөлүниң гүнорта-гүндогар тарапкы улы бөлеги. Ол демиргазыкда Орта Азия демир ёлы, гүнортада Батхыз ве Гарабил белентликлери, гүнбатарда Тежен дерясы, гүндогарда хем Өзбегистан ССР-и билен арачәклешйәр (ТСЭ, II, т., 447 сах.).

ГҮНУЗЫНДАГ [Гүнузы:нда:г] — Гаррыгала районында даг (белентлиги 1329 *м*).

ГҮРЖЕ — Красноводск районында (Акгуюда) оба. Илерки Гүрже, Ортакы Гүрже ве Ашакы Гүрже диен үч саны сүйжи сувлы гуйының бир ерде («гүрже») ерлешендиги үчин, илки гуюлара, соңра оба шу ат берлипдир (бу ады *Гүржи* гөрнүшинде нәдогры язярлар).

ГҮРЖИ — *сер.* **Гүрже.**

ГҮРЛЕВҮК — Бәхерден, Гаррыгала ве Гызыларбат районларында дагың ёкарсындан шаглап эңйән чешмелер; Бәхерден Нохур обасында шаглавук; Бөтендаг төверегинде ики гыр.

ГЫЖЫККАЗАРМА — Тагтабазар районында демир ёл казармасы. *Гыжык* — адам ады. өң бу ере *Гыжыгөлен* диййән экенлер, чүнки шол ерде салырлардан Гыжык батыр диен йигит өлдүрилипдир.

ГЫЗАН — Саят районында (Меръеде) оба (оңа *Сейитҗемаларык* хем дийилйәр). *Гызан* — тире ады.

ГЫЗАНЯП [Гызаня:п] — Ленин районында (Кетгенлиде) өң сакарларың гызан тиресиниң газан ябы.

ГЫЗБИБИ [Гы:зби:би] — Орта асыр Мары шәхериниң Пөвризе (Фируза) дервезесиниң якынында бина эдилен мавзолей (XI асыр). Кәбир алымларың пикирине гөрә, онда солтан Санҗарың 1156-нҗы йылда арадан чыкан ве ил ичинде Гызбиби диен лакам билен таналан аялы Түркән хатын җайланыпдыр (ТСЭ, II т., 450 сах.). Гызбиби диен ер атлары ве өвлүйәлер Ёлөтен районының Талхатанбаба ве Гызылбайдак, Кака районының Душак ве Чәче, Чәржев районының Гутлыев обаларында хем бар. «Буларда гызлар җайланыпдыр» дийип гүррүң берйәрлер, эмма бу хемме Гызбиби бабатда догры дәлдир, меселем, Талхатанбабадакы Гызбибиде эркек адам җайланыпдыр.

ГЫЗГАЛА [Гы:згала:] — Ашгабат, Байрамалы ве Дәнев районларында галалар. «Галада гызлар яшапдыр» дийип гүррүң берйән болсалар-да, олара ат дакылышының себәби белли дәл (әхтимал, булар халк фантазиясының дөреден метафорик атлары болса герек). Деңешдириң: Йигитгала. Байрамалыдакы Улы ве Кичи Гызгала VI—VII асырларда салнып, тә монголларың чозушына ченли барлы адамларың көшги — галасы болуп хызмат эдипдир (ТАЯ, 50—51 сах.). Ене середиң: Гызларгала, Йигитгала.

ГЫЗГАНЛЫ — Ашгабат районында (Бокурдакда) гуйы; Байрамалы, Мары ве Түркменгала районларында ер атлары.

ГЫЗГАНЛЫДЕРЕ — Тагтабазар районында дере.

ГЫЗГАЧАН [Гы:згачан] — Киров районында бейик гум. Язлага чыкыланда, байың гызы сөййән йигиди билен гачандыгы үчин, гума шейле ат берлипдир.

ГЫЗГАЧДЫ [Гы:згачды] — Халач районында (Гарагумда) ер ады.

ГЫЗГУЙЫ [Гы:згуйы] — Хожамбаз районында оба ве гуйы. Гуйының янында гызың гөвсүни яда салян ики саны депе бар. Бу ат, әхтимал, шонуң билен баглы болса герек.

ГЫЗГУЮСЫ [Гы:згуюсы] — Бәхерден районында (Гарагумда) гуйы, аклаң гум.

ГЫЗДЕҢЗИ [Гы:здеңзи] — *сер.* **Сарыгамыш.**

ГЫЗЗЫҢАН [Гы:ззыңан] — Кака районында (Мәнәниң 6 *км* гүнбатарында) дагың ичинде гала («гызың зыңан галасы»). Алымлар Арапгала, Ёвшангала, Гаратикен, Рүстемгала, Гыззыңан ялы атлары болан бу XIII асыр галасыны Хафиз-и Абрувың (XV асыр) ишлеринде агзалян *Баразандүкан бөлүги* диен гала билен бир хасап эдйәрлер (*Г. И. Курочкин, В. И. Осипов.* Крепость Қыз-Зынган. — «ТЯ», 1971, № 1).

ГЫЗЛАРГАЛА [Гы:зларгала:] — Гаррыгала ве Гөкдепе районларында галалар. Середиң: Гызгала.

ГЫЗЛАРДАШ [Гы:зларда:ш] — Красноводск районында (Аладепеде) үсти овадан дашлы депе.

ГЫЗЛАРМЕЙДАНЫ [Гы:злармейда:ны] — Гызыларбат районында (Хожагалада) өң отурымлы ер. Язлага чыкыланда, бир гиҗеде бирнәче гызың өз сөйгүлиси билен гачандыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ГЫЗМАМА]Гы:зма:ма[— Эсенгулы районында (Экеремде) депе, өвлүйә. Деңешдириң: Гарыбата, Талхатанбаба.

ГЫЗПАРА [Гы:зпа:ра] — Газанҗык районында (Орта Узбойда) археологик әхмиетли гадымы отурымлы ер, гуйы, өң оба. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ГЫЗУЧАН [Гы:зучан] — Гаррыгала районында (Күрүждейде) гая. 1930-нҗы йылда Оразҗемал атлы гыз гөтерип гелйән одуны билен шу гаядан гачяр.

ГЫЗЫЛ — 1. Гаррыгала, Ёлөтен, Йыланлы ве Керки районларында обалар. *Гызыл* — гөклең, сарык, гарадашлы ве әрсары тирелериниң овнук шахалары. **2.** Чәржев ве Хожамбаз районларында гумлар. Середиң: Гызылгум.

ГЫЗЫЛАҖЫ [Гызыла:җы] — Гарамәтныяз төверегинде гуйы, «Гызыл тиресиниң аҗы гуюсы».

ГЫЗЫЛАЙ [Гызыла:й] — Гызылетрек районында ой ер. Тәзе доган ай ялы эгрелип ятан бу ойда гызыл йылгынларың көпдүги үчин, ол ёкардан гызгылт гөрүнйәр.

ГЫЗЫЛАЙГЫР — Гөкдепе районында (Гарагумда) улы гызыл депе: *Айгыр* — «улы» (середиң: Айгырҗыклар).

ГЫЗЫЛАРБАТ — Красноводск областында шәхер, район, демир ёл станциясы. Илкинҗи гезек бу ат XIV асырда Гызылрабат формасында душ гелйәр. Өң гадымы Паравың төвереклеринде гурлан гөзел рабадың (ягны кервенсарайың) ады болан бу сөз соңра руслар тарапындан демир ёл станциясына дакыляр (*Б. А. Литвинский.* Отчет о работе. — Труды ЮТАКЭ, II. Ашхабад, 1953, 298 сах.). Ол рабат хәзирки халы артелиниң орнунда ерлешйән экен. Сес чалшыгы (метатеза) нетиҗесинде *рабат* сөзи *арбат* сөзүне өврүлипдир, нетиҗеде, Гызыларбат диен адың «гызыл аял», «гызыл абат» ялы хакыкатдан үзңе дүшүндиришлери йүзе чыкяр.

ГЫЗЫЛАРЫК [Гызыла:рык] — Хожамбаз районында (Беширде ве Оламда) ики арык, оба. *Гызыл* — тире ады.

ГЫЗЫЛАЯК — Керки ве Халач районларында обалар, өң өзбашдак район. *Гызылаяк* — тире ады. Ерли илат бу сөзүң «гызыл окаралы» я-да «гызыл кәсели» диен манысының тарапыны тутяр, чүнки бу тире Маңгышлакда отурян вагтында, олардан бири улы той эдип, илата гызыл окараларда нахар берипдир. Шондан соң төверекдәки илат бу обаның адамларына «гызыл окаралы» («аяклы») дийип ат берйәр. *Аяк* сөзи түрки халкларың энчемесинде хәзир хем «окара» «кәсе» маныларында уланыл-

яр. Меселем, уйгурларда *аяк* — «агач окара» (Уйгур-рус. сл. М., 1939, 8 сах.), гыргызларда «окара» (Киргиз. — рус. сл. М., 1940, 19 сах.), башгыртларда «улы табак» (Башкир.-рус. сл. М., 1958, 67 сах.), газакларда *шынаяк* — «окара» (Рус.-казах. сл. М., 1954, 889 сах.). ве ш. м. В. В. Радлов бу сөзи «окара», «горшок» дийип терҗиме эдйәр (*Радлов*, I, 201—202 сах.). М. Қашгары хем бу сөзи шол маныда уланыпдыр (*Кашгары*, I, 112 сах.). Бу айдыланлар Гызылаяк топониминиң «гызыл кәсели» диен маныда болмагының мүмкиндигини гөркезйәр. Бу ики обаны бири-биринден тапавутландырмак үчин, Халачдакы оба А ш а к ы Г ы з ы л а я к, Керкидәки оба хем Ё к а р ы я-да Т у т л ы Г ы з ы л а я к дийилйәр. Деңешдириң: Д а ш а я к.

ГЫЗЫЛБАЙ [Гызылба:й] — Сакарчәге районында гиң мейдан, жар; Мургап оазисинде гуйы. *Гызыл* — сарык тиреси. Гечен асырың орталарына ченли ол шу этрапда яшапдыр.

ГЫЗЫЛБАЙДАҚ — Елөтен районында посёлок; Октябрь районында оба. Совет дөврүнде дакылан ат.

ГЫЗЫЛБАЙЫР — Гызылетрек районында байырлыклар, оба. Такмынан, 50×90 *км* аралыгы тутуп ятан ве Соңудагдан Ялавач дагына, Чендир боюндакы Чокгамышдан хем Дивандерә ченли аралыкда ерлешйән яланач гызгылт байырлык реңкине гөрә шейле ат алыпдыр. Бу ада Магтымгулының дөредиҗилигинде хем душ гелйәрис: *Кесгин-кесгин ёлуң гечер, Г ы з ы л б а й ы р гөвүн ачар* («Соңудагы» гошгусы).

ГЫЗЫЛБАШАРЫҚ [Гызылбаша:рык] — Хоҗамбаз районында (Гаргалы Сурхуда ве Оламда) арыклар. Олары гызылбашлар, әхтимал, чараймак (середиң: А й м а г е й ж у к) топарына гирйән халкларың бири газан болса герек, чүнки бу ериң топонимиясында *аймак, хазары* ялы халк атлары душ гелйәр. Гызылбаш диен ат Алының культы боюнча дөрәндир, ягны Алы гызыл селле орапдыр. Оңа өйкүнен шайылара болса гызылбашлар дийипдирлер (деңешдириң: г а р а г а л п а к). Соңра бу ат парс гошунларына хем яйрапдыр (*В. А. Гордлевский*. Государство сельджукидов Малой Азии. Избр. соч. М., 1960, 243 сах.). Чүнки Ысмайыл Сефеви (XVI асыр) диен шаның гошунлары хем гызыл тахя гейип, үстүнден селле орапдырлар (Бабур-наме. Ташкент, 1958, 457 сах.).

ГЫЗЫЛБАШГАЛА [Гызылбашгала:] — Керки ве Хоҗамбаз районларында (Хатапда ве Оламда) галалар. «Булары гызылбашлар салыпдыр» дийип гүррүң берйәрлер.

ГЫЗЫЛБУЛАҚ — Чаршаңңы районында (Көйтенде) чешме. Бу чешме гызыл реңкли дузлара бай ерден чыкяндыгы үчин, сув гызгылт реңке бояляр.

ГЫЗЫЛБУРУН — Газанҗык ве Гызыларбат районларында реңки боюнча ат алан даглар, дагың бурунлары.

ГЫЗЫЛГАЛА [Гызылгала:] — Гәверс районында (Манышда) реңкине гөрә ат дакылан гала (хәзир оңа *Нилдепе* дийййәрлер).

ГЫЗЫЛГАТЫ — Байрамалы, Бәхерден районларында ве Гарагумда топрагының реңки ве хили боюнча ат дакылан гуюлар, каклар, өри мейданлары.

ГЫЗЫЛГАШ [Гызылга:ш] — Эсенгулы районында гаш ялы эгрелип ятан гызгылт реңкли ер.

ГЫЗЫЛГАЯ — 1. Красноводск районында посёлок. Онуң гүнортасыны тутуп ятан гызыл байырларда гая ёк, эмма ягыш сувы онуң йүзүни эрез-эрез, жылга-жылга эдипдир. Ерли геплешикде шейле байырлара *гыя* дийилйәр (әхтимал, *гыймак* ишлигинден). Диймек, бу ат «гызыл реңкли эрез-эрез байырлык» диен маныдадыр. 2. Саят районында (Эсгиде) арык, оба; Гарагумда гуюлар, гырлар; Гөкдепе, Қака, Саргт, Теҗен районларында гызыл гаялы даглар, гырлар.

ГЫЗЫЛГАЯЛЫ — Гызыларбат районында (Җеҗирсде) дере.

ГЫЗЫЛГОҖАЛЫ (Гызылгоҗа:лы] — Тагтабазар районында оба. *Гызыл* ве *гоҗалы* — тире атлары.

ГЫЗЫЛГӨЗ — 1. Гәверс районында (Гарагумда) оба, гуйы. *Гызылгөз* — тире ады. 2. Гызыларбат районында (Җеҗирсде) гызыл тоюнлы ерден чыкян чешме.

ГЫЗЫЛГУЙЫ — Эсенгулы районында ве Гүндогар Гарагумда (Саятда, Тагтабазарда) гуюлар. *Гызыл* — ёмут ве сарык тирелери.

ГЫЗЫЛГУМ — Сакарчәге ве Тагта районларында (Сәхедовда ве Бедиркентде) гумуң ады дакылан обалар (Тагтадакы гумуң икинжи ады *Қыркгыз*); Эсенгулы районында (Экеремде) ве Җебел — Челекен аралыгында гумлар; Гарагумда ве Сандыклы чөлүнде бирнәче ериң ады. *Гызылгум* (я-да *гызыл*) сөзи, эдил *акгум* ве *гарагум* ялы, чәге типлериңи билдирйән географик термин болуп, үсти от-чөпсүз, елиң угруна ондан оңа сүйшүп йөрен гызгылт гумлары аңладяр. Орта Азиядакы Гызылгум диен улы чөл хем шу термин боюнча атландырылыпдыр (*Сергеев*, 122 сах.).

ГЫЗЫЛГҮММЕЗ — Байрамалы районында (Мургап обасында) гызыл гүммезли җай, өвлүйә.

ГЫЗЫЛГЫР — Гарагумда гызгылт гырлар.

ГЫЗЫЛГӘР [Гызылгә:р] — Саргт районында белент гызгылт-гәр даг.

ГЫЗЫЛДАГ [Гызылда:г] — Чаршаңңы районында (Акгумоламда ве Дашрабатда) реңкине гөрә ат берлен даглар.

ГЫЗЫЛДЕПЕ — Гызылетрек, Тагта ве Тагтабазар районларында реңкине гөрә ат берлен депелер. Тагтабазардакы улы депе (мейданы 1,9 *га*) шу ерден гурулҗак сув хованының территориясындадыр.

ГЫЗЫЛДЕПИЗ — Меркези Гарагумда депизлер (күпүрсәп дуран гызгылт шорлуклар).

ГЫЗЫЛДЕРЕ — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) реңкине гөрә ат алан дере.

ГЫЗЫЛДӨРДУЛ [Гызылдө:рдул] — Гарагумда реңкине ве формасына гөрә ат алан депе.

ГЫЗЫЛДҮЙП — 1. Гаррыгала районында оба. *Гызыл* — тире ады; *дүйп* — дагың дүйби, этеги. Дагың этегинде ерлешйән бу обада гызыл тиреси отурыпдыр. 2. Ашгабат, Гәверс районларында ер атлары. *Гызылдүйп* — от ады.

ГЫЗЫЛДУҚАНЧЫ [Гызылдука:нчы] — Гарабекевүл районында совет дөврүнде ат дакылан оба (онда ерли сенагат кәрханасы ерлешйәр). Әрсары диалектинде *дука:н* сөзүниң бир манысы мата, кетени докалян докма гуралыдыр.

ГЫЗЫЛЕРГЕНЕҚ — Қалинин районында оба. *Гызылергенек* — тире ады. Бу тирәниң векиллери гара өйүң гапысыны ве эргенегини гызыла бояндыклары үчин шейле ат алыпдырлар.

ГЫЗЫЛЕТРЕҚ — Красноводск областында район посёлок (посёлогың орнуның өңки ады *Баятхаҗы*). *Гызыл* — совет дөврүни хәсиетлендирйән тәзе манылы эпитет; *этрек* барада середиң: Э т р е к. 1926-нжы йылда Этрек себитлери советлешдирилип гутарыландан соң, тәзе дөрән района Нурмәммет Гылыҗовың инициативасы боюнча Гызылетрек диен ат дакыляр (*Ч. Атаев*. Этреге тәзе ат дакан. — «Эдебият ве сунгат», 7.10. 1964). Ерли илат бу ады Этрек гөрнүшинде уланяр.

ГЫЗЫЛҖА — 1. Керки районында оба. *Гызылҗа* — тире ады. 2. Фарап районында (Гарамышда) реңкине гөрә ат алан көне гала, көл.

ГЫЗЫЛҖААРЫҚ [Гызылҗаа:рык] — Халач районында (Сурхда) көне арык. *Гызылҗа* — тире ады.

ГЫЗЫЛҖАБАБА [Гызылҗаба:ба] — Гарагум каналының боюнда гум, гуйы. Бу ат шол төверекдәки Гызылҗагала билен багланышыклы болса герек. Гуйының якынында еке мазарың бардыгы үчин, адың ызына *баба* сөзи гошулыпдыр.

ГЫЗЫЛҖАБАЙЫР — Газанҗык районында даг, реңки боюнча атландырылан байырлык.

ГЫЗЫЛҖАБЕЛЕҚ — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере. *Белек* сөзүниң манысы барада середиң: А к җ а б е л е к.

ГЫЗЫЛҖАБУРУН — Дашховуз районында (Меркези Гарагумда) оба, гуйы, гызыл чулба.

ГЫЗЫЛҖАГАЛА [Гызылҗагала:] — Октябрь ве Тагта районларында (Айбөвүрде ве Темечде) галаның ады дакылан обалар; Ашгабат, Байрамалы ве Кака районларында реңкине гөрә ат берлен галалар. Ашгабатдан 120 *км* узаклыкда, гумуң ичинде ерлешйән, 176×100 метр улулыкда пагсадан салнан гала (X—XI асырлар) Хорасан — Хыва ёлуның угрунда кервенсарай хөкмүнде бина эдилипдир. Оңа *Бозоглан* хем дийилйәр (*Атагаррыев,* 40—44 сах.). Байрамалыдакы Гызылҗагала Равнина станциясының 20 километрлигинде, гадымы Мерв — Амул ёлуның угрунда ерлешйәр ве X асырда бар болан ад-Диваб ве ал-Хадид диен кервенсарайларың харабалары хасапланяр (*Пугаченкова,* 164 сах.).

ГЫЗЫЛҖАГӨЛ [Гызылҗагө:л] — Көнеүргенч районында (Октябрда) оба, көл. Бу ат гумуң (топрагың) реңки я-да тире ады билен багланышыклы болса герек.

ГЫЗЫЛҖАГУЙЫ — Красноводск районында (Бекдашда) сүйҗи сувлы гуйы; дүме гавун-гарпыз экилйән ер. Бу ерде оң гызылҗа тиреси отуран болса герек.

ГЫЗЫЛҖАГЫР — Гарагумда реңкине гөрә ат алан гыр.

ГЫЗЫЛҖАГӘДИК [Гызылҗагә:дик] — Бәхерден районында (Бөрмеде) гызыл дагың гәдиги, ёл.

ГЫЗЫЛҖАДАГ [Гызылҗада:г] — Газанҗык районында реңкине гөрә ат алан даг.

ГЫЗЫЛҖАДЕПЕ — Хоҗамбаз районында (Таллымерҗенде) депе. Депәниң үстүнде гызыл реңкли дашларың көпдүги үчин, ол узакдан гызарып гөрүнйәр.

ГЫЗЫЛҖАДЕРЕ — Гызылетрек районында топрагың реңкине гөрә ат алан дере.

ГЫЗЫЛҖАНӘЗ [Гызылҗанә:з] — Тагта районында (Гарагумда) гызгылт гумуң ады дакылан көл. *Нәз* сөзи барада середиң: Н ә з д е п е.

ГЫЗЫЛҖАР — Ероюландуз төверегинде реңкине гөрә ат алан җар, чешмежик.

ГЫЗЫЛЗАВ [Гызылза:в] — Бәхерден районында (Нохурда) реңки гызгылт зав.

ГЫЗЫЛИЙҮЗ — Ашгабат районында (Көшүде) топрагы гызгылт байырлыклар (У л ы ве К и ч и Г ы з ы л и й ү з).

ГЫЗЫЛИЙҮПЛҮК — Сакарчәге районында (1—2-нҗи Акяпда) совет дөврүнде ат дакылан оба.

ГЫЗЫЛИЙЫЛГЫН — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) гызыл йылгының көп битйән дереси; дерәниң Сумбара гуййән еринде олум.

ГЫЗЫЛИЙЫЛДЫЗ — Дәнев ве Елөтен районларында совет дөврүнде ат дакылан обалар (Дәневдәки обаның өңки ады *Баят*).

ГЫЗЫЛКАК — Кака районында (Гарагумуң җүммүшинде) баглы-бакҗалы оба, гызгылт топраклы такыр, как. Бу ере Гарагум каналындан сув турбасы чекилди.

ГЫЗЫЛКАНШАР — Хоҗамбаз чөлүнде гыр. *Каншар* — «тумшук».

ГЫЗЫЛКЕМЕР — Гәверс районында (Маңышда) көне отурымлы ер, гызыл кемерли даг.

ГЫЗЫЛКОТАН — Чаршаңңы районында ер ады. *Котан* сөзи барада середиң: А к к о т а н.

ГЫЗЫЛКӨВ — Газанҗык районында ер ады. *Көв* — «көвмек», «газмак» сөзүнден болуп, сувуң көвен ерлерини, дагың говакларыны ве ш. м. аңладяр.

ГЫЗЫЛКӨЛ [Гызылкө:л] — Хоҗамбаз районында (Гаргалы Сурхуда) гызыл йылгынлы көлүң ады дакылан арык, көл.

ГЫЗЫЛКӨТЕЛ — Газанҗык районында (Дәнеатада) тегелек көтел даг, чешме; Чаршаңңы районында (Көйтендагда) гуйы, гызгылт дагың көтел ери.

ГЫЗЫЛКӨШЕК [Гызылкө:шек] — Газанҗык районында реңкине ве формасына гөрә ат алан даг.

ГЫЗЫЛКҮММЕТ — Октябрь районында оба, өвлүйә. *Күммет* — «гүммез» сөзүниң фонетик варианты.

Ерли илат өвлүйәни Юсуп ве Ахмедиң җайланан ери хасапляр.

ГЫЗЫЛКҮП — Красноводск районында (Гарабогаз айлагының гүнортасында) сув йыгнанян гызгылт топраклы ер, оң сульфат алнан промысел. *Күп* — «сув сакланян чукур», «ой».

ГЫЗЫЛЛАЙ [Гызылла:й] — Красноводск районында (Гарагумда) гуйы, гызыл лайлы такыр.

ГЫЗЫЛЛАРЧЫКАН — Гүнбатар Түркменистанда ер ады, өвлүйә. Бу ат гражданлык уршы билен багланышыклы дакылыпдыр.

ГЫЗЫЛЛЫ — Гөкдепе районында (Гарагумда) гуйы. Бу ат тапынды билен баглы болса герек.

ГЫЗЫЛЛЫДЕПЕ — Тагтабазар районында Сарыязы сув ховданының ашагында галан депе («алтынлы депе»).

ГЫЗЫЛЛЫОЙ [Гызыллыо:й] — Түркменгала районында гиң экеранчылык мейданы. Өң шу ерде яшан Керки диен бай адамың гөмен пулларының 1940-нҗы йылың экиши дөврүнде тапыландыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ГЫЗЫЛМАГТЫМ — Дарҗа төверегинде Каспиниң кичи адасы. *Гызыл* ве *магтым* — тире атлары.

ГЫЗЫЛМАЗАР [Гызылмаза:р] — Чаршаңңы районында (Көйтенде) үстүнде мазар бар болан гызгылт даг.

ГЫЗЫЛМЕЙДАН [Гызылмейда:н] — Мары районында (Мухадовда) оба. Бу ады «гызгылт мейдан» ве «гызыл ялы ер» дийип дүшүндирйәрлер. Эмма онуң сарыкларың гызыл тиреси билен багланышыклы болмагы-да мүмкиндир.

ГЫЗЫЛМЕСТ — Елөтен районында (Екары Сухтуда) оба. *Гызылмест* — әхтимал, тире ады.

ГЫЗЫЛМЫРАТ [Гызылмыра:т] — Тагтабазар районында оба. *Гызылмырат* — тире ады.

ГЫЗЫЛМЫРАТДЕПЕ [Гызылмыра:тдепе] — Мургап районында (гумда) улы депе ве экеранчылык ерлер; Мары — Мургап арасындакы Топаздепәниң икинҗи ады. *Гызылмырат* — гечен асырың ортасына ченли шу ерлерде яшан сарык тиреси.

ГЫЗЫЛОЙ [Гызыло:й] — 1. Калинин ве Октябрь районларында (Зәхметкешде ве Нагыевде) обалар, ёмутларың ве гөклеңлериң гызыл тирелериниң яшан ойлары (*ой* сөзи барада середиң: А л и л и о й). 2. Тагта районында (Октябрда) оба, ой; Ашгабат, Красноводск районларында топрагың реңкине гөрә ат алан ойлар.

ГЫЗЫЛ ОКТЯБРЬ — Мары районында тәзе ат дакылан оба.

ГЫЗЫЛОҢУРБАБА [Гызылоңурба:ба] — Гызыларбат районында (Бендесенде) даг, өвлүйә. Бу ат Гызылоңургабабаның гысгалан гөрнүшидир («оңурга ялы гызыл даг»). *Баба* — «мукаддес ер», «өвлүйә».

ГЫЗЫЛӨЗ [Гызылө:з] — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) реңкине гөрә ат алан дере. *Өз* я-да *өзек* — «акын угры», «сил сувуның гелйән ери».

ГЫЗЫЛӨТҮК — Мары районында (Мүлкбагшыда) ер ады, демир ёлуң ашагындан сув гечирмек үчин гызыл керпичден салнан сувөтүк.

ГЫЗЫЛ ПОРСУГӨЛ — Челекенде көл («гызыл порсы көл»). Гызыл реңкли бактерияларың сува гызгылт өвүшгин, углеводород газларының хем ыс берйәндиги үчин, көле шейле ат берлипдир (*Гылыҗов,* 8 сах.).

ГЫЗЫЛСАКАЛ — Гәверс районында (Гарагумда) оба, гуйы. *Гызылсакал* — тире ады.

ГЫЗЫЛСУВ — Красноводск районында посёлок, деңзиң айлагы. Посёлок деңзиң ичине сүсңәп гиден узын ададa ерлешйәр. Ада тутушлыгына гум билен өртүлен. 1930-нҗы йылллара ченли бу гумы дыз бойы газсаң, ондан сүйҗи сув чыкян экен. Шейле чукурлара *ийшме* дийилйәр. Аданың гызгылт чәгеси сува реңк берйәнлиги үчин хем илки ийшмелере, соңра тутуш ада, ахыр соңунда посёлога хем Гызылсув диен ат берилйәр. Сувуң дережесиниң песе дүшйәнлиги үчин, хәзир ийшмелер газылмаяр.

1782-нҗи йылың сентябрь айында Каспи деңзиниң гүнорта-гүндогар кенарларында барлаг гечирен рус капитаны М. И. Войнович Гызылсув диен ады ерли түркменлериң хәзирки гиң манысында уланмаяндыгыны, шол ериң гызгылт чәгесиниң сува реңк берйәндиги себәпли хем илки ярым ада Гызылсув дийлендигини белләпдир (Русско-туркменские отношения в XVIII—XIX вв. Сборник архивных документов. Ашхабад, 1963, 124 сах.). И. Сергеев ве В. Никонов бу ады айлагы гуршап алан гызыл гаялар билен багланышдырярлар. Эмма бу ялңышдыр, чүнки, биринҗиден, Гызылсувда гая ёк, икинҗиден хем, бу ат илки айлагың дәл-де, аданың адыдыр, айлага бу ат соң дакылыпдыр.

ГЫЗЫЛСУВЛЫӨДЕК [Гызылсувлыө:дек] — Эсенгулы районында (деңзиң кенарында) ер ады. Бу ат «гызыл сувлы акын угры» диен манынадыр, чүнки *ө:дек, ө:з,* аслында, бир сөзүң дүрли вариантлары болуп, «акын угры», «сил сувуның гелйән ери» ялы манылары аңладяр. З. Б. Мухаммедова бу ады «гызыл сувлы айлаг» дийип дүшүндирйәр (*Мухаммедова,* 183 сах.).

ГЫЗЫЛТАКЫР — Ашгабат, Йыланлы, Калинин ве Ленин районларында обалар; Гарагумда энчеме такыр. Обалара такырларың ады гечипдир, такырлар болса реңки боюнча ат алыпдырлар.

ГЫЗЫЛТАМ [Гызылта:м] — Октябрь районында (Сарыгамышда) оба. Бу ерде гызыл тоюндан салнан көне җай бар.

ГЫЗЫЛТЕГЕЛЕК — Бәхерден районында (Бөрмеде) формасына ве реңкине гөрә ат алан байыр.

ГЫЗЫЛТУМШУК — Чаршаңңы районында (Гарлыкда) отурымлы ер, даг, гызгылт дагың тумшугы.

ГЫЗЫЛХАСАР — Бәхерден районында (Келетеде) гызгылт даг. Бу ат «гала ялы гызыл даг» я-да «галалы гызыл даг» диен манында болса герек. Бу ерде хасарларың яшан болмагы-да мүмкиндир (середиң: Х а с а р).

ГЫЗЫЛХОҖАНАЗАР — Ёлөтен районында (Гызылйылдызда) оба. *Гызыл* ве *хоҗаназар* — тире атлары.

ГЫЗЫЛХОРАЗ — Чаршаңңы районында (Гарлыкда) формасы ве гызгылт реңки боюнча ат алан даг.

ГЫЗЫЛХҮЧҖИ — Чаршаңңы районында (Хоҗейпилде) гызгылт даг. *Хүчҗи* — «чөңңе, чөммек, чүңк».

ГЫЗЫЛЧАРЫК — Гаррыгала посёлогының якынында көне отурымлы ер. *Гызыл* ве *чарык* — тире атлары.

ГЫЗЫЛЧЕШМЕ — Газанҗык районында (Дәнеатада) ичи гызыл чагыллы чешме; Гызыларбат районында (Завда) гызгылт дагың ашагындан акян чешме.

ГЫЗЫЛЧУЛБА — Ашгабат районында (Гарагумда) гызгылт чулба. Деңешдириң: Г а р а ч у л б а.

ГЫЗЫЛЧӘГЕ [Гызылчә:ге] — Сакарчәге районында (Чөңүрде) гум. Середиң: Г ы з ы л г у м.

ГЫЗЫЛЪЕР — Көнеүргенч районында (Советяпда) оба. *Гызыл* — әхтимал, тире ады.

ГЫЗЫЛЫМАМ [Гызылыма:м] — Гаррыгала районында (Чендирде) оба, гызыл керпичден салнан мавзолей; Бәхерден районында (Дурунда) дашы сырчалы гүммези болан мавзолей. *Гызыл* — әхтимал, мавзолейлериң реңкини билдирйән сөз; *ымам* — дини шахс; намаза дуранларың ёлбашчысы. Деңешдириң: А г ы м а м, С а р ы м а м.

ГЫЗЫЛЯЙЛАГ [Гызыля:йлаг] — Гарагумда яйла. Бу ат гумуң реңки билен багланышыклы болса герек.

ГЫЗЫЛЯП [Гызыля:п] — Ленин ве Сакар районларында (Тәзеобада ве Талханбазарда) обалар, яплар; Ёлөтен ве Калинин районларында (Талхатанбабада ве Зәхметкешде) яплар. *Гызыл* — тире ады.

ГЫЗЫЛЯР [Гызыля:р] — Теҗен районында оба ве гуйы; Сакар ве Хоҗамбаз районларында гуюлар. *Гызыляр* — әхтимал, «гызыл җар». М. Кашгары *яр* сөзүни «силиң оюп гиден чукур ери, җар» дийип дүшүндирйәр (*Кашгары,* III, 156 сах.).

ГЫЛАВУЗ — 1. Сакар районында (Көларыкда) оба. *Гылавуз* — тире ады. 2. Газанҗык районында аркаҗына гүн дүшмейән даг. *Гылавуз* сөзүни «йити совук» дийип дүшүндирйәрлер. Эмма бу адың «үстүнде гаравул гойлан даг» диен манында болаймагы әхтималдыр, чүнки кәбир түрки диллерде *гылавуз* сөзи «гаравул» диен маныны аңладяр (*А. К. Боровков.* «Бада-и ал-лугат». Словарь Тали Имани Гератского. М., 1961, 219 сах.). Бу дагың адының гылавуз тиресиниң ады билен багланышыклы болмагы хем мүмкиндир.

ГЫЛАВУЗАРЫК [Гылавуза:рык] — Сакар районында (Көларыкда) оба. *Гылавуз* — тире ады.

ГЫЛГАПАРАРЫК [Гылгапара:-рык] — Хоҗамбаз районында (Меканда) арык. *Гылгапар* — тире ады.

ГЫЛГЫЛАВ — Гөкдепе районында оба, чешме. Бу ат чешмәниң сувуның чыкышы билен багланышыклы болса герек: *гыл-гыл* я-да *гул-гул* — сес меңзетмеси; *аб (ав)* — «сув». Деңешдириң: Г у л г у л б у л а к, Г о р ч у ң ң у л.

ГЫЛГЫСДЫ — Халач районында (Эсенмеңлиде) арык. *Гылгысды* — тире ады.

ГЫЛЛЫ — Ёлөтен районында (Коммунистде) оба. *Гыллы*—тире ады.

ГЫЛЫҖАҖЫ [Гылыҗа:җы] — Байрамалы районында (Гарагумда) аҗы сувлы гуйы. *Гылычхан* — адам ады.

ГЫЛЫҖЫЭГНЕАЛМАОЛУМ — Гызылетрек районында (Шарлавукда) Сумбарың олумы, гүзери. Гапыл галмазлык үчин, өң шу ерден гылыҗы ялаңачлап гечипдирлер.

ГЫЛЫЧБАЙ [Гылычба:й] — Калинин ве Тельман районларында улы канал; Тельман районында (Тәзеобада) шу каналың боюнда ерлешен оба. *Гылычбай* — Гылычныяз байың адының гысгалан гөрнүши. 1815-нҗи йылда хыва ханы Мухаммет Рахым шу каналы газдыряр ве оңа өз нөкери Гылычныяз байың адыны дакяр (*В. В. Бартольд.* Соч., т. 3. М., 1965, 180 сах.).

ГЫЛЫЧБАЙХОВЛЫ [Гылычба:йховлы] — Октябрь районында (Атгырланда) оба. Бу ерде мыралы тирели Гылыч байың 100 йыл чемеси өң салдыран ховлусы бар.

ГЫЛЫЧБЕРКИ — Сакарчәге районында гум. *Гылыч мерген* — шу ерлере эелик эден ве соңра Найза мерген (середиң: Н а й з а б е р к и) билен бирликде Байрамалы хан тарапындан җезаландырылан сарык ханы; *берк* — даг ве гум топонимиясында «гечмеси кын ер».

ГЫЛЫЧДАМЛА — Тагта районында (Меркези Гарагумда) оба, гуйы, өри мейданы (гуйының өңки ады *Абылхандамла*). *Гылыч* — шу ерде дүме гавун экен, өзи-де Йыланлының Көпүкли обасындан болан гарып адам; *дамла* — «даммак» сөзүнден болуп, чөлдәки гуюларың бир типини аңладяр. Бу гуюлар тоюн ве даш гатлаклы ерлерден газылып, оларың сувы шол гатлаклардан дамып йыгнаняр. Бейле гуюлара *дамзык* хем дийилйәр.

ГЫЛЫЧМӘДОЙ [Гылычмә:до:й] — Көнеүргенч районында (Акдеряда) оба. *Гылычмәт* — адам ады; *ой* сөзи барада середиң: А л и л и о й.

ГЫЛЫЧНЫЯЗБАЙ [Гылычныя:зба:й] — *сер.* **Гылычбай.**

ГЫНҖАЛ — Гызыларбат районында (Хоҗагалада) дере; Гарагумда гуюлар (У л ы ве К и ч и Г ы н җ а л). *Гынҗал* — овнук тирәниң ады.

ГЫПҖАГАРНА — Тельман районында канал, Сөхбетябың ёкары тарапы. *Гыпҗак* — этник ат; Дашховуз оазисинде *арна* сөзи дерядан баш алян магистрал каналы аңладяр.

ГЫПҖАК — 1. Ашгабат районында оба. *Гыпҗак* — XVI—XVII асырларда шу ерде яшан алили тиреси (*Җикиев.* Очерк, 79 сах.). Хыва тарыхчысы Мунис 1818-нҗи йылда шу ердәки Гыпҗак галасының адыны тутяр (МИТТ, II, 413 сах.). 2. Көнеүргенч районында (Советяпда) оба. Бу хем гыпҗак тиресиниң ады билен багланышыклы болса герек, чүнки шу оазисде алилилер бар.

ГЫПҖАКЧАЙ [Гыпҗакча:й] — Ашгабат районының Гыпҗак обасына сув берйән кәриз.

ГЫР [Гы:р] — Красноводск төверегинде өң оба, хәзир гуйы. Гызы-

ларбат районында (Гарагумда) гуйы. *Гыр* — тире ды.

ГЫРАВ — Хожамбаз районында (Таллымерҗенде) гыр, гуйы. Үсти совук боланы үчин, гыра шейле ат берлипдир.

ГЫРАГЗЫ — Гүнбатар Гарагумда (Үңзүң боюнда) ер ады, гырың агзы.

ГЫРАДЕГЕН — Октябрь районында Орнуң, Гарагумда Үңзүң гыра дегйән ерлери, керт кенарлар

ГЫРАДЕҢ — Газанҗык районында (Гарагумда) отурымлы ер, гуйы. «Бу ерде мәмедалы тиресиниң гырадең бойлы адамлары отурыпдыр» дийип гүррүң берйәрлер.

ГЫРАНЛЫБАБА [Гыра:нлыба:ба] — Тагтабазар районында (Марчакда) депе, өвлүйә. *Гыран* — түмениң ондан бирине барабар болан пул бирлиги. Шу ерден көп мукдарда дүрли пул тапылып, археологлара табшырылды.

ГЫРАНЛЫДЕПЕ [Гыра:нлыдепе] — Тагтабазар гумунда депе.

ГЫРАТБЕЙИК [Гы:ратбейик] — Тагта районында гум. Ат чапышыгында атларың шол гума дегип доланяндыклары үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ГЫРАТЛЫБЕЙИК [Гы:ратлыбейик] — Тагтабазар районында (Чеменибитде) депе. Адың дөрейиш себәби белли дәл.

ГЫРАЧЛЫ — Дарганата районында ер ады, гуйы. Ерли геплешикде чагыллы, чәгели ере *гырач* дийилйәр.

ГЫРГЫЗЫЛТАКЫР — Ашгабат районында (Ербентде) оба, такыр, сүйҗи гуйы. Гызыл гырың үстүнде ерлешйәндиги үчин, такыра шейле ат галыпдыр. Хәзир оңа диңе *Гызылтакыр* диййәрлер.

ГЫРГЫНҖА — Гызылетрек районында депе. Гечен асырың аякларында шол депәниң төверегинде ерлешен обада мерги («гыргын») кесели дөрәп, адамларың көпүси гырыляр, юрдуны тәзеләнлер хем ол ере шейле ат берйәрлер.

ГЫРДҮЙПЛҮГАРАҖА — Хожамбаз районында (Беширде) оба. *Гараҗа* — тире ады. Оба гырың дүйбүнде ерлешйәр.

ГЫРКАКЫ [Гы:ркакы] — Гөкдепе районында (Гарагумда) гуйы, как. *Гыр* — тире ады.

ГЫРЛАР — Мары областында (Меркези Гарагумда) бирнәче гыр (Ороним, 156 сах.).

ГЫРЛЫОБА [Гырлыо:ба] — Тельман районында (Пагтачыда) Йылангырың этегинде отуран оба.

ГЫРЛЫШАН — Фарап районында депе, оба. Бу ат уруш я галмагал билен багланышыклы йүзе чыкяр. Берилйән гүррүңлере гөрә, урушда обаның ичиндәки депәниң үстүнде көп адам гырлыпдыр.

ГЫРМЫЗЫГАЛА [Гырмызыгала:] — Гәверс районында (Әневде) гала. Гечен асырың икинҗи ярымында Эйран басыбалыҗыларындан гораммак үчин, тәзе өйленен йигитлери машгаласы билен шу гала гөчүрипдирлер. Яш гелинлериң көп боландыгы үчин хем оңа шейле ат берлипдир.

ГЫРНАГӨЛЕН — Гызыларбат районында (Гарагумда) такыр.

ГЫРНАКГЫР — Ашгабат районында (Дервезеде) гыр. Шол ерде бир аял отурыпдыр.

ГЫРНАКДЕРЕ — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере.

ГЫРНАКСУВ — Тагта районында (Гарагумда) көл.

ГЫРТЕКИ — Фарап районында (Кырачда) оба; Дәнев районында (Амыдеряның саг кенарында) такыр мейдан. Бу ат «гырың этеги» диен маныдадыр чүнки *тек* сөзи «тейь», «ашак» диймекдир.

ГЫРТЫЧЛЫ — Гаррыгала ве Гызылетрек районларында (Дайнада ве Гызылбайырда) дерелер. *Гыртыч* — от ады.

ГЫРЫМСА — Кака районында (Чәче — Теженстрой аралыкда) ер ады, көне яп. Бу адың «гырымсы агачлы» диен манада болмагы мүмкиндир, чүнки шу төверекде гырымсы агач көп.

ГЫРЫНКӘЛ [Гырынкә:л] — Байрамалы районында (Үчаҗыда) гуйы, кәл, гыр. Бу ат, аслында, «гырыгың кәли» болмалы, чүнки оны гарабекевүлли гырык тирели Хожак диен адам газдыряр.

ГЫСГАНЧ — Ашгабат районында (Бокурдакда) сув бермезек чуң гол.

ГЫСГАСУВ [Гы:сгасув] — Җебелиң гүнбатарында чешме.

ГЫСРАВ — Газанҗык районында (Дәнеатада) даг, җүлге, чешме. Адың манысы белли дәл. Оны Хысрав шаның ады билен багланышдырярлар.

ГЫСЫ — Гәверс районында (Гәмиде) оба; Гөкдепе районында (Яңыгалада) даг; Көпетдагда энчеме ер атлары. *Гысы* — географик термин болуп, дерелериң, ики дагың ве ш. м. гысбы, дар ерлерини аңладяр.

ГЫСЫР — Байрамалы районында (Үчаҗыда) гуйы. *Гысыр* — тире ады.

ГЫШЛАГ — Бәхерден районында (Келетеде) даг. Өң гышына шол ере гөчйән экенлер.

ГЫШЛАГЛЫ — Тагтабазар районында дере.

ГЫШЛАКГУМ — Хожамбаз районында (Кыркөйлүде) обаның (гышлагың) якынында ерлешйән гум.

ГЫШЛАКЯП [Гышлакя:п] — Дашховуз районында яп («гышлага, оба барян яп»).

ГЫШЛАКЯПБОЙЫ [Гышлакя:пбойы] — *сер.* **Бой.**

ГЫШЫКДЕПЕ [Гы:шыкдепе] — Сарагт районында депе. Шол ерде Гышык диен адам отурыпдыр.

ГЫЯНЛЫ — Красноводск районында посёлок, гыяна бай ер.

ГӘБЕРТМЕ [Гә:бертме] — Бәхерден районында (Көпетдагда) сувы малың гарныны чиширйән гуйы.

ГӘБЕСӨВҮТ [Гә:бесөвүт] — Гаррыгала районында (Геркезде) өң оба, хәзир ер ады. *Гәбе* я-да *габа* — «гөврүми улы» диймекдир; *сөвүт* — талың бир гөрнүши. Яңы-якына ченли шол ерде әпет улы сөвүт бар экен.

ГӘВЕРС [Гә:верс] — Ашгабат областында район, оба, демир ёл станциясы. Адың манысы белли дәл, яшулулар оны «гәвүр галасы» дийип дүшүндирйәрлер. Ахыры *-с* билен гелйән атлар башга-да бар: Җ е ж и р с.

ГӘВКАК [Гә:вкак] — Гызыларбат районында (Гарагумда) как. *Гәв* — тире ады.

ГӘВҮР [Гә:вүр] — Газанҗык районында (Дәнеатада) улы акын; Гарагумда белент чәге, гуйы, газлы ер; Теженде белент депе; Небитдагда улы шорлук, Келкөрүң бир бөлеги. *Гәвүр* сөзүниң манысы белли дәл. Топонимияда онуң «улы» диен манада болмагы мүмкиндир. Середиң: Г ә в ү р г а л а.

ГӘВҮРГАЛА [Гә:вүргала:] — Байрамалы районында гадымы Марының харабалары; Бәхерден районында (Нохурда) дагың белент депесинде ерлешйән улы гала; Гүнбатар Түркменистанда (Тәримгая төверегинде) археологик әхмиетли ики саны көне гала. Байрамалыдакы бизиң эрамыздан хас өң салнан галаның адыны археологлар «капырың галасы» дийип дүшүндирйәрлер (*Г. А. Пугаченкова.* Старый Мерв. Ашхабад, 1960, 9—10 сах.). Г. П. Васильева Нохурдакы галаның адыны *ховар* (*хвар*) диен хорезмли еврей эмигрантларының этник адының үйтгән гөрнүши хасаплаяр (*Г. П. Васильева.* Туркмены — нохурли. Среднеазиатский этногр. сборник. М., 1953). Бейле дүшүндиришлере ынанмак кын, чүнки түркмен топонимиясында *гәвүр* сөзи билен гелйән бейлеки атлар муны тассыкламаяр (*гәвүр* — «улы», «хайбатлы», «берк»?).

ГӘДИКГЫР [Гә:дикгыр] — Демиргазык Гарагумда (Үңзүң боюнда) улы гәдиги болан гыр.

ГӘЗДЕПЕ — Бәхерден районында (Нохурда) депе. *Гәз* сөзүни «гез» (өлчег бирлиги) дийип дүшүндирйәрлер.

ГӘЗЛИ [Гә:зли] — Ашгабат районында (Бокурдакда) гуйы. *Гәзли* — тире ады.

ГӘМИ [Гә:ми] — Гәверс районында оба. Адың манысы белли дәл. Деңешдириң: Б а м ы.

ГӘМИДУРАЛГА [Гә:мидуралга] — Эсенгулы районында илатлы пункт, гәми дуралга (өңки ады *Әлемли*). Шу ерде гәми дуралгасы бар.

ГӘМИҖИК [Гә:миҗик] — Эсенгулы районында отурымлы ер, гуйы. Адың дөрейиш себәби белли дәл.

ГӘМИТАРАШ [Гә:митара:ш] —

Дәнев посёлогының якынында оба, арык (ерли геплешикде *Кәметараш*). *Тараш* — парсларың *тәрашидан* («ёнмак», «гырмак», «йылмамак») сөзүндендир. Обада гәми бежерйән уссаларың көп боландыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ГӘМИЧӨКЕН [Гә:мичөкен] — Тельман районында (Пагтачыда) кәл. Онуң сувы бол вагтында, гәми билен йүк чекипдирлер.

ГӘНДИЛЛИ — Дәнев районында (Бойнуузында) арыгың ады дакылан оба. Яшулулар бу ады 2 хили дүшүндирйәрлер: а) кендирли; б) кән дүрли илатың (тирәниң) арыгы. Ябың боюнда ябаны кендир көп битипдир.

ГӘРАЖЫ [Гә:ра:жы] — Хожамбаз районында (Бурдалыкда) ажы сувлы гуйы, ала (гәр) депе, өри мейданы.

ГЮША — Красноводск районында станция. *Гюша* — шу ерден алынян ве бежерилйән ак дашың ады.

Д

ДАВАЛЫ [Да:ва:лы] — Ашгабат ве Гәверс районларында (Гарагумда) обалар, гуюлар; Гызыларбат районында (Бендесенде) чешме; Ленин районында ой, яп (ябың икинжи ады *Гарашагал* — тире ады); Гарагумда энчеме гуюлар. Бу атлар тире-тайпа давалары билен багланышыклыдыр.

ДАВАЛЫДЕПЕ [Да:ва:лыдепе] — Байрамалы районында (Гадыряпда) депе. Революциядан өң ер-сув меселеси барада ики тирәниң (гараларың ве гагшалларың) арасында дава болупдыр. Хатда давада еңлен тарапың шахыры дава эденлере (гара тиресине) гаргап, гошгы хем дүзүпдир: *Д а в а л ы д а этме орун, Мыдама шумлукда гөрүн, Акжагала, Гоңратбурун, Топдепе сең башыңы ийсин.*

ДАВУТЛЫЯБАНЫ [Да:вутлыя:баны] — Хожамбаз районында (Бурдалыкда) оба. Ерли илат Давуды адам ады хасаплаяр; *ябаны* — тире ады.

ДАГАДА [Да:га:да] — Красноводск районында Каспи деңзиниң сувдан ёкары чыкып дуран («даг ялы») адасы.

ДАГАЖЫК [Да:га:жык] — Челекенде оба, кичижик даг. Ерли илат бу ады «дагжык», «дагжагаз» дийип дүшүндирйәр. Онуң «даг адажык» диен сөзлериң гысгалан гөрнүши болмагы-да мүмкиндир.

ДАГБОЙЫ [Да:гбойы] — Көпетдагың этегинде ерлешйән Ахал ве Этек оазислериниң тутуш ады. Гадымы алымлар Гарагумы ве онуң төверереклерини үче бөлүпдирлер: Д а г б о й ы, С у в б о й ы (Амыдеря бойлары) ве Г у м.

ДАГДАНЛЫ — Бәхерден ве Гызыларбат районларында дерелер, чешме. *Дагдан* — агач ады.

ДАГДАНЛЫСУВ — Гаррыгала районында дагданлы дере, чешме (ерли геплешикде *Тагданлысув*).

ДАГДАНЛЫЯТАК — Гызыларбат районында (Бендесенде) дагданлы ер.

ДАГОРТА [Да:горта] — Чаршаңңы районында (Көйтенде) ики дагың арасындакы (ортасындакы) ер.

ДАГЯРАН [Да:гя:ран] — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дагы бөвсүп гечйән дере, гадымы кервен ёлы.

ДАДРАНЛЫ — Мары областында (Гарабилде) дадранлы гыр, даг.

ДАЗГУЙЫ — Гүнбатар Түркменистанда гыр, гуйы. *Даз* — тире ады.

ДАЙНА [Да:йна] — Гаррыгала районында оба. Бу ат парс-тәжик диллериндәки *дахана* («агыз») сөзүнден эмеле гелипдир, чүнки оба Сумбар жүлгесиниң дар агзында ерлешйәр (*Дахана* < *Да:йна*). Ерли яшулулар бу ады «дәне», «дәнели» дийип дүшүндирйәрлер. Обадакы үч меңзеш депәниң бирине-де *Дәнедепе* дийилйәр. Бу обаның орнуна өң *Яманяп* дийилйән экен. Гечен асырың ахырларында бу ере руслар гө-

чүп гелип, оңа *Боголюбовский* дийип ат дакярлар. Дайна обасында хәзир, эсасан, мүрчелилер яшаярлар, чүнки Бәхерденең якынындакы Мүрче обасында ер-сув гытлык эденлиги үчин, 1887-нжи йылда Мүрчеден 17 хожалык Ёкары Сумбара — Дайна гөчүп баряр (Обзор Закаспийской области за 1882—1890 гг. Асхабад, 1892, 48 сах.).

ДАЙНАСУВ [Да:йнасув] — Гаррыгала районында Дайна обасының чешмеси.

ДАЙХАН [Дайха:н] — Түркменгала районында совет дөврүнде ат дакылан оба.

ДАЙХАНЯП [Дайха:ня:п] — Тагта районында (Октябрда) оба, дайханларың чекен ябы.

ДАЛАК [Да:лак] — Хожамбаз районында (Таллымерженде) депе, гуйы; Гызыларбат районында (Бендесенде) ер ады. Булара формасына гөрә шейле ат галыпдыр.

ДАЛАШЫКЛЫЛАР [Да:лашыклылар] — Эсенгулы районында шор билен утгашып («далашып») гидйән улы гум.

ДАЛБАРЛЫ — Гаррыгала районында (Көнекесирде ве Чендирде) гаясы үзүмли дерелер, чешмелер.

ДАЛБУЛАК — Кака районында (Мәнеде) даг, чешме. *Дал* — «тал» сөзүниң үйтгән гөрнүшидир. Чешмәниң гөзбашында ики саны улы тал бар.

ДАМАНА — Бәхерден районында Манамаң дагының гайрасы; Гызыларбат — Кака аралыгында Көпетдаг этегиниң актив уланылян ады. Парс дилинде *дамана* — «этек» диймекдир.

ДАМАНЫКУХ [Даманыку:х] — Көпетдагың этегиндәки оазисиң парсча ады. Середиң: Э т е к.

ДАМДАМ — Бәхерден, Газанжык, Гаррыгала, Гызыларбат, Сарагт ве Тагтабазар районларында чешмелер. *Дамдам* — «даммак» диен сес меңзетмесинден эмеле гелипдир. Дагдакы бу чешмелериң сувы ёкардан дамжалап ашак инйәр. Сувы шейле ёл билен йыгнанян чешмелер *дамдам* диен географик термин билен атландырыляр (*Мурзаевлер,* 70 сах.). Көйтендагда бейле чешмелере *Дамжа* дийилйәр. М. Кашгарының сөзлүгинде бу термин *тамынды* гөрнүшинде уланылыпдыр (*Кашгары,* I, 420 сах.).

ДАМДАМЧЕШМЕ — Небитдаг төверереклеринде археологик әхмиетли ер, чешме. Середиң: Д а м д а м.

ДАМЖА — Чаршаңңы районында (Көйтендагда) чешме. Середиң: Д а м д а м.

ДАМЖАЛЫОЙ [Дамжалыо:й] — Түркменгала районында (Дайхан обасында) улы ой, сув ятак.

ДАМЗЫК — Красноводск районында гуйы ве яйла. Бу адың манысы барада середиң: Г ы л ы ч д а м л а.

ДАМЛА — Тагта районында (Меркези Гарагумда) гуйы, өри мейданы. Бу сөз барада середиң: Г ы л ы ч д а м л а.

ДАМЛЫ — Гәверс районында (Манышда) дере, дүз мейдан. *Дамлы* — «тамлы».

ДАММА — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере, сувы дамып йыгнанян чешме, дамдам.

ДАҢАЛ — Байрамалы районында (Гадыряпда) депе (гала?). *Даңал* — адам ады.

ДАҢРЫК — Дарганата районында (Гарагумда) гуйы. *Даңрык* — тире ады.

ДАРАГТ — Дарганата районында (Гарагумда) гуйы. Әхтимал, өң шу гуйының башында агач өсен болса герек.

ДАРАЙДАРА — Чаршаңңы районында (Көйтенде) дере. Бу топоним *дерейидере* диен парс сөзлеринден эмеле гелип, «дерелериң дереси» диен маныны аңладяр. Әхтимал, дере өзүниң салкын ховасы, гүр баглары, гөзел гөрнүши үчин шейле ат алан болса герек. Ерли яшулулар бу ады «дарагтлы дере» дийип хем дүшүндирйәрлер.

ДАРАКЛЫ — Сарагт районында (гумда) гуйы, отурымлы ер. Бу ерде донуздарак диен от көп битйәр.

ДАРАКЫ — Гүндогар Гарагумда ер ады. Адың манысы белли дәл.

ДАРБАЙЫР [Да:рбайыр] — Көпетдагда дар дере, байырлык.

ДАРГАНА — Кака районында

(Говшутда) оба, гадымы гала. Адың манысы белли дәл.

ДАРГАНАТА — Чәрҗев областында район, посёлок, демир ёл станциясы, гала. IX асыр арап тарыхчыларының ишлеринде Хорезмиң Гүргенчден (Көнеүргенчден) соңкы иң улы шәхериниң ады хөкмүнде ятланылян *Дарган* сөзүниң манысы белли дәл, әхтимал, ол «гайыкчы», «гәмичи», «капитан» маныларындакы «дарга» сөзүниң көплүк саны болса герек (*Померанцев*, 68 сах.), чүнки IX—X асырларда бу ерде улы гайыкгүзер (гечелге) болупдыр (МИТТ, I, 189 сах.). Адың ызындакы *ата* сөзи, эдил *хоҗа, баба* сөзлери ялы, өвлүйә атларында көп уланылян сөздүр. Кәбир адамлар *ата* сөзүни шу районда яшаян аталар билен багланышдырярлар, эмма бу нәдогрудыр, чүнки аталар бу ере гөчүп гелмәнкәлер хем гадымы шәхериң орнундакы өвлүйә Дарганата дийипдирлер (МИТТ, II, 434 сах.).

ДАРГАНАТА ДӨВЛЕТ ГОРУГХАНАСЫ — Сугун, сүлгүн ве бейлеки сейрек хайванлары горап сакламак максады билен 1941-нжи йылда дөредилен ве Дарганатаның токайларыны хем-де җеңңеллерини өз ичине алан горугхана. Ол 1951-нжи йылда ятырылды (*Н. Ф. Реймарс, Ф. Р. Штильмарк.* Особо охраняемые природные территории. М., «Мысль», 1978, 45 сах.).

ДАРГАНАТА МАВЗОЛЕЙИ — Гадымы Дарган шәхериниң орнунда XIV асырың архитектура ядыгәрлиги (ерли илат оңа *Абу-Муслимиң губуры* хем дийийәр). Гапысындакы язга гөрә, ол 773-нжи хиҗри йылында (мылады хасабы боюнча 1371—1372-нжи йылларда) гурлупдыр (ТАЯ, 235 сах.).

ДАРГАНЛЫ — Чәрҗев районында (Киштиванда) илки Дарганатадан гөчүп геленлериң тутан обасы.

ДАРДЕРЕ [Да:рдере] — Бәхерден ве Гаррыгала районларында дар дерелер.

ДАРДӘЛИ [Дардә:ли] — Гаррыгала районында (Чендирде) байындырларың газан ябы. *Дардәли* сөзүниң манысы белли дәл (әхтимал, тире ады).

ДАРҖА [Да:ржа] — Красноводск районында деңзиң инсиз ярым адасы, гадымы Үңзүң Аҗайып ве Актам диен голларының аралыгы.

ДАРҖАГУМ [Да:ржагум] — Дарҗа ярым адасында ерлешйән гум.

ДАРТА — Красноводск районында оба. Яшулулар бу ады ики хили дүшүндирйәрлер: 1) тире ады; 2) бейлеки обалардан узагракда («дартаракда») ерлешйән оба. Бу ада (Тарта) гечен асырың башында-да душ гелйәрис (Русско-туркменские отношения в XVIII—XIX вв. Ашхабад, 1963, 308 сах.).

ДАРТМАЛЫК — Бәхерден районында (Нохурда) айлам-айлам эдилип чекилен («дартылан») чешме.

ДАРЫЛЫОЙ [Дарылыо:й] — Ленин районында (Атаяпда) оба, дары экилен гиң ой.

ДАТХАҖЕҢҢЕЛ [Да:тха:жеңңел] — Халач районында җеңңел. *Датха* — өң шу ерде отуран, соңра Хоҗамбаза гөчен олам тиреси.

ДАШ [Да:ш] — **1.** Челекенде (Каспи деңзинде) ер атлары (1-нжи, 2-нжи ве 3-нжи Даш). Сувуң дүйбүнде дашың (әхтимал, вулканик депелериң) бардыгы үчин, балык тутулян бу ерлере шейле ат берлипдир. **2.** Кака районында (Мәнеде) даг, дагың дашлы агзы.

ДАШАГЫЗ [Да:шагыз] — Хоҗамбаз районында (Таллымерҗенде) улы гырың гәдиги. Бу ат «дашлы агыз» диймекдир, чүнки ол ерде даш көп болуп, хәзирки вагтда гурлушык үчин пейдаланыляр.

ДАШАҖЫ [Да:ша:жы] — Дәнев ве Теҗен районларында (Гарагумда) дашлы ерден газылан аҗы сувлы гуюлар.

ДАШАРБАТ [Да:шарбат] — Улы Балканың гүнбатарында, Җебел — Огланлы ёлуның угрунда сапалы баг (пионерлериң дынч алян ери), чешме (онуң сувы турба билен Җебеле гидйәр). Бу ат, аслында, Дашрабат болмалы, чүнки шу ерде дашдан өрүлен кичирәк рабадың (кервенсарайың) галындылары бар (тараплары такмын 50×50×4 метр). Чешмә өң *Аннагоч* хем дийилйән экен. Дашарбат атлы кервенсарай Гызылетрек районында хем бар.

ДАШАРЫК [Да:ша:рык] — Керки районында (Дашлыкда) арык. Дашлык обасының экин мейданларында даш өрән көп. Ол дашлар тебигы дәл-де, гадымы җайларың керпичлери, күйзе гапларың дөвүклеридир. Арык хем шол дашлы мейданда газылыпдыр.

ДАШАХЫР [Да:ша:хыр] — Дәнев районында (Э. Кулыева — Габаклы аралыкда) гадымы гала, кервенсарай. Шу ерде дашдан бежерилен улы ахыр бар. Шейле атлы гуюлар Гарагумда хем душ гелйәр.

ДАШАЯК [Да:шаяк] — Мургап ве Теҗен районларында (Медениетде ве Гөниамашада) обалар. *Дашаяк* — тире ады. Деңешдириң: Гызылаяк.

ДАШБЕНТ [Да:шбент] — Октябрь районында Көнедеряның икинҗи бенди (оңа *Өвезгулуң бенди* хем дийилйәр).

ДАШБЕРДИ [Да:шберди] — Гызылетрек районында дашлы ерден газылан гуйы ве төверегиндәки ерлер («дашлы ерден сув берен гуйы»).

ДАШБОГАЗ [Да:шбогаз] — Красноводск районында (Гарагумда) такыр. Онуң сувуның оя гуйян ерине дашдан богаз эдилипдир.

ДАШБӨВЕТ [Да:шбөвет] — Көнеүргенч районында Онгулач ябының гадымы бөведи.

ДАШБУЛАК [Да:шбулак] — Чаршаңңы районында (Гарлыкда) сувы тутуш дашың ашагындан чыкян улы чешме.

ДАШБУРУН [Да:шбурун] — Хоҗамбаз районында (Таллымерҗенде) гыр, гырың дашлы бурны.

ДАШГАЛА [Да:шгала:] — Ашгабат районында (Багырда) ери дашлы оба; Гаррыгала районында даш гала; гадымы Көнеүргенч шәхериниң бир бөлеги, Темирлеңиң юмурман галдыран порталы, кервенсарай.

ДАШГУЙЫ [Да:шгуйы] — **1.** Сакар районында (Гарамахмытда) оба (оңа *Гатыкөл* хем дийилйәр), арык. Гадымы даш гуюсы боландыгы үчин, оба шейле ат берлен болса герек. **2.** Керки ве Сарагт районларында дашдан эдилен гуюлар.

ДАШГУРРУК [Да:шгуррук] — Байрамалы районында (Равнинада) гуйы. *Гуррук* — гөмлен, ташланан гуюлары аңладяр.

ДАШДЕШЕН [Да:шдешен] — Красноводск районында (Гызылгаяда) гөк дашы дешип, гүзап билен газылан гуйы.

ДАШЕРЕЗ [Да:шерез] — Тельман районында (Гулабияда) оба, Ханябың дашдан бежерилен бенди. *Эрез* сөзи ёкарсы эрез-эрез болуп дуран галалары, биналары, даглары билдирйәр.

ДАШКАК [Да:шкак] — Ашгабат районында (Дервезеде) ашагындан даш (чагыл) чыкан как; Кака районында (Бабадурмазда) депәниң үстүне керпич дүшелип эдилен как; Керки районында (Гарагумда) дашлы как.

ДАШКЕСЕН [Да:шкесен] — Бәхерден районында (Нохурда) дашы ярып чыкан чешме, дере; эдил пычгы билен кесилен ялы улы гая.

ДАШКӨПРИ [Да:шкөпри] — Тагтабазар районында посёлок, демир ёл станциясы (гадымы карталарда *Пулихишти,* ягны «керпич көпри»). Посёлогың якынында Мургабың 9 гөзеси (дешиги) болан керпич көпрүси бар, оңа XV асырда *Табан көпрүси* дийилйән экен. *Табан* — Темирлеңиң гошунбашысының ады (ТССР тарыхы, I т., 1 китап, 373 сах.; *Бартольд.* Орошение, 64 сах.). Дашкөпри диен ат (чешме) Гаррыгала районында-да бар. Шу ердәки җара даш көпри эдипдирлер.

ДАШКӨПРҮБАЛА [Да:шкөпрүба:ла:] — Сакар районында (Талханбазарда) Дашкөпри ве Ашакы Дашкөпри диен ики бөлекден дурян оба; Чәрҗев ве Сакар районларында даш көпрүси болан арык (Комсомол посёлогындакы шу даш көприниң үстүнде хәзир чайхана ерлешйәр). Оба арыгың ады гечипдир. Парс-тәҗик диллериндәки *бала* («ёкары», «ёкаркы») сөзи бейлекилере

середенде, деряның ёкарсындан баш алян арыкларың адына гошуляр.

ДАШЛАР [Да:шлар] — Тельман районында (Тэзегалада) оба. *Дашлар* — тире ады. Шу районда Гөкдепели дашлар диен оба хем бар.

ДАШЛЫ [Да:шлы] — Тагта ве Түркменгала районларында (Темечде ве Дайханда) дашлы ерде дүйби тутулан обалар; Ашгабат районында (Бокурдакда) деридашы көп болан ой; Бэхерден районында (Бөрмеде) улы дашы болан япы, ёл; Гарагумда дашлы ерден газылан гуюлар.

ДАШЛЫАЛАҢ [Да:шлыалаң] — Елөтен районында (Ждановда) оба; Тагтабазар районында дашлы алаң (депе).

ДАШЛЫБАРГА [Да:шлыбарга] — Ашгабат районында (Көшүде) дашлы ёл (*барга — баралга* — «ёл»?).

ДАШЛЫБЕЙИК [Да:шлыбейик] — Гарагумда гыр.

ДАШЛЫБУРУН [Да:шлыбурун] — Гызылетрек районында дашлы белент ер; Демиргазык Түркменистанда (Шасенемде) гырың дашлы бурны (онуң икинжи ады *Түммеккичижик*).

ДАШЛЫГАЛА [Да:шлыгала:] — Гаррыгала районында (Дайнада) өң оба, хэзир ер ады (шол ерде Дурды молла даш өрүп хаят эдипдир); Кака районында (Артыкда) үсти дашлы гала.

ДАШЛЫГЭДИК [Да:шлыгэ:дик] — Гызыларбат районында (Маргызың угрунда) дагың дашлы гэдиги.

ДАШЛЫДЕПЕ [Да:шлыдепе] — Гызыларбат, Елөтен, Кака, Мары, Түркменгала районларында үсти дашлы депелер.

ДАШЛЫДЕРЕ [Да:шлыдере] — Бэхерден районында (Нохурда) дашлы дере.

ДАШЛЫЖА [Да:шлыжа] — Сарагт районында археологик әхмиетли орта асыр депеси (мейданы 9000 *кв. м*).

ДАШЛЫЖАДЕПЕ [Да:шлыжадепе] — Гөксүйри станциясының якынында депе, гадымы обаның галындысы. Бу депе археологик әхмиетли болуп, онуң үстүнден ве ашагындан дүрли дашлар, гадымы яшайжыларың галдырып гиден затлары тапыляр (*В. М. Массон.* Түркменистаның гүнортасындакы гадымы экеранчылар. Ашгабат, 1959, 16 сах.).

ДАШЛЫК [Да:шлык] — Керки районында оба. Шу обаның меркезинде археологик әхмиетли дүрли дашлар: гапларың дөвүклери, хашамланан керпичлер ве ш. м. көп тапыляр. Бу ат шол ерде шейле дашларың көпдүги билен багланышыклыдыр. Гызылетрек районында-да Дашлык диен ер бар.

ДАШЛЫОЙДАК [Да:шлыо:йдак] — Гумдаг төверегинде дашлы ой. *Ойдак* — «ойтак» сөзүниң диалектал вариантыдыр.

ДАШЛЫСЕЙИТ [Да:шлысейит] — Байрамалы районында (Үчажыда) дашлы, чагыллы ерден газылан гуйы («Сейидиң дашлы гуюсы»). Бу ерде күре (керпич биширилйэн печ) хем болупдыр.

ДАШЛЫТҮММЕК [Да:шлытүммек] — Түркменгала районында (Кеминеде) дүрли дашлары көп болан депе.

ДАШЛЫЯП [Да:шлыя:п] — Мургап районында (2-нжи Сухтуда) оба, дашлы ерден чекилен яп.

ДАШОРФА [Да:шорфа] — Газанжык районында (Гарагумда) отурымлы ер, гуйы; Красноводск районында (Гувлумаякда) гуйы, өри мейданы. *Орфа* сөзи барада середиң: Ажыорфа. Даш өрүлмесе, сув бош топраклы чукурларың гырасыны юмуряр.

ДАШОЮК [Да:шо:юк] — 1. Гарагумда гыр; Тагта районында (гумда) ер ады; Мары районында (Тагтабазар чөлүнде) гуйы (онуң эеси Аман эрсары бишен керпичден ховлы салдырыпдыр). *Оюк* сөзи Гарагумдакы ёлларың угрунда эдилен белликлери, ориентирлери аңладяр. Олар чөл чөплеринден, дашлардан я-да палчыкдан конус гөрнүшинде дикелдилип, узакдан гөрнер ялы ерлерде: бейиклериң, депелериң үстүнде отурдыляр (*Мурзаевлер,* 166 сах.). В. В. Радлов *уйук* сөзүниң «гарантга» манысыны беллэпдир (*Радлов,* I, 1633 сах.). 2. Хожамбаз районында

(Гултакда) ер ады, сил сувуның дашы оян ери.

ДАШӨЗЕК [Да:шө:зек] — Красноводск районында дашлы өзек (жар, акын угры).

ДАШРАБАТ [Да:шраба:т] — Чаршаңңы районында оба, демир ёл станциясы; Марының 40 *км* гүнорта-гүнбатарында Денданакан шэхериниң харабачылыгы. Бу атлар «дашдан салнан кервенсарай» диен маныдадыр. IX—XII асырларда гүллэп өсен Денданакан шэхери Мары — Саргт кервен ёлы халкара әхмиетини йитиренден соңра, ягны XVI—XVII асырларда Дашрабат диен ады аляр (*Адыков.* Станции, 223 сах.). Г. Адыков *даш* сөзүндэки узын чекимлини назара алман, бу ады «даш (ягны узак) рабат» дийип нэдогры дүшүндирйэр. Хакыкатында, говы ве берк керпичлерден салнан рабада «дашдан бежерилен рабат» диен ат галыпдыр (Проф. *Б. Заходер.* Денданакан. — «Исторический журнал», 1943, № 1, 77 сах.). Чаршаңңыдакы Дашрабатда-да (каналың боюнда, Безирген диен өвлүйэниң деңинде) гадымы рабадың орны бар (гиңлиги 40×50 *м*).

ДАШСАРАЙ [Да:шсарай] — Керки шэхеринде бишен керпичден салнан улы кервенсарай. Хэзир бу ерде шэхер эдаралары ве гурамалары ерлешйэр.

ДАШСҮЙЖИ [Да:шсүйжи] — Тагтабазар районында (гумда) сүйжи сувлы даш гуйы.

ДАШТАМ [Да:шта:м] — Векилбазар районында (Гөрелдеде) бишен керпичден салнан көне жай. (Аннамырат дилмажың жайы).

ДАШХОВУЗ [Да:шховуз] — Республиканың демиргазыгында область, оазис, шэхер, район, демир ёл станциясы. Булара бишен керпичден эдилен гадымы ховзун ады дакылыпдыр (диаметри 13—15 *м* болан бу ховуз шэхериң хэзирки 9-нжы кварталының 400 *м* гүндогарында ерлешйэр. Онуң дашлары соңра алныпдыр). Хыва ханы Аллагулы хан русларың Маңгышлакда салан Ново-Александровск диен галасындан хедер эдип, шоңа жогап хөкмүнде 1835-нжи йылда шу ховзуң якынында гала салдыряр (*Н. Веселовский.* Очерк историко-географических сведений о Хивинском ханстве от древнейших времен до настоящего. Спб., 1877, 311 сах.). Муңа-да ховзуң ады гечйэр, чүнки ховзуң ады хас өң, 1817-нжи йылда-да агзаляр (МИТТ, II, 402 сах.). Соңра галада ве онуң төверереклеринде бишен керпичден салнан бейлеки ымаратлар хем пейда боляр (МИТТ, II, 293 сах.). Шонуң үчинем А. Вамбери: «Дашховуз говы гурлупдыр. Ол ичинде бирнэче сувлы ховузлары болан улы багың ортасында ерлешйэр» дийип язяр (*А. Вамбери.* Очерки Средней Азии. М., 1868, 90 сах.). Эмма буларың әхлиси соңкы вагтларда юмрулыпдыр ве дашлары чекилипдир. Кэбир адамлар Дашховуз диен ады «даш (дашкы) огуз» дийип дүшүндирйэрлер (догрудан-да, огузлар *дашкы* ве *ички* диен ики топара бөлүнипдир). Хер ничик болса-да, ерли яшулуларың гүррүңлери, гадымы ховзуң галындысы, *даш* сөзүндэки узын чекимли, галыберсе-де, ховзы ве галаны гечен асырың орталарында өз гөзи билен гөрен Вамбери ялы адамларың Дашховуз сөзүне берен дүшүндиришлери бу адың «дашдан эдилен ховуз» диен манысының хакыката лайыкдыгыны субут эдйэр. *Дашховуз* диен ховуз Чаршаңңы районының Дашрабат обасында-да бар. «Бу гадымы ховзы аймаклар эдипдир» дийип гүррүң берйэрлер.

ДАШХОВУЗЛЫОБА [Да:шховузлыо:ба] — Түркменгала районында (Дайханда) оба. 1914-нжи йылда рус инженери шу ердэки яба гатла гурмак үчин, онуң бираз ерини цементледйэр. Шол ерде сув көп сакланяндыгы үчин, илки яба, соңра оба шу ат галяр.

ДАШЯП [Да:шя:п] — Ленин районында (Тэзеобада) яп. Оны Даш гаты диен адам газдырыпдыр.

ДАЯНДЫК — Гызылетрек районында депе, гала. Гүррүң берлишине гөрэ, бу ат «аяк чекмек», «сакланмак» манысындакы *даянмак* сөзүнден эмеле гелипдир, чүнки Машат-Мисир-

яның үстүне йөриш эден гошун шол ерде аяк чекипдир. Бу ат барада: «Дегшанада дегишен, Ганлыжада галышан, Даяндыкда даянышан» диен айтгы хем бар (*Дегшана, Ганлыжа* — шу районлардакы гумларың ве депелериң атлары).

ДАЯХАТЫН [Даяха:тын] — Дарганата районында гадымы кервенсарай. Середиң: Б а й х а т ы н.

ДВАДЦАТКА — Гарагум каналының угрунда көл. Рус дилинде *двадцатка* — «йигриминжи» диймекдир. Көл Башсакадан 20 *км* узаклыкда ерлешйәр (*Курбанов,* 74 сах.).

ДЕГЕЛИЁЛ [Дегелиё:л] — Гүнбатар Түркменистандан Хыва гидйән үч гадымы ёлуң бири. Оңа нәме себәпден бейле ат берлендиги белли дәл.

ДЕГЕРАРЫК [Дегера:рык] — Керки районында (Гувакда) такырдан чекилен арык. Әрсары диалектинде дүз мейданлара, такырлара, *дегер* (елиң дегйән ери) хем дийилйәр.

ДЕГИРМЕНДАГ [Дегирменда:г] — Бәхерден районында Арчман курортының үстүне абанып дуран даг. Шу ерде өң 7, соңра 4 дегирмениң ишләндиги үчин, оңа шейле ат берлипдир (шол дегирменлериң кәбири хәзире ченли сакланыпдыр).

ДЕГИРМЕНЖИК — Бәхерден районында (Келетеде) чешме. Сув дегирменини гурмага аматлы ериниң бардыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ДЕГИРМЕНЛИДЕРЕ — Бәхерден районында (Нохурда) 5 дегирмени бар болан чешме, дере.

ДЕГШАНА [Дегша:на] — **1.** Гызылетрек районында (Мадав обасында) гала. Бу ат «чакнышылан ер» манысындакы *дегишхана* сөзүнден эмеле гелипдир, чүнки ерли илат Машат-Мисиряның үстүне чозан душманлар билен шу галада чакнышыпдыр (середиң: Д а я н д ы к). Яшулулар: «Шу Дегшана Гөроглының Чандыбили болупдыр» дийип хем гүррүң берйәрлер. **2.** Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере. Бу ат «дегип, ягны дүшләп гечилйән ер» манысындакы *дегишхана* сөзүнден дуряр, чүнки дерәниң сүйжи сувлудыгы үчин, кервенлер шу ерде дүшләп гечйән экенлер.

ДЕҚДУРМАЗ — Гызыларбат районында (Тутлуда) белент гырың гәдиги. Элмыдам ел өвүсйәндиги ве, нетижеде, ёлуң угруна гум үйшйәндиги үчин, оңа шейле ат галыпдыр.

ДЕҚДУРМАЗАЛАҢ — Көнеүргенч районында (Гарагумда) үстүнден гадымы ёл гечйән алаң. Ел сакламага ве горанмага аматлыдыгы үчин, шу ерде сөвеш көп болупдыр.

ДЕҚДУРМАЗГӘДИҚ [Декдурмазгә:дик] — Гөкдепе районының Гөкдепе обасында дагың гәдиги. Середиң: Д е к д у р м а з.

ДЕЛЕЛИ — Эсенгулы районында (Чалоюкда) ики көл (У л ы ве К и ч и Д е л е л и), хәзир Этрек дерясының угрунда дөредилен сув ховданы (оңа *Делелисув* хем дийилйәр). *Деле* — от ады.

ДЕМБЕРМЕЗ — Саят районында (Эсгиде) арык. Сувуның чалт акянлыгы үчин, ол шейле ат алыпдыр.

ДЕМИРГУЙЫ — Сакарчәге районында (Гарагумда) гуйы, өри мейданы. Гуйының сувы елиң гүйжи билен айланян чарх («демир») аркалы ёкары чыкарылыпдыр.

ДЕМИРЖЕН — Газанжык районында даг; Красноводск районында (Гошаобада) гуйы; Гызыларбат районында (Тутлуда) археологик әхмиетли ер, гадымы өвлүйә, көне рабадың (кервенсарайың) галындысы, улы ой, такыр, депиз. Булара Демиржената диен өвлүйәлериң ады гечипдир, эмма *демиржен* сөзүниң манысы белли дәл. Вамбери оны «демир жан» (адам ады) дийип дүшүндирйәр (*Vambery,* 266 сах.). Х. Юсупов Тутлудакы Демиржени Х. Казвининиң (XIV асыр) ишлеринде агзалян Хышт-и Пухте диен рабадың орны хасаплаяр (Каракумские древности, вып. IV. Ашхабад, 1972, 127 сах.).

ДЕМИРЖЕНАТА — *сер.* **Демиржен.**

ДЕМИРЖЕНАТАГӘДИК — Түркмен — Хорасан дагларының демиргазык гүнбатар тарапында улы гәдик, гечелге (Ороним, 75 сах.). Гәдиге

Демиржената диен өвлүйәниң ады дакылыпдыр.

ДЕМИРЗЕЙРЕНЕН — Гаррыгала районында (Дайнада) дагың көтели. *Демир* — дайналы аялың ады. Көпчүлик болуп шу көтелден гечиленде, ол адамсы Өвез Савла игенипдир.

ДЕМИРЛИЖЕ — Гызылетрек районында (Шарлавукда) Сумбарың олумы. Шу ерде демир көпри салнандыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ДЕМИРТИКЕН — Векилбазар районында (Гөрелдеде) демиртикен диен отуң көп битйән ери.

ДЕМИРЧӨҢҢЕ — Гөкдепе районында дагың белент депеси («чөңңеси»). Онуң үстүне беллик — демир дикилипдир.

ДЕМИРЯП [Демиря:п] — Гаррыгала районында (Дайнада) Демир диен аялың чекдирен ябы (середиң: Д е м и р з е й р е н е н.

ДЕҢИЗГАЗАН — Гарагумда (Сагаҗа төверегинде) гуйы. *Деңиз* — әхтимал, адам ады (гуйының Үңзүң көвләп, чукур эмеле гетирен еринде газылан болмагы-да мүмкиндир). Бу ат 1816-нжы йылда-да душ гелйәр (МИТТ, II, 396 сах.).

ДЕПГИН — Гарагум районында (Ленин оба советинде) оба, гиң мейдан, ой, сувуң чалт («депгинли») акян ери.

ДЕПЕГАЛА [Депегала:] — Кака районында (Мәне — Душак аралыгында) дашына гала (хаят) салнан депе.

ДЕПЕГУЙЫ — Газанжык районында (Дәнеатада) чешме, гуйы («депәниң янындакы гуйы»).

ДЕПЕЖИКЛЕР — Красноводск районында (Гасында) ики депе.

ДЕПЕКОТАН — Чаршаңңы районында (Говурдакда) ер ады («депәниң үстүндәки котан»). Ерли геплешикде агыла *котан* дийилйәр (середиң: А к к о т а н).

ДЕПЕЛИЖЕ — Гызылетрек районында (Шарлавукда) Этрегиң олумы, гүзери. Якынында депе бар.

ДЕПЕЛИЖЕКӨВ — Кака районында (Мәнеде) депели даг, көв.

ДЕПЕЛИОЙ [Депелио:й] — Векилбазар районының (Гөрелдеде) ортасында өң депе болан гиң мейдан, ой.

ДЕПЕСИАЙРЫК — Чаршаңңы районында (Хатапда) депеси айрык даг.

ДЕПМЕЁЛ [Депмеё:л] — Красноводск районында Депмечайың якындан гечйән ёл.

ДЕПМЕЧАЙ [Депмеча:й] — Красноводск районында (Түвер — Үстюрт төверегинде) чай (акын угры). Такыра үйшйән сувуң угруны газып («депип»), улы оя совупдырлар.

ДЕПМЕЧИ — Йыланлы районында (Гүлүстанда) оба, такыр. Бу ат хем Депмечай билен маныдаш болса герек.

ДЕПРЕКЧИ — Ёлөтен районында (Гызылйылдызда) оба. Онда депрекчи булучлар ве түркменлер яшаяр.

ДЕРБЕНДИХАН [Дербендиха:н] — Гадымы Мары — Саргт ёлуның угрунда кервенсарай (ол хәзир Хановуз сув ховданының ашагында галды). Бу ат «ханың дервезеси» диен манығадыр (*Курбанов,* 74 сах.).

ДЕРБЕНТ — Гәверс районында (Әневде) дагың гечелгеси, агзы; Бәхерден районында (Арчманда) агзы берк дере. Парс дилинде *дер* — «ишик» диймекдир. Бу адың манысы «япык гапы», «гечмеси кын агыздыр».

ДЕРВЕЗЕ — Ашгабат районында (Меркези Гарагумда) посёлок. Ол ики тарапында улы чулбалар (депелер) бар болан такырда ерлешйәр. *Дервезе* сөзи парс-тәҗиклериң *дер* — «гапы» ве *баз* — «ачык» сөзлеринден эмеле гелип, ховлуларың, галаларың дервезелерини, географик термин хөкмүнде болса депелериң, байырларың, гаяларың арасындакы гечелгелери аңладяр (*Мурзаевлер,* 70—71 сах.).

ДЕРВЕЗЕАЖЫ [Дервезеа:жы] — Ашгабат районында (Ербентде) ики депәниң ортасындан газылан гуйы.

ДЕРВЕЗЕБАЙЫР — Кака районында (Гозганда) гечмек үчин аматлы агзы болан байырлык.

ДЕРВЕЗЕГЫЗЫЛ — Чәрҗев районында (Гарагумда) ики тарапы гызыл гумлы ер.

ДЕРВЕЗЕГӘДИК [Дервезегә:-

дик] — Меркези Гарагумда (Дервезе төверегинде) ер ады, ики дәпәниң арасындан гечйән ёл.

ДЕРВЕЗЕҚЕМ — Гүндогар Гарагумда илатлы пункт, гыр. Ерли илат бу ады «дервезесиз» дийип дүшүндирйәр, чүнки шу ердәки гыр битеви (дервезесиз) ховлыны яда саляр. Кәбир түрки ве түрки дәл халкларың топонимиясында *кем, кам, ком* сөзлери «деря», «дере», «агыз», «җүлге» ялы манылары хем аңладяр (*Мурзаев.* ОТ, 184—185 сах.). В. В. Радлов *кам* сөзүниң энчеме манылары, шол санда түрк дилинде онуң «дүйәниң өркүҗи» манысында хем уланыляндыгыны беллэпдир (*Радлов,* II, 478 сах.).

ДЕРВЕЗЕЛИ — Бәхерден районында (Қелетеде) бир гаясындан эмели гечелге эдилен даг.

ДЕРВЕЗЕЧУЛБА — Ашгабат районында (Меркези Гарагумда) гоша чулба (депе). Оларың арасындан Хыва ёлы гечйәр.

ДЕРВҮШ — 1. Қаспи деңзинде ярым ада ве айлаг. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл. 2. Хоҗамбаз районында (Беширде) оба. *Дервүш* — тире ады.

ДЕРЕБЕГИ — Гызыларбат районында (Бендесенде) дере. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ДЕРЕГАЯ — Гарагумда ер ады («гаялы дере»).

ДЕРЕҚ — Бәхерден районында (Бөрмеде) узын дереги болан чешме, даг.

ДЕРЕКЛИ — Ленин районында (Қетгенлиде) оба; Гаррыгала районында (Дайнада) дере.

ДЕРЕҚЛИӨВЛҮЙӘ [Дереклиөвлүйә:] — Гөкдепе районында дерекли чешме, өвлүйә.

ДЕРЕҚЛИЯП [Дереклия:п] — Тагта районында (Ягтылыкда) дерекли яп ве онуң ады дакылан оба.

ДЕРИДАШЛЫ [Дерида:шлы] — Газанҗык районында (Гарагумда). деридаша бай депизлер. Баганалары, телпек я-да ичмек тикилҗек дерилери текизлемек, оларда галан яглары айырмак үчин уланылян бу дашлара ылмы дилде *Репетек гипси* дийилйәр.

ДЕРЛЕҚГАЛА [Дерлекгала:] — Гөкдепе районының Гөкдепе обасында гала. *Дерлек* сөзүни шу ерде отуран адамың лакамы хасап эдйәрлер.

ДЕРМАН [Дерма:н] — Қрасноводск районында (Гарабогазың кенарында) отурымлы ер, гуйы. Бу адың дакылыш себәби белли дәл.

ДЕРЯБАШ [Деря:баш] — Чәрҗев районында дерядан баш алян улы канал; Дәнев районында (Большевикде) шол каналың ады дакылан оба.

ДЕРЯБЕРКИ [Деря:берки] — Меркези Гарагумда (Үңзүң угрунда) белент депе («деряның бөведи»).

ДЕРЯДЕПИЗ [Деря:депиз] — Меркези Гарагумда (өң деряның акан угрунда) гиң шорлук, депиз.

ДЕРЯДҮЗ [Деря:дүз] — Халач районында (Гарамәтныяз төверегинде) гиң дүзлүк, кәл.

ДЕРЯЁЛЫ [Деря:ё:лы] — Ашгабат районында (Меркези Гарагумда) Гызылҗагала барян ёл. Бир вагтлар Теҗен дерясының аягы шу ере гелен болмага чемели (*Атагаррыев,* 42—43 сах.).

ДЕРЯЛЫҚ [Деря:лык] — 1. Дашховуз оазисинде гадымы Амыдеряның Сарыгамша гидйән демиргазык голы, көле бай ерлер; Йыланлы районында (Қенегесде) Дерялыгың боюнда ерлешйән оба. 2. Көнеүргенч районында 1967-нҗи йылың 19-нҗы апрелинде тәзе дөредилен ве Дерялыгың ады дакылан оба.

ДЕРЯОРУН [Деря:орун] — Гарагумда кәл.

ДЕРЯТАҚЫР [Деря:такыр] — Ашгабат районында (Меркези Гарагумда) гиң дүзлүк. Ягыш яганда әхли ери сув болуп ятаны үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ДЕХИСТАН [Дехиста:н] — Гызылетрек районында гадымы ер, Машат-Мисиряның икинҗи ады. *Дех* (рус эдебиятларында *дах* я-да *дай*) — бизиң эрамызың башларында ве ондан өң Мисирян дүзлүгинде яшан халкың ады (*К. Адыков.* Дахистан — исторический край. — «Туркм. искра», 29.12. 1966); Шейлеликде, бу ат «дехлериң

юрды» диен манындадыр. Эсенгулы районындакы Сүйҗүяба хем Дехистан дийилйәр. Магтымгулының дөреҗилигинде-де бу ада душ гелйәрис: *Шол җайыңдан назар салсаң, Улуг* *Д е х и с т а н* гөрүнер («Дүкан гөрүнер» гошгусы).

ДЕШДИ — Гызылетрек районында байырлык, гиң мейдан. Байры көвүп («дешип»), бир такырдан бейлекисине сув гечирипдирлер.

ДЕШИҚДАШ [Дешикда:ш] — Чаршаңңы районында (Лейлимкенде) даг, дагың говагы.

ДЕШИҚЛИ — Бәхерден районында дере, чешме. Шу дередәки ёл улы дешигиң ичинден гечйәр. Шейле атдакы чешмелер ве дерелер Нохурда хем-де Гөкдепе районында-да бар.

ДЕШИҚЛИГАЛА [Дешиклигала:] — Байрамалы районында («Москва» совхозында) түмейи (тоннели) болан гала.

ДЕШИҚЛИГАРГЫ — Гөкдепе районында (Эрекдагда) гаргылы чешме. Ол дагың көвегинден чыкяр.

ДЕШИҚЛИГАЯ — Гаррыгала районында гаялар. Сумбар ве Чендир деряларының кенарында гадымы сумларың (середиң: С у м б а р) бардыгы үчин, олара шейле ат берлипдир.

ДЕШИҚЛИДЕПЕ — Қерки районында (Хатапда) дешиги болан көне гала, оба; Ёлөтен районында (Үзүмчилик совхозында) депе (онуң икинҗи ады *Өйлүдепе*).

ДЕШИҚЛИҚЕМЕР — Қака районында (Гозгангалада) ашагы көвлүп, турба (сөв) аркалы сув гечирилен гая, Хысравгала баран чешме. Ровайта гөрә, Хысрав шаның үстүне чозан душман онуң галасыны алып билмейәр, эмма Хысравың гызы атасына дөнүклик эдйәр ве «Галаны алҗак болсаңыз, Дешикликемердәки чешмә саман гойбериң, ол нирeде айланыберсе, шол ерде гала гайдян сувуң гөзбашы (ерасты дешиги) бардыр. Шоны дыксаңыз, сув кесилер ве галадакылар боюн эгер» дийип, душманлара хат ёллаяр. Шейлеликде, Хысрав ша еңилйәр.

ДЕШИҚЛИТАМ [Дешиклита:м] — Векилбазар районында (Гөрелдеде) дешиги ве җайлары болан гала.

ДЕШИҚЛИЧАЙ [Дешиклича:й] — Гөкдепе районында (Гаррыкәризде) чай, ягны акын угры, җар. Ол дешикли гаяның ашагындан гечйәр.

ДЕШИҚЛИЧУЛБА — Ашгабат районында (Күкүрт заводында) чулба, депе. Онуң үстүндәки уллаҗан дашың ашагы дешилипдир.

ДЕШИҚТАМ [Дешикта:м] — Октябрь районында (Гарагумда) Айбөврүң гуюсы («дешик тамлы гуйы»).

ДЕШНАБАТ [Дешна:ба:т] — Чаршаңңы районында (Қелифиң якынында) көне отурымлы ер, гуйы, текиз мейдан. Адың манысы белли дәл (*дешт абат* — «гум обасы»?)

ДЕШТ — Бәхерден районында (Көпетдагда) оба. Парс дилинде *дешт* — «чөл», «сәхра» диймекдир. Оба текиз байырлыкда, гумаксы топраклы ерде ерлешйәр.

ДЕШТЕҚ — Бәхерден районында (Бөрмеде) чәгесөв топраклы гадымы отурымлы ер. Парс дилинде *дештек* — «чөлҗагаз» диймекдир.

ДИВАН [Ди:ва:н] — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере. Онуң нәме себәпден шейле ат алаңдыгы белли дәл.

ДИВАНА [Ди:ва:на] — Қрасноводск районында (Огланлыда) гуйы. *Дивана* — гуйыны газдыран адамың лакамы я-да тире ады.

ДИВАНАБАГ [Ди:ва:наба:г] — Чәрҗев шәхериниң ерлешйән орнунуң өңки ады. Көне Чәрҗев хәзирки Қомсомол посёлогында ерлешипдир. Деряның көпрүси гурулмаздан өң, Чәрҗев шәхериниң орнунда гүр петде токайлары болуп, онуң ичинде кепбеден эдилен өйлерде галандарлар яшапдырлар. Илат олара диваналар, отурян токайына болса *Диванабаг* дийип ат берипдир.

ДИВАНАҚӨВ [Ди:ва:накөв] — 1. Қака районында (Душакда) даг, дагың белент чөңңеси. Бу ады *дивана кух* — «дәли даг» дийип дүшүндирйәрлер. 2. Қака районында (Мәнеде) Теҗен дерясының гадымы гүзери. Әхтимал, дивана лакамлы адамың

я-да тирәниң көви (бу ерде *көв* сөзи деряның чуңңулыны аңладяр).

ДИВАНБЕГИ [Ди:ва:нбеги] — Дашховуз районында (Алтмышда) оба; Ленин районында яп. *Диванбеги* — Хыва ханлыгында чин ады. Ябы ханың диванбегиси газдырыпдыр, обада хем бир диванбеги отуран болмага чемели.

ДИВАНХАНА [Ди:ва:нха:на] — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере. Бу адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ДИВАНЯП [Ди:ва:ня:п] — Йыланлы районында (Арапда) гарадашыларың диванбегисиниң газдыран ябы.

ДИГДЕР — Кака районында (Душакда) дере. *Дигдер* — адам ады.

ДИГДИК — Гызыларбат районында (Тутлуда) улы такыр (онуң икинҗи ады *Төңңели*). Өңүне гачы эдилен бу такырың адыны сувуң япашаклыгына толкунлап («дигдиклэп») акышы билен багланышдыряярлар.

ДИДАР [Ди:да:р] — Гызыларбат районында (Гарабогаз обасында) гуйы, отурымлы ер. *Дидар* — адам ады.

ДИКАШ [Дика:ш] — Чаршаңңы районында (Акгумоламда) дик япының үстүнден гечйән («ашян») ёл.

ДИКАШАР [Дика:шар] — Чаршаңңы районында (Гарнасда) бейик дагың үстүнден гечйән ёл.

ДИКБЕЙИК — Гарагумда дик белентлик.

ДИКДЕПЕ — Гарагумда дик депе.

ДИКЕЧЛЕР — Гызыларбат районында дагың хатар өркүчли («дикечли») ери.

ДИКЖЕ — Гарагумда дик гырлар ве гуйы; Сарыгамышда дик гая (шу ерде Достлук коллекторының шаглавугы бар).

ДИКЖЕК — Узбоюң угрунда дикже гыр.

ДИКИЛДАШ [Дикилда:ш] — Гаррыгала районында оба, дере. *Дикилдаш* — «дикилен даш» диен манададыр, чүнки шу ерде диклигине отурдылан улы даш — гадымы ядыгәрлик бар (*Поцелуевский.* Племя, 34 сах.). Дикилдаш диен ерлер Гаррыгала, Гызылетрек, Красноводск районларында өрән көп, чүнки гадымы өвлүйәлериң энчемесинде мазарларың башуҗуна дүрли формалы сүтүнлер дикилипдир (олар барада середиң: Дикилен дашлар. — «ТЯ», 1969, № 1).

ДИКСУВЛАТ — Дарганата районында дик гырың сува инилйән гүзери, олумы. *Сувлат* — «гүзер» диен маныдадыр. Середиң: Г е ч и с у в л а т.

ДИКЮРТ [Дикю:рт] — Гаррыгала районында (Дайнада) отурымлы ер, дик гая.

ДИЛЕВАР [Дилева:р] — Дашховуз районында (Кетлиде), Тагта ёлуның ики тарапында ерлешйән оба. *Дилевар* — Хыва ханының эмелдары болан ве 1905-нжи йылда Шаммы кел тарапындан өлдүрилен Нурҗан батырың лакамы. Обаның орны шу сөзе чепер («дилевар») адамың мүлк ери экен.

ДИЛЕГДЕПЕ — Сарагт районында археологик әхмиетли депе. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ДИНАР [Дина:р] — Гызыларбат районында (Гарабогаз обасында) көне отурымлы ер, гуйы. *Динар* — кәбир юртларда, меселем, Ыракда, Югославияда) пул бирлиги, эмма гуя нәме себәпден бейле ат дакыландыгы белли дәл. Солтан Санҗарың (XII асыр) дөврүнде Түркменистандакы огузларың бир эмирине Динар дийлипдир (МИТТ, I, 388, 405, 440 сах.). Бу адың шол шахс билен багланышыклы болмагы хем мүмкиндир. Хыва ханы Абылгазы 1653-нжи йылда Динар гуюсында сарыклара душ гелйәр ве олары талаяр (*Кононов.* Родословная, 17 сах.).

ДИНМӘМЕТ [Ди:нмә:мет] — Гызыларбат районында (Чилмәметгумда) гуйы. *Динмәмет* — адам ады.

ДИҢАЛАН — Гаррыгала районында диңли гала. *Диңалан* я-да *диңңалан* сөзи «дим-дик» диен манададыр.

ДИҢЛИ — Ашгабат районында (Меркези Гарагумда) чулба (онуң үстүнде диң ялы болуп дуран әпет даш бар); Гызыларбат районында (Гарабогаз обасында) палчыкдан диңи болан гуйы; Түркменгала районында (Дайханда) диңли ер. Октябрь революциясындан өң, үстүңи душмана гапыл басдырмазлык үчин, депелериң, галаларың, гырларың... үстүнде гаравуллар гойлупдыр ве йөрите диңлер (гөзег пунктлары) салнып дыр.

ДИҢЛИБӨВҮР — Гаррыгала районында (Дайнада) диңли дагың бөври.

ДИҢЛИБУРУН — Көнеүргенч районында (Гарагумда) оба, бурун болуп дуран диңли депе.

ДИҢЛИГАЛА [Диңлигала:] — Гарамәтныязың якынында, Гарагум каналының угрунда улы гала.

ДИҢЛИДЕПЕ — Гөкдепе ве Кака районларында диңи болан гадымы галалар.

ДИҢЛИДЕРЕ — Гаррыгала районында (Дайнада) оба, дере, чешме. Шол ердәки галаның үстүнде диң бар.

ДИҢЛИЖЕ — Гызыларбат районында (Завда) диңли дере; Узбоюң угрунда гадымы рабат (кервенсарай), гуйы. Х. Юсупов бу рабады Х. Казвининиң (XIV асыр) ишлеринде агзалян Тамгач диен рабадың галындылары хасаплаяр (*Юсупов,* 140 сах.).

ДИҢЛИК — Кака районында (Чәчеде) көп диңли ер.

ДИҢЛИКӨПРИ — Көнеүргенч районында ер ве көпри ады. Революциядан өң дүрли чозушлардан әгә болмак ве өтегчилерден пач алмак үчин, Көләбың көпрүсинде диң эдилипдир.

ДИҢЛИЧУЛБА — Ашгабат районында (Күкүрт заводында) чулба. Онуң үстүнде диң ялы болуп дуран әпет даш бар. Чулбаның гапдалындакы оба хем *Диңли* дийилйәр.

ДИРЕГЛИ [Ди:регли] — Тагта районында (Ленинде) ики бөлекден дурян оба: А ң ы р к ы ве Б ә р к и Д и р е г л и. *Дирег* — бу ерде «диң» манысындадыр, чүнки шу обада лайдан бежерилен улы диң бар.

ДИШДӨВЛЕН [Ди:шдөвлен] — Гаррыгала — Чендир аралыкда ялчы дашың үстүнден гечйән ёл.

ДИЯРБЕКИР [Дия:рбекир] — Васда улы гала. Яшулылар оны «Шасенем — Гарып» дессанындакы Диярбекириң галындысы хасаплаярлар. Х. Юсуповың пикириче болса, Диярбекир галасы Х. Казвининиң (XIV асыр) ишлеринде агзалян Хорезм-и Ноу («тәзе Хорезм») шәхериниң галындысы болмалы (*Юсупов,* 140—141 сах.). Шейле атлы шәхер Түркиеде хем бар. В. А. Никонов бу ады «бекр тиресиниң обасы» дийип дүшүндирйәр: *дияр* — арапча болуп, «оба» сөзүниң көплүгидир, *бекр* — арап тиресиниң ады (*Никонов,* 123—124 сах.).

ДОВАТЯП [Доватя:п] — Байрамалы районында оба ве яп. *Доват* — шол яба мирапчылык эден адамың ады.

ДОВЛАТ — Гызыларбат районында (Тутлуда) оба, гуйы. *Довлат* — гуйыны газдыран адамың ады. Бу адың *довлат* диен тире билен багланышыклы болмагы хем мүмкиндир (шейле тире гызылергенеклериң составында душ гелйәр).

ДОГРУДЕРЕ — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) гөни дере.

ДОГРУЁЛ [Догруё:л] — Сакарчәге ве Чәржев районларында тәзе ат дакылан обалар.

ДОГРУЖА — Гәверс районында (Манышда) Гәверсе барян гөни ёл; Бәхерден районында (Бөрмеде) гөни дере, чешме.

ДОГРЫ — Байрамалы районында совет дөврүнде ат дакылан оба.

ДОГТАРБӨКЕН — Кака районында (Мәнеде) дагың улы гәдиги. Парс дилинде *догтар* — «гыз» диймекдир. Бу адың йүзе чыкыш себәби белли дәл, эмма ол барада шейле дини роваят дөредилипдир. Душман чозанда, бир гызың налышына даг ярылыпдыр, гыз хем шоңа гидипдир.

ДОКМАЛЫ — Пенди оазисинде (Сарыязы — Сандыкгачы аралыкда) ер ады. Оңа нәме себәпден бейле адың дакыландыгы белли дәл.

9 АШГАБАТ КОМИССАРЛАРЫ — Гәверс районында Совет хәки-

миетини беркарар этмек угрунда гөрешен ве 1918-нжи йылың 23-нжи июлында Әнев — Гәверс аралыгында ак гвардиячылар тарапындан атылан 9 Ашгабат комиссарларының хатырасына ат дакылан посёлок ве совхоз.

ДОКУЗАШЫРЫМ [Докуза:шырым] — Гарагумда гум, энчеме гум депелериниң үстүнден гечйән ёл.

ДОКУЗДЕПЕ — Гүнбатар Гарагумда депелериң саны боюнча ат алан гыр.

ДОКУЗЖЕҢҢЕЛ — Халач районында жеңңел. *Докуз* — тире ады. Оламларың докуз диен тиреси өң шу ерде отурян экен, соң олар Хожамбаза гөчүпдирлер.

ДОКУЗЗОЛ [Докуззо:л] — Эсенгулы районында (Чалоюкда) докуз золак («зол») болуп дуран ериң ады.

ДОЙМАДЫМ — Арал деңзиниң ерли атларының бири. Оңа чепер эдебиятда хем душ гелинйәр. Меселем: *Амыдеря хачана ченли Д о й м а д ы м а бакан ат чапар?* (*Б. Кербабаев*. Небитдаг. Ашгабат, 1957, 12 сах.).

ДОЙРАН — **1.** Газанжык районында даг. *Дойран* «доюрмак» сөзүндендир. Шу ериң экеранчылык ве баг-бакжа үчин хас аматлыдыгы, экинлерден бол хасыл алнандыгы себәпли, оңа шейле ат бериндирлер. **2.** Дарганата районында (Гарагумда) гуйы. Оны гаракөлли Дойран пакмак газдыряр.

ДОЙРАНДАГ [Дойранда:г] — Гаррыгала районында даг. Бу адың манысы барада середиң: Д о й р а н-1.

ДОКУЗКАКЛАР — Ашгабат районында (Дервезеде) 9 какы болан улы такыр.

ДОКУЗЛЫОБА [Докузлыо:ба] — Тельман районында (Гөкчәгеде) оба. *Докуз* — әхтимал, тире ады (середиң: Д о к у з ж е ң ң е л).

ДОКУЗӨЙЛИ — Байрамалы районында формасына ве санына гөрә ат алан депе (гала).

ДОКУЗТАМ [Докузта:м] — Тагта районында өң кичи оба, хэзир яп. Яба өң 9 хожалык эелик эдипдир.

ДОКУЗХОВУЗ — Гызылетрек районында 9 ховузлы ер ады.

ДОЛУХАН [До:луха:н] — Кака районында (Чәчеде) жүлге, ери мейданы. *Долухан* — шу обалы адамың ады.

ДОМАЛАНЛЫ — Гаррыгала районында дагда ер ады. *Домалан* — даг этеклеринде битйән, көмелек ялы ерден гүберилип галян бөврек тагамлы өсүмлик (ТДС, 264 сах.).

ДОҢЛУКАК — Меркези Гарагумда как, такыр. *Доң* — «депе» диймекдир.

ДОҢРА — Красноводск районында (Чагылда) кичи даг; Улы Балканың этегинде гуйы, улы депе. *Доң* я-да *доңра* — «депе» диймекдир (*доңгара — доңңара — доңра* — «гара депе»).

ДОҢУЗАГНАН [Доңуза:гна:н] — Гарагумда улы шорлук.

ДОҢУЗАЖЫ [Доңуза:жы] — Газанжык районында шор сувлы көл (мейданы 50 *га*). Якынындакы Чокрак ве Ясга көллерине середенде, бу көлүң гыраларында өсүмлик көп болуп, ол дүрли хайванларың, шол сандада доңузларың хем яшамагы үчин аматлы. Шол себәпли көле шейле ат берлипдир.

ДОҢУЗБУРУН — Чәржев районында (Гарагумда) гөрнүшине гөрә ат алан гыр ве шонуң ады дакылан гуйы.

ДОҢУЗГУМ — Бәхерден районында (Дурунда) гум. Төверегиндәки экине өң доңуз гелйән экен.

ДОҢУЗГЫР — Гарабил төверегинде гыр. Өң шол ерде доңуз көп болупдыр.

ДОҢУЗДАРЧЫЛЫК СОВХОЗЫ — Гарабекевүл районында доңуздарчылык совхозының посёлогы.

ДОҢУЗЁЛ [Доңузё:л] — Газанжык районында (Ясгада) даражык ёл.

ДОҢУЗКӨПРИ — Керки шәхеринде, Керки — Чәржев шоссе ёлуның угрунда улы көпри. Ол 1925—1926-нжы йылларда доңуздарчылык фермасының янында гуруляр.

ДОҢУЗЛЫ — Гөкдепе ве Түркменгала районларында ер атлары, гуйы.

ДОҢУЗЛЫЖА — Бәхерден районында (Сүнчеде) өң екегапан кән болан дере, чешме.

ДОҢУЗӨЛДИ — Дарганата районында көл.

ДОҢУЗӨЛЕН — Гаррыгала районында (Дайнада) дере.

ДОҢУЗСЫРТ:— Керки, Тагтабазар, Хожамбаз районларында формасына гөрә ат алан гырлар. *Сырт* диен географик термин үсти ясы узын депелери, гырлары аңладяр (*Мурзаевлер*, 215 сах.). М. Кашгары бу сөзи «гуйрук», «арка» диййип дүшүндирйәр ве огузларың кичи депелере *сырт* дийип ат берйәндигини язяр (*Кашгары*, I, 328 сах.).

ДОҢУЗТОКАЙ — Тагта районында (Бедиркентде) токай («доңузлы токай»).

ДОҢУЗХАНА [Доңузха:на] — Дарганата районында (Үңзүң угрунда) гуйы, доңзуң болян ери.

ДОҢУЗЧЕШМЕ — Кака районында чешме ((«доңузлы чешме»).

ДОСТБАГЫ [До:стба:гы] — Бәхерден районында (Мүрчеде) кәриз («Досты диен адамың багы?»).

ДОСТЛУК [До:стлук] — Керки районында, Гаршы каналының башсакасында ерлешен посёлок; Көнеүргенч районында (Советяпда) Достлук коллекторының якасында ерлешен оба; Дәнев районында оба; Хожамбаз районында (Таллымерженде) гуйы. Буларың әхлисине тәзе ат дакылды.

ДОСТЛУК КОЛЛЕКТОРЫ — Дашховуз, Хорезм областларының ве Гарагалпагыстан АССР-ниң зей сувларының акдырылян коллекторына шейле ат дакылды.

ДОСЫАЖЫ [До:сыа:жы] — Байрамалы районында (Үчажыда) ажы сувлы гуйы. *Досы Чары* — шу ерде арадан чыкан сакарлы чопаның ады.

ДӨВГАЛА [Дөвгала:] — **1.** Бәхерден районында (Келетеде) оба, кәриз. *Дөв* — тире ады. **2.** Кака районында (Арапгалада, Чәчеде) галалар (соңкыны «Зейнеларап» дессаныңдакы дөвүң галасы хасап эдйәрлер); Мары районында (Дашрабатда) депе, гала, гум; Байрамалы районында (Чепекяпда) улы гала; Узбоюң угрунда гадымы кервенсарай; Тельман районында (Гөкчәгеде) оба. Түркмен топонимиясында *дөв* сөзи «улы», «әпет» диен манындадыр. Гарагалпакларда хем бу сөзүң шейле манысы бар (*Абдимуратов*, 97 сах.). Х. Юсупов Узбойдакы Дөвгаланы Х. Казвининиң (XIV асыр) ишлеринде душ гелйән Мушк-и Мебни атлы рабадың галындысы хасап эдйәр (*Юсупов*, 140—142 сах.).

ДӨВГАЯ — Гаррыгала районында (Күрүждейде) белент гая. Середиң: Д ө в г а л а-2.

ДӨВГУЙЫ — Эсенгулы районында (Каспиниң кенарында) гайнагың (вулканың) эмеле гетирен депеси, гайнаг.

ДӨВДАН [Дөвда:н] — Тагта районында яп (хәзирки ады *Газагарна*), оба; Дашховуз оазисинде Деряньга гуйян еди зейкеш (бу ат *Дөвден, Лаудан, Лаузан* гөрнүшлеринде-де душ гелйәр). Гарагалпаклар деряның гуры орунларына *лавзан* диййәрлер, бу сөзүң «улы» диен манысы бар («Мехнат ве турмуш», 1973, № 9, 12 сах.). Догрудан-да, улы орна Дөвдан («дөвүң ханасы, жайы») дийлен болмагы мүмкиндир (деңешдириң: Д ө в г а л а-2). Дөвден диен дере Көпетдагда-да бар.

ДӨВДАНГАЛА [Дөвда:нгала:] — Дашховуз областында (Узбойда) Дөвданың угрунда ерлешен гала.

ДӨВКЕСЕН — Октябрь районында гадымы гала, Везир диен орта асыр шәхериниң харабалары. Гала Түнүдеряның эгреминдәки белент кенарда ерлешйәр. Онуң дашдан ве бишен керпичден салнан диварлары, кәбир хашамлы жайлары шу вагта ченли сакланыпдыр. Эдил пычгы билен кесилен ялы дик ве белент диварлар бу улы хем-де хайбатлы галаның Дөвкесен диен адының дөремегине себәп болупдыр (деңешдириң: Д ө в г а л а-2). 1460-нжы йылда Солтан Хүсейин (Солтансөйүн) Байкара бу галаны 41 гүнләп габаяр, онуң ханы Мустапа билен ярашылансоң, бу ериң илатының көпүсини өз ислеги боюнча Көнеүргенже гөчүрйәр (МИТТ, I, 539—540 сах.). Үңзүң сувы кесиленден

соңра (XVI асыр) гала бошап галяр (середиң: В е з и р).

ДӨВЛЕРГАЛАСЫ [Дөвлергала:сы] — Гәверс районында (Маныщда) гала (оңа *Гызларгаласы* хем дийилйәр). Середиң: Д ө в г а л а-2.

ДӨВЛЕТ — Тельман районында (Гөкчәгеде) оба; Гызыларбат районында (Гарагумда) гуйы, өри мейданы. *Дөвлет* — адам ады.

ДӨВЛЕТАБАТ [Дөвлета:ба:т] — Сарагт районында көне отурымлы ер, Сарагта гелйән ябың сакасы. *Дөвлет* — әхтимал, адам ады; *абат* сөзи барада середиң: А ш г а б а т.

ДӨВЛЕТЯР [Дөвлетя:р] — Газанжык районында (Дәнеатада) чешме. *Дөвлетяр* — адам ады.

ДӨВҮҢ ГОВАГЫ — Гөкдепе районында (Эрекдагда) улы говак. Середиң: Д ө в г а л а-2.

ДӨВЧЕ — Керки районында (Чекирде) оба. *Дөвче* — тире ады.

ДӨНДҮПИЛ — Сарагт районында гум, даг. Шол гумда Дөнди диен даяв («пил ялы») аял отурыпдыр.

ДӨНМЕЗ [Дө:нмез] — Тагтабазар районында (Гарагумда) гуйы. *Дөнмез* — адам ады.

ДӨРДАЖЫ [Дө:рда:жы] — Гөкдепе районында оба, дөрт саны ажы сувлы гуйы. Деңешдириң: Ү ч а ж ы, Б ә ш а ж ы, С е к и з а ж ы.

ДӨРДАТЛЫ [Дө:рдатлы] — Тагта районында оба, яп. *Атлы* сөзи барада середиң: Б ә ш а т л ы.

ДӨРДАТЛЫК [Дө:рдатлык] — Дарганата районында (Седверде) экеранчылык ер (35 *га*). Бу ады шу ерден 4 адамың газы-хашар ишлерине гатнашандыгы билен багланышдырярлар, эмма онуң хем *атлык* диен ер өлчегинден эмеле гелен болмагы мүмкиндир (середиң: Б ә ш а т л ы).

ДӨРДҮЛ [Дө:рдүл] — Гарагумда формасына гөрә ат алан гыр; Красноводск районында (Гызылгаяда) ики ерде инедөрдүл даг; Узбоюң угрунда депелер .

ДӨРДҮЛЛЕР [Дө:рдүллер] — Меркези Гарагумда 4 ерде инедөрдүл депелер, гырлар.

4-НЖИ БЕКРЕВЕ — Ашгабат районында Бекреве обаларының бири.

4-НЖИ ГАТЛА — Түркменгала районында Солтанябың номерленен гатласы, яп.

4-НЖИ ХУТОР — Сакарчәге районының «Сакарчәге» совхозының 1946-нжы йылда гурлан обасы. Рус дилинде *хутор* «оба» диймекдир.

ДӨРМЕН — Йыланлы районында (Кенегесде) оба. *Дөрмен* — тире ады. Хафыз Бухары бу монгол сөзүниң «дөрт» диен манысыдадыгыны, чүнки бу ковумың дөрт ага-иниден яйрандыгыны беллэпдир (*Хофиз Таниш Бухорий.* Абдулланома, I жилд. Тошкент, 1966, 85—86 сах.).

ДӨРТГАЗЫКЛЫ [Дө:ртгазыклы] — Ашгабат районында (Меркези Гарагумда) гуйы.

ДӨРТГИЖЕГҮНДИЗ [Дө:ртги:жегүнди:з] — Гарагум каналының 415—417-нжи километринде гум. Мургапдан баш алян Топазябың сувы шу ере 4 гүнде етйәр (*Курбанов,* 75 сах.).

ДӨРТГУЙЫ [Дө:ртгуйы] — Мургап оазисинде 4 гуюлы ериң ады дакылан демир ёл станциясы; Байрамалы районында (Гарагумда) гуюлар.

ДӨРТГҮЛДЕПЕ [Дө:ртгүлдепе] — Сакар районында (Гарагумда) 4 депели ер, гуйы.

ДӨРТДЕПЕ [Дө:ртдепе] — Гарагумда депелериң саныңа гөрә ат алан гыр.

ДӨРТДЕШИК [Дө:ртдешик] — Тагтабазар районында (Кашаның кенарында) археологик әхмиетли говаклар. Середиң: Б ә ш д е ш и к.

ДӨРТТАМ [Дө:ртта:м] — Байрамалы ве Ёлөтен районларында илки 4 жайы болан ерлер.

ДӨРТТАМЛЫ [Дө:ртта:млы] — Түркменгала районында (Дайханда) оба.

ДӨРТЯП [Дө:ртя:п] — Йыланлы районында (Тәзечитирде) 4-нжи яп ве оба.

ДУГОБА — Хожамбаз районында (Таллымерженде) даг, гыр. Адың манысы белли дәл.

ДУЗАГЫЗ [Ду:загыз] — Челекенде дузлы ер. *Агыз* сөзи барада середиң: А г з ы д а ш т.

ДУЗАДА [Ду:за:да] — Челекен —

Жебел аралыкда өң Каспи деңзиниң дузлы адасы, хәзир гум.

ДУЗБАШЫ [Ду:збашы] — Челекенде дуз алынян ер.

ДУЗБУЛАК [Ду:збулак] — Дарганата районында шор сувлы чешме.

ДУЗГЫР [Ду:згыр] — Вас төверегинде гыр, археологик әхмиетли гадымы отурымлы ер («дузлы гыр»). Бу ады «дүз гыр» дийип нәдогры дүшүндирйәрлер.

ДУЗКӨЛ [Ду:зкө:л] — Саят районында (Гызанда) гумуң этегиндәки Ажыдуз ве Сүйжүдуз көллериниң тутуш ады, палчыгы ве шор сувы эм хасапланылян көл.

ДУЗКӘН [Ду:зкә:н] — Дарганата районында (Дүебоюнда) узынлыгы 3—4 *км*, ини 250—400 *м*, чуңлугы хем 20—40 *м* болан дузлы көл, дуз кәни (икинжи ады *Солтан Санжар көли*). Көлде оңат хилли нахар дузы 3-ден 8 метре ченли гатлагы эелейәр. Гызгын гүнлер эм хөкмүнде көлүң сувуна дүшүнйәрлер (*Вейисов,* 52—53 сах.).

ДУЗЛАГ [Ду:злаг] — Газанжык районында белент шор депе, гыр (икинжи ады *Шоргөбек*).

ДУЗЛУДЕПЕ [Ду:злудепе] — Гаррыгала районында (Күрүждейде) оба (оңа *Никольский* хем дийилипдир). Ол шор депәниң янында ерлешендиги үчин шейле ат алыпдыр (*Поцелуевский.* Племя, 34 сах.).

ДУЗЛУДЕРЯ [Ду:злудеря:] — Гарагумда шор жар, өң сув акан ер (деря орны).

ДУЗЛУК [Ду:злук] — Газанжык районында (Исгендерде) дузлы ер.

ДУЗЛУКӨЛ [Ду:злукө:л] — Тельман районында (Гөкчәгеде) оба, дузлы көл.

ДУЗЛЫ [Ду:злы] — Ашгабат районында (Дервезеде) оба, гуйы; Чаршаңңы районында (Көйтенде) дуз алынян ер.

ДУЗОЛУМ [Ду:золум] — Гызылетрек районында (Шарлавукда) Сумбарың олумы, гүзери. Онуң демиргазыгындакы дереден дузлы сув гелйәр.

ДУЗУҢ ГЫРЫ — Сарагт — Тагтабазар аралыгында (Батхызда) дузлы гыр (карталарда *Дузенкыр*).

ДУМАНЛЫ [Дума:нлы] — Тежен районында (Ханховузда) посёлок, мейданы 3500 *га* болан гиң дузлук, улы гум депеси, көне чуңңул, көл (бу ада гечен асырың башында-да душ гелйәрис: МИТТ, II, 455 сах.); Ашгабат районында (Бүкрүде) белент депе; Байрамалы районында гала; Газанжык районында (Үңүзде) думанлап дуран улы чөкетлик; Тельман районында (Тәзегалада) көл. Узакдан середениңде, думанлап дуран даглара, депелере, чукурлара шейле ат берилйәр.

ДУРДУХАН [Дурдуха:н] — Гаррыгала районында (Күрүждейде) оба (онуң икинжи ады *Инжар,* шу асырың башларында *Тумановский*). *Дурды хан* — XIX асырың орталарында шу ердәки гөклеңлериң серкердеси болан адамың ады (*Абду-с-Саттар казы.* Книга рассказов о битвах текинцев. Спб., 1914, 0100, 0102, 0103 сах.). Шу обада онуң салан галасы бар.

ДУРМУШДЕПЕ — Мары районында (Мүлкүчүругда) оба, депе. *Дурмуш* — шу депәниң үстүнде жар гыгыран адамың ады.

ДУРНАЛЫ — Гарагум районында (Шатлыкда) Антиох дөврүниң галасы (*Массон,* 114 сах.), оба; Тежен районында (Тежен дерясының чеп кенарында) гиң мейдан, Галаның этегиндәки көлде ве дузлүге йыгнанян ягыш сувларында дүрли гушлар көп боляр.

ДУРНАЛЫМЕЙДАН [Дурналымейда:н] — Кака районында (Гарагумда) гиң такыр, как, сув ховданы. Середиң: Д у р н а л ы.

ДУРУН — Бәхерден районында оба, гадымы гала. Илкинжи гезек XIV асырда душ гелйән бу ады *дуруң* диен түркмен сөзүнден ве *дурреван* («ики акын», «ики чешме») диен парс сөзлеринден эмеле гелипдир дийип, ики хили дүшүндирйәрлер (*Литвинский Б. А., Мошкова В. Г.* Изучение Така-Языра, Дуруна. — Труды ЮТАКЭ, I. Ашхабад, 1949, 289 сах.). Буларың соңкусы догры болса герек, чүнки, биринжиден, шу төвереклердәки гадымы атларың аглабасы парс сөзлеринден дуряр; икинжиден, рова-

ятда гүррүң берлишине гөрә, Дурундакы чешме икә бөлүнип, гадымы Шәхрыслам ве Гөкдепе (Абхадаран) шәхерлерини сув билен үпҗүн эдипдир. Монголларың чозушындан өң бу гала *Так,* соңра *Языр* (я-да *Так-Языр*), XIV асырдан бәри хем Дурун диен ада ээ боляр (*В. В. Бартольд.* Соч. т. 3. М., 1965, 130 сах.).

ДУРУЯП [Дуруя:п] — Дәнев районында ябың ады дакылан оба (өң *Ашакы* ве *Ёкаркы Дуруяп*). Бу ат ябың дуры сувлудыгы билен бagланышыклы йүзе чыкыпдыр.

ДУШАГЕРЕКДАГ [Душагерекда:г] — *сер.* **Эрекдаг.**

ДУШАК — Қака районында посёлок (1882), демир ёл станциясы. Бу ат парсларың *ду* — «ики» ве *шак* — «бөлек», «айрык» сөзлеринден эмеле гелип, «ики айрылан» диен маныны аңладяр, чүнки Эйрандакы Келетчай Түркменистаның территориясында икә бөлүнип, Душак чайы диен ада ээ боляр. Чешмәниң ады соңра станция ве посёлога дакылыпдыр (деңешдириң: 4 дишли оба хожалык гуралына *чаршак* дийилйәр). Г. Вамбери бу ады «ики шаха» дийип терҗиме эдйәр ве гүнорта тарапа гидйән ёлуң айрыдында ерлешендиги үчин, бу пункта шейле адың галан болмагының мүмкиндигини беллейәр (*Vambery,* 267 сах.). П. Померанцев болса бу адың «душак» (малың душагы) ве «дүшек» маныларының тарапыны тутяр (*Померанцев,* 68 сах.). Деңешдириң: Эрекдаг.

ДУШАКМЕЙДАН [Душакмейда:н] — Гөкдепе районында (Эрекдагда) ер ады. *Душак* (ве *Эрек*) дагың ады болуп, «ики шаха» диен манындадыр. Середиң: Эрекдаг.

ДҮВЛЕНЛИ — Қаспи деңзиниң адасы. Кенар якасында яшаян түркменлер тюлене ***дүвлен*** диййәрлер (рус дилиндәки ***тюлень*** шу сөзден эмеле гелипдир). Дүвлен гышың өркүҗинде гузлаяр, онуң чагасы илки бузуң үстүнде дүвлүп (дүйрүлип) ятяр. Шонуң үчин, оңа шейле ат берипдирлер (гыш чиллесиниң он гүнүне хем *дүвлен дөври* дийилйәр).

ДҮВМЕЛИ — Ашгабат районында (Бокурдакда) шор сувлы гуйы (оңа *Дүвмелиаҗы* хем дийилйәр). *Дүвмели* — от ады.

ДҮВРҮНЛИ — Ашгабат, Гөкдепе, Сакар районларында (Гарагумда) гуюлар, дүврүнли ерлер. Такыр ерлердәки депелере. Гарагум топонимиясында болса от-чөплериң дүйплерине үйшен гумлара, түммеклере *дүврүн* дийилйәр.

ДҮВРҮНЛИК — Қака районында (Чәчеде) гум, дүврүнли ер. Серединң: Дүврүнли.

ДҮВҮНЧИ — Газанҗык районында (Балканың аркаҗында) оба, гуйы (өңки ады *Чукурча*); Гызылетрек районында гуйы. Дүвүнчи — тире ады (диалектлерде *дүвүнчи* я-да *дүвүнҗи* сөзи адамың, хайваның илкинҗи неслини, чагасыны аңладяр).

ДҮВҮРЛИ — Гызыларбат районында (Черкезлиде) шорлук, такыр. *Дүвүр* ве *дүврүн* сөзлери асылдаш хем-де манындашдыр (серединң: Дүврүнли).

ДҮЕАҖЫ [Дүеа:җы] — Гарагумда гуйы («дүе ичип билйән аҗы сувлы гуйы»).

ДҮЕБЕРКИ — Мургап районында (Ханховуз — Сарагт аралыкда) белент гум депеси («дүелериң зордан гечйән гумы»). Гум топонимиясында *берк* сөзи гечмеси кын ерлери билдирйәр.

ДҮЕБИЛ [Дүеби:л] — Тагтабазар районында формасына гөрә ат галан гыр. *Бил* сөзи барада серединң: Акбил.

ДҮЕБОЙНАК — Чаршаңңы районында (Хатапда) формасына гөрә ат алан даг. *Бойнак* — «боюн».

ДҮЕБОЮН — Дарганата районында (Седверде) оба, даг, Амыдеряның эгрелйән ве даралян ери (бу ерде Дүебоюн бенди ве улы сув ховданы гуруляр); Тагта районында оба, токай; Бәхерден районында (Келетеде) дагың эгри көтели, чешме. Дүйәниң бойны ялы эгри-бугры даглара, гырлара, дерялара шейле ат берилйәр. Дарганатадакы Дүебойнуң ады Недир ша дөврүнде-де (XVIII асыр) душ гелйәр (МИТТ, II, 143 сах.).

ДҮЕГИДЕН — Тагта районында (Октябрь обасында) көл; Көнеүргенч районында (Акдеряда) акын, гадымы гачының бөвсүлен ери.

ДҮЕГӨРҮНМЕЗ — Эсенгулы районында чуң җар.

ДҮЕГЫР — Ашгабат районында (Дервезеде) ики гыр. Дүелериң яйласы болан бу гырларың улусына *Дүегыр,* кичисине хем *Көшекгыр* диййәрлер. Шу атдакы гыр Дәнев районында (Нефтезаводскиде) хем бар.

ДҮЕГЫРЛАН — Көнеүргенч районында (Октябрда) гиң мейдан (оңа *Кервенгырлан* хем диййәрлер). Ерли илат бу ады шол ерде кервениң гырылмагы билен бagланышдыряр.

ДҮЕДАШ [Дүеда:ш] — Гызыларбат районында (Завда) формасына гөрә ат алан даг депеси, чешме, дере.

ДҮЕҖИ — Йыланлы ве Сакар районларында (Гүлүстан ве Талханбазарда) обалар; Байрамалы районында (Ялкымда) яп, (Үчаҗыда) гуйы; Гызыларбат районында (Җанахырда) даг. *Дүеҗи* — тире ады. Бу адың манысы барада шейле пикирлер бар. Гадым заманларда *дүеҗи* термини «курьер», «почтальон», галыберсе-де, «гошуна адам йыгнайҗы», «олҗалары барлайҗы» ялы чинлери аңладыпдыр. Темирлең дөврүнде дүеҗилериң абрайы хас артыпдыр, әхли буйруклары халка шолар җар эдипдирлер (МИТТ, II, 356 сах.). Дүеҗи тиресиниң адының гелип чыкышы барада Абылгазының пикирлери хас ынандырыҗыдыр. Онуң язышына гөрә, Алтын Орда ханы Җаныбек дөвлетиң дүелерини бакдырмак үчин, дүрли тайпалардан йыгнанан 30 өйли сарбаны («дүе чопаныны — дүечилери») Балкана гөчүрйәр ве шу ердәки түркменлерден олара дүе топлап берйәр. Җаныбек өленден соң, түркменлер салгыт хөкмүнде алнан дүелерини ызына алярлар. Дүечилер хем Актам, Огурҗалы ве деңиз кенарындакы бейлеки обалара дагаярлар (*Кононов.* Родословная, 77 сах.). Шол дүеҗилериң бир бөлеги хәзир хем Эсенгулуда (Чекичлерде) яшаярлар. Соңра дүеҗилер Түркменистаның ве Өзбегистаның бейлеки районларына-да гөчүпдирлер. Диймек, бу ат «дүечи» диен манындадыр (тире атларындакы *-чы//-чи* гошулмасы, көпленч, *-җы//-җи* гөрнүшинде уланыляр: *гуланҗы, аранҗы, гоюнҗы* ве ш. м.).

ДҮЕҖИБУРУН — Челекенде гум, улы сеңир (бурун). Шу ерде өң дүеҗилер яшапдыр. Серединң. Дүеҗи.

ДҮЕҖИГУМ — Гүнбатар Гарагумда гум, өң дүеҗилериң дүе өрүси.

ДҮЕҖИДАГ [Дүеҗида:г] — Гызыларбат районында белент даг. Серединң: Дүеҗи.

ДҮЕЙЫКЫЛДЫ — Чаршаңңы районында (Көйтенде) белент дага чыкян япашак ёл.

ДҮЕСАМАРАН — Красноводск районында көл. *Самаран* — әхтимал, ерли газакларың дилинде «батыран», «чүмрен» манысында болса герек.

ДҮЕТАМ [Дүета:м] — Октябрь районында (Айбөвүрде) оба. Шол ердәки дүзлүкде палчыкдан салнан җайың харабалары болуп, ол узакдан дүйәни ялда саляр.

ДҮЕУЧУРЫМ — Бәхерден районында (Нохурда) дик гаяның үстүнден гечйән ёл.

ДҮЕЧӨКЕН — Байрамалы районында (Чепекяпда) белент депе, гала (оңа *Хысрав шаның эрки,* ылмы эдебиятларда болса *Харабакөшк* диййәрлер). Чыбын-чиркейден горанмак үчин, дүелер агшамларына шол депәниң үстүне чыкян экенлер.

ДҮЕЯТАК — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере.

ДҮЕЯТЫРЫҖЫ — Чаршаңңы районында (Хатапда) даг депеси. Чыбын-чиркейден горамак үчин, дүелери шол ерде ятырыпдырлар (*Багыев,* 257 сах.).

ДҮЙБИАҖЫ [Дүйбиа:җы] — Гөкдепе районында (Гарагумда) гуйы. Чырла типли гуюлара гуйдурылян ягыш сувы шор сувуң үстүнде сүйҗи гатлагы (линзаны) эмеле гетирйәр. Ол гутарандан соң, гуйының сувы (дүйби) ене аҗаяр. Серединң: Гаррычырла.

ДҮЙНЕВ — Улы Балканың үстүнде археологик әхмиетли ики саны улы гала, өвлүйә, чешме (өвлүйәниң

хакыкы ады *Шехитлиой;* галалара *Дүйнег* я-да *Дүйнешгала* хем дийилйәр. Середиң: БСЭ, т. 4, 167 сах.). *Дүйнев* диен ат *дүйнемек* сөзүнден эмеле гелип, шу өвлүйә зыярата барыляндыгы билен багланышыклы дөрәпдир. Галалар Улы Балканың иң белент нокадында (1881 *м*) ерлешйәр.

ДҮКЧИ — Керки районында (Гарагумда) сардаба. Бу адың дөрейиш себәби белли дәл.

ДҮЛДҮЛАТА — Красноводск районында (Бекдашда) даг; Тагта районында өвлүйә. *Дүлдүл* — Алының атының ады. Бу атлар дини дүшүнжелер билен багланышыклы йүзе чыкыпдыр. Даглардакы дашларың йүзүнде атың ызына меңзеш оюклар я-да атың суратына меңзеш дашлар бар болса, дин векиллери бу ерлери Дүлдүл билен багланышдырып, хер хили тослама роваятлар дөредипдирлер. Эмма мусулман дининиң тарыхындан белли болшуна гөрә, Алының өзи хем, онуң Дүлдүл диен аты хем Орта Азиянын территориясына аяк басмандыр (*Л. И. Климович.* Ислам. М., 1962, 272 сах.).

ДҮЛДҮЛИҢ АХЫРЫ — Гәверс, Кака ве Тагтабазар районларында формасы ахыра меңзейән депелер. Середиң: Дүлдүлата.

ДҮЛДҮЛИҢ ЗЫҢАН ЕРИ — Октябрь районында гырың дик горпы. Середиң: Дүлдүлата.

ДҮЛДҮЛИҢ ЫЗЫ — Республикамызың даглы районларында энчеме ер атлары; атың ызына меңзеш ве меңзеш дәл чуканаклары болан дашлар, даглар, гаялар. Середиң: Дүлдүлата.

ДҮЛДҮЛЧЕШМЕ — Бәхерден районында (Арчманда) чешме, дере. Дереләки дашың йүзүнде атың ызына меңзеш оюк бар.

ДҮЛДҮЛӘТЛӘН [Дүлдүлә:тлә:н] — Дарганата районында (Лебапда) Амыдеряның даралан ери, гысысы. Бирунының ишлеринде бу ере *Данишер* дийилйәр (түркменлер оны *Дәнешир* гөрнүшинде уланярлар). Парсча *Данишер — дахан-и шир* сөзлериниң гысгалан формасы болуп, «ёлбарсың ширин агзы» диен маныны аңладяр. Бу ери араплар басып алан дан соң, олар Данишер сөзүни арапча терҗиме эдипдирлер ве *Фам-ал-Асад* («ёлбарсың агзы») гөрнүшинде уланыпдырлар (*Толстов С. П.* По древним дельтам Окса и Яксарта. М., 1962, 21—22 сах.). Деряның ханасының хас даралян дыгы ве сувуң батлы хем-де сесли акяндыгы үчин, оңа «ёлбарсың агзы», чеп кенардакы ялчы дашың йүзүнде 7—8 чуканагың барлыгы үчин хем *Дүлдүләтлән* дийип ат берипдирлер. Хәзир бу гысыда асма көпри гурулды ве Бухара — Урал газ проводы гечирилди.

ДҮМЕ — Бәхерден ве Гөкдепе районларында дүме экилйән даглар.

ДҮМЛҮКЛИДЕРЕ — Бәхерден районында (Нохурда) формасына гөрә ат алан депе, дере, чешме. Нохур диалектинде *дүмлүк* — «түйнүк» диймекдир.

ДҮМҮСТАН [Дүмүста:н] — Бәхерден районында үстүнде дүме экилйән даг («дүме юрды»). Оңа *Дүмедаг* хем дийилйәр.

ДҮНЙӘГӨРНЕР [Дүнйә:гөрнер] — Ёлөтен районында (Сандыкгачыда) үстүнден көп ер гөрүнйән белент гум депеси.

ДҮНЙӘДЕПЕ [Дүнйә:депе] — Байрамалы районында (Үчаҗыда) белент депе. Середиң: Дүнйәгөрнер.

ДҮҢЕЛЕН — Бәхерден районында (Гарагумда) гуйы. Адың манысы белли дәл.

ДҮҢКДҮҢК — Гаррыгала районында (Чендирде ве Сумбар җүлгесинде) сес билен багланышыклы ат алан галалар (ашагында бошлук бар ерден йөрәниңде, аягың сеси дүңкүлдәп, яңланып эшидилйәр).

ДҮҢКҮЛДЕВҮК — Меркези Гарагумда гуйы. Бу ат сес билен багланышыклы болса герек.

ДҮҢКҮЛДЕК — Чаршаңңы районында (Говурдакда) ер ады. Үстүне чыкып йөрәниңде, бир хили сес эшидилйәр, әхтимал, ашакда бошлук бар болса герек.

ДҮРЛҮКӨПРИ — Чаршаңңы районында (Гараховузда) яп, ябың көпрүси. Көприни 1942-нҗи йыла ченли колхоз башлыгы болуп ишлән Дүрли Ресулова салдыряр.

ДҮРЯП [Дүря:п] — Дәнев ве Сакар районларында (Гөйнүкде ве Көларыкда) яплар ве оларың ады дакылан обалар. Бу атлары «дүр ялы хасыллы яп» ве «дуры яп» дийип ики хили дүшүндирйәрлер.

ДҮШЕКЛИДАШ [Дүшеклида:ш] — Гарагумда чагыллы гиң ер. Бу ат «даш дүшелен ер» диен маныдадыр.

ДЫКМАГАБАЛАН [Дыкмага:балан] — Бәхерден районында (Бамы — Бөрме аралыкда) депе. Тире-тайпа уршы дөврүнде бамылылар шол ерде Дыкма сердарың дашыны габап, еңиш газанярлар.

ДЫШКЫ — Калинин районында оба. *Дышкы* — тире ады. Хыва тарыхчыларының бу ады *ташкы* («дашкы») гөрнүшинде язышындан, човдур диалектинде *дашкы* сөзүниң *дышкы* ялы айдылышындан угур алып, Г. И. Карпов *дышкы* диен тире адының «дашкы», «дашаркы» манысының тарапыны тутяр.

ДӘДЕГУЛЫ [Дә:дегулы] — Ёлөтен районында (Ёкары Сухтуда) оба. *Дәдегулы* — тире ады.

ДӘЛИ [Дә:ли] — Түркменгала районында (Гүнорта-Гүндогар Гарагумда) көне гуйы ве онуң ады дакылан оба. Гуйының XVIII асырың икинҗи ярымында сарыкларың дәли тиреси газдырыпдыр. Бу ат 1825-нҗи йылда-да душ гелйәр (МИТТ, II, 425 сах.).

ДӘЛИБУЛАК [Дә:либулак] — Кака районында (Мәнечайың ве Чәчәниң аралыгында) даг, чешме (Ороним, 83 сах.). *Дәли* — әхтимал, тире ады.

ДӘЛИГАЛА [Дә:лигала:] — Дашховуз районында (Тәзеярмышда) оба, гала. *Дәли* — әхтимал, тире ады.

ДӘЛИҖЕГУМ [Дә:лиҗегум] — Красноводск районында (Гөкдере — Гоймат төверегинде) бөлек гум («дәли тиресиниң кичи гумы?»)

ДӘЛИМЕЙДАН [Дә:лимейда:н] — Гарабекевүл районында (Ламмада) өң ат чапышыгы гечирилен гиң мейдан. Бу ат «меслериң мейданы» диен маныда болса герек. Оңа Сейдиниң гошгуларында-да душ гелйәрис: *Агдарлып, мест болуп, язы-дүзлерде, Ат чапдыгым Дәлимейдан, гал инди.*

ДӘЛИМҮГЕР [Дә:лимүгер] — Гызыларбат районында (Завда) дере, чешме. *Дәли* — тире ады; *мүгер (мүңер)* — «чешме» (середиң: Аякмүңер).

ДӘЛИХАН [Дә:лиха:н] — Гаррыгала районында (Көнекесирде) мес топраклы ер. *Дәлихан* — адам ады.

ДӘЛИХАНДЕПЕ [Дә:лиха:ндепе] — Кака районында (Артыкда) гала, өң оба.

ДӘЛИЯП [Дә:лия:п] — Дашховуз районында (Жамлыгалада) яп. *Дәли* — човдур тиреси (өң олар шу ерде отурыпдырлар).

ДӘНАҖЫ [Дә:на:җы] — Хоҗамбаз районында (Бешир ве Меканда) обалар. *Дәнаҗы* — тире ады.

ДӘНАҖЫАРЫК [Дә:на:җыа:рык] — Хоҗамбаз районында (Беширде) Дәнаҗы обасына барян арык.

ДӘНЕАТА [Дә:неата] — Газанҗык районында оба, чешме. Олара шол ердәки гадымы өвлүйәниң ады дакылыпдыр. Гички орта асыр голязмаларындан белли болшуна гөрә, *Дәнеата* (*дана ата*, ягны «акыллы ата») муҗевүрлериң тиребашысы болан, XVI—XVII асырларда Балкан себитлеринде яшап гечен Ахсан шыхың лакамыдыр (*Демидов С.* Родословная святых. — «Вечерний Ашхабад, 30.VII.1969). Х. Юсупов бу обаны Х. Казвининиң ишлеринде агзалян Абу-л-Апбас диен рабадың орны хасаплаяр (*Юсупов,* 140—142 сах.). Улы Балканың аркаҗындакы бир чешмә-де Дәнеата дийилйәр. Оңа-да шол шахсың ады дакылыпдыр.

ДӘНЕВ [Дә:нев] — Чәрҗев областында район, посёлок, демир ёл станциясы, оба. *Дәнев* — парс-тәҗик диллериндәки *дех* — «он»; «оба» ве *нов* — «тәзе» сөзлеринден эмеле гелип, «тәзе оба» диен маныны аңладяр. Умуман, өң Хыва ве Бухара ханлыкларында *дех* я-да *деха* сөзи, эдил

метҗит сөзи ялы, административ бирлигиң ады хөкмүнде уланылыпдыр. Яшулулар бу ады «тәзе он оба» дийип дүшүндирйәрлер, чүнки шу ердәки токайлыкда илки он оба дөрейәр: Шоряп, Хоҗаарык, Дәнев-Қөнеарык, Дәнев-Яңыарык, Қетде Сопуяп, Қичи Сопуяп, Қетде Гәмитараш, Қичи Гәмитараш, Бурсейит, Ярымарык (я-да Қөларык-Алили). П. П. Померанцев бу ады «дәнели» дийип нәдогры дүшүндирйәр (*Померанцев*, 68 сах.). Дәнев диен район ве шәхер Сурхандеря областында-да бар.

ДӘНЕГЕРМАП [Дә:негерма:п] — Сарагт районында (Теҗен дерясының саг кенарында) даг депеси, чешме. *Гермап (гермаб)* — «йылы, ыссы сув» диймекдир. *Дәне* сөзи бу ерде «агыз» манысындадыр: *Дахан-и герм аб — Дәне-гермап* — «йылы сувуң, чешмәниң агзы».

ДӘНЕДЕПЕ [Дә:недепе] — Гаррыгала районында (Дайна обасында) депе. Бу ады «дәнели депе», «төверегине дәне экилен депе» дийип дүшүндирйәрлер.

ДӘНЕШИР [Дә:неши:р] — Дарганата районында (Лебапда) оба, гала, көл (көлүң мейданы 200 *га*). *Дәнешир (дахан-и шир)* — «шириң, ёлбарсың агзы» диймекдир. Середиң: Д у л д у л ә т л ә н.

ДӘХЛИ — Красноводск районында (Гызылгаяда) өң оба. хәзир гуйы, гадымы ёл; басмачы бандаларың дагадылан ери (1931). Адың манысы белли дәл (белки, дехлериң — дахларың яшан ери? Середиң: Д е х и с т а н).

ДӘХНЕ — Чаршаңңы районында (Қелифиң якынында, Түркменистан билен Өзбегистаның арачәгинде) дагың еке-тәк гечелгеси, гәдиги. Ерли геплешикде *дәхне* сөзи тәҗиклериң *дахана* сөзүнден болуп, «агыз», «гечелге» диймекдир.

ДӘЧЕ [Дә:че] — Қака районында чешме. Бу ат *дача* (шәхер илатының шәхериң четинде салнан дынч алыш өйлери) диен рус сөзүндендир, чүнки шу чешмәниң бойы рус колониал хәкимиетлериниң чиновниги (дикмеси) Ага кекеч диен адамың дачасы болупдыр.

Е

ЕГАТ [Ега:т] — Эсенгулы районында (Аҗыяпда) оба, гум, гуйы. Гуйыны келте тиресинден Егат диен адам газдырыпдыр.

ЕГАТДОҢ [Ега:тдоң] — Эсенгулы районында (Аҗыяпда) гум депеси (*доң* — «депе»). Середиң: Е г а т.

ЕГЕНАТА — Гаррыгала районында (Чендирде) чешме. *Еген* — шу ерде отуран ата тирели адамың ады. Хәзир чешмә *Җанчешме* хем диййәрлер. Хас өң оңа *Бурнос* дийилипдир. *Бурно:с* — «бурун ө:з», ягны бурун болуп дуран депәниң янындан чыкян чешме, өзек.

ЕГЕНГЫЛЫЧ — Қөнеүргенч районында Дерялыгың бенди. 1843-нҗи йылда сув җошгунының өңүни алмак үчин, Егенгылыч диен адам шу бенди гурдуряр (*Аннанепесов*, 91 сах.).

ЕГЕНЛИ — Гызыларбат районында (Хоҗагалада) екенли дере. Қәбир диалектлерде екене *еген* диййәрлер.

ЕГЕНӘНИҢ ҚӘРИЗИ — Гөкдепе районында оба, Егене Гарлы диен адам тарапындан газдырылан кәриз.

ЕГЕШДӨВЛЕН — Эсенгулы районында деңзиң кенарында бурун. Шол ерде Егеш диен адамың гайгы (навы) дөвлүп, бирнәче адам хеләк боляр. Шол вака себәпли, бурна шейле ат галяр.

ЕГРЕНҖЕ — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере. Бу адың манысы белли дәл.

ЕГШЕМ — Газанҗык районында (Исгендерде) чешме, дагың гечмәге аматлы ери, егшеми. Середиң: Б а л е й ш е м.

ЕДИАГАЧ — Бәхерден районы-

ның Яраҗы обасындан тә Гөкдепә ченли узалып гидйән гиң дүзлүк, гала (оңа *Еди агаҗың дүзи* хем диййәрлер). Әхтимал, галаның янында 7 агач боланы үчин, илки гала, соңра дүзлүге шейле ат берлен болса герек. Адың «7 агачлык мейдан» диен маныда болмагы хем мүмкиндир, чүнки *агач* сөзи эдил *парсах, даш* сөзлери ялы, узынлык өлчегини аңладыпдыр (6—7 *км*).

ЕДИАЛЫЧ — Гаррыгала районында (Дайнада) өң 7 дүйп алыч (мивели агач) бар болан дере.

ЕДИАРЫҚ [Едиа:рык] — Дәнев районында (Большевикде) оба. Өң шу ерде 7 саны арык дерядан баш алян экен.

ЕДИАРЫМ — Сарагт районында (2-нҗи Гараманда) 7 арымлы, җылгалы ер.

ЕДИАТЛЫҚ — Ленин районында (Тәзеобада) оба, өң 7 атлык мейдан. *Атлык* — ер өлчеги (бу барада середиң: Б ә ш а т л ы).

ЕДИВЕЛИ — Ленин районында (Қетгенлиде) бирнәче диңи болан ер, өвлүйә. Шу ерде 7 саны вели (акыллы) адам җайланыпдыр диййәрлер, эмма бу адың диңлериң саны билен багланышыклы болмагы хем мүмкиндир.

ЕДИГАРА — Қөнеүргенч районында (Советяпда) оба. Бу ат «еди гара депели ер» диен маныда болса герек.

ЕДИГЕРИШЛЕР — Гумдаг ве Эсенгулы арада гум (еди саны гериш). *Гериш* — географик термин болуп, гумуң, дагың эшегарка болуп гидйән узын депелерини аңладяр.

ЕДИГЕЧЕР — Мары районында (Пешаналыда) бир җарың үстүнден 7 гезек гечен көне ёл.

ЕДИГӨЛ [Едигө:л] — Красноводск районында (Сөйлүде) бирнәче көли болан улы шорлук (*гөл* — «көл»).

ЕДИГУЙЫ — **1.** Байрамалы, Елөтен, Хоҗамбаз, Чаршаңңы, Эсенгулы районларында ве Гарагумда саны боюнча ат алан гуюлар. **2.** Халач районында (Гарагумда) бир гуюлы ер. Шу ердәки көне ёл 7 тарапа айрыляр.

ЕДИГУЛАЧ — Қиров районында (Гарагумда) чуңлугы 7 гулач гуйы.

ЕДИГУМ — Гарагум чөлүниң Хорезм төверееклеринде уланылян гадымы ады. Әхтимал, бу ат илки еди саны гум герши я-да гуюсы болан кичирәк ериң ады болуп, соңра Демиргазык Гарагумуң әхли ерине яйрадылан болса герек. Бу адың парсча варианты *Хафтреги-Хорезм* — «Хорезмиң еди гумы» (*Хасанов*, 65 сах.).

ЕДИДЕПЕ — Гарагумда ер ады.

ЕДИҖЕДЕПЕ — Қака районында (Душакда) бирнәче депели (галалы) ер. Шу якында Едиҗе диен еке депели ер хем бар. «Бу ерде 7 җемхурлар яшапдыр» дийип гүррүң берйәрлер, эмма, аслында, бу депе хем көп депелериң бири болса герек.

ЕДИҖӘНИҢ ДҮЗИ — Қака районында (Душакда) Едиҗедепәниң якынында гиң дүзлүк мейдан.

ЕДИҚӨЛ [Едикө:л] — Дашховуз районында (Қетлиде) көллер.

7-НҖИ ГАТЛА — Түркменгала посёлогында Солтанябың номерленен гатласы, яп.

ЕДИСҮЙРИ — Газанҗык районында (Гарагумда) сүйри улы депәниң янында газылан еди саны гуйы, өри мейданы.

ЕДИХОВУЗ — Газанҗык, Гызыларбат, Дарганата районларында ве Гарагумда 7 (я-да көп) какы болан такырлар, гуюлар.

ЕДИХОВУЗЛАР — Бөтендаг төверегинде 20 чемеси гуюсы болан ой, такыр, гум.

ЕДИШӘРИҚ [Едишә:рик] — Тагта районында (Октябрда) яп. Өң бу яп еди хоҗалыгың шарикли ябы болупдыр.

ЕДИЯП [Едия:п] — Тагта районында (Бедиркентде) оба. Бу ат «единҗи яп» я-да «еди адамың шәрикли ябы» диен манындадыр.

ЕҚЕАГАЧ — Йыланлы ве Октябрь районларында (Арапда ве Нагыевде) обалар, илки еке дүйп агаҗы болан дүзлүклер (Октябрь районындакы обаның икинҗи ады *Чөкүргөл*).

ЕҚЕАЛЫЧ — Гаррыгала районында (Чендирде) еке алычлы дере, чешме. *Алыч* — мивели өсүмлигиң ады.

ЕКЕАРЧА — Бәхерден, Гаррыгала, Гөкдепе, Чаршаңңы районларында еке арчасы болан даглар, дерелер.

ЕКЕГАНАТ [Екега:нат] — Пенди чөлүнде еке («екеганат») байыр, гыр.

ЕКЕГАНДЫМ — Байрамалы районында (Равнинада) улы гандымың янында газылан гуйы.

ЕКЕГУЙЫ — Гарагум ве Сандыклы чөллеринде гуюлар. Олар бейлеки гуюлардан узакда ерлешипдирлер.

ЕКЕГҮЖҮМ — Саят районында (Меръеде) оба (оңа *Багбан* хем дийилйәр).

ЕКЕГЫЗЫЛ — Гарагумда ер ады, гуйы, өри мейданы. *Гызыл* сөзи бара-да середиң: Г а р а г у м.

ЕКЕДЕРЕК — Тельман районында (Пагтачылыкда) оба (оңа *Гөллиоба* ве *Гочгаргөл* хем дийилйәр). Илкинҗи гезек гөчүп гелен адамларың экен еке дереги обада шу вагта ченли сакланыпдыр.

ЕКЕДУРАН — Красноводск районында ер ады. Шол ерде еке дашың бардыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир (середиң: Б а ш д у р а н).

ЕКЕҖЕ — Дарганата районында (Седверде) чешме; Гарагумда гуюлар (середиң: Е к е г у й ы).

ЕКЕЙҮЗ — Таггабазар районында диңе саг тарапындакы экин мейданлары суварян яп. Чеп тарапы белент боланы үчин, оңа сув чыкмаяр.

ЕКЕКЕРКЕВ — Бәхерден районында (Нохурда) даг, дере, чешме. *Керкев* — «керкав».

ЕКЕНАР [Екена:р] — Гаррыгала районында (Күрүждейде) дере.

ЕКЕӨДЕК [Екеө:дек] — Кака районында Чәчечайдан гума ченли чекилен гадымы яп. *Ө:дек, ө:зек, ө:з* диен асылдаш сөзлер сувуң акян ерлерини, жарлары, акынлары аңладяр. Бу ябың ады *Екеөзек* гөрнүшинде 1817-нжи йылда-да душ гелйәр (МИТТ, II, 403 сах.).

ЕКЕПЕР — Байрамалы районында үстүндәки жайың бир ганаты («еке пери») галан гала, гуйы.

ЕКЕПЕТДЕ — Дарганата ве Хоҗамбаз районларында (Җигербентде ве Гултакда) еке улы петдеси (тораңңысы) болан ерлер.

ЕКЕПИССЕ — Елөтен районында (Гарагумда) үсти текиз чәгелик. Шол ерде еке дүйп гуран писсе агаҗы бар.

ЕКЕСАЗАК [Екеса:зак] — Киров районында (Гарагумда) гуйы.

ЕКЕСӨВҮТ — Ленин районында (Атаяпда) оба; Гаррыгала районында еке улы сөвүтли дере, чешме, кәриз.

ЕКЕСУВ — Гаррыгала районында (Дайнада) дагың чүр башындан чыкян еке чешме.

ЕКЕТОРАҢҢЫ — Йыланлы ве Теҗен районларында ер атлары.

ЕКЕТУТ [Екету:т] — Гәверс, Керки ве Сакар районларында (Гәмиде, Чекирде ве Талханбазарда) обалар (Сакардакы оба хәзир *Бахар* диен ат дакылды); Гызыларбат районында (Жеҗирсде) ер ады.

ЕКЕУТУН — Саят районында (Гарагумда) утунының диңе бир тарапы галан гуйы. *Утун* — чарх отуртмак үчин, гуйының агзына дикилйән япгыт агач.

ЕКЕХОЗ [Екехо:з] — Бәхерден районында (Сүнчеде) өң еке хозы болан ики дере ве чешме.

ЕКЕЧӘГЕ [Екечә:ге] — Эсенгулы районында бир бөлек гум.

ЕЛ — Ашгабат районында (Гарагумда) гуйы, оба, өвлүйә. Бу ады «елли ер» дийип дүшүндирйәрлер.

ЕЛАРБАТ — Бәхерден районында гиң такыр мейдан, гала, кәриз. Бу ат аслында *Елрабат* болуп (*рабат* сөзи барада середиң: А к р а б а т), илки үстүнде ел дегирмен гурлан галаның адыдыр.

ЕЛБАЙЫР — Ашгабат шәхериниң гүнортасында (Берзеңңиде) елли байырлык.

ЕЛГЕЛДИ — Гарагумда елли гырлар, гырың гәдиклери (У л ы ве К и ч и Е л г е л д и).

ЕЛГОЛ [Елго:л] — Чаршаңңы районында (Хатапда) елли голлары болан ики даг (К е т д е ве К и ч и Е л г о л).

ЕЛГУЮСЫ — Ашгабат районында (Гарагумда) оба, гуйы. *Ел* — эхтимал, тире ады я-да лакам.

ЕЛДЕГИРМЕН — Газанҗык районында (Дәнеатада) даг (оңа *Түйнукли* хем дийилйәр); Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере, депе; Гаррыгала, Гөкдепе районларында депелер. Өң шу ерлерде ел дегирменлери гурлупдыр (орунлары бар).

ЕЛДЕПЕ —Тагта районында (Темечде) оба, үсти елли белент депе.

ЕЛЕКЛИ — Меркези Гарагумда гуйы.

ЕЛИМДЕПЕ — Елөтен районында (Ждановда) тоюнлы депе, оба. Палчыгы аяга елменйәндиги үчин, депе шейле ат алыпдыр.

ЕЛКЕНДЕПЕ — Кака районында (Говшутда) археологик әхмиетли гадымы гала. Оңа формасына гөрә, ягны галаның гайыга, ортасындакы депәниң болса елкене меңзедилмеги нетижесинде шейле ат дакылыпдыр. Марущенко бу ады «өлкен (улы) депе» дийип дүшүндирйәр (*А. А. Марущенко.* Елькен-Депе. — Труды Инта истории, археол. и этногр. V. Ашхабад, 1959, 56 сах.). 2500 йылдан хем өң, Эйрандакы Бисүтүн (Бехистун) гаяларына язылан язгыларда Патиграбан диен парфян шәхери агзаляр. Алымлар Елкендепәни шол шәхериң галындысы хасаплаярлар (ТАЯ, 33, 41—42 сах.).

ЕЛКИЛДИК — Тельман районында (Губадагда) ер ады. Оңа Губадагың үстүндәки өвлүйәниң ады дакылыпдыр. Өвлүйә болса шол ердәки агачлара даңлан эсгилериң елиң угруна галгап («елкилдәп») дурандыгы үчин, шейле ат галыпдыр.

ЕЛЛИ — Дарганата районында (Седверде) даг; Гаррыгала районында ел дегирмени гурлан депе, даг.

ЕЛЛИГАЯ — Дарганата районында гая; Бәхерден, Гаррыгала районларында дере, чешме, гая.

ЕЛЛИДЕПЕ — Мары — Мургап аралыкда депе.

ЕЛЛИЖЕ — Гызылетрек районында (Шарлавукда) ер ады, Сумбарың олумы. Гүйчли елиң көп боландыгы, хатда шол ерде отуран обаның гара өйлерини энчеме гезек елиң йыкандыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ЕЛЛИОЙ [Еллио:й] — Теҗен районындакы «Теҗен» совхозының орнуның өңки ады. Мүңлерче гектары тутуп ятан бу ой өң чәгелик болуп, ол ерде көпленч ел өвсени үчин, оңа шейле ат берлипдир. Еллиой диен ер Гызылетрек районында-да бар.

ЕЛХАРАЗ — Тельман районында (Гөкчәгеде) оба (өңки ады *Гумлыушак*) депе; Байрамалы районында (Үчаҗыда) депе, жай. Өң бу депелерде елхараз ишләпдир.

ЕМИК — Калинин районында (Гызылергенекде) оба. *Емик* — тире ады.

ЕМРЕЛИ — Йыланлы ве Мары районларында (Кенегесде ве Гандымовда) обалар; Гарагумда яйла, гуйы. *Емрели* — тайпа ады. Бу сөз аслында *эймир или* сөзлериниң гысгалан формасыдыр (*Кононов.* Родословная, 93 сах.).

ЕМРЕЛИБЕЙИК — Гарагумда емрелилериң отуран ери, гыр.

ЕМРЕЛИГАЛА [Емрелигала:] — Гөкдепе, Кака, Ленин, Сарагт районларында емрелилериң салан я-да отуран галалары.

ЕМРЕЛИЧӘГЕ [Емреличә:ге] — Тагта районында гум. Өң шол ерде емрелилер отурыпдыр.

ЕҢБЕКЧИ — Тагта районында (Ленин оба советинде) оба. Ерли газакларың дилинде *еңбекчи*—«еңиш» диймекдир.

ЕҢИШ — Октябрь районында 1976-нжы йылың 20-нжи январында дөредилен ве тәзе ат дакылан оба.

ЕРАҖЫ [Ера:җы] — Чәржев областында (Гүндогар Гарагумда) ер ады, ажы сувлы гуйы. Ераҗы, Бәшимажы, Розубай, Дөртгудук, Халык диен ажы сувлы гуюлары өз ичине алян ве чөл өсүмликлерине бай болан бу зона 1978-нжи йылда область әхмиетли заказниге (горалян ере) өврүлди (мейданы 30 мүң *га*).

ЕРБЕНТ — Ашгабат районында (Меркези Гарагумда) оба, совхоз. Төвереги гум билен гуршалан такыра ве онда ерлешйән оба «бент ер» дий-

лип ат берлипдир. Ербент диен оба Сакар районында (Гарамахмытда) хем бар. Бу обаның илаты Ербентден гөчүп барыпдыр.

ЕРБЕЧҖЕ — Дәнев районында (Хожакенепсиде) ер ады. Оңа ат галыш себәби белли дәл.

ЕРБУРУНГАЛА [Ербурунгала:]— Демиргазык Гарагумда гырың бурун болуп дуран еринде ерлешйән гала. Гечмишде оңа *Тирсек* дийлипдир.

ЕРБУРУНЛЫ — Көнеүргенч районында (Гарагумда) гуйы, өри, бурун болуп дуран депе.

ЕРГӨБЕК [Ергө:бек] — Тагтабазар районында (Гарагумда) ортасында депеси болан текиз мейдан. Деңешдириң: Г ө б е к л и.

ЕРДҮЙБИ — Дәнев районында (Хожакенепсиде) чуң ой.

ЕРКЕМЕР — Гаррыгала районында (Магтымгалада) дагың говагы («дагың кемериндәки говаклы ер»).

ЕРКИ — Ёлөтен районында (Эркисадыкда) оба. *Ерки* — тире ады.

ЕРЛИ — Гарабекевүл районында (Большевикде) оба. *Ерли* — тире ады.

ЕРОЮЛАНДУЗ [Еро:юланду:з]— Батхызда дузлы чөкетлик, көллер. Ерли илат бу чөкетлиги *Ероюлан* я-да диңе *Дуз* дийип атландыряр. Соңра топографлар тарапындан бу ики ат бирикдирилйәр. Чөкетлигиң эмеле гелши барада дүрли дини роваятлар бар. Шоларың биринде шейле гүррүң берилйәр: гадым заманларда Ероюланың дуран еринде шәхер болупдыр. Ол шәхериң адамлары динден чыкып, бозгакчылык этмәге башлапдырлар. Шонуң үчин хем ол шәхери ер ювдуп, орнунда ики саны дузлы көл эмеле гелипдир. Шу роваяты В. А. Обручев хем белләпдир (*В. А. Обручев.* Средняя Азия. Избр. работы, т. 1, 1951, 118 сах.). Ероюландуз карталарда *Немексар* гөрнүшинде языляр, бу ат болса парсларың *немексар* я-да *немекзар* сөзүнден болуп, «дузлы» диен маныны аңладяр. Ероюлан диен ер Эсенгулы төверекде-де бар.

ЕРСҮЙШЕНГЫР — Тагтабазар районында даг, гыр. Дик дагың ёкарсы юмрулыпдыр («сүйшүп гайдыпдыр»).

ЕСИР [Еси:р] — Мары районында (Гарагумда) гуйы. Оны Тай есир диен адам газдырыяр (*есир* — онуң лакамы).

ЕТИМАЛА [Ети:ма:ла] — Гүнбатар Гарагумда такыр, как. Топонимияда *етим* сөзи «еке», «үзңе» ялы манылары аңладяр; *ала* — такырың ве гумуң утгашып гидйән ери.

ЕТИМБАЙЫР [Ети:мбайыр] — Гөкдепе районында (Гаррыкәризде) бейлеки байырлыклардан үзңе ерлешйән ики саны байыр (У л ы ве К и ч и Е т и м б а й ы р).

ЕТИМДАГ [Етимда:г] — Чаршаңңы районында (Келифиң гайрасында) тутуш дагларда айратынлыкда ерлешйән бөлежик даг.

ЕТИМЕКЯПЫ [Ети:мекяпы] — Сарагт районында гырың япысы.

ЕТИМЖЕЧУЛБА [Ети:мжечулба] — Ашгабат районында (Меркези Гарагумда) бейлекилерден узакда ерлешйән чулба (депе).

ЕТИМЖЫЛГА [Ети:мжылга] — Ашгабат районында (Көшүде) еке байыр. Байырлары, япылары, гаялары сувуң ювап, жылга-жылга, кесим-кесим эден ерине *жылга* я-да *гыя* дийилйәр.

ЕТМИШ — Түркменгала районында (Йылдызда) 70 *га* ер.

ЕТМИШИҢ ХАШАРЫ — Киров районында (Гарагумда) көне отурымлы ер, гум. *Хашар* — бу ерде *кашар* («чопан гошы ве гоюн агылы») диен манықадыр; *етмиш* — адамларың саны (белки, адам ады?).

Ё

ЁВБАСАР — Фарап районында (Гарагумда) ики гуйы. *Ёвбасар* — **адам ады.**

ЁВШАНГАЛА [Ёвшангала:] — Кака районындакы (Мәнедәки) Гызыңан галасының бир ады («ёвшанлы гала»).

ЁКАРКЫ ЧҮЛИ — *сер.* **Чүли.**

ЁКАРКЫШОР [Ёкаркышо:р] — Хожамбаз районында (Беширде) оба, өң шор мейдан. Бу ерде А ш а к ы ш о р хем бар. Топонимияда *ёкары, ёкаркы* сөзи гүндогары, *ашак, ашакы* сөзи хем гүнбатары аңладяр.

ЁКАРЫАРЫК [Ёкарыа:рык] — Чәржев районында (Гутлыевде) оба, янындакы арыкдан ёкарда ерлешйән яп.

ЁКАРЫ БАГТЫ — *сер.* **Багты.**

ЁКАРЫ ГЫЗЫЛАЯК — *сер.* **Гызылаяк.**

ЁКАРЫ МУГАЛ — Чәржев районында (Амыдеряда) яп ве онуң ады дакылан оба. Середиң: М у г а л.

ЁКАРЫ ПОРСАҢ — *сер.* **Гарапорсаң.**

ЁКАРЫ СУМБАР — Гаррыгала районында Сумбар оазисиниң бир бөлеги, Сумбар дерясының ёкары акымы.

ЁКАРЫ СУХТЫ — Ёлөтен районында оба. *Сухты* — тире ады (ерли илат *сухты* сөзүни *сукды* гөрнүшинде уланяр).

ЁКАРЫ ТОПЯТАН — *сер.* **Топятан.**

ЁКСУЛКАНАЛ [Ё:ксулкана:л] — Хожамбаз районында (Бурдалыкда) ёксуллар тарапындан газылан канал.

ЁЛАЖЫ [Ё:ла:жы] — Гөкдепе районында (Гарагумда) ёлуң угрунда ерлешйән ажы сувлы гуйы.

ЁЛАЙЫРТ [Ё:лайырт] — Гарагумда ёлларың айрылян ерлери ве шол ердәки гуюлар.

ЁЛАШАН [Ё:ла:шан] — Мары районында (Гарагумда) оба, гуйы; Байрамалы ве Тежен районларында (Гарагумда) гуюлар, үстүнден ёл гечйән гум депелери.

ЁЛАШАНГЫР [Ё:ла:шангыр] — Тагтабазар районында үстүнден ёл гечйән гыр.

ЁЛБАРСДЕПЕ — Мургап районында Көшк галаларының бириси хасапланян ве онуң гүнорта-гүнбатарында ерлешйән депе. Бу ады «ёлбарслы депе» дийип дүшүндирйәрлер.

ЁЛБАРСЛЫ — Ёлөтен районында байырлык; Тежен районында токай. Яшулулар өң шу ерлерде ёлбарсларың боландыгыны гүррүң берйәрлер (барс дәл). Меселем, шу асырың башларында Тежендәки токайда гечден ыза галан ики адамы ёлбарс паралаяр. Соңра 10—15 саны яраглы адам бу ёлбарсы авлапдыр.

ЁЛБАРСЛЫДЕПЕ — Кака районында (Мәнеде) гадымы гала. Өң шу ер гүр токайлык болуп, онда ёлбарслар яшапдыр. Гечен асырда Мәнеде ёлбарс авлан адамлар хем болупдыр (барс дәл).

ЁЛГЕЧЕН — Гарагумда үстүнден ёл гечйән такырлар, гуюлар, шорлук.

ЁЛГУЙЫ [Ё:лгуйы] — Байрамалы районында (Үчажыда) гадымы ёлуң угрундакы гуйы. Онуң ады 1825-нжи йылда-да душ гелйәр (МИТТ, II, 425 сах.). Шейле атлы гуйы Хожамбазда-да бар.

ЁЛДЕПЕ [Ё:лдепе] — Мары областында (Гарабилде) үстүнден ёл гечйән депе.

ЁЛДЕРЕ [Ё:лдере] — Гаррыгала районында сапалы дере, чешме, пионерлагерь. Гаррыгаладан дагың гузайына (аркажына) гидйән ёл шу дереден гечйәр («ёллы дере»).

ЁЛЙИТИРЕН — Гүндогар Гарагумда ёлдан сова ерлешйән гуйы.

ЁЛКЕСЕНТАКЫР — Гарагумда ортасындан ёл гечйән такыр.

ЁЛЛУДЕРЕ [Ё:ллудере] — Гаррыгала районында (Күрүждейде) оба, (Көнекесирде) дере, чешме.

ЁЛЛУХОЖА [Ё:ллухожа] — Ленин районында гум, өри мейданы. *Ёллы Хожа* — адам ады.

ЁЛМАГУЙЫ — Газанжык районында гуйы. *Ёлма* — тире ады.

ЁЛӨТЕН [Ё:лөтен] — Мары областында, Мургап дерясының чеп кенарында шәхер, район, демир ёл станциясы. Гадымы Марыдан Мургап дерясының бойы билен Овганыстана, Хырада гидйән бир вагткы кервен ёлы Орта Азияда әхмиетли ёлларың бири хасапланыпдыр (*Померанцев*, 69 сах.). Хатда бу ёл билен Хыва ве Бухара хем гитмек болян экен. Шу ёлуң угрунда «кервен сөвдасының эсасы дүшелгелери Мары ве Ёлөтен» бо-

лупдыр (ТССР тарыхы, 1 т., 2 китап, 28 сах.). Гадымы кервен ёлуның угрунда ерлешендиги үчин, бу пункта шейле ат гойлупдыр. Шу ердәки Ёлөтен диен галаның ады 1838-нҗи йылда-да душ гелйәр (МИТТ, II, 471 сах.). 1867-нҗи йылда болса оны гарып сарыклар эелейәрлер (*Лессар,* 51—56 сах.). Мары — Хыва ёлуның угрунда-да 2 саны Ёлөтен диен гуйы бар. Бу атларың әхлиси «үстүнден ёл гечйән ер» диен маныдадыр.

ЁЛУМ — Дәнев районында (Майда) оба. *Ёлум* — тире ады.

ЁЛЧИЛИК [Ё:лчилик] — Хоҗамбаз районында (Бурдалыкда) гыр, гуйы; Түркменгала районында (Гарагумда) гуйы. Әрсары диалектинде *чилик* сөзи оюн адындан башга-да, «чатрык», «атанак» ялы маныда уланыляр. Бу гуюларың янында-да ики ёл кесишйәр.

ЁЛЯЙЛА [Ё:ля:йла] — Гарагумда үстүнден ёл гечйән яйла.

ЁМУДӨЛЕН — Бәхерден ве Гызыларбат районларында тире-тайпа давалары дөврүнде ат алан депелер.

Вамбери *ёмут* диен ады «ил», «халк» манысындакы *йом* сөзүниң көплүги хасаплаяр (*Кононов.* Родословная, 103 сах.).

ЁМУТБЕЙИК — Меркези Гарагумда гум депеси («ёмутларың яйлан бейиги»).

ЁМУТБУКАН — Йыланлы районында (Гызылда ве Тәзеёлда) ики көл, токай. Бу атлар сув үстүндәки тире-тайпа давалары билен багланышыклыдыр.

ЁМУТГЫРАН — Батхызда ер ады, депе. Бу ат уруш билен багланышыклыдыр, чүнки бу ерде адам сүңклери көп. Байрамалы шәхериниң этегинде хем шейле атлы ер бар.

ЁМУТТУТУЛАН — Бәхерден районында (Сүнчеде) тире-тайпа давалары дөврүнде ат алан дере, чешме.

ЁМУТЪЕР — Йыланлы районында (Арапда) өң ёмутлара дегишли болан ер.

ЁРГАНЛЫ — Гаррыгала районында (Дайнада) дере. Бу ады дерәниң гүр агачлылыгы билен дүшүндирйәрлер.

Ж

ЖДАНОВ — Ёлөтен районында гөрнүкли партия ве дөвлет ишгәри А. А. Ждановың хатырасына ат дакылан оба. Өңки ады *Ашакы Булуч.*

ЖДАНОВ БАНКАСЫ — Каспи деңзинде сув ичинде скважина гурлан ер.

ЖДАНОВИЧ — Байрамалы районында (Равнинада) совхозың директоры болан Ждановичиң газдыран гуюсы.

Җ

ҖАГЛАНЛЫ — Йыланлы районында бирнәче обаның тутуш ады. *Җагланлы* — гарадашлыларың ики улы тиресиниң биридир. Бу тирәниң векиллери өң Көпетдагың Җаглан диен дересинде отурыпдыр.

ҖАГЫЛҖАГЫЛ — Гаррыгала районында (Көнекесирде) дере ве чешме. *Җагыл-җагыл* — сес меңзетмесидир. Дереде балдырҗан диен от көп битйәр. Ол гурандан соң ел дегенде шагырдап сес эдйәр. Шонуң үчин хем дерә шейле ат берлипдир.

ҖАГЫРДАВУК — Гөкдепе районында (Исбирденде) овнук дашлы дере.

ҖАҖЫК [Җа:җык] — Байрамалы районында (Үчаҗыда) гуйы. *Җаҗык* — гурайыш тирели адамың ады.

ҖАЙРАДЫ — Чаршаңңы районында дагда гиң мейдан, гуйы. Ерли геплешикде *җайрады* — «яйрады» диймекдир, эмма адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ҖАЛБЫЗ — Чаршаңңы районында (Көйтенде) чешме ве дере. Ерли геплешикде *җалбыз* — «нарпыз» диймекдир. Чешмәниң гөзбашында нарпыз көп.

ҖАМЛЫГАЛА [Җа:млыгала:] — Дашховуз районында оба, гала. *Җамлы* — тире ады. Бу эйранлы тиресиниң векиллери келлесине җам ялы тегелек башгап геендиклери үчин, шейле ат алыпдырлар. Зораякдан гөчүрилип гетирилен эйранлылара шу галаның янындан орун берилйәр. Шонуң үчин хем илки гала, соңра оба шу ат галыпдыр.

ҖАМТАПЫЛАН [Җа:мтапылан] — Гаррыгала районында (Дайнада) дере ве чешме. Шу обалы Аннахал диен адам дереден гызыл җам тапыпдыр.

ҖАНАБАТ [Җа:на:ба:т] — Бәхерден районында (Мүрчеде) кәриз. Җ. Өвезов бу ады «җаным абат» дийип дүшүндирйәр ве оны кәризиң шыпалы сувы билен багланышдыряр («ТЯ», 1974, № 1).

ҖАНАК — Красноводск областында, Үстюрт дүзлүгиниң гунорта-гүндогарында географик область (Ороним, 76 сах.). Адың манысы белли дәл.

ҖАНАЛЫБЕНТ [Җа:на:лыбент] — Мургап районындакы Говшутбендиң 1857-нҗи йыла ченли сарыклар тарапындан уланылан ады (*Лессар,* 46 сах.). *Җаналы* — 1566-нҗы йылда Марының үстүне йөрише гатнашан адам, Бухара ханы Абдылланың эмирлериниң бири (МИТТ, II, 185 сах.). Ол шу бенди дикелтмәге ёлбашчылык эден болса герек.

ҖАНАЛЫБЕНТГАЛА [Җа:на:лыбентгала:] — Мургап районындакы Порсугаланың өңки ады (середиң: Җ а н а л ы б е н т). Җаналыбенди Хыва ханларының чозушларындан горамак үчин, бу галаны сарыклар саляр (*Лессар,* 46 сах.).

ҖАНАМ — Йыланлы районында (Тәзечитирде) оба. *Җанам* — емрели тиресиниң ады.

ҖАНАОРПА — Красноводск районында (Акдашда) оба, гуйы. Газакча *җана* — «яңы», «тәзе»; *орпа* — сув йыгнамак үчин эдилйән чукур.

ҖАНАХЫР [Җа:на:хыр] — Гызыларбат районында оба, кәриз, демир ёл разъезди. Ерли илат бу ады шейле дүшүндирйәр: шу обалы Гарры алав диен бай (башга маглумата гөрә, Аллаберди хан) эйранлы күртлерден Гул Хасан диен кәризген уссаны гетирип, кәриз газдыряр. Кәриз тайяр болансоң, Гул екедабан билен уруп, дашы дешйәр (бөведи ачяр). Батлы сув оны әкидйәр. Екардакылар уссаны чекип алмага етишмейәрлер. Гул кәризиң җалавасындан чыкяр ве «Җаным ахыр болды» дийип җан берйәр. Шондан соң кәризе Җанахыр ады галяр.

ҖАНГУТАРАН [Җа:нгутаран] — 1. Гаррыгала районында (Магтымгалада) гая. Бу адың дөрейши шейле: шу асырың башларында гүнә эден бир адамың ёлуны саклаярлар. Дар ерде дашы габалан гүнәкәр өзүни гаядан ашак ташлаяр, ол Сумбарың ичине дүшүп, өлмән галяр. Онуң гүнәсини гечйәрлер. Шол вакадан соң гая шейле ат аляр. 2. Теҗен районында җар; Ашгабат районында (Меркези Гарагумда) белент депе; Гызыларбат районында (Гарагумда) гуйы. Бу атлар революциядан өңки уруш-давалар билен багланышыклы дөрәпдир.

ҖАНТАЙ — Ёлөтен районында оба, гум (өңки ады *Бурунгум*). *Җантай* — тире ады.

ҖАНТАЙЯП [Җантайя:п] — Ёлөтен районында (Талхатанбабада) җантай тиресиниң газан ябы.

ҖАНЫБЕК [Җа:ныбек] — Ёлөтен районында (Эркисадыкда) оба. *Җаныбек* — тире ады.

ҖАҢҢА — Красноводск районында посёлок, демир ёл станциясы, район меркези. *Җаңңа* — шол ердәки Яңыҗа диен гуйының адының газакча вариантыдыр.

ҖАПАРГАЛА [Җа:па:ргала:] — Кака районында (Мәнеде) гала (оңа *Җапар ага* хем диййәрлер). *Җапар* — адам ады.

ҖАРГУЙЫ — Гарамәтниязың якынында җарда газылан гуйы, өри.

ҖАРГҮЗЕР — Чаршаңңы районында оба. Шол ерде ичинден сув акян җарың гүзериниң бардыгы үчин, илки җар, соңра оба шу ат билен атландырылыпдыр.

ҖАРЛЫ — Түркменгала районында (Дайханда) җарлы оба; Ашгабат

районында (Меркези Гарагумда) такыр, гуйы, Мәмметжан диен адамың такырда яп газып эден эмели жары.

ЖАРМА [Жа:рма] — Чаршаңңы районында (Көйтенде) чешме. Ерли геплешикде *жарма* сөзи эдеби дилдәки «ярма» (*ярмак, бөвүсмек* манысында) диен сөзи аңладяр. Чешме дагы ярып чыканы үчин, шейле ат алыпдыр.

ЖАРСАЙ — Мургап оазисинде көне жарлы кәлиң (сайың) угрундан газылан зейкеш.

ЖАРТ — Гүндогар Гарагумда гуйы, өри мейданы. Бу ады сувуң мал үчин ярамсыздыгы, шордугы билен дүшүндирйәрлер.

ЖАРШАХАРЫК [Жаршаха:рык] — Хожамбаз районында (Гаргалы Сурхуда) жардан чекилен арык, өң оба. Ерли геплешикде *шах* сөзи «яп» манысындадыр.

ЖАХАНГИРЯП [Жаханги:ря:п] — Түркменгала районында (Зәхметде) яп. *Жахангир* — шол ерде отуран булужың ады.

ЖЕБЕЛ — Красноводск районында посёлок, демир ёл станциясы, совхоз. Арапча *жебел* — «даг» диймекдир. Илки Улы Балканың хәзирки станцияның деңиндәки белент бөлегине *Жебелата* дийлип, соңра бу ат шол ерде гурлан демир ёл станциясына ве посёлога дакылыпдыр.

ЖЕБЕЛАТА — Красноводск районында даг. Середиң: Ж е б е л.

ЖЕБЕЛБӨВҮР — Улы Балканда Жебел дагының бөври. Середиң: Ж е б е л.

ЖЕБЕЛГӨЗБАШЫ — Жебел посёлогына сув берйән чешме («Жебел чешмесиниң гөзбашы»).

ЖЕЖИРС — Гызыларбат районында (Хожагалада) оба. Бу адың манысы белли дәл. Оба яшулулары оны Жержис пыгамбериң ады хасаплаярлар, обаның 2 *км* демиргазыгында ерлешйән өвлүйәдәки көне губурда хем шол шахсың жайланандыгыны гүррүң берйәрлер. Деңешдириң. Г ә в е р с.

ЖЕЗИТ [Жези:т] — Ашгабат районында (Гарагумда) оба, гуйы. Адың манысы белли дәл.

ЖЕЙРЕЛИ — Гүндогар Гарагумда гуйы, гыр. Әрсары ве сарык диалектлеринде *жейре* сөзи «оклукирпи» диймекдир.

ЖЕЙРЕНЛИТАКЫР — Сарыгамыш төверегинде гиң такыр. *Жейрен* — «жерен», «кейик».

ЖЕЙТУН [Жейту:н] — Ашгабат шәхериниң 30 *км* демиргазыгында археологик әхмиетли мешхур депе (онуң ерли ады *Чакмакдашбейик*). *Жейтун* сөзүниң манысы белли дәл. Археологлар шу ердәки гадымы какың ады болан Жейтун сөзүни депәниң ады хөкмүнде кабул эдипдирлер (*Бердиев,* 22—23 сах.).

ЖЕЙХУН [Жейху:н] — Амыдеряның йөргүнли атларының бири. Якут (XIII асыр) оны парс сөзи хасаплаяр. Ол IX асыр дилчиси Хамзаның пикирине салгыланып, деряның өз кенарындакы Жейхан шәхериниң ады боюнча атландырыландыгыны язяр (МИТТ, I, 417 сах.). Х. Хасанов *Жейхун* сөзүни «деря» дийип дүшүндирйәр (*Хасанов,* 65 сах.). Ене-де середиң: А м ы д е р я.

ЖЕЛАЙЫР [Жела:йыр] — Көнеүргенч районында (Советяпда) оба. *Желайыр* — XVI асырда Марыда яшан монгол-түрк тайпасы (МИТТ, II, 92 сах.). Бу ат шу тайпа билен багланышыклыдыр.

ЖЕМАЛ [Жема:л] — Газанжык районында (Гарагумда) оба, гуйы. *Жемал* — әхтимал, шу ерде яйлан аялың ады (гуя *Жемалбиби* диен өвлүйәниң адының дакылан болмагы-да мүмкиндир). Оба *Жемалтогалак* хем дийлипдир (*Тогалак* — гуйының якынындакы тогалак депәниң ады).

ЖЕМАЛТОГАЛАК [Жема:лтогалак] — Газанжык районында (Узбоюң угрунда) көне оба, гиң мейдан, гуюлар (середиң: Ж е м а л ве Т о г а л а к).

ЖЕМГЫЕТ — Мары районында тәзе ат дакылан оба.

ЖЕМЕР — Газанжык районында (Обойда) дере. Шу ерде Жемер Сарыжа диен гуйы уссасы отурыпдыр.

ЖЕМЕРАЖЫ [Жемера:жы] — Красноводск районында (Гөкдереде) 1928-нжи йылда Жемер Сарыжаның газан ажы сувлы гуюсы.

ЖЕМШИДИ [Жемши:ди] — Дашховуз ве Ленин районларында (Алтмышда ве Атаяпда) обалар. *Жемшиди* — этник ат. Хыва ханы Рахымгулы 1841—1842-нжи йылларда Хыратда яшаян 7600 өйли жемшиди тайпасыны Хыва гөчүрип гетирйәр (МИТТ, II, 481 сах.). Бу обаларда шол жемшидилериң векиллери яшаярлар.

ЖЕМШИДИГАЛА [Жемши:дигала:] — Тельман районында Тельман посёлогының төверегиндәки бирнәче обаның тутуш ады, гала. Бу ат «жемшидилериң обасы, галасы» диен маныдадыр.

ЖЕМШИДИЯП [Жемши:дия:п] — Дашховуз ве Ленин районларында (Тәзеярмышда ве Тәзеобада) яплар. Середиң: Ж е м ш и д и.

ЖЕМШИТДЕРЕ [Жемши:тдере] — Газанжык районында (Күрендагда) сүйжи сувлы чешме, дере. *Жемшит* — адам ады.

ЖЕНДИ — Дәнев районында (Большевикде) оба. Адың манысы белли дәл.

ЖЕНЕКБАЗ [Женекба:з] — Ленин районында (Көргечиэменде) ер ады, пагтабаз. *Женек* — тире ады.

ЖЕННЕТ — Гөкдепе районында (Гарагумда) сүйжи сувлы гуйы; Эсенгулы районында (Чалоюкда) депе. Шол ерлерде Женнет атлы аяллар отуран болмага чемели.

ЖЕҢҢЕЛ — Сакар ве Халач районларында (Чалтутда ве Чохпетдеде) илки Амыдеряның боюндакы жеңңелликде ерлешен обалар.

ЖЕҢҢЕЛДАГ [Жеңңелда:г] — Гүнорта-Гүндогар Гарагумда ер ады. Бу ат, әхтимал, гырың үстүниң өсүмликлидиги билен багланышыклы дөрән болса герек.

ЖЕҢҢЕЛЛИ — Гаррыгала районында (Көнекесирде) гүр өсүмликли дере, чешме.

ЖЕҢҢЕЛЛИХАТАП — Керки районында (Хатапда) оба («жеңңелде отуран хатап тиреси»).

ЖЕРЕНИҢ ГОША ГӨЗЯШЫ — Чаршаңңы районында (Гарлыкда) геологик хадысалар нетижесинде эмеле гелен ики саны уллакан сувлы көв. Бу дик ве чуң чукурлар дүз ерде, бири-бирине якын аралыкда ерлешйәрлер. Оларың ады халк фантазиясы нетижесинде дөрәпдир. Бу ат барада шейле роваят бар. Ики саны атлы авчы шу дүзде отлап йөрен жерениң овлагыны уряр ве энесини коваламага башлаяр. Овлагындан айрылан эне жерениң гөзүнден акдыран яшының илкинжи дамжасы бир чукуры эмеле гетирйәр. Залым авчыларың бири шоңа гачып өлйәр. Гөзяшдан дөрән икинжи чукура-да бейлеки авчы гачяр (*А. Гараев.* Көйтендаг роваятлары. «Эдебият ве сунгат», 9.2.75).

ЖЕРЕНЛИ — Йыланлы районында (Гарагумда) оба, гуйы, өң жерени көп болан ер.

ЖЕРЕНӨТЕН — Тежен районында (Гарагумда) гуйы. Өң бу ерде кейик көп экен.

ЖИБИР — Бәхерден районында (Бамыда) дере, чешме. Адың манысы белли дәл.

ЖИГДЕЛИ — Гүндогар Гарагумда гуюлар. Середиң: И г д е л и.

ЖИГДЕЛИДАРА — Чаршаңңы районында (Хожейпилде) дере («игдели дере»).

ЖИГЕРБЕНТ — Дарганата районында оба, гадымы гала, орта асырларда гүлләп өсен шәхериң орны. Бу адың манысы ве йүзе чыкыш себәби белли дәл, ол ирки ишлерде Жагирибенд, Жигирбенд гөрнүшлеринде душ гелйәр. Парс дилинде *жигербент* сөзи «ич гош», «ич аш» манысындадыр, түркмен дилинде эй гөрүлйән чага-да *жигербент* дийилйәр, эмма сөзүң бу маныларының галаның адына дахылы ёк болса герек. Орта асыр алымы ал-Макдиси Жигербенди Хыва шәхери билен деңешдирип, онуң кенарда ерлешендигини, гүр баглыга басырынып отурандыгыны, улы ве шагалаңлы базарының бардыгыны, эсасы кервен ёлуның хем шу шәхериң үстүнден гечйәндигини языпдыр (МИТТ, I, 188 сах.). Руханыларың роваятларында *Жигербент* сөзи Алының ады билен багланышдырыляр.

ЖИГИРДЕК — Дәнев районында

оба, жигирдекли ерден чекилен арык; Газанҗык ве Красноводск районларында (Дэнеата ве Җебелде) жигирдекли дерелер, чешмелер.

ЖИГИРДЕКЖЕҢНЕЛ — Халач районында (Пелвертде) жигирдекли жеңнел.

ЖИГИРДЕКЛИ — Көнеүргенч районында (Пушкинде) оба; Түркменистаның дүрли районларында онларча ер атлары (яплар, дерелер, чешмелер, гуюлар, депелер).

ЖИНҢАН [Жиңңа:н] — Дэнев районында (Гөйнүкде) оба. Адың манысы белли дэл.

ЖИРЖИРИ — Бэхерден районында (Нохурда) овнук дашлы дере. *Жиржири* — сес меңзетмеси болуп, ёкардан инйэн овнук дашың сесини аңладяр.

ЖИРИҢ — Ашгабат районында (Бокурдакда) гуйы. *Жириң* — гуйыны газдыран Мухаммедурды диен адамың лакамы.

ЖОҖУКЛЫ [Жо:жуклы] — Теҗен — Мары аралыгында демир ёл станциясы; Мары районында Майлыханың газдыран көне ябы; Гөкдепе районында (Көпетдагда) ер ады, оң екегапаны («жожугы») көп болан ерлер.

ЖОЙРУК — Газанҗык районында (Узбоюң угрунда) көне отурымлы ер, гуйы. Бу адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ЖОПБЫ — Байрамалы районында (Равнинада) гуйы. *Жопбы* — адам ады.

ЖОРАГУДУК [Жо:рагудук] — Чәрҗев районында (Гарагумда) гуйы. *Жора* — адам ады; *гудук* — «гуйы».

ЖОРАГУЙЫ [Жо:рагуйы] — Хоҗамбаз районында (Сурхуда) гуйы. *Жора* — шу обалы чопаның ады.

ЖОРАЕВ — Сакар районында (Көларыкда) оба. *Жумагулы Жораев* — колхозың илкинҗи башлыгы болан ве бай-кулаклар тарапындан өлдүрилен адамың ады.

ЖОРАПЛЫ [Жора:плы] — Гызыларбат районында (Хожагалада) дере. *Жораплы* — шу дереде отуран адамың лакамы.

ЖОШГУН [Жо:шгун] — Фарап районында (Битикде) тэзе ат дакылан оба.

ЖӨВЕНЛИ — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) жөвен экилен дере; Гарагумда гуйы (чырла); Гаррыгала районында дере, чешме.

ЖӨГИ [Жө:ги] — Дашховуз районында (Бойда) оба. Берилйэн гүррүңлере гөрә, обаның гарып илатының Хыва ханының агыр салгытларыны төлемәге гүйҗи етмәндиги ве долы төлемәндиги үчин, ханың эмелдарлары олара *жөги* дийип ат гоюпдыр.

ЖӨХИТДЕПЕ [Жөхи:тдепе] — Сарагт районында депе, өвлүйә (икинҗи ады *Мусайыдепе*). Еврейлере *жөхит* я-да *мусайы* дийилйәр. Олар мерхумларыны шу ерде җайлапдырлар.

ЖУВАЗЛЫ [Жува:злы] — Гызыларбат районында (Бендесенде) күнҗи экилен ве якынлара ченли жувазы болан ер. 1825-нҗи йылда Теҗенде-де шейле ер болупдыр (МИТТ, II, 429 сах.).

ЖУВАЗЛЫГУМ [Жува:злыгум] — Гөкдепе районында (1-нҗи Бирлешикде) гум. Шу гумуң этегинде өң жуваз болупдыр.

ЖУВАЗЧЫ [Жува:зчы] — Киров районында (Гарагумда) гуйы (оңа *Токайлык* хем диййәрлер). Бу ат «жувазчының гуюсы» диен манында дыр.

ЖУГУЛЛЫК — Калинин районында (Гызылергенекде) оба. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ЖУМАБАЙСАКА [Жума:ба:йсака] — Тельман районында (Пагтачыда) оба. *Жумабай* — адам ады; *сака* — ябың сакасы.

ЖУМАЖЫК [Жума:жык] — Сарагт районында (1-нҗи Гараманда) оба, гуйы. *Жумажык* — гуйыны газдыран адамың ады.

ЖУМАКЕЛ [Жума:кел] — Сарагт районында (Кичиагада) оба, гуйы. *Жума* — адам ады, *кел* — онуң лакамы.

ЖУМАЛАК — Чаршаңңы районында (Гарлыкда) тогалак даг. Ерли

геплешикде *жумалак* — «тогалак» диймекдир.

ЖУМАЛКАК — Кака районында (Чәчеде) как. *Жумал* — шу обалы авчының ады.

ЖҮЛГЕ — Ашгабат районында оба, жүлге. Бу адың *Ущелье* диен русча варианты хем уланыляр.

ЖҮЛЕКЕЙТАКЫР — Дарганата районында (Лебапда) такыр. *Жүлекей* — гуш ады («жүлекейли такыр»).

ЖҮЛХЕАЖЫ [Жүлхеа:жы] — Хоҗамбаз районында (Меканда) ажы сувлы гуйы, өвлүйә. *Жүлхе* — «сал-сал (әсги)» диен манында болуп, бу ат гуйыны газдыран адамың лакамы я-да шу ердәки өвлүйәде чөп-чаламлара дакылан әсгилер билен багланышыклыдыр.

ЖҮНЕВҮТЛИ — Бәхерден районында (Нохурда) дере, чешме. *Жүневүт* — чыбыклары ашак салланып дуран ябаны өсүмлик. Деңешдириң: Чокжүневүт.

ЖҮНЕЙИТ — 1. Тельман районында (Өкүзяпда) оба. *Жүнейит* — тире ады. 2. Ашгабат районында (Бокурдакда) гуйы. *Жүнейит* — гуйыны газдыран Берди Язмырат диен адамың лакамы.

ЖҮҢҢҮЛАРА [Жүңңүла:ра] — Тагта районында көл. *Жүңңүл* — «чүңнүл» сөзүниң диалектал вариантыдыр. Чүңнүл ики саны гум гершиниң арасында ерлешйәндиги үчин, шейле ат алыпдыр.

ЖҮРРЕ — Дашховуз районында оба; Гушгы районында (Гызылбайдакда) оба, көне гуйы. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ЖЫГАЧЫ — Дәнев районында (Большевикде) оба. *Жыгачы* — тире ады.

ЖЫГЫЛ — Дарганата районында (Гарагумда) гуйы. Ата диалектинде чагыллы, дашлы ере *жыгыл* дийилйәр.

ЖЫЗАЛЫ — Мары районында (Акыбайда) гуйы. 1889-нҗы йылда ягышдан соң совук болуп, жыза (бурҗы) дүшйәр ве көп мал гырыляр.

ЖЫКАВ [Жы:кав] — Теҗен районында (Говкузеренде) оба, көл. *Жыкав* — шу ерде отуран Гурбандурды жыкав диен адамың лакамы.

ЖЫКЫРГҮЗЕР — Гарабекевүл районында (Ламмада) көне гүзер. Ерли илат оны серкерде шахыр Сейдиниң жыкыр гуран ери хасаплаяр.

ЖЫКЫРЛЫОБА [Жыкырлыо:ба] — Мары районында (Акыбайда) оба. Өң бу ере жыкыр билен сув чыкарылыпдыр.

ЖЫКЫРОЙ [Жыкыро:й] — Гарабекевүл районында (Калининде) оба. Бу ере өң жыкыр, хәзир насос билен сув чыкарыляр.

ЖЫКЫРЧЫ — Көнеүргенч районында (Пушкин обасында) өң жыкыры уланан оба.

ЖЫЛАВ — Теҗен районында (Тәзеобада) оба, гиң экеранчылык мейданы. Такырдан гелйән сувуң өңүне гачы эдиленлиги, ягны сувуң «жылавлананлыгы» үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ЖЫН — Фарап районының (Кыражың) Гарагумдакы гуюсы. *Жын* — гуйының өңки эеси Сейитняз байың лакамы.

ЖЫНЛЫГАЛА [Жынлыгала:] — Байрамалы районында (Гарагумда) дини дүшүнҗелер билен багланышыклы ат алан гала.

ЖЫНЛЫГУМ — Дәнев районында (Гызылйылдызда) оба, гум. Бу ат дини дүшүнҗелер билен багланышыклыдыр.

ЖЫНЛЫГЫЗЫЛ — Гарагумда, Үчаҗы — Чәрҗев аралыкда гызыл гумлук.

ЖЫНЛЫГЫР — Саят районында (Гызанда) гыр.

ЖЫНЛЫДЕПЕ — Сакарчәге районында (Гарагумда) гум депеси.

ЖЫҢҢЫЛАЗ [Жыңңыла:з] — Чаршаңңы районында (Гарлыкда) төверекдәкилере середенде, йылгыны аз болан чешме. Ерли геплешикде йылгына *жыңңыл* дийилйәр.

ЖЫҢҢЫЛСАЙ — Чаршаңңы районында (Хожейпилде) йылгынлы сай. *Жыңңыл* — «йылгын»; *сай* — «акын угры», «ялпак жар».

ЖӘНЕКГУЙЫ [Жә:некгуйы] — Сарагт районында (Батхызда) гуйы. *Жәнек* — адам ады.

З

ЗАВ [За:в] — Гызыларбат районында (Көпетдагың этегинде) оба. *Зав* — географик термин болуп, даг дерелериниң учутларыны, керт гаяларыны аңладяр (ТДС, 318 сах.). Керт гаялы дерелере-де *зав* дийилйәр. Оларың хас белент гаялыларына, учутларына *келезав* дийип ат берйәрлер. *К е л е з а в азгында чашырып ләшин* («Гүл — Билбил»).

ЗАГАРЫК [За:га:рык] — Сакар районында (Талханбазарда) Зак обасына барян арык.

ЗАҚ [За:к] — Сакар районында (Талханбазарда) оба, арык. *Зак* — тире ады.

ЗАҚЫЖАГАЛА [За:кыжагала:] — Кака районында (Душакда) гала. «Закыжа гаргалы гала».

ЗАЛЫМДАГ [За:лымда:г] — Газанжык районында даг. Үстүнден гечмек кын болан үчин оңа шейле ат берлипдир.

ЗАМАХШАР [Замахша:р] — *сер.* **Ызмыкшир.**

ЗАМЫРЛЫСУВ — Бәхерден районында (Нохурда) арысы көп болан дере, чешме. Нохурлылар ара *замыр* диййәрлер.

ЗАҢҢАРХОВЛЫ — Ленин районында (Тәзеобада) оба. Шу ерде ерлешйән улы ховлының эеси Қакабай гожук *заңңар* сөзүни көп гайталаяр экени. Шонуң үчин илки Қакабая, соңра ховла ве оба шу ат гечипдир.

ЗАҢЫЛ — Дашховуз районында (Розумбайда) оба. Адың манысы белли дәл.

ЗАРМЫ — Кака районында (Душак — Мәне аралыкда) дере. Онуң ики тарапындакы дагың сепишжек болуп дурандыгы, умуман, онуң өң битеви болуп, соң юмруландыгы үчин, бу ады «сувөтүк», кәбир адамлар хем «ерземин» дийип дүшүндирйәрлер. Мәне-чәчелилериң геплешигинде ерземине *зармы* хем дийилйәр.

ЗАРЫНКӨВ — Ахалда Көпетдагың бир герши (белентлиги 1361 *м*). *Зарын* сөзүниң манысы белли дәл (белки, Зармы); *көв(кух)* — «даг» диймекдир.

ЗАТЕҚ [За:тё:к] — Теҗен районында ер ады, депе. Бу төверекде экин битмәни үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ЗАХЫР [За:хыр] — Ашгабат районында (Бокурдакда) гуйы, *Захыр* — адам ады.

ЗЕЙГАЛА [Зейгала:] — Дашховуз районында (Тәзеярмышда) оба, гала («зейли гала»).

ЗЕЙИТ — Керки районында (Гарагумда) көне гуйы, сув ховданы. *Зейит* — әхтимал, адам ады.

ЗЕЛИЛИНИҢ БАГЫ — Гаррыгала районында (Геркезде) ер ады. Берилйән гүррүңлере гөрә, шахыр Зелили есирликден геленден соң, шу ерде яшапдыр.

ЗЕҢҢИ — Сандыклы гумунда (Бурдалык — Фарап аралыкда) гуйы, гыр. Бу ады «гөк реңк» дийип дүшүндирйәрлер, чүнки *күлаллар* (күйзегәрлер) шу гырдан сырчалык өнүм алян экенлер. Парс дилинде *зенгари* — «сарымтыл-яшыл реңк» ве «зеңң» маныларындадыр (*Миллер,* 262 сах.).

ЗЕҢҢИБАБА [Зеңңиба:ба] — Сарыгамыш төверегинде Хорезмиң арачәклерини горамак үчин XII—XIII асырларда салнан гала, гыр (*Виноградов,* 162 сах.); Бәхерден районында (Мүрчеде) X—XI я-да XIII—XIV асырлара дегишли мавзолей (ТАЯ, 77 сах.); Гызыларбат ве Красноводск районларында (Көпетдагда ве Бекдашда) өвлүйәлер. Бу атлары Зеңңи баба билен багланышдырярлар. Яшулы түркменлер ол шахсы гара малың пири хасаплаярлар. Деңешдириң: Б а б а д а й х а н.

ЗЕРГЕР — Сакар районында оба, демир ёл станциясы. *Зергер* — «зергәр», «ювелир», чүнки Чәржев шәхериниң этегиндәки бу обада өң зергәрчилик билен мешгулланыпдырлар.

ЗЕРГЕРАРЫҚ [Зергера:рык] — Саят ве Хожамбаз районларында (Авчыда ве Сурхуда) арыклар. *Зергер* — тире ады.

ЗЕРГӨМЕН — Дәнев районында оба, арык. Көне карталарда *Зергөмен харабачылыгы* диен ада душ гелйәрис. Бу ат шол харабачылыкдан (галадан) тапылан затлар билен багланышыклы йүзе чыкыпдыр. Галаның ир чакларда ёк эдилендиги үчин, яшулулар хәзир бу ады ябың боюның хасыллылыгы билен дүшүндирйәрлер, хатда ерли шахыр бу барада: *З е р г ө м е н бир зерли арык, Мәхнет этсең, наны бардыр* — дийип, гошгы дүзүпдир.

ЗЕРГӘР [Зергә:р] — Тельман районында (Томмакяпда) оба. *Зергәр* — тире ады.

ЗЕРЖЕГУМ — Киров районында (Чапаевде) гиң экеранчылык мейданы, өң гум. Бу адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ЗЕРЗАВ [Зерза:в] — Гаррыгала районында (Магтымгалада) дагың завы, сапалы дере («зер тапылан зав»?).

ЗЕРЛИЖЕБАЗАР [Зерлижеба:зар] — Керки районында (Гарагумда) көне отурымлы ер, гуйы. Бу ерден дүрли дашларың, монжукларың тапыляндыгы хем-де шол ерде якын вагтлара ченли базар боландыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ЗИНДИГАНЫ — Ёлөтен районында (Ждановда) оба. Ерли булучларың дилинде *зиндиганы* — «дурмуш», «яшайыш» диймекдир.

ЗИРЕВЕ [Зи:реве] — Сарагт районында гуйы. Бу ат парсларың *зир* — «ашак», «аст»; *аб* — «сув» (*-е* — ат ясайжы гошулма) сөзлеринден эмеле гелип, «ашакы сув», хас догрусы «гумуң астындакы йүзлей сув» диен манындадыр, чүнки өң сув акан шу дереден сәхел газсаң, сув чыкяр экен. Деңешдириң: Б е к р е в е, М и з е в е.

ЗИРЕКӨВ [Зи:рекөв] — Кака районында (Бабадурмазда) дагың герши (белентлиги 1175 *м*), дере. Бу ат парсларың *зир* — «ашак»; *көв (кух)* — «даг» сөзлеринден эмеле гелип, «дагың ашагындакы дере» я-да «песдәки даг» диен маныны аңладяр.

ЗИРИҚ [Зи:рик] — Газанжык районында (Дәнеата — Гумдаг аралыкда) ики байрың ортасындакы гиң дүзлүк, сув ховданы, Гумдага дегишли илатлы пункт. Адың манысы белли дәл. П. П. Померанцев оны туршы мивели даг өсүмлигиниң (барбарисиң) адындандыр дийип чаклаяр (*Померанцев,* 69 сах.). Эмма бу сөзүң биринжи чекимлисиниң узын айдылышыны назара алсак, бейле дүшүндириш шүбхелидир.

ЗИРИҚАП [Зи:рика:п] — Гәверс районында (Манышда) даг, Акгаяның гүнбатар бөлеги. Әхтимал, бу ат *зирикух (зирикөв)* — «ашакы, ягны гүнбатардакы даг» диен маныда болса герек (*Зирекөв — Зирекап*).

ЗИРИКЛИ — Гаррыгала районында (Дайнада) дере. *Зирик* — туршы мивели даг өсүмлиги (барбарис).

ЗОВВАРА — Гаррыгала районында (Дайнада) гараңкы дере, завлы ер. Бу ады «завлы ер», «завың агзы» дийип дүшүндирйәрлер, эмма парс дилинде зеваре сөзүниң «гаравул» диен манысы хем бар (*Миллер,* 262 сах.).

ЗӨВҮРДИҢ — Дәнев районында (Үчкерсен — Габаклы аралыкда) ики саны диң (гаравулхана), гала. *Зөвүр (Зәхир)* — әхтимал, адам ады. Өң шу ер Бухара ве Хыва ханлыкларының арачәги болупдыр. Середиң: Г о ш а г а л а.

ЗӨРТЕКЖЕҢҢЕЛ — Халач районында (Акдериде) жеңңел. *Зөртек* — шу ерде отуран байың лакамы.

ЗӨХРЕ — ТАХЫРЫҢ КӨШГИ — Хожамбаз районында (Гултакда) гала, гыр. Ерли илат бу ады Молланепесиң «Зөхре — Тахыр» дессанының гахрыманлары билен багланышдыряр. Гырың деряның ичине сүсңәп дуран бурнунда ерлешен ве эсли бөлегини сув ювуп алан бу гала гадымы шәхериң галындысыдыр.

ЗӨХРЕ — ТАХЫРЫҢ ДАГЫ ЯРАН ЕРИ — Гызыларбат — Гаррыгала ёлуның угрунда дагың гысысы.

ЗУЛУМАРЫҚ [Зулума:рык] — Сакар районында (Қоларыкда) илата зулум билен газдырылан көне арык.

ЗҮЛПҮКАР [Зүлпүка:р] — Теҗен дерясының Түркменистаның территориясына аралашян еринде даг, дагың дар дереси, гечелге. *Зүлпүкар* («ики

кесйән», «ики бөлйән») — Алының гылыжы (ТДС, 327 сах.; *Vambery*, 272 сах.). Деләниң (гечелгәниң) гөрнүшине гөрә шейле ат берлипдир.

ЗҮМКӘН [Зүмкә:н] — Дарганата районында (Дүебоюнда) Дузкән көлүниң керт гаясында ерлешйән говак (ерли илат бу ады *Зүмекан* ве *Сумекән* гөрнүшлеринде-де уланяр). *Зүм* я-да *сүм* сөзи «оюк», «говак» (середиң: С у м б а р), *кән* сөзи хем «хазына», бу ерде «дуз кәни» диен маныда уланыляр («дуз кәниниң говагы»). Қарст хадысасы нетижесинде эмеле гелен бу говагың агзы дар, эмма ичи гиң болуп, ол йүзлерче метре узалып гидйәр ве бирнәче шаха бөлүнйәр (говагың схемасы ве роваяты барада середиң: *Вейисов*, 53—54 сах.).

ЗҮРАРЫҚ [Зүра:рык] — Керки районында (Чекирде) арык. *Зүр* — тире ады.

ЗЫГАДА [Зы:га:да] — Керки районында (Астанабабада) Амыдеряның адасы. *Зык* — тире ады.

ЗЫГЫРКӨЛ [Зы:гыркө:л] — Тельман районында (Пагтачыда) зыгыр экилен гиң мейдан, өң көл.

ЗЫНДАН [Зында:н] — Гаррыгала районында (Чендир ёлунда) гөрнүшине гөрә ат алан чуң ер, токай.

ЗӘВЛИЖЕДАГ [Зә:влижеда:г] — Газанҗык районында (Исгендерде) даг. *Зәвлиже* — от ады.

ЗӘҚЛИ [Зә:кли] — Ашгабат районында Күкүрт заводы посёлогының орны; шу ерде зәкли улы чулба; Сарагт районында зәкли даг.

ЗӘХЛИ — Гүндогар Гарагумда (Гарамәтныяз төверегинде) гуйы, ой. Ерли геплешикде *зәх* «зей» диймекдир.

ЗӘХМЕТ — Түркменгала районында посёлок, станция, совхоз (бу ериң хакыкы ады *Кәлче*, демир ёл гурландан соңра, станция патыша генералы Н. М. Анненковың ады дакылды, совет деврүнде ол *Зәхмет* диен ат билен чалшырылды); Ленин районында 1977-нжи йылың 6-нжы апрелинде дөредилен оба.

ЗӘХМЕТКЕШ — Қалинин районында совет деврүнде ат дакылан оба. Өңки ады *Меңлибай*.

И

ИГДЁЖИК — Бәхерден районында (Арчманда) чешме, дере; Гызыларбат районында (Хожагалада) игдели кичи дере.

ИГДЕЛЕР — Гызыларбат районында (Үңзүң боюнда) 4 гуйының тутуш ады (Гузайигде, Гүнейигде, Гаррыигде, Алының игдеси), гадымы өвлүйә, археологик әхмиетли ер (карталарда ве кәбир ишлерде бу ады *Игди, Игды* гөрнүшде нәдогры язярлар). Өң шу ерде игде бар экен.

ИГДЕЛИ — Гәверс районында (Манышда) игдели чешме.

ИГДИР — Тельман районында (Томмакяпда) оба. *Игдир* — тире ады. Маңгышлакда яшан деврлеринде игдирлер өзбашдак ве улы түркмен тайпаларының бири хасапланыпдыр. Соңра булар дагап, човдурларың, ёмутларың ве бейлеки тайпаларың составына гошулыпдырлар.

ИГДИРҚӘЛ [Игдиркә:л] — Қалинин районында (Зәхметкешде) өң игдир тиресине дегишли болан кәл.

ИГДИРОЛУМ — Гызылетрек районында Сумбарың олумы. *Игдир* — тире ады.

ИГЛИГУЙЫ [И:глигуйы] — Хожамбаз районында (Таллымерҗенде) гуйы. *Игли* — гуйыны газдыран адамың лакамы.

ИГРИКЯП [Игрикя:п] — Түркменгала районында яп. Патышаның Мургап мүлкүнде ишлән рус гидроинженерлери тәзе яплары игрик, икс ялы математик терминлер ве номерлер билен белләпдирлер.

ИЗМАЙЛОВСКИЙ — Дарганата

районында газчылар посёлогы, улы газ ятагы. Середиң: Ы с м а й ы л.

ИЙЖИ — Гарабекевүл районында (Гурайышда) оба. *Ийжи* — тире ады.

ИЙЖИАРЫҚ [Ийжиа:рык] — Гарабекевүл районында Ийжи обасына барян арык.

ИҚИБАШЛЫ — Чаршаңңы районында (Гарлыкда) дагың говагы, түмейи (тоннели). Ики тарапа чыкып боляндыгы үчин, ол шейле ат алыпдыр.

ИҚИГАТ — Бәхерден районында ортасындан дере гечйән даг; Гызыларбат районында ики хатар гум, гуйы; Гызылетрек районында ики тарапы чәге болан гиң мейдан; Красноводск районында Чөлүң гырына чыкылян ики габат ёл.

ИҚИДАГ [Икида:г] — Гызылетрек районында ики улы депе.

ИҚИЖЕ — Гарагумда гүн гызанда хиңленйән, бир хили оваз чыкарян гум депеси, метеостанция («Совет Түркменистаны», 10.8.1978).

2-НЖИ БАБАДАЙХАН — Киров районында оба. Середиң: Б а б а д а й х а н — 1.

2-НЖИ БАЛГУЙЫ — Байрамалы районында (Үчажыда) гуйы. Середиң: 1-н ж и Б а л г у й ы.

2-НЖИ БЕҚРЕВЕ — Ашгабат районында Бекреве обаларының бири.

2-НЖИ ГАРАГУЙЫ — *сер.* **1-нжи Гарагуйы.**

2-НЖИ ГАРАЙӨРМЕ — Гарагум районында (Ленин оба советинде) оба. *Гарайөрме* — тире ады.

2-НЖИ ГАРАМАН — *сер.* **Гараман.**

2-НЖИ ГАТЛА — Түркменгала районында номерленен гатла ве яп.

2-НЖИ ГӨҚЖЕ — Векилбазар районында оба. *Гөкже* — тире ады.

2-НЖИ ГУЙЫ — *сер.* **1-нжи гуйы.**

2-НЖИ ЙИГРИМИБӘШ — *сер.* **1-нжи Йигримибәш.**

2-НЖИ ҚИЧИАГА — Сарагт районында оба. Середиң: К и ч и а г а.

2-НЖИ СУХТЫ — Мургап районында оба. Середиң: С у х т ы ве 1-н ж и С у х т ы.

2-НЖИ ТАГТАЛЫ — *сер.* **1-нжи Тагталы.**

2-НЖИ ЧАЙАЖЫ [Ча:йа:жы] — *сер.* **1-нжи Чайажы.**

2-НЖИ ЧӘРЖЕВ — Чәржев шәхериниң якынында демир ёл станциясы (йүк үчин).

2-нжи ЯЛАВАЧ — Сарагт районында оба. Середиң: Я л а в а ч.

ИҚИСАЗАҚ [Икиса:зак] — Мургап районында (Гарагумда) өң ики сазаклы гуйы.

ИЛАМАН [И:лама:н] — Тагта районында (Темечде) оба. Оңа басмачылара гаршы гайдувсыз гөрешен ве газаплы сөвешлериң биринде вепат болан комсомолың ады дакылды.

ИЛАМАНДАМЛА [И:лама:ндамла] — Меркези Гарагумда ата тирели Иламан Угурлының газдыран гуюсы. *Дамла* сөзи барада середиң: Г ы л ы ч д а м л а.

ИЛАМАНОРФА [И:лама:норфа] — Красноводск районында (Гарагумда) гуйы, орфалы такыр. *Иламан* — адам ады; *орфа* сөзи барада середиң: Д а ш о р ф а.

ИЛАРСЛАНЫҢ МАВЗОЛЕЙИ — Көнеүргенч посёлогының якынында Хорезмиң шасы болан Иларсланың (1156—1172) мавзолейи (ТАЯ, 173—174 сах.).

ИЛЕҚ [И:лек] — Гөкдепе районында (Гарагумда) оба, гуйы. *Илек* — гуйыны газдыран адамың ады.

ИЛЕРИБАШ — Айдак адасының гүнорта бөлеги («илери башы»).

ИЛЕРИИНЧЕ [Илерии:нче] — Меркези Гарагумда гуйының илерсинде ерлешйән инче такыр, шорлук.

ИЛЕРҚИАРЫҚ [Илеркиа:рык] — Хожамбаз районында Гултак обасының илерсиндәки арык.

ИЛЕРҚИДАГ [Илеркида:г] — Гызыларбат районында Маргыз жүлгесиниң илерсиндәки даг.

ИЛЕРҚИМҮЖЕВҮР — *сер.* Г а й р а к ы м ү ж е в ү р.

ИЛЖИҚ [И:лжик] — Фарап районында (Хожакенепсиде) оба; мейданы 400 *га* болан көл. Әхтимал, кичи боланы үчин, илки оба шейле ат алан болса герек (*ил+жик*). П. Померанцев бу ады «элжик», «элжагаз» дийип дүшүндирйәр (*Померанцев*, 74 сах.). Бу сөз шу ердәки галаның ады

хөкмүнде 1824-нжи йылда-да душ гелйәр (МИТТ, II, 424 сах.).

ИМРЕН — Гарабекевүл районында (Большевикде) арык. *Имрен* — тире ады.

ИНЕРГЫЗЫЛ — Балкан дагының бир бөлеги. Ол формасы ве реңки боюнча ат алыпдыр.

ИНЕРДЕПЕ — Газанҗык районында даг; Гызылетрек районында депе. Булара формасы боюнча ат берлипдир.

ИНЕРЙУЗДҮРЕН — Бәхерден районында (Арчманда) гуйы, ой; Гызыларбат, Красноводск ве Эсенгулы районларында ягыш сувлары үйшйән ой ерлер.

ИНЕРЧӨКЕН — Тагта районында (Гарагумда) белент депе.

ИНЕРЧӘГЕ [Инерчә:ге] — Ашгабат районында (Меркези Гарагумда) улы гум депеси ве онуң ады дакылан оба; Эсенгулы районында белент гыр.

ИНЕРЮВДАН — Тагта районында (Октябрда) яп.

ИНЖЕНЕРЯП — Дашховуз районында гидроинженерлериң проекти боюнча газылан яп.

ИНЖЕНЕРГАЗАН — Дарганата районында (Гарагумда) гуйы.

ИНҖАР [Инҗа:р] — Гаррыгала районындакы Дурдухан обасының ады. Манысы белли дәл.

ИНҖИРЕВЕ — Бәхерден районында (Гараганда) оба, җүлге, кәриз, чешме. Бу ат «инҗирли чешме» диен маныда болса герек. Середиң: Б е к р е в е.

ИНҖИРЛИ — Сарагт районында (Батхызда) гыр, чешме. Бәхерден, Газанҗык, Гөкдепе районларында дерелер ве чешмелер.

ИНҖИРЛИТАГТА — Гөкдепе районында Инҗирли чешмесиниң янындакы гиң дүзлүк («тагта»).

ИНИШЧӘГЕ [И:нишчә:ге] — Гызылетрек районында үстүнден ёл гечйән гыр («инилйән чәге»).

ИНТЕРНАЦИОНАЛ — Калинин ве Тельман районларының ичинден гечйән улы зейкеш.

ИНЧЕ [И:нче] — Дарганата районында Амыдеря билен гыр аралыкда инче, узын ер, өң токай; Гызыларбат районында ер ады; Гарагумда гуйы.

ИНЧЕБУРУН [И:нчебурун] — Эсенгулы районында депе.

ИНЧЕПҮРК [И:нчепүрк] — Красноводск районында (Гүрҗеде) үсти инчелйән гум. *Бүрк* я-да *пүрк* сөзи пүркүлдәп ятан бош чәгелери, шор гумлары аңладяр. Середиң: Б ү р к.

ИҢНЕЧИ — Хоҗамбаз районында (Бурдалыкда) гуйы. Ики эгниң (гырың япгыдының) арасында ерлешйәндиги үчин, бу ады «эгниң ичи» сөзлериниң үйтгән гөрнүши хасап эдйәрлер (эгне *эңин* хем диййәрлер: *эңин ичи — иңнечи*). Ерли геплешикде тенечире (иңңе ялы узын беденли мөжекире) хем *иңңечи* дийилйәр.

ИҢРИК — Түркменгала районында (Дайханда) яп ве онуң ады дакылан оба. *Иңрик* — математикада нәмәлим санның белгиси болан игрик (*у*) сөзүниң үйтгән гөрнүшидир. Революциядан өң рус инженерлери Солтанябың бир шахасына Игрик, бейлекисине хем Икс дийип ат берипдирлер.

ИРБИРЕВ — Гәверс районында (Манышда) чешме, гуйы (оңа *Ирбиргәв, Ырбыргәв* хем диййәрлер). Ерли илатың тассыкламагына гөрә, *Ирбирев* —шу ерде отуран Рерберговский диен молоканың фамилиясының үйтгән гөрнүшидир.

ИРИГУМ [И:ригум] — Дашховуз областында (Демиргазык Гарагумда) ири чәгели гум.

ИРИКЛИ [И:рикли] — Красноводск районында (Гарагумда) оба, гуйы. Ерли геплешикде *ирик* — «йирик» диен маныдадыр. Гуйының гапдалының бөвсүлендиги үчин, оңа шейле ат берлипдир. Бу ады «эрикли» дийип дүшүндирйәнлер хем бар, эмма муңа ынанмак кын, чүнки оба гумлы ве шорлук мейданда ерлешйәр.

ИРМЕ [И:рме] — Гаррыгала районында (Геркезде) дере, акян угруны җар эдип («ирип») гиден чешме.

ИСАБАЙ [И:са:ба:й] — Ханховуз төверегинде (Гарагумда) гуйы. *Исабай* — тире ады.

ИСАМЛЫ [И:са:млы] — Хоҗамбаз районында (Гултакда) оба. *Исамлы* — тире ады.

ИСБИРДЕН — Гөкдепе районында Исбирдената диен өвлүйәниң ады дакылан оба (оңа *Үсбүрден* хем дийәрлер). Бу адың манысы белли дәл. Деңешдириң: Б ә х е р д е н.

ИСВАЗ [Исва:з] — Дәнев районында (Гөйнүкде) гадымы оба. Адың манысы белли дәл. Өң Исфаз диен оба Марыда-да болупдыр (МИТТ, I, 326 сах.).

ИСГЕНДЕР — Газанҗык районында демир ёл станциясы, дагың этегинде гадымы гала, чешме. Станция ады дакылан галаны Исгендер Зүлкарнейн (Македонский) салдырыпдыр. Умуман, Ахал ве Мары оазислеринде Исгендер тарапындан Александрия ве Александрополь (Исгендер) диен шәхерлериң салнандыгы барада тарыхы маглуматлар хем бар (*Г. Карпов*. Туркмения и Туркмены.— «Туркменоведение», 1929, № 10—11).

ИСГЕНДЕРГАЛА [Исгендергала:] — Байрамалы ве Чаршаңңы районларында (көне Марының орнунда ве Келифде) Исгендер Зүлкарнейниң салдыран галалары.

ИСГЕНДЕРЛИОБА [Исгендерлио:ба] — Хоҗамбаз районында (Меканда) оба. *Исгендерли* — тире ады. Бу тирәниң векиллери өң Исгендер диен галаларың бириниң янында отуран болмага чемели.

ИСЛИМ [Исли:м] — Тагтабазар районында оба, өвлүйә (Ислим диен өвлүйә көне Марыда-да бар). Яшулулар Ислими Алының небереси хасаплаярлар.

ИСЛИМЧЕШМЕ [Исли:мчешме] — Тагтабазар районында өвлүйәниң ады дакылан чешме. Середиң: И с л и м. Чешмәниң гөзбашына гүммез галдырылыпдыр.

ИСПИДАЛЛЫЧЕШМЕ [Испида:ллычешме] — Гаррыгала районында (Көнекесирде) дере ве чешме. Ерли геплешикде *испидал* — «дерек» дийилмекдир.

ИСФЕНТОДА [Исфенто:да] — Чаршаңңы районында сардаба (үсти гүммезли ховдан) ве онуң төвереклериниң ады. Парсча *эсфенд* — «үзәрлик» (ягны гумлук ерлерде битйән өсүмлик); *тоде* я-да *туде* — «топбак». Сардабаның янында шу өсүмлигиң көп боланы үчин ол шейле ат алыпдыр.

ИТ — Бәхерден районында (Гарагумда) гуйы, көне отурымлы ер. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл. Шу ерде *Мыдар* диен гуйы хем бар. Бу гуюларың сувуның аздыгы ве ичмәге чала ярамлыдыгы үчин, оларың атларыны «ит мыдары» дийип дүшүндирйәрлер.

ИТАСАН — Дарганата районында (Лебапда) токай. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ИТГЫРЛАН — Гаррыгала районында (Тутлугалада) ер ады. Шу адың дөрейши барада яшулулар шейле гүррүң берйәрлер: гечен асырың ахырларында ики чопан ит урушдыряр. Ити еңлен чопан дава эдип, бейлеки чопан билен урушмага башлаяр. Галмагала чопанларың доган-гарындашлары йыгнаняр. Бу урушда чопанларың бири ве бирнәче адам өлдүрилйәр. Ит уршуның үстүнде дава туруп, адамларың гырландыгы үчин хем бу ере Адамгырлан дәл-де, Итгырлан диен ат галяр.

ИТИЙМЕЗАЛАҢ — Кака районында (Мәнеде) улы алаң. Бу ат аслында *Эт иймезиң алаңы* (ягны Гурбан мерген диен эт иймейән адамың яйлан алаңы) болуп, соңра үйтгедилипдир.

ИТӨЛЕНКАК — Гүндогар Гарагумда как.

ИТУВЛАН [Итувла:н] — Ашгабат районында (Дервезеде) ой ер, гум.

ИЧИГАРА — Дарганата районында (Үңүзде) ичинден гара гум чыкан гуйы.

ИЧЯНЛЫДЕПЕ [Ичя:нлыдепе] — Гүнбатар Түркменистанда (Узбоюң угрунда) депе.

ИШАБАШЫ [И:ша:башы] — Гөкдепе районында гуйы; Бәхерден районында (Гарагумда) улы ой. *Ишабашы* — Бухара эмирлигинде чин ады, эмма бу атларың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ИШАН [И:ша:н] — Ашгабат райо-

ныида (Гарагумда) оба, гуйы («Ишаның гуюсы»).

ИШАНАТАВ [И:ша:натав] — Дарганата районында (Седверде) токай. *Атав* — «ада». Шу ерде Агаҗан ишаның метҗиди бар.

ИШАНГӨЛ [И:ша:нгө:л] — Көнеүргенч районында (Чәгеясгада) көл («ишаның көли»).

ИШАНГУЙМА [И:ша:нгуйма] — Дарганата районында (Гарагумда) ишаның газдыран гуюсы. *Гуйма* сөзи барада середиң: А к ж а г у й м а.

ИШАНГУЙЫ [И:ша:нгуйы] — Гарагумда ве Сандыклы чөлүнде гуюлар.

ИШАНКАК [И:ша:нкак] — Гарагумда ве Сандыклы чөлүнде каклар.

ИШАНКӨЛ [И:ша:нкө:л] — Дашховуз областында (Меркези Гарагумда) көл, гыр.

ИШАНЛЫОБА [И:ша:нлыо:ба] — Тельман районында (Томмакяпда) оба. Өң шу обада Мәтныяз ишан яшапдыр.

ИШАНОТУРАН [И:ша:нотуран] — Гаррыгала районында (Дайнада) дере ве чешме. Шол дереде бир ишан яшапдыр.

ИШАНРАБАТ [И:ша:нраба:т] — Чәрҗев районында (Репетегиң 18 *км* демиргазыгында) гадымы кервенсарайың (рабадың) харабалары.

ИШАНТАКЫР [И:ша:нтакыр] — Красноводск районында (Гызылгаяда) такыр.

ИШАНТОКАЙ [И:ша:нтокай] — Тагта районында (Бедиркентде) өң ишана дегишли болан ер, токай.

ИШАНЫҢ КӘРИЗИ — Гөкдепе районында оба, дин векилине дегишли болан кәриз.

ИШАНЫҢ ТОКАЙЛЫГЫ — Йыланлы районында (Гызылда) токай. Өң шол ерде Непес ишан отурыпдыр.

ИШАНЯП [И:ша:няп] — Мары районында (Мухадовда) көне яп.

ИШИМ [И:шим] — Ашгабат районында (Бокурдакда) гуйы. *Ишим* — тире ады.

ИШКАК [И:шкак] — Керки районында (Гарагумда) сардаба, гыр (хәзирки ады *Ярошевский*). *Иш* — адам ады болса герек.

ИШЛИ САКАВЫҢ ОБАСЫ — Байрамалы районында (Азатда) оба. *Ишли* — адам ады; *сакав* — онуң лакамы.

ИШМАЛТАПАН [И:шма:лтапан] — Тагта районында (Бедиркентде) оба. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл. Онуң манысыны ики хили дүшүндирйәрлер: 1) ишләп мал тапан оба; 2) Иш (Ишим) диен адамың алтын тапан ери.

ИШМЕТПЕСТ [И:шметпест] — Гүндогар Гарагумда ой, гуйы. *Ишмет* — гуйыны газдыран өзбегиң ады; *пест* — «пес», «ой».

Й

ЙИГИТГАЛА [Йигитгала:] — Байрамалы ве Дәнев районларында галалар. «Шу галалара йигитлер габалыпдыр» дийип гүррүң берйән болсалар-да, галаларың адының йүзе чыкыш себәби белли дәл. Деңешдириң: Г ы з г а л а, Г ы з л а р г а л а.

26 БАКУ КОМИССАРЛАРЫ — Небитдаг шәхерине гарашлы 26 Баку комиссарларының хатырасына ат дакылан посёлок, совхоз. Посёлога *Вышка* хем диййәрлер.

ЙИГРИМИБӘШ [Йигримибә:ш] — Түркменгала районында (Зәхметде) оба. Оңа *25 әрсарының обасы* хем диййәрлер, чүнки 1928-нҗи йылда шу оба 25 хоҗалык гөчүп гелйәр.

ЙИГРИМИБӘШГУЙЫ [Йигримибә:шгуйы] — Байрамалы ве Хоҗамбаз районларында (гумда) чуңлугы 25 гулач болан гуюлар.

ЙИГРИМИНҖИ — Гүндогар Гарагумда (каналың боюнда) көл, номерленен гуйы (көле *Двадцатка* хем диййәрлер).

ЙҮЗАВУЛ — Көнеүргенч районында (Советяпда) оба. *Йүз* — эхтимал, этник ат («йүз тиресиниң обасы»).

ЙҮЗБАШЫ — Кака районында оба. *Йүзбашы* — чин ады («йүз адамың я-да эсгериң баштутаны»). Бу оба Каканың хөкүмдары болан Сейитназар йүзбашының ады дакылыпдыр. Ол рус гошунларының хатарында овганлара гаршы батырларча сөвешйәр ве 1885-нҗи йылың 18-нҗи мартында вепат боляр (*Дөвлетов*, 188, 247 сах.). Гечен асырың башында алилилериң баштутаны хөкмүнде Ныязгулы йүзбашының ады хем тутуляр (МИТТ, II, 457 сах.). Оба шонуң адының дакылан болмагы-да мүмкиндир. Йүзбашы диен оба Тагта районында (Атаевде) хем бар. Оңа-да ерли йүзбашыларың бириниң ады дакылыпдыр.

ЙҮЗБАШЫЯП [Йүзбашыя:п] — Көнеүргенч районында (Октябрда) оба ве яп (оба *Йүзбашы* хем дийилйәр). Ябы көр тирели йүзбашы газдыряр.

ЙҮЗГУЛАЧ — Халач районында (Гарагумда) гуйы.

ЙҮЗДӨРТ [Йүздө:рт] — Байрамалы районында номерленен оба. Середиң: А л т м ы ш-2.

ЙҮЗОТУЗПАЙ [Йүзотузпа:й] — Елөтен районында (Эркисадыкда) гиң мейдан, өң ер-сувдан 130 пайы болан оба. Деңешдириң: А л т м ы ш п а й.

ЙҮЗТАНАП — Йыланлы районында (Гызылда) илки 100 танаплык ерде ерлешен оба (бир танап — 0,4 *га*).

ЙҮЗТЫЛЛАЛЫК [Йүзтылла:лык] — Халач районында (Гызылаякда) арык. Ере хусусы эечилигиң довам эден дөврүнде, шу арыгың газылҗак ерини 100 тылла (алтына) сатын алыпдырлар.

ЙҮНТАГАБА — Эсенгулы районында гиң мейдан, улы ой, сувятак. Адың манысы белли дәл.

ЙҮРЕКДЕПЕ — Чаршаңңы районында сардаба ве формасына гөрә ат алан депе.

ЙҮРЕКЛИЧУЛБА — Ашгабат районында (Күкүрт заводында) формасына гөрә ат дакылан чулба.

ЙЫКЫКГУЙЫ — Пенди чөлүнде гуйы.

ЙЫЛАКЛЫҖА — Көнеүргенч районында (Гарагумда) гум, өри мейданы.

ЙЫЛАНГЫР [Йыла:нгыр] — Тельман районында (Өкүзяпда) гыр. Бу ады «йылан ялы эгри гыр» ве «йыланлы гыр» дийип, ики хили дүшүндирйәрлер.

ЙЫЛАНГЫРЛЫӨКҮЗЛЕР — Тельман районында (Өкүзяпда) оба («Йылангырың янында отуран өкүз тиреси»).

ЙЫЛАНДАРА [Йыла:ндара] — Чаршаңңы районында (Хожейпилде) йыланлы дере.

ЙЫЛАНҖЫР [Йыла:нҗыр] — Бәхерден районында (Нохурда) дере. Бу ады «йыланлы» дийип дүшүндирйәрлер.

ЙЫЛАНЛЫ [Йыла:нлы] — Дашховуз областында район, посёлок; Гызылетрек районында (Мадавда) гала, Дехистаның гадымы шәхериниң бири (Е. Атагаррыев оны ас-Сам'аниниң ве Якутың ишлеринде *Хибрасан, Хабратан, Хабарта, Харратир* гөрнүшинде ады тутулян гадымы шәхериң орны хасаплаяр: *Е. Атагаррыев.* Дехистаның гадымы шәхерлери.— «ТЯ», 1970, № 2); Мары — Хыва ёлуның угрунда (Үңүзде) гыр, гуйы; Чаршаңңы районында (Хатапда) даг; Газанҗык районында дере; Сакарчәге районында депе; Хоҗамбаз районында (Бурдалыкда) гуйы. Буларың әхлиси шол ерлерде йыланың көпдүги үчин, шейле ат алыпдырлар. Йыланлы районының адының дөрейши барада дүрли роваятлар бар. Шоларың биринде гүррүң берлишине гөрә, бу ат «Хелалай — Гарып» десаныңдакы Хелалай периниң адының үйтгән гөрнүшидир (посёлогың ортасындакы еке мазары хем Хелалайың мазары хасаплаярлар). Башга бир ровая гөрә, Йыланлы диен адың дөремегине Үргенчде шалык эден ве гиҗесине йылана өврүлйән залым гыз себәп болупдыр. Эмма бу дүшүндиришлер нәдогрудыр, чүнки бу ат

хәзирки посёлогың орнунда илки дөрән базарың төвереги көллүк, чөп-чаламлы ер болуп, онда йыланларың көпдүги билен багланышыклы йүзе чыкяр. Муны Йыланлы диен бейлеки атлар хем тассыклаяр. Рызагулы ханың ишинде (1851) бу ат *Хиляли* гөрнүшинде уланылыпдыр (МИТТ, II, 293 сах.).

ЙЫЛАНЛЫДЕПЕ [Йыла:нлыдепе] — Байрамалы районында (Ялкымда) депе.

ЙЫЛАНЛЫДЕРЕ [Йыла:нлыдере] — Гызылетрек — Газанҗык аралыкда дере.

ЙЫЛАНЛЫОЙ [Йыла:нлыо:й] — Векилбазар районында (Гөрелдеде) ер ады, ой.

ЙЫЛГЫН — Хоҗамбаз районында (Бурдалыкда) йылгынлы ойда газылан гуйы.

ЙЫЛГЫНАГЫЗСАРДАБА — Чаршаңңы районында сардаба. Өң шол сардабаның агзында йылгын боланы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ЙЫЛГЫНЛЫ — Тагта районында (Ягтылыкда) оба (онуң өңки ады *Йылгынлыой*); Гызыларбат районында (Гарагумда) оба, гуйы (хәзирки ады *ТССР-иң 40 йыллыгы*); Байрамалы ве Гарагум районларында (Мургап обасында ве Ягтыёлда) обалар; Гарагумда ве Гызылгумда гуюлар, гырлар.

ЙЫЛГЫНЛЫГУЙМА — Дарганата районында чешме; Эсенгулы районында гуйма.

ЙЫЛГЫНЛЫГЫР — Красноводск районында (Гарагумда) гыр.

ЙЫЛГЫНЛЫДЕПЕ — Кака районында (Чәчеде) депе, гала.

ЙЫЛГЫНЛЫКАК — Ханховуз — Саракт аралыгында как.

ЙЫЛГЫНЛЫОЙТАК [Йылгынлыо:йтак] — Эсенгулы — Газанҗык аралыкда йылгынлы ой.

ЙЫЛГЫНЛЫЧАЙ [Йылгынлыча:й] — Газанҗык районында жар («чай»).

ЙЫЛДЫЗ — Түркменгала районында совет дөврүнде ат дакылан оба.

ЙЫЛДЫЗДАГ [Йылдызда:г] — Газанҗык районында даг, Күрендагың бир бөлеги. Үстүниң үмүрләп дурандыгы, белентдиги үчин, оңа шейле ат берлен болмагы мүмкиндир. Шахыр Помма бу ады Өмрүзая йылдызының әлмыдам шол дагың үстүнде догяндыгы билен багланышдыряр (*Н. Помма.* Йылдыз дагы. — «Эдебият ве сунгат», 5.2.69).

ЙЫЛДЫЗДЕПЕ — Чаршаңңы районында (Көйтенде) даг («йылдыза етип дуран белент депе»). Ерли илат бу ады «Гөроглы» эпосындакы Йылдыздаг билен багланышдыряр.

ЙЫЛДЫЗЛЫ — Түркменгала районында (Гарагумда) гуйы. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл. Онуң илки белент депәниң ады болмагы мүмкиндир.

ЙЫЛКЫК — Дарганата районында (Гарагумда) гуйы. *Йылкык* — «ичмәге чала ярамлы сув».

ЙЫЛМАНГАЯ — Фарап районында (Хоҗакенепсиде) оба, гая («йылманак гая»). Деряның сувы гаяның ашагына дегип акяндыгы («йылмаяндыгы») үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ЙЫЛЫҖА — Гызыларбат ве Гызылетрек районларында (Бендесенде ве Шарлавукда) йылы сувлы чешмелер, дерелер.

ЙЫЛЫСУВ — Бәхерден районында Дурна гошулан оба, йылы сувлы чешме; Гаррыгала районында (Чендирде) чешме. Деңешдириң: Г е р м а п.

ЙЫРТЫК — Киров районында гиң мейдан, жар. 1905-нжи йылдан өң, Теҗен дерясы жошанда, көпленч шу ер бөвсүләп («йыртылян») экен.

ЙӘЙБЕРДИ [Йә:йберди] — Гарабекевүл районында (Ысламда) оба. *Йәйберди* — тире ады.

К

ҚАБЕГШЕМ — Красноводск районында (Түвергырда) ики дагың арасы (гәдиги), гуйы, көне өвлүйә. *Каб (кап)* — «гапы» сөзүниң үйтгән гөрнүшидир (ерли геплешикде гапа *гафы, гавы* дийийәрлер); *эгшем* — гырың, дагың гечмек үчин аматлы ери, пес ери, гәдик. Середиң: Б а л е й ш е м.

ҚАГЫЗЛЫ [Қа:гызлы] — Тагтабазар районында (Гарагумда) гуйы, дузлы ер, шорлук. Бу ат шор ериң реңки билен багланышыклы дөрәпдир.

ҚАДЫРГОТУР [Қа:дырготур] — Гүндогар Гарагумда гуйы. *Кадыр* — адам ады, *готур* — онуң лакамы.

ҚАДЫРГУЙЫ [Қа:дыргуйы] — Хоҗамбаз районында (Таллымерҗенде) бурдалыклы Қадыр диен адамың газдыран гуюсы, өри.

ҚАДЫРҚАҚ [Қа:дыркак] — Керки районында (Гарагумда) как, гыр. *Кадыр* — адам ады.

ҚАЗАЧИЙ — Тагтабазар районында посёлок, дере. Өң ол ерде казаклар яшапдыр.

ҚАЗЫ [Қа:зы] — Бәхерден районында (Гарагумда) оба, гуйы; Гызыларбат районында (Хоҗагалада) дере. Гуйыны казы газдырыпдыр дийип гүррүң берйәрлер. Бу атларың казы диен тирелер билен багланышыклы болмагы-да мүмкиндир (шейле тирелер көп тайпаларда бар).

ҚАЗЫАРЫҚ [Қа:зыа:рык] — Гарабекевүл ве Халач районларында (Ашгалыда ве Чохпетдеде) обалар, арыклар. *Казы* — тире ады.

ҚАЗЫДОҢ [Қа:зыдоң] — Эсенгулы районында депе. *Доң* — «депе» диймекдир. Середиң: Г а р а д о ң.

ҚАЗЫЛАР [Қа:зылар] — Йыланлы районында (Тәзеёлда) оба. *Казы* — гарадашлы тиреси.

ҚАЗЫМИЗЕВЕ [Қа:зыми:зеве] — Бәхерден районында (Көпетдагда) көне отурымлы ер, өвлүйә. *Казы* — әхтимал, тире ады; *мизеве* сөзи барада середиң: М и з е в е.

ҚАЗЫОБА [Қа:зыо:ба] — Ленин районында (Тәзедурмушда) оба. *Казы* — тире ады.

ҚАҚА [Қа:ка] — Ашгабат областында район, посёлок, демир ёл станциясы. Илки посёлогың 1 *км* гүнбатарындакы Көнекака диен мейданы 35 *га* болан дөртбурчлы галаның ады хасапланян бу сөз (ягны гадымы *Кахка сөзи*) «гала», «галаның харабалары» диен манысындадыр, чүнки Тәҗигистанда хәзир хем харабалы депелере ве галаның галындыларына *кахка* дийилйәр (*Мурзаев.* СА, 246 сах.). Көнекака галасы 1382-нҗи йылда Темирлең тарапындан салнып, оңа *Каххаха* диен ат дакыляр (*В. В. Бартольд.* Соч., т. 3. М., 1965, 132 сах.), хас догрусы, Нызамеддин Шамының 1404-нҗи йылда, Темирлеңиң дөврүнде язан «Зафар-наме» диен ишинде гөркезилишине гөрә, Темирлең тәзе гала салман, *Каххах* диен көне галаның диварларының юмрулан ерлерини бежердйәр (МИТТ, I, 523 сах.). Бу гала грек алымы Исидор Харакскиниң ёл язгыларында ады тутулян Рагав шәхериниң галындысыдыр (*А. А. Марущенко.* Хосров-Кала. — Труды Ин-та ИАиЭ, II. Ашхабад, 1956, 143 сах.). Ерли яшулулар Алының йөришлерине багышланан дини китаба эсасланып, Қаканы Каххака я-да Қаххайы-чин диен шаның ады хасап эдйәрлер (Китабы Зеркум. Җеңнама Хезрет Алы. Ташкент, 1909, 44 сах. Арап элипбийинде). Кәбир яшулулар хем бу ады как-как гүлмек билен багланышдырярлар, ягны бу ериң говы, шатлыклы юртдугы себәпли, ырым үчин гойлан ат дийип дүшүндирйәрлер. П. Померанцев болса оны «кака», «ата» дийип терҗиме эдйәр (*Померанцев,* 69 сах.). 1918-нҗи йылда Қакада аклар тарапындан өлдүрилен Қазань полкуның комиссары А. Г. Гинцбургың хорматына района Гинцбург диен ат хем дакылды, эмма ол соңра ене өңки ады билен чалшырылды.

ҚАҚДЕРЕВЕ — Сандыклы чөлүнде как, гыр. Парс-тәҗик диллеринде

дереве (дарава) сөзи «ёл», «силиң угры» диен маныдадыр.

ҚАКЛАН — Қака районында Артыга гошулан оба, хэзир ер ады. Адың манысы белли дәл (әхтимал, тире ады болмагы мүмкин).

ҚАКЛАР — Дәнев районында оба. *Каклар* — тире ады.

ҚАКЛЫДЕПЕ — Векилбазар посёлогының якынында төверегине сув йыгнанян гала.

ҚАКЛЫДЕРЕ — Бәхерден районында (Нохурда) дере.

ҚАКЫШ [Қа:кыш] — Дарганата районында (Гарагумда) гуйы. *Какыш* — адам ады.

ҚАЛИНИН — Дашховуз областында район, посёлок, (өңки ады *Порсы*); Гәверс районында курорт посёлогы; Гарабекевүл, Тагтабазар ве Чаршаңңы районларында оба. Булара бу ат М. И. Калининиң хорматына дакылыпдыр.

ҚАМА — Мары районында (Акыбайда) гуйы. *Кама Гарадогма* — гуйыны газдыран адамың ады.

ҚАМЖЫГОБА [Қамжыго:ба] — Көнеүргенч районында (Пушкинде) оба. *Камжык* — адам ады.

ҚАНАЛЯП — Байрамалы районында Гарагум каналындан баш алян яп.

ҚАҢШАР — Чаршаңңы районында (Мукры — Говурдак аралыкда) кичи оба, Говурдага сув берйән насос станциясы. Ерли геплешикде дагың тумшукларына *каңшар* хем дийилйәр (шу ерде дагың тумшугы бар).

ҚАПЫРАС [Қа:пыра:с] — Дарганата районында оба, 19-нжы демир ёл разъездиниң ерли ады, гадымы гала. Адың манысы белли дәл. Ерли яшулулар оны Алы билен багланышдырярлар, ягны Алы шу ере геленде: «Бу ерде капыр аз» диенмиш. Икинжи маглумата гөрә, ол бу ериң илатына «капыр эст» (парсча, «капыр экен») дийипдир. Эмма бу роваятлар ялңышдыр, чүнки Алы хич вагтда Түркменистана гелмәндир (*Л. И. Климович*. Ислам. М., 1962, 272 сах.).

ҚАПЫРДАГ [Қа:пырда:г] — Газанжык районында даг. Гечмеси кынлыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ҚАРИС — Халач ве Хожамбаз районларында сув хожалыгына хызмат эдйәнлериң обалары, «Керкичи — Амыдеря ирригацион системасы» диен сөзлериң баш харпларындан дүзүлен бу ады ерли илат бираз үйтгедип уланяр. Саятда шейле оба Адрис дийилйәр (Амыдеря ирригацион системасы).

ҚАРҚАРАН [Қаркара:н] — Чаршаңңы районында Говурдагың бир бөлеги, оба. Адың манысы белли дәл. Радлов *каркара* сөзүни «леглек» дийип терҗиме эдйәр (*Радлов*, II, 190 сах.). Кәбир геплешиклерде чагалара дакмак үчин дагдан агаҗындан ясалян ойнаваҗа-да *каркара* дийийәрлер.

ҚАРРАХА — Чаршаңңы районында (Гарлыкда) даг. Ерли геплешикде *карраха* — ел ады («елли даг»).

ҚАРТ — Айдак төверегинде Қаспи деңзиниң кичи адасы. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ҚАРТЫ — Гызылетрек районында чешме. Адың манысы белли дәл.

ҚАСГЫРБУЛАҚ — Красноводск районында чешме, даг. Газакча *касқыр* — «мөҗек», «бөри» диймекдир (*Х. Махмудов, Г. Мусабаев*. Казахско-русский словарь. Алма-Ата, 1954, 439 сах.). Бу ат шол ерде мөҗеклериң көп болангыгы билен багланышыклыдыр.

ҚАСПИ — Азияның ве Европаның арачәгинде ерлешйән улы көл. *Каспи* — бизиң эрамыздан өңки II мүңйыллыкда Орта ве Гүнорта-Гүндогар Закавказьеде Қаспияна дөвлетини эмеле гетирен, бизиң эрамыздан өңки **II асырда** болса албанлар тарапындан басылып алнан ве ассимиллешдирилен халкың ады (БСЭ, т. 20, 324 сах.). Гөрнүкли грек географы Страбон албанларың басып алан ерлерине Қаспияна дөвлетиниң хем гирйәндигини, бу дөвлете ве деңзе болса хэзир ёк болуп гиден каспи диен халкың адының дакыландыгыны белләпдир (*Страбон*. География. М., 1964, 476 сах.). П. В. Жило бу деңзиң 70-ден говрак ада эе боландыгыны беллесе (*П. В. Жило*. О названиях Қаспийского моря. — «Известия АН Аз.ССР», серия геол.-геогр., 1960, № 4), Х. Хасанов онуң ене-де 10 саны адыны аныклады (*Хасанов*, 7 сах.). Мундан 3300—3500 йыл чемеси өң язылан «Авеста» диен дини китапда деңзиң бизе мәлим болан иң ирки *Воуру Қаша* диен адына душ гелйәрис, ол орта пехлеви дилинде «гиң ховдан» диен маныны аңладяр (П. В. Жило). Деңзиң хас ирки атларының бири хем *Гиркандыр* (түркменче *Гүрген*). Бу хем халк адыдыр. Бизиң эрамыздан өңки VI—V асырларда яшап гечен грек алымы Гекатей Милетскиниң ишлеринде илкинҗи гезек деңзиң *Қаспи* диен адына душ гелинйәр. Булардан башга-да, Қаспи деңзиниң *Албан, Хвалис, Гүрҗи, Огуз, Түркмен, Табарыстан, Дейлем, Дербент, Маңгышлак, Гулзум, Ак, Гөк, Гара деңиз* ялы энчеме атлары болупдыр. Буларың көпүси деңзиң кенарында яшан халкларың ве шәхерлериң атларыдыр.

Түркмен классыкы эдебиятында, хэзир болса Азербайҗанда, Эйранда ве ене бирнәче халкларда бу деңзиң *Хазар* ады мешхурдыр (*Хазар* — халк ады). *Җейхун билен Б а х р ы - Х а з а р арасы, Чөл үстүнден өвсер ели түркмениң* (Магтымгулы).

В. А. Никонов деңзе *Айдархан* (ягны Астрахань), *Кузгындеңиз* (*кузгын* — «гарга»), *Гапы (Хапужськое)* ялы атларың дакыландыгыны, түркменлериң оңа *Гөкгөз (көкүз)* дийийәндигини беллейәр (*Никонов*, 182 сах.). Эмма *көкүз* — деңзе дегишли географик терминдир, ягны ерли илат бу сөзи «ачык деңиз», «ел боланда, сувуң гүвләп, пагшылдап дуран ери», *аҗы* сөзүни болса, онуң терсине, «деңзиң парахат кенары» манысында уланяр.

ҚАШАН — Мургап дерясының чеп голы. Оңа гадымы галаның ады дакылыпдыр (белки, «кашаң гала?»).

ҚАШГАГУМ — Гәверс ве Октябрь районларында гумлар. Кәбир түрки диллерде *кашга* сөзи «кел» (*Радлов*, II, 394 сах.) ве «сакар» диен манылары аңладяр. Бу гумларың аладыгы я-да ала депелериң бардыгы үчин, олара шейле ат берлипдир.

ҚАШГАЁЛ [Қашгаё:л] — Октябрь районында (Гарагумда) Қашгагума чыкян гадымы ёл. Онуң угрунда хекли ала депе бар.

ҚАШКӨЛ [Қашкө:л] — Сакар районында (Сыядгасакарда) көл. *Каш* — шу ерде отуран Багмәт диен адамың лакамы.

ҚАЮМГУЙЫ [Қаю:мгуйы] — Тагтабазар районында (Гарагумда) гуйы. *Каюм* — адам ады.

ҚЕБЕЛЕГУЙЫ — Дәнев районында (Гарагумда) гуйы. *Кебеле (кепеле)* — әхтимал, тире ады. Бу ады гуйының газылып гутарылан гүни дарганаталы гуйы уссасы Гурбан аганың оглуның болмагы, онуң чагасына ве гуя Қебеле диен адың дакылмагы билен багланышдырянлар хем бар («Совет Түркменистаны», 26.1.1972).

ҚЕБЕЛЕҚ — Бәхерден районында депе, Арчман демир ёл станциясының орнуның өңки ады. Депе кебелеклидигине гөрә, башга маглуматлар боюнча хем, формасына гөрә, шейле ат алыпдыр.

ҚЕЙИГОЙ [Қейиго:й] — Ленин районында (Тәзеобада) оба, гиң мейдан (110 *га*). *Кейик* — шу ерде отуран гөклең тиреси.

ҚЕЙИҚГОДАНА — Гаррыгала районында (Чендирде) оба. *Кейик* ве *годана* — тире атлары.

ҚЕЙИҚГЫР — Батхыз төверегинде гыр («кейикли гыр»).

ҚЕЙИҚДЕПЕ — Қака районында (Гарагумда) гум депеси («кейикли депе»).

ҚЕЙИҚЛИ — Челекен — Даржа аралыкда гум, сеңир; Сакарчәге районында (1—2-нжи Акяпда) ер ады; Гарагумда гуюлар. Бу атлар шол ерлерде өң кейигиң көп болангыгы билен багланышыклыдыр.

ҚЕЙИҚЛИАРҚАЧ — Бәхерден районында (Нохурда) дагың гузайында ерлешйән дере. *Аркач* — «гузай» диймекдир (середин: Қ е с е а р к а ч).

ҚЕЙИҚЛИЖЕ — Ашгабат районында (Меркези Гарагумда) гыр.

ҚЕЙИКСАГЛАН — Гаррыгала — Бендесен аралыкда дагда ер ады; дере, өвлүйә. Роваята гөрә, шу ерде яшан адам кейиги экди эдип, оны сагыпдыр. Шу якында *Гечисаглан* диен ер хем бар.

ҚЕЙИКТАКЫР — Газанҗык районында (Гарагумда) такыр («кейикли такыр»).

ҚЕЙИКЧИАРЫҚ [Кейикчиа:рык] — Хоҗамбаз районында (Гаргалы Сурхуда) арык, *Кейикчи* — тире ады.

ҚЕЙМИР — Эсенгулы районында небитли ер, гуйы, вулкан. З. Б. Мухаммедова гуя уссаның, вулкана болса Кеймир көрүң адының дакыландыгыны беллейәр (*Мухаммедова*, 183 сах.). Биз буларың икисине-де бир адамың ады дакыландыр дийип чаклаярыс.

ҚЕЙМИР КӨРҮҢ ТОРАҢҢЫСЫ — Сакарчәге районында (Гарагумда) ер ады. Шу ердәки улы тораңңыны Кеймир көр экенмиш дийип гүррүң берйәрлер.

ҚЕҚИЛЛИ — Гызыларбат районында (Хоҗагалада) дере. *Кекилли* — шу ерде басмачылар тарапындан өлдүрилен адамың ады.

ҚЕҚИРДЕҚ — Ашгабат районында Бокурдагың 1 *км* гүнортасында оба, гуйы (бу ериң өңки ады *Гызылшыр* — «шырлап ятан гызыл такыр»). Якында газылан гуя: «Ол Бокурдак болса, гой, бу Кекирдек болсун» дийип, яңсылап ат дакярлар (*А. Пайтыков*. Бокурдакдан аңырда — Кекирдек. — «Эдебият ве сунгат», 18.3.1973).

ҚЕҚРЕЛИ — Гарабекевүл районында (Большевикде) Кекрелидепәниң янында ерлешйән оба.

ҚЕҚРЕЛИДЕПЕ — Гарабекевүл районында (Большевикде) депе. *Кекре* — от ады.

ҚЕЛБАЙЫР — Ашгабат шәхериниң якынында байырлык.

ҚЕЛБАШҖЕҢҢЕЛ — Хоҗамбаз районында (Меканда) җеңңел. *Келбаш* — өсүмлик ады.

ҚЕЛБЕЛЕН — Гаррыгала районында (Ёкары Сумбар ве Чендир арада) ер ады, даг. Адың манысы анык белли дәл. В. В. Радлов *белен* (*балан*) сөзүни «калина» дийип терҗиме эдйәр (*Радлов*, IV, 1492 сах.).

ҚЕЛЕҖАР [Кележа:р] — Гөкдепе районында оба. Адың манысы белли дәл. Этнограф А. Җыкыевиң берен маглуматына гөрә, бу ат алилилериң келегей тиреси билен багланышыклыдыр, чүнки өң бу ерде алилилер яшапдыр.

ҚЕЛЕНТЕР — Ленин районында (Атаяпда) оба, өвлүйә (*Келентербаба*); Сакарчәге районында (Гарагумда) гуйы. Ерли илат Келентери адам ады хасаплаяр.

ҚЕЛЕТ — Бәхерден районында (Бөрме — Нохур аралыкда) даг ве онуң үстүндәки гала; Фарап районында (Хоҗакенепсиде) гыр ве онуң этегиндәки мейдан. Бу ат парсларың *келат* сөзүнден болуп, «дагың белент ериндәки гала» диен маныны аңладяр. Дагың берк, горанмак үчин аматлы ерлерине шу ат берлипдир.

ҚЕЛЕТГАЯ — Сарагт районында, Теҗен дерясының саг кенарында дагың белент гаясы. Середиң: К е л е т.

ҚЕЛЕТДАГ [Келетда:г] — Кака районында Эйрандакы Келат обасының ве Келетчайың (середиң: (Д у ш а к) атлары дакылан даг.

ҚЕЛЕТЕ — **1.** Гәверс районында даг, чешме; Бәхерден районында Келет дагының этегинде ерлешйән байырлык. Бу атлар парс дилиндәки *келат* сөзүндендир (середиң: К е л е т). **2.** Бәхерден районында оба, демир ёл станциясы. Бу ат парсларың «обаҗык» манысындакы *келате* сөзүнден эмеле гелипдир. Г. Вамбери рус дилинде Келята гөрнүшинде язылышындан угур алып, оны «кел ата» дийип дүшүндирйәр (*Vambery*, 268 сах.).

ҚЕЛЕЧЕ — Керки районында (Гарамәтныязда) гуйы. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ҚЕЛҖЕ — Гүнбатар Түркменистанда үсти өсүмликсиз («кел») даг.

ҚЕЛҖЕГЫР — Красноводск районында (Чагылда) гыр.

ҚЕЛҖЕДЕПЕ — Красноводск районында (Сөйлүде) депе.

ҚЕЛҖЕНӘЗ [Келжена:з] — Газанҗык районында (Ясгада) үстүне от-чөп битмейән гум. Пүркүлдеп ятан ак я-да гызыл чәгә *нәз* дийилйәр. Середиң: Г ы з ы л җ а н ә з, Н ә з д е п е.

ҚЕЛИФ [Кели:ф] — Чаршаңңы районында оба, демир ёл станциясы, порт, гадымы шәхер (бу ады *Килиф* гөрнүшинде айдярлар). Амыдеряның хер кенарында бир бөлеги ерлешен бу шәхериң ады X асырда-да душ гелйәр. Онуң адыны зу-л-кифл диен арап сөзлериниң гысгалан, фонетик үйтгешмә сезевар болан гөрнүши хасап эдйәрлер ве «ики бөлек», «хер кенара бир бөлеги дүшен» дийип терҗиме эдйәрлер (*Кораев*, 65 сах.). X асырда бу шәхерде Зу-л-Кифл диен пыгамбер хем яшапдыр (*В. В. Бартольд*. Соч., т. 3. М., 1963, 524 сах.). Әхтимал, ол шахс шәхериң адыны фамилия (нисба) хөкмүнде уланан болса герек.

ҚЕЛИФ УЗБОЙЫ — Гүнорта-Гүндогар Гарагумда онларча километре узалып гидйән шор чөкетликлер. Ол Амыдеряның чеп кенарындакы Келиф шәхериниң якынындан гечйәр. *Узбой* сөзи барада середиң: У з б о й. Овганыстандакы Акҗа шәхериниң янындан башланян ве узынлыгы 180 километр болан бу Узбойы Балх дерясының гадымы орны, аягы хасаплаярлар (Краткая географическая энциклопедия, IV, 189 сах.). Гарагум каналы чекилен сoң, бу чөкетликлер сувдан долды ве онларча көл эмеле гелди. 1970-нҗи йылда дүрли гушлара бай болан бу көллерде Келиф гушчулык заказниги дөредилди (мейданы 102 мүң *га*).

ҚЕЛҚӨР [Келкө:р] — Челекен билен Небитдаг аралыкда улы шорлук. *Келкөр* — ел ады (харасат, тупан). Бу шорда келкөрүң көп боляндыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир. Шорлугың өңки ады *Улушор* ве *Кичишор*. Оңа *Бабахоҗа* хем дийилипдир.

ҚЕЛЛЕАЯҚ — Дәнев районында (Бойнуузында) оба. *Келлеаяк* — тире ады.

ҚЕЛЛЕБУРУН — Ёлөтен районында (Ымамбабада) гум, бурунлы келлә меңзеш депе.

ҚЕЛЛЕГАЧАН — Гаррыгала районында (Чендирде) дере. Бу ат уруш билен багланышыклы дөрәпдир.

ҚЕЛЛЕДАШ [Келледа:ш] — Чаршаңңы районында (Көйтенде) келле ялы тогалак дашлара бай ериң ады.

ҚЕЛЛЕЛИ — **1.** Тагта районында (Октябрь ве Темечде) обалар, өвлүйә ве ер атлары. Шу районда Келлелиой диен ерлер бар (шоларың бири хәзирки «Түркменистан» колхозының ичинде ерлешйәр). Гадым вагтларда болан урушларда кесилен келлелери топлап, шу ойда гөмүпдирлер. Оюң ортасындакы чәгесөв депәниң ашагындан ве онуң төверереклеринден хәли-хәзире ченли адам келлелериниң сүңклери чыкяр. Шонуң үчин хем илки оя, соңра обалара шу ат берлипдир. **2.** Гәверс ве Байрамалы районларында обалар, гуюлар; Гарагумда бирнәче гуйы, ёл, гыр. Беллик хөкмүнде ёлларың угрундакы агачлара малың келле сүңкүниң отурдыландыгы үчин, Гарагумда энчеме ерлере Келлели диен ат галыпдыр.

ҚЕЛЛЕЛИОЙ [Келлелио:й] — Тагта районында ер ады (середиң: К е л л е л и-1).

ҚЕЛЛЕМИНАРА [Келлемина:ра] — Мары районында (Мүлкүчүругда) гиң мейдан. Шу ердәки гумаксы депәниң ашагына адам келлелери гөмлүпдир (яңы-якынлара ченли шу ерден келле сүңки чыкян экен). Бу ат хем басыбалыҗылыклы урушлар билен багланышыклыдыр.

ҚЕЛЛЕР — Дәнев ве Көнеүргенч районларында обалар. *Келлер* — тире ады. Көнеүргенчдәки оба *Яйыллар* хем дийилйәр. *Яйыл* — тире ады.

ҚЕЛЛЕШАХ — Ленин районында (Тәзедурмушда) ер ады, кичи оба. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ҚЕЛЛЕЮМАЛАНДЫ — Фарап районында, Амыдеряның саг кенарында белент гыр. *Юмаланды* — эдеби дилде «тогаланды». Мундан 100—125 йыл өң, Хыва ханының гошунлaрындан бирнәчеси есир алныпдыр. Бухара эмириниң гошунлары ол есирлериң келлесини кесип, шол бейик гырың үстүнден деря тогалапдыр. Шу гүррүң догры болса герек, чүнки XIX

асырда, ылайта-да онуң биринжи ярымында, Бухара эмирлигине гарашлы болан Амыдеря боюндакы районлара Мухаммет Рахым башлыклайын Хыва ханлары көп гезек чозуш гечириндирлер (*Бартольд.* Орошение, 77 сах.; ТССР-иң тарыхы, I т., 2 китап, 81 сах.), ерли илаты талапдырлар, гырыпдырлар. Шу гырың үстүнде болан ганлы вака хем шол дөвре дегишлидир.

ҚЕЛТЕАРЫҚ]Қелтеа:рық[— Гарабекевүл ве Фарап районларында (Ламмада ве Қырачда) келте арыклар.

ҚЕЛТЕБАШАРЫҚ [Қелтебаша:рык] — Хожамбаз районында (Беширде) келте арык.

ҚЕЛТЕБЕДЕҢ — Байрамалы районында (Гарагум каналының угрунда) гуйы. Бу гуйыны сарыкларың бедең тиреси газыпдыр. *Қелте* сөзи сувы йүзлей, чуң дәл гуюлары аңладяр. Середиң: У з ы н б е д е ң.

ҚЕЛТЕБЕРЕН — Сакарчәге районында (Гарагумда) бейлекилере середенде якын аралыкдан (60 метрден) сув берен гуйы, гыр.

ҚЕЛТЕГЕЙ — Гызылетрек районында (Мадавда) келте гуйы.

ҚЕЛТЕГОҢУР — Меркези Гарагумда гуйы, өри. «Гоңур тиресиниң келте гуюсы».

ҚЕЛТЕГУЙЫ — **1.** Гарагумда ве Сандыклы чөлүнде келте гуюлар. **2.** Эсенгулы районында гуйы *Қелте* — тире ады.

ҚЕЛТЕҚӨВ — Гызыларбат районында (Завда) ер ады.

ҚЕЛТЕЛЕР — Мары районында (Парахатда) оба. *Қелте* — тире ады.

ҚЕЛТЕ МАРКҮШ — Чәржев районында Маркүш обасына барян келте яп ве онуң ады дакылан оба.

ҚЕЛТЕМИНАР [Қелтемина:р] — Чәржев районында (Гарагумда) гадымы кервен ёлуның угрунда ерлешен көне рабадың харабалары. Ол формасына гөрә ат алыпдыр.

ҚЕЛТЕМИНАРА [Қелтемина:ра] — Елөтен — Мургап аралыкда (гадымы Сарагт — Мары кервен ёлуның угрунда) көне шәхериң харабалары. Галаның хер бурчунда бир минараның бардыгы үчин, оңа шу ат дакылыпдыр («ТЯ», 1975, № 2, 20 сах.). Сөвда ёлуның угрунда улы әхмиете эе болан ве соңра монголлар тарапындан тоздурылан бу шәхере орта асырларда *Генугирд* (арапча *Жанужирд*) дийлипдир (*Адыков.* Станции, 226—227 сах.).

ҚЕЛТЕОЙ [Қелтео:й] — Гарагум районында (Ягтыёлда) гиң мейдан, ой. *Қелте* — әхтимал, тире ады.

ҚЕЛТЕӨЗЕҚ [Қелтеө:зек] — Тельман районында (Томмакяпда) өң сув акан көл. *Өзек* — «акын угры», «көл».

ҚЕЛТЕСАҚА — Векилбазар районында (1-нжи Гөкжеде) оба, келте яп.

ҚЕЛТЕЧАПАН — Дарганата районында (Гарагумда) басмачылар тарапындан таланан оба, гуйы (таланан, чапылан келте гуйы).

ҚЕЛТЕЧЫНАР [Қелтечына:р] — Гәверс районында (Манышда) оба, өң келте чынары болан жүлге. Хывадан 1860-нжы йылда гөчүп гелен илат шу обаның дүйбүни тутяр (*Аннанепесов,* 120 сах.). Шу атдакы дере ве чешме Гаррыгала районында хем бар.

ҚЕЛТЕШОР [Қелтешо:р] — Гүндогар Гарагумда шор мейдан.

ҚЕЛТЕЯП [Қелтея:п] — Дәнев ве Сакар районларында (Большевикде ве Сыядагсакарда) келте япларың ады дакылан обалар; Дашховуз ве Сарагт районларында яплар.

ҚЕЛТЕЯПБОЙЫ [Қелтея:пбойы] — Дашховуз районында (Жамлыгалада) Қелтеябың боюнда ерлешйән оба.

ҚЕЛХОВУЗ — Кака районында (Мәнеде) өсүмликсиз сув ятак (көл).

ҚЕЛЧӘГЕ [Қелчә:ге] — **1.** Ашгабат районында (Гарагумда) өсүмликсиз белент гум («кел чәгелик»). **2.** Түркменгала районында (Дайхандa) гум. *Кел* — шол ерде отуран Гара диен адамың лакамы.

ҚЕМАЛАТА [Қема:лата] — Красноводск районында (Түвергырда) чешме, гуйы, өвлүйә. *Кемал* — әхтимал, адам ады.

ҚЕМАЛГӨЗБАШЫ — Газанжык районында Дәнеата чешмесиниң гөзбашы. *Кемал* — әхтимал, адам ады.

ҚЕМГУЙМА — Эсенгулы районында гуйма. *Кем* — тире ады.

ҚЕМЕН — Бәхерден районында (Гарагумда) гуйы. Адың йүзе чыкыш тарыхы белли дәл.

ҚЕМЕНДЕРЕ — Гызылетрек районында дере, чай. *Қемен* сөзүниң «яй» манысы хем бар («яй ялы эгри дере»).

ҚЕМЕР — Эсенгулы районында даг. *Кемер* сөзи даглардакы гуршавлары, айлав-айлав ёллары, чызыклары аңладяр (ТДС, 375 сах.).

ҚЕМЕРГУЙЫ — Сарагт районында кемерли жүлгәниң якынындакы гуйы.

ҚЕМИНЕ [Қеми:не] — Түркменгала районында шахыр Мәмметвели Кеминәниң ады дакылан оба (шу обада шахырың ювлуклары яшаяр); Октябрь районында (Сарыгамышда) оба, өң токай. Токая *Кеминәниң агаҗы* хем дийипдирлер. Бу ады хем Мәмметвели Кемине билен багланышдыряpлар.

ҚЕМҚИГАЛА [Қемкигала:] — Октябрь районында (Гызылбайдакда) гала. *Кемки* — тире ады.

ҚЕМПИРАДА [Қемпира:да] — Керки районында (Астанабабада) Амыдеряның адасы. *Кемпир* — чакырларың овнук тиреси.

ҚЕМПИРЕҚ [Қемпи:рек] — Чаршаңңы районында (Хатапда) даг. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл. Середиң: К е м п и р е к д ә х е н е.

ҚЕМПИРЕКДӘХЕНЕ — Чаршаңңы районында (Көйтенде) үч саны белент депе. *Дәхене* — *дахан* («агыз») сөзүнден болуп, дерелериң, жүлгелериң агзыны аңладяр. Ровайта гөрә, бу дерелер үч саны бет кемпириң өлен ве хер кимиң даш оклап гечйән ери болмалы (шоларың бири Гөроглының атыны огурлан кемпириң мазары диййәрлер).

ҚЕМПИРЯРАН [Қемпиря:ран] — Дарганата районында (Дуебоюнда) дагың гәдиги. Бу ат роваят эсасында йүзе чыкыпдыр.

ҚЕНАН [Қена:н] — Гарабекевүл районында (Ламмада) арык; Красноводск районында (Огланлыда) гуйы. *Кенан* — әрсары ве ёмут тиреси.

ҚЕНАР [Қена:р] — Хожамбаз районында (Гаргалы Сурхуда) деряның кенарындан чекилен арык.

ҚЕНГАНБЕЙИҚ [Қенга:нбейик] — Мургап оазисинде депе. *Кенган* сөзүниң йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ҚЕНДИРЛИ — Дәнев ве Ленин районларында (Бойнуузында ве Атаяпда) обалар; Бәхерден районында (Бөрмеде) дере, чешме; Газанжык районында даг, гуйы. Бу атлар кендир диен өсүмлик билен багланышыклыдыр.

ҚЕНЕГЕС — Дашховуз, Йыланлы ве Сакар районларында обалар, арыклар. *Кенегес* — тире ады. Қенегес диен халкың адына VIII асырда-да душ гелинйәр (*Айдаров,* 360 сах.).

ҚЕНЕҚ — Гөкдепе районында (Гарагумда) ой, гуйы. *Кенек* — әхтимал, тире ады я-да лакам.

ҚЕННАСЫҢ ОЙЫ — Керки районында (Гарамәтныязда) ой. *Кеннас* сөзүниң манысы белли дәл.

ҚЕНТ — Бәхерден районында (Бамыда) дере, чешме. Кент — «оба» диймекдир.

ҚЕНТАРЫҚ [Қента:рык] — Хожамбаз районында (Бурдалыкда) арык. Ерли геплешикде *кент* сөзи «оба» ве «оазис» диен манылары аңладяр.

ҚЕПБЕЛИ — Меркези Гарагумда гуйы.

ҚЕПГИН — Ашгабат районында (Бокурдакда) гуйы. Оны Нурягды кепгин диен адам газдыряр (*кепгин* — тире ады).

ҚЕПДЕРИЛИ — Түркменгала районында (Гарагумда) гуйы.

ҚЕПДЕРХАНА [Қепдерха:на] — Тагта районында (Атаевде) оба (икинжи ады *Хангала*); Чаршаңңы районында (Көйтенде) кепдериси көп болан чешме.

ҚЕПДИК — Саят районында (Гарагумда) гуйы. Бу ады сувуң азлыгы билен багланышдыряpлар.

ҚЕПЕҚ — Керки районында (Гарагумда) гуйы. *Кепек* — адам ады.

ҚЕПЕЛЕ — Гызыларбат районында кәриз, отурымлы ер; Дарганата, Сарагт районларында (Гарагумда ве

Батхызда) гуюлар. *Кепеле* — тире ады.

КЕПЕС — Бәхерден районында (Келетеде) даг. Адың манысы белли дәл.

КЕР — Бәхерден районында (Бөрмеде) байыр, чешме. *Кер* — әхтимал, шу ерде отуран адамың лакамы.

КЕРБАБАЕВ — Теҗен районында оба. ТССР Ёкары Советиниң Президиумының 1975-нҗи йылың 23-нҗи июлындакы указы әсасында языҗы Б. Кербабаевиң ядыгәрлигини эбедилешдирмек максады билен Гарры-чырла обасына шу ат дакылды.

КЕРБЕЛА [Кербела:] — Эсенгулы районында ер ады. Оңа нәме себәпден бейле ат галандыгы белли дәл.

КЕРВЕНБАШЫ — Тагта районында (Темечде) оба (өңки ады *Назаргулы*). *Кервенбашы* — тире ады. Гаммар диен кервабашының неберелерине шейле ат берлипдир.

КЕРИМШИРЕМ [Кери:мши:рем] — Гаррыгала районында (Дайнада) ер ады. *Керим* — адам ады; *ширем* — географик термин болуп, ики дерәниң арасындакы дүзлүги, дүзлүгиң бейгелйән ерлерини аңладяр.

КЕРИМКӨТЕЛ [Кери:мкөтел] — Гызыларбат районында (Завда) дагың көтели. *Керим* — адам ады.

КЕРИМӨЛЕН [Кери:мөлен] — Гаррыгала районында (Дайнада) дере, чешме. *Керим* — адам ады.

КЕРИМХАНЫҢ ГАТЛАСЫ — Түркменгала районында гатла, яп. *Керимхан* — адам ады (булуч).

КЕРКАВДЕРЕ [Керка:вдере] — Гаррыгала районында (Дайнада) дере, чешме. *Керкав* — агач ады.

КЕРКАВЛЫ [Керка:влы] — Гаррыгала районында (Чендирде) керкавлы дере, чешме.

КЕРКАВЛЫЙҮЗ [Керка:влыйүз] — Гаррыгала районында (Дайнада) байыр («байрың керкавлы йүзи»).

КЕРКИ — Чәрҗев областында, Амыдеряның орта акымында шәхер, район. X асырда хем шәхер эдил хәзиркиси ялы ики бөлекден ыбарат болуп, Керкиниң орнундакы әсасы бөлеги *Земм*, деряның саг кенарындакы кичи бөлеги болса *Ахсисак* (середиң: К е р к и ч и) дийилип атландырыляи экен (**МИТТ, I, 178 сах.**). Шол дөврүлерде эййәм Земм диен ат билен бирликде Керкух диен ат хем уланылмага башлапдыр, ягны Керкух деряның гечелгесини горяян гала хөкмүнде ятланыляр (*Бартольд*, Орошение, 75 сах.). Керки сөзи, мегерем, *кер* ве *кух* диен ики бөлекден ыбарат болуп, «дагдакы (дагың үстүндәки) гала» диен маныны аңладян болса герек, чүнки парсча *кух* — «даг» диймекдир, *кар* сөзүне болса гала атларында көп душ гелйәрис (деңешдириң: парсча *карр* — «хүҗүм», «чозуш», «атака»). Умуман, гадымы Эйранда галалара *карка* я-да *карки* хем дийипдирлер (*Н. Пигулевская*. Города Ирана в раннем средневековье. М. — Л., 1956). В. А. Никонов ве Г. Вамбери Керки сөзүни «җай» дийип дүшүндирйәрлер (*Никонов*, 188 сах.; *Vambery*, 268 сах.).

КЕРКИАРЫК [Керкиа:рык] — Хоҗамбаз районында (Кыркөйлүде) Керкичиден баш алян арык.

КЕРКИГУЙЫ — Байрамалы районында (Равнинада) сакарлы Керки Эсен диен адамың газан гуюсы.

КЕРКИДАГ [Керкида:г] — Керкичи посёлогының якынындакы даг (оңа *Керкичедаг* хем дийилйәр).

КЕРКИЧЕДАГ [Керкичеда:г] — *сер.* **Керкидаг.**

КЕРКИЧИ — Керки районында посёлок, демир ёл станциясы (ерли илатың уланышы *Керкиче*). Гадым вагтларда *Ахсисак* ады билен белли болан бу шәхер өң хем Керкә гарашлы экен, хатда Амыдеряның улы гечелгесиниң ики тарапында ерлешен бу шәхерлериң управлениеси хем бир болупдыр (МИТТ, I, 178 сах.). Земм шәхери Керки диен ада эе боландан соңра, түрки халклар Ахсисага Керкиче (ягны кичи Керки) дийип ат дакыпдырлар. Гадым заманларда бу шәхере *Банкер* хем дийлипдир (*М. Е. Массон*. Краткая хроника полевых работ **ЮТАКЭ** за 1948—1952 гг. — Труды **ЮТАКЭ** V. Ашхабад, 1955, 200 сах.).

КЕРЛЕК — Сарагт районында

(Гарагумда) гуйы, чешме, даг. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

КЕРНЕЙИҢ ГУМЫ — Октябрь районында гум. *Керней* — әхтимал, тире ады (салырларың бир тиресине ***керней*** дийилйәр).

КЕРПИЧЛИ — Тагта районында Октябрь оба советиниң өңки ады. Темечде оба; Кака районында (Аксувда) как, гала; Гәверс районында (Гарагумда) оба, гуйы, өри мейданы; Гаррыгала районында гадымы өвлүйә; Гарагумда энчеме гуюлар ве каклар. Бу атларың әхлиси шол ерде керпичлериң көплүги я-да объектлериң керпичлерден бежериленлиги билен багланышыклыдыр. Тагта районындакы Керпичли обасының ады гечен асырың ортасында-да душ гелйәр (МИТТ, II, 644 сах.).

КЕРПИЧЛИАЛА [Керпичлиа:-ла] — Кака районында (Гарагумда) керпичли ой, ала (гум билен такырың үтгашян ери).

КЕРПИЧЛИҖЕ — Эсенгулы районында археологик әхмиетли ики депе.

КЕРРЕКЛЕР — Сакар районында (Көларыкда) оба. *Керреклер* — тире ады.

КЕРСЕНБУЛАК — Чаршаңңы районында (Хоҗейпилде) гөзбашының формасына гөрә ат алан чешме.

КЕРСЕНҖИК — *сер.* **Газанҗык.**

КЕРТГУЙЫ — Байрамалы районында (Үчаҗыда) үстүнден канал гечен гуйы. Ол керт чукурың ичинде ерлешйән экен.

КЕРТЛИКӨВ — Гызыларбат районында (Бендесенде) кертли көв, ой.

КЕРТЧУҢҢУЛ — Теҗен районында кертли чуңңул, көл.

КЕРТЯКА — Челекенде якасы керт болан айлаг.

КЕСГИ — Красноводск районында (Гызылсувда) оба, канал. *Кесги* — «кесилен» диен маныдадыр. Гызылсув ярым адасының ортарагында өң Гызылсув посёлогына тарапкы бөлеги кесип, ада эдип ятан сув бар экен. Деңзиң сувуның песелйәндиги үчин, соңра бу кесги газылып, улы гәмилер гечер ялы канала өврүлди.

КЕСЕАРКАЧ — Гызыларбат билен Кака аралыгыны тутуп ятан гиң мейдан. Көпетдагың этеги. *Аркач* — «арка» сөзүнден болуп, дагың аркасыны, гүн душмейән демиргазык тарапыны, гузайыны аңладяр. В. В. Радлов бу сөзи «дагың этеги» дийип терҗиме эдйәр (*Радлов*, I, 291 сах.). Умуман, *арка, аркач* диен географик терминиң «гайра» манысында уланылышына түркмен классык шахырларының дилинде хем душ гелйәрис: *Андан өтүбан барсам, эгер* ***а р к а я*** *сары, Дашкентде, Жерҗисде, Наманганда тапылмаз* (Сейди). Молланепес бу топоними *Кесеәтек* (*К е с е ә т е к д е, Хорасанда тапылмаз*), Магтымгулы болса Кесеаркач формасында (*К е с е а р к а ч, Мазандеран, гелерлер пермана, гөклең*) уланыпдырлар. Кесеаркачда текелериң яшаяндыгы үчин, оңа *Ахалтеке* оазиси хем дийлипдир. Көпетдагың этегинде ерлешйәндиги үчин, Ахал ве Этек оазислериниң *Дагбойы* диен тутуш ады хем бар. Парслар оңа *Дамана* ве *Даманыкух* хем дийипдирлер.

КЕСЕБИЛ [Кесеби:л] — Гарабил төверегинде кесе гыр. *Бил* сөзи барада середиң: А к б и л.

КЕСЕБУРУНШОР [Кесебурун-шо:р] — Гарагумда депе, улы шорлук.

КЕСЕВЛИ — Кака районында (Тахыровда) ер ады, өң отурымлы ер. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

КЕСЕГОРП — Бәхерден районында (Нохурда) кесе горп, дере, чешме.

КЕСЕГУЙЫ — Газанҗык ве Эсенгулы районларында Үңүз кенарының хем-де гырың кесерйән ерлеринде газылан гуюлар (Эсенгулудакы гуйының өңки ады *Ыңдарылан*).

КЕСЕГЫР — Эсенгулы районында кесерип ятан гыр.

КЕСЕКДЕРЕ — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) кесекли дере.

КЕСЕКЛИ — Гарагумда гыр (онуң ады 1813-нҗи йылда-да душ гелйәр: МИТТ, II, 384 сах.) ве гуюлар.

КЕСЕКЛИК — Октябрь районында (Васда ве Нагыев обасында) ер атлары.

КЕСЕКҮМЕ — Бәхерден районын-

да (Нохурда) кесе күмеси болан дере, чешме.

ҚЕСЕМЕЙДАН [Қесемейда:н] — Бәхерден районында (Қелетеде) үсти кесе мейданлы даг.

ҚЕСЕЧӘГЕ [Қесечә:ге] — Саят районында (Гарагумда) кесе гум.

ҚЕСЕЯП [Қесея:п] — Сакарчәге ве Тагта районларында яплар ве оларың ады дакылан обалар. Бейлекилере середенде кесе, ягны илери-гайралыгына узалып гидйәндиги үчин, яплара шейле ат берлипдир. Қака районында Мәнечайдан кеселигине чекилен гадымы яба-да шу ат дакылыпдыр.

ҚЕСЕЯТАН — Байрамалы районында (Гарагумда) ёлуң угрунда кесерип дуран депе, өри мейданы.

ҚЕСИКБУРУН — Гәверс районында (Гарагумда) оба, гум; Сарагт ве Тагтабазар районларында формасына гөрә ат берлен бейик гум депелери; Қака районында байырлык.

ҚЕСИКГАЛА [Қесикгала:] — Гызылетрек районында (Мадавда) гала.

ҚЕСИКМИНАРА [Қесикмина:ра] — Гызылетрек районында (Машат — Мисирянда) гечен асырың башларында ёкарсы йыкылан минара (МИТТ, II, 285 сах.).

ҚЕСИКЧӘГЕ [Қесикчә:ге] — Ёлөтен районында (Гызылбайдакда) ортасы бөлүнен ики бөлек гум.

ҚЕСМЕЛИОЙ [Қесмелио:й] — Красноводск районында (Гөкдере-Гойматда) гиң ой, өри мейданы. *Кесме* — гыяк ялы болуп өсйән от ады.

ҚЕТГЕНЛИ — Ленин районында оба. *Кетген* — бир йыллык өсүмлик. Оба Кетгенлиойда ерлешйәндиги үчин, оя хем кетгениң көп битендиги үчин, шейле ат берлипдир.

ҚЕТГЕНЛИОЙ [Қетгенлио:й] — *сер.* **Кетгенли.**

ҚЕТДЕГАЛАҚ — Чаршаңңы районында (Хожейпилде) даг. *Галак* — кәбир диалектлерде душ гелйән *га:ламак* («режелемек», «хатарламак», «өврүм бермек») сөзүнден болуп, бу ерде «хаятлы», «гуршавлы» диен манында болса герек («гуршавы болан улы даг»). Шу ерде *Кичигалак* хем бар.

ҚЕТДЕ ГУЛАНЧЫ — Дәнев районында (Гөйнүкде) оба, арык («гуланчы тиресиниң улы арыгы»).

ҚЕТДЕГЫЗЫЛ — Гарагумда бир бөлек гум, гуйы, өри мейданы. *Гызыл* сөзи барада середиң: Гарагум.

ҚЕТДЕДЕГЕР — Хожамбаз районында (Гаргалы Сурхуда) гиң такыр, дүз мейдан. Ерли геплешикде *кетде* — «улы»; *дегер* хем «ел дегйән дүзлүк», «такыр» диен маныны аңладяр. Деңешдириң: Дегерарык.

ҚЕТДЕЖЕҢҢЕЛ — Чаршаңңы районында улы жеңңел.

ҚЕТДЕЙЫЛАН [Қетдейыла:н] — Гарагумда гыр. Әхтимал, бу ат шол ерде улы йыланың боландыгы я-да гырың эгрем-буграмдыгы билен багланышыклы дөрән болса герек.

ҚЕТДЕҚАМАВ [Қетдека:мав] — Чаршаңңы районында (Көйтенде) дере. *Камав — габав* сөзүнден болуп, дерәни бөветләп дуран депелери, белентликлери аңладяр.

ҚЕТДЕҚАҢШАР — Чаршаңңы районында (Мукруда) даг. *Қаңшар* — «тумшук», «дагың тумшук, бурун болуп дуран ери». Середиң: Акканшар, Қаңшар.

ҚЕТДЕ ҚЕЛЛЕАЯҚ — Дәнев районында (Бойнуузында) оба, арык («келлеаяк тиресиниң улы арыгы»).

ҚЕТДЕҚӨЛ [Қетдекө:л] — Чаршаңңы районында (Көйтенде) улы көл (мейданы 25 *га*, чунлугы 29 *м*).

ҚЕТДЕСЫЯ [Қетдесыя:] — Сакар районында (Сыядагсакарда) оба, арык. *Сыя* — тире ады («сыяларың улы арыгы»).

ҚЕТДЕШОР [Қетдешо.р] — Дәнев районында гиң шор мейдан, хәзир көл (мейданы 26 *кв/км* болан бу көле зей сувлары акдырыляр).

ҚЕТЕНГАЛА [Қетенгала:] — Октябрь районында гала. «Өң бу ерде алилилериң кетен тиреси отурыпдыр» дийип гүррүң берйәрлер.

ҚЕТЛИ — Дашховуз районында оба (өң 1-нжи ве 2-нжи Қетли). Бу обаның адамлары Хорезм областының Шабат районының Қет диен обасындан гөчүп гелипдирлер. Оларың тәзе обасына хем өңки отуран ерлериниң ады гечипдир (*Қетли, Қәтли*). *Қет (Қат, Қәт, Қас)* диен сөз Хорезм дөвлетиниң гадымы пайтагтының ады болуп, ол *Нукус (Нукас, Нуәкас)* диен топонимиң составында хем душ гелйәр. Якутың (XIII асыр) пикириче, бу сөз хорезмлилериң *ха'ит* сөзүнден болуп, ол «оба», «гумуң ичинде ерлешен, дашы беркидилмедик оба» диен маныны аңладяр (бу адың манысы барада хас долы маглумат алмак үчин шу ишлере середиң: *Атаниязов С., Аширов К.* К этимологии топонима Нукус. — «Известия АН ТССР. Серия обществ. наук», 1977, № 4; МИТТ, I, 430, 436 сах.; *Мурзаев.* ОТ, 116—119 сах.; *Бартольд.* Ислам, 475 сах.).

ҚЕЧЕЛИ — Ашгабат районында (Бокурдакда) гуйы, өри мейданы. Бу адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ҚЕЧЖЕАҚАН — Сарагт районында ер ады, көл, депе (икинжи ады *Чандыбил*). Бу ат «терс акан» диен маныдадыр.

ҚЕЩДЕЛИ — Сакар районында (Гарагумда) гуйы, демир ёл разъезди. Қервен ёлуның угрундакы бу гуйының төверегинде өң кешдели жай болан болса герек.

ҚЕШЛЕР — Йыланлы районында (Гызылда) оба. *Кешлер — (кечлер)* — тире ады.

ҚЕШМИР [Қешми:р] — Хожамбаз ве Чаршаңңы районларында үч саны улы депелериң янында ерлешйән гуюлар (Баш, Орта ве Аяк Қешмир). Адың манысы белли дәл. Ерли геплешикде ,көпленч, үзүмде болян мөжежиге *кишмири* диййәрлер (русча *богомол*).

КИГИЗЧИ — Дашховуз районында (Розумбойда) оба. Ерли геплешикде *кигизчи* — «кечечи» диймекдир.

КИНДИКЛИ — Сарагт районында отурымлы ер, депе; Ёлөтен районында депе, гуйы. *Киндик* — «гөбек» диймекдир. *(Радлов,* II, 1348 сах.). Газагыстанда хем дүз ерлердәки гөзе илгинч депелере *киндик* дийилйәр (*Конкашпаев,* 69 сах.). Киндикли диен ерлерде-де гөбек формалы депелер бар.

ҚИРИБАБА [Қири:ба:ба] — Гызыларбат районында (Пурнуварда) гадымы улы гала. *Кири* сөзүниң манысы анык белли дәл. Ол, әхтимал, парсларың *керув* («гәми») сөзүнден болса герек, чүнки бу белент гала Пурнувар диен гиң дерәниң ортасында ерлешйәр. Дере сувдан долуп акян вагтында, сувуң ортасындакы гала гайыгы яда салян экен. XIX асырың башларында шу ерде Қири диен чешме-де болупдыр (МИТТ, II, 393 сах.).

ҚИРИБУЛАҚ [Қири:булак] — Дарганата районында (Дуебоюнда) чешме. Деңешдириң: Қирибаба.

ҚИРИШ — Ёлөтен районында (Гарагумда) гуйы. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

КИРОВ — Ашгабат областында район, посёлок, Гаррыгала, Қака ве Хожамбаз районларында обалар (оларың өңки атлары *Чендир, Йүзбашы, Олам*). Булара С. М. Кировың ады дакылыпдыр.

КИРПИЛИ — Бәхерден районында (Гарагумда) улы оба, гуйы (хәзирки ады *Бейик Октябрың 50 йыллыгы*); Гарагумда гуюлар.

КИРШЕНОЙ [Киршено:й] — Октябрь районында (Ленинградда) оба, киршенли, тозанлы ой.

КИЧГИНЕАГЫЗ — Гарагумда гыр. *Кичгине* — «кичижик» диймекдир; *агыз* сөзи барада середиң: Агзыдашт.

КИЧИАГА [Кичиа:га] — Сарагт районында оба. *Кичиага* — шу ердәки салырларың үч улы тиресиниң бири.

КИЧИАГАЯП [Кичиа:гая:п] — Сарагт районында Кичиага обасына барян яп.

КИЧИ БАЛКАН — *сер.* **Балкан.**

КИЧИГАЛАҚ — Чаршаңңы районында (Хожейпилде) даг. Середиң: Кетдегалак.

КИЧИ ГАРАГУМ — Октябрь районында гум. Середиң: Гарагум.

КИЧИ ГАРАДЕПЕ — Керки районында (Гарагумда) депе. өвлүйә. Середиң: Гарадепе.

КИЧИГАТ — Гызыларбат районында дагда экин мейданы. Үстлейин-

-астлайын ерлешйән объектлере, депелере *гат* дийилйәр. Шу ерде Улугат хем бар.

КИЧИДЕПИЗ — Меркези Гарагумда Улудепизиң якынында шорлук, депиз.

КИЧИДИНЛИ — Ашгабат районында (Күкүрт заводында) чулба, депе. Онуң үстүнде даш («дин») бар. Деңешдириң: Динли.

КИЧИДҮЕ — Байрамалы районында (Гарагумда) гуйы. *Дүе* — лакам. Шу ерде Улудүе диен гуйы хем бар.

КИЧИДҮМЕ — Гөкдепе районында дагдакы Улудүмәниң якынында дүме экилйән мейдан, даг.

КИЧИЖАР — Елөтен районында (Эркисадыкда) жар.

КИЧИЖИКГАПЫ — Газанжык районында (Исгендерде) дагың гәдиги, гысысы.

КИЧИЖИКЯЗЫ — Газанжык районында (Балканың аркажында) оба, гуйы, адырлык ер, өң такыр. *Язы* — «дүз», «такыр» диймекдир. Середиң: Сарыязы.

КИЧИ КЕЛЛЕАЯК — Дәнев районында (Бойнуузында) оба, арык («келлеаяк тиресиниң кичи арыгы»).

КИЧИКӘЛЧЕ [Кичикә:лче] — Түркменгала районында (Ягтыда) кәлиң угрунда ерлешен кичи оба. Середиң: Кәлче.

КИЧИМЕҢЕН — Бәхерден районында (Гарагумда) Улумеңениң якынында гуйы. *Меңен (меген)* сөзүниң манысы белли дәл.

КИЧИНӘЗ [Кичинә:з] — Меркези Гарагумда гум депеси. *Нәз* — чәгәниң бир гөрнүши. Середиң: Нәздепе.

КИЧИ ХАНХОВУЗ — Ханховуз сув ховданына акян каналың угрунда ерлешен кичи посёлок. Середиң: Ханховуз.

КИЧИЧАРЛАК — Чәржев районында (Октябрда) оба, кичи яп. *Чарлак* — тире ады. Середиң: Сакарчарлак.

КИШ [Ки:ш] — Ашгабат районында (Гөкжеде) дагың үстүндәки текиз мейдан. Адың манысы белли дәл.

КИШМАН [Кишма:н] — Гарагум районында (Акмейданда) оба, гала (ол 2 бөлек: Илерки я-да Диңли Кишман ве Гайракы Кишман). *Кишман* — гадымы Кушмейхан диен шәхериң адының гысгалан гөрнүши болуп, бу гала шол шәхериң галындысы хасап эдилйәр (*М. Е. Массон.* Средневековый путь из Мерва на Амуль. — «Известия АН ТССР», 1955, № 1, 5 сах.). Адың манысы белли дәл.

КИШМИРЛИ — Гәверс районында (Манышда) чешме. *Кишмир* сөзүниң манысы белли дәл. Кәбир диалектлерде, кәпленч, үзүмде болян мөжежиге (богомол) *кишмири* диййәрлер.

КИШМИШЛИЯТАК — Бәхерден районында (Арчманда) овнук дашлы ер, мал ятагы.

КИШТАН [Кишта:н] — Кака районында (Хываабатда) гала, өң оба. Адың манысы белли дәл. Парс дилинде *кешт* сөзи «гәми» ве «экин» диен манылары аңладяр. Ерли илат шу галаны Нухуң гәмисиниң яналан депеси хасаплаяр.

КИШТИВАН [Киштива:н] — Чәржев районында оба. *Киштиван* — парс-тәжик диллериндәки *кештибан* диен сөзден болуп, «гайыкчы» диен маныны аңладяр. Шу обада илки гайыкчылар отурыпдырлар, оларың төверегине йыгнанан адамлара *киштиванлар* (тире) ве оларың обасына хем *Киштиван* дийипдирлер.

КИШТИВАНАРЫК [Киштива:на:рык] — Хожамбаз районында (Бурдалыкда) арык. *Киштиван* — тире ады (ол тире соңра Чәржеве гөчүпдир).

КОЛХОЗБЕНТ — Елөтен районында Мургап дерясындакы гадымы Солтанбендиң тәзе ады, оба.

КОЛХОЗТАКЫР — Красноводск районында (Гызылгаяда) тәзе ат дакылан такыр.

КОМАРОВ — Гәверс районында (Манышда) ер ады. *Комаров* — шу ерде яшан рус адамсының (молоканың) фамилиясы.

КОММУНИСТ — Елөтен районында совет дөврүнде ат дакылан оба.

КОМСОМОЛ — Чәржев шәхерине гарашлы посёлок; Тежен районында оба (өңки ады *Амашагапан*); Готурдепә гарашлы илатлы пункт; Халач ве Хожамбаз районларында (Гарагумда ве Таллымерженде) гуюлар. Булара совет дөврүнде ат дакылды.

КӨВАТА — Бәхерден көвүниң ерли ады. Дагың ашагына узалып гидйән бу көвүң күкүртли сувуның мукаддес хасапланяндыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир. Деңешдириң: Арчманата.

КӨВЕН — Бәхерден районында (Арчманда) дере, жар. Сил сувы дерәни көвүпдир.

КӨВЗАР [Көвза:р] — Дәнев районында (Бойнуузында) оба, арык (икинжи ады *Сопуян*). *Көвзар* сөзүниң манысы белли дәл.

КӨВЛИОЙ [Көвлио:й] — Октябрь районында (Медениетде) оба. *Көвли* — тире ады; *ой* сөзи барада середиң: Алилиой.

КӨВЛҮЛЕР — Тагта районында (Темечде) оба. *Көвли* — тире ады.

КӨВЛҮЧӘГЕ [Көвлүчә:ге] — Бөтендаг төверегинде гум. *Көвли* — тире ады.

КӨВРЕЙИКЛИ — Ашгабат районында (Бокурдакда) гуйы. *Көврейик* — гум өсүмлиги, от. Оңа *көврек* хем диййәрлер.

КӨВРЕКЛИ — Меркези Гарагумда шор, гуйы. Середиң: Көврейикли.

КӨВСИ — Чаршаңңы районында (Хатапда) оба. *Көвси* — тире ады.

КӨВЧҮК — Гаррыгала посёлогының гүндогар бөлегиниң ады. *Көвчүк* — «каучук» сөзүндендир, чүнки Бейик Ватанчылык уршы дөврүнде шу ерде бүтинсоюз әхмиетли 5-нжи каучук промхозы ишледи.

КӨЖЕАРЫК [Кө:жеа:рык] — Гарабекевүл районында (Гурайышда) өң оба, хәзир арык. *Көже* — тире ады.

КӨЙНҮК — Газанжык районында (Дәнеатада) чешме. Өң оңа Көргулы көйнүк диен адам эечилик эдипдир (*көйнүк* — шол адамың тиресиниң ады). Деңешдириң: Гөйнүк.

КӨЙТЕН — Чаршаңңы районында даг, жүлге, оба ве деряжык. Илки дар жүлгәниң ады болан *Көйтен* (*Кухи танг*) парсларың *кух* — «даг» ве *танг* (түркменче *тең*) — «дар» сөзлеринден эмеле гелип, жүлгәниң географик айратынлыгыны өрән говы хәсиетлендирйәр («дар дере», «дар даг»). Соңра бу ат жүлгедәки деряжыга ве оба гечйәр. Картографлар тарапындан Гиссар дагларының Түркменистандакы бөлеги хем Көйтендаг дийлип атландырыляр. Көйтен диен дар жүлге Гаррыгала районында хем бар.

КӨЙТЕНДАГ [Көйтенда:г] — Чаршаңңы районында даг. Середиң: Көйтен.

КӨЙҮКГАЛА [Көйүкгала:] — Фарап районында (Гарамышда) гала («көен, янан гала»).

КӨЙҮНДИ — Сакар районында (Гызанда) арык. Бу адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

КӨКҮБАЙ [Кө:куба:й] — Хожамбаз районында (Сурхуда) гуйы. *Көкүбай* — адам ады.

КӨКЧИ — Гарабекевүл, Дәнев, Сакар, Халач, Хожамбаз ве Чаршаңңы районларында буян көкүни йыгнаянларың яшаян обалары.

КӨЛАРЫК [Кө:ла:рык] — Сакар ве Керки районларында обалар; Саят ве Сакар районларында улы канал; шу каналың башсакасында (Саятда) ерлешйән оба (оңа АДИРС хем дийилйәр. Бу ат *Амыдеря ирригацион системасы* сөзлериниң баш харпларындан ве богунларындан дүзүлен атдыр), обалара каналың ады гечипдир, канала болса көп көлли кәлиң угрундан чекилендиги үчин, шейле ат берлипдир.

КӨЛГУЙЫ [Кө:лгуйы] — Дарганата районында (Гарагумда) көп сувлы гуйы («көл ялы гуйы»).

КӨЛСАКА [Кө:лсака] — Калинин районында (Гызылергенекде) Көлсаканың якынында ерлешйән оба; Тельман районында (Гулабияда) улы көл. Көлден акып чыкян сува бент («сака») эдилипдир.

КӨЛЯП [Кө:ля:п] — Көнеүргенч районында көлден баш алян яп.

КӨМЕК — Гаррыгала районында (Дайнада) ер ады. Шу ерде Көмек диен дайхан отурыпдыр.

КӨМЕКГАРА — Байрамалы райо-

нында (Азатда) оба. *Көмек Гара* — оба яшулусы болан адам.

КӨМЕКҖЕЙРЕЛИ — Керки районында (Гарагумда) гуйы. *Көмек* — гуйыны газдыран адамың ады; ерли геплешикде *җейре* — «оклукирпи» диймекдир («Көмегиң оклукирпили гуюсы»).

КӨМЕКЧАЙЫ [Көмекча:йы] — Красноводск районында (Гасында) чай, ягны сил сувуның гелйән угры («ака:в»). *Көмек* — адам ады.

КӨМЕКЧӘГЕ [Көмекчә:ге] — Мары районында (Пешаналыда) гум. *Көмек* — адам ады.

КӨМҮРГӨМҮЛДИ — Хожамбаз районында (Элечде) гум (икинжи ады *Гөкҗегум*). Бу ерде өң сазакдан ве ожардан көмүр тайярлаян экенлер.

КӨМҮРДЕПЕ — 1. Гаррыгала посёлогының гүндогарында депе. Шу ерде өң көмүр якылып, уссачылык эдилипдир. 2. Гызыларбат районында (Бендесенде) улы депе, гара реңкли гая.

КӨМҮРЛИ — 1. Красноводск районында (Түвергырда) дашкөмүрли гыр. 2. Ашгабат районында (Күкүрт заводында) сазакдан ве ожардан көмүр тайярланан ер.

КӨМҮРЧИ — Байрамалы районында (Равнинада) гуйы, өң көмүр тайярлаянларың меканы.

КӨНДЕЛЕҢ — Чаршаңңы районында (Боругчыда, Акгумоламда ве Чаршаңңыда) үч даг. Ерли геплешикде *көнделең* сөзи «кесе», «пәсгел» диймекдир. Бу даглар ёлларың угрунда кесеришип, гөни гечмәге пәсгел берйәрлер. Өзбек дилинде *кундаланг* сөзи «кесе», «гапдаллайын дуран» диен манылары аңладяр (Узбекско-русский словарь.М., 1959, 231 сах.). *Күнделен* диен даг Гаррыгала районында-да бар.

КӨНДЕЛЕҢЛИ ЧАРШАҢҢЫ — Чаршаңңы станциясының өңки ады. Середиң: Көнделең.

КӨНЕАРЫК [Кө:неа:рык] — Гарабекевүл ве Чәржев районларында (Н. Гутлыев ве Калинин оба советлеринде) обалар ве арыклар; Дәнев ве Хожамбаз районларында арыклар. Топонимияда *көне* сөзи «ирки», «гадымы» диен манылары аңладяр. *Тәзе* ве *көне* сөзлери бир ерде өңлейин-соңлайын дөрән ики саны меңзеш объектиң атларына гошулярлар.

КӨНЕБАЗАР [Кө:неба:зар] — Гөкдепе районында (Яңыгалада) ер ады, өң базар болан ер.

КӨНЕ БАШСАКА — Керки районында (Гувакда) Гарагум каналының көне башсакасында ерлешйән оба.

КӨНЕБӨРМЕ [Кө:небө:рме] — Бәхерден районындакы Бөрме обасының өңки орны (кәризи боланы үчин, оңа *Кәриз* хем диййәрлер).

КӨНЕВАС [Кө:нева:с] — Дашховуз областында (Үңзүң боюнда) гадымы гала. *Вас* сөзүниң манысы белли дәл (середиң: Вас). Бу гала бизиң эрамыздан өңки III—I асырларда дөрән ве соңра гүлләп өсен шәхериң галындысыдыр (*Массон*, 126 сах.).

КӨНЕГАЛА [Кө:негала:] — Йыланлы ве Тагта дайонларында (Гүлүстанда ве Ягтылыкда) көне галаларың ады дакылан обалар; Бәхерден, Гөкдепе ве Хожамбаз районларында (Келетеде, Новада ве Беширде) гадымы галалар.

КӨНЕГУЛАНЧЫ [Кө:негуланчы] — Сакар районында (Көларыкда) оба. Ол Тәзегуланчы обасындан ики йыл өң Нерезимден гөчүп гелипдир. Середиң: Гуланчы.

КӨНЕГҮММЕЙ [Кө:негүммей] — Бәхерден районында (Нохурда) оба, гадымы гүммез. Нохур диалектинде *гүммей* — «гүммез» диймекдир. Шу гүммезде арап диен тирәниң сердары Өкдүр хан жайланыпдыр (*Поцелуевский*. Племя, 34 сах.).

КӨНЕДЕРЯ [Кө:недеря:] — Дашховуз оазисинде (Васда) Амыдеряның көне угры, гуры жар.

КӨНЕДУЗ [Кө:неду:з] — Челекен ярым адасында дуз алнан ер.

КӨНЕЖЕЙРЕЛИ [Кө:нежейрели] — Халач районында (Гарагумда) гуйы. *Жейре* — «оклукирпи» (оклукирпили көне гуйы).

КӨНЕКАКА [Кө:нека:ка] — Кака посёлогының бир *км* демиргазыгында гадымы гала. Середиң: Кака.

КӨНЕКЕСИР [Кө:некеси:р] — Гаррыгала районында Улы ве Кичи Кесир диен ики бөлек обаның тутуш ады, гала. *Кесир* — арапларың «көшк» манысындакы *каср* сөзүнден болуп, бу ат «көне гала», «көне көшк» диен маныны аңладяр (*Поцелуевский*. Племя, 34 сах.).

КӨНЕМАДАВ [Кө:немадав] — Гызылетрек районында көне гала. *Мадав* сөзүниң манысы барада середиң: Мадав. Е. Атагаррыев бу галаны орта асыр Ахур шәхериниң галындысы хасаплаяр (*Е. Атагаррыев*. Гечмишде нәлер гөрнер? Ашгабат, 1971).

КӨНЕМЕТЖИТ [Кө:неметжи:т] — Хожамбаз районында (Сурхуда) өң метжидиң гапдалындан акан көне арык.

КӨНЕНУСАЙ [Кө:ненусай] — Ашгабат районында (Багырда) мейданы 14 *га* болан гала, аршакидлериң илкинжи резиденция — галаларының бири (БСЭ, т. 30, 25 сах.). Середиң: Нусай.

КӨНЕОГУРЖА [Кө.неогуржа] — Красноводск районында (Келкөр шорлугының якынында) көне рабадың — кервенсарайың галындылары, гадымы Дехистанан-сур я-да ал-Бухейра диен обаның ве гәми дуралгасының орны. *Бухейра* — «көл» манысында болуп, ол Келкөр шорлугының өңки адыдыр (Юсупов).

КӨНЕОЖАР [Кө:неожар] — Халач районында (Гарагумда) гуйы, көне отурымлы ер («ожарлы көне гуйы»).

КӨНЕПОРСЫ [Кө:непорсы] — Калинин районында (Гызылергенекде) оба. Середиң: Порсы-1.

КӨНЕСАРАГТ [Кө:несарагт] — Сарагт посёлогының 2 *км* гүнорта-гүндогарында улы гала (мейданы 120 *га*, бейиклиги 24 метрден 360 метре ченли), гадымы Сарагт шәхериниң галындысы (середиң: Сарагт). Бизиң эрамыздан өңки III асырда грек алымы Полибий Арий (Тежен) дерясының кенарындакы бир шәхери ятлаяр. Бу Сарагтдыр (*Оразов*, 36, 103 сах.).

КӨНЕСЕҢҢЕР [Кө:несеңңер] — Гаррыгала районында (Чендирде) үч гат гала. *Сеңңер* сөзи сеңңерләп дуран галалары, депелери, дагың, гырың бурунларыны аңладяр.

КӨНЕҮРГЕНЧ [Кө:неүргенч] — Дашховуз областында район, посёлок, гадымы Хорезмиң пайтагты (ол вагтлар: *Үргенч*). Хытай тарыхчыларының ишлеринде *Юе-Гянь*, X асыр арап алымларының эсерлеринде *Журҗания* гөрнүшлеринде душ гелйән (БСЭ, т. 44, 313 сах.) бу ады Хорезмиң ерли илаты *Гурганҗ* гөрнүшинде уланыпдыр. Марылы алым ас-Сам'аниниң (XII асыр) ве Түркменистаның көп ерини, шол санда, Үргенжи (Улы Гурганжы ве онуң 3 парсахлыгында ерлешен Кичи Гурганжы) өз гөзи билен гөрен Якутың (XIII асыр) ишлеринде Гурганж сөзүне дүшүндириш берилмейәр, эмма олар ер-юрт атларының икинжи бөлеги хөкмүнде уланылан *гирд//кирд//җирд* сөзүни ве онуң *-җ* диен гысгалан гөрнүшини 50-ден хем көп гайталаярлар (МИТТ, I, 325—343 ве 409—438 сах). Меселем: *Барванҗирд, Гулашгирд, Буйанҗ, Жиренҗ, Харзенҗ, Варанҗ, Сабанҗ, Хосровҗирд* ве ш. м. Бу сөзлериң ызындакы *кирд//җирд* ве *-җ*, Якутың пикириче, эдил *абат* сөзи ялы, «оба», «шәхер» ялы манылары аңладяр (МИТТ, I, 418 сах.). *Гүрген (Гурган)* сөзүниң гадымы халкың адыдыгыны назара алсак, онда *Гурганҗ (Гургангирд — Гурганҗирд — Гурганҗ)* диен топонимиң «Гүрген шәхери», «Гүрген диен халкың шәхери» диен манысы бар. Соңра Гурганж диен ады Үргенч гөрнүшинде уланмага башлаярлар. XVII асырың ортасында (1646-нжы йылда) Хыва ханы Абылгазы бу ердәки илаты тәзе шәхере — Үргенже гөчүрйәр (МИТТ, II, 328 сах.), шондан соң хәзирки Хорезм областының меркезине Тәзе Үргенч, өңки Үргенже болса Көне Үргенч дийип ат берйәрлер. Илки монголларың, соңра Темирлениң 5 гезек чозушы нетижесинде дүйп-тейкары билен юмрулан, сува басдырылан ве орнуна арпа экдирилен (*Виноградов*, 121—122 сах.) бу гадымы гөзел шәхериң якынында гурлан посёлога ве района хем Көнеүр-

генч диен ат дакыляр. *Үргенч* сөзүниң гадымы манысы ятдан чыкарылансоң, ерли илат оны *Хүйргенч* диен гызың ады билен багланышдырыпдыр ве адың гелип чыкышы барада гызыклы роваят хем дөредипдир (олар барада середиң: *Г. Костин.* Куня-Үргенч. — «Туркменоведение», 1928, № 10—11, 117—118 сах.; *В. И. Пилявский.* Куня-Ургенч. Л., 1974).

КӨНЕШАБАТ [Кө:неша:ба:т] — Ленин районында (Атаяпда) яп. *Шабат* сөзи барада середиң: Шабат.

КӨНЕЯЙЛАГ [Кө:нея:йлаг] — Ёлөтен районында (Гарагумда) ер ады, яйла.

КӨНЕЯРМЫШ [Кө:нея:рмыш] — Дашховуз районында (Тэзеярмышда) ябың ады дакылан оба. Бу ат «көне ярылан (газылан) яп» диен маныдадыр.

КӨПАЖЫ [Көпа:жы] — Мургап—Ёлөтен аралыкда (Гарагумда) ойда газылан ажы сувлы гуюлар.

КӨПАТА — Мары районында (Пешаналыда) оба. *Ата* — тире ады («аталарың көп ери, үйшен ери»).

КӨПГУДУК — Красноводск районында (Түвер — Үстюрт арада) 5 гуюлы ер. *Гудук* — «гуйы».

КӨПГУЙЫ — Кака районында (Гарагумда) оба, көп гуюлы ер.

КӨПЕКЛЕР — Чәрҗев районында (Октябрда) яп, өң оба. *Көпеклер* — тире ады.

КӨПЕКЛИ — Чәрҗев районында (Киштиванда) оба. *Көпекли* — тире ады.

КӨПЕКЯП [Көпекя:п] — Түркменгала районында (Рахатда) яп. *Көпек Дәде* — ябы газдыран адамың ады.

КӨПЕТДАГ [Көпетда:г] — Түркмен — Хорасан дагларының демиргазык шахасы, Эйран — Түркменистан дөвлет арачәги боюнча 600 *км* чемеси узалып гидйән даг; Гөкдепе районында дагың ады дакылан илатлы пункт. *Көпет* сөзи, әхтимал, парсларың *кухи бет* (*кух* — «дах»; *бет* — «эрбет») сөзлеринден эмеле гелип, «эрбет даг» диен маныны аңладян болса герек. Өң бу дагың әхли ериниң тутуш ады болман, онун хер бөлегине айратын ат берлипдир. Э. М. Мурзаевиң пикирине гөрә, шу дагың Ашгабадың гүнбатарында ерлешйән бир бөлегине Көпетдаг дийилйән экен (*Мурзаев.* СА, 248 сах.). Ерли илат арасында дагың шу бөлегиниң йөргүнли ады Таңрыгаргандыр. Парслар оңа *Купет* (*Күпет*) диййән экенлер (парс дилинде бу ат вав, ягны узын чекилйән *у* билен языляр: *Ку:пет* ве *Ку:бет*). Үсти, көпленч, гарлы, шемаллы, думанлы ве совук боланы үчин, өңем, хәзирем онуң үстүнден гечмек өрән ховплы болупдыр. Шол себәпли, парслар ол дага «эрбет даг», түркменлер болса Таңрыгарган дийип ат берипдирлер. Гечен асырың икинҗи ярымында Көпетдагда барлаг гечирен рус алымлары бу ады дагың әхли ериниң тутуш ады хөкмүнде карталара гечирип, көпчүлиге яйрадыпдырлар. Көпетдагың этегинде яшаян яшулуларың көпүси Көпетдаг диен ады билмейәрлер. Г. Вамбери *көпет* сөзүни «гериш» манысындакы *куббет*, *куппе* (белки, *күпе* — *С. А.*) сөзлериндендир дийип чаклаяр (*Vambery*, 269 сах.). Э. М. Мурзаев, В. А. Никонов, М. Н. Мельхеев, П. П. Померанцев бу ады «көп даг» (многогорье) дийип дүшүндирйәрлер, ерли яшулулар болса Көпетдагы мифик Кап дагының бир бөлеги хасап эдйәрлер.

КӨПЕТДАГ ДӨВЛЕТ ГОРУГХАНАСЫ — Меркези Көпетдагда 1976-нжы йылда дөредилен ве Пөвризе, Гермап, Бабазав себитлерини өз ичине алян горугхана (мейданы 50 мүң *га*).

КӨПЕТДАГ СУВ ХОВДАНЫ — Бәхерден районында Гарагум каналының угрунда гурулян улы сув ховданы (онуң орнуна *Едиагаҗың дүзи* дийилйәр).

КӨПҖЕК — Улы Балканда чешме ве депелер. Ерли геплешикде яссыга *көпҗек* хем дийилйәр. Депелер формасына гөрә шейле ат алыпдыр.

КӨПОРФА — Краасноводск районында (Гарагумда) көп орфалы такыр, гуюлар. *Орфа* сөзи барада середиң: Ажыорфа.

КӨПРҮЛИСЫРТ — Сакарчәге районында (Гарагумда) улы депе. *Сырт* сөзи барада середиң: Доңузсырт. Чашгынлы Пащы диен адам шу ерден гечйән Гызылбай җарына көпри салдыряр.

КӨПТАКЫР — Гарагумда бирнәче такыры өзүне бирлешдирйән гиң мейдан.

КӨПТИЛЕВ — Красноводск районында (Акдашда) оба. Адың манысы белли дәл.

КӨПТУТ [Көпту:т] — Гызыларбат районында кәриз сувуның аягында тут экилен ер, экеранчылык мейданы.

КӨПҮКДАГ [Көпүкда:г] — Ашгабат районында (Гарадамакда) даг. Онуң нәме себәпден бейле ат аландыгы белли дәл.

КӨПҮКЛИ — Йыланлы ве Ленин районларында (Кенегесде ве Атаяпда) обалар. *Көпүкли* — тире ады. Илки бу ат шу тирәниң серкердесиниң лакамы болупдыр, чүнки ол агзыны көпүрҗикледип геплейән экен. Бу ада гечен асырың ортасында-да душ гелинйәр (МИТТ, II, 607 сах.).

КӨПҮҢ КАКЫ — Мары районында (Гарагумда) как (бир адамың я-да тирәниң дәл-де, көпчүлигиң улалан как ы).

КӨПҮҢ УЛГАМЫ — Бәхерден районында (Нохурда) өң көп адамың бирлешип улалан ери.

КӨРАПБАН [Кө:рапба:н] — Керки районында (Дашлыкда) өң оба, хәзир ер ады. Бу адың манысы белли дәл.

КӨРБАБА [Кө:рба:ба] — Керки районында (Гарагумда) гуйы, гыр. Олара шу ердәки өвлүйәниң ады гечипдир. «Гуйыны көр яшулы газдырыпдыр» дийип хем гүррүң берйәрлер.

КӨРГАЛА [Кө:ргала:] — Көнеүргенч районында (Акдеряда) гала. *Көр* — тире ады.

КӨРГЕЧИЭМЕН [Кө:ргечиэмен] — Ленин районында оба. *Көр* ве *гечиэмен* — тире атлары. Емрелилериң гечиэмен тиресиниң серкердеси яшлыкда етим галып, гечи эмип улаландыгы үчин, оңа шейле лакам берилйәр (*А. Кадыров.* Көргечиэмән обасындан топланан халк дөредижилиги. ТССР ЫА-ның Дил ве эдебият институтының голязмалар фонды, инв. № Ф-945).

КӨРГУЙЫ [Кө:ргуйы] — Хоҗамбаз районында (Гултакда) гуйы. Ерли геплешикде аз сувлы гуюлара *көргуйы* я-да *чейкелсув* дийилйәр.

КӨРЕКЛЕР [Кө:реклер] — Дәнев районында оба. *Көреклер* — овнук тирәниң ады.

КӨРҖЕ [Кө:рҗе] — Красноводск районында (Огланлыда) сувы аз гуйы. Середиң: Көргуйы.

КӨРКАК [Кө:ркак] — Хоҗамбаз районында (Амыдеряда) оба, аз сув йыгнанян как, гуйы.

КӨРЛЕР [Кө.рлер] — Көнеүргенч районында (Пушкин ве Акдеряда) обалар. *Көр* — өкүз ве орсукчы тирелери. Пушкиндәки оба *Адыксопы* хем дийилйәр (*Адык сопы* — адам ады).

КӨРОЙ [Кө:ро:й] — Октябрь районында (Медениетде) отурымлы ер. *Көр* — тире ады.

КӨРПЕҖАГАЧЛЫ — Гызыларбат районында (Җежирсде) гузының көрпеҗи үчин агач (арча) йыглан дере.

КӨРСАГЫР [Кө:рсагыр] — Гөкдепе ве Мары районларында обалар. *Көрсагыр* я-да *көрсагры* — тире ады.

КӨРТОКАЙАРЫК [Кө:ртокайа:-рык] — Чаршаңңы районында (Акгумоламда) арык. *Көртокай* — гоңрат тиреси.

КӨРЧАЙ]Кө:рча:й[— Гәверс районында (Гарадамакда) экин экилйән гиң мейдан. Оңа якынындакы Көрчай диен аз сувлы гуйының ады дакылан болса герек.

КӨРЧЕШМЕ [Кө:рчешме] — Гәверс районында (Манышда) аз сувлы чешме.

КӨРЧИ [Кө:рчи] — Керки районында (Чекирде) оба. *Көрчи* — тире ады.

КӨСЕГУЙЫ [Кө:сегуйы] — Халач районында (Пелвертде), Чәрҗев — Керки асфальт ёлуның угрунда, Гарагумуң җүммүшинде пелвертли, *көсе* лакамлы Бегмырат Вели оглуның (1905) газан гуюсы, мивели баг. Бегмырат аганың гуйы сувы билен етишдирен сапалы багына хәзир яп чекилди ве ёлагчыларың медениетли дынч

алып гечмеклери үчин шертлер дөредилди.

КӨСЕДАГ [Кө:седа:г] — Гаррыгала ве Гызыларбат районларында өсүмликсиз («көсе») даглар.

КӨСЕДЕРЕ [Кө:седере] — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) өсүмликсиз дере.

КӨСЕНАЛЫ [Көсена:лы] — Гызылетрек районында гуйы. Гүррүң берлишине гөрә, бу ат дава эсасында йүзе чыкяр. Эсеналы (середиң: Э с е н а л ы) гуюсындан сув ичйән оба өз гоңшуларына (Ширмәммет тиресине) бу гуюдан пейдаланмага ругсат бермейәр. Ширмәмметлер зорлук билен ер алып, Эсеналының гапдалындан гуйы газярлар ве «Эсеналы, инди сен көсен» дийип оңа Көсеналы диен ады дакярлар.

КӨСЕШОР [Кө:сешо:р] — Чәрҗев районында (Гарагумда) шорлук, гуйы.

КӨСҮКЛИ — Ашгабат районында (Гарагумда) оба, гуйы; Челекендәки Чокрак диен дагың икинҗи ады, гум.

КӨЧЕАРА [Көчеа:ра] — Гаррыгаладан (Дайнадан) Бәхердене ики дагың арасы билен гидйән ёл, җүлге.

КӨЧЕГУМ — Ашгабат шәхериниң демиргазыгында ве Мары районында (Дашрабат төверегинде) үстүнден ёл гечйән гумлар. Дашрабатдакы Көчегумуң ады Хыва тарыхчысы Агехиниң ишинде гечен асырың башында-да душ гелйәр. Агехи бу ат барада шейле ровяты хем беллəпдир: бир патыша Мургапдан Сарагта яп чекдирипдир, эмма оңа сув чыкмандыр. Яп белент гумуң ортасында көче ялы болуп галыберипдир (МИТТ, II, 438 сах.).

КӨЧЕГҮЗЕР — Кака районында (Мәнеде) Теҗен дерясының дик гүзери, ёл.

КӨЧЕРБАЙЙЫКГЫН [Көчерба:ййыкгын] — Көнеүргенч районында (Пушкинде) ер ады. *Көчербай* — шу ерде яшан газак адамсы; *йыкгын* — сувуң йыкян, гачыны бөвүсйән ери.

КӨЧЕРЯП [Көчеря:п] — Көнеүргенч районында (Советяпда) ябың ады дакылан оба. Середиң: К ө ч е р б а й й ы к г ы н.

КӨШЕГУЧАН [Кө:шегучан] — Гаррыгала районында дагың белент гаясы («көшегиң гачан гаясы»).

КӨШЕКГЫЗЫЛ [Кө:шекгызыл] — Газанҗык районында формасы ве реңки боюнча ат алан даг.

КӨШЕКГЫР [Кө:шекгыр] — Ашгабат районында (Дервезеде) гыр. Середиң: Д ү е г ы р.

КӨШЕКЛИ [Кө:шекли] — Эсенгулы районында (Чекичлерде) ер ады.

КӨШИ [Кө:ши] — Ашгабат районында Ашгабат шәхери билен сеплешип отуран оба. Адың манысы белли дәл. Нусайдан тапылан гадымы язгыда (бизиң эрамыздан өңки II асыр) Багырың якынындакы Кешеши диен үзүмчилик ериң ады тутуляр. М. Е. Массон оны Көшиниң гадымы ады хасаплаяр (Налог, 10 сах.).

КӨШК — 1. Мургап районында (1-нҗи Сухтуда) гадымы галаның (көшгүң) янында ерлешйән оба. 2. Елөтен районында (Эркисадыкда) алаңлык ер. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл (бу ерде көшгүң, галаның ызы ёк).

КӨШКГАЛА [Көшкгала:] — Мургап районында көне гала, гадымы шәхериң орны (ерли илат оңа *Ковсул-Агзам* я-да *Көшк* диййәр).

КӨШМЕКЯП [Көшмекя:п] — Эсенгулы районында (Чалоюкда) колхозың башлыгы Көшмек диен адам тарапындан чекдирилен яп.

КРАВЧЕНКО — Түркменистаның арачәк районларының биринде застава. Леонид Кравченко 1930-нҗы йылың гүйзүнде басмачылара гаршы гайдувсыз гөрешен ве сөвешде вепат болан адам («Агитаторың блокноты», 1966, № 2).

КРАСНОВОДСК — республиканың гүнбатарында область, район, Каспи деңзиниң кенарында Орта Азияның деңиз дервезеси хасапланян шәхер, демир ёл станциясы, порт. Рус дилинде бу ат «гызыл сув» диен маныны аңладяр (середиң: Г ы з ы л с у в). Харбы гала хөкмүнде Красноводск Пётр 1-нҗиниң буйругы билен Бекович-Черкасскиниң гошунлары тарапындан 1716-нҗы йылың 3-нҗи

ноябрында хәзирки Гызылсув посёлогының орнунда дөредилйәр ве оңа Гызылсув диен адың русча варианты дакыляр. Соңра бу гала ташланяр. 1869-нҗы йылың 5-нҗи ноябрында полковник Столетовың гошунлары Шагадам диен ерде гала салып, оңа хем өңки галаның адыны дакярлар. Яшулулар шәхере хәзир хем Шагадам диййәрлер.

КРАСНОВОДСК БҮТИНСОЮЗ ОРНИТОЛОГИК ГОРУГХАНАСЫ — Каспи деңзиниң гүндогар кенарында гушлары горап сакламак максады билен дөредилен горугхана (онуң сув ве гуры ер боюнча умумы мейданы 270 мүң *га* чемесидир).

КРУГЛЫЙ — Түркменгала районында (Кеминеде) Тегелеккөлүң якынында ерлешйән оба. Русча бу көле *Круглый* («тегелек») дийилйәр.

КУВВАТ [Кувва:т] — Калинин районында (Гызылергенекде) оба. *Кувват (хуват)* — тире ады.

КУДРЯВАЯ — Красноводск районында Уфраның якынындакы даг. Русча *кудрявая* — «өркүч-өркүч, гасын-гасын» (даг) диймекдир.

КУЙБЫШЕВ — Гаррыгала ве Елөтен районларында гөрнүкли партия ве дөвлет ишгәри В. В. Куйбышевиң ады дакылан обалар.

КУЛЫЕВ — *сер.* **Өвезберди Кулыев.**

КУЛЫЕВА — *сер.* **Эне Кулыева.**

КУРКУЛАБ — Гөкдепе районында (Көпетдагда) оба, чешме. Түркменлер оңа *Гылгылав*, шу ерде яшаян молокан (малаган) руслары болса *Куркулаб* диййәрлер. Середиң: Г ы л г ы л а в.

КУХЕНЕК — Гарагумда Узбоюң угрунда даг. Бу сөз парсларың *кухек* («дагҗагаз») диен сөзүниң үйтгән гөрнүши болса герек. Оңа *Өвенек* хем диййәрлер.

КҮЙЗЕДАШ [Күйзеда:ш] — Гызыларбат районында (Бендесенде) күйзе ялы тебигы дашлара бай депе.

КҮЙЗЕКҮП — Красноводск — Гызылгая аралыкда (Терсаканда) җар, күйзә меңзеш сувятак. Сувуң ялчы дашы оюп, сувятак эмеле гетирен ерлерине *күп* дийилйәр.

КҮЙЗЕЛИ — Векилбазар районында (Гарагумда) гуйы. 1967-нҗи йылда шу гуйы газылян вагты онуң ичинден кичи күйзе чыкыпдыр.

КҮЙЗЕЛИГЫР — Вас төверегинде гыр. Яшулуларың кәбирлери гырда күйзе дөвүклериниң көпдүги үчин, ене бирнәчелери хем гырдан күйзе ясалян тоюн алнандыгы үчин, оңа шейле адың галандыгыны гүррүң берйәрлер.

КҮЙЗЕЛИДЕПЕ — Гаррыгала посёлогының гүнортасында археологик әхмиетли депе.

КҮЙЗЕШӨВҮР — Красноводск районында (Гызылгаяда) отурымлы ер, гырың ве гумуң аралыгында газылан гуйы. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

КҮЙКИ — Гызылетрек районында формасына гөрә ат алан депе, даг.

КҮКРЕК — Гүндогар Гарагумда улы гыр, оба, гуйы. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл. Яшулулар оны сувуң аҗылыгы, малың ичини гечирйәнлиги билен багланышдырярлар.

КҮКҮРТ — Красноводск районында (Гарабогазың гүнорта кенарында) гуйы, өвлүйә, күкүртли депе.

КҮКҮРТҖЕ — Эсенгулы районында (Аҗыяпда) күкүртли депе.

КҮКҮРТ ЗАВОДЫ — Ашгабат районында (Меркези Гарагумда) 1929-нҗы йылың 17-нҗи майында дүйби тутулан посёлок (онуң орнуна өң *Кыркчулба, Гарагум* ве *Зәкли* дийилйән экен). Күкүрт алнандыгы ве күкүрт флотацион-байлашдырыҗы фабригиниң ишләнлиги үчин, оңа шейле ат дакылыпдыр.

КҮКҮРТЛИ — 1. Дарганата районында газлы ер, газчылар посёлогы (онуң орнунының өңки ады *Кәтменчи*). Посёлога ве бу газлы ере Амыдеряның сагындакы Күкүртли диен депәниң ады дакылыпдыр. 2. Красноводск районында (Сөйлүде) күкүртли ер, гуйы, гая. 3. Газанҗык районында (Күрендагда) күкүртли чешме, дере.

КҮКҮРТЛИБИЛ [Күкүртлиби:л] — Газанҗык районында (Дәнеата — Гумдаг төверекде) күкүртли ер, белентлик. *Бил* сөзи барада середиң: А к б и л.

КҮКҮРТЛИЁЛ [Күкүртлиё:л] — Газанҗык районында Күкүртлибилиң үстүнден гечйән ёл.

КҮЛАЛЛАР [Күла:ллар] — Дәнев районында оба. *Күлал* — Амыдеря бойларындакы түркмен геплешиклеринде «күйзегәр» манысында уланыляр. Обаның адамлары күлалчылык билен мешгул болупдырлар.

КҮЛАЛЛЫ [Күла:ллы] — Халач районында оба. *Күлал* — «күйзегәр».

КҮЛДЕПЕ — Чаршаңңы районында (Көйтенде ве Гарлыкда) топрагының реңкине гөрә ат алан депелер, гиң мейдан.

КҮЛЕ — Ленин районында (Атаяпда) оба. *Күле* — тире ады.

КҮЛЕБУРУН — Гаррыгала районында формасына гөрә ат алан дагың бурны, даг.

КҮЛЕЗАВ [Күлеза:в] — Гаррыгала районында дагың келте («күле») завы. *Зав* сөзи барада середиң: З а в.

КҮЛЕСУВ — Җебел төверегинде Каспи деңзиниң айлагы. *Күле* — «гысга».

КҮЛЕЯП [Күлея:п] — Ленин районында Күле обасына барян яп.

КҮЛЕЯПБОЙЫ [Күлея:пбойы] — Ленин районында (Тәзедурмушда) Күлеябың боюндакы оба.

КҮЛЛИ — Сакарчәге районында (Чашгында) гуран көлүң гара топраклы еринден орун алан оба.

КҮЛЛҮДЕРЕ — Тагтабазар районында гара топраклы дере.

КҮЛЛҮҖЕ — Гызылетрек районында Этрегиң олумы. Ол топрагының реңкине гөрә шейле ат алыпдыр.

КҮМЕЛИ — Ашгабат районында (Гарагумда) оба, гуйы; Гаррыгала районында (Чендирде) көне отурымлы ер, чешме, дере, мал ятагы; Гызыларбат районында (Хожагалада) күмели дере; Ёлөтен ве Мары районларында (Гарагумда) гуюлар.

КҮМЕЛИДЕРЕ — Гаррыгала районында (Дайнада) гаясы үстүңе абанып дуран дере.

КҮМЕЛИОЛУМ — Гызылетрек районында (Шарлавукда) Этрегиң олумы, гүзери, күмели ер.

КҮМЕЛИЯТАК — Бәхерден районында (Нохурда) күмеси ве мал ятагы болан дере, чешме.

КҮММЕТЛИ — Тагта районында (Ягтылыкда) оба. *Күмм*ет — «гүммез».

КҮММЕЧИЯП [Күммечия:п] — Калинин районында (Бирлешикде) яп. *Күммечи* — тире ады («күмечи»).

КҮМҮШДАШ [Күмүшда:ш] — Бәхерден районында (Нохурда) ак дашлы, мермерли даг.

КҮМҮШДЕПЕ — Сакарчәге районында (Кесеяпда) оба, депе. Бу ат тапынды билен баглы болса герек. Ёлөтенли яшулулар өң шу ерде сарыкларың җаныбег тиресинден Вепа Солтан диен догумлы адамың яшандыгыны ве тойда шу депәниң үстүнде отуран илата күмүш пул сечендигини, шу вакадан соң хем депә шейле адың галандыгыны гүррүң берйәрлер.

КҮМҮШКӘРИЗ [Күмүшкә:риз] — Бәхерден районында (Арчманда) кәриз. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл. Шу ерде өң А л т ы н к ә р и з хем болупдыр.

КҮМҮШЛИОЙ [Күмүшлио:й] — Гарабекевүл районында (Гарагумда) ер ады, гуйы. Бу ат шол ойдан тапылан затлар (күмүш пул) билен багланышыклы йүзе чыкан болса герек.

КҮМҮШЛИЧАЙ [Күмүшлича:й] — Кичи Балканда дере, күкүртли чешме. Булара шу ердәки галаның ады дакылыпдыр, галаның ады, әхтимал, тапындылар билен багланышыклы болса герек.

КҮМҮШХОҖА — Теҗен районында ер ады, өвлүйә. *Күмүш хоҗа* — революцияның өң янында шу ерде өлдүрилен адамың ады.

КҮНДЕАРЫК [Күндеа:рык] — Фарап районында күндели (төңңели) ерден чекилен арык.

КҮНДЕЛАН [Күндела:н] — Гарыгала районында (Геркезде) даг. Бу ат «кесе даг» диен маныда болса герек. Середиң: К ө н д е л е н.

КҮНДҮКЧИ — Чәрҗев областында (Обручев сәхрасының гүнорта-

гүндогарында) гуйы, гыр. Бу ады «күндүкчиниң гуюсы» ве «күндүк тапылан гуйы» дийип, ики хили дүшүндирйәрлер.

КҮНҖЕК — Чаршаңңы районында (Гарлыкда) Җумалак, Гарадаг ве Карраха диен үч дагың эмеле гетирйән күнҗегинде ерлешйән оба. Хәзир бу ерде калий заводының дүйби тутуляр ве посёлок гуруляр.

КҮНҖҮГӨЛ [Күнҗүгө:л] — Көнеүргенч районында (Чәгеясгада) төверегине күнҗи экилен көл (ерли геплешикде *гөл*).

КҮНҖҮЛИДЕПЕ — Ашгабат районында (Багырда) археологик әхмиетли депе.

КҮНҖҮРАБАТ [Күнҗүраба:т] — Теҗен районында Теҗенстрой посёлогына гарашлы илатлы пункт, деряның чеп кенарында өң төверегине күнҗи экилен рабат, кервенсарай.

КҮҢРЕЛИ — Сарагт районында (Батхызда) гуйы, чешме; Тагта районында (Бедиркентде) гала, диң. *Күңре* — гадымы галаларың, ховлуларың бурчларында салнан гаравулханалары ве атышханалары аңладян сөздүр. Хәзир ховлының бурчунда безег үчин эдилйән сүтүнҗиклере *күңре* дийилйәр. Сарагтдакы гуйының янындан аймакларыңкы хасап эдилйән ерасты җай тапылды. Өң шу ерде күңрели җай (гаравулхана) хем бар болмага чемели.

КҮПЛҮДЕРЕ — Гаррыгала районында (Чендирде) ховданлы дере. *Күп* — «сув сакланян чукур».

КҮРЕГЕНДАГ [Күрегенда:г] — Керкичи — Мукры аралыкда ерлешйән даг. Ерли илат бу ады Эмир Темир Күрегениң (Темирлеңиң) ады билен багланышдыряр, ягны шу дагда Темирлеңиң ставкасының (штабының) ерлешендигини, хатда Пулзындан онуң зынданының боландыгыны гүррүң берйәрлер. Темирлеңиң берлас тиресиниң көрекен шахасындандыгыны, *көрекен* диен сөзүң хем «аҗайып» диен манындадыгыны Г. Вамбери беллейәр (*Г. Вамбери.* История Бохары или Трансоксании. Спб., 1873, 182 сах.).

КҮРЕЛИ — Түркменгала районында (Дайханда) Күрелиойда ерлешйән оба; Ёлөтен районында (Ёкары Сухтуда) оба, күрели гуйы.

КҮРЕЛИАҖЫ [Күрелиа:җы] — Тагтабазар районында (Кейикгырда) ер ады, ажы сувлы гуйы. *Күре* — керпич биширилйән йорите печь (ТДС, 404 сах.).

КҮРЕЛИДЕПЕ — Гүнбатар Түркменистанда үстүнде күре болан гыр.

КҮРЕЛИОЙ [Күрелио:й] — Түркменгала районында (Дайханда) күреси болан ер, ой.

КҮРЕНГАЛА [Күренгала:] — Кака районында (Артыкда) оба, гала. Бу адың «хатар гала», «көп гала» диен маныда болмагы мүмкиндир. Галаның ады XIX асырың башында-да душ гелйәр (МИТТ, II, 385 сах.).

КҮРЕНДАГ [Күренда:г] — Газанҗык районында даг. Бу ады «хатар даг» дийип дүшүндирйәрлер. Н. Помма шейле язяр: «Күрендаг — улулы-кичили хатар кервен ялы гөрүнйәр. Олара хас голайлашсаң велин, күрен-күрен гара өйлер ялы гүммезекләп, гадымы хүҗрелери ядыңа саляр... Бу даглара Зынҗырлы я-да Өркүчли даглар-да диййәрлер» (*Н. Помма.* Йылдыз дагы. — «Эдебият ве сунгат», 5.2.1969). Бу ат гечен асырың башында-да душ гелйәр (МИТТ, II, 395 сах.).

КҮРРЕАРЫК [Күррea:рык] — Сакар районында (Хожаинебегде) арык. Күрре — тире ады. Шу ерде Э ш е г а р ы к хем бар.

КҮРРЕГУЙЫ — Бәхерден районында (Гарагумда) гуйы. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

КҮРТ — Йыланлы районында (Гызылда) оба. *Күрт* — гарадашлы тиреси.

КҮРТАЛДАН [Күрта:лда:н] — Теҗен районында (Гарагумда) гуйы. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

КҮРТБУКАН — Гөкдепе районының 3-нҗи Гөкдепе обасында чуң дере.

КҮРТЛҮБИЛ [Күртлүби:л] — Красноводск районында (Җебел — Огланлы арада) бил болуп дуран улы гыр (*бил* сөзи барада середиң: А к б и л). Бу ат «күртагачлы бил»

диен манызадыр, чүнки бу ерде *күртагач* диен гызыл йылгына меңзеш өсүмлик битйәр. Ерли малдарлар күртагаҗы малларың өтле кеселини бежермекде эм хөкмүнде уланярлар. Бу ады «күкүртли бил» дийип дүшүндирйәнлер хем бар.

КҮРТӨЛЕН — Гаррыгала районында (Магтымгалада) дере, дагың говагы. Шу асырың башларында 7 саны күрт огурлыга гелйәр, эмма олар Какаҗык мерген ве шу ерде яшаян руслар тарапындан тутулып, шол дереде өлдүрилйәр.

КҮРТҮШАТА — Гүнбатар Гарагумда (Үнзүң боюнда) археологик әхмиетли гүммезли ер, өвлүйә. *Күртүш* — шу ерде җайланан адамың ады (я-да лакамы). Үстүне сандык ялы даш гойлан Күртүшата (Күртүшбаба) мазарында хыдырили тайпасының тиребашысы болан ве өң шу ерде яшан Хыдыр Чора (Җора) диен адамың җайланан болмагы мүмкиндир (*Юсупов*, 1975, 96 сах.). Гумлулар Күртүши ири малың пири хасаплаярлар ве шу ердәки дузлы, күкүртли сува готур дүелери ювярлар. «*К ү р т ү ш и чагырсаң, готур гүм болар*» (Моллаораз шахыр).

КҮРТЧАПЫК — Мары районында (Мүлкүчүругда) оба (оңа *Йайла* я-да *Йайлагараахмет* хем диййәрлер). *Күрт* ве *чапык* — тире атлары.

КҮРТЧЫРЛА — Бәхерден районында (Гарагумда) ер ады, гуйы. *Күрт* — әхтимал, тире ады.

КҮРТЯП [Күртя:п] — Мары районында (Мүлкүчүругда) яп. *Күрт* — тире ады.

КҮРҮЖДЕЙ — Гаррыгала районында оба. Адың манысы белли дәл. Оны *гүрҗи дех* — «грузин обасы» ве «гүрҗи тиресиниң обасы» дийип дүшүндирйәрлер.

КЫБЛА ГАРАМАЗЫ — *сер.* **Гарамазы.**

КЫЛОВАТ — Дашховуз областында Өзбегистаның ве Түркменистаның ерлерини суваряи яп. 1940-нжы йылда ики доганлык республиканың зәхметкешлери тарп ве боз ерлери суварамак, ондан ёкары хасыл алмак үчин, яп газдылар ве оңа *Кылабат* («абат эт») дийип ат гойдулар. Соңра халк арасында бу ат Кыловада өврүлип гитди («Фан ве турмуш», 1975, № 4, 19 сах.).

КЫНГАЧАН — Мары районында (Акыбайда) ер ады, депе. *Кын* (*Кынна, Гынна*) — әхтимал, гыз ады. Бу ады «гыз гачан» дийип дүшүндирйәрлер.

КЫРАНЧЛЫ — *сер.* **Кырачлы.**

КЫРАЧ [Кыра:ч] — Фарап районында оба. *Кырач* — тире ады. Я. Р. Винниковың пикириче, бу тирәниң ады «кырк ач» диен маныны аңладяр, чүнки 300 йыл мундан өң, Маңгышлакдан 40 саны гарып (ач) машгала шу ере гөчүп гелйәр, олара Кырк ач (Кырга:ч<Кырач) дийип ат берйәрлер (*Винников*, 28—29 сах.).

КЫРАЧЛЫ [Кыра:члы] — Дарганата районында (Хоҗалыкда) оба. *Кырач* — тире ады. Бу сөз ерли геплешикде *Кыранч* гөрнүшинде хем уланыляр.

КЫРАЧХАНЯП [Кыра:чха:ня:п] — Дарганата районында канал. Бу ат «Кырачлы обасының ичинден гечйән Ханяп» диен манызадыр.

КЫРК — **1.** Тельман районында (Гөкчәгеде) оба (оңа *Метҗитлиоба* хем дийилйәр). *Кырк* — тире ады. **2.** Гарагумда Кыркгулач диен гуйының якынында ерлешйән гыр.

КЫРК АК ЭШЕКЛИ — Ёлөтен районында (Гарагумда) гадымы ябың угры, судуры. «Бу ябың мирабының 40 ак эшеги боланмыш» дийип гүррүң берйәрлер. Мукры тирели яшулуларың гүррүңлерине гөрә, *кырк ак эшекли* мукруларың мифик мирабының ады (лакамы) болмалы. Деңешдириң: К ы р к э ш е г и ң а л а ң ы.

КЫРКАЛАН — Сакарчәге районындакы Гызылгумуң бир бөлеги. алаңлык гум; Түркменгала районында (Йылдызда) оба, алаңлы ер.

КЫРКБӘШ [Кыркбә:ш] — Түркменгала районында (Дайханда) номерленен оба. Середиң: А л т м ы ш-2.

КЫРКГАРА — Тельман районында (Томмакяпда) оба. *Кырк* ве *хара* (*ха:ра*) — тире атлары. *Хара* сөзи соңра *гара* гөрнүшине гечипдир.

КЫРКГУЙЫ — Кака, Тагта ве

Тагтабазар районларында (Гарагумда) обалар, энчеме гуюсы болан ерлер (Тагтадакы гуюлара *Кыркаҗы* хем дийилйәр); Байрамалы ве Газанҗык районларында (Гарагумда) көп гуюлы ерлер.

КЫРКГУЛАЧ — Байрамалы, Газанҗык, Гарабекевүл, Красноводск, Мары, Сарагт районларында чуңлугы 40 гулач болан гуюлар.

КЫРКГЫЗ [Кыркгы:з] — Тагта районында (Бедиркентде) оба; Гаррыгала, Көнеүргенч, Тагта, Чаршаңңы районларында ер атлары. Бу атлар дини ровайтлар билен багланышдырыляр. Чаршаңңы районындакы (Көйтендагдакы) Кыркгыз диен ерде кир ювулян тагаралары, сыкылып гойлан эгинбашлары яда салян дашларың бардыгы үчин, ол ер шейле ат аляр. Ерли илат арасында: «Кыркгыз» диен гарагалпак дессанының вакалары Көйтенде болуп гечипдир, Кыркгыз диен ер хем шол 40 гызың меканымыш» диен ровайт бар. Руханылар бу ады өзлериче дүшүндирипдирлер, ягны оларың тосламасына гөрә, кир ювуп отуран 40 гызың янына молла гелйәр ве йүзлерини япынмандыклары үчин, олары даша өврүйәр. Бу, элбетде, нәдогрудыр. Кыркгыз диен ерлере ве онуң Чилдухтаран диен парс-тәҗик вариантына Өзбегистанда, Тәҗигистанда хем душ гелйәрис. Чилдухтар диен ер Тагтабазар районында хем бар. Бу атларың әхлиси барада хем дүрли дини ровайтлар дөредилипдир. Гадымы сөзлүклерде Чилдухтаран сөзүне «өлүм гуюсы», ягны гүнәли аялларың ташланян гуюсы дийип дүшүндириш берлипдир (Лексика узбекских диалектов. Ташкент, 1966, 299 сах.).

КЫРКГЫЗЙИТЕН [Кыркгы:зйитен] — Бәхерден районында Сүнче сувунуң гөзбашы, говак. Ровайта гөрә, шол говакда 40 гыз йитенмиш.

КЫРКГЫЗОЙ [Кыркгы:зо:й] — Көнеүргенч районында (Дерялыкда) оба, гиң мейдан, совхоз, өвлүйә. Середиң: К ы р к г ы з.

КЫРКДЕПЕ — Гарагум районында (Гадыряпда) гадымы гала. Онуң диварларында горанмак үчин аматлы 40 саны диң болупдыр (*Д. Дурдыев. Кырк-Депе.* — Труды ин-та истории, археол. и этногр, V. 1959, 123 сах.). Деңешдириң: Ч и л б у р ч.

КЫРКДЕПИК — Пенди оазисинде байырлыкдан чекилен яп. Оңа сув чыкармак үчин, 40 депик газыпдырлар (көп депипдирлер).

КЫРКДЕШИК — Октябрь районында Түнүдеряның саг кенарындакы керт гаяда көп говаклы ер (ягычылык дөврүлеринде бу говакларың гачыбаталга ве яшайыш җайы болуп хызмат эдендигини гүррүң берйәрлер). Топонимияда *кырк* сөзи, аглаба, «көп», «өрән көп» манысындакы сакраментал саны билдирйәр (Кыркдешикде 80 чемеси говак бар).

КЫРКДИН — Гарагум районында (Гөрелдеде) гадымы гала; Мары районында (Акыбайда) депе, гуйы, токай. Середиң: К ы р к д е п е, Ч и л б у р ч.

КЫРКИШИК [Кырки:шик] — Байрамалы районында бөврек санаториси ерлешйән көп гапылы овадан җайың ерли ады; Түркменгала ве Чәрҗев районларында (Ягтыда ве Киштиванда) обалар, көп гапылы җайлар, галалар.

КЫРКЙЫЛЛЫК — Халач районында (Гарагумда) Октябрың 40 йыллыгында ат дакылан гуйы.

КЫРККАК — Гөкдепе районында (Новада) сув йыгнаняи көп чукурлы ялчы даг.

КЫРККЕЛЕМЕ — Ёлөтен районында (Мургабың боюнда) ер ады. *Келеме* — дөрт сув, ягны 12 сагатлык сув нобаты (ТДС, 374 сах.). Өң бу ер 40 келемелик мейдан болмага чемели.

КЫРККЕПБЕ — Дәнев районында (Бойнуузында) илки кырк чемеси кепбе җайда ерлешен оба.

КЫРКОҖАР — Кака районында (Чәчеде) өң оҗары көп болан гум.

КЫРКОЙЫ [Кырко:йы] — Ленин ве Калинин районларында (Тәзедурмушда ве Зәхметкешде) гиң мейданлар. *Кырк* — тире ады.

КЫРКӨЙЛИ — Хоҗамбаз районында (Кировда) оба. *Кыркөйли* — тире ады. Я. Р. Винниковың пикириче, XVII асырың башларында Мургап

оазисинден Амыдеря бойларына 40 хоҗалык гөчүп гелйәр ве аймакларың арасындакы бош ерден орун аляр. Отурымлы илат олары кыркөйлүлер дийип атландыряр (*Винников,* 39—40 сах.).

КЫРКСЕКИЗ — Красноводск районында (Түвергырың гүнбатарында) чуңлугы 25 гулач гуйы, гадымы отурымлы ер, өвлүйә. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл. Кәбир яшулулар бир чозушда 48 адамың өлдүрилип, шу ерде җайланандыгы үчин, илки өвлүйә шейле ат берлендигини айдярлар.

КЫРКТЫЛЛАЛЫК [Кырктылла:лык] — Көнеүргенч районында (Октябрда) гиң мейдан. Ере хусусы эечилигиң довам эдйән дөврүнде, бу ери 40 тылла пула сатын алыпдырлар. Деңешдириң: Й ү з т ы л л а л ы к.

КЫРКХАЛТА — Сакар районында (Көларыкда) оба. *Кыркхалта* — тире ады.

КЫРКЧУЛБА — Ашгабат районында Күкүрт заводы посёлогының орнуның өңки ады. *Чулба* — «депе» диймекдир (середиң: Г а р а ч у л б а). Депәниң көпдүги үчин (оларың саны 100 чемеси бар), булара шейле ат галыпдыр. Гечен асырың ахырларындан башлап, яңы-якынлара чепли бу чулбаларың көпүсинден күкүрт алныпдыр.

КЫРКЪЕДИ — Түркменгала районында (Дайханда) номерленен оба. Середиң: А л т м ы ш-2.

КЫРК ЭШЕГИҢ АЛАҢЫ — Дарганата ве Дәнев районларында гадымы улы каналың угры, судуры, көп алаңлы (депели) райыш. Адың йүзе чыкыш себәби анык белли дәл. Каналың райышының йүзүнде 5—6 ахыра (лайы ашакдан ёкары зыңмак үчин эдилен ерлер) бар, олардан хәли-хәзире чепли улы пиллериң дөвүклери тапыляр. *Кырк эшегиң алаңы* диен көне яп Тәҗигистан ССР-нде-де душ гелйәр. Бу атлар, нәхили-де болса, бир роваят эсасында дөрән болса герек. Ене-де середиң: К ы р к а к э ш е к л и.

КЫРКЯБЫЛЫ — Дашховуз районында (Тәзеярмышда) оба. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

КЫЯСЯРАН]Кыя:ся:ран[— Көнеүргенч районында яп. *Кыяс* — адам ады.

КӘДИКЕСЕР [Кә:дикесер] — Сакар районында (Талханбазарда) улы депе. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл (мегерем, тире ады).

КӘДИЛИ [Кә:дили] — Ашгабат районында (Гарагумда) оба, якынында кәди экилен гуйы.

КӘЗГӘДИК [Кә:згә:дик] — Тагтабазар районында (Чкаловда) отурымлы ер, өң оба. *Кәз* сөзүниң манысы белли дәл (белки, Гезгәдик?).

КӘКИЛИК [Кә:килик] — Гызыларбат районында (Завда) кәкиликли дере.

КӘКИЛИКЛИ [Кә:киликли] — Саят районында (Гарагумда) гуйы, кәкилиги көп болан ой.

КӘЛ [Кә:л] — Теҗен, Киров районларында улы кәл ве онуң угрундакы ерлер.

КӘЛАҖЫ [Кә:ла:җы] — Байрамалы районында (Гарагумда) кәлиң угрунда газылан аҗы сувлы гуйы, оба.

КӘЛЧЕ [Кә:лче] — Түркменгала районындакы Зәхмет станциясының өңки ады; Хоҗамбаз районында (Гултакда) кәл, онуң угрунда газылан гуйы.

КӘНБАБА [Кә:нба:ба] — Тагтабазар районында дузлы ер (дуз кәни), өвлүйә. *Баба* — мукаддес ерлериң, өвлүйәлериң адына гошулян сөз.

КӘНСАЙ [Кә:нсай] — Чаршаңңы районында (Говурдакда) дуз кәниниң янындан гечйән сай (сил сувуның угры, кәл).

КӘРИЗ [Кә:риз] — Небитдаг шәхерине гарашлы оба (кәризи болан бу оба Б а ш к ә р и з ве А я к к ә р и з диен ики бөлекден дуряр); Ашгабат районында (Көшүде) Угурлы ханың кәризиниң янындан гөчүп гелен оба; Сарагт районында (Батхызда) оба, кәриз (оңа өң Теке хан эелик эдипдир, хатда кәризиң сувы бол вагтында, бу ере күнҗи ве бейлеки экинлер хем экилипдир); Гызыларбат районында (Хоҗагалада) кәриз. *Кәриз* — ерасты сувлары экеранчылыкда пейдаланмак үчин, даг этеклериндәки япгыт дүзлүклерде газылян гуюларың системасы. С. Караев бу сөзи *хак — риз* — «топрак дөкмек» дийип терҗиме эдйәр («Мехнат ве турмуш» 1973, №3, 19 сах.). Кәриз гуюлары онларча болуп, оларың белентде ерлешйәнлериниң сувы ерасты галерея, тоннель аркалы ашакы гуюлара акдырыляр.

КӘРИЗЕК [Кә:ризек] — Ашгабат — Гөкдепе аралыкда гиң дүзлүк, өң оба, чешме («кәриз ялы чешмеҗик»).

КӘСЕДӨВЛЕН [Кә:седөвлен] — Газанҗык районында (Исгендерде) даг. Оңа нәме себәпден бейле ат галандыгы белли дәл.

КӘСИМАҢ [Кә:сима:ң] — Челекенде гум. *Кәсим* — адам ады; ерли геплешикде *аң* — «аңңат» диймекдир.

КӘТМЕНДӨВДИ [Кә:тмендөвди] — Дәнев районында (Гызылйылдызда) оба. Я. Р. Винников кәтмендөвдини салыр тиреси хасап эдйәр (*Винников,* 27 сах.).

КӘТМЕНЛИ [Кә:тменли] — Дашховуз районында (Кетлиде) оба (онуң икинҗи ады *Тогсанчәръек*). *Кәтменли* — тире ады.

КӘТМЕНЧИБАБА [Кә:тменчиба:ба] — Дарганата районында ер ады. Оңа шол ердәки өвлүйәниң ады дакылыпдыр.

КӘШИРЛИГАЛА [Кә:ширлигала:] — Кака районында гала (гадымы Абыверт шәхериниң бир бөлеги). Бу ат галаның янында гөк экинлериң (шол санда кәшириң) көп экилендиги билен багланышыклы дөрән болса герек.

Л

ЛАВАК — Калинин районында демир ёл станциясы, өң порт. *Лавак* — адам ады. Революцияның өң йылларында Лавак Сапар атлы бай газак Амыдеряның гечелгесинде чайхана ачяр, оңа *Лавагың чайханасы* диен ат галяр. Лавак хас байлашыберенсоң, шол ерде водокачка гурдуряр ве бирнәче гектар ери өзлешдирйәр. Совет дөврүнде шол ердәки порта, соңра болса демир ёл станциясына хем шу ат дакыляр.

ЛАВАКЛЫ — Тельман районында (Гулабияда) Лавакдан гөчүп гелен лериң обасы.

ЛАВЗАНТАКЫР — Красноводск районында (Гөкдере — Гызылгая аралыкда) гыралары гаялы тегелек улы такыр. *Лавзан* сөзүниң манысы белли дәл. Середиң: Д ө в д а н.

ЛАВКАР — Тагтабазар районында XIII асырда монголлар тарапындан юмрулан, хәзир болса Сарыязы сув ховданының ашагында галан гадымы шәхериң харабалары (оңа *Асадабат* хем дийилйәр). Адың манысы белли дәл. Ас-Сам'ани (XII асыр) бу ады *Лукар,* Якут (XIII асыр) болса *Лаукар* гөрнүшлеринде уланыпдырлар (МИТТ, I, 340 сах.).

ЛАГЫМ — Фарап районының Осты обасында бир, Хоҗакенепси обасында дөрт саны лагым, сувөтүк. Гаяның, гырың бейлеки тарапына деряның сувуны гечирмек үчин беҗерилен ерасты сувөтүге (кәризе меңзеш тоннеле) *лагым* дийилйәр. Узын лагымлары газмагы ве арассаламагы еңиллешдирмек үчин, онуң 1—2—3 ериңден диклигине гуйы ялы дешик (түм) эдилйәр.

ЛАЙКАК [Ла:йкак] — Хоҗамбаз районында Гаршы каналының икинҗи насос станциясы, оба, өң шу ердәки гуюлар ве лайлы как.

ЛАЙЛЫЙИЙШМЕ [Ла:йлыйийшме] — Меркези Гарагумда такыр, лайлы гуйы. *Ийшме* — «пешемек», «ярмак», «бөвүсмек» манысындакы *ийшмек* сөзүнден эмеле гелип, гумуң пес ерлеринде эл я-да йөнекей гурал билен сәхелче газылып, сув алынян чукурлары аңладяр. Булара *чермеме* хем дийилйәр. Ийшмелериң сувы көпленч

сүйжи боляр. Середиң: Гызылсув.

ЛАЙХАНА [Ла:йха:на] — Саят районында (Човдурда) оба, өң батгалы ер.

ЛАМ БАНКАСЫ — Каспи деңзиниң ичинде небит алынян ер, эстакада.

ЛАММА — Гарабекевүл районында оба (хәзирки ады *Сейди*); Небитдагда Ламмабурун гершиниң өң янында ерлешен депе (хәзир ол дүзленди); Керки районында (Гарагумда) гуйы. Бу атларың әхлиси *ламма* тиресиниң ады билен багланышыклыдыр. Яшулулар *ламма* ве *чаршаңңы* тирелерини доган хасаплаярлар. Абылгазы булары Инелгазының агтыклары эдип гөркезйәр (*Кононов.* Родословная, 73 сах.).

ЛАММАБУРУН — Небитдагда Улы Балканың бир бөлеги. Бу ат *ламма* тиреси билен багланышыклыдыр.

ЛАР [Ла:р] — Тагта районында канал (оңа *Ахмедарна* ве *Тәзеяп* хем дийилйәр). Ёмут диалектиниң демиргазык геплешигинде *лар* сөзи ойлары, үстүнден сув акан көллери, гүнбатар геплешигинде болса ягыш сувуны йыгнамак үчин жайларың даш бурчундан бежерилйән цемент ховданлары аңладяр. Көне тәжик дилинде-де эмели ве тебигы акын угурларына, яплара, жарлара *лар* дийилипдир (Фарханг, I, 593 сах.).

ЛАЧЫНГАЯ [Ла:чынгая] — Бәхерден районында (Нохурда) лачыны көп гая, дере, чешме.

ЛЕБАБЫ [Леба:бы] — Сакар районында (Сыядагсакарда) оба, арык. *Лебабы* — сакар тиреси (*Винников,* 54 сах.).

ЛЕБАП [Леба:п] — Амыдеряның орта акымында оазис; Дарганата районында шу оазисиң ады дакылан посёлок. *Лебап* — парсларың *леб* («яка», «кенар») ве *аб* («сув») сөзлеринден эмеле гелип, «сувуң кенары» диен манyны аңладяр. Бу ады шахыр Р. Сейидов хас говы дүшүндирйәр. *«Леб» — якадыр, «аб»-да — сув, Амыдеряң бойы бу.*

Лебап сөзүне Сейдиниң эсерлеринде хем душ гелйәрис: *Көп эшретли Лебап диен, Бир гадырдандан айрылдык.*

ЛЕБЯП [Лебя:п] — Көнеүргенч районында (Пушкинде) яп («кенардакы яп», «каналың кенарындан чекилен яп?»).

ЛЕГЛЕК — Дарганата районында (Дүебоюнда) төвереги гыр билен гуршалан гиң мейдан. Шу ерде 3 дүйп агач бар, өң шоларың үстүнде леглек хөвүртге эдинйән экен.

ЛЕЙИНДЕПЕ — Гаррыгала районында тоюнлы депе. Ерли геплешикде *лейин* сөзи тоюндан болан шыкгы палчыгы аңладяр.

ЛЕЙЛИМКЕН — Чаршаңңы районында (Көйтендагда) оба. Бу ат ерли геплешикдәки *ләлим, ләллим* («дүме», «дүме экеранчылыгы») ве *кент* («оба») сөзлеринден эмеле гелип, «дүме экйәнлериң обасы» диен манyны аңладяр ве обаның тебигы-хожалык шертлери билен багланышыклы йүзе чыкяр. Тәжиклер хем дүмә *лалмий* диййәрлер (Фарханг, I, 592 сах.). Ерли илат бу ады «лагыл», ягны «лагыл ялы гызыл дузуң меканы» дийип хем дүшүндирйәр. Бу сөз барада хас долурак середиң: «ТЯ», 1973, № 1, 22 сах.

ЛЕҢГЕР — Сакарчәге районында (Тагтабазар чөлүнде) оба, гуйы (бу ады *Лекго:р* гөрнүшинде-де айдярлар). Адың манысы белли дәл, кәбир яшулулар оны лебаплы Лекгер ханың газдыран гуюсы диййәрлер. Бу адың шу якында ерлешен гадымы Лавкар шәхери билен багланышыклы болмагы-да мүмкиндир. Середиң: Лавкар.

ЛЕНИН — Дашховуз областында район ве посёлок (өңки ады Акдепе); Ашгабат шәхериниң бир районы; Байрамалы, Тагта ве Хожамбаз районларында обалар. Буларың әхлисине бейик сердар В. И. Лениниң ады дакылды.

ЛЕНИНГРАД — Октябрь районында совет дөврүнде ат дакылан оба.

ЛЕНИНИЗМ ЁЛЫ — Гәверс районында тәзе ат дакылан совхоз посёлогы.

ЛЕПБЕРДИ — Хожамбаз районында (Гаргалы Сурхуда) оба. *Лепберди* — тире ады.

ЛЕПБЕРДИАРЫК [Лепбердиа:рык] — Хожамбаз районындакы Лепберди обасына барян арык.

ЛЕСХОЗ — Дүрли районларда токай хожалыгында ишлейәнлериң обалары.

ЛИҢЛИҢДЕПЕ — Гарабекевүл районында (Ашгалыда) улы гала. Адың манысы белли дәл, оны белент ве дик депәниң үстүнден ашак дүшүленде эдилйән херекет («лиңлиңләп йөремек») билен багланышдырярлар.

ЛОВЛАК — Керки районында (Гарагумда) гуйы. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ЛҮКГҮЖЕБЕНТ — Тежен оазисинде Бег каналының галың («лүкги») бенди.

ЛҮТЖЕКЛЕР — Хожамбаз районында (Бурдалыкда) отурымлы ер, өң оба. *Лүтжек* сөзүни «бай», «бай адамларың обасы» дийип дүшүндирйәрлер.

ЛҮШҮЛИ — Гаррыгала районында (Көнекесирде) дере ве чешме. Нохур диалектинде алча, үлжә *лүши* дийилйәр.

ЛҮШҮЛИСУВ — Гаррыгала районында (Көнекесирде ве Дайнада) үлжели, алчалы («лүшүли») дерелер ве чешмелер.

М

МАВЕРАННАХР — Амыдеря ве Сырдеря аралыгының тутуш ады, Амыдеряның саг тарапы. Бу сөз арапча болуп, «деряның аңрысы», «деряның аркасы» диймекдир (*Бартольд.* Ислам, 477 сах.). Рудаки бу адың парсча *Варазруд* («деряның аркасы») формасыны уланыпдыр: *Эгер билмесең пехлеви дил, Мавераннахр аслында Варазруд, бил* (*Хасанов,* 7 сах.). Европа диллерине бу ады *Трансоксания* дийип терҗиме эдипдирлер (*Окс* — Амыдеряның ады, латын дилинде *транс* — «аңры» диймекдир). Классык шахырларың дилинде хем бу ада душ гелйәрис: *Мавераннахрда, Жейхун боюнда, Еди асман, хафт земинде тапылмаз* (Молланепес).

МАВЫСАРЫ [Ма:выса:ры] — Ашгабат районында (Ербентде) гуйы. *Мавы Сары* — адам ады.

МАВЫТЕБЕР [Ма:вытебер] — Мары ве Мургап районларында (Мүлкбагшыда ве 1-нжи Сухтуда) обалар. *Мавы* ве *тебер* — тире атлары.

МАГАЛЛАК — Гәверс районында (Ягтыёлда) депе. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

МАГАЛЛАККАНАЛ — Тежен районында канал. *Магаллак* — «мәхелле» сөзүндендир, чүнки каналың сувы бир тирә дәл-де, көп тирелериң векиллерине («мәхеллә») дегишли болупдыр.

МАГТЫМ — Йыланлы районында (Гүлүстанда) оба; Меркези Гарагумда гуйы. *Магтым* — тире ады.

МАГТЫМГАЛА [Магтымгала:] — Гаррыгала районында оба, XIV асыра дегишли мавзолей, гала; Кака районында магтымларың яшаян обасы, гала; Ашгабат районында (Янбашда) гала.

МАГТЫМГУЛЫ — Векилбазар районында бейик шахыр Магтымгулының ады дакылан оба (өңки ады *Мүлкамаша*). Шейле атдакы оба Ленин районында (Тәзедурмушда) хем бар.

МАГТЫМОЙ [Магтымо:й] — Ленин районында (Тәзеобада) оба. *Ой* сөзи барада середиң: Алилиой. Хыва ханы XIX асырың биринжи ярымында Какадакы магтымлары зор билен Хыва оазисине гөчүрйәр ве олара шу ойдан ер берйәр.

МАГТЫМХАЖЫ — Эсенгулы районында (Чекичлерде) ер ады («Магтым тирели хажының ери?»).

МАДАВ — Гызылетрек районында оба, онуң 25 *км* гүнорта-гүндогарында ерлешйән депе (депәниң ады оба гечипдир). *Мадав* — парсларың *мәдд* — «жошгун» ве *аб* — «сув» сөзлеринден эмеле гелип, «сувуң жошян ери» диен маныны аңладыр, чүнки *Мадав* депеси такырларың ортасында, ягыш сувларының көп үйшйән еринде ерлешйәр (*Е. Атагаррыев.* Дехистаның орта асыр шәхерлери. — «ТЯ», 1970, № 2). Мадавы гадымы Ахур шәхериниң харабалары хасап эдйәрлер (*А. Марущенко.* Существенные поправки. — «Туркменоведение», 1930, № 12). Ерли яшулулар болса оны Гөроглының болан ери диййәрлер ве якын вагтлара ченли шу ерде Гөроглының дашың йүзүне атлы-яраглы чекилен суратының боландыгыны хем гүррүң берйәрлер.

МАЙ — Дәнев районында совет дөврүнде ат дакылан оба (öңки ады *Моек*); Елөтен — Мургап аралыкда газ ожагы (бу ериң өңки ады *Минара*).

МАЙБАЗ — Ленин районында (Тәзедурмушда) оба. Май пагта базасы.

МАЙДА — Калинин районында (Дышкыда) оба. *Майда* — тире ады.

МАЙДӨКҮЛЕН — Красноводск районында оба, гуйы. Газак дилинде *май* — «яг» диймекдир («яг дөкүлен гуйы» я-да «яглы сув»).

МАЙКАРАНДАГ [Майкаранда:г] — Газанжык районында (Исгендерде) япбашып («майкарып») отуран тегелек даг.

МАЙЛЫЖЕҢҢЕЛ — Дашховуз районында оба. *Май* — «сув» манысында болса герек, чүнки арапларың *май (маъ)* сөзи гадымы түрки диллерде хут шу манада уланылыпдыр. Меселем, көне өзбек дилинде Майарык — «улы, сувлы арык» ялы маныларыны аңладыпдыр (*П. Шамсиев, С. Иброхимов.* Узбек классик адабиёти асарлары учун кискача лугат. Тошкент, 1953, 197 сах.). Эгер шейле болса, онда бу ат «сувлы, бол сувлы жеңңел» диен манададыр. *Май* сөзи билен гелйән бейлеки атлар-да бу адың шу манысының хакыката лайыкдыгына гүвә гечйәр. Түркменлерде *Майлы, Майлыхан* диен адам атлары хем болупдыр. Меселем, гечен асырың орталарында Хыва ханына гуллук эден гарачовдур тирели Майлы йүзбашының ады тутуляр. Бу жеңңелиң шейле шахсларың бирине берлен болмагы-да мүмкиндир («Майлының жеңңели»). Бизе мәлим болшуна гөрә, Майлыжеңңелиң ады илкинжи гезек 1812-нжи йылда душ гелйәр (МИТТ, II, 382 сах.).

МАЙЛЫӨЗЕК [Майлыө:зек] — Көнеүргенч районында (Октябрда) оба, көл. *Май* сөзи барада середиң: М а й л ы ж е ң ң е л; *өзек* сөзи сув акан ерлери, көллери аңладяр (деңешдириң: А г ө з). Бу сөз *угуз* сөзи билен асылдашдыр. Ерли яшулулар бу ады «майыл өзек», ягны сувы доңмаян көл дийип хем дүшүндирйәрлер. Көлүң ады 1808-нжи йылда-да бар экен (МИТТ, II, 373 сах.).

МАЙЛЫЧУҢҢУЛ — Дашховуз оазисинде ер ады (ол Майлычуңңул гөрнүшинде 1863-нжи йылда душ гелйәр: МИТТ, II, 607 сах.). Бу ат «сувлы чуңңул» диен манададыр. Онуң Майлыжеңңел сөзүниң нәдогры транскрипциясы болмагы-да мүмкиндир.

МАЙХОР [Майхо:р] — Көнеүргенч районында (Советяпда) оба. *Майхор* — «сувлы» я-да «ягхор» диен манададыр, эмма оба нәме үчин шейле адың галандыгы белли дәл.

МАЛАЙАЖЫ [Малайа:жы] — Тагтабазар районында (Дашкөпрүде) оба, малай лакамлы Назар диен уссаның газан гуюсы.

МАЛАЙЯП [Малайя:п] — Калинин районында Хыва ханының эмелдары Малай чолагың газдыран ябы.

МАЛАРЫК [Ма:ла:рык] — Саят районында (Гызанда) арык.

МАМА [Ма:ма] — Елөтен — Тагтабазар аралыкда улы депе. Шол ерде бир маманың ягышда буюп өлени үчин, оңа шу ат галыпдыр.

МАМАШ—Гарабекевүл районында (Калининде) оба. *Мамаш* — тире ады.

МАМУР [Ма:му:р] — Теҗен районында (1-нжи Бабадайханда) оба, гуйы, көне отурымлы ер. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл. В. В. Радлов кәбир түрки диллерде *мамур* сөзүниң «абат ер», «отурымлы, беже-

рилен ер» ялы маныларыны беллейәр (*Радлов,* IV, 2066 сах.). *Мамур* диен аял ве эркек атлары хем бар.

МАМУРДЕПЕ [Ма:му:рдепе] — Векилбазар районының Векилбазар обасында депе. *Мамур* — адам я-да тире ады.

МАМЫТЛЫОБА [Ма:мытлыо:ба] — Тельман районында (Гөкчәгеде) оба. *Мамыт* — тире ады.

МАНАГЕЛДИ — Сакарчәге районында (Гарагумда) ер ады. Оңа *Манагелдиниң ойы* хем диййәрлер. Сарык диалектинде *мана* — «ине» диймекдир. Бу ат сарыклар шу ерде яшаян дөврүнде уруш билен багланышыклы йүзе чыкяр.

МАНАМАН — Бәхерден районында (Нохурда) даг, оңа *Кухы-Манаман* хем диййәрлер. Адың манысы белли дәл. Онуң биринжи бөлеги парсларың *мане* («бөвет болян», «саклаян») сөзүнден болса герек, чүнки бу даг дүрли басыбалыжылардан горанмак үчин, нохурлылара тебигы беркитме болуп хызмат эдипдир. Деңешдириң: Б а л а м а н.

МАНЖУР [Манжу:р] — Векилбазар районында (2-нжи Гөкжеде) оба. Адың манысы белли дәл.

МАНЫШ [Ма:ныш] — Гәверс районында оба, чешме. Адың манысы белли дәл.

МАҢГЫР — Октябрь районында (Васда) гыр. *Маң* сөзи барада середиң: М а ң г ы ш л а к.

МАҢГЫРГАЛА [Маңгыргала:] — Васда Маңгырың үстүнде ерлешен гадымы шәхериң галындылары, гала (*Массон,* 133 сах.).

МАҢГЫРЧАРДЕРЕ — Васда Маңгырың үстүнде гала. *Маң* сөзи барада середиң: М а ң г ы ш л а к; парс дилинде *чардере* — «дөрт дервезели» диймекдир. *Маңгыр* диен гырың (дагың) ады *Манкур* гөрнүшинде Бируның (X асыр) ишлеринде-де душ гелйәр (МИТТ, I, 219 сах.).

МАҢГЫШЛАК — Каспи деңзиниң гүндогар кенарында ярым ада. Орта Азиядакы иң ирки түрки топонимлериң бири болан бу адың *гышлак* диен бөлеги «оба», «гышлаг» манысындадыр, онуң *маң* диен сөзи болса, бизиң пикиримизче, «дашына гала айланан», «төвереги беркидилен» диен манада болуп, бу ат тутушлыгына «галалы оба», «дашы берк гышлаг» ялы маныларда йүзе чыкыпдыр. М. Кашгары *ман* сөзүни «гушак», «өртги» ялы манада уланяр: *эр тулум м а н д ы* — «эркек уруш гейимлерини гушанды, гейди, өртди» (*Кашгары,* II, 38 сах.). Л. З. Будагов *маң* сөзүни «төверек» (*Будагов,* II, 198 сах.). В. В. Радлов хем *ман* сөзүни «хаят», «беркитме», «төвереги беркидилен ер» дийип дүшүндирйәр (*Радлов,* IV, 2015 сах.). Монгол дилинде *манаа* сөзүниң «гаравул», «сакчы», «пост» ялы манылары бар (Монгольско-русский словарь. М., 1957, 234 сах.). Түрки халкларда *маң, ман* сөзи энчеме атларың составында душ гелйәр. Меселем, Кашгарың якынындакы *Манкент* шәхери (*Кашгары,* III, 172 сах.) Маңгышлак билен атдашдыр; Газагыстандакы *Маанты (Маңлы)* диен ериң ады «диңли», «гаравулханалы» диймекдир (*Г. К. Конкашпаев.* Названия типа Алматы. — «Вестник МГУ», 1971, № 1, 93 сах.). *Маңгүзер* диен ат Термез төверегинде-де бар, оны «улы гүзер» дийип нәдогры дүшүндирйәрлер (*Я. Худжамбердиев.* Историко-этимол, исследования топонимии Сурхандарьинской области. Автореферат канд. дис. Ташкент, 1974, 14 сах.). Түркменистанда хем *Маңгыр, Маңгыргала, Маңгырчардере* диен галалар бар. Хатда гадымы Киев галасына-да татарлар *Манкермен* диййән экенлер (*А. А. Белецкий.* Лексикология и теория языкознания. Киев, 1972, 41 сах.). Гөршүмиз ялы, *маң* сөзи, көпленч, гала атларында душ гелйәр. Маңгышлак ярым адасына-да шу ердәки улы ве берк галаның ады гечипдир. Бу галаның адыны Бируны (X асыр) *Банхышлак,* Кашгары (XI асыр) *Мангышлак,* Якут (XIII асыр) *Манкашлаг* гөрнүшлеринде уланыпдырлар. Бу сөзи Вамбери, Мурзаев, Сергеев ве бейлеки энчеме алымлар «мүң гышлак» дийип дүшүндирйәрлер. Газак алымы Г. Мусабаев болса *маң* сөзүниң «гарры гоюн» манысындан угур алып,

онуң «гоюн гышлагы» манысыны беллейәр (*Г. Мусабаев.* Семантика слова «Мангыстау». — «Известия АН Каз. ССР, Серия филол., вып. 4, 1946, 37—38 сах.). Башга бир газак алымы Қ. Өмүралыев бу ады ики хили дүшүндирйәр: 1. *Маңгыс (мангуста)* — йыртыжы хайваның ады; *-лак*— гошулма; 2. *Маң (маңлай)* — «илери», ягны «илердәки даг» («Казакстан мектеби», 1963, № 3, 80—81 сах.). Газак топонимисти А. А. Абдырахманов бу пикирлериң биринжисине гошуляр ве Маңгышлагы «маңгыс диен хайванлы ер» дийип дүшүндирйәр (*А. Әбдирахманов.* Топонимика жәпе этимология. Алматы, 1975, 130—133 сах.). Эмма бейле пикирлери ылмы тайдан субут этмек өрән кын (бу ат барада хас долурак середиң: *С. Атаныязов.* Ене бир гезек «Маңгышлак» сөзүниң этимологиясы хакында. — «ТЯ», 1974, № 1).

МАҢҢАЛАН — Гаррыгала районында (Чендирде) дере. Адың манысы белли дәл, әхтимал, ол «дик депе, гая» диен маныда болса герек. *Муңалан* диен ер Гызылетрек районында хем бар.

МАННЫШЛАЛЫ — Халач районында (Пелвертде) оба. Бу ат *маңгышлаклы* сөзүниң үйтгән гөрнүшидир, чүнки бу обаның адамлары Маңгышлакдан гөчүп гелипдирлер.

МАҢСУВ — Красноводск районында (Гарабогазың гүндогарында) гыр, даглы ер, гуйы, бирнәче чешме. Бу ат «дашы берк сув» диен маныда болса герек.

МАПАК — Кака районында (Мәнеде) палчыкдан салнан гала (әхтимал, кервенсарай). Адың манысы белли дәл.

МАРГИАНА [Маргиа:на] — Мургап дерясының ашак акымында ерлешйән оазисиң гадымы ады (середиң: М а р ы). Бу адың манысы: «Мары юрды», «Мургап оазиси» (*Хасанов,* 69 сах.).

МАРГЫЗ — Гызыларбат районында (Көпетдагда) улы акын угры, жүлге. Адың манысы анык белли дәл. Кәбир түрки диллерде, меселем, азербайжан дилиниң диалектлеринде, *маргыз* сөзи «эне арык», «эсасы акын угры» (Азәрбајҹан дилинин диалектоложи лүғәти. Бакы, 1964, 316 сах.) ве «гаргы гамыш» (*М. Исламов.* Азәрбајҹан дилинин нуха диалекти. Бакы, 1968, 250 сах.) ялы манылары аңладяр. Маргыз чайының шу төверекде иң улы акындыгыны, онуң көп дерелериң сувуны өзүне бирлешдирйәндигини назара алсак, бу ады «эсасы чай», «улы акын угры» дийип дүшүндирмек мүмкин. Ал-Макдиси (X асыр) *Маргаз* диен рабадың (кервенсарайың) адыны тутяр ве Нусай билен онуң арасы бир гүнлүк ёл дийип гөркезйәр (МИТТ, I, 207 сах.). Деңешдириң: Иргиз дерясына-да өң Ма'аргз — «Иргиз дерясы» дийлипдир (*Агажанов,* 53—54 сах.).

МАРҚИШИ — Чаршаңңы районында (Көйтенде) гиң мейдан. Бу адың тире ады болмагы мүмкиндир (середиң: М а р к у ш). Ерли илат оны *мар* («йылан») ве *күшт (күштен* — «өлдүрмек») сөзлеринден хасап эдйәр ве бу ады «йылан өлдүренлер» дийип дүшүндирйәр. Шу ере *Үчкепбе* хем дийилйәр. Роваята гөрә, Үчкепбеде яшан 3 хожалык бир улы йыланы өлдүрйәр. Көйтен беги хем олара *Маркиши* диен ады дакяр.

МАРКӨВ [Ма:ркөв] — Гөкдепе районында даг. Бу ат парсларың *мар* («йылан») ве *кух* («даг») сөзлеринден эмеле гелип, «йыланлы даг» диен маныдадыр, чүнки бу ерде өң улы йыланлар болупдыр.

МАРКҮШ [Ма:ркүш] — Чәржев районында (Киштиванда) оба. Я. Р. Винников Маркүши тире ады хасап эдйәр (*Винников,* 98 сах.).

МАРМЫХАНДЕПЕ [Мармыха:ндепе] — Байрамалы районында (Гадыряпда) гала. Адың манысы белли дәл. Ас-Сам'ани (XII асыр) бу ады *Мирмахан* гөрнүшинде уланыпдыр (МИТТ, I, 342 сах.).

МАРУ-ШАХУ-ЖАХАН—Марының гадымы атларының бири. Середиң: М а р ы.

МАРЧАҚ — Тагтабазар районында оба, Мургабың ёкары акымында ерлешйән ве Меручак хем-де Мерверруд диен атлар билен белли болан

орта асыр шәхериниң галындысы. *Меручак* сөзи, әхтимал, *Мерв-и-чах* сөзлеринден болуп, «деряның (чайың) боюндакы Мары» диен маныны аңладян болса герек, чүнки онуң *Мерверруд* диен параллель адының хут шу маныдадыгыны ас-Сам'ани ве Якут хем белләпдирлер (МИТТ, I, 341 ве 433 сах). Бу адың *Мерв-и кучак* («кичи Мары») сөзлериниң гысгалан гөрнүши болмагы-да мүмкиндир. Г. Вамбери оны «кичи Мары» ве «Йыланлы чай, гуйы» дийип, ики хили дүшүндирйәр (*Vambery,* 269 сах.).

МАРЫ — Мургап оазисинде область, шәхер, район, демир ёл станциясы (1937-нжи йыла ченли *Мерв*). Бу гадымы адың манысы белли дәл. Зороастризм дининиң мукаддес текстлериниң йыгындысы болан «Авеста» диен китапда Согд, Бахти (Бактрия) ялы юртлар билен бирликде «кувватлы ве мукаддес Муруның» (ягны Мервиң) ады тутуляр (История Узбекской ССР, т. 1, кн. 1. Ташкент, 1955, 52 сах.). «Авестаның» кәбир бөлүмлери болса бизиң эрамыздан өңки биринжи мүңйыллыгың башларында дүзүлипдир (БСЭ, т. 1, 70 сах.). Мундан 2500 йылдан хем өңрәк Эйрандакы Бехистун гаяларына ёнулып язылан мешхур хатларда-да Маргиананың адына душ гелйәрис (История Тадж. ССР, т. 1. М., 1963, 196 сах.). М. Кашгарының сөзлүгинде бу ат Мерв-аш-Шахижан гөрнүшинде уланылыпдыр ве бу шәхериң Қазвиниң атасы Тоңа Алп әр (Афрасияб) тарапындан Тахмурасдан 300 йыл соң бина эдилендиги белленилипдир (*Кашгары,* III, 163 сах.). *Муру, Моуру, Маргиана, Марг, Маргуш, Мару, Мару-шаху-жахан, Мару-Шаху-жан, Мерв, Мары* гөрнүшлерде уланылан бу гадымы адың манысыны хер хили дүшүндирйәрлер. Алымларың кәбири оны сакларың амюргий тиресиниң адындандыр дийип чаклаяр (*О. М. Джумаев.* К истории орошаемого земледелия в Туркменистане. Ашхабад, 1951, 30 сах.). Эмма кәбир алымлар *марг* сөзүни «яшыл мейдан», «отлук ер» дийип дүшүндирйәрлер (*Мурзаев,* СА; *Хасанов,* 30 сах.). X асыр алымы ал-Истахри *марг* сөзүни «отчөплер» (заросли) дийип (МИТТ, I, 173 сах.), XV асырың алымы Хафиз-и Абру болса *марг* диен отуң адыны «чырмашык» (завитой) дийип тержиме эдйәр (МИТТ, I, 527 сах.). Парс дилинде хем малларың говы гөрйән отуна *марг* дийилйәр. XIII асыр алымы Якут өзүниң географик сөзлүгинде *мерв* диен арап сөзүниң «ак чакмак даш» диен маныны аңладяндыгыны язяр, эмма Мервде шейле дашларың ёкдугыны, онуң адының болса парсчадыгыны хем беллейәр (МИТТ, I, 433 сах.).

Дүрли тарыхы дөврлерде Мары шәхериниң орны энчеме гезек үйтгәпдир. Бизиң эрамыздан өңки биринжи мүңйыллыгың орталарында бу шәхер Байрамалының якынындакы Эркгалада, гул эечилиги дөврүнде Гәвүргалада, XI—XII асырларда Солтангалада, Темирлең дөврүнде Абдыллахангалада ве Байрамалыхангалада, 1824-нжи йылдан соңра болса хәзирки орнунда ерлешйәр (БСЭ, т. 27, 166 сах.). В. А. Никонов *Маргиана* сөзүни «арачәк» дийип дүшүндирйәр (*Никонов,* 260 сах.). Магтымгулының дилинде бу адың Мерве («Билмезмиң» гошгусы) ве Мару-шаху-жахан (*Улуг М а р у-ш а х у-ж а х а н, вейран болды, чекйәр пыган*) формалары душ гелйәр (шу ат барада ене-де середиң: М у р г а п).

МАРЫГҮЗЕР — Кака районында (Мәнеде) Тежен дерясының гүзери, Мара гидйән ёл.

МАРЫДЕРВЕЗЕ — Гадымы Хываның бир дервезеси.

МАРЫЛЫ — Ашгабат районында (Гарагумда) оба, гуйы. Ахалдан Мара гөчүп гиден гыпжаклылара Марыда *Ахаллы* дийип, Ахала гайдып геленден соңра болса олара *Марылы* дийип ат дакыпдырлар. Оларың чөлдәки гуюсына хем шу ат галыпдыр.

МАСА — Хожамбаз районында (Бурдалыкда) гуйы, гадымы отурымлы ер, гум, өвлүйә. Адың манысы белли дәл.

МАСГАРАДАГ [Масгарада:г] — Кака районында (Душак — Мәне ара-

да) даг. Үстүнден әпет («масгара улы») дашлар тогаланып гайдандыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

МАСЛАХАТ — Көнеүргенч районында (Пушкинде) оба. Оңа депәниң ады дакылыпдыр, депеде болса хорезм түркменлериниң икинҗи улы маслахаты гечирилип, онда дүрли меселелер (Руссия раят болмак меселеси хем) орта атылыпдыр. Башга маглумата гөрә, бу ерде Кыясхан диен ябы газмак барада маслахат эдилипдир.

МАСЛАХАТДЕПЕ — Көнеүргенч районында депе. Середиң: Маслахат.

МАТЫР — Бәхерден районында (Гарагумда) гуйы, өри мейданы. *Матыр* — тире ады.

МАХАН — Дарганата районында (Серверде) гуйы. Оңа якында шу ерде отуран Махан диен газагың ады дакылды.

МАХМАЛГӨЛ [Махмалгө:л] — Октябрь районында (Гызылбайдакда) гиң мейдан, көл («махмал ялы яшыл сувлы көл»).

МАХМАЛДЕПЕ — Кака районында (Мәнеде) гадымы гала, өң оба. Үстүне гөк от көп гөгерйәндиги үчин, оңа шейле ат берлипдир.

МАХМЫДОЙ [Махмыдо:й] — Улы Балканың аркаҗында дере, ой ер. *Махмыт* — адам ады.

МАХМЫТХАН [Махмытха:н] — Октябрь районында (Медениетде) оба (оңа *Махмыт ханың ховлусы* хем дийййәрлер). *Махмыт* — Көнеүргенчде яшан ве оглы Атал хан билен бирликде генерал Галкиниң буйругы боюнча 1916-нҗы йылда өлдүрилен ханың ады.

МАШАДАТА — Гызылетрек районында (Машат-Мисирянда) мавзолей, улы гонамчылык (оңа *Ширкебириң метҗиди* хем дийййәрлер). Арап дилинде *машат (мешхед)* — «шехит болан» диймекдир; *ата* — өвлүйә атларына гошулян сөз.

МАШАЛҖА — Газанҗык районында (Гарагумда) үч тарапы гум билен өртүлен такыр. *Машал* сөзүниң манысы белли дәл.

МАШАТЕЛ [Машатё:л] — Красноводск районында Чөлүң гырының үстүнден гечйән гадымы Хыва — Машат ёлы.

МАШАТКӨВ — Теҗен районында (1-нҗи Бабадайханда) оба, өң гиң ой. *Машат* — ХХ асырың башларында шу ойда (көвде) дүме гавун-гарпыз экен перрең тирели яшулының ады.

МАШАТ-МИСИРЯН — Гызылетрек районында гадымы шәхериң харабачылыгы (икинҗи ады *Дехистан*). Бу адың манысы «мүсүрлилериң өлдүрилен ери» болуп, роваята гөрә, ол шу ерде мүсүрлилериң капырлар тарапындан гырылмаклыгы билен багланышдырыляр (*Бартольд.* Соч., III. М., 1965, 121 сах.). Машат диен шәхер Эйранда хем бар, онуң адыны В. А. Никонов «мазарың үстүне гоюлян даш» (надгробье) дийип терҗиме эдйәр (*Никонов,* 266 сах.).

МАШРЫК — Ленин районында (Тәзеобада) оба. *Машрык* — тире ады. Арап дилинде бу сөз «гүндогар» диймекдир.

МАШРЫКСЕНҢЕР — Октябрь районында (Гызылбайдакда) гыр, өң машрыкларың отуран ери. *Сеңңер* сөзи сеңңерләп, бурун болуп дуран депелери, галалары аңладяр.

МАШЫНКАНАЛ — Ленин ве Түркменгала районларында (Тәзеобада ве Ягтыда) обалар; Калинин, Көнеүргенч, Октябрь, Хоҗамбаз ве Чаршаңңы районларында насос билен сувы ёкары гөтерилип гойберилйән каналлар.

МАШЫНЯП — Түркменгала районында яп. Революциядан өң, Гүлҗемал ханың оглы Юсуп хан шол ябың башында водокачка гурдуряр. Сувуң машын билен чыкарыланы үчин, ол яба *Машыняп,* шол ердәки гатла хем *Машынгатла* дийип ат берйәрлер.

МАЯБАТАН [Ма:ябатан] — Тагта районында (Ленин обасында) көл ве оба. Әхтимал, көле маяның (дүйәниң) гидендиги үчин, оңа шейле ат берлен болса герек.

МАЯБОЗЛАН [Ма:ябо:зла:н] — **1.** Меркези ве Гүнбатар Гарагумда гуюлар, каклар. Ягын вагты каклардан гечмегиң кынлыгы үчин, булара шейле ат берлипдир. **2.** Дарганата районында (Гарагумда) гуйы. Шу ерде Мая диен аялы басмачылар өлдүрипдир.

МАЯӨЛЕН [Ма:яөлен] — Ашгабат областында (Гарагумда) гечмеси кын шор мейдан; Челекенде ер ады.

МЕДЕНИЕТ — Октябрь ве Мургап районларында совет деврүнде ат дакылан обалар (Мургапдакы обаның өңки ады *Самсыкяп*).

МЕДЕТ — Эсенгулы районында бирнәче гуйы. *Медет* — әхтимал, адам ады. З. Б. Мухаммедова бу ады «медет», «көмек» дийип дүшүндирйәр (*Мухаммедова*).

МЕЙДАН [Мейда:н] — Чаршаңңы районында (Көйтенде) дагың үстүндәки гиң мейдан ве гуйы.

МЕЙИМЛИҖЕ—Газанҗык районында (Арчманда) дере, чешме. Ерли геплешикде үзүм агаҗына *мейим* дийилйәр. Деңешдириң: Бузмейин.

МЕЙИТГЕЧЕН — Газанҗык районында (Дәнеатада) дере, сил сувуның угры.

МЕЙМЕН — Бәхерден районында (Бөрмеде) дере, дагың гәдиги, Дешт обасына гидйән ёл. Адың манысы белли дәл (*мейим* — «үзүм агаҗы?»).

МЕЙРЕ — *сер.* **Меръе.**

МЕКАН [Мека:н] — Хоҗамбаз районында оба. Шу обалы Халлы Гайып оглуның берен маглуматларына гөрә, XVI асырың ортасында (хас такыгы 1554-нҗи йылда) шу ерде Мекан диен адам юрт тутупдыр (бу сенәни халачлы Абрай көр диен молла обаларың сеҗреси язылан китапдан окап берипдир). 1928-нҗи йылда шу обадан тапылан мөхүрли документде Бухара эмири Абдылгазы Мухаммет Бахадыр хан тарапындан 1193-нҗи хиҗри йылында (мылады хасабы билен 1779-нҗы йылда) Мекан диен ериң 1500 бухара эшреписине (алтын пулуна) әрсары түркменлерине сатыландыгы барада айдыляр. Документде ол түркменлериң атлары хем саналяр. Бу алыш-чалыш эмириң векили Мухаммет Даниял бий Аталык тарапындан амала ашырыляр (шу документиң асыл нусгасы ТССР ЫА-ның Магтымгулы адындакы Дил ве эдебият институтының голязмалар фондунда сакланяр: букҗа № 1161). Әхтимал, Халлы Гайып оглуның ятлаян сеҗреси шу документ болса герек.

МЕҚГЕШАХ — Саят районында (Меръеде) яп. Ерли геплешикде *шах* сөзи кичирәк яплары аңладяр («мекгеҗөвен мейданларына барян яп»).

МЕҚЕТҖАР — Кака районында (Душакда) җар. *Мекет* сөзүниң манысы белли дәл (әхтимал, адам ады).

МЕЛЕАҖЫ]Мелеа:җы[— Ашгабат районында (Бокурдакда) гуйы. *Меле* — адам ады.

МЕЛЕВИ — Бәхерден районында (Мүрчеде) кәриз. Бу ады «мал абы», «мал ичер ялы сув» дийип дүшүндирйәрлер (Труды ЮТАКЭ, т. II. Ашхабад, изд.-во АН ТССР, 1953, 334 сах.).

МЕЛЕГОЧ — Гызыларбат районында (Гарагумда) оба, гуйы, как. *Мелегоч* — такырда илки как газан адамың ады.

МЕЛЕҖЕ — **1.** Прагт районында (Советяпда) оба. *Мелеҗе* — адам ады. **2.** Калинин районында (Гызылергенекде) оба. *Мелеҗе* — әхтимал. тире ады.

МЕЛЕҖЕГУМ — Теҗен районында (1-нҗи Бабадайханда) гум. Шу гумуң янында Мелеҗе диен адам экин экипдир.

МЕЛЕКЕЛИҖЕОЙ [Мелекелиҗео:й] — Гызылетрек районында ой, гиң мейдан. *Мелеке* — тегелек япраклы от ады.

МЕЛЕХЕЙРАН [Мелехейра:н] — Саргт районында (Ялавачда) антик деврүң шәхери, мейданы 2 *га* болан улы депе (*Оразов,* 20—21, 42 сах.). *Меле Хейран* — әхтимал, адам ады (өң шу ерде отуран перреңлерде *Хейран* диен ат болупдыр).

МЕЛЕЧ — Калинин районында (Дышкыда ве Гызылергенекде) обалар. *Мелеч* — тире ады.

МЕЛЕЯП [Мелея:п] — Калинин районында (Зәхметкешде) өкүз тирели *Меле чиг* диен адамың газдыран ябы.

МЕЛЛЕВ — Халач районында (Сурхда) оба. *Меллев* — тире ады.

МЕЛЛЕВАРЫК [Меллева:рык] — Халач районында Меллев обасына барян көне арык.

МЕЛЛИ — Газанҗык районында (Дәнеатада) чешме. *Мелли — мейимли* («үзүмли») сөзүниң гысгалан гөрнүши.

МЕЛЛИДЕРЕ — Гаррыгала районында (Чендирде) үзүмли дере.

МЕЛЛИҖЕ — Гызыларбат районында (Хоҗагалада) үзүмли кичи дере.

МЕЛЛИМ — Ашгабат районында (Бокурдакда) гуйы. Адың манысы белли дәл.

МЕНҖЕРЕ — Дәнев районында (Майда) оба. Адың манысы белли дәл.

МЕҢЕҖИГАРЫК [Меңеҗига:рык] — Гарабекевүл районында (Гурайышда) оба, арык. *Меңеҗик* — тире ады.

МЕҢЕҖИК — Чаршаңңы районында оба. *Меңеҗик* я-да *мегеҗик* — тире ады.

МЕҢЕН — Бәхерден районында (Бөрмеде) ики бөлек гум (У л ы ве К и ч и М е ң е н), гуйы. Адың манысы белли дәл.

МЕҢИШ — Йыланлы районында (Тәзеёлда) оба. *Меңиш* — тире ады.

МЕҢЛИБАЙ [Меңлиба:й] — 1. Калинин районында (Зәхметкешде) оба (оңа *Меңлибайгышлак* хем дийилйәр). *Меңлибай* — тире ады. 2. Чаршаңңы районында (Көйтендагда) гуйы. *Меңлибай* — адам ады.

МЕҢЛИГЕЛДИ — Гөкдепе районында (Гарагумда) гуйы. *Меңлигелди* — адам ады.

МЕҢЛИХАН [Меңлиха:н] — Сарагт районында (2-нҗи Гараманда) гуйы, отурымлы ер. Оны Теке хандан соң Сарагтың ханы болан Меңли хан газдыряр.

МЕҢЛИХОҖА — Тельман районында (Томмакяпда) оба. *Меңлихоҗа* — тире ады.

МЕҢНИШ — Дарганата районында (Лебапда) улы гум депеси. Адың манысы белли дәл.

МЕРВ — Мары шәхериниң гадымы атларының бири. Середиң: М а р ы.

МЕРВЕРРУД — *сер.* **Марчак.**

МЕРГЕНАШАН [Мергена:шан] — Бөтендаг төверегинде гая.

МЕРГЕНБАСАН — Гызыларбат районында (Бендесенде) гая. Бу ат «мергени басан» болмалы, чүнки бир авчы гаядан инип («го:руп») гайдан дашың ашагында галяр.

МЕРГЕНЛИ — Фарап районында (Кырачда) өң өкде мергени болан оба.

МЕРГЕНОБА [Мергено:ба] — Тельман районында (Өкүзяпда) оба («мергениң обасы»).

МЕРГЕНӨЛЕН — Бәхерден районында (Яраҗыда) дере, чешме.

МЕРГЕНТАМ [Мергента:м] — Ёлөтен районында тамлы ериң ады. Революциядан өңки дүрли агзалачылыкларда ве урушларда үстүни душмана гапыл басдырмазлык үчин, шу мейданың ортасындакы еке тамда мергенлер (гаравуллар) гойлупдыр.

МЕРГЕНТЕЛПЕКЛИ — Ашгабат районында (Бокурдакда) Гылыч мергениң газдыран гуюсы. Беллик (ориентир) үчин, шу ердәки ёлда агач дикип, уҗуна телпек гейдирипдирлер.

МЕРГЕНЧАГАТ — Сарагт — Тагтабазар аралыгында даг. Даг атларындакы *чагат* сөзи гечмеси кын, дашлы ерлери аңладяр. Деңешдириң: Ч а г а т, Ч а г а т л ы д е р е.

МЕРГЕНЯСГА — Гаррыгала районында (Дайнада) текиз мейдан, дагың гечмеси аңсат («ясга», «япгыт») ери. Середиң: Я с г а.

МЕРГЕНЯТАН — Ашгабат районында (Бокурдакда) гуйы, ер ады. Дүрли душманлардан әгә болмак үчин, өң шу ерде гаравуллар гойлупдыр.

МЕРДАРЫК [Мерда:рык] — Хоҗамбаз районында (Меканда) арык. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл (белки, мердикәрлер — гүнлүкчи хашарчылар тарапындан газылан арык).

МЕРЕДОЙ [Мередо:й] — Ленин районында (Тәзеобада) гиң мейдан. *Мерет* — адам ады.

МЕРЕКЕ — Калинин районында (Дышкыда) оба. *Мереке* — тире ады.

МЕРЕСЕН — Гүнбатар Түркменистанда даг. Адың манысы белли дәл.

МЕРҖЕН — Мары районында

(Мүлкбагшыда) оба (середиң: П е р р е н). Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

МЕРҖЕНЛИПЕРРЕҢ — *сер.* **Перрең.**

МЕРЗ — Кака районында онларча километре узалып гидйән гадымы гораныш десгасының харабалары; Гызыларбат районында (Сарпда) чил, хаят эдилен ер. Парс дилинде *мерз* — «арачәк», «серхет» диймекдир. Кака районындакы Мерз (гачы ялы белент десга) сасанидлериң Хорасандакы мүлклерини душманлардан, эсасан хем, гөчме халклардан горап сакламак үчин салнылдыр (*А. Губаев.* Вал Мерз. — «Известия АН ТССР», СОН, 1965, № 2).

МЕРКЕЗИ ГАРАГУМ — Гарагумуң меркези бөлеги.

МЕРКИТ — Дарганата, Чәрҗев ве Фарап районларында обалар. *Меркит* — тире ады.

МЕРЪЕ — Сакар районында оба. *Меръе* — тире ады (бу ады Мейре гөрнүшинде хем уланярлар).

МЕТҖИТЛИ [Метҗи:тли] — Гәверс районында (Әневде) чешме; Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере; Гарагумда гуюлар. Өң шу ерлерде метҗит болупдыр.

МЕТҖИТЛИОБА [Метҗи:тлио:ба] — Тельман районында (Гөкчәгеде) өң метҗиди болан оба. Оңа *Кырк* хем дийилйәр (*кырк* — тире ады).

МЕХИН [Мехи:н] — Бәхерден районында (Келетеде) гадымы гала, чешме, өң оба. *Мехин* я-да *мехинли* — тире ады.

МЕХИНЛИ [Мехи:нли] — Дашховуз ве Кака районларында мехинлилериң яшаян обалары. Дашховуздакы Мехинлә *Мейинли* хем диййәрлер, онуң илаты гечен асырың биринҗи ярымында Какадан шу оазисе гөчүп гелипдир.

МЕЧГЕЙ — Керки районында (Чекирде) оба. *Мечгей* — тире ады.

МЕШРЕПИ — Гызыларбат районында (Бендесенде) гиң дүзлүк, дере. Адың манысы белли дәл. Ерли

илат оны «эшретли ер» ве «Мешреп дивананың дереси» дийип, ики хили дүшүндирйәр.

МИЕССЕР — Тагта районындакы Бишчыкыр обасының икинҗи ады; Тельман районында (Томмакяпда) гиң мейдан; Эсенгулы районында бирнәче гуюсы болан ер. Ерли илат бу атлары «хемме зады бол (миессер) ер» дийип дүшүндирйәр. З. Б. Мухаммедова Эсенгулудакы Миессер диен адың (арап сөзүниң) «еңил, аңсат, хемме зат мүмкин ер» диен манысыны беллейәр (*Мухаммедова*).

МИҖЕНЕ — Фарап районында (Гарамышда) арык, оба. Ерли геплешикде *миҗене* — *«шәник»* диймекдир, эмма адың йүзе чыкыш себәби белли дәл. Бу ады обаның кичилиги билен багланышдырярлар.

МИЗЕВЕ [Ми:зеве] — Бәхерден районында дере, чешме. Бу ат парсларың *мизаб* («сув акян турба») диен сөзүнден эмеле гелип, чешмәниң гөзбашында турба отурдыландыгы билен багланышыклы болса герек. Деңешдириң: Т е р н а в, Т е р н е в л и, Б е к р е в е, М и р е в е.

МИНАРА [Мина:ра] — Ёлөтен районында (Талхатанбабада) улы минара; Мургап районында белент депе.

МИРАЛЫЭКЕН [Ми:ра:лыэкен] — Гаррыгала районында дере, чешме («Миралы диен адамың экин экен дереси»).

МИРАПГАЛА [Ми:ра:пгала:] — Тагта районында (Бедиркентде) оба, гала (мирабың галасы, обасы).

МИРЕВЕ [Ми:реве] — Ашгабат районында (Багырда) оба. Бу сөзүң манысы белли дәл, әхтимал, ол *мир* ве *аб* («сув») сөзлеринден эмеле гелен болса герек, деңешдириң: Б е к р е в е, И н җ и р е в е, М и з е в е). Ерли яшулулар бу сөзи Мирвели диен адам адындандыр дийип чакларлар.

МИРҖИКДЕПЕ [Ми:рҗикдепе] — Сарагт районында депе. *Мирҗик* — адам ады.

МИРИГЫЗЫЛ [Ми:ригызыл] —

Тельман районында (Гөкчәгеде) оба. *Мири гызыл* — обаның деңинде Гылычбай каналына көпри салдыран адамың ады ве лакамы.

МИРИШ [Ми:риш] — Ашгабат районында оба. *Мириш* — тире ады.

МИРИШГАЛА [Ми:ришгала:] — Васда көне гала. Б. Вайнберг бу ады Хоҗамбаз оламларының *миришкар* тиресиниң өң шу ерде отурандыгы билен багланышдыряр (*Вайнберг Б.* Топонимика как источник для истории туркмен Хорезма. — Шу китапда: Топонимика Востока. М., ИВЛ, 1962, 45 сах.). Бу ере мириш тиресиниң адының галан болмагы-да мүмкиндир.

МИРИШХОВУЗ [Ми:ришховуз] — Красноводск районында (Гөкдереде) улы ховдан, как. *Мириш* — тире я-да адам ады.

МИРНЫЙ — Гушгы шәхерине гарашлы илатлы пункт. Рус дилинде *мирный* — «рахат», «парахат» диймекдир.

МИРСАРАЙ [Ми:рсарай] — Гаррыгала — Гызылетрек арада (Гызылбайырда) дере. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

МИСГИНАТА [Мисги:ната] — Тельман районында (Пагтачыда) ики саны улы депе, өвлүйә. *Мисгин* сөзүни адам ады я-да лакамы хасап эдйәрлер. Сүлгүни көпелтмек максады билен 1979-нҗы йылда Мисгината төверегинде токайчылык ве авчылык боюнча Дөвлет тежрибе хоҗалыгы дөредилди (мейданы 10 мүң *га*).

МИСЕҚ — Қиров районында (2-нҗи Бабадайханда) гум, гиң экин мейданы. Адың манысы белли дәл.

МИТАНГУЙЫ [Мита:нгуйы] — Чаршаңңы районында (Хатапда) гуйы, өри мейданы. *Митан* сөзүниң манысы белли дәл.

МИХАЙЛОВСКИЙ — Красноводск районында дагың гечелгеси; Қаспи деңзиниң бир айлагы; Ашгабат шәхеринде көче. Булара рус патышасы Романовың доганы ве Қавказдакы наместниги Михаилиң ады дакылыпдыр.

МИШИГӨЛЕН — Эсенгулы районында сүйҗи сувлы гуйы. «Пишик өлен гуйы» (*Мухаммедова,* 182 сах.). Қәбир шивелерде, меселем, Ставрополь түркменлеринде пишиге *мишик, мышык* диййәрлер.

МИЯНА [Мия:на] — Дәнев районында (Гызылйылдызда) оба, арык. Парс-тәҗик диллеринде *мияна* — «орта» диймекдир (Ортакы арык?).

МОВУЗАТА — Дәнев районында (Гөйнүкде) отурымлы ер. Оңа өвлүйәниң ады дакылыпдыр.

МОЕҚ [Мо:ек] — Дәнев районында оба ве арык (обаның хәзирки ады *Май*). *Моек* — әхтимал, парс-тәҗик диллериндәки муй («сач», «сакгал», «түй») сөзүнден эмеле гелип, илки арыгы газдыран адамың лакамыны аңладан болса герек (деңешдириң: Габасакгал, Байсакгал, Аксакгал). Бу оба өң Моек Ёлум (*Ёлум* — адам ады) ве Моек Гарагач диен ики оба (арыга) бөлүнйән экен.

МОЛЛААЛТЫ [Мо:ллаалты] — Хоҗамбаз районында (Оламда) Алтыгулы чолак диен молла адамың газдыран гуюсы.

МОЛЛААТА [Мо:ллаата] — Гызыларбат районында (Гарабогаз обасында) Ата диен молла адамың газдыран гуюсы.

МОЛЛАБАҚЫ [Мо:ллаба:кы] — Қиров районында (Гарагумда) гуйы. *Молла Бакы* — адам ады.

МОЛЛАБЕРДИ [Мо:ллаберди] — Қиров районында (Гарагумда) гуйы. *Моллаберди* — адам ады.

МОЛЛАГАРА [Мо:ллагара] — Небитдаг шәхерине гарашлы посёлок, Бүтинсоюз әхмиетли курорт. Булара шу ердәки Моллагарры диен өвлүйәниң ады дакылыпдыр, өвлүйәде болса илкинҗи гезек Моллагарры диен адам җайланан болмага чемели. Онуң (Моллагараның оглы Моллагаррының) адына биз шу ерлерде яшан аталарың сеҗересинде душ гелйәрис (*Басилов В. Н.* О происхождении туркмен-ата.—Шу китапда: Домусульманские верования и обряды в Средней Азии. М., «Наука», 1975, 144 сах.). Ерли яшулулар бу ере *Моллагарры* диййәрлер, гечен асырда рус дилинде чыкан карталарда-да ол *Молла-Карры* гөрнүшинде языпдырлар. Эмма соңра рус дилинде бу адың *Молла-Кара* формасы уланылмага башлап, түркменчә хем онуң шу ёйлан гөрнүши кабул эдилипдир.

МОЛЛАГУЙЫ [Мо:ллагуйы] — Байрамалы районында (Үчаҗыда) Худайгулы диен соватлы адамың газдыран гуюсы.

МОЛЛАГУРБАН [Мо:ллагурба:н] — Гәверс районында (Гарагумда) гум, гуйы, оба. *Моллагурбан* — гуйыны газдыран адамың ады.

МОЛЛАГУТЛЫ [Мо:ллагутлы] — Мары районында (Гарагумда) молла Гутлы диен адамың газдыран гуюсы (оңа *Перли* хем дийилйәр).

МОЛЛАГЫР [Мо:ллагыр] — Байрамалы районында (Үчаҗыда) Моллагуйының якынында гыр.

МОЛЛАГЫРЫ [Мо:ллагыры] — Фарап районында (Хоҗакенепсиде) гыр, бир молланың ёлбашчылыгында салнан гала.

МОЛЛАҖОРА [Мо:ллаҗо:ра] — Дарганата районында (Үңзүң угрунда) молла Җора диен дәпевлиниң газдыран гуюсы.

МОЛЛАҖУМА [Мо:ллаҗума:] — Хоҗамбаз районында (Сурхуда) гуйы. *Молла Җума* — адам ады.

МОЛЛАКЕР [Мо:ллакер] — Мургап оазисинде (Шатлыгың янында) өзүниң газ запаслары боюнча хәзирликче икинҗи орунда дурян ер, газ ятагы. *Молла кер* — әхтимал, өң шу ерлере эелик эден адамың лакамы.

МОЛЛАМУҚЫМ [Мо:лламукы:м] — Ашгабат районында (Бокурдакда) гуйы. *Молла Мукым* — адам ады.

МОЛЛАНЕПЕС [Мо:лланепес] — Дәнев районында шахыр Молланепесиң ады дакылан посёлок; Тельман районында (Тәзегалада) Хыва ханының хызматкәри Непес молланың ады дакылан оба; Қөнеүргенч районында (Дерялыкда) ер ады, оба (оны Молланепес шахырың ве Непес диен молланың ады билен багланышдырып, ики хили дүшүндирйәрлер).

МОЛЛАОРАЗ — Қерки районында (Гарагумда) гуйы, гыр. *Молла Ораз* — адам ады.

МОЛЛАСАПАР [Мо:лласапар] — Хоҗамбаз районында (Гаргалы Сурхуда) Сапар диен молланың газдыран гуюсы.

МОМАЙДЕПЕ — Векилбазар районында депе. *Момай* — адам ады.

МОМАТАЙ — Ёлөтен районында (Қуйбышевде), оба, яп. *Моматай* — тире ады.

МОНҖУҚЛЫ [Мо:нҗуклы] — Қөнеүргенч районында (1-нҗи Майда) оба, гала, өвлүйә; Октябрь районында оба, улы яп; Чаршаңңы районында (Хатапда) гадымы отурымлы ер, көне гала; Гаррыгала районында оба, ики депе, яп; Небитдагда ве Гумдагда небитли ерлер, депелер, даг; Қерки районында (Хатапда) ер ады. Булара үстүнден дүрли-дүмен зат (монҗук) тапылян депелериң ады дакылыпдыр.

МОНҖУҚЛЫДЕПЕ [Мо:нҗуклыдепе] — Қака районында (Мәнеде) үстүнден ве ашагындан дүрли-дүмен зат тапылян археологик әхмиетли депе (*Бердиев,* 29 сах).

МОР [Мо:р] — Дәнев районында (Исвазда) токай, гыр. Ерли геплешикде хеке *мор (бор)* дийилйәр («хекли гыр»).

МОРГАЛА [Мо:ргала:] — Галайморуң түркменче ады. Середиң: Галаймор.

МОРГУНОВ — Гушгы районында илатлы пункт. Илки бу кичиҗик посёлок гечен асырың ахырларында Русиядан гөчүрилип гетирилен илата дегишли болуп, ол Түркүстаның генерал-губернаторы Алексей Куропаткиниң адына Алексеевка дийилип атландырылыпдыр. Соңра 1919-нҗы йылда Гушгы революционери Г. С. Моргуновың хатырасына посёлога Моргунов диен ат дакыляр.

МОРСУВЫ [Мо:рсувы] — Гушгы деряҗыгының түркменче ады. Морганың (середиң: Галаймор) янындан акянлыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

МОСҚВА — Дәнев районында посёлок, өң өзбашдак район (өңки ады

Бойныузын районы); Байрамалы районында посёлок, совхоз.

МӨВҖАЛАН — Газанҗык районында (Гарагумда) гуйы, өри мейданы. Гуйы газыланда сув зогдурылып чыканы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

МӨВЛАМ [Мөвла:м] — Улы Балканда чешме. *Мөвлам* — адам ады.

МӨВЛЕКДЕПЕ — Сарагт районында археологик әхмиетли депе. *Мөвлек* — әхтимал, адам ады.

МӨҖЕКЛИ [Мө:жекли] — Гарагумда гуюлар ве такыр.

МӨҖЕКЛИДЕПЕ [Мө:жеклидепе] — Түркменгала районында (Гарагумда) депе.

МӨЙЧҮНЕК [Мө:йчүнек] — Чаршаңңы районында (Хатапда) даг. *Мөйчүнек* — парсларың *муй* («сач») ве *чинек* («ёлян») сөзлеринден эмеле гелип, «сач ёлян» диен манйдадыр. Шу дагдакы ики гершиң бири-бирине якынлашян ери сакал ёлян мүченегиң формасыны яда салянлыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

МӨХРЕКЕСИЛЕН — Гаррыгала районында (Дайнада) сув дегирмениниң чархы (ерли геплешикде *мөхреси*) үчин агач алнан дере.

МУГАЛ — Чәрҗев районында (Амыдеряда) оба. *Мугал* я-да *могол* — тире ады. XIV асырың 40-нҗы йылларында Чагатай улусы икә бөлүненсоң, Моголыстан дөвлети эмеле гелйәр. Онуң составына Семиречье, Гүндогар Түркүстан ве Шаш велаятлары дегишли экен (*Бартольд В. В.* Очерк истории Семиречья. Соч., т. 2, ч. 1, 80 сах.). Моголыстаның илаты Мавераннахрда ве Дештигыпҗакда яшаян түрки халклар болса-да, олара моголлар диен ат берлипдир (*Юдин В. П.* О родоплеменном делении могулов. — «Известия АН Каз. ССР», СОН, вып. 3, 1965).

МУГАЛАРЫҚ [Мугала:рык] — Хоҗамбаз районында (Оламда) арык. *Мугал* — олам тиреси.

МУГАЛБАЛА [Мугалба:ла:] — Чәрҗев районында (Амыдеряда) *мугал* тиресине дегишли болан арык. *Бала* сөзи барада середиң: Д а ш к ө п р ү б а л а.

МУГАЛГАРАБАГШЫЛЫ — Хоҗамбаз районында (Гаргалы Сурхуда) оба. *Мугал* ве *гарабагшылы* — тире атлары.

МУҚРУБУРУН — Эсенгулы районында белент гыр, гырың бурун болуп дуран ери. Бу ат шол ерде мукруларың яшандыгы билен багланышыклы болса герек.

МУҚРУГАЛА [Мукругала:] — Керки районында (Хатапда) гала. *Мукры* — тире ады.

МУҚРЫ — Чаршаңңы районында посёлок, демир ёл станциясы; Керки ве Хоҗамбаз районларында обалар (шейле атдакы оба өң Нерезимде хем бар экен). *Мукры* — тире ады. Мукры посёлогының орнуна өң А к г у м д ә н а җ ы дийлипдир, эмма демир ёл чекиленден соңра, станция Мукры диен ат дакыляр.

МУҚРЫАРЫҚ [Мукрыа:рык] — Керки районында (Хатапда) оба, арык; Хоҗамбаз районында (Оламда) өң мукры тиресине дегишли болан арык.

МУМЛЫ [Му:млы] — Гаррыгала районында (Чендирде) ябаны бал арылары ве мумы болан гая.

МУМЫЯЛЫ [Му:мыялы] — Гаррыгала районында (Чендирде) дагың белент гаясы («мумыялы гая»).

МУНАЙЫМ — Гызыларбат районында (Гочда) оба, чешме. Адың манысы белли дәл.

МУНАНДЕПЕ — Байрамалы районында («Гарагум каналы» совхозында) гадымы гала, VI—VII асыр шәхериниң галындылары (ТССР тарыхы, I т., 1 китап, 187 сах.). *Мунан* — «сынан», «гарран», «лагшан» диен манйдадыр.

МУНЧАКДЕПЕ — Чаршаңңы районында (Көйтенде ве Гарлыкда) ики саны археологик әхмиетли депе. Ерли геплешикде монҗуга *мунчак* дийәрлер. Середиң: М о н җ у к л ы.

МУРГАП [Мурга:п] — Мары областында деря, оазис, район ве посёлок (посёлогың өңки ады *Семенник*); Байрамалы районында оба. Бу ады, көпленч, «гуш сувы» дийип терҗиме эдйәрлер, эмма бу нәдогрудыр. В. В. Бартольдың пикириче, деряның илкинҗи парсча ады *Марғаб* («Марг сувы», «Марг дерясы») болуп, соңра халк этимологиясы нетиҗесинде биринҗи богундакы *а* сеси *у* сеси билен чалшырылыпдыр: *мург аб* — «гуш сувы» (*Бартольд*. Орошение, 47 сах.). Хафиз-и Абру (XV асыр) илки *Мерваб* («Мерв дерясы») формасында уланылан адың соңра *Марғаб* гөрнүшине гечендигини, башга маглуматлара гөрә болса, бу деряның *марг* («чырмашык») диен ота бай җүлгелерден акып гечйәндиги үчин, Маргаб («чырмашык дерясы») диен ада эе боландыгыны язяр (МИТТ, I, 527 сах.). В. В. Бартольд ве Хафиз-и Абру Маргиана округының хем шу деряның ады боюнча атландырыландыгыны беллейәрлер, эмма бу нәдогры болса герек, чүнки Орта ве Меркези Азияда дерялара, көпленч, өз кенарларындакы шәхерлериң ады дакыляр (*Мурзаев Э. М.* Гидронимия Средней и Центральной Азии. Шу китапда: Питання ономастики. Киев, «Наукови думки», 1965, 146 сах.). Ал-Истахри (X асыр) өз дөврүдешлерине салгыланмак билен, «...бу деря өз акып чыкян ериниң ады боюнча атландырылыпдыр» дийип язяр (МИТТ, I, 173 сах.). Шонуң үчин хем гадымы Марг (Мерв, Мары) топоними деряның адындан дәл-де, терсине, Маргаб (Мургаб, Мургап) диен деря ады Мары шәхериниң (оазисиниң) гадымы адындан эмеле гелипдир.

МУСАГӘДИҚ [(Му:са:гә:дик] — Газанҗык ве Ёлөтен районларында ер атлары. *Муса* — адам ады. Кәбир яшулулар бу ады: «Муса пыгамбериң назар эден ери» дийип дүшүндирйәрлер.

МУСУРДАЧУЛБА [Му:сурдачулба] — Ашгабат районында (Күкүрт заводында) чулба. *Мусурда* — шу ерде отуран шых тирели адамың ады.

МУХАДОВ — Мары районында Түркменистан КП МК-ның секретары болуп ишлән мерхум М. Мухадовың ады дакылан оба ве колхоз (өңки ады *Мүҗевүрбабасары*).

МУХАММЕТ ИБН ЗЕЙДИҢ МАВЗОЛЕЙИ — Көне Марыда XI асырың гөрнүкли ядыгәрлиги (ерли илат арасында онуң *Мухаммет Ханапыя* ве *Җапар Садык* диен атлары хем бар). М. Е. Массон бу мавзолейиң 1112—1113 йылларда салнандыгыны аныклады. Онуң пикириче, мавзолей Марының хөкүмдары Шерефеддин Абу Тахырың буйругы боюнча Алының бәшинҗи несли Мухаммет ибн Зейдиң губурының үстүнде салыняр, соңра Шерефеддиниң өзи хем шу ерде җайланяр (*Г. А. Пугаченкова*. Старый Мерв. Ашхабад, 1960, 37—38 сах.; ТАЯ, 134—135 сах.).

МУХАММЕТСАРЫ [Мухамметса:ры] — Дашховуз районында (Гарапорсанда) Мухамметсары диен адамың газдыран ябы.

МҮҖЕВҮР — Мары, Тагта ве Тельман районларында (Мухадовда, Бедиркентде ве Томмакяпда) обалар. *Мүҗевүр* — тире ады. Өвлүйәлере гөзегчилик эдйәнлере-де *мүҗевүр* дийилйәр. Марыдакы оба өң *Гутаммүҗевүр* хем дийлипдир (*гутам* — мүҗевүриң бир тиресиниң ады). Шу оазисдәки мүҗевүрлери өң Мары этрапында яшан, Недир ша (XVIII асыр) өленден соңра болса, илкинҗи гезек шу ерлери эелән түркмен тайпаларының галындылары хасап эдйәрлер (*Җикиев*, 63 сах.).

МҮҖЕВҮРБАБАСАРЫ [Мүҗевүрба:баса:ры] — Мары районында оба (хәзирки ады *Мухадов*). *Мүҗевүр* — тире ады; *Бабасары* — шу обада өң бош ятан гиң мейданың ады.

МҮҖЕВҮРЯП [Мүҗевүря:п] — Мары районында Мүҗевүр обасына барян яп.

МҮҖҮКЛЕР — Түркменгала районында (Кеминеде) оба. *Мүҗүк* — рус дилинде «дайхан» я-да «эркек адам» маныларында уланылян *мужик* сөзүниң үйтгедилен гөрнүшидир. Революциядан өң түркменлер гөчүрилип гетирилен руслара (умуман, европалылара) *мүҗүк* дийипдирлер. Шу обада хем немецлер яшаярлар.

МҮҖҮКСУВ — Гаррыгала районында (Көнекесирде) чешме. Оны гечен асырың ахырларында гөчүрилип гетирилен руслар пейдаланыпдыр.

МҮЛҚ — Саят районында (Мерьеде) илки мүлк ерде ерлешен оба.

МҮЛКАМАН [Мүлкама:н] — Мары ве Мургап районларында (Мүлкүчуругда ве 2-нжи Сухтуда) обалар. *Мүлкаман* — тире ады.

МҮЛКАМАША [Мүлкама:ша] — Векилбазар районында оба (хәзир *Магтымгулы* обасы). *Амаша* — тире ады. Мүлк пайлашыгында шу обаның орны амаша тиресине берлипдир.

МҮЛКАРЫК [Мүлка:рык] — Саят районында (Гызанда) арык. Революциядан өң бир тирә мүлк эдилип берленлиги үчин, оңа шейле ат галыпдыр.

МҮЛКБАГШЫ — Мары районында оба. *Багшы* — тире ады. Мүлк пайлашыгы вагтында, шу обаның орны багшы тиресине етипдир.

МҮЛКБУРКАЗ — Векилбазар районында оба. *Бурказ* — тире ады.

МҮЛКБҮКРИ — Векилбазар районында оба. *Бүкри* — тире ады.

МҮЛКДАР [Мүлкда:р] — Фарап районында (Битикде) оба. Бу ады «мүлк ери боланларың обасы» дийип дүшүндирйәрлер.

МҮЛКДӘЛИ [Мүлкдә:ли] — Векилбазар районында оба. *Дәли* — тире ады.

МҮЛКСЫЧМАЗ — Мары районында оба. *Сычмаз* — тире ады.

МҮЛКҮЧУРУГ — Мары районында оба (хәзирки ады *А. Мәммедова*). Бу ат «үч уругың (топаз, перрең ве гараахмет тирелериниң) мүлк ери» диен манызададыр.

МҮЛКЮСУП — Векилбазар районында. *Юсуп* — тире ады.

МҮЛКЯЗЫ — Мургап районында (Говшутбентде) оба. *Язы* — тире ады.

МҮЛКЯП [Мүлкя:п] — Мургап районында (Ата Салыхда) мүлк ерлери суваран ябың ады дакылан оба.

МҮҢДАШ [Мүңда:ш] — Чаршаңңы районында (Говурдакда) улы дашы көп болан сай, сил сувуның акян угры.

МҮҢЕНЛИ — Челекенде кичижик ярым ада, бурун болуп дуран гая. Адың манысы белли дәл.

МҮҢЕР — Дарганата районында энчеме кичи чешмелери болан даг. Бу ат «чешме» манысындакы гадымы түрки *мүңер* сөзүнден эмеле гелипдир. М. Кашгары бу огуз сөзүни «булак, сув гөзи» дийип дүшүндирйәр (*Кашгары,* III, 374, 386 сах.). Деңешдириң: А я к м ү ң е р.

МҮҢЛҮК — Ашгабат районында (Күкүрт заводында) мүң манат берлип салдырылан ёл.

МҮҢҮШ — Гаррыгала — Бендесен аралыкда гиң дере, чешме, көне отурымлы ер. Адың манысы белли дәл. Кәбир түрки диллерде бу сөз «бурч», «чүңк» ялы маныларда уланыляр (*Радлов,* IV, 2220 сах.). Бу адың хем шол маныда болмагы мүмкиндир.

МҮҢЧИЛ [Мүңчи:л] — Көнеүргенч районында (Чәгеясгада) өң энчеме чил эдилип, кичи атызлара бөлүнен ве җыкыр билен сурарылан гиң мейдан.

МҮРЗЕБАШЫ — Дашховуз районында (Бойда ве Җамлыгалада) оба, улы токай, пионер лагери. *Мүрзебашы* — Хыва ханлыгында кичирәк дереҗе (чин) адыдыр. Шу ерде ханың мүрзебашысы токайы горап саклап, ондан алынян одун үчин салгыт йыгнапдыр.

МҮРЗЕБЕГ — Керки районында (Гувакда) оба. *Мүрзебег* — тире ады.

МҮРЗЕБЕГАБДАЛ [Мүрзебегабда:л] — Керки районында (Гувакда) оба. Онда абдалларың мүрзебег тиреси яшаяр.

МҮРЗЕБЕГДЕПЕ — Керки районында (Мүрзебегде) көне гала, бизиң эрамыздан өңки III—II асырлардан бизиң эрамызың V асырына ченли гүллэп өсен шәхериң галындылары (оңа *Мүрзебеггала* хем дийилйәр). *Мүрзебег* — тире ады.

МҮРЗЕБЕДИЛ — Чаршаңңы районында (Көйтенде) чешме. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

МҮРЗЕГАЛА [Мүрзегала:] — Дәнев районында (Майда) оба, гала. Бу ады «Эмириң мүрзесиниң салдыран галасы» дийип дүшүндирйәрлер.

МҮРЗЕДАГ [Мүрзеда:г] — Гөкдепе районында даг. *Мүрзе* — әхтимал, адам ады. Ханлыкларда диванхананың язув ишини алып баран адамлара (секретарлара) хем *мүрзе* дийлипдир.

МҮРЗЕЧЫРЛА — Тагта районында (Меркези Гарагумда) яйла, гуйы, отурымлы ер. *Мүрзе* — әхтимал, адам ады; *чырла* сөзи барада середиң: Г а р р ы ч ы р л а. Бу гуйының ады гечен асырың башында-да душ гелйәр (МИТТ, II, 403 сах.).

МҮРЗЕЧӘГЕ [Мүрзечә:ге] — Түркменгала районында (Кеминеде) гум ве онуң ады дакылан оба. *Мүрзе* — шу ерли адамың ады.

МҮРҮШГӘР [Мүрүшгә:р] — Ленин районында (Тәзедурмушда) оба. *Мүрүшгәр* — тире ады. Аслында, бу сөз *мир шикар* диен парс-тәҗик сөзлеринден болуп, «авың, авчыларың башлыгы» диен маныны аңладяр. Ханлыкларда ве Бухара эмирлигинде шейле чин хем болупдыр.

МҮРҮШГӘРҖЕҢҢЕЛ [Мүрүшгә:рҗеңңел] — Хоҗамбаз районында (Меканда) җеңңел. *Мүрүшгәр* — тире ады.

МҮРЧЕ — Бәхерден районында оба. *Мүрче* я-да *мүрчели* — тире ады. Хырат тарыхчысы Хафиз-и Абрувың (XV асыр) ишлеринде бу ат илкинҗи гезек *Мурси* гөрнүшинде душ гелйәр (ТССР тарыхы, I т. 1 китап, 371 сах.). Җ. Өвезов бу сөзүң мүрчелилериң отуран ериниң адыдыгыны, *мурча* диен парс сөзүниң болса «гарып», «говшак», «кичи», «гарынҗа» ялы маныланы аңладяндыгыны беллейәр (*Д. М. Овезов.* К истории племени мурчали. — Труды ЮТАКЭ, т V. Ашхабад, 1955, 185 сах.).

МҮРЧЕЛ — Халач районында (Чохпетдеде) гиң майдан. *Мүрчел* — «улы күнре» диймекдир. Шу ерде өң хер бурчунда бир улы күңреси (мүрчели) болан көне ховлы бар экен.

МҮСҮНЕВ — Гөкдепе районында даг, чешме. Парс дилинде *месән* сөзи «чалгыдаш», «чакмакдаш» ялы маныны аңладяр (*Миллер,* 495 сах.). — *ев* болса *аб* («сув») сөзүниң үйтгән гөрнүшидир. Диймек, бу адың «чалгыдашлы чешме» диен маныда болмагы мүмкиндир.

МҮСҮР — 1. Халач районында (Пелвертде) оба. *Мүсүр* — тире ады. 2. Ашгабат районында (Бокурдакда) гуйы, ери мейданы *Мүсүр* — адам я-да тире ады.

МҮСҮРГАРАБАГШЫЛЫ — Хоҗамбаз районында (Меканда) оба. *Мүсүр* ве *гарабагшылы* — тире атлары.

МҮТҮР — Мары районында (Акыбайда) гуйы. *Мүтүр* — гөкҗе тирели адамың ады.

МЫДАР [Мыда:р] — Бәхерден районында (Меркези Гарагумда) оба, гуйы. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл. Сувуның ёгындыгы (ичмәге чала ярамлыдыгы) үчин, бу ады «чала мыдар» ве «ит мыдары» дийип дүшүндирйәрлер. Шу ерде Ит диен гуйы хем бар. Середиң: И т.

МЫЛЛЫ — Мары районында (Пенди чөлүнде) байрамалылы гуйы уссасы Мыллының газан гуюсы.

МЫНТА — Калинин районында (Бирлешикде) кичи оба. *Мынта* — тире ады.

МЫРАДЕК [Мыра:дек] — Калинин районында (Бирлешикде) оба. *Мырадек* — тире ады.

МЫРАЛЫБАБА [Мыра:лыба:ба] — Дәнев районында ер ады, өвлүйә. *Мыралы* — Алышир Новайының түркменче ады. Яшулулар Мыралының шу ерде дүшләп гечендиги үчин, оңа шейле адың галандыгыны гүррүң берйәрлер.

МЫРАТБАЙТАЛЛЫ [Мыра:тба:йталлы] — Фарап районының гумунда (Дарганатаның гүндогарындакы гумларда) янында талы болан гуйы. *Мыратбай* — гуйыны газдыран адамың ады.

МЫРАТГЫЗЫЛАЯК [Мыра:тгызылаяк] — Пенди чөлүнде гуйы. Өң оңа гызылаяк тирели Мырат диен адам эелик эдипдир.

МЫРАТДЕПЕ [Мыра:тдепе] — Чаршаңңы районында Говурдак посёлогының бир бөлеги. *Мырат* — адам ады.

МЫРАТКӨР [Мырат:көр] — Октябрь районында (Ленинградда) оба. *Мырат* — адам ады, *көр* — онуң лакамы.

МЫРАТЛАР [Мыра:тлар] — Эсенгулы районында (Чалоюкда) гуйы ве ики саны депе. *Мырат* — гуйыны газдыран адамың ады. Бу ат аслында

«Мырадың гуюсының янындакы депелер» болмалы.

МЫРАТЧАКАН [Мыра:тчакан] — Көнеүргенч районында (Советяпда) оба. *Мырат чакан* — адам ады. Бу оба *Мухат гарахалчының обасы* хем диййәрлер (*Гарахалчы* — «картбаз» диен манада).

МЫСДЫМ — Красноводск районында (Бекдашда) даг. Адың манысы белли дәл.

МЫСЫК — Октябрь районында (Үстюртда) гуйы, өри. Адың манысы белли дәл.

МЫХМАНТАПМАЗ [Мы:хма:нтапмаз] — Бәхерден ве Гызылетрек районларында (Нохурда ве Гызылбайырда) ёлдан сова ерлешйән дерелер, чешме.

МЭС — Чаршаңңы районында (Келифде) өң машын-экскаватор станциясының (МЭС-иң), хәзир болса механизациялашдырылан гөчме колоннаның ишчилериниң яшаян посёлогы.

МӘДАНДЕПЕ [Мә:да:ндепе] — Байрамалы районында (Гурбангалада) депе. *Мәдан* сөзүниң манысы белли дәл. Деңешдириң: өң Эйранда яшан баятларың бир бөлегине хем *Ма'дан* диилипдир (МИТТ, II, 78 сах.).

МӘДЕМИНГАЛА [Мә:деми:нгала:] — Ленин районында (Кетгенлиде) гала, отурымлы ер. Хыва ханлыгының гүнбатарында экеранчылык ве малдарчылык билен мешгулланян түркменлери табынлыкда сакламак ве олардан салгыт йыгнамак максады билен, бу галаны Хыва ханы Мухаммет Эмин (түркменче Мәдемин — 1846—1865) салдыряр (*Ж. Худайбергенов.* Түркмен дилиниң емрели диалекти. Ашгабат, «Ылым», 1977, 118—119 сах.).

МӘЖИДӨЛЕН [Мә:жи:дөлен] — Гызыларбат районында (Гочда) дере. *Мәжит* — дагыстанлы адамың ады.

МӘЛИК [Мә:лик] — Чаршаңңы районында (Көйтенде) оба. *Мәлик* — адам ады.

МӘЛИК АЖДАР — Кака ве Хожамбаз районларында (Душакда ве Бурдалыкда) ер атлары, өвлүйәлер. Проф. М. Н. Хыдыров Орта Азияда көп душ гелйән Мәликулаждар (Мәлик Аждар) диен өвлүйәлери дин үчин сөвешде өлдүрилен гөрнүкли арап адамлары (бу ерде (Мәлик Аждар диен шахс) билен багланышдыряр (*М. Н. Хыдыров.* Түркмен дилиниң тарыхындан материаллар. Ашгабат, 1962, 220 сах.).

МӘМИКЕЙИК [Мә:микейик] — Йыланлы районында (Дүежиде) Мәми диен йүврүк («кейик ялы») адамың газдыран ябы.

МӘМИЛ [Мә:мил] — Гызыларбат районында (Тутлуда) оба, гуйы. Гуйыны көсе тирели Мәмил диен адам газдыряр.

МӘМИШГӘДИК [Мә:мишгә:дик] — Бәхерден — Дайна аралыкда дагың гәдиги. *Мәмиш* — адам ады.

МӘМИШДӨРДҮЛ [Мә:мишдө:рдүл] — Красноводск районында (Гойматда) дагың инедөрдүл депеси. *Мәмиш* — чопаның ады.

МӘММЕДАЖЫ [Мәммеда:жы] — Ашгабат районында (Ербентде) гуйы. *Мәммет* — адам ады.

МӘММЕДОВА АЖАП — Мары районында оба (өңки ады *Мүлкүчүрүг*). 1966-нжы йылың 22-нжи сентябрында оңа совет ишгәри Ажап Мәммедованың ады дакылды.

МӘММЕДОРАЗ [Мәммедора:з] — Кака районында (Говшутда) отурымлы ер, өң оба. *Мәммедораз* — оба яшулусы.

МӘММЕДӨЛЕН — Теҗен районында гум. *Мәммет кечҗе* диен адамың отурандыгы үчин, гума илки *Мәммет кечҗәниң гумы* диййипдирлер. Мәммет шол ерде өленден соңра болса, гум *Мәммедөлен* адыны аляр.

МӘММЕТ — Бәхерден районында (Сүнчеде) дере, экеранчылык мейданы. *Мәммет* — адам ады.

МӘММЕТГУЙЫ — Ёлөтен районында (Сандыкгачыда) гуйы. *Мәммет* — адам ады.

МӘММЕТГУЛЫ — Этрек дерясының ашак акымында көл, хэзир сув ховданы. *Мәмметгулы* — адам ады.

МӘММЕТЖЕ — Ашгабат районында (Күкүрт заводында) чулба. *Мәмметҗе* — адам ады.

МӘММЕТЛИ — Ашгабат районында (Бокурдакда) гуйы. *Мәмметли* — адам ады.

МӘММЕТМУСА [Мәмметму:са] — Газанҗык районында чешме. *Мәмметмуса* — адам ады.

МӘММЕТСАПАР — Саргт районында депе. *Мәмметсапар* — шол ерде отуран адамың ады.

МӘММЕТЯР [Мәмметя:р] — Ашгабат районында (Бокурдакда) оба, гуйы. *Мәмметяр* — гуйыны газдыран адамың ады.

МӘНЕ [Мә:не] — Кака районында оба (хәзирки ады *Атабаев*). Бу обада Абывердиң *Мейхене (Мехене, Мехне, Мәхне)* диен гадымы шәхериниң галындысы ерлешйәр (МИТТ, I, 185 сах.). В. А. Шишкин *мейхене* сөзүниң орта парс дилинде *мәтхана* (maethana) гөрнүшинде уланыландыгыны, ол сөзүң болса «яшалян ер, өй, фамилия, тире-тайпа» ялы манылары аңладандыгыны беллейәр. Тәзе парс дилинде бу сөз *мейхен* формасына гечипдир ве «ватан, юрт, машгала, өй» ялы маныны аңладыпдыр (*В. А. Шишкин.* Варахша. М., 1963, 28—29 сах.). Мәне диен адың илки шу маныда йүзе чыкан болмагы мүмкиндир.

МӘНЕБАБА [Мә:неба:ба] — Кака районында (Мәнеде) тарыхы шахс, мешхур руханы, Авиценнаның дөврүдеши ве якын таншы Абу-Сейит Ибн Абыл Хайыр Мейхенениң (968—1049) мазарының үстүнде селҗук солтанларының гурдуран мавзолейи, XI асырың гөрнүкли архитектура ядыгәрлиги. Ылмы эдебиятларда оңа *Абу-Сейидиң мавзолейи* диййлйәр (середиң: *Т. Хоҗаныязов.* Абу-Сейидиң мавзолейи. Буклет).

МӘНЕГҮЗЕР [Мә:негүзер] — Теҗен дерясының гүзери, ёл, өри мейданы.

МӘНЕЧАЙ [Мә:неча:й] — Кака районының Мәне обасына барян чешме.

МӘНЕ-ЧӘЧЕ ДҮЗЛҮГИ — Кака районында, Мәне ве Чәче чайларының ашак акымындакы гиң дүзлүкде 1976-нжы йылда дөредилен заказник (Көпетдаг горугханасына гарашлы горалян ер). Көпелтмек ве тәзеден уйгунлашдырмак максады билен, бу ере гулан гойберилди.

МӘРЕМОЙ [Мә:ремо:й] — Ленин районында (Тәзеобада) оба; Калинин районында (Зәхметкешде) отурымлы ер. *Мәрем* я-да *мәхрем* — тире ады.

МӘТВЕЛИ [Мә:твели] — Көнеүргенч районында Дерялыгың көне бенди. *Мәтвели* — адам ады.

МӘТЕК [Мә:тек] — Керки районында (Астанабабада) оба. *Мәтек* — тире ады.

МӘТЕР [Мә:тер] — Тельман районында (Өкүзяпда) оба, совхозың бир бөлүми, Мәтер диен адам тарапындан газдырылан яп; Калинин районында (Бирлешикде) ер ады. Кәбир яшулулар Мәтери Хыва ханының эмелдары хасаплаярлар.

МӘТИЧАШАН [Мә:тича:шан] — Мургап районында гум. *Мәти* — адам ады.

МӘТНАЗАРОЮК [Мә:тназаро:юк] — Ёлөтен районында (Эркисадыкда) гум. *Мәтназар* — шу ерде агыл эдинен чопаның ады; *оюк* — «беллик», «челги» (середиң: Д а ш о ю к).

МӘТНЫЯЗ [Мә:тныя:з] — Дарганата районында (Седверде) оба. Оңа *Мәтныяз җынлы* диен адамың ады галыпдыр.

МӘХЕТҖАН [Мәхетжа:н] — Нерезимде (Бурдалык — Фарап аралыкда) даг, гадымы отурымлы ер, шор мейдан, өвлүйә, гуйы. Адың манысы белли дәл (бу ады карталарда *Метеҗан* гөрнүшинде язярлар).

МӘШГӨЛ [Мә:шгө:л] — Көнеүргенч районында (Чәгеясгада) төверегине өң мәш экилен көл.

МӘШЕРИБОЙ [Мә:шери:бо:й] — Көнеүргенч районында (Пушкинде) оба. Өң шу обада *Мәшерип (Мәтшерип)* диен гарагалпак демир уссасының отурандыгы үчин оңа шейле ат берлипдир.

МӘШПАЯ [Мә:шпа:я] — Чәржев районында (Октябрда) оба, арык. *Мәшпая* — «мәшиң чөпи» диймекдир, чүнки Мәшпая дийилйән арыгың боюндакы чәгесов мейдана мәш көп экилипдир. Бу ерде яшаян ёмутла-

рың бир бөлеги (тиреси) хем соңра *мәшпаялы* адыны алыпдыр (*Виннико*в, 69 сах.). Мәшпая диен оба Халач районында (Чохпетдеде) хем бар.

Н

НАГАРАЧЫ — Сакар районында (Көларыкда) оба. *Нагарачы* — «депрекчи» диймекдир. Шу обаның ери өң Чәржев бегиниң депрекчилерине дегишли экен.

НАГАРАЧЫАРЫК [Нагарачыа:рык] — Сакар районында (Көларыкда) Нагарачы обасына барян арык.

НАГДАВ — Гөкдепе районында даг. Адың манысы белли дәл.

НАГЫЕВ — Октябрь районында оба (өңки ады *1-нжи Май*). Совет ишгәри, Ашгабат — Москва атлы йөришиң ёлбашчыларының бири Актелпек (Аннамәт) Нагыевиң ядыгәрлигини эбедилешдирмек максады билен 1966-нжы йылда оба шу ат дакылды.

НАГЫМГАЛА [Нагымгала:] — Векилбазар районында Улы ве Кичи Нагым диен ики гала, VI—VII асырларда салнан көшклериң галындылары. *Нагым* я-да *лагым* сөзи сув гечирмек ве бейлеки максатлар үчин газылан түмейлери (тоннеллери) аңладяр (деңешдириң: Сумбар, Лагым). Шу галада хем нагым бар.

НАГЫШЗАВ [Нагышза:в] — Гөкдепе районында (Новада) дере, кешделенен ялы овадан тебигы зав.

НАЗАРБАЙДЕГИШ [Назарба:йдегиш] — Октябрь районында (Сарыгамышда) Үнзүң дегши (деряның гыра дегип акан ери, горплы кенар). *Назарбай* — адам ады.

НАЗАРГУЛЫ — Тагта районында (Темечде) оба (оңа *Кервенбашыоба* хем дийилйәр). *Назаргулы* — Васдан шу оба илкинжи гөчүп гелен ве яп газдыран адамың ады.

НАЗАРЕКЕРЕМ — Улы Балканда (Җебелде) чешме. Шу ерде экерем тирели Назар диен адамың экен багы бар.

НАЗАРСОПЫ [Назарсо:пы] — Ашгабат районында (Күкүрт заводында) гыр. *Назар сопы* — адам ады.

НАЗХОҖА [На:зхожа] — Эсенгулы районында (Чалоюкда) депе, өвлүйә. *Наз хоҗа* — адам ады. Ерли геплешикде гошма атларың составындакы *Ныяз* сөзи ызындан гелйән сөзүң инче я-да ёгын чекимлилидигине гарап, *Нәз* я-да *Наз* гөрнүшинде гысгалдыляр.

НАЙБАДАЙ — Гызылетрек районында Соңудагың гәдиги (гечелгеси), дере. Әхтимал, бу ат парсларың *найып* («милиционер», «гаравул») сөзлериниден болуп, «гаравуллы гечелге, оба» диен маныны аңладян болса герек, чүнки шу ерден Эйрана гатналян вагты кервенлерден пач алмак үчин, гечелгеде гаравуллар гойлупдыр. Кәбир яшулулар бу ады парсларың най («гаргы») сөзи билен багланышдырярлар. Магтымгулының гошгуларында хем бу ат душ гелйәр: *Хатарланышып кервен өтер, Найбадайдыр ёлуң сениң* («Соңудагы» гошгусы).

НАЙЗАБЕРКИ — Сакарчәге районында гум. Байрамалы ханың дөврүнде (XVIII асыр) шу ерде сарыкларың гожалы тиресинден болан Найза мерген яшапдыр (середиң: Гылычберки). *Берк* — гумуң, дагың гечмеси кын ери.

НАЙЗАГУМ — Ёлөтен районында гум. *Найза* — әхтимал, адам ады.

НАЙЗАДЕПЕ — Бәхерден районында (Гарагумда) археологик әхмиетли депе. Әхтимал, «найзалы депе».

НАЙЗАЛЫ — Түркменгала районында (Кеминеде) улы ой. *Найзалы* — шу ерде отуран адамың ады.

НАЙЗАХАЛ — Гүнбатар Гарагумда археологик әхмиетли ер. Х. Юсупов оны Х. Казвининиң ишлеринде душ гелйән Меръем атлы рабадың галындылары хасап эдйәр(*Юсупов*).

НАЙЗАШЕКЕР — Байрамалы районында (Үчажы посёлогында) сүйжи ве бол сувлы гуйы. Бейлеки гуюлара середенинде, онуң чуң дәлдиги, еди гулачдыгы («найза бойлы ерден сүйжи сув берендиги») үчин, оңа шу ат галыпдыр. Бу ады «пыгамбериң найзасыны дүртен ериниден газылан гуйы» дийип хем дүшүндирйәрлер.

НАЙМАНКӨЛ [Найманкө:л] — Калинин районында (Зәхметкешде) гарагалпакларың найман тиресиниң отуран ери, көл, оба.

НАЙМАНОБА [Наймано:ба] — Көнеүргенч районында (Пушкинде) оба. Онда найман тиреси отуряр.

НАЙЫП — Дарганата районында газлы ер, өң гуйы. *Найып* — гуйыны газдыран адамың ады.

НАКЫЛАЖЫ [Накыла:жы] — Хоҗамбаз районында (Бурдалыкда) ажы сувлы гуйы. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

НАЛ [На:л] — Мары — Гушгы демир ёлуның 102-нжи километринде, Мургабың чеп кенарында көл. Мейданы 20 *га* болан бу көлүң формасы атың тойнагына какылян нала меңзейәндиги үчин, оңа шейле ат берлипдир (*Коган*, 19 сах.).

НАЛАЧБАБА [На:ла:чба:ба] — Октябрь районында гыр, гадымы отурымлы ер, гүммез. *Налач (нәалач)* — «алачсыз» диймекдир, чүнки гадым заманларда Хыва ханы бир яшула ве онуң ковумларына гырың үстүнден ер берйәр. «Нә алач эдип, гыра сув чыкарып, экин экип билеркәм?» — дийип зейренйәндиги үчин, илат оңа Налач баба дийип ат гойяр. Налач баба 6—7 ерде җыкыр гуруп, гыра сув чыкаряр ве экин экйәр. Икинжи бир маглумата гөрә, *Налач баба* — арапларың Хорезмде дайханчылыгы ёла гоймак үчин иберен векили.

НАМАЗГӘ [Нама:згә:] — Кака районында (Арапгалада) гадымы чомур илатың меркезлериниң бири. Хоҗамбаз районында (Бурдалыкда) арык. *Намазгә (намазгәх)* — «көпчүликлейин намаз окалян ер» диймекдир. Галаның үстүнде ве арыгың боюндакы уллакан тудуң ашагында өң намазгә болупдыр. Какадакы гала бизиң эрамыздан өңки IV мүңйыллыкда гүллəп өсен шәхериң галындысы хасапланяр. Онуң мейданы 50,3 *га*, белентлиги хем 34 метрдир (*Ляпин А.* Размеры древних поселений. — «ТЯ», 1971, № 1).

НАМАЗДЕПЕ [Нама:здепе] — Саят районында (Гызанда) өң үстүнде намазгә болан депе, өвлүйә.

НАМАРТ [На:ма:рт] — Ашгабат районында (Гарагумда) оба, гуйы. *Намарт* — гуйыны газдыран адамың лакамы.

НАНХОР [На:нхо:р] — Гызыларбат районында (Гочда) Улы ве Кичи Нанхор диен ики дере. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл, оны «нана зар ер» дийип дүшүндирйәрлер.

НАРАЗЫМ — *сер.* **Нерезим.**

НАРБӨВЕТ [На:рбөвет] — Октябрь районында (Нагыевде) өң Дерялыга салнан бөвет, бент. *Нар* — адам ады.

НАРГЫЗ — Фарап районында өң ики оба (Наргыз ве Орта Наргыз), хәзир гиң экеранчылык мейданы, токай, гала. Бу адың манысы белли дәл. Ерли илат оны роваят эсасында «нер гыз» дийип дүшүндирйәр.

НАРДЫВАНЛЫ [На:рдыва:нлы] — Сарагт районында үстүне йүп мердиван билен чыкылан даг ве онуң үстүндәки чешме (оңа *Дамдам* хем дийилйәр). *Нардыван* — «мердиван».

НАРҖАКӨЛ [На:ржакө:л] — Ленин районында (Тәзедурмушда) көл. Өң онуң янында *Нарҗа молла* диен адам отурыпдыр.

НАРЛЫ — **1.** Векилбазар районында (Гоңурда) нарлы оба. **2.** Гәверс районында (Гарагумда) оба, гуйы. *Нарлы* — гуйыны газдыран адамың ады.

НАРЛЫДЕРЕ [На:рлыдере] — Гаррыгала районында (Геркезде) нарлы дере.

НАСОСЯП — Көнеүргенич районында сувы насос билен чыкарылян яп.

НАХ — Хоҗамбаз районында (Гултакда) гуйы, отурымлы ер. Адың манысы белли дәл.

НЕБИТДАГ [Небитда:г] — Гүнба-

тар Түркменистанда небитли даг, шәхер, демир ёл станциясы. Өңлер небитиң ериң йүзүне чыкып, акып ятандыгы үчин, дага шу ат берлипдир. Соңра Улы Балканың этегинде шәхер дөрәп, оңа хем шу дагың ады дакыляр. Шәхер небитчилер посёлогы хөкмүнде 1933-нжи йылда дөрейәр. 1946-нжы йылда болса ол шәхере өврүлйәр.

НЕБИТДЕПЕ — Небитдагың якынында (Келкөр шорлугында) өң небит алнан улы депе.

НЕБИТЛИ — *сер.* **Челекен.**

НЕВТОНОВКА — Ашгабат районында (Гарадамакда) илатлы пункт (түркменче ады *Сулукли*). Оңа 1902-нжи йылда Асхабад уездиниң генерал-губернаторы болан генерал-майор М. Невтоновың ады дакылыпдыр.

НЕДИРБЕЛЕНТ — Байрамалы районында (Үчажыда) гарабекевүлли Недир диен адамың газдыран гуюсы, белент депе.

НЕДИРБЕНТ — Тагтабазар районында Недир шаның (XVIII асыр) ады билен багланышдырылян гадымы бендиң галындылары. Кәбир ишлерде ол Бенд-и-Надир гөрнүшинде-де уланылыпдыр (МИТТ, II, 483 сах.).

НЕДИРГАЛА [Недиргала:] — Кака районында (Хываабатда) гала. Бу галаны Эйран шасы Недир салдырыпдыр. Ашгабат шәхериндәки «Түркменистан» мыхманханасының янында ерлешйән көне гала хем Недиргала (парсча Калаи-Недир) дийилйән экен.

НЕДИРНЫЯЗ [Недирныя:з] — Эсенгулы районында (Ажыяпда) отурымлы ер. *Недирныяз* — шу обалы адамың ады.

НЕЖИМГАЛА [Нежи:мгала:] — Теҗен районында (Бабадайханда) гала (онуң өңки ады *Гаррыгала*), оба. *Нежим* — шу асырың башларында галаның янында отуран адамың ады.

НЕЖМЕДДИН КУБРАНЫҢ МАВЗОЛЕЙИ — Гадымы Көнеүргенчде мавзолей (ханака). Ол монголларың чозушы дөврүнде шу ерде өлдүрилен мешхур руханы Гутлутемир бен Нежмеддин бен Тойды экәниң губруның үстүнде XIV асырың үчүнжи онйыллыгында гурлупдыр (ТАЯ, 209—210, 214 сах.).

НЕМЕКСАР [Немекса:р] — *сер.* **Ероюландуз.**

НЕПЕС — Красноводск районында (Авазада) сүйҗи сувлы гуйы (сувы Красноводскә чекилйәр), оба. Гуйыны 1884-нжи йылда шу ерли Непес мерген газдыряр.

НЕПЕСДАГ [Непесда:г] — Дашховуз областында (Гарагумда) кичи даг. *Непес* — адам ады.

НЕПЕСКАК — Ашгабат районында (Күкүрт заводында) как, такыр. *Непес* — адам ады.

НЕПРОХОДИМОЕ — Бәхерден районында (Көпетдагда) көтел, даг. Рус дилиндәки бу ат «гечип болмаян (көтел)» диен маныдадыр. Узындерәниң көтелине, соңра болса шол ердәки дага руслар шейле ат дакыпдырлар.

НЕРБЕЙИК — Мургап районында улы депе («нер ялы улы депе?»).

НЕРЕЗИМ — Фарап районында (Бурдалык — Фарап аралыгында) өң Бухара эмирлигиниң бир беглиги, Чәрҗев ве Керкиден соңкы улы шәхери, хәзир гиң жеңңеллик мейдан (бу ады *Наразым* гөрнүшинде-де уланярлар). Кашгадеря областының Мүбәрек районының Көнешәхер обасында яшаян Мүзрап Эргешовың пикирине гөрә, бу ат *нахр-е азым* («улы деря») диен арап сөзлеринден эмеле гелипдир. Амыдеряның кенарында ерлешендиги үчин, оңа «улы деряның кенарындакы оба» (соңра диңе «улы деря») диен адың галан болмагы мүмкиндир (*нахр* сөзи Мавераннахр диен адың составында-да душ гелйәр). Бу ериң Наразым диен ады Недир ша дөврүнде-де (XVIII асыр) бар экен (МИТТ, II, 190 сах.). Хыва тарыхчылары 1821-нжи йылда Нерезимде эсги, човдур, мургаклы, илжик ялы тайпаларың яшаяндыгыны беллейәрлер (МИТТ, II, 422 сах.). Булардан башга-да, бу ерде мукры, памык, гечили ялы тирелер болуп, олар Япач, Елмик, Гулжук, Гечили Шорарык, Мукры, Чорга диен обаларда яшапдырлар. Гечен асырың ахырларында деряның өз кенарыны гүйчли юмурмагы нетижесинде, Нерезим топрагыны сув аляр ве илат бу ери ташлап гитмәге межбур боляр (оларың неберелери хәзир Чәрҗев, Бухара, Самаркант, Кашгадеря, Сурхандеря областларының дүрли районларында яшаярлар). Нерезим диен ада Молланепесиң гошгуларында-да душ гелйәрис (*Н е р е з и м д е бир сениң дек я-ха болгай, болмагай*).

НЕРЕЗИМЛИ — Саят районында (Авчыда) Нерезимден гөчүп геленлериң обасы. Оңа *Наразым* ве *Наразымлы* хем дийилйәр.

НЕРРЕ — Бәхерден районында (Гараганда) даг. Адың манысы белли дәл. Деңешдириң: Н э р е.

НЕРРЕКЕМЕР — Бәхерден — Дайна аралыкда белент дагың үч хатар кемери, гаяя. *Нерре* сөзүниң манысы белли дәл.

НЕСИМИГАЛА [Неси:мигала:] — Тельман районында (Тельман — Өкүзяп ёлуның чепинде) гадымы гала. Бу ады бейик шахыр Сейит Несиминиң (1370—1417) ады билен багланышдырярлар. Халк арасындакы мешхур роваята гөрә, Несими Көнеүргенҗиң якынындакы Ширван, Шамахы, Диярбекир, Халап шәхерлеринде яшапдыр. Руханыларың гаршысына гидени үчин, оны шу галада жезаландырярлар (дирилигине дабанындан сойярлар) ве келлесини галаның дервезесинден асып гойярлар (*С. Атаныязов. Несимигала.* — «ТЯ», 1973, № 1).

НЕСИМЛИ [Неси:мли] — Гарабекевүл районында оба ве арык; Нерезимде өң оба. *Несимли* — тире ады.

НЕФЕРЕОЙ [Неферео:й] — Октябрь районында (Еңишде) оба, экеранчылык мейданы. *Нефере* — тире ады; *ой* сөзи барада середиң: А л и - л и о й.

НЕФТЕЗАВОДСК — Дәнев районында Чәрҗев шәхерине гарашлы посёлок, небитчилер шәхери (өңки ады *Шагал*).

НЕШЕЛИ — Гарабекевүл районында (Гарагумда) гуйы. *Неше* — «тиръек» манысындадыр, чүнки чопанлар шу ерден басмачылык дөври гөмлен затлары, шол санда тиръек тапыпдырлар.

НИЛГОР [Ни:лгор] — Газанжык районында даг. *Нил* — гөк реңк; *гор* сөзүниң манысы белли дәл. Бу ат дагың реңки я-да шол ерден бояг алнандыгы билен багланышыклыдыр. Деңешдириң: Н и л г э р.

НИЛГӘР [Ни:лгә:р] — Гәверс районында (Әневде) нил алнан депе, чешме; Векилбазар районында (Гарагумда) ичинден бир күйзе нил тапылан гуйы, оба; Пенди чөлүнде (Яхбилде) нилгәр («боягчы») адам тарапындан газылан гуйы.

НИЛДЕПЕ [Ни:лдепе] — Гәверс районында (Манышда) көне гала (өңки ады *Гызылгала*). Бу ады шу ерден нил алнандыгы ве нил бежериленлиги билен багланышдырярлар.

НИМИСГАЛА [Нимисгала:] — Гаррыгала районында дагың учудында ерлешйән берк гала. Нимис сөзүниң манысы белли дәл.

НИЧГЕ [Ни:чге] — Гарагум каналының боюнда посёлок, гуйы; Сандыклы чөлүнде ёл. Эрсары диалектинде *ничге* — «инче» диймекдир. Гапдалындан инче ёл гечйән гуюлара кәпленч, Ничге дийилйәр. Саятдан Байрамала гидйән ёл хем шу гуйының үстүнден гечйәр. Башга маглуматлара гөрә, гуйы гөврүми боюнча ат алыпдыр. Гуйының якынындан гурлан посёлога хем шу ат дакыляр.

НИЧГЕАРЫК [Ни:чгеа:рык] — Сакар районында (Сыядгасакарда) инче арыгың ады дакылан оба; Хожамбаз районында (Бурдалыкда) арык (өңки ады *Жойбарык*, ягны «инче арык» — тәжикче). 1928-нжи йылда Бурдалыкдан тапылан документе гөрә, Бухара эмири Абдылезиз хан (1645—1680) Жойбарык диен ябы 1675-нжи йылда Хаснасолтаным Аллаяр хожа гызына сатыпдыр (ТССР ЫА-ның Магтымгулы адындакы Дил ве эдебият институтының голязмалар фонды, инв № 1161).

НОБА [Но:ба] — Эсенгулы районында гуюлар, өри мейданы. Адың манысы белли дәл.

НОБУР [Но:бур] — Елөтен районо-

нында (Гызылбайдакда) улы яп. Улы яплара *кобур* дийилйәр.

НОВА—Гөкдепе районында (Яңыгалада) оба. Оңа шу ердәки Новгала диен галаның ады гечен болса герек.

НОВАЙЫ [Нова:йы] — Дашховуз районында (Җамлыгалада) бейик шахыр Алышир Новайының ады дакылан оба.

НОВАЛЫ — Гаррыгала районында (Геркезде) чешме. *Нова* — маллары сува якмак үчин агачдан я-да дашдан ясалан сүйри гап (ТДС, 471 сах.). Шу чешмәниң сувуны нова аркалы бейик ере чыкарып, ер суварыпдырлар (җыкыр болмадык ерде пес сувлы яплардан новалар аркалы белент ере сув чыкарярлар. Амыдеря бойларында оңа *Новадепме* дийилйәр).

НОВАТА — Гөкдепе районында (Яңыгалада) хәзир сувы кесилен чешме («Нова обасының чешмеси»); *ата* — «мукаддес» диен манысындадыр.

НОВГАЛА [Новгала:] — Гөкдепе районының Нова обасында гала («тәзе гала»).

НОВРУЗАБАТ [Новруза:ба:т] — Сарагт районында (2-нҗи Гараманда) гала. *Новруз* — әхтимал, адам ады; *абат* — «шәхер», «оба». Парс дилинде *новруз* сөзи «тәзе гүн», ягны тәзе йылың биринҗи гүни диен манысындадыр.

НОВРУЗДЕПЕ — Бәхерден районында (Мүрчеде) дере, депе; Байрамалы районында (Гадыряпда) депе. *Новруз* — әхтимал, адам ады.

НОГАЙ — Дәнев районында (Гөйнүкде) оба; Эсенгулы районында оба, гуйы. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

НОГАЙБАБА [Ногайба:ба] — Йыланлы районында (Тәзеёлда) ер ады, өвлүйә; *Ногай* — әхтимал, адам ады.

НОКИНДАЙХАН [Но:ки:ндайха:н]—Түркменгала районында (Йылдызда) оба. Бу ат булуч дилинде «тәзе дайхан» диен манысындадыр.

НОКИНЗИНДИГАН [Но:ки:нзиндига:н] — Елөтен районында (Ждановда) оба. Бу ат булуч дилинде «тәзе дурмуш» диен манысындадыр.

НОМАЙДЕПЕ — Векилбазар районында (Молланепесде) депе («номай, улы депе»).

НОХУР — Бәхерден районында оба, җүлге (оңа *Гарры Нохур* хем дийилйәр). *Нохур* — тире ады. Эйран топонимиясында *нохур* диен арап сөзи «деря», «канал», «акын угры», «чешме», «арык» ялы манылар уланыляр (*Савина,* 161 сах.). Азербайҗаның демиргазык районларының ер-юрт атларында хем бу сөз «сувдан долдурылан эмели я-да тебигы чөкетлик» диен манысында көп душ гелйәр. Оны монгол диллеринден түрки диллере гечен сөз хасаплаярлар (*Гулиева Л. Ч.* Азәрбајҹан топонимиясында «нохур» термини. — Материалы научной конференции, посвященной топонимии Азербайджана. Баку, 1973, 81 сах.). Нохур җүлгесинде-де чешмелериң көпдүгини назара алсак, онуң адының ёкардакылар ялы я-да шоңа якынрак манысында йүзе чыкан болмагы мүмкиндир. Тирә-де җүлгәниң ады гечипдир, ягны шу ерде яшаянлара *нохурлы* дийип ат бериндирлер (*сүнчели, мүрчели, әневли, хасарлы* ялы этнонимлериң дөрейши хем хут шунуң ялыдыр). Нохур обасының ады XIV асырда-да душ гелйәр (МИТТ, I, 529 сах.).

НОХУРГӨВИ — Бәхерден районында (Нохурда) диңли дере, обаның гүнбатарында гөк отлы улы япы. Нохур диалектинде *гөв* — «гөк» диймекдир («Нохур обасының яшыл япысы, гөм-гөк отлы япы»).

НОХУРЛЫДЕРЕ — Гаррыгала районында (Дайнада) дере ве чешме. Дереде нохурлылар отуряр.

НӨВРЕКЧЕШМЕ — Кака районында чешме, өң оба. *Нөврек* сөзүниң манысы белли дәл. Х. Багтыяров оны «тәзе гелин» дийип терҗиме эдйәр (*Бахтияров*, 51 сах.).

НӨКЕР АРЫГЫҢ ОБАСЫ — Түркменгала районында (Зәхметде) оба (оңа *Эллиики* хем дийилйәр). Арык тирели *Нөкер* — оба яшулусы болан адам.

НУРАКБОЙ [Ну:ракбой] — Калинин районында (Зәхметкешде) оба. Бу ат «Нурак диен адам тарапындан газылан ябың боюндакы оба» диен манысындадыр.

НУРАЛЫДЕПЕ [Ну:ра:лыдепе] — Красноводск районында (Гасында) депе. *Нуралы* — адам ады.

НУРАТА [Ну:рата] — Теҗен районында (Бирлешикде) оба. *Нурата* — шу ерде яшаян аталарың бир бөлүми. Самаркант областында түркменлериң гадымы отурымлы ерине-де Нурата дийилйәр.

НУРБАК — Саят районында (Авчыда) оба. *Нурбак* сөзүниң манысы белли дәл.

НУРБИКЕ [Ну:рби:ке] — Тагтабазар районында дере, сувы шыпалы ве мукаддес хасапланян чешме. Дүрли роваятларың айдылыяндыгына серетмезден, Нурбикәниң кимдиги белли дәл.

НУРМЕРГЕН [Ну:рмерген] — Красноводск районында Җебеле гарашлы илатлы пункт. *Нурмерген* — адам ады.

НУРУГАЛА [Ну:ругала:] — Гаррыгала районында (Көнекесирде) кичи оба, гала. *Нуры* — адам ады. Ол нохурлыларың ышгат тиресинден болуп, шу оба илкинҗи гөчүп гелипдир (*Поцелуевский.* Племя, 34 сах.).

НУРУКАК [Ну:рукак] — Ашгабат районында (Дервезеде) как. *Нуры* — шу ерли адамың ады.

НУРЫ [Ну:ры] — Гызыларбат районында (Гарагумда) бирнәче чырла гуюлар. *Нуры* — гуйыны газан адамың ады.

НУСАЙ — Ашгабат районында (Багырда) мешхур гадымы шәхериң харабачылыгы, парфян дөвлетиниң гадымы пайтагты (К ө н е Н у с а й ве Т ә з е Н у с а й дийилип атландырылян ики гала). М. Е. Массон өң *Нисайя* гөрнүшинде уланылан бу парс сөзүни «отурымлы ер», «оба» дийип дүшүндирйәр (*М. Е. Массон.* Городища Нисы. — Труды ЮТАКЭ, т. 1. Ашхабад, 1949, 17 сах.). Грек тарыхчысы Ф. Арриан греклериң чакыр худайы Дионисиң өз энекеси Нисаның хатырасына шәхере Ниса, бу областа болса Нисайя дийип ат дакандыгыны белләпдир (*М.Е. Массон.* Ёкарда атланан ишиң эпиграфы). Абу Са'д ас-Сам'ани (XII асыр) бу адың арапча «аяллар» диен манысындадыгыны, чүнки араплар шу ери алҗак боланда, галадакы аялларың олара берк гайтавул берендигини языр (МИТТ, I, 342 сах.). Эмма бу надогрудыр, чүнки бу ат араплар Орта Азияны алманка хем болупдыр. Хас өң Нусай *Митрдаткирд,* ягны «Митридат тарапындан гурлан» дийлип атландырылян экен (*Массон,* 82 сах.). М. Н. Хыдыров Нусайы парсларың *ну* — «тәзе» ве түрки халкларың *сай* («җүлге», «җар», «бир угра гиден текизлик»?) сөзлеринден хасаплаяр ве оны «тәзе җүлге», «тәзе җар» дийип дүшүндирйәр («Эдебият ве сунгат», 21.XI.1971). Шол макаланың русчасында хем бу адың «тәзе җүлге, дере, кенар» ялы манылары белленйәр (*М. Н. Хыдыров.* Некоторые вопросы по истории туркменского языка. Ашхабад, 1975, 84 сах.).

НЫЯЗБИБИАҖЫ [Ныя:зби:биа:җы] — Ашгабат районында (Ербентде) гуйы («Ныязбиби диен аялың аҗы сувлы гуюсы»).

НЫЯЗГУЛЫ [Ныя:згулы] — Гаррыгала районында (Дайнада) чешме, дере. *Ныязгулы* — адам ады.

НЫЯЗЫМ [Ныя:зым] — Бәхерден районында (Көпетдагда) дерелер (У л ы ве К и ч и Н ы я з ы м). *Ныязым* — адам ады.

НӘЗДЕПЕ [Нә:здепе] — Бәхерден — Гызыларбат аралыкда археологик әхмиетли белент гум депеси. Елиң ыгына сүйшүп йөрен чәгелериң бир гөрнүшине, шейле гумдан эмеле гелен депелере гумлулар *нәз* диййәрлер. Деңешдириң: Г ы з ы л җ а н ә з, Н ә з л и җ е.

НӘЗИКГАЛА [Нә:зикгала:] — Сарагт районында (Кичиагада) гала. Өң шол ерде Нәзик диен аял отурыпдыр.

НӘЗИКСАЙ [Нә:зиксай] — Тагтабазар районында Нәзик диен дул аялың яйлан дереси. *Сай* — «дере», «акын угры» диен манысындадыр.

НӘЗЛИҖЕ [Нә:злиҗе] — Ашгабат районында (Бокурдакда) гуйы, ики саны гум депеси. Середиң: Н ә з д е п е.

НӘРЕ [Нә:ре] — Гаррыгала районында (Геркезде) оба. *Нәре* — парсларың *наранҗ* я-да *наранг* сөзүнден болуп, цитрус өсүмлигиниң адыдыр (Флора Туркмении, т. 2, вып. 1. Л., 1931, 257 сах.). Бу адың шол өсүмлик билен багланышыклы болмагы мүмкиндир.

НӘХЕЛЛИ — Тельман районында (Гулабиядa) оба. Адың манысы белли дәл.

О

ОБАГОНАН [О:багонан] — Гарагумда такыр. Өң шу такырда оба отурыпдыр.

ОБАГӨРНЕР — Ёлөтен районында (Эркисадыкда) обаның якынында ерлешен гум.

ОБАОТУРАН [О:баотуран] — Гөкдепе районында дере. Өң шу дереде оба отурыпдыр.

ОБОЙ—Газанҗык районында оба, чешме. Адың манысы белли дәл.

ОБРУЧЕВ СӘХРАЛЫГЫ — Гүнорта-Гүндогар Гарагумда гиң сәхра. Түркменистаның өндүрижи гүйчлерини өвренмегиң эсасыны гоюҗыларың бири болан ве Гарагумда ылмы-барлаг ишлерини гечирен мешхур алым В. А. Обручевиң хатырасына дакылан ат.

ОВАДАНГАЯ — Гөкдепе районында дагың овадан гаясы.

ОВАДАНДЕПЕ — Ашгабат районында (Бүзмейинде) археологик әхмиетли тогалак белент депе. Гызыларбатда (Хоҗагалада) хем шейле атлы депе бар. Шахыр Б. Худайназаров өзүниң «Овадандепе» диен гошгусында шейле язяр: *Ах, О в а д а н д е п е, овадан депе, Сен нәхили бейле өз адыңа бап! Хезиллер эдерсиң мунуң үстүнде, Ятсаң совук чәгә багрыңы ойкап.*

ОВАДАНҖАЙ [Оваданҗа:й] — Гадымы Мары — Сарагт кервен ёлуның угрунда (Келтеминара галасының демиргазыгында) көне көшгүң харабалары.

ОВАДАНТАМ [Оваданта:м] — Ёлөтен районында (Куйбышевде) археологик әхмиетли ер.

ОВАДАНЧӘГЕ [Оваданчә:ге] — Гызыларбат ве Түркменгала районларында гум депелери.

ОВАЛТОВАЛ — Челекен ярым адасында ер ады, депе. Адың манысы белли дәл.

ОВГАНАРАП [Овга:нарап] — Ёлөтен районында (Куйбышевде) оба. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ОВГАНГҮЗЕР [Овга:нгүзер] — Тагтабазар районында Мургап деряcының гүзери. Өң овганлар шу гүзерден мал суварян экенлер.

ОВГАНДЕПЕ [Овга:ндепе] — Кака районында (Душакда) депе. Өң Овганыстандан гандар болуп гайдан бири шу ерде яшапдыр.

ОВГАНОЙ [Овга:но:й] — Бәхерден районында (Гарагумда) ой. *Овган Бойымов* — гызылтаяклылар отрядының командири, шол дөврүрде Бәхерден район халк магарыф бөлүминиң мүдири. Ол 1930-нҗы йылда басмачылар билен болан баша-баш сөвешде шу ерде гурбан боляр. Середиң: Г у л т а к ы р ы.

ОВГАНТҮРК [Овга:нтүрк] — Керки районында (Чекирде) ер ады. Бу *Овганторг* («Овгансөвда») диен адың үйтгедилен гөрнүшидир. Яңы-якынлара ченли шу ерде Овганыстан билен СССР-иң арасында сөвданы амала ашырян гураманың бир эдарасы ерлешипдир.

ОВГАНГУМ [Овга:нгум] — Мары районында (Мүлкүчүругда) улы гум. *Овган* — адам ады.

ОВЛАКГЫР — Эсенгулы районында ве Пенди чөлүнде гырлар.

ОВЛАКДАГ [Овлакда:г] — Небитдаг төверегинде даг. Ерли яшулулар бу ады «үстүнде овлак бакылан даг» дийип дүшүндирйәрлер.

ОВЛАКДЕПЕ — Чәрҗев районында (Гутлыевде) оба, депе, «овлаклы депе»).

ОВЛАКЁЛ [Овлакё:л] — Красноводск районында Чөлүң гырына чыкян ёл.

ОВЛАКЧЫ — Керки районында (Гувакда) гуйы, ат чапылян, овлакчапма ойны гечирилйән гиң мейдан.

ОВЛАКШОР [Овлакшо:р] — Хоҗамбаз районында (Бурдалыкда) гиң шор мейдан. Шол шорлукда өң овлакчапма ойны гечирилипдир.

ОВШАРЛЫК — Керки районында (Хатапда) гиң мейдан, өң овшар (авшар) тиресиниң яшан ери. Бу ерде *-лык* гошулмасы тире адының ызына гошулып, «овшарларың көпчүлик ери» диен маныны аңладяр. Деңешдириң: Х о җ а л ы к.

ОГАМЕНЕ — Челекенде өң оба, хәзир ер ады, өвлүйә. Яшулулар Огамы шол өвлүйәде җайланан аялың ады хасап эдйәрлер.

ОГЛАНГЛИН — Красноводск районында Огланлы посёлогының якынында илатлы пункт. *Оглан* сөзи барада середиң: О г л а н л ы; *глин* — рус дилиндәки *глина* сөзүнден болуп, «палчык», «лай» диймекдир. Бу ерден бентонит палчыгы алыняр.

ОГЛАНҖЫК — Газанҗык районындакы дагда ер ады, гуйы, өвлүйә. Бу ады гыргын кеселинден энчеме чаганың ёгалып, шу ерде җайланандыгы билен дүшүндирйәрлер.

ОГЛАНЛЫ — Небитдаг шәхерине тарашлы посёлок; Красноводск районында оба. Булара өвлүйәниң ады дакылыпдыр. Өвлүйәниң гонамбашысы Оглан я-да Огланлы диен адам болмага чемели. Өң шу төвереклерде Оглан атлы адамлар яшапдыр. Меселем, XIV асырың 50—60-нҗы йылларында Маңгышлагың хөкүмдары болан адама Түйхоҗы (дүежи?) Оглан дийилйән экен (*Поляков*, 71 сах.). Бу хөкүмдарың ве онуң оглы Тогтамыш ханың (текелериң тогтамыш уругының тиребашысы болан адамың) или Балканың гүнортасында, хәзирки Огланлы обасының төвереклеринде яшапдыр (*Поляков*, 71 сах.). Умуман, монголлар империясында Чингиз ханың хан титулыны алмадык неберелерине *оглан*, XV асырдан соңра болса *солтан* дийилипдир (МИТТ, I, 532 сах.). Обадакы өвлүйәде шейле шахсларың бири җайланан болса герек.

ОГРУГУЙМА — Байрамалы районында (Гарагумда) ёлдан сова ерлешийән как. Топонимияда *огры* сөзи, көпленч, «сова», «чет», «гизлин», «билинмейән» ялы маныларда уланыляр.

ОГРУДАГ [Огруда:г] — Красноводск районында (Түверде) бейлеки даглардан четрәкде ерлешйән даг.

ОГРУДЕПЕ — Сакар районында депе.

ОГРУЯП [Огруя:п] — Мургап районында гүр токайлык, хышалык ерден чекилен яп («билинмейән яп»).

ОГУЛБЕГ — Чаршаңңы районында (Көйтендагда) гуйы. *Огулбег* — шу ерде отуран аялың ады.

ОГУЛНЫЯЗДЕПЕ [Огулныя:здепе] — Сарагт районында (Ялавачда) антик дөврүң илатлы пункты хасапланян депе. *Огулныяз* — шу ерде яшан ве арадан чыкан аялың ады (депә *Огулныязөлен* хем дийилйәр).

ОГУЛТӘЧ [Огултә:ч] — Ашгабат районында (Бокурдакда) гуйы. *Огултәч* — шу ерде яшан аялың ады.

ОГУЛХАНЧҮРИ [Огулха:нчүри] — Красноводск районында (Сөйлүде) чүри депе. *Огулхан* — шу ерде яшан бай аялың ады.

ОГУРҖАЛЫ — Красноводск районында (Челекениң якынында) Каспи деңзиниң кичи адасы, оба (оңа *Айдак* хем дийилйәр). Түркмен топонимиясында *огры* сөзи «чет», «гизлин», «сова» ялы манылары аңладяр. Диймек, бу ат илки *Огурҗаада*, ягны «гизлин кичи ада», «четде ерлешйән адаҗык» гөрнүшинде йүзе чыкыпдыр. Муны XIV асырда, ягны Темирлеңиң йөришлериниң тарыхында бу адын Огурча ве Агырча («огружа») гөрнүшинде язылышы хем тассыклаяр (*Бартольд*. Ислам 64 сах.). Балкан төвереклеринде яшаян түркменлериң

бир бөлеги (эсасан, дүежилер) галмыкларың чозушларындан горанмак максады билен шу ада гөчйәрлер (*А. Джикиев.* Туркмены юго-восточного побережья Каспийского моря. Автореферат канд. дис. М., 1958, 2—3 сах.). Олара Огурҗалы, ягны «Огруҗа адасында яшаянлар» дийип ат берйәрлер. Каспи деңзини барлан илкинжи рус алымлары бу ады *Огурчинск* гөрнүшинде ёюп уланмага башлаярлар. Олар бу адың составындакы *огры* сөзүниң асыл манысындан угур алып, Огурҗалы (Огурчинск) топонимине «огрулар меканы», «деңиз галтаманлары» ялы нәдогры дүшүндириш берипдирлер (*Л. С. Берг.* История исследования Туркмении. Шу китапда: Туркмения, т. 1. Л., 1929, 88 сах.).

ОГШУК — 1. Дашховуз ве Калинин районларында (Алтмышда ве Гызылергенекде) обалар. *Огшук* — тире ады. 2. Мургап районында (Гарагумда) гуйы ве өри мейданы. Бу ерде *огшук* сөзи «поса» манысындадыр. Гуйының ады шу асырың башында болан шейле вака себәпли йүзе чыкяр. Чары диен чолук 25 йыллап Берди бая хызмат этсе-де, өйленип билмәндир. Берди байың үч аялы бар экен. Язлага чыкыланда, Чары онуң кичи аялы билен душушяр. Огшашып дуркалар тутулып, икиси хем өлдүрилйәр. Шу вакадан соңра гуя Огшук диен ат галяр (*Н. Омадов.* Огшугың өрүсинде. — «Эдебият ве сунгат», 27.4.1967).

ОДАЛАН [О:далан] — Бәхерден районында (Нохурда) дере, чешме.

ОДАЛАНЧУЛБА — Ашгабат районында (Дервезеде) күкүртли улы депе, чулба. Күкүртли чулбаларда янгын көп боляр.

ОДУНЧЫ [О:дунчы] — Гарагум районында (Акмейданда) Одунчыдепәниң ады дакылан оба.

ОДУНЧЫДЕПЕ [О:дунчыдепе] — Гарагум районында (Акмейданда) депе. Онуң төверегинде одуның ве одунчыларың көп боляндыгы үчин, депе шейле ат аляр.

ОҖАК [О:җак] — Дарганата районында газ оҗагы, посёлок, өң бирнәче оҗак газылып, той эдилен ер, көл (бу ере *Оҗаклы көли ве Акчәге* хем дийилипдир); Красноводск районында формасына гөрә ат дакылан ярым ада; Бәхерден районында (Арчманда) дагың бөври.

ОҖАРЛЫ — Гарагумда оҗарлы ерде газылан я-да янында бир дүйп улы оҗар болан гуюлар.

ОҖАРЛЫАЛА [Оҗарлыа:ла] — Кака районында такырлык билен гезеклешип гидйән гум (середиң: А л а).

ОҖАРЛЫБАШ — Гызыларбат районында (Гарагумда) такыр («оҗарлы баш такыр»).

ОҖЫ [О:җы] — Фарап районында (Кырачда) арык; Мары районында (Дөртгуюда) как. *Оҗы* — адам ады.

ОЗЕРНАЯ — Керки районында Гарамәтныяза гарашлы илатлы пункт. Русча *озерная* — «көлли» диймекдир.

ОЙДАКЛЫ [О:йдаклы] — Гөкдепе районында (Гарагумда) гуйы, сув йыгнанян ойы («ойдагы») болан такыр.

ОЙМА [О:йма] — Ашгабат районында (Бокурдакда) гуйы.

ОЙРАТ — Дашховуз районында (Тәзеярмышда) оба. *Ойрат (Ойрот)* — әхтимал, тире я-да адам ады.

ОЙШЫХ [О:йшы:х] — Тельман районында (Гөкчәгеде) оба. Бу ат «шыхларың ойы, обасы» диен манысындадыр.

ОК — Газанҗык районында (Гарагумда) Акчил диен җарың боюнда ерлешйән оба, улы җар; Гызыларбат районында (Хожагалада) дере. Бу атлардакы *ок* сөзи «сув акян җар», «акын» диен манысындадыр.

ОК [О:к] — Халач районында (Чохпетдеде) оба; Красноводск районында Гызылсувдан Аваза ченли бирнәче обаның тутуш ады. *Ок* — тире ады. Красноводскили яшулулар бу ады ок («стрела») сөзи билен багланышдырярлар, эмма бейле дүшүндириш нәдогрудыр, чүнки бу адың о чекимлиси узын айдыляр. Биз бу ады хем тире ады хасаплаярыс, себәби ок тиреси шу төверекде яшапдыр (середиң: О к у ң г у м ы).

ОКАРАСАЗАК [Окараса:зак] — Тагта районында (Гарагумда) өри мейданы, гум. Шол ерде окара ялы тегеленип дуран улы сазак бар.

ОКАРЫК [О:ка:рык] — Керки районында (Гызылаякда) ок тиресиниң көне арыгы.

ОКАТАН — Гаррыгала районында (Магтымгалада) дере ве чешме. Геченасырың ахырларында рус гошунларының шу дередәки ялчы дашың йүзүне көп ок атандыклары үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ОКЛУСӨЗЕНЛИ — Меркези Гарагумда *Оклы* ве *Сөзенли* диен ики гуюсы болан өри мейданы. *Ок* — «җоя» диймекдир, чүнки такырларың сувуны чырла гуюларың якынына акдырмак үчин оклар газыляр.

ОКЛУТАКЫР — Ашгабат районында (Күкүрт заводында) чырла гуюсы, җоялы («оклы») такыр.

ОКЛЫ — Меркези Гарагумда чырла гуюлары, җоялы («оклы») такырлар.

ОКОПЛЫ — Ёлөтен районында (Эркисадыкда) гум, гражданлык урушы дөврүнде сөвеш болан ер.

ОКОПЯП — Байрамалы районында (Ялкымда) яп. Гражданлык урушы дөврүнде шу ерде көп окоп газылыпдыр.

ОКС — Амыдеряның гадымы *Өгүз* диен адының греклешдирилен варианты. Середиң: А м ы д е р я.

ОКТЯБРЬ — Дашховуз областында 1975-нжи йылың 24-нжи февралында дөредилен район; Гөкдепе, Көнеүргенч, Тагта ве Чәрҗев районларында совет дөврүнде ат дакылан обалар (Тагтадакы обаның өңки ады *Келлели;* Чәрҗевдәки обаның өңки ады *Хоҗагала*); Байрамалы районында (Үчаҗыда) гуйы (өңки атлары *Асгазан, Яглыдепе*).

ОКУҢ ГУМЫ — Красноводск районында улы гум. *Ок* — тире ады. *Ок* я-да *оклы* тиресиниң шу төвереклерде яшандыгыны, ягны дүрли урушлардан соң, оларың Балкан дагына тарап гидендигини Абылгазы белләпдир (*Кононов.* Родословная 68 сах.). Догрудан-да, Сырдеря боюндакы ябгулар дөвлети сынандан соң, огуз түркменлериң улы бөлеги, шол санда, *оклы, гөкли, агар* ве *солтанлы* тирелери Балкана гөчүпдирлер (*Агаджанов.* Очерки, 245 сах.).

ОКЧАНДЫР [О:кчандыр] — Халач районында (Чохпетдеде) оба. *Ок* ве *чандыр* — тире атлары.

ОЛАМ — Хожамбаз ве Чаршаңңы районларында обалар. *Олам* — орта асырларда хем белли болан овнук түркмен тайпаларының биридир (ТССР тарыхы, 1 т., 2 китап, 8 сах.). Ерли яшулулар оламы салырларың бир бөлүми хасап эдйәрлер, хатда Сарагтдакы салырларың составында *олам* диен улы бөлүм хем бар (середиң: А л а м д е п е), Абылгазы салырларда Өгүрҗигиң (хәзир бу ады *Укүрҗик* гөрнүшинде уланярлар) иниси Суварҗыгың (әхтимал, Севержигиң) Хуршыт диен оглундан яйран илата Олам — үргенчли дийлендигини белләпдир (*Кононов.* Родословная, 74 сах.). Бу адың дүрли манылары барада хас долурак (середиң: *Х. Багыев.* Оламский диалект туркменского языка. Автореф. канд. дис. Ашхабад, 1965, 4—5 сах.).

ОЛАМАРЫК [Олама:рык] — Чаршаңңы районында (Акгумоламда) оламларың газан арыгы.

ОЛАМЁЛ [Оламё:л] — Сандыклы чөлүнде Хожамбаздан Бухара гидйән гадымы ёл. *Олам* — тире ады.

ОЛАМСУРХЫ — Чаршаңңы районында оба. *Олам* ве *сурхы* — тире атлары. Оламларың бу обасы сурхуларың гапдалында ерлешйәндиги үчин, шейле ат алыпдыр (середиң: А к г у м о л а м).

ОЛАМЯП [Оламя:п] — Йыланлы районында (Кенегесде) оламларың газан ябы.

ОЛТАРЫЛАН — Сакарчәге районында (Гарагумда) гуйы, как. Бирнәче такырың сувуны бири-бирине сапып («олтарып»), бир ере йыгнандыклары үчин, илки такырлар шейле ат алыпдыр.

ОМАР — Йыланлы ве Керки районларында (Гызылда ве Астанабабада) обалар (Йыланлыдакы оба *Омарлы,* Керкидәки оба *Омарлык* хем дийилйәр). *Омар* — тире ады. Бу

обаларың илаты өң бир этник топара гирен болмага чемели, чүнки буларың икиси-де гызыл тиресиниң бөлүмлеридир.

ОМАРАТА — Красноводск районында Бекдаш посёлогының якынында улы илатлы пункт. *Омарата* — өвлүйә ады. Яшулуларың бирнәчеси шу өвлүйәде аталарың омарата диен улы бөлүминиң тиребашысы болан Омарың жайланандыгыны гүррүң берйәрлер. Омарата диен кәриз Огланлының янында-да бар.

ОМАРГАЛА [Омаргала:] — Керки районында (Астанабабада) гала, архитектура ядыгәрлиги. *Омар* — тире ады.

ОМАРГЫЗЫЛЖА — Халач районында (Сурхда) оба. *Омар* ве *гызылжа* — тире атлары.

ОМАРЛЫ — *сер.* **Омар.**

ОМАРЛЫК — *сер.* **Омар.**

ОМАРПӘКИЗЕ [Омарпә:ки:зе] — Йыланлы районында (Тәзеёлда) оба. *Омар* ве *пәкизе* — тире атлары.

ОМРАВ — Газанжык районында (Обойда) чешме, акын угры, жар (ерли геплешикде «чи:л», «ака:в»). Акының өңүни бөветләп («омруп»), башга тарапа совупдырлар.

ОМЧАБАШ — Гарабекевүл районында (Ламмада) арык. *Омчабаш* — тире ады.

ОМЧАЛЫ — Красноводск районында (Гарабогазың кенарында) өң сульфат алнан промысел, одуны («омчасы») көп болан даг, гуйы.

ОМЧАЛЫЖА — Газанжык районында (Ясгада) ожарлы гум, гуйы.

ОНАГЫЗ [О:нагыз] — Гарагум районында (Ягтыёлда) агзы (гирелгеси) көп болан улы гала.

ОНАТЛЫК [О:натлык] — Калинин районында (Гызылергенекде) ер ады, оба. *Атлык* сөзи барада середиң: Б э ш а т л ы.

ОНБЕГИ [О:нбеги] — Кака районында оба. *Онбеги* — тире ады. Алилилер XIV асырда Орта Узбойда емеле гелипдирлер, шол дөврлерде олар Алтын Орда ханлыкларының гарамагында яшапдырлар ве оларың онбеги ялы дүрли чинлерини, хорматлы атларыны хем алыпдырлар (ТССР-иң тарыхы, I т., 1 китап, 356—358 сах.). *Онбеги* диен оба Йыланлы районында (Гызылда) хем бар. Ол-да шу тирәниң ады билен багланышыклыдыр, чүнки шу төверекде алилилер яшаярлар (середиң: А л и л и о й).

ОНБЕГИЯП [О:нбегия:п] — Йыланлы районында (Тәзечитирде) онбеги тиресиниң газан ябы.

ОНГУЛАЧ [О:нгулач] — Ленин районында гиңлиги боюнча атландырылан канал.

ОНДАР — Челекен ярым адасында депе. Адың манысы белли дәл.

ОН ЕДИНИҢ ОЙЫ — Бәхерден районында (Гарагумда) дүз мейдан. Бу адың йүзе чыкышы барада середиң: Г у л т а к ы р ы.

ОНИКИАЙЛАВ — Гаррыгала — Гызыларбат аралыгында көне ёл. Ол 12 айлав аркалы дагың үстүне чыкарылыпдыр. Бу ёлуң гурлушыгында шу этрапдакы обалардан 500 адам йыгнанып, үч айлап ишләпдирлер. Ёлуң 5-нжи айлавында жеҗирсли усса Гурбаналының даша язан шейле язгысыны дикипдирлер: «Бу ёл 1892-нжи йылда Г. П. Куропаткиниң буйругы билен сапёрларың командири Козьма Поклевскиниң ёлбашчылыгы астында текелер, гөклеңлер ве сейитлер тарапындан гурулды».

ОНИКИӨЙЛИ — Дашховуз районында (Бойда) оба (онуң икинжи ады *Оникияпбойы*). Бу ат илки 12 машгаланың шарикли ябының ады болуп, соңра оба гечипдир.

ОНЛАРЫҢ ДҮВРҮНИ — Тежен районында (Бег каналының угрунда) депе. Шу ерде өң 10 доган отурыпдыр. *Дүврүн* — «депе».

ОНСЕКИЗ — Пенди чөлүнде гуйы. Әхтимал, номерленен гуйы.

ОНУНЖЫ [О:нунжы] — Байрамалы районында (Ленинде) оба, онунжы участок (середиң: А л т м ы ш-2); Керки районында (Дашлыкда) номерленен арык.

ОНҮЧ — Красноводск районында гуйы. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ОНХОВУЗ [О:нховуз] — Бөтен даг төверегинде көп ховузлы такыр, гуйы.

ОҢУРГА — Ашгабат районында гөрнүшине гөрә ат алан эгри гум.

ОР [О:р] — Мары районында (Акыбайда) ер ады. *Ор* — «чукур», «көв» диймекдир. Галаларың төверегине сув гойбермек үчин газылан чукурлара, хәндеклере хем *ор* дийилйәр (деңешдириң: *орача, уры*).

ОРАЗ [Ора:з] — Ашгабат районында (Багырда) оба. *Ораз* — адам ады.

ОРАЗАЛЫ [Ора:за:лы] — Чәржев районында (Киштиванда) оба. *Оразалы* — адам ады.

ОРАЗБАБА [Ора:зба:ба] — Гушгы районында (Галаймордa) оба, гуйы, өри мейданы. *Ораз* — адам ады.

ОРАЗГЕРЕҢ [Ора:згереӊ] — Тельман районында Сөхбетябың ве Ханябың баш сакасында ерлешйән оба, токай. Гулабия обасында чайчы болуп ишлән гереӊ тирели Ораз диен адам шу ере гачы галдыряр. Илки гача, соңра токая ве оба Оразгереӊ диен ат галяр.

ОРАЗМЫРАТСОПЫ [Ора:змыра:тсо:пы] — Тежен районында (Гарагумда) оба, Оразмырат сопы диен адамың газдыран гуюсы.

ОРАЗСАКГАР [Ора:зсакгар] — Красноводск районында гуйы, өри мейданы. *Ораз* — адам ады, *сакгар* — онуң тиреси.

ОРАЗСУПЫ [Ора:зсупы] — Байрамалы районында (Үчажыда) ики саны гуйы. *Супы* — «сопы». Бу гуюлары гарабекевүлли Ораз сопы газдырыпдыр. Деңешдириң: А л ы с у п ы.

ОРАЗХАНГАЛА [Ора:зха:нгала:] — Тежен районында (Гаррыбендиң якынында) 1824-нжи йылда Ораз яглының гурдуран (дикелден) галасы (*Аннанепесов*, 84 сах.).

ОРАКЧЫ — Эсенгулы районында от ятырылян гиң мейдан, өри.

ОРАШГУМ — Кака районында (Мәне-Чәчеде) гум. *Ораш* — адам ады.

ОРЕХОВО — Гаррыгала районында сапалы дере, чешме, илатлы пункт. *Орехово* — «хозлы» диймекдир. Дереде хоз агачлары көп.

ОРМАН — Йыланлы районында (Гызылда) оба. *Орман* — тире ады. Бу оба өң икә бөлүнипдир: П е к г е й л и О р м а н (*пекгей* — емрели тиреси. Өң шу обаның орнунда пекгейлер яшаян экен) ве Г у җ у м л и О р м а н. Түрки диллерде *орман* — «токай» диймекдир.

ОРМАНЪЕР — Ленин районында (Тәзедурмушда) гиң мейдан. *Орман* — тире ады.

ОРТА АЗИЯ — Өзбегистан, Түркменистан, Тәжигистан, Гыргызыстан ССР-лерини өз ичине алян улы территория. *Азия* — ассириялыларың *асу* («гүндогар») сөзүндендир (*Никонов*, 16 сах). Бу территорияны Меркези Азиядан тапавутландырмак үчин, европа (рус) алымлары тарапындан дакылан ат. Революциядан өң бу ере көпленч *Түркүстан* дийилйәрди.

ОРТААРЫК [Ортаа:рык] — Халач районында арык. Топонимияда *орта* сөзи, көпленч, ики объектиң аралыгында, ортада, ёлуң орта гүрпүнде ерлешйән пунктлары билдирйәр.

ОРТАБЕЙИК — Киров районында (Гарагумда) ёлуң орта гүрпүнде ерлешйән белент депе.

ОРТАБЕК — Гарагумда гыр. Бу ат «ортадакы берк гыр» диен маныдадыр.

ОРТАБЕНТ — Тежен районында (Гарагумда) гуйы. Бу ат «ортакы бент» диен манывдадыр .

ОРТА ГАГШАЛ — Гөкдепе районында (1-нжи Бирлешикде) Гагшал ве Гайракы Гагшал обаларының ортасында ерлешен оба. *Гагшал* — тире ады.

ОРТА ГАРАГУМ — *сер.* **Гарагум.**

ОРТАГЕРИШЛЕР — Красноводск районында Гасын билен Яңыжаның орталыгында ерлешйән үч саны даг герши.

ОРТАГӨБЕК [Ортагө:бек] — Красноводск районында Ажыгыр — Гасын аралыкда ерлешйән гөбек ялы улы депе.

ОРТАГӨЗ — Газанжык районында (Дәнеатада) чешме.

ОРТАГУЙЫ — Гүнбатар Түркменистанда (Узбоюң угрунда) гыр, үч саны гуйы: К и ч и О р т а г у й ы,

Ортагуйы ве Улы Ортагуйы. Гуйы Хыва ёлуның орта гүрпүнде ерлешендиги үчин, шейле ат алыпдыр. Шу атдакы гуйы Байрамалы — Чәржев аралыгында-да бар.

ОРТАГУМЧӘГЕ [Ортагумчә:ге] — Керки районында (Дашлыкда) гиң мейданың ортасындакы гум.

ОРТАЖЕҢҢЕЛ — Керки ве Хожамбаз районларында (Дашлыкда ве Гултакда) деряның адасындакы жеңңеллер.

ОРТАКЫОБА [Ортакыо:ба] — Челекен билен Гарагөлүң аралыгындакы оба.

ОРТАКӘЛ [Ортакә:л] — Гәверс районында (Гәмиде) кәлиң якасында ерлешйән оба.

ОРТАНӘЗ [Ортанә:з] — Газанжык районында (Кичи Балканың якынында) улы гум депеси. *Нәз* сөзи барада середиң: Нәздепе.

ОРТАОЮК [Ортао:юк] — Бәхерден районында (Гарагумда) ер ады, өри мейданы. *Оюк* — «беллик», «ориентир», «челги».

ОРТАӨЗ [Ортаө:з] — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере. *Өз* я-да *өзек* — «акын угры», «дере».

ОРТАТАКЫР — Газанжык районында (Гарагумда) гуйы, такыр, өң оба.

ОРТА ТОПЯТАН — *сер.* **Топятан.**

ОРТАЧЕЛГИ — Мургап районында (Гарагумда) гуйы. *Челги* сөзи ёлуң угрунда азашмазлык үчин гоюлян беллиги аңладяр.

ОРТАШОР [Орташо:р] — Чәржев — Мары аралыкда улы шорлук.

ОРУН — *сер.* **Үңүз, Узбой.**

ОРУНДЕРЯ [Орундеря:] — Көнеүргенч районында (Советяпда) сувлы жар, кәл (сувы Орна гуйяр). Үңүзден сув акян вагтында, ол деряның бир голы болупдыр.

ОРУНЖЫК — Небитдаг төверегинде оба, ой ер. Ерли геплешикде *орун* сөзи деряларың, жарларың гуры орунларыны аңладяр. Меселем, Гарагумдакы Үңзе Орун хем дийилйәр. Оба шейле орунда ерлешйәр.

ОРУНЧӘГЕ [Орунчә:ге] — Эсенгулы районында (Чалоюкда) сил сувуның акян угрунда газылан сүйжи сувлы гуйы, оба.

ОРУС — Хожамбаз районында (Элечде) оба. *Орус* — оламларың кичи тиреси. Түрки халкларда *Орус* диен адам атлары хем болупдыр. Меселем, Темирлениң гаршысына сөвешен ханларың бирине Орус хан дийилйән экен (МИТТ, I, 517 сах.). Ол 1378-нжи йылда өлүпдир. 1649-нжы йылда Абылгазы түркмен серкерделериниң, шол санда Орус онбегиниң гаршысына гөрешипдир (МИТТ, II, 329 сах.). Тирә шейле шахсларың бириниң ады дакылан болса герек.

ОРУСБАЗАР [Орусба:зар] — Ашгабат шәхеринде базар, революциядан өң русларың базары болан ер.

ОРУСБАЙ [Орусба:й] — Керки районында өң оба, хәзир шәхериң ичинден гечйән арык. Бу ат оламларың орус тиресиниң ады билен багланышыклы болса герек, чүнки руслар Керкә гелмезден өң хем оба шейле атландырылян экен.

ОРУСГЕЧЕН — Ленин районында (Тәзеобада) Шамыратябың гүзери. Гечен асырда шу ерден рус гошунлары гечипдир.

ОРУСЁЛЧЫКАРАН [Орусё:лчыкаран] — Гаррыгала районында (Чендирде) русларың салан ёлы.

ОРУСЖЕҢҢЕЛ — Халач районында (Чохпетдеде) жеңңел. Өң шу жеңңелде *орус* тиреси отурыпдыр, соңра олар деряның саг кенарына (Хожамбаза) гөчүпдирлер.

ОРУСКЕЛЛЕ — Ашгабат районында (Күкүрт заводында) депе, чулба. Папаклы келләни яда саляндыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ОРУСЧЕШМЕ — Гаррыгала районында (Чендирде) русларың пейдаланан чешмеси.

ОРУСЯП [Оруся:п] — Калинин районында (Зәхметкешде) оба, яп; Көнеүргенч районында яп. Яшулулар бу ады «рус инженерлериниң чекдирен ябы» дийип дүшүндирйәрлер.

ОРУСЯПБОЙЫ [Оруся:пбойы] — Көнеүргенч районында Орусябың боюндакы обаларың тутуш ады.

ОРУСЯТАН — Тагтабазар районында рус солдатларының басмачылар билен сөвешен дереси; Теджен районында ер ады. Революциядан өң бу ерде рус топографлары яшапдырлар.

ОСМАН — Керки районында (Гарагумда) «Гызыл Октябрь» колхозының башлыгы Осман Сөхбетовың газдыран ики гуюсы (Осман ве Тәзе Осман).

ОСМАНДЕПЕ — Красноводск районында (Гасында) депе. *Осман* — адам ады.

ОСМАНОЮК [Османо:юк] — Гарабекевүл районында (Гарагумда) гуйы, өри мейданы. *Осман* — чопаның ады, оңа Осман гызыл хем диер экенлер; *оюк* сөзи барада середиң: Дашоюк. Гуйының янында оюгың (ориентир беллигиң) бардыгы үчин, оңа шейле ат галыпдыр.

ОСТЫ — Фарап районында (Кырачда) оба. Адың манысы белли дәл. 1842-нжи йылда бу ат *Усты галасы* гөрнүшинде душ гелйәр (МИТТ, II, 476 сах.).

ОСУШНЫЙ — Красноводск айлагында Каспи деңзиниң кичи адасы. Рус дилинде *Осушный* — «гуран» (ягны «гуран ада») диен манйдадыр.

ОТАГАЛЫ — Хожамбаз районында (гумда) белент депе. Дик чүри депәниң ёкарсы ёгын боланы үчин, оңа шейле ат берлипдир (ол гупбалы, отагалы тахяны яда саляр).

ОТЛУКЕСЕН [О:тлукесен] — Ёлётен районында (Талхатанбабада) ортасыны демир ёл кесип гечен гыр, депе.

ОТМАЙША — Хожамбаз районында (Мекандa) гуйы. Бу ады «майса отлы ер» дийип дүшүндирйән болсалар-да, онуң йүзе чыкыш себәби, манысы белли дәл.

ОТУЗГУЛАЧ — Гызыларбат районында (Гарагумда) чуңлугы 30 гулач гуйы.

ОТУЗОБА [Отузо:ба] — Калинин районында (Гызылергенекде) оба, гум. *Отуз* — гумуң янында отуран адамың ады я-да шу ере илкинжи гөчүп гелен хожалыкларың саны.

ОТУЗӨЙЛИ — Бәхерден районында гум, экеранчылык ер. Шол ерде өң 30 чемеси хожалык яшапдыр.

ОЮКЛЫ [О:юклы] — 1. Ашгабат районында (Гарагумда) оба, гуйы; Гарагумда энчеме гуюларың ве ёл угрундакы гумларың атлары. *Оюк* — «беллик», «челги» манысындадыр. Середиң: Дашоюк. 2. Гызыларбат районында (Бендесенде) оюгы, көвеги бар болан гая.

ОЮКЛЫБАШ [О:юклыбаш] — Теджен төверегинде (Гарагумда) гиң такыр, гум, өри мейданы. *Оюклы* сөзи барада середиң: Дашоюк; адың составындакы *баш* сөзүниң манысы белли дәл («үстүне беллик, челги эдилен келлә меңзеш юмры депе?»). Бу такырың ады гечен асырың башында-да душ гелйәр (МИТТ, II, 455 сах.).

ОЮКЛЫГЫР [О:юклыгыр] — Гарагумда үстүне оюк («беллик») эдилен гырлар.

Ө

ӨВЕЗАЛЫ [Өвеза:лы] — Дашховуз районында (Кетлиде) оба, көл. *Өвезалы* — адам ады (кимдиги белли дәл). Ерли яшулулар оны «Гөроглы» эпосындакы Өвез билен бagланышдырярлар.

ӨВЕЗАЛЫЯП [Өвеза:лыя:п] — Дашховуз районында Өвезалы обасына барян яп.

ӨВЕЗБЕРДИ КУЛЫЕВ — Ашгабат районында посёлок, демир ёл станциясы. Өң *Баглыярым* ве *90-нжы разъезд* диен атлар билен белли болан бу посёлога ТССР Ёкары Советиниң Президиумы 1971-нжи йылың 21-нжи июнында гөрнүкли революционер Өвезберди Кулыевиң адыны дакды.

ӨВЕЗДУРДЫ — Ашгабат районында (Бокурдакда) гуйы. *Өвездурды* — гуя эелик эден адамың ады.

ӨВЕЗЕК — Фарап районында (Битикде) оба. *Өвезек* — әхтимал, адам ады.

ӨВЕЗЕКГУЙЫ — Хожамбаз районында (Қыркөйлүде) оба. *Өвезек* — адам ады.

ӨВЕЗЕКХАШЫРДЫК — Мары районында (Акыбайда) оба. *Өвезек* ве *хашырдык* — тире атлары.

ӨВЕЗИШАН [Өвези:ша:н] — Байрамалы районында (Пенди чөлүнде) гуйы. *Өвез ишан* — гуя эелик эден адамың ады.

ӨВЕЗКЕЛТЕ — Гарабекевүл районында (Гарагумда) гуйы. *Өвез* адам ады, *келте* — онуң лакамы.

ӨВЕЗЧОЛАК — Байрамалы ве Сарагт районларында Өвез диен чолак («агсак») адамлара дегишли болан гуюлар.

ӨВЛҮЙӘБОЙЫ [Өвлүйә:бойы] — Тагта районында (Октябрда) оба. Бу ат «Өвлүйәябың боюндакы оба» диен маныдадыр.

ӨВЛҮЙӘГӨРНЕН [Өвлүйә:гөрнен] — Тагта районында гум. Үстүнден Ысмамыдата өвлүйәсиниң гүммези гөрүнйәндиги үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ӨВЛҮЙӘЛИ [Өвлүйә:ли] — Сарагт ве Тежен районларында депелер.

ӨВЛҮЙӘЛИКӨШК [Өвлүйә:ликөшк] — Гадымы Мары — Сарагт кервен ёлуның угрунда археологик әхмиетли көшк, депе.

ӨВЛҮЙӘЯП [Өвлүйә:я:п] — Тагта районында Ысмамыдата өвлүйәсине барян яп (оңа *Ханяп* хем дийилйәр).

ӨВРҮМ — Дарганата районында (Седверде) гумуң өврүминде ерлешйән гуйы, гум.

ӨВШҮККӨПРИ — Көнеүргенч районында (Пушкинде) оба (оңа *Режепбашыгышлак,* эймирлер яшаяндыгы үчин, *Эймирлер обасы* хем дийилйәр). *Өвшүк* — шол ердәки яба көпри салдыран байың ады.

ӨГЕМ [Ө:гем] — Гарабекевүл районында (Ашгалыда) оба; Сакар районында (Гарагумда) ики гуйы (А ж ы ө г е м ве С ү й ж и ө г е м); Дарганата районында (Үңүзде) гум, гуйы. *Өгем* — тире ады.

ӨДЕЙ — **1.** Гызылетрек районында (Акяйлада) оба, депе, өвлүйә. *Өдей* — адам ады. **2.** Дәнев районында (Гызылйылдызда) оба. *Өдей* сөзүниң манысы белли дәл.

ӨДЕЙДЕПЕ — Дәнев районында улы депе, өвлүйә. Середиң: Ө д е й-2.

ӨДЕЛИГУЙЫ [Ө:делигуйы] — Хожамбаз районында (Таллымерженде) бурдалыклы Өдели пәлваның газдыран гуюсы.

ӨДЕМЕРГЕН [Ө:демерген] — Байрамалы районында (Гарагумда) гуйы, гадымы кервенсарай. *Өдемерген* — адам ады.

ӨДЕМЫРАТ [Ө:демыра:т] — Мары районында (Пенди чөлүнде) гуйы. *Өдемырат* — адам ады.

ӨДӘНИҢ ҚӘРИЗИ — Гөкдепе районында (Гөкдепе обасында) кәриз. Қиная билен дакылан бу адың дөрейши шейле. Шу обалы Өде кәриз газяр, эмма сувы өрән аз чыкяр. Өде аз сувы ховдана йыгнап, оны бирден ачып, меллек суваржак боляр. Бу-да баша бармаяр. Шу обалы Амангелди шахыр «Гайшакларда әр дек гөрдүк Өдәни» диен гошгусында Өдәни шейле «тарыплаяр»:

Гутлы болсун, Өде, тутан дайханың,
Товукчорба, палав хөдүр этдиңми?
Хөтдесинден герсиң, саг болса
жаның,
Алма-нәрлы багың дүйбүн
тутдуңмы?

Кәриз газып дөретдиң сен умманы,
Гиже ярымында ачдың теммәни,
Баг суваршың хайран этди
хеммәни,
Хасылыны путлап-путлап
сатдыңмы?

ӨЖИ [Ө:жи] — Гаррыгала районында (Тутлугалада) отурымлы ер. *Өжи* я-да *Өйжи* ялы айдылян бу адың манысы белли дәл. ерли яшулулар оны *өйжүк* сөзүниң гысгалан гөрнүши дийип дүшүндирйәрлер. А. П. Поцелуевский бу ады *өвжи* («хвастун», «бахвал») сөзүнден хасаплаяр ве шол ерден гечйән Өжи диен ябың адының соңра оба дакыландыгыны беллейәр (*Поцелуевский.* Племя, 34 сах.).

ӨЗБЕГАРЫК [Өзбега:рык] — Саят районында (Авчыда) арык. Оны өзбеклер газан болмага чемели.

ӨЗБЕГӨЛЕНЪЕРЛИ — Гарабекевүл районында (Большевикде) оба. *Ерли* — тире ады. Яшулулар бу топоними Сейди дөврүнде Бухара эмири Мирхайдарың Амыдеря бойларына эден йөриши билен багланышдырярлар. Шол сөвешлериң биринде Бухара гошунларының көпүси гырыляр. Ол ере *Өзбегөлен* дийип ат дакярлар. Шу обада эрсарыларың *ерли* тиресиниң отуряндыгы үчин, обаның ады Өзбегөленъерли болуп галяр.

ӨЗБЕК ОБАСЫ — Чәржев районында (Гутлыевде) оба. Онда өзбеклер яшаяр.

ӨЗЕГАРЫК [Өзега:рык] — Хожамбаз районында (Меканда) өзегиң (кәлиң) угрунда газылан арык.

ӨЗУГРЫ [Ө:зугры] — Гаррыгала районында (Дайнада) дере, өзүң угры. *Өз* сөзи барада середиң: А г ө з.

ӨЗЯП [Ө:зя:п] — Тежен — Қака аралыкда ер ады, өзүң (середиң: А г ө з) угрундан чекилен көне яп.

ӨЙКЕНСИЗ — Сакарчәге районында (Гарагумда) гуйы. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл (әхтимал, гуйының өңки эесиниң лакамы).

ӨЙЛЕГУШЛУК — Газанжык районында (Көпетдагда) оба, чешме, гуйы. *Өйле* — гүнортандан соңкы вагт ве гүнорта-гүнбатар тарап; *гушлук* — гүнүң яңы ёкары сайланян вагты ве гүнорта-гүндогар тарап. *Гушлук* сөзүни М. Қашгары «гүн чыкандан соңкы вагт» дийип дүшүндирйәр (*Қашгары,* I, 439 сах.). Гечен асырда чыкан рус карталарында шу ерде Өйле (Уила) ве Гушлук (Қушлюк) диен чешмелериң бардыгы белленипдир. Оларың бири обаның өйле тарапындан, бейлекиси хем гушлугындан акян экен. Оба шу ики чешмәниң ады галыпдыр.

ӨЙЛҮГЫЗЫЛ — Ашгабат районында (Дервезеде) гара өйүң формасындакы уллакан гызгылт депе

ӨЙЛҮДЕПЕ — Ёлөтен районында (Эркисадыкда) үстүнде дешиги болан өй ялы депе (оңа *Дешиклидепе* хем дийилйәр); революционер Атчапар Тахыровың аклар тарапындан атылан ери.

ӨЙМЕЖЕ — Гызылетрек районында дере, ёл. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл, оны «кичижик экеранчылык мейданы болан дере» дийип дүшүндирйәрлер.

ӨЙЧУЛБА — Меркези Гарагумда (Күкүрт заводында) формасына гөрә ат алан чулба, депе.

ӨКҮЗБУЛАК — Чаршаңңы районында (Көйтенде) чешме. Бу ады отуң болдугы ве өкүзлериң, көпленч, шол ере гачып гидйәндиги билен багланышдырярлар. Өкүзиң «деря» манысындакы гадымы *өгүз, үгүз* сөзүнден болаймагы хем мүмкиндир.

ӨКҮЗГӨРШЕН — Эсенгулы районында (Чалоюкда) ер ады, депе. Онуң өңки ады *Өкүзөлшен,* чүнки шол ерде ики өкүз уршуп, икиси хем өлйәр.

ӨКҮЗЯП [Өкүзя:п] — Тельман районында оба, яп; Тагта районында яп. *Өкүз* — тире ады.

ӨЛМЕЗ — Бәхерден районында (Бөрмеде) дере, чешме. *Өлмез* — әхтимал, адам ады.

ӨҢАЛДЫ — Гәверс районында (Гарагумда) оба, гуйы, оңа *Өңиалнан* хем диййәрлер. Шол ерден гечйән ёлуң өңүне гумуң бөвет болуп дурандыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир. Өңалды диен гуйы Мары районында (Яхбилде) хем бар.

ӨРДЕКЛИ [Ө:рдекли] — Красноводск ве Эсенгулы районларында (Қаспи деңзиниң кенарында) ер атлары; Гарагумда каклар.

ӨРЕИШАН [Ө:реи:ша:н] — Көнеүргенч районында оба. *Өре ишан* — шу обада яшан бир руханының ады.

ӨРҮМЛИЖЕ [Ө:рүмлиже] — Газанжык районында дашдан өрүлип бежерилен гуйы, онуң ады дакылан чешме, даг.

ӨСЕРИҢ МЕТЖИДИ — Көнеүргенч районында (Пушкинде) оба.

Өсер — метжит салдыран газак байының ады.

ӨТГҮР — Гызыларбат районында (Хожагалада) дере. *Өтгүр* — әхтимал, адам ады.

ӨТГҮРАШАН [Өтгүра:шан] — Бәхерден районында даг. *Өтгүр* — Арчмандакы Өтгүр галасында отуран ханың ады. Бир урушда Өтгүр хан шу дагдан ашып, Эйрана гачяр.

ӨТҮКЛИМҮЖЕВҮР — Байрамалы районында (Мургап обасында) Өтүкябың якасындакы оба. *Өтүк* сөзи барада середиң: Ө т ү к я п; *мүжевүр* — тире ады.

ӨТҮКЯП [Өтүкя:п] — Байрамалы районында демир ёлуң ашагындан сувөтүк аркалы гечирилен яп. Сувөтүк шәхердәки небитбазың янында ерлешйәр.

П

ПАГТАБАШ — Векилбазар районында (Гарагумда) гуйы. *Пагтабаш* — от ады.

ПАГТАЛЫК — Йыланлы районында (Кенегесде) тәзе ат дакылан оба.

ПАГТАОБА [Пагтао:ба] — Ашгабат шәхериниң демиргазык бөлеги. Өң шол ерде пагта сатын алныпдыр.

ПАГТАСАРАЙ — Байрамалы районында (Азатда) оба, өң пагта кабул эдилен ер.

ПАГТАЧЫ — Тельман районында совет дөврүнде ат дакылан оба (өңки ады *Гатыой*).

ПАДАЯТАК [Па:даятак] — Дарганата районында «Дарганата» совхозының меркези посёлогының орны. *Пада* — «сыгыр сүрүси».

ПАЗЫЛДАГ — Чаршаңңы районында (Дашрабатда) үсти текиз даг. *Пазыл* сөзүниң манысы белли дәл («пазыллы, бияралы даг»).

ПАЗЫЛЯР [Пазыля:р] — Хожамбаз районында (Төлекгуюда) улы гала. Адың манысы белли дәл. Галаның якынында Өзбегистаның Пазыл обасы бар.

ПАЙЗАБАТ [Пайза:ба:т] — Чаршаңңы районында (Келифде) бол сувлы гиң экеранчылык мейданы, өң оба. Бу ады «Пайзы диен адамың абат эден ери» ве «отуң-сувуң бол ери, хасыллы ер» дийип, ики хили дүшүндирйәрлер (*файз* — «бол» диймекдир).

ПАЙЗЫДЕПЕ — Түркменгала районында (Рахатда) депе. *Пайзы* — чопаның ады.

ПАЙКЕНТ [Па:йкент] — Чәржев районында (Гарагумда) гуйы. *Пайкент* — «обаның я-да оазисиң аягы» диймекдир, эмма адың йүз чыкыш себәби белли дәл.

ПАЙТАБА [Па:йтаба] — Гүндогар Гарагумда гуйы. Адың манысы белли дәл.

ПАКАЖЫ [Пака:жы] — Хожамбаз районында (Бурдалыкда) ажы сувлы гуйы. *Пак* сөзүниң манысы белли дәл (лакам я-да от ады).

ПАКЫРШЫХБАБА [Пакы:ршы:хба:ба] — Гызыларбат районында (Бендесенде) гадымы гала, ики саны мавзолейи ве ерасты катакомбасы болан археологик әхмиетли улы өвлүйә. *Пакыршых* — өвлүйәде җайланан ве шу төверекдәки шыхларың тиребашысы болан адамың лакамы. С. П. Поляков бу сөзи Пахретдин диен адың гысгалан гөрнүши хасаплаяр (*Поляков*, 27 сах.).

ПАЛАВҖЕҢҢЕЛ — Хожамбаз районында (Сурхуда) җеңңел. *Палав* я-да *Палав пәлван* — шу җеңңелден ер ачан ве колхоз гуран Мәмметвели Эзиз диен адамың лакамы. 1954-нжи йылда җеңңели сув аляр, оба хем Сурха гөчйәр.

ПАЛАНЛЫ — Кака районында (Бабадурмазда) формасына гөрә ат алан даг, дерәниң агзы.

ПАЛИЗЕК [Па:ли:зек] — Саргт районында (Кичнагада) Пализекдепәниң ады дакылан оба.

ПАЛИЗЕКДЕПЕ [Па:ли:зекде:пе] — Саргт районында депе. орта асыр шәхериниң галындысы. Парсча *пализ* — «бакжа» диймекдир. Төверегинде бакжа экилендиги үчин, депе шейле ат алыпдыр.

ПАЛТАГАЧАН — Көнеүргенч районында (Пушкинде) оба, яп, көл; Ленин районында гуйы; Гарагумда ер ады. Бу объектлер гуя (көле, яба) палтаның гачырыландыгы билен багланышыклы ат алан болса герек.

ПАЛТАЛЫ — Гарагум районында (Гөрелдеде) гиң мейдан. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл, ол тапынды я-да ериң гатылыгы билен багланышыклы болса герек.

ПАНТЫШАТА — Бәхерден районында (Гараганда) чешме, өвлүйә. *Пантыш* сөзүниң манысы белли дәл.

ПАР — Гызыларбат районында (Гарабогаз обасында) гуйы. *Пар* — тире ады. Середиң: **П а р а в**.

ПАРАВ — Гызыларбат районында оба, даг (дага *Партав* хем дийилйәр). *Парав* сөзүниң манысы белли дәл. Оба *Фарав* (европалы алымларың ишлеринде *Ферава*) диен орта асыр шәхериниң (я-да рабадының) якынында ерлешйәр. *Парав* сөзүни *парна* (деңешдириң: П а р) диен гадымы халкың адындандыр дийип чаклаянлар хем бар (*Б. А. Литвинский*. Отчет о работе археологической группы V отряда ЮТАКЭ в 1947 г. — Труды ЮТАКЭ, т. 2. Ашхабад, 1953, 284 сах.).

ПАРАВБИБИ [Паравби:би] — Гызыларбат районында XI—XII асырың архитектура ядыгәрлиги болан мавзолей. Ол Парав обасында ерлешйәр. Яшулулар мавзолейде Парав диен аялың җайланандыгыны гүррүң берйәрлер. Паравбиби диен ер Гаррыгала районында-да бар.

ПАРАНДАЗ [Паранда:з] — Гарабилде гыр. *Парандаз* — «периң учян ери» диймекдир. Бу ат гырың еллидити билен багланышыклы болса герек.

ПАРАПАМИЗ — Батхыз ве Гарабил гырларының тутуш ады, Парапамиз дагының этеклери. Бу ат бизиң эрамыздан өңки V—IV асырларда хем душ гелйәр (*Мурзаев*. СА, 251 сах.). Манысы белли дәл.

ПАРАХАТ [Пара:хат] — Гәверс, Дәнев, Мары районларында тәзе ат дакылан обалар.

ПАРРАН [Парра:н] — Бәхерден районында (Дурунда) чуң дере, дагың учут («парран ики айрылан») гаясы.

ПАРХАЙ — Гаррыгала посёлогының 7 *км* демиргазыгында даг, күкуртли сув чыкян термал (36°) чешме, хәзир скважина. Адың манысы белли дәл. Бу ерде шыпалы сува дүшүнмек ве дынч алмак үчин ховданлар, җайлар гурулды.

ПАРЫМДЕПЕ — Векилбазар районында гала. *Парым* сөзүниң манысы белли дәл.

ПАТДЫ — Фарап районында (Гарамышда) оба, арык, өң улы базар. Ерли геплешикдәки *патды* сөзи! «*паты-путы*» диен маныдадыр. Өң шу обадакы базара Патды дийилйән экен.

ПАТМА [Па:тма] — Красноводск районында (Огланлыда) гуйы. Оңа шу ердәки Патмаэне диен өвлүйәниң ады дакылыпдыр.

ПАТМАСАЙ [Па:тмасай] — Чаршаңңы районында Говурдак посёлогының бир обасы, сай. *Патма* — шу ерде отуран аялың ады; *сай* — «сув акян кәл», «сил сувуның угры».

ПАТЫШАЛЫКГУЙЫ [Па:тыша:лыкгуйы] — Моллагараның якынында сүйҗи сувлы гуйы. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл (әхтимал, «белли бир эеси ёк гуйы», «көпчүлигиң пейдаланян гуюсы»).

ПАТЫШАМЕЙДАН [Па:тыша:мейда:н] — Гаррыгала посёлогының гүнбатарында гиң мейдан.

ПАШАН — Байрамалы районындакы Гуртлудепәниң гадымы ады. Алымлар бу ады «дагынык» дийип дүшүндирйәрлер (*Атагаррыев*, 24—25 сах.).

ПЕКГЕЙ — Йыланлы ве Ленин районларында (Тәзеёлда ве Пагтачылыкда) обалар. *Пекгей* — емрели тиреси. Йыланлыдакы пекгейлер такмын бир асыр өң Ленин районына (Акдепә) гөчүпдирлер, эмма оларың өңки яшан обасының ады шу вагта ченли сакланяр.

ПЕКИР — Гүнбатар Гарагумда

(Узбойда) гуйы. Адың манысы белли дәл.

ПЕЛВЕРТ — Халач районында оба, гала. Адың манысы белли дәл. XVIII асырың башларында Недир шаның тарыхчылары оны *Палвард* гөрнүшинде языпдырлар (МИТТ, II, 158 сах.). Хыва тарыхчыларының ишлеринде бу адың *Перверд* гөрнүши душ гелйәр ве бу сөз тире ады хасап эдилйәр (МИТТ, II, 421—422 сах.). Эмма бу нәдогры болса герек, чүнки түркмен тирелеринде *перверт, пелверт* диен ат душмаяр. Пелверт обасында болса гаража тиреси яшаяр. Галаның гадымы адының Шәхри-Хайбар болландыгыны хем гүррүң берйәрлер.

ПЕЛВЕРТЛИ — Хожамбаз районында (Бурдалыкда) оба. Бу обаның адамлары Пелвертден гөчүп гелипдирлер.

ПЕЛЕҢДАГ [Пелеңда:г] — Таггабазар районында даг («пелеңли даг»). *Шир, пелең, ёлбарс, арслан, эсет, хайдар, бабыр* — бу сөзлер, көпленч, манидаш уланылярлар.

ПЕЛЕҢЗАВ [Пелеңза:в] — Бәхерден районында (Арчманда) дагың завы («пелеңли зав»).

ПЕНААЖЫ [Пена:а:жы] — Красноводск районында (Гызылгаяда) ажы сувлы гуйы. *Пена* — адам ады.

ПЕНДЕРЕ — Бәхерден районында (Нохурда) *Эгридере, Алышейтан, Жовмаст, Көв, Селинлибайыр* диен 5 дерәни өзүне бирикдирйән дере, чешме. Парс дилинде *пәнж* — «бәш» диймекдир (*ж* сеси соңра дүшүрилипдир).

ПЕНДИ — Таггабазар оазисиниң өңки ады. Бу ат аслында Пенждех болуп, парсларың *пәнж* — «бәш» ве *дех* — «оба» сөзлеринден эмеле гелипдир ве «бәш оба» диен маныны аңладыпдыр (*Н. Нартыев.* Сарыкский диалект туркменского языка. Автореф. канд. дис. Ашхабад, 1960, 5 сах.), соңра ол түркмен дилиниң фонетикасына уйгунлашдырылыпдыр ве Пенди гөрнүшине гечипдир: *Пенждех*<*Пенжде*<*Пенде*<*Пенди.* XII асырың гөрнүкли тарыхчысы Абу-Са'д ас-Сам'ани бу топоними Хамскара гөрнүшинде уланяр ве оңа Пенждех хем дийилйәндигини ятлаяр. Арап дилинде «бәш оба» диен маныны аңладян Хамскара сөзи шейле дүшүндирилйәр: «Хамскара, оңа Пенждех хем дийййәрлер. Бу *Алган, Мараст, Мадуя, Карикан* ве *Бахвана* диен бирлешен обалардыр. Шонуң үчин-де олары Хамскара — «бәш оба» дийип атландырыпдырлар» (МИТТ, I, 331 сах.). Хамскара диен ат арап басыбалыжыларының ерли топонимлери арап дилине терҗиме этмеги нетиҗесинде йүзе чыкыпдыр ве ылмы ишлерде өрән сейрек уланылыпдыр. 1220-нжи йылда, эдил монгол басыбалышларының өң янында бу обаны гөзи билен гөрен Якут парс дилинде Пенждех диен адың «бәш оба» диен маныны аңладяндыгыны, илатың көпелмеги нетиҗесинде, өң бири-бирине якын ерлешен бу обаларың бирлешип, шәхериң кварталларына өврүлендигини, бу шәхериң болса Хорасаның овадан ве ровач шәхерлериниң биридигини белләпдир (МИТТ, I, 413 сах.). Х. Казвининиң (XIII асыр) пикириче, Мерверруда гарашлы бу шәхери солтан Меликша гурдуряр (МИТТ, I, 508 сах.).

ПЕНДИ ЧӨЛИ — Таггабазар төверегиндәки чөллериң тутуш ады (середиң: П е н д и).

ПЕНЖЕҢ — Келиф Узбоюнда пенжек формалы көл (*Курбанов,* 76 сах.).

ПЕНҖИВАР [Пенҗива:р] — Мургап районындакы Бәштаразың парсча ады, оба. Бу ат *пәнж* («бәш») ве *вар* — *варак* («бөлек», «агыз», «тараз») сөзлеринден дуряр. Ас-Сам'ани (XII асыр) гадымы Марының бир кварталына *Бажвар* дийилйәндигини, чүнки шу ерде бажварың — сувы бөлүп гойберйән гатланың бардыгыны языпдыр (МИТТ, I, 327 сах.). Гатлалары, улы бентлери горяян гаравуллара хем пенҗиварлар дийлипдир (*Аннанепесов,* 81, 83 сах.). Әхтимал, илки Пенҗиварың гаравулларына шу ат берлип, соңра ол бейлекилере яйрадылан болса герек.

ПЕНҖИВАРЛАР [Пенҗива:рлар] — Таггабазар районында (Чкаловда) өң оба. Марыда отурян дөврүнде, бу обаның илаты пенҗиварчылык (гатлада, бентде гаравулчылык) эден болса герек. Середиң: П е н ж и в а р.

ПЕРДЕПЕЛЕР — Эсенгулы районында белентлигиң ики тарапына яйрап гидйән депелер. Деңешдириң: П е р п е р.

ПЕРЕВАЛ — Газанҗык районында демир ёл станциясы (өңки ады *Гөтин*). Рус дилинде *перевал* сөзи «гечелге», «ашалга» («ашув») диен манидадыр. Кичи Балканың үстүнден гечйән гадымы кервен ёлуның шу станцияның якынындан өтйәндиги үчин, муңа шейле ат берипдирлер.

ПЕРЛИ — Мары районында (Гарагумда) гуйы (икинҗи ады *Моллагутлы*). Ел гүйжи билен сув чыкарян чарх отурдыландыгы («перлидиги») үчин, оңа шейле ат галыпдыр.

ПЕРЛИГАЯ — Гаррыгала районында гая. Бу гаяда гушуң ве онуң елегиниң көпдүги үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ПЕРМАН [Перма:н] — Байрамалы районында (Гарагумда) гуйы. *Перман* — адам ады.

ПЕРМАНША [Перма:нша:] — Дәнев районында (Гөйнүкде) оба. Ерли яшулулар бу сөзи адам ады хасап эдйәрлер.

ПЕРПЕР — Чаршаңңы районында (Келифде) ики тарапа яйрап гидйән (гушуң яйлан ганатларыны яда салян) даг. Онуң ортасындан ёл гечйәр.

ПЕРРЕҢ — Байрамалы, Мары ве Мургап районларында (Азатда, Мүлкүчүргүда ве Медениетде) обалар; Гарагумда гуюлар. *Перреӊ* — тире ады. Марыдакы обалары тапавутландырмак үчин, оларың бирине М е р ж е н л и п е р р е ң, бейлекисине хем Ч у н ң у л л ы п е р р е ң я-да Б е г л и п е р р е ң дийилйәр.

ПЕРРЕҢГУМ — Сарагт районында (Кичигагада) гум. Өң шу ерде перреңлер отурыпдыр.

ПЕРРЕҢЧӘГЕ [Перреңчә:ге] — Векилбазар районында (1-нжи Гөкжеде) оба, бөлеҗик гум. *Перреӊ* — тире ады.

ПЕСКИ — Мары — Чәрҗев аралыгында демир ёл станциясы. Рус дилинде *пески* — «чөл», «сәхра» диймекдир. Станция чөлүң ичинде ерлешйәр.

ПЕССЕЖИКДЕПЕ — Гөкдепе районында (1-нжи Бирлешикде) археологик әхмиетли пес депе, неолит дөврүндәки обаның галындысы.

ПЕСТИ — Халач районында (Чохпетдеде) оба. *Пести* — «пес», «ашак» диймекдир. Оба песликде, гиң кәлиң угрунда ерлешйәр.

ПЕТДЕАРЫК [Петдеа:рык] — Сакар ве Халач районларында (М. Горькиде ве Сурхда) обалар, арыклар («петдели арык»). *Петде* — тораңңының бир гөрнүши.

ПЕТДЕЛИ — Гарагум каналының боюнда (Гүндогар Гарагумда) өң шор мейдан, гуйы, хәзир көл.

ПЕТЕК — Калинин районында (Бирлешикде) оба. *Петек* — тире ады.

ПЕЧЕКЛИ — Бәхерден районында (Нохурда) даг, отлы дүзлүк. *Печек* — от ады.

ПЕШАНАЛЫ [Пеша:налы] — Мары районында оба (өң 2 оба: П е ш а н а л ы г о ң у р ве П е ш е х а н а л ы г ө к ж е). Бу ат — «пешеханалы» сөзүниң гысгалан гөрнүшидир. Шу ере илкинҗи гезек гөчүлип гелненде, чыбын-чиркей өрән көп болупдыр. Шондан горанмак үчин, илат йүнден говы пешеханалар эдинипдирлер. Шахыр Ч. Гурбангылыжов бу ат барада шейле язяр:

Бир вагтлар П е ш а н а л ы ң пешеси
Гүн яшандан үстүмизе эңерди.
Гүндизине етмедик дей нешеси
Гамышлыга, җеңңеллиге сиңерди.

Чыбынлардан дүшүп башагай дерде,
Адамлар бу ерден гөвнүн бөлүпдир.
Пешанасыз өй болмансоң бу ерде,
Пешаналы адам шондан галыпдыр.

Инди пешәң җеңңелем ёк, өзем ёк,
Ол ер «ак алтының» болды месгени,
Хич адамда пешехордаң ызам ёк
Мыхманлыга гелибериң гөс-гөни.

ПЕШАНАЛЫГОҢУР [Пеша:налыгоңур] — Мары районында оба (середиң: Пешаналы). *Гоңур* — тире ады.

ПЕШАНАЛЫГӨКҖЕ [Пеша:налыгө:кже] — Мары районында оба (середиң: Пешаналы). *Гөкҗе* — тире ады.

ПЕШАНАЛЫДЕПЕ [Пеша:налыдепе] — Октябрь районында (Айбөвүрде) оба, депе («пешеханалы депе»).

ПЕШЕЛИ — Сакар районында (Көларыкда) оба. Онуң орны өң көллүк, жеңңеллик боланы үчин, бу ерде пеше (чыбын-чиркей) көп дөрейән экен.

ПЕШТАГ [Пешта:г] — Кака районында гала, якында юмрулан эрк. *Пештаг* — парсларың *пиш* («өң», «илери») ве *таг* («текҗе» я-да «тагча») сөзлериндендир, чүнки йыкылан эркде илери гарап дуран текҗелер бар экен.

ПИОНЕР — Керки районында Гарамәтныяза гарашлы илатлы пункт.

ПИРТИКАН — *сер.* Практикант.

ПИССЕЕРИ — Гызыларбат районында (Бендесенде) өң писсели дере.

ПИССЕЛИ — Гәверс районында (Манышда) писсели дере.

ПИШИГОЙ [Пишиго:й] — Ленин районында (Кетгенлиде) оба. Шу ой өзлешдирилмәнкә, онда ябаны пишиклер көп болупдыр.

ПИШИГӨЛЕН — Гаррыгала районында (Дайнада) дере.

ПИШМЕЛИҖЕ — Газанҗык районында (Гарагумда) шорлук. Онуң гумунда тогалак кесеклериң көпдүги үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ПОЛАДАҖЫ [Полада:җы] — Гөкдепе районында (Гарагумда) ажы сувлы гуйы. *Полат* — адам ады.

ПОЛАСОЛТАН [Поласолта:н] — Тагта районында оба (өң 1-нҗи ве 2-нҗи Поласолтан). Бу ат аслында Полисолтан болуп, «солтаның көпрүси» диен манысындадыр. Парсча *пол* я-да *пул* — «көпри»; *Солтан* — әхтимал, адам ады. Солтангиден диен гүзериң якынында ерлешйәндиги үчин, шол ердәки тагтадан салнан көпрә Поласолтан дийилйән экен. Шу обада Поласолтанбаба диен өвлүйә хем бар.

ПОЛАТДОҢ — Эсенгулы районында депе (оңа *Поладың доңы* хем дийййәрлер). *Полат* — адам ады; *доң* — «депе». Середиң: Гарадөң.

ПОЛАТЛЫ — Гарабекевүл ве Йыланлы районларында (Ашгалыда ве Арапда) обалар. *Полатлы* — тире ады.

ПОЛТАВКА — Тагтабазар районында, Гушгы посёлогының якынында илатлы пункт. Гечен асырың ахырларында шол ере Полтава губерниясындан бирнәче хоҗалык гөчүрилип гетирилйәр ве оларың обасына Полтавка дийлип ат берилйәр (*Б. Шапиров.* Наши пограничные окраины в Средней Азии. Спб., 1901, 62 сах.).

ПОЛТОРАЦКИЙ — Векилбазар районының меркези, посёлок. 1975-нҗи йылың 24-нҗи февралында 65-нҗи разъезде гөрнүкли революционер, Түркүстан компартиясының ёлбашчыларының бири, харбы-сыясы штабың члени, 1918-нҗи йылың июль айының 21-нден 22-сине гечилйән гиҗеси ак гвардиячылар тарапындан шу ерде атылан Павел Герасимович Полторацкиниң ады дакылды.

ПОПУШЫҢ ГУМЫ — Мары — Мургап аралыкда гум. *Попуш* — мәнели мергениң ады.

ПОПУШЫҢ ОРЫ — Сакарчәге районында гала. Бу ады Попуш мергениң ве попуш тиресиниң ады билен багланышдырып, ики хили дүшүндирйәрлер. *Ор* — «чукур», «ков». Середиң: Ор.

ПОРАН — Гызыларбат районында (Гарабогаз обасында) ики гуйы: Улы ве Кичи Поран. *Поран* — гуйыны газдыран адамың ады.

ПОРДЕРЕ [По:рдере] — Гаррыгала районында (Дайнада) дере ве чешме. Парсча *пор* я-да *пур* — «долы», «пүрепүр» диймекдир. Көп дерелердәки сувуң шу дереде йыгнанянлыгы ве чешмәниң бол сувлудыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ПОРРУКЛЫ — Саят районында (Эсгиде) арык. *Порручк* — Амыдеря бойларында өсйән екен диен өсүмлиниң көки.

ПОРСАҢ — Дашховуз районында оба. Середиң: Гарапорсаң.

ПОРСАҢГУМ — Дашховуз районында Гарапорсаң обасының гумы.

ПОРСУГАЛА [Порсугала:] — Мургап районында (Гөкдепеде) оба, гала, орта асыр Синҗ обасының галындысы. Сарыклар Марыда яшаян дөврүнде, галаның ады Җаналыбентгала болупдыр. 1861-нҗи йылдан соң болса оңа Порсугала диен ат галяр, чүнки Хемзе Мүрзе Эшмет Даулың ёлбашчылыгында Марының үстүне чозуш эден 30 мүң Эйран гошунының 27 мүңүсини түркменлер чым-пытрак эдйәрлер, оларың топ-ярагларыны олҗа алярлар. Душманың ләши шу галаның төверегинде порсап галаны үчин, оңа Порсугала дийип ат дакярлар (ТССР тарыхы, I т., 2 китап, 96—97 сах.; *Лессар,* 21 сах.; *Аннанепесов,* 79 сах.).

ПОРСУГӨЛ [Порсугө:л] — Тагта районында (Октябрда) ики саны порсы сувлы көл (ёмут диалектинде *гөл*).

ПОРСУГУЙЫ — Ашгабат районында (Гарагумда) оба, порсы сувлы гуйы; Красноводск районында (Ирикклиде) гуйы.

ПОРСУГУМ — Көнеүргенч районында (Акдеряда) порсы сувлы көли болан гум.

ПОРСУКӨШК — Байрамалы районында (Гадыряпда) нәхили-де болса бир эрбет ыс билен багланышыклы ат алан гала.

ПОРСУСУВ — Гаррыгала районында (Чендирде) порсы сувлы чешме (оңа *Порсучешме* хем дийилйәр).

ПОРСЫ — 1. Калинин районының ве посёлогының өңки ады (оңа яшулулар хәзир хем Порсы дийййәрлер). Бу адың дөрейши барада дүрли маглуматлар бар. Шоларың биринде шейле дийилйәр: Петр I Дөвлет Герейиң (Бекович-Черкасскиниң түркменлер арасында уланылян йөргүнли ады) ёлбашчылыгында Түркменистана экспедиция иберйәр. Ол Маңгышлакдан шу ере — човдурларың меканына гелйәр. Ерли руханыларың ве хан-беглериң агитациясы боюнча экспедицияның члeнлeрини хер өйде бөлүп-бөлүп отурдярлар ве белли бир сигналдан соң, олары нахар башында гырярлар, ләшлерини болса мейдана ве Гарагөзарна ташлаярлар. Ләшлер порсап галяр. Ерли илат ол ерден (Лавак станциясының якынындан) хәзирки посёлогың орнуна гөчүп гелйәр, муңа Тәзе Порсы, өңкә болса Көне Порсы дийип ат берйәрлер. Бу пажыгалы вака XVIII асырың башында боляр: Дөвлет Герейиң отряды Хыва ханы Ширгазы тарапындан гырыляр. Языҗы Ю. Беловың шол отрядың йөришине багышланып язылан тарыхы романында (*Ю. Белов.* Вода мёртвая и живая. Роман. Ашхабад, «Туркменистан», 1977) бу пажыгалы вака барада жикме-жик гүррүң берилйәр. Кәбир адамларың берен башга маглуматларына гөрә болса, бу ат монголлар дөврүндәки урушларда душман маслыкларының порсамагы билен багланышыклы дөрәпдир. 1935-нҗи йылың 22-нҗи ноябрында М. И. Калининиң 60 яшының долмагы мынасыбетли Порсы посёлогына ве района онуң ады дакылды. **2.** Эсенгулы районында вулкан (ерли геплешикде *гайнаг*). Ондан чыкян сувуклыкда метаның ве агыр углеводородларың ысы бар (*Назаров,* 47 сах.). **3.** Гызылетрек районында порсы от көп битйән гиң экеранчылык мейданы.

ПОРСЫАЙМАН [Порсыа:йман] — Газанҗык районында (Исгендерде) гуйы, чешме; Гызыларбат районында (Хоҗагалада) ой; Красноводск районында (Огланлыда) сув сакланян чукур. *Айман* — сув сакланян ой, тегелек чукур. Бу атлар айманлардакы сувуң ысы билен багланышыклыдыр.

ПОРСЫАКЫН — Эсенгулы районында порсы сув акан ер. *Акын* — географик термин болуп, сув акан ве акян ерлери, сил сувларының акян угурларыны, җарлары аңладяр.

ПОРСЫ ГАДАМХАН — Ашгабат районында (Ербентде) гуйы («Гадамханың порсы сувлы гуюсы»).

ПОРСЫОЙДАК [Порсыо:йдак] — Газанҗык районында (Дәнеатада) порсы сувлы ойы («ойдагы») болан гиң дүзлүк.

ПОРХАТБОРДАҢ [Порха:тбо:рдаң] — Эсенгулы районында (Гарадегишде) ягыш сувы йыгнанян улы ой. *Порхат* сөзүниң манысы белли дәл; ерли геплешикде *бордаң* сөзи ичмек үчин чала ярамлы ёгын сувы аңладяр. Оя үйшйән сувуң тагамының соңабака ярамазлашяндыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ПОСКРЕБКО — Тагтабазар районында басмачылара гаршы сөвешде вепат болан И. Г. Поскребконың ады дакылан ер.

ПОССУНГӨМЛЕН — Гарагум районында (Гадыряпда) ер ады. Бу ерде Кемине шахырың поссуны гөмлүпдир дийип гүррүң берйәрлер.

ПОЩАГӨЛ [Пощагө:л] — Көнеүргенч районында (Акдеряда) оба, көл (оңа *Халыкберди* хем дийилйәр). *Поща* — көлүң янында отуран адамың ады.

ПОЩЫАЛТМЫШ — Керки районында (Гарагумда) гуйы (»Пощының чуңлугы 60 гулач гуюсы»).

ПӨВРИЗЕ [Пөври:зе] — Ашгабат шәхерине гарашлы посёлок, зәхметкешлериң дынч алян җүлгеси. Бу ады XV асырда яшан канат Мәлик Фирузың мүлки хасап эдйәрлер (ТССР тарыхы, I т., 1 китап, 371 сах.). Эмма бу нәдогры болса герек, чүнки ол Фаруз гөрнүшинде XII асырда-да душ гелйәр (МИТТ, I, 338 сах.). Э. М. Мурзаев ве П. Померанцев бу адың Фирюза диен русча вариантындан угур алып, оны «бирюза» (пируза, гөк реңкли гыммат даш) дийип терҗиме эдйәрлер. Пөвризедәки «Еди доган» чынары ве Пөвризәниң ады барада гызыклы роваят хем бар. Середиң: *Т. Гущина.* Пөвризе. — «ТЯ», 1972, № 1.

ПӨКГЕН — Векилбазар районында (1-нжи Гөкҗеде) оба. *Пөкген* — тире ады. Ерли илат бу тирәниң адыны *Бөкген* гөрнүшинде хем уланяр.

ПРАКТИКАНТ — Түркменгала районында (Дайханда) Практикантябың боюнда ерлешйән оба (ерли илат оңа *Пиртикан* диййәр).

ПРАКТИКАНТЯП — Түркменгала районында яп. Ол патышаның Мургап мүлкүне 1909-нҗы йылда практика гелен студентиң планы боюнча газдырыляр.

ПРОЛЕТАР — Ашгабат шәхериниң бир районы.

ПРОХЛАДНОЕ — Гөкдепе районында шол ерде яшан молокан руслары тарапындан ат дакылан салкын ховалы дере, чешме. Рус дилинде *прохладное* — «салкын» диймекдир.

ПУЛЗЫНДАН [Пулзында:н] — Керки районында (Достлук — Боругчы аралыкда) даг. Бу ат *пул* («көпри») ве *зындан* сөзлеринден эмеле гелип, «көпрүли (басганчаклы) зындан» диен маныдадыр. Ерли яшулуларың берен маглуматына гөрә, шу ерде Темирлениң галасы ве ерасты зынданлары болуп, оларың басганчаклары якын вагта ченли сакланыпдыр. Хәзир ол зынданлар гөмлүпдир. Деңешдириң: К ү р е г е н д а г.

ПУЛТАПДЫ — Чаршаңңы районында (Акгумоламда) көне гала. Бу ат тапындылар билен багланышыклы йүзе чыкыпдыр.

ПУЛХАТЫН [Пулха:тын] — Сарагт районында Теҗен дерясының Түркменистана аралашян еринде гурлан мешхур көпри. Бу ат парс-пушту диллериндәки *пол* («көпри») ве *гатин* («даш», «дашдан эдилен») сөзлеринден эмеле гелип, «даш көпри» диен маныны аңладяр (көпри дашдан кесилен улы керпичлерден салныпдыр). Гадымы түрки диллерде *катын, хатан* сөзлери «деря» манысында хем уланылыпдыр (*И. А. Батманов* и др. Современная и древняя Енисейка. Фрунзе, 1962). Эгер шейле болса, онда бу адың «деряның көпрүси» диен маныда болмагы хем мүмкиндир. Хер ничик болса-да, биз бу адың «даш көпри» манысының тарапыны тутярыс, чүнки онуң биринҗи сөзи (*пул*) парсчадыр. Галыберсе-де, шу төвереклердәки гадымы атларың көпүси парс сөзлеринден эмеле гелипдир. Хыва тарыхчысы Агехи Теҗен дерясының дагдан сәхра инйән еринде гурлан бу берк көприниң боюның 72, ининиң хем 3 аршындыгыны (аршын — 71 *см*), онда сув гечер ялы 5 саны улы ве 5 саны хем кичи дешик (гөзе) эдилендигини беллейәр (МИТТ, II.

439 сах.). Агехи ялңышяр, чүнки көпрүде җеми 5 гөзе бар (улусы 3, кичиси 2). Халк роваяты бу ады Мыралы ве Солтансөйүн билен багланышдыряр хем-де оны «аялың (хатының) көпрүси» дийип душүндирйәр (Мыралы ве Солтансөйүн. Ашгабат, 1941, 47—48 сах.). Деңешдириң: Б а й х а т ы н.

ПУРГУДУК — Хоҗамбаз районында (Бурдалыкда) гуйы, өри мейданы, улы оба. *Пур* — «долы», *гудук* — «гуйы», ягны «көп сувлы гуйы».

ПУРНУВАР [Пурнува:р] — Гызыларбат районында оба, улы җүлге. Бу адың парс-пушту диллериндәки *пур* («долы») ве *навар* («ховдан», «акын угры», «җар») сөзлеринден эмеле гелип, «долы (бол) сувлы җүлге» диен маныны аңладян болмагы мүмкиндир, чүнки бир вагтлар җүлге долуп сув акян экен, оны ер үстүниң гурлушы хем тассыклаяр. Обада яшаян илат бу ады «Пиринобур» (*Нобур* — адам ады) ве «пур нобур» («долы сувлы нобур, яп») дийип, ики хили душүндирйәр.

ПУШКИН — Көнеүргенч районында бейик рус шахыры А. С. Пушкиниң хатырасына ат дакылан оба.

ПУШТУГАЛА [Пуштугала:] — Мургап оазисинде (Гарагум каналының боюнда) гала. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ПҮДЕНЕЛИ — Гаррыгала районында (Көнекесирде) ики саны чешме ве дере (У л ы ве К и ч и П ү д е н е л и). Нохур ве әрсары диалектлеринде *пүдене* — «нарпыз» диймекдир. Шейле чешме Бәхерден районының Нохур обасында хем бар.

ПҮРМЕН — Киров районында (Гарагумда) ер ады, гуйы. Адың манысы белли дәл.

ПҮРМЕТЯП [Пүрметя:п] — Сакарчәге районында (Айнакөлде) оба, яп. *Пүрмет* — адам ады.

ПҮРНЕК — Киров районында (Ак алтында) ер ады, депе. Адың манысы белли дәл.

ПҮРСАТЫЛАН — Гаррыгала районында (Дайнада) дере («пүрс, агач ташланан дере»).

ПҮРСЯНЛЫ [Пүрся:нлы] — Гызыларбат районында (Җеҗирсде) өң бир пүрсяның (парс адамының) отуран дереси.

ПЫНХАН [Пынха:н] — Сарагт районында ёлдан сова («пынхан») ерде ерлешен гуйы, чешме; Меркези Гарагумда ве Көпетдагда гуюлар.

ПЫРАГЫ [Пыра:гы] — Октябрь районында (Медениетде) оба. *Пырагы* — Магтымгулы шахырың лакамыдыр.

ПЫЧАКЛЫ — Ашгабат районында (Ербентде) оба, гуйы. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ПЫЧГЫЛЫ — Гызыларбат районында (Маргыз җүлгесинде) даг. Бир тарапы пычгы билен кесилен ялы текиз боланы үчин, оңа шейле ат галыпдыр.

ПЫШГАР — Газанҗык районында (Исгендерде) даг. Адың манысы белли дәл.

ПӘКИЗЕ [Пә:ки:зе] — Йыланлы районында (Гызылда) оба, (Тәзечитирде) яп; Ленин районында (Көргечиэменде) яп. *Пәкизе* — гарадашлы тиреси.

ПӘЛВАНГУЙЫ [Пә:лва:нгуйы] — Красноводск районында (Гызылгаяда) гуйы. *Пәлван* — адам ады.

ПӘЛВАНГЫР [Пә:лва:нгыр] — Гүнбатар Түркменистанда гыр. *Пәлван* — адам ады.

ПӘЛВАНЗАВ [Пә:лва:нза:в] — Гаррыгала районында (Күрүҗдейде) дагың завы. *Пәлван* — әхтимал, адам ады; *зав* сөзи барада середиң: З а в.

Р

РАБАДАРЫК [Раба:да:рык] — Саят районында (Чекичде) арык. *Рабат* — «кервенсарай». Өң арыгың боюнда рабат болан болмага чемели.

РАБАТ [Раба:т] — Сакар районында (Гарагумда) гадымы кервенсарайың (рабадың) галындысы.

РАБАТГУЙЫ [Раба:тгуйы] — Сакар районында (Рабадың якынында) гуйы.

РАВНИНА — Байрамалы районында демир ёл станциясы, совхоз. Рус дилинде *равнина* сөзи «текизлик», «дүзлүк» диен манышадыр. Станция чөлүң ичиндәки такырда гурландыгы үчин, оңа шейле ат дакылыпдыр.

РАЗВИЛКА — Гүнорта-Гүндогар Гарагумда гыр. Рус дилинде *развилка (развилина)* сөзи «айырт», «нәме-де болса бир задың икә бөлүнйән ери» диен манысадыр. Гырда ёлайырт бардыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

РАХАТ [Ра:хат] — Түркменгала районында совет дәврүнде ат дакылан оба.

РАХМАНГУЛУДЕПЕ — Чаршаңңы районында (Дашрабатда) депе. *Рахмангулы* — адам ады.

РАХМАНЧӘГЕ [Рахма:нчә:ге] — Гарабекевүл районында (Гурайышда) оба. *Рахман* — адам ады.

РАХМАТУР [Рахмату:р] — Сарагт районында чешме. Адың манысы белли дәл.

РАХЫМЯП [Рахы:мя:п] — Тагта районында Рахым хан тарапындан газдырылан яп.

РАХЫСАРДАБА — Керки районында (Гарагум чөлүнде) сардаба. Рахы — гөмлүп галан сардабаны илки тапан ве оны дикелден адамың ады; *сардаба* сөзи барада середиң: Баташсардаба.

РЕҖЕП — Гаррыгала районында (Дайнада) Реҗеп диен дайханың пейдаланан чешмеси; Дарганата районында (Седверде) Реҗеп даңрыгың газдыран гуюсы.

РЕҖЕПБИКЕ [Реҗепби:ке] — Чаршаңңы районында (Хатапда) дагың депеси. *Реҗеп* ве *Бике* — шу ерде отуран әр-аялың атлары.

РЕЙИМБЕРДИЛИ — Халач районында (Пелвертде) оба. *Рейимбердили* — тире ады.

РЕЙИМГУЛЫ — Газанҗык районында (Күрендагың гүнейинде) чешме, баг. *Рейимгулы* — адам ады.

РЕМЕЗАНОЙ [Ремеза:но:й] — Көнеургенч районында (Акдеряда) ер ады, өң оба. *Ремезан* — шу ерде отуран бага тирели адамың ады.

РЕПЕТЕК — Чәрҗев районында (Гарагумда) демир ёл ве чөл-чәге станциялары. *Репетек — рабатек* («рабатҗык», «кичиҗик кервенсарай») сөзүниң үйтгән гөрнүшидир, чүнки станцияның 18 *км* демиргазыгында Ишанрабат дийилйән кичи рабадың галындылары шу вагта ченли сакланыпдыр. Бу адың *рабат* сөзүндендигини илкинҗи ятлан П. П. Померанцевдир (Географические названия Туркменистана. — «Комсомолец Туркменистана», 12.8.1955). Гечен асырың башында чыкан карталарда бу ат Руфа-Тук, тарыхы ишлерде (1819) болса Репетек гөрнүшинде душ гелйәр (МИТТ, II, 416 сах.). Рабатек («рабатҗык») диен ер ады Өзбегистанда-да бар (**Кораев, 98 сах.**).

РЕПЕТЕК ЧӨЛ-ЧӘГЕ СТАНЦИЯСЫ ВЕ ГОРУГХАНАСЫ — Репетекде чөлүң тебигатыны өвренйән ылмы станция (1912) ве мейданы 34600 *га* болан горугхана. Чөли өвренйән алымларың, географларың «мекгеси» хасап эдилйән Репетекде өзболушлы чөл тебигатының үйтгевсиз сакланандыгы ве чөлүң бүтин дүнйәде деңи-тайы болмадык бу күнҗүнде энчеме йыл бәри ылмы ишлериң үстүнликли алнып барыляндыгы үчин, бу ер 1979-нҗы йылда Халкара биосфера горугханасына өврүлди.

РИЗ [Ри:з] — Чаршаңңы районында (Хоҗейпилде) дере. Бу ат «овнук дашлы дере» диен маныда болса герек, чүнки парс-тәҗик диллеринде *риз* — «овнук», «майда» диймекдир (Фарханг, I, 135 сах.). Гызыларбатдакы Рөвүш дагына Риз хем дийилйәр. Бу дагда-да овнук даш көп, хут шонуң үчин ерли илат арасында ол барада шейле айтгы бар: «Рөвүш, Рөвүш, гүнде бир сөвүш (ягны ав), гүнде бир көвүш» (себәби җыглым даш аякгабы чалт тоздуряр).

РОВЯНПУРУШ [Ровя:нпуруш] —

Дашховуз районында (Бойда) оба. *Ровян* — бояг эдилйән чөпүң ады; парс-тәҗик диллеринде *пуруш* сөзи «сатыҗы» диймекдир («боягчылар», «бояг сатянлар»).

РОДАРЫК [Ро:да:рык] — Саят ве Хоҗамбаз районларында (Гызанда ве Бурдалыкда) арыклар. *Рот* — тире ады.

РОЗУМБОЙ [Ро:зумбой] — Дашховуз районында оба. Бу ат «Розумябың боюндакы оба» диен манышадыр. *Розум* — адам ады; *бой* сөзи барада середиң: Бой.

РОЗУМЯП [Ро:зумя:п] — Дашховуз районында яп. *Розум* — адам ады.

РОЗУБАБА [Ро:зуба:ба] — Ёлөтен районында (Гарагумда) гуйы. *Розы сопы* — шу ерде яшан адамың ады.

РӨВҮШ — Гызыларбат районында белент даг (оңа *Риз* хем дийилйәр). Бу сөзүң манысы белли дәл. Середиң: Риз.

РҮСТЕМГАЛА [Рүстемгала:] — Гызылетрек ве Кака районларында (Мадавда ве Мәнеде) галалар. Ерли яшулулар булары Рүстем Залың ады билен багланышдыряр. Гызылетрекдәки Рүстемгала Дехистаның ал-Бухейра диен шәхериниң галындысы хасапланыляр. VIII асырда ол Дехистан шасы Сулуң резиденциясы болупдыр (*Е. Атагаррыев*. Гечмишде нәлер гөрүнер?. Ашгабат, 1971). Какадакы Рүстемгала барада середиң: Гыззыңан.

РҮСТЕМИҢ ЯЙЫ — Бәхерден районында (Көпетдагда) формасы ок-яйы яда салян белент гая, даг.

С

САБЫНЕЛ [Са:быне:л] — Октябрь районында (Гызылбайдакда) гыр, гыра чыкян ёл. Ягышлы гүнлерде тайганчак, чыкмасы кын боланы үчин, ёла шейле ат галыпдыр.

САБЫНЛЫ [Са:бынлы] — Хоҗамбаз районында (Сурхуда) оба. Оңа еке мазардан ыбарат болан Сабынлыбаба диен өвлүйәниң ады гечипдир. Өвлүйәде болса бир дүе йүки сабын үчин өлдүрилен сөвдагәр адам җайланыпдыр. Басмачылар гыммат баха затдыр өйдүп, йүки талапдырлар, эесини өлдүрипдирлер, эмма йүк сабын болуп чыкыпдыр. Илки ол адамың җайланан ерине, соңра онуң якынындакы оба Сабынлы дийип ат берлипдир.

САБЫРЛЫ — Йыланлы районында (Гызылда) оба. *Сабыр* — тире ады.

САБЫРЧӘГЕ [Сабырчә:ге] — Дарганата районында (Лебапда) гум. Шол ерде *Сабыр* диен аял отурыпдыр.

САГАҖА — Гарагумда гуйы. Адың манысы белли дәл. Ол XIV асырда *Сагаҗ* (МИТТ, I, 512 сах.), 1812-нҗи йылда *Сагаҗа* (МИТТ, II, 384 сах.) гөрнүшинде душ гелйәр. Деңешдириң: Сагҗа.

САГДЫ-ВАКГАС — Гаррыгала ве Кака районларында (Магтымгалада ве Чәчеде) ер атлары, өвлүйәлер. Яшулулар булары «Сагды-Вакгас» дессанының гахрыманлары билен багланышдырярлар.

САГҖА — Дарганата районында (Гарагумда) ёлуң сагында ерлешйән бир бөлек гум, гуйы. Деңешдириң: Сагаҗа.

САДЫРЛЫ [Са:дырлы] — Эсенгулы районында (Чалоюкда) улы депе. Адың манысы белли дәл.

САДЫРЛЫНЫҢ ЯЙЫ — Газанҗык районында гиң өри мейданы, яйла. *Садырлы* — Садырлыда доглан тана тирели адамың ады; *яй* — «яйла».

САЗАКИН — Дарганата районында (Седверде) демир ёл станциясы. Середиң: Сазаклыбулак.

САЗАКЛЫ [Са:заклы] — Гарабекевүл, Дәнев ве Тагта районларында

(Большевикде, Гызылйылдызда ве Темечде) сазаклы ерлериң, депелериң атлары дакылан обалар, гуюлар; Гарагумда гуюлар ве өри мейданлары.

САЗАКЛЫБУЛАК [Са:заклыбулак] — Дарганата районында (Седверде) чешме. Сазакин станциясының хакыкы ады. Бу ады ёюп, хәзир Сазакино гөрнүшинде язярлар.

САЗАКЛЫДЕПЕ [Са:заклыдепе] — Гарабекевүл районында (Большевикде) үсти сазаклы гала.

САЗАКЛЫОЙ [Са:заклыо:й] — Ленин районында (Гарагумда) сазаклы ойда ерлешен оба, гуйы.

САЗАКЯП [Са:закя:п] — Октябрь районының Ленинград обасында сазаклы ерден чекилен яп ве оба.

САЗАНДА [Са:занда] — Йыланлы районында (Тәзечитирде) оба. Гечен асырың орталарында емрелилериң бир серкердесине Баба багшы дийилйән экен (МИТТ, II, 575 сах.). Ол гүйчли сазанда болупдыр, онуң обасына-да Сазанданың обасы дийилипдир. Хыва түркменлериниң гөрнүкли адамларына дакылан *хан, бег, багшы, векил, аталык, онбеги, йүзбашы, сердар, батыр* диен хорматлы атларың бири-де *багшыдыр*. Баба сазанданы гөрен адамлар онуң емрелилериң даглы диен бөлегиниң гаратайлы тиресиндендигини, оңа *багшы* хем дийлендигини тассыклаярлар.

САЙВАН — Бәхерден районында (дагда) оба, чешме, совхоз (оба өң *Гемре* хем дийилипдир. Гечен асырда бу ере руслар гөчүрилип гетириленсоң, оңа *Туманский* диен ат дакылыпдыр). *Сайван* сөзүниң манысы белли дәл. Обаның дагың аркажында ерлешйәндиги үчин, ерли яшулулар бу ады «саяван» дийип дүшүндирйәрлер.

САЙХАЛА — Чаршаңңы районында Говурдакдан Акгумолама барян жар. *Сай* — «сил сувуның угры», «акын» диймекдир; *хала* сөзүниң манысы белли дәл.

САЙХАЛЛЫЧУЛБА — Ашгабат районында (Күкүрт заводында) чулба, Кыркчулбаларың бири. **Бейлекилерден узакда, четде ерлешендиги, овадандыгы үчин, оңа шейле ат берипдирлер.**

САЙЫНЛЫ — Чәржев районында (Октябрда) оба. *Сайын* я-да *сайынлы* — тире ады.

САЙЫПМАГТЫМ [Са:йыпмагтым] — Эсенгулы районында (Чекичлерде) ер ады, өвлүйә. Яшулулар Сайып магтымы шу өвлүйәниң гонамбашысы хасап эдйәрлер.

САКА — Улы Балканда бол сувлы чешме. Өң оңа сака эдилипдир.

САКАР — Чәржев областында район, посёлок; Дарганата ве Көнеүргенч районларында (Хожалыкда ве Дерялыкда) сакарларың яшаян я-да яшан обалары. *Сакар* — овнук түркмен тайпаларының биридир. Абылгазы Сакары Огуз ханың неберелеринден Бабажыгың несли хасап эдйәр (*Кононов.* Родословная, 70, 74 сах.). Ерли илатың арасындакы бир ровайта гөрә, бу ат Хыва ханларының чозушы билен, ягны шу урушда сакар аты болан Төре Гарабегиң ёлбашчылыгындакы адамларың хывалылары еңши билен багланышдырыляр (*Винников*, 52—53 сах.). Башга ровайта гөрә, Әрсары бабаның улы тоюнда маңлайы сакар ат байрак аляр. Аты чыкан йигиде, соңра болса онуң неберелерине **сакар дийип ат берйәрлер** (*Г. Меңлиева.* Түркмен дилиниң сакар диалекти. Канд. диссертация (голязма). Ашгабат, 1964, 5 сах.). Деңешдириң: С а к г а р.

САКАРАЖЫ [Сакара:жы] — Байрамалы районында (Гарагумда) гуйы. «Сакарларың ажы сувлы гуюсы».

САКАРГАЛА [Сакаргала̇:] — Керки районында (Астанабаба — Чекир аралыкда) гала. Бу ерде *сакарлычакыр* тиреси яшаяр.

САКАРЧАРЛАК — Чәржев районында (Октябрда) оба. *Сакарчарлак* — шу ерде яшаян баятларың 4 тиресиниң бириниң ады.

САКАРЧӘГЕ [Сакарчә:ге] — 1. Мары областында район, посёлок (посёлогың орнуның өңки ады *Четили*); Саят районында (Гарагумда) гуйы. **Бу атлар сакар тайпасы билен багланышыклыдыр. Сарыклар Марыда отурян вагтында, сакарларың бир топары хәзирки Сакарчәгәниң Чөңүр обасында яшапдыр, эмма ысытма кесели зерарлы, олардан көп** адам гырыляр. Саг галанлары гуры ер дийип Гызылчәгә гөчйәрлер. Гызылчәгеде сакарларың отурандыгы үчин, оңы Сакарчәге дийип атландырмага башлаярлар. Шу районда шол сакарларың кәбирлери яшаяр. Сакарчәге дийилйән гумуң якынында гурлан район меркезине хем 1938-нжи йылда Сакарчәге диен ат берилйәр. **2.** Ашгабат районында (Ербентде) оба, гуйы, гум. Бу ады «акгумуң гарагум билен утгашып гидйән ери, ягны «сакар чәге» хем-де «Сакаргул диен ата тирели адамың гуюсының ады дакылан гум» дийип, ики хили дүшүндирйәрлер.

САКАРЯП [Сакаря:п] — Октябрь районында сакарлар тарапындан газылан көне яп.

САКГАР — Гаррыгала районында (Геркезде) оба. *Сакгар* — тире ады. Ерли геплешикде сакарлара *сакгар* дийилйәр.

САКГАРГӘДИК [Сакгаргә:дик] — Гызыларбат районында (Хожагалада) дагың гәдиги. *Сакгар* — әхтимал, гөклең тиресиниң ады.

САКГАРЧӘГЕ [Сакгарчә:ге] — Красноводск районында (Гойматда) сакар гум (акгумуң ве гарагумуң утгашып гидйән ери). Ерли геплешикде *сакгар* — «сакар».

САКГАРЫҢ СЕҢҢЕРИ — Көнеүргенч районында (Дерялыкда) ер ады, гала (оңа *Сакгарың тамлыгы* хем дийилйәр). *Сакгар* (*сакар*) — тире ады; *сеңңер* — «гала». Хыва ханы Мәдеминиң дөврүнде, сакар тайпасына шу ерден ер берлипдир. Бу тайпаның векиллери 1848-нжи йылда Лебап боюндан Хыва этрапына гөчүп гелипдирлер.

САКГАЯ — Газанжык ве Гызылетрек аралыкда улы гая, даг. Бекбендиң якынына үйшйән сувлары саклаяндыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

САКЫРТГАЛЫ — Тагта районында гум; Газыклыбент төверегинде бент.

САЛАКБЕНТ — Октябрь районында Дерялыгың көне бенди. *Салак* — тире ады.

САЛАКСЕҢИР — Красноводск районында улы бурун. *Салак* — тире ады; *сеңир* — гырың, дагың сеңңерләп, бурун болуп дуран ери, депе. Дашховуз оазисинде бу сөз «гала» манысында хем уланыляр.

САЛАКЯП [Салакя:п] — Октябрь районында Гушбеги каналындан Кернейиң гумуна барян яп, оба (обаның икинжи ады *Гаравулгала*). *Салак* — тире ады.

САЛАМГУЙЫ [Сала:мгуйы] — Мары районында (Гарагумда) гуйы. *Салам* — адам ады.

САЛЛАНЧАК — Бәхерден районында (Нохурда) гаяларындан дүрли өсүмлик салланышып дуран дере, чешме.

САЛТЫГАРЫК [Салтыга:рык] — Гарабекевүл ве Керки районларында (Ламмада ве Гызылаякда) арыклар. *Салтык* — тире ады. Середиң: С а л т ы к.

САЛТЫК — Гарабекевүл районында (Сейди оба советинде) оба. *Салтык* — тире ады. Шу атдакы шәхер өң Крымда хем болупдыр. З. Ш. Навширванов онуң адыны огузларың чепни тайпасының 1263-нжи йылда шу этрапа йөриш эден серкердеси Салтык бабаның ады билен багланышдырыяр (*З. Ш. Навширванов.* Предварительные заметки о племенном составе тюркских народностей, пребывавших на юге Руси и в Крыму. — Известия Таврического общества истории, археологии и этнографии, т. 3 (60). Симферополь, 1929, 78 сах.).

САЛЫК — Ашгабат районында Ясмансалык обасының бир бөлеги. *Салык* — тире ады.

САЛЫР — Хожамбаз районында оба (онуң икинжи ады *Кыркойли*); Дарганата районында гыр, гуйы; Меркези Гарагумда (Ербентде) гуйы, гум. *Салыр* — гадымы огуз — түркмен тайпаларының бири.

САЛЫРАРЫК [Салыра:рык] — Дәнев районында (Исвазда) салырларың газан арыгы (ол салырлар соңра Саргта гөчди).

САЛЫРГАЛА [Салыргала:] — Ёлөтен шәхеринде көне гала. Гечен

асырың орталарына ченли шу ерде салырлар яшапдыр.

САЛЫРГУЙЫ — 1. Хожамбаз районында (Таллымерженде) гуйы, өри мейданы. Оны салырлар газыпдырлар. 2. Шу ерде икинжи гуйы, гум. Оңа бурдалыклы Салыр Дүззи диен адам эечилик эдипдир.

САЛЫРДЕПИЗ — Гүнбатар Гарагумда шор мейдан, депиз. *Салыр* — тайпа ады.

САЛЫРТОҚАЙ — Дәнев районында (Исвазда) салырларың яшан ери, токай.

САЛЫРЧӘГЕ [Салырчә:ге] — Гүнбатар Гарагумда гыр, гум.

САЛЫРЯП [Салыря:п] — Саргт районында салырларың газан улы каналы.

САМАНГАЛА [Са:мангала:] — Байрамалы районында гала («саманлы гала»).

САМАНДЕПЕ [Са:мандепе] — Фарап районында (Сандыклы чөлүнде) газлы ер, депе («саманлы депе»).

САМАТ — Саргт — Ханховуз аралыкда көрсагыр тирели Самат диен адамың газдыран гуюсы.

САМСЫКЧӘГЕ [Самсыкчә:ге] — Түркменгала районында (Дайханда) уйтгешик чәгели гум.

САМСЫКЯП [Самсыкя:п] — Мургап районында көне яп, оба (обаның хәзирки ады *Медениет*). Бу ады «самсык яп» («дурной арык») дийип дүшүндирйән болсалар-да (*Б. Кербабаев.* Три кита семилетки Туркмении. — «Дружба народов», 1961, № 5, 8 сах.), онуң йүзе чыкыш себәби белли дәл. Бу ады сувуң яба чыкмандыгы билен багланышдырянлар хем бар (Село наше — Медениет. — «Туркменская искра», 3.12.1966). Деңешдириң: А к ы л я п.

САНДАЛДӨВЕН — Газанжык районында жыглым дашлы даг ве гуйы.

САНДЫҚ — Челекенде дузлы ер, гум. Сандык ялы дөрт бурч дузларың чапылып алнандыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

САНДЫҚГАЧЫ — Ёлөтен районында станция, посёлок, мивечилик совхозы. Көне тарыхда (МИТТ, II, 471 сах.) бу ат Сандыкгачан гөрнүшинде душ гелйәр, ерли яшулулар бу ере хәзир хем Сандыкгачан диййәрлер, чүнки посёлогы гуршап алан белент ве дик япыларың үстүнден гадымы кервен ёлы гечйән дөврүнде, йүкли дүелериң шу ерден гечмеси өрән кын болупдыр, хатда гыялап ийдилмедик дүелериң йүки сыпырылып гачыпдыр. Шонуң үчин илки шу ердәки дик япа Сандыкгачан диен ат галыпдыр, соңра станция ве оба хем онуң ады дакылыпдыр. П. П. Померанцев бу ады «сандык билен беркидилйән бент» (*Померанцев*, 73 сах.). Вамбери хем «сандыгы ачан» (*Vambery*, 270 сах.) дийип нәдогры дүшүндирйәрлер.

САНДЫКДАШ [Сандыкда:ш] — Чаршаңңы районындакы (Хатапдакы) дагларда формасы сандыга меңзеш улы дашың ве онуң төверегиндәки ерлериң ады.

САНДЫКЛЫ — 1. Амыдеряның саг кенарында Түркменистана дегишли болан чөллер; Фарап районында (Битикде) оба. *Сандыклы* — кичи түркмен тайпаларының биридир (*Карпов.* ТТ, 39 сах.). Сандыклыларың эсасы кәри чөле ве онуң одунларына гөзегчилик этмек болупдыр. Шонуң үчин хем, илки Фарап районының территориясындакы чөллере Сандыклы чөли дийлипдир. Соңра илкинжи топографлар ве картографлар тарапындан бу ат саг кенар чөллериниң тутуш ады хөкмүнде карталара гечирилип, көпчүлиге яйрадылыпдыр. Фарапдан башга ерде бу чөлүң Сандыклы диен ады уланылмаяр. 2. Кака ве Чаршаңңы районларында (Артыкда ве Көйтенде) формасына гөрә ат алан даглар.

САНЖЫРАБАТ [Санжыраба:т] — Векилбазар районында (Гөкдепәниң якынында) рабат (кервенсарай), гиң экеранчылык мейданы. *Санжы* сөзүниң йүзе чыкыш себәби белли дәл.

САНСЫЗ [Са:нсыз] — Гызыларбат районында (Гарагумда) гуюлар, ой, такыр. *Сансыз.* — «көп» диен маныда болса герек, чүнки бир ойда он чемеси гуйы бар. Бу ат 1836-нжы йылда-да душ гелйәр (МИТТ, II, 467 сах.).

САҢСАР — Даглык районларда окланан дашлардан эмеле гелен депелер (олара *Саңсардаш* хем дийилйәр). Еке дуран кәбир мазарларда әрбет адамың (бет кемпириң) жайланандыгы барада гүррүң яйрадыляр. Хер гечен «саңсара бир даш» дийип, онуң үстүне даш ташлап гечйәр. Нетижеде, улулы-кичили депелер эмеле гелйәр.

САПАЛЫ [Сапа:лы] — Йыланлы районында (Тәзеёлда) оба. *Сапалы* — тире ады.

САПАРАЛЫ [Сапара:лы] — Ашгабат районында (Ербентде) гуйы; Саргт районында депе, орта асыр обасының галындысы (*Оразов*, 23 сах.). *Сапаралы* — гуя эелик эден ве депәниң янында отуран адамларың атлары.

САПАРБАЙ [Сапарба:й] — Гарагумда гыр. *Сапарбай* — адам ады.

САПАРДАР [Сапарда:р] — Дәнев районында (Майда) оба. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

САПАРЕРГА — Көнеүргенч районында (Пушкинде) оба, көл. *Сапар* — Васдан илкинжи гезек шу ере гөчүп гелип, ер тутан адамың ады, *ёрга* — онуң лакамы.

САПДЫ — Гызыларбат районында (Гарагумда) гуйы. Бу ады «Сапды диен дул аялың той берен гуюсы» ве «ики депизиң сапышян ери» дийип, ики хили дүшүндирйәрлер.

САПМАЗ — Улы Балканың аркажында чешме, дагың белент бөври. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

САРАВА [Са:рава] — Хожамбаз районында (Бурдалыкда) улы ой, гуйы. Адың манысы белли дәл.

САРАГТ — Ашгабат областында район, посёлок. Бу адың ерли халк тарапындан уланылышы ве гадымы формасы Сарахс болуп, онуң манысы белли дәл. Орта асыр тарыхчылары бу сөзи адам ады хасап эдйәрлер. Мыселем, ас-Самʼани бу шәхериң Серахс диен галтаман тарапындан салнандыгыны язяр (МИТТ, I, 335 сах.). Якутың географик сөзлүгинде хем шу пикир гайталаняр, онда *Серхас* я-да *Сархас* Жударзың оглы эдилип гөркезилйәр (МИТТ, I, 423 сах.). XIX асыр Эйран тарыхчылары хем бу ады Гударзың оглы Серахс билен багланышдырярлар (МИТТ, II, 295 сах.). Грек алымы Птоломейиң ишлеринде Сарагт оазисиниң Сиракена диен гадымы адына душ гелйәрис (*Оразов*, 105, 109 сах.).

САРАГТБАБА [Сарагтба:ба] — Сарагт посёлогының якынында XI асырың мусулман мистиги Абыл Фазлың губруның үстүнде салнан мавзолей, гөрнүкли архитектура ядыгәрлиги (ТАЯ, 82—83 сах.).

САРАЙ — Дарганата районында (Седверде) Солтан Санжар галасының икинжи ады; Фарап районында (Қырачда) оба, арык. *Сарай* — «кервенсарай» сөзүниң гысгалан гөрнүшидир.

САРАЙГӨЛ [Сарайгө:л] — Көнеүргенч районында (Пушкинде) оба; Қалинин районында (Зәхметкешде) бирнәче обаның тутуш ады. Булара көлүң ады гечипдир, хәзир сувы гурап галан көлүң янында болса гадымы кервенсарай («сарай») бар экен.

САРАЙӨВРҮМ — Халач районында (Чохпетдеде) ер ады («кервенсарайлы өврүм ер»). Өң шу ерде кервенсарай ве базар бар экен.

САРДАБА — Чаршаңңы районында сардабалы даг. *Сардаба* сөзи барада середиң: Б а т а ш с а р д а б а.

САРМАН — Гүнбатар Гарагумда (Узбоюң угрунда) белент гум. Адың манысы белли дәл (белки, адам ады).

САРП — Гызыларбат районында оба, демир ёл разъезди. Кәбир түрки диллерде *сарп* сөзи «силиң эден чуң жары» диен маныны аңладяр (Азәрбайжан дилиниң диалектоложи лүгәти. Бакы, 1964, 355 сах.). В. В. Радлов болса бу сөзи «учут, керт» дийип дүшүндирйәр (*Радлов*, IV, 340 сах.). Диймек, бу ериң ады илки дагың учут гаясының я-да силиң эден чуң жарының адыдыр.

САРЧЫКАН — Ашгабат районында гум. *Сар* — гуш ады.

САРЫАЛАҢ [Са:рыалаң] — Байрамалы районында сары чәгели, алаңлы гум.

САРЫБАСУВ [Са:рыбасув] — Ок-

тябрь районында (Гызылбайдакда) гиң мейдан. *Басув* — «сув басан ер». Бу ат топрагың я-да оя үйшен сувуң реңки билен багланышыклы болса герек.

САРЫБАШЖЕҢҢЕЛ [Са:рыбашжеңңел] — Хожамбаз районында (Меканда) өң оба, хәзир җеңңел. *Сарыбаш* — Амыдеря бойларында битйән өсүмлик («вейник сомнительный»).

САРЫГАМЫШ [Са:рыгамыш] — 1. Демиргазык Түркменистанда улы чөкетлик, Үңүзден сув акян вагтында улы көл (бойы 150, ини 90 *км*). Бу ат өң шу ерде гамшың көп битенлиги билен багланышыклы болса герек (хәзир бу ерде гамыш ёк). Бируны бу ады *Гыздеңзи* гөрнүшинде улапыпдыр. 2. Октябрь районында Сарыгамыш көлүниң ады дакылан оба. 3. Челекен — Җебел аралыкда гамышлы ер, гум.

САРЫГАМЫШ КӨЛЛЕРИ — Сарыгамыш чөкетлигинде шор сувлы көллер. Достлук коллекторы боюнча Гарагалпагыстан АССР-ниң, Хорезм ве Дашховуз областларының зей сувлары акдырыляндыгы үчин, хәзир бу көллер тутуш, улы көле өврүлди. Бу ерде балык тутян артель ишлейәр.

САРЫГАТЫ [Са:рыгаты] — Гызыларбат районында (Гарагумда) гаты топраклы сары такыр ве гуйы.

САРЫГАЯ [Са:рыгая] — Красноводск районында (Огланлыда) сары гаялы ер, яйла; Гөкдепе районында дагың сары гаясы.

САРЫГОБА [Са:рыго:ба] — Түркменгала районында (Йылдызда) оба. *Сарык* — тайпа ады.

САРЫГОВАК [Са:рыговак] — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере, говак. Бу ат топрагың реңки билен багланышыклыдыр.

САРЫГОРГАН [Са:рыгорган] — Гызылетрек районында сарымтыл гыр, даг. *Горган* — «гала». Горанмак үчин аматлы белент ве тегелек даглара-да *горган* дийилйәр.

САРЫГУЛПАГЫҢ ДИҢИ — Кака районында (Мәнеде) ер ады, өң үстүнде гаравул дурлан диң. *Сарыгулпак* — шу ере эркеклерден соң илкинҗи гөчүп гелен аялың лакамы.

САРЫГУМ [Са:рыгум] — Гүнбатар Түркменистанда гумуң реңкине гөрә ат алан депе, гум.

САРЫГЫҢ ОЙЫ — Гүндогар Гарагумда (каналың боюнда) гиң мейдан. Сарыклар Марыда отурян вагтында, бу ойдакы гуюлар шолара дегишли экен.

САРЫДАШ [Са:рыда:ш] — Красноводск районындакы Бекдаш посёлогына гарашлы илатлы пункт; Гызыларбат районында сары дашлы ер ве сары улы даш дикилен демир ёл разъезди; Гызылетрек районында (Гызылбайырда) сары дашлы дере ве өвлүйә. Сарыдаш посёлогының якынында, деңиз кенарындан 300 *м* чемеси узаклыкда, вагтың гечмеги билен саралып гиден, йүзүнде хем гадымы түркмен мөхүриниң ызы болан чакланрак хек дашы бар. Гәми дуралгасына ве посёлога шу дашың ады гечипдир («ТЯ», 1968, № 1).

САРЫДЕПЕ [Са:рыдепе] — Дарганата районында (Гарагумда) реңкине гөрә ат алан гыр; Красноводск районында депе, сульфат алынян ер.

САРЫДҮЗ [Са:рыдүз] — Тагтабазар районында сары дүзлүк. Деңешдириң: С а р ы я з ы.

САРЫҖА [Са:рыҗа] — 1. Мары ве Тагтабазар районларында обалар. *Сарыҗа* — тире ады. Марылы текелериң перреңг тиресиниң бир бөлеги болан сарыҗалар Тагтабазара гөчүп гелип, гоюндарчылык билен мешгул болупдырлар. Оларың өсдүрип етишдирен говы ве ак йүңли гоюнларына *сарыҗа гоюнлары* дийилйәр. 2. Теҗен районында (Гарагумда) говкузереңли Хоҗагулы Сарыҗаның газдыран гуюсы, как.

САРЫҖАГЫРЫ [Са:рыҗагыры] — Мары областында (Гарабилде) гыр, сарыҗа тиресиниң яйлан ери.

САРЫИШАН [Са:рыи:ша:н] — Көнеүргенч районында (Пушкинде) оба. *Сары ишан* — Ханяба көпри салдыран гарагалпак руханысының ады.

САРЫК [Са:рык] — Гәверс районында (Гарагумда) оба, гуйы; Халач районында (Гарагумда) гуйы, өри мейданы. *Сарык* — тайпа ады. Гуюлар Сарыгың ойы диен ерден газыландыгы үчин, олара шейле ат берлипдир. *Сарык* сөзи *сары* сөзүниң гадымы формасыдыр (деңешдириң: *улы — улуг, гаты — гатыг, гатык*), шонуң үчин хем алымлар бу тайпаның адыны *сары* сөзүндендир дийип чаклаярлар (*Г. И. Карпов.* К истории туркмен — сарыков. Ашхабад, 1945, 2—3 сах.; *Н. Нартыев.* Түркмен дилиниң сарык диалекти. Канд. дис. (голязма). Ашгабат, 1960, 15 сах.).

САРЫКБАЛА [Са:рыкба:ла:] — Чәрҗев районында оба ве арык (обаның хәзирки ады *Амыдеря*). *Сарык* — тайпа ады; *бала* — сөзи барада середиң: Д а ш к ө п р ү б а л а. Оба арыгың ады галыпдыр, арыгы болса шол ере гөчүп гелен сарыклар газыпдырлар, эмма оларың көпүси соңра гөчүпдир. XVIII асырың орталарында сарыкларың Чәрҗев төверегинде, Амыдеряның саг кенарында яшандыклары барада маглумат бар (МИТТ, II, 189 сах.).

САРЫКГҮММЕЗЛИ — Ёлөтен районында (Гарагумда) гуйы. «Сарыкларың гүммезли гуюсы». Шу ерде Текегүммезли диен гуйы хем бар.

САРЫКДЕПЕ [Са:рыкдепе] — Кака районында (Душакда ве Чәчеде) ики депе, гала. Өң бу ерде сарыклар отурыпдыр.

САРЫКҖУМА [Са:рыкҗума:] — Сарагт районында депе, энеолит дөвүндәки обаның галындысы (*Оразов*, 23 сах.). Сарык тирели Җума диен адамың отуран депеси.

САРЫКӨЛ [Са:рыкө:л] — Ашгабат районында (Гыпҗакда) оба; Мары районында (Акыбайда) гуйы. Булара сары сувлы ойларың ады гечипдир.

САРЫКӨТЕЛ [Са:рыкөтел] — Гызыларбат районында (Җанахырда) дагың сары көтели.

САРЫЛЫ [Са:рылы] — Гарабекевүл районында оба. *Сарылы* — тире ады.

САРЫМЕЙДАН [Са:рымейда:н] — Чаршаңңы районында (Дашрабатда) оба, гиң мейдан.

САРЫМСАКЛЫ — Бәхерден, Гаррыгала, Гөкдепе ве Кака районларында дерелер, чешмелер.

САРЫМЫРАТ [Са:рымыра:т] — Ашгабат районында (Бокурдакда) Сарымырат диен адамың газан гуюсы.

САРЫСЕКИ [Са:рысеки] — Ашгабат районында (Янбаш төверегинде) секи ялы болуп дуран гиң мейдан, байырлык.

САРЫТАГАН [Са:рыта:ган] — Халач районында (Гарагумда) гуйы. Середиң: Г а р р ы т а г а н.

САРЫТАГТА [Са:рытагта] — Гөкдепе ве Тагтабазар районларында реңкине гөрә ат алан гиң дүзлүклер. *Тагта* — «дүзлүк».

САРЫТҮҢҢИ [Са:рытүңңи] — Гызыларбат районында (Гочда) дагың белент, сары депеси.

САРЫХАҖЫ [Са:рыхаҗы] — Гызылетрек районында гуйы, өвлүйә. Ерли яшулулар Сарыхаҗының шу өвлүйәниң гонамбашысы, Баятхаҗының хем доганы хасап эдйәрлер.

САРЫХАН [Са:рыха:н] — Гаррыгала районында (Дайнада) чешме. *Сарыхан* — адам ады.

САРЫЧӨП [Са:рычөп] — Тагтабазар районында оба, сарычөпи көп болан мейдан.

САРЫЧУЛБА [Са:рычулба] — Ашгабат районында (Күкүрт заводында) сары чулба (депе).

САРЫЧӘГЕ [Са:рычә:ге] — Гарагумда реңкине гөрә ат алан гум, гыр.

САРЫЫМАМ [Са:рыыма:м] — Гаррыгала районында (Чендир җүлгесинде) ер ады, өвлүйә. Өң шу өвлүйәде гүммезли мавзолей бар экен. Деңешдириң: А г ы м а м, Г ы з ы л ы м а м.

САРЫЯЗЫ [Са:рыязы] — Тагтабазар районында демир ёл станциясы, посёлок, өң сарычөпи көп болан текиз мейдан. Гадымы түрки язув ядыгәрликлеринде хем душ гелйән *язы* сөзи «дүзлүк», «текиз мейдан», «сәхра» ялы манылары аңладыпдыр (*Радлов*, III, 229 сах.; *С. Е. Малов.* Памятники древнетюркской письменности Монголии и Киргизии. М. — Л., 1959, 35 сах.). *Язы* диен тире адына хем душ гелйәрис. Меселем, шахыр

Молланепесиң тиресине *язы* дийилйән экен (деңешдириң: Мулкязы). Эмма бу топоним тире адындан дәл-де, сарычөпи көп болан дүз мейданың адындан эмеле гелипдир. Г. Вамбери бу ады «сары дүзлүк» дийип (*Vambery,* 270 сах.), П. Померанцев болса «сары язгы» — желтая надпись (*Померанцев,* 73 сах.) дийип дүшүндирйәрлер.

САРЫЯЗЫ СУВ ХОВДАНЫ — Тагтабазар районында сув ховданы.

САРЫЯЙЛАГ [Са:рыя:йлаг] — Гүнорта-Гүндогар Гарагумда яйла. Бу ат, әхтимал, гумуң реңки билен багланышыклы болса герек. Деңешдириң: Акяйла, Гөкяйла, Гызыляйлаг.

САРЫЯПЫ [Са:ряпы] — Сарагт районында сары улы япы, шол ерде газылан гуйы.

САТАНБАДА — Октябрь районында (Медениетде) оба. *Сатан* — бир адамың лакамы, *бада* — онуң тиреси.

САТЫКЛЫ — Йыланлы районында бирнәче обаның тутуш ады. *Сатыклы* — гарадашлыларың ики улы тиресиниң бири.

САХЫЖАН [Сахы:жа:н] — Тагтабазар районында үч саны гиң говагы болан гая; Сакар районында (Көларыкда) өвлүйә. Гая-да өвлүйәниң ады гечипдир. Ерли илат говаклары «Сагды — Вакгас» дессанының гахрыманлары билен багланышдыряр.

САЯДАЖЫ [Сая:да:жы] — Сакар районында (Гарагумда) гуйы. Бу ат «саят тиресиниң ажы сувлы гуюсы» диен маныдадыр.

САЯДАРЫК [Саяда:рык] — Чәржев районында Саятлы обасына барян арык.

САЯДЫН ГАРАЛЫГЫ — Сакар районында (Гарагумда) улы гара депе («саят тиресиниң отуран гара депели ери»).

САЯДЫН ГЫРЫ — Саят районында гыр. *Саят* — тире ады. Шу гырың янында өң саятлар яшапдыр. Хәзир бу гыра *Седген* хем дийилйәр (*Седген* — өвлүйә ады).

САЯТ — 1. Чәржев областында район, посёлок. *Саят* — тире ады (*Винников,* 89 сах.). Бу ат аслында *сайят* («авчы») диен арап сөзүнден эмеле гелипдир. Илки район ачыланда, онуң меркези саятларың обасындакы ховлуда ерлешипдир, шонуң үчин хем района Саят ады дакыляр. *Саят* сөзүни авчылык билен багланышдырянлар-да, *шай ат* (ягны «шайлы ат», «безелен ат») сөзлеринден хасап эдйәнлер-де бар. 2. Чаршаңңы районында (Көйтен жүлгесинде) оба. Бу обаның адамлары өң авчы гушлары тутмак, олара ав этмеги өвретмек, Өзбегистаның ве Амыдеря бойларының базарларында олары сатмак билен мешхур болупдырлар. Шонуң үчин хем олара сайятлар дийилипдир.

САЯТГАЛА [Саятгала:] — Ленин районында гала. Өң шол ерде саят тиреси яшапдыр (*Джикиев.* Очерк, 87 сах.).

САЯТЛЫ — Елөтен, Саят ве Чәржев районларында (Эркисадыкда, Човдурда ве Ясыдепеде) обалар. *Саят* я-да *саятлы* — тире ады.

СЕБЕТЛИ — Гарагумда гуйы. Илки онуң агзына себет отурдылан болмага чемели. Бу ат 1825-нжи йылда-да душ гелйәр (МИТТ, II, 429 сах.).

СЕВАСТОПОЛЬ — Келиф Узбоюнда көл. Бу ады канал гуружы украинлер дакан болса герек (*Курбанов,* 76 сах.).

СЕГСЕНГУЛАЧ — Сарагт ве Тагтабазар районларында чуңлугы 80 гулач болан гуюлар; Түркменгала районында (Гарагумда) шейле гуйының ады дакылан оба.

СЕГСЕНКЕПБЕ — Керки районында (Астанабабада) оба. Илкинжи гезек шу оба гөчүп гелен адамлар (80 чемеси хожалык) кепбеден вагтлайынча өй эдинйәрлер. Ол кепбе өйлер соңра говы жайлар билен чалшырылан болса-да, обаның өңки ады хәзире ченли уланыляр.

СЕДВЕР — Дарганата районында оба, гадымы гала, Х асырда бар болан ве гүлләп өсен шәхериң галындысы (МИТТ, I, 180, 187 сах.). Бу ат, әхтимал, парсларың *сәдд* — «бент», «гачы» (*Миллер,* 276 сах.) ве *вар* — «гала», «горган» (*Кораев, 41 сах.*) диен сөзлеринден эмеле гелип, «дашына гачы галдырылан гала» диен маныда болса герек, чүнки шәхер Амыдеряның Дүебоюн гысысының якынында ерлешйәр (хәзир бу гысыда улы бент гурулды). Деряның жошгунындан саклар ялы, бу ерде улы гачылар эдилипдир. *Вар* сөзүниң «агыз» диен манысы хем бар (середиң: Пенживар). Садивар диен оба көне Марыда-да болупдыр (МИТТ, I, 335 сах.).

СЕДГЕН — Саят районында улы гыр, өвлүйә (оңа *Саядың гыры* ве *Седгенбаба* хем дийилйәр). *Седген* сөзүниң манысы белли дәл (*сәдд* — «гачы?»).

СЕЙДЕКГКӨЛ [Сейдеккө:л] — Гарабекевүл районында (Ламмада) шахыр Сейдиниң ады билен багланышдырылян көл.

СЕЙДИ — Гарабекевүл районында оба. Түркмен классык шахыры Сейитназар Сейдиниң ядыгәрлигини эбедилешдирмек максады билен 1977-нжи йылың январында Ламма обасына онуң ады дакылды. Сейдиниң ады дакылан оба Йыланлы районында (Тәзеёлда) хем бар.

СЕЙДИЕР — Гарабекевүл районында (Ламмада) шахыр Сейдиниң доглан ве отуран ери.

СЕЙИТГУЙЫ — Байрамалы, Газанжык ве Халач районларында (Гарагумда) гуюлар. *Сейит* — адам ады.

СЕЙИТЖЕМАЛ [Сейитжема:л] — Саят районында (Гызанда) ики арык (Улы ве Кичи Сейитжемал), онуң ады дакылан оба. Ерли илат Сейитжемалы гызан тиресиниң яшулусы хасап эдйәр.

СЕЙИТЖЕМАЛЕДДИН — Гәверс районында (Әневде) улы депе, 1948-нжи йылың ер титремесинде юмрулан ажайып ядыгәрлигиң орны. Ил арасында Әнев метжиди, Сейитжемаледдин, Жемаледдин ялы атлар билен мешхур болан бу әпет десгашы Жемалулхакведдин диен шахсың мазарының үстүне онуң оглы Мухаммет тарапындан 860-нжы хижри (1455—1456-нжы мылады) йылында бина эдилипдир (Архитектурные памятники Туркменистана. Посвящена 15-летию ТССР. М., 1939, 103—107 сах.).

СЕЙИТКӨР [Сейиткө:р] — Дарганата районында (Седверде) гуйы. *Сейит* — гуйыны газдыран седверли адамың ады.

СЕЙИТМЕДРЕСЕ — Октябрь районында XIX асырың архитектура ядыгәрлиги болан гүммезли жай (ТАЯ, 224 сах.). *Сейит* — тире я-да адам ады.

СЕЙИТНАЗАР — Калинин районында (Бирлешикде) оба. *Сейитназар* — тире ады.

СЕЙИТНАСЫР [Сейитна:сыр] — Мары районында (Мухадов обасында) өвлүйә ве онуң ады дакылан яп. *Сейитнасыр* — адам ады.

СЕЙИТНЕПЕС — Гызыларбат районында (Тутлуда) Сейитнепес диен адамың газан гуюсы.

СЕЙПЕЛ — Дашховуз районында (Бойда) оба; Гаррыгала районында (Чендирде) депе, гуйы. *Сейпел* — адам ады.

СЕЙРАП [Сейра:п] — Байрамалы районында (Гарагумда) сүйжи ве бол сувлы гуйы, как. Парс дилинде *сираб* — «тешнелиги гандыран» диен манында дыр (*Миллер,* 300 сах.). Ерли илат бу сөзи адам ады хасаплаяр.

СЕКИДАГ [Секида:г] — Улы Балканың белентлиги боюнча икинжи орунда дурян герши (1376 *м*), гөрнүши секә меңзеш даг.

СЕКИЗАЖЫ [Секиза:жы] — Бәхерден районында гум, 8 саны ажы сувлы гуйы.

СЕКИЗАТЛЫК — Ленин районында (Атаяпда) оба. *Атлык* сөзи барада середиң: Бәшатлы. Бу оба *2-нжи Готур* хем дийилйәр (середиң: Готур).

8-НЖИ — Керки районында (Дашлыкда) номерленен арык, шу районың гумунда гыр, гуйы.

8-НЖИ КӨЛ — Красноводск районында (Бекдашда) сульфатлы 12 көлүң секизинжиси.

8-НЖИ МАРТ — Мары районында тәзе ат дакылан оба.

СЕКИЗӨЙЛИ — Дашховуз районында (Жамлыгалада) илки 8 хожалыгы болан оба.

СЕКИЗХАН [Секизха:н] — 1. Гызыларбат районында 8 хожалыгың пейдаланан чешмеси, гиң дере. 2. Красноводск районында (Түверде) улы говак, сув ятак. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

СЕКИЗЯП [Секизя:п] — Гөкдепе районында 8 оба сув берйән яп. Ол обалар шулардыр: Гагшал, Ганжык, Тилки, Бүкри-Бовга, 1-нжи, 2-нжи, 3-нжи ве 4-нжи Гөкдепелер. Бу ады гысгалдып, Секиз гөрнүшинде-де айдярлар.

СЕКИРТМЕ — Чаршаңңы районында (Говурдакда) даг герши, целестине бай ер; Бәхерден районында (Нохурда) керт-керт болуп дуран даг. *Секиртме* — «секи-секи, басганчак-басганчак болуп дуран даг» диен маныдадыр.

СЕКИСТАН — Гарабогазың бир адасы. Адың манысы белли дәл.

СЕЛБИНЫЯЗДҮВРҮН — Сарагт районында дүврүнли (кичи депели) гум, яйла. Бу ерде Селбиныяз диен аял яйлапдыр.

СЕЛИМ [Сели:м] — Ашгабат районында (Бокурдакда) гуйы. *Селим*— адам ады.

СЕЛИНЛИ — Гарагумда өри мейданлары, бирнәче гуйы.

СЕЛЛЕХАНА [Селлеха:на] — Чаршаңңы районындакы дагларда ер ады, өри мейданы, чешме. Шол ерде дагың селлели адамлары яда салян бәш саны депеси боланы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

СЕЛМЕЛИ — Гарагум районында (Ягтыёлда) гуйы, оба; Гарагумда гуюлар.

СЕЛМЕЛИЯТАК — Гызыларбат районында (Хожагалада) ер ады.

СЕМЕН — Гызылетрек районында (Мадавда) ак чәгели гум. Адың манысы белли дәл. Оңа *Сенемчәге* хем дийиәрлер.

СЕМЕННИК — Мургап районында демир ёл станциясы, шу районың өңки ады. Оңа Мургап посёлогының якынындакы өвлүйәниң ады дакылыпдыр. *Семенник* сөзүниң манысы белли дәл.

СЕНЕМ — Гызыларбат ве Эсенгулы районларында бөлек гумлар. Атларың йүзе чыкыш себәби белли дәл (*Сенем*— аял ады?).

СЕҢИР — Саят районында (Гарагумда) гуйы, депе. Сеңңерләп дуран депелере, дагың, гырың бурунларына *сеңир, сеңңер* дийилйәр. Хыва тарыхчылары бу сөзи «гала» манысында уланыпдырлар (МИТТ, II. 184, 340 сах.).

СЕҢИРАЖЫ [Сеңира:жы] — Гүнбатар Гарагумда сеңриң янында ерлешйән ажы гуйы, өң оба.

СЕҢИРБУЛАК — Чаршаңңы районында (Көйтендагда) чешме, сеңңерләп дуран депе.

СЕҢҢЕР — Калинин ве Октябрь районларында (Бирлешикде ве Айбөвүрде) обалар. Дашховуз оазисинде галалара, улы депелере *сеңңер* дийилйәр. Бу обаларда шейле депелер бар.

СЕҢҢЕРЛИ — Теҗен районында улы депе, гуйы.

СЕННИСУЛАК [Сеннису:лак] — Хожамбаз районында (Таллымерженде) шу вагта ченли абат сакланан улы сардаба (үстүне бишен керпичден гүммез эдилен ховдан). Бу ат парсларың *сәнг* («даш») ве *сулах* я-да *сурах* («оюк», «дешик») сөзлеринден эмеле гелип, «дешикли даш», «оюклы гүммез» диен маныдадыр (*Vambery*, 271 сах.), чүнки сардабаның гүндогар тарапында улы дешик бар.

СЕҢРАБАТ [Сеңраба:т] — Дарганата районында гала, Халкабат демир ёл станциясының орны. *Сең* (*сәнг*) — «даш»; *рабат* — «кервенсарай» («дашдан, бишен керпичден салнан рабат»).

СЕҢРЕЛЕР — Эсенгулы районында көп депели ер. *Сеңре* — «сеңир».

СЕҢРИЗЕ [Сеңри:зе] — Керки шәхериниң якынында улы депе. Парсча *сеңризе* — «чагыл», «овнук даш» диймекдир. Депәниң үстүнде овнук акжа дашларың көпдүги үчин, оңа шейле ат берлипдир.

СЕП — Ашгабат районында (Гарагумда) ер атлары. *Сеп* — географик термин болуп, такыр билен түмүң (ягны гырың ве такырың аралыгындакы гарагумуң) сеплешйән ерлерини аңладяр. Шейле ерлерде газылан гуюлара-да *сепгуйы* дийилйәр (*А. Оразов*, 208 сах.).

СЕПГУЙЫ — Гарагумда газылян гуюларың бир типи. Середиң: Сеп.

СЕРБАЗЛЫ [Серба:злы] — Теҗен районында белент гум. Парсча *сербаз* — «эсгер» диймекдир. Гечен асырда Эйрандан аламана гелен гошунларың бирнәчеси шол ерде есир алнандыгы үчин, гума шейле ат берлипдир.

СЕРГЕЗДАН [Сергезда:н] — Ганжык районында (Исгендерде) чешме, дере, гуйы. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

СЕРДАРГАЛА [Серда:ргала:] — Бәхерден районында гала («сердарың галасы»).

СЕРДАРКӨПРИ [Серда:ркөпри] — Хожамбаз районында (Гултакда) ер ады, Гурбаняз сердарың салдыран көпрүси.

СЕРДАРЯП [Серда:ря:п] — Түркменгала районында (Рахатда) оба, яп. *Сердар* — мирабың ады.

СЕРИ — Бәхерден — Бендесен аралыкда чешме, дере, даг (дага *Горганбаба* хем дийилйәр). Адың манысы белли дәл.

СЕРЛИ — Гызыларбат районында (Хожагалада) даг. Бу ады «белент башлы («серли») даг» ве «серлип ятан даг» дийип, ики хили дүшүндирйәрлер.

СЕРТАГТ — Тагтабазар районындакы дагларда гиң дүзлүк. Бу ат парсларың *сер* («баш», «үст», «ёкары») ве *тахт* сөзлеринден эмеле гелип, «ёкардакы (ягны белент ердәки) дүзлүк» диен маныны аңладяр. Парс дилинден гечен *тагт* я-да *тагта* сөзи «текиз», «дүз», «ясы» диен маныдадыр. Газанжык районында *тагта*, Тагтабазар районында хем *тагт* сөзи дагларың үстүндәки текиз мейданлары аңладяр. Ерлериң текизленип, экише тайяр эдиленлерине хем *тагт ер* дийиәрис.

СЕРТИП [Серти:п] — Мары районында (Пешаналыда) оба. *Сертип* — оба яшулусы (агтыклары шу обада яшаяр).

СЕРЧЕЛИ — Красноводск районында Гумдага гарашлы илатлы пункт; Даржа төверегинде Каспиниң ярым адасы (өң серчели ада); Ленин районында (Гарагумда) өсүмликли ер.

СИБИР — Ашгабат районында (Ховдан шоссесиниң угрундакы Аладагда) чешме. Бу ады сибирлилер билен багланышдырярлар, эмма ол руслар Түркменистана гелмезден өң хем бар экен. Түрки диллерде *сибир* (*шибир, шибер*) сөзлери «батгалы», «зейли» ялы маныны аңладяр (*Кораев*, 105—109 сах).

СИБИРАЛА [Сибира:ла] — Сакарчәге районында (Гарагумда) гиң ала мейдан. Бу ат хем «батгалы» манысындакы *сибир* сөзүнден болса герек. Ерли яшулулар оны Сибире сүргүн эдилен чопан билен багланышдыряр.

СИЛСҮРЕН [Си:лсүрен] — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере. Бу ат сил сувларының эмеле гетирен жары билен багланышыклы болса герек.

СИЛЯРАН [Си:ля:ран] — Бәхерден районында даг.

СИНДИРГЕН — Меркези Гарагумда гуйы, ягыш сувуны чалт сиңдирйән ой.

СИҢЕКЛИ — Ашгабат ве Гызыларбат шәхерлериниң бир бөлеги; Меркези Гарагумда гуюлар.

СИҢЕКЛИБЕНТ — Теҗен районында деряның гадымы бентлериниң бири.

СИҢЕКЛИДЕРЕ — Гаррыгала районында (Гаракелде) дере. Ерли геплешикде *сиңек* я-да *балсиңек* — «бал арыь».

СИҢИРБАБА [Сиңирба:ба] — Чаршаңңы районында (Келифде) белент даг, ики чешме, өвлүйә. *Сиңир* — «сеңир», «сеңңер».

СИҢРЕНЛИ — Теҗен районында (Тәзеобада) гуйы, оба; Гарагумда гуюлар, өри мейданлары. *Сиңрен* — от ады.

СИРКЕЛИ — Газанжык районында даг, дере, чешме; Гызыларбат районында жүлге. Олара нәме себәпден бейле адың галандыгы белли дәл.

СИЯВУЧ — Бәхерден районында (Нохурда) дере, чешме. Адың манысы белли дәл.

СИЯХКУХ [Сия:хку:х] — Маңгышлак ярым адасының гадымы ады. Парс дилинде *сиях* — «гара»; *кух* — «даг». Середиң: **М а ң г ы ш л а к.**

СОВЕТ — Гарабогазың совет дөврүнде ат дакылан айлагы; Ашгабат шәхериниң бир районы.

СОВЕТЯП — Көнеүргенч ве Сарагт районларында обалар ве яплар; Байрамалы ве Калинин районларында яплар. Булара совет дөврүнде ат дакылыпдыр. Япларың өңки атлары *Ханяп.*

СОВМА — Ашгабат районында (Бокурдакда) оба, гуйы, как; Красноводск ве Халач районларында (Гарагумда) гуюлар, каклар; Йыланлы районында (Дүеждже) яп. *Совма* — *совмак* сөзүнден болуп, япларың совгутларыны, ягыш (сил) сувларының өңи бөветленип, герекли угра совулян ерлерини аңладян географик терминдир.

СОВРАНЛЫ — Гаррыгала ве Октябрь районларында обалар. *Совранлы* — гөклең тиресиниң ады.

СОВУК — Ашгабат районында көне кәриз. «Совук сувлы кәриз».

СОВУКГУЙЫ — Мары районында (Гарагумда) совук сувлы гуйы.

СОВУКСУВ — Бәхерден районында (Нохурда) совук сувлы чешме, дере.

СОВУКТҮММЕК — Тагтабазар районында даг, гуйы.

СОВХОЗЯП — Ленин районында (Тәзеобада) яп ве оба.

СОЖАҢ [Со:жаң] — Тагтабазар районында (Чкаловда) отурымлы ер, өң оба. *Сожаң* — тире ады.

СОЙМОНОВ БУХТАСЫ — Красноводск районында Каспи деңзиниң бир бухтасы (гәми дурмак үчин аматлы ери). Оңа Пётр I дөврүнде Каспи деңзинде барлаг гечирен рус алымы Ф. И. Соймоновың (1682—1780) ады дакылыпдыр.

СОКГУЛЫК — Бәхерден районында сокы дашлары алынян даг. Нохур диалектинде *сокгы* — «сокы» диймекдир.

СОКУГАЧЫК — Калинин районында оба. *Сокы* ве *гачык* — тире атлары.

СОҢУЛЫ — Газанҗык районындакы дагларда чешме; Гаррыгала районында ер ады. Шу ерлерде сокы ялы күплер (дашың йүзүнде сув йыгнанян чукурлар) бар.

СОЛДАТГЫРЛАН — Мары — Ханховуз арада гум. Бу ат басмачылара гаршы гөрешде бирнәче солдатың вепат боланлыгы билен багланышыклыдыр (*Курбанов,* 77 сах.).

СОЛТАНБЕНТ [Солта:нбент] — Елөтен районында Мургап дерясының гадымы бенди ве онуң якынында ерлешен посёлок. Бендиң хәзирки ады *Колхозбент*; гадымы атлары ***Бенди-Мубәрек, Серибент*** (*Аннанепесов,* 75—81, 107 сах.). X асырда ол Гүндогарың иң ажайып бенди хасапланыпдыр («ТЯ», 1968, № 1). Бу ат селжукларың солтаны Желаледдин Меликшаның (солтан Санжарың атасының — 1072—1092) ады билен (*О. Амантыев.* Восстановление плотины на Мургабе в XVIII в. По описанию М. Казима. — «Известия АН ТССР», СОН, 1973, № 5), бейлеки маглуматлара гөрә хем солтан Санжарың өз ады билен (*Бартольд.* Орошение, 51 сах). багланышдырыляр. В. А. Жуковскиниң «Солтанбендиң тарыхы Мервиң тарыхыдыр, онуң гүлләп өсүшиниң ве песе гачышының, гурпланышының ве гарып дүшүшиниң тарыхыдыр» (*В. А. Жуковский.* Развалины старого Мерва. Спб., 1894, 174 сах.) дийип догры беллейши ялы, гечмишде бу бенди гадымы Марының ачары хасаплапдырлар ве басыбалыжылар илки шоны басып алмага чалышыпдырлар. Илат боюн эгмесе, бент юмрулыпдыр. Меселем, 1162-нжи йылда сувуң жошмагы зерарлы бент йыкыляр, соңра Чингиз ханың ордалары (1219-нжы йыл), Абдылла хан (1566), Недир ша (1727), ики гезек Шамырат Велнамы (1785-нжи йылдан соң), Мирхайдар (1799) ве бейлекилер бенди юмрупдырлар (*Аннанепесов,* 75 сах.). Бент нәче гезек йыкылан болса, ол шонча гезек хем дикелдилипдир. Хәзирки вагтда гадымы бендиң якынында тәзе, кувватлы бент гурулды ве оңа Колхозбент диен ат дакылды.

СОЛТАНГАЛА [Солта:нгала:] — Байрамалы районында солтан Санжарың ады билен багланышдырылян гала. Чингиз ханың ордалары тарапындан юмрулан бу гала селжуклар дөврүндәки Марының галындысы хасапланяр (*Г. А. Пугаченкова.* Старый Мерв. Ашхабад, 1960, 29 сах.).

СОЛТАНГУЙЫ [Солта:нгуйы] — Байрамалы районында (Үчажыда) гуйы. *Солтан* — оны газан адамың ады.

СОЛТАНДЕШТ [Солта:ндешт] — Кака районында (Артыкда) гиң мейдан, токай. *Солтан* — әхтимал, адам ады; парс дилинде *дешт* — «сәхра», «чөл» диймекдир.

СОЛТАНЖЕҢҢЕЛ [Солта:нжеңңел] — Гарабекевүл районында (Калинин оба советинде) жеңңел ве оба (обаның икинжи ады *Көкчи*). *Солтан* — адам ады.

СОЛТАНИЗ [Солтани:з] — Векилбазар, Мары ве Сакарчәге районларында (2-нжи Гөкжеде, Мухадовда ве Акяпда) обалар. *Солтаниз* — тире ады (оны Солтан Вейис диен адың гысгалан гөрнүши хасаплаярлар).

СОЛТАНЛЫОБА [Солта:нлыо:ба] — Ленин районында (Тәзедурмушда) оба. *Солтан* — тире ады.

СОЛТАНОЮК [Солта:но:юк] — Халач районында (Гарагумда) өри мейданы, гуйы. *Солтан* — гуйыны газдыран бурдалыклы байың ады; *оюк* — «беллик». Середиң: **О с м а н о ю к.**

СОЛТАНӨЗЕК [Солта:нө:зек] — Тельман районында (Гөкчәгеде) өң сув акан кәл. *Солтан* — адам ады; *өзек* — «акын угры», «кәл».

СОЛТАН САНЖАР — Селжукларың солтаны Санжарың (XII асыр) Байрамалы районындакы мешхур мавзолейи; Дарганата районында гала, почта бөлүми (Дүебоюн бендиниң гурулян еринде боланы үчин, 1971-нжи йылда гала дүзленди). Буларың әхлиси Санжарың ады билен багланышдырыляр. Ибн ал-Асириң маглуматына гөрә, Санжар өлмәнкә гүммезли жай гурдуряр ве оңа *Дор алахира* («ахырет өйи») дийип ат берйәр. Өленден соңра болса (1157 йыл) оны шу мавзолейде жайлаярлар (МИТТ, I, 393 сах.).

СОЛТАН САНЖАР КӨЛИ — Дарганата районындакы Дузкәниң икинжи ады. Ол хем солтан Санжар билен багланышдырыляр.

СОЛТАНСЕҢҢЕР [Солта:нсеңңер] — Дашховуз оазисинде (Көнедеряның угрунда) көл, улы депе, гала. *Солтан* сөзүниң киме дегишлидиги белли дәл.

СОЛТАНТАГТ [Солта:нтагт] — Сандыклы чөлүнде гум. Оңа үсти текиз белент ве улы депәниң солтанларың тагтына меңзедилмеги нетижесинде ат дакылыпдыр. *Тагт* сөзи барада середиң: **С е р т а г т.**

СОЛТАНЯЗ БЕГИҢ ГЫРЫ — Гарабекевүл районында белент гыр. Оңа Сейди шахырың дөврүнде яшан Солтаняз бегиң ады дакылыпдыр: *Бизе* ***С о л т а н я з ы ң*** *беглиги бесдир, Гахаргулы хана харап, хош имди!* (*Сейди.* Хош имди!).

СОЛТАНЯП [Солта:ня:п] — Елөтен ве Түркменгала районларында яп. Солтанбентден баш алындыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

СОНАГҮЛ — Сакарчәге районындакы Гызылгумуң бир бөлеги. *Сонагүл* — шу ерде өлдүрилен аялың ады.

СОҢУДАГ [Соңуда:г] — Көпетдагың гүнорта-гүнбатарда гутарян бөлеги, соңы. Э. М. Мурзаев бу адың Сангу-Даг гөрнүшинде русча язылышындан угур алып, оны «даш дагы» я-да «даг дагы» дийип терҗиме эдйәр. Бу нәдогры болса герек, чүнки даг шу ерде гутарып, дүзлүгиң башланяндыгы үчин, оңа «соңкы даг», «дагың соңы» дийип ат берипдирлер. Магтымгулының дөредижилигинде бу ат *Соңдаг* ве *Соңудаг* гөрнүшлеринде душ гелйәр: *Ракып әхли мусулмана гул болуп, Илерси* ***С о ң д а г а*** *сүрүлсин имди* («Гөрүлсин имди»). ***С о ң у д а г,*** *гуванжым мениң, Гезермен сериңде сениң* («Гөзләр мен»).

СОПУЕР [Со:пуер] — Керки районында (Астанабабада) оба, илки хайсыдыр бир сопа дегишли болан ер.

СОПУЯП [Со:пуя:п] — Дәнев районында оба ве яп. Гечен асырың ахырларында Кабул сопы шу ердәки

жеңңелликден ер тутяр. Чәржев беги ава чыканда, онуңка дүшлейәр. Говы гаршылананы үчин хем Сопуяп обасының орнуны Кабул сопа мүлк эдип берйәр. Кабул сопының неберелери шу обада яшаярлар.

СОРТГАЛА [Сортгала:] — Гызылетрек районында гадымы Дехистаның бир галасы (IX—XIV асырлар). *Сорт* — ёмутларың ак тиресиниң бир бөлеги (олар хәзир Эйранда яшаярлар). Е. Атагаррыев бу галадакы эркде бишен гызыл керпичлерден салнан жайларың боландыгыны назара алып, онуң адыны «сорх («гызыл») гала» дийип дүшүндирйәр («ТЯ», 1970, № 2).

СОРТУҢ ОЙЫ — Гызылетрек районында гиң ой, өри. *Сорт* — тире ады.

СОЮЗ — Гөкдепе районында (Көпетдаг сув ховданының боюнда) посёлок. 1969-нжы йылың башында «Союз-4» ве «Союз-5» космос кораблларының учушының үстүнликли тамамланмагы мынасыбетли оңа шу ат дакылды.

СӨВГӨЗ — Керки районында (Чекирде) оба (*Сувгөз* хем дийийәрлер). *Сөвгөз* — тире ады.

СӨВДАГҮЗЕР [Сөвда:гүзер] — Тагтабазар районында Мургабың өң сөвда арагатнашыгы үчин пейдаланылан гүзери.

СӨВДАГӘР [Сөвдагә:р] — Теҗен оазисинде яп. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

СӨВҮР — Бәхерден районында (Нохурда) дере. *Сөвүр* — адам ады.

СӨВҮТҖЕ — Гызыларбат районында (Хожагалада) сөвүтли чешме, дере («сөвүтлиҗе дере»).

СӨВҮТЛИ — Ашгабат, Бәхерден, Гаррыгала, Гөкдепе, Гызыларбат районларында чешмелер ве дерелер. Бәхерден районында (Нохурда) үч саны Сөвүтли диен дере бар: А ш а к ы, О р т а к ы ве Ё к а р ы С ө в ү т л и.

СӨВҮТЛИДЕРЕ — Гаррыгала районында сөвүди көп болан дере ве чешме.

СӨЕ — Красноводск районында (Бекдаш төверегинде) көне отурымлы ер, даг, гуйы; Түркменистаның иң гүнбатар нокады. Бу ат илки сөе, дирег ялы болуп дуран дагың адыдыр. А. Лавров бу адың рус дилинде Суэ гөрнүшинде язылышындан угур алып, оны Сөйүн (газакча Суэн) диен адамың ады хасаплаяр (*А. Лавров*. Түркменистаның четки нокатлары. — «Яш коммунист», 12.5.1970). Эмма бу нәдогрудыр.

СӨЕГБАГШЫ — Калинин районында (Бирлешикде) оба. *Сөег багшы* — адам ады. Деңешдириң: Б а г ш ы, С а з а н д а.

СӨЗЕНЛИ — Дашховуз районында (Меркези Гарагумда) оба, гуйы; Гарагумда энчеме ойларың, гуюларың атлары.

СӨЗЕНЛИОЙ [Сөзенлио:й] — Тагта районында (Октябрда) көл.

СӨЙЛИ — Красноводск районында оба, гуйы (бу ады *Сүйли* гөрнүшинде нәдогры язярлар). *Сөйли* — әхтимал, гуйыны газдыран адамың ады.

СӨЙҮНАГСАК [Сөйүна:гсак] — Гүнбатар Түркменистанда, Гумдаг билен Каспи деңзи аралыкда улы гум. Бу гума шол ердәки гуйының ады дакылыпдыр. Гуйыны болса Сөйүн диен агсак адам газдырыпдыр. Онуң неберелери хәзир Гумдагда яшаярлар.

СӨЙҮНАЛЫ [Сөйүна:лы] — Мары ве Тагтабазар районларында обалар. *Сөйүналы* — тире ады.

СӨЙҮНАЛЫБЕДЕҢ [Сөйүна:лыбедең] — Ёлөтен районында (Шөхратда) оба. *Сөйүналы* ве *бедең* — тире атлары.

СӨЙҮНГУЙЫ — Гарабекевүл районында (Гарагумда) гуйы. Оңа 1963-нжи йылда арадан чыкан яшулы чопаның ады дакылды.

СӨЙҮНҖАҖЫ [Сөйүнҗа:жы] — Гарабекевүл ве Калинин районларында обалар. *Сөйүнҗаҗы* — эрсары ве човдур тирелери. Калининдәки оба *Мынта* хем дийилйәр (*мынта* — тире ады). Сөйүнҗаҗы диен тире Ставрополь түркменлериниң составында-да бар.

СӨЙҮНҖАҖЫЯП [Сөйүнҗа:жыя:п] — Калинин районында (Бирлешикде) Сөйүнҗаҗы обасына барян яп.

СӨЙҮНОЙ [Сөйүно:й] — Ашгабат районында (Бокурдакда) гуйы. *Сөйүн* — адам ады.

СӨЙҮНСАПАНЛЫ — Гаррыгала районында гала. Берлен гүррүңлере гөрә, *Сөйүн* — сапан атмага өкде болан ве сапаның гүйҗи билен галаны галтаманлара бермедик адамың ады.

СӨЙҮНСАРЫ [Сөйүнса:ры] — Сакарчәге районында (Кесеяпда) оба. *Сөйүнсары* — әхтимал, адам ады.

СӨЙҮНЧГУЙЫ — Хожамбаз районында (Таллымерҗенде) бурдалыклы Сөйүнч диен адамың газдыран гуюсы, өри мейданы.

СӨЙҮНЧӨҢҢЕ — Ёлөтен районында (Гарагумда) гуйы. *Сөйүн* — адам ады; *чөңңе* — гырың, дагың чоммалып дуран ери, чөңңеси.

СӨХБЕТ — Калинин районында оба (бу ады, көпленч, *Сө:бет* ве *Сөвбет* гөрнүшлеринде уланярлар). *Сөхбет* — Хыва ханының эмелдары, шу ердәки Сөхбетябы газдыран адам.

СӨХБЕТБОЙЫ — Тельман районында (Гулабияда) Сөхбетябың боюнда ерлешйән оба.

СӨХБЕТЯП [Сөхбетя:п] — Калинин ве Тельман районларының территорияларындан акян яп. Середиң: С ө х б е т.

СПОРТ КӨЛИ — Ашгабат шәхериниң якынында канал көллериниң бири, сув спорт ярышларының гечирилйән ери.

СССР-иң 50 ЙЫЛЛЫГЫ — Газанҗык районында тәзе ат дакылан оба (өңки ады *Гөтдин*).

СУВАЛМА — Дашховуз районында (Жамлыгалада) оба. Бу ат «сув алан» диен маныдадыр. Гечен асырың ахырында каналың сувы жошуп, обаның орнуны (өйлери, баг-бакҗаны) басып гидйәр. Шондан соң оба шу ат берилйәр. Деңешдириң: Б а с у в.

СУВБОЙЫ — Амыдеряның бойларының тутуш ады. Середиң: Д а г б о й ы.

СУВЛАР — Мургап районында (Ата Салых оба советинде) оба. *Сувлар* — тире ады.

СУВЛУГАЛА [Сувлугала:] — Байрамалы районында ортасына сув йыгнанян көне гала.

СУВЛУГАН [Сувлуга:н] — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере, байырлык. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

СУВЛУГӨКҖЕ [Сувлугө:кҗе] — Векилбазар районында (Пенди чөлүнде) 2-нжи Гөкҗе обасының газдыран бол сувлы гуюсы, оба. Г у р у г ө к җ е диен гуйы хем бар.

СУВЛУДЕПЕ — Кака, Мургап ве Түркменгала районларында (Мәне, Говшутбент ве Кеминеде) төверегине сув йыгнанян галалар.

СУВЛУКӨШК — Гадымы Марының көшклериниң бири, Мары — Хорезм кервен ёлуның угрундакы илкинжи дуралга, кервенсарай. Археологлар бу көшги VI—VII асырларда гүлләп өсен Шаввал диен обаның галындылары хасаплаярлар (*Атагаррыев*, 22—23 сах.).

СУВСУЗЛЫК — Гарагумда ер ады. Деңешдириң: Г у л т у н д ы.

СУВТАЛАП — Меркези Гарагумда гуйы. Бу ады «белең тиресиниң сүйҗи сув талап эдип газан гуюсы» дийип дүшүндирйәрлер.

СУВЯТАК — Хожамбаз районында (Кировда) сил сувларының үйшйән гиң ойы.

СУКДУГОЖАЛЫ [Сукдугожа:лы] — Ёлөтен районында оба. *Сукды* ве *гожалы* — тире ады.

СУКДЫ — *сер.* **Сухты.**

СУЛТАБАЙ [Султаба:й] — Хожамбаз районында (Сандыклы чөлүнде) гыр. *Султабай (Солтанбай)* — адам ады.

СУЛУВКӨШК — Байрамалы районында (Гадыряпда) гадымы көшк. Бу ады «Айсулувың көшги» дийип дүшүндирйән болсалар-да, онуң йүзе чыкыш себәби белли дәл.

СУМБАР — Түркменистаның ве Эйраның территорияларындан акян деряҗык, Этрек дерясының саг голы; А ш а к ы ве Ё к а р ы С ү м б а р диен ики бөлеге бөлүнйән оазис. Адың

манысы белли дәл. X асыр алымы Абу-Наср ал-Утбиниң ишинде *Симбар* диен ер ады душ гелйәр. Иши рус дилине терҗиме эденлер оны Сумбардыр чаклаярлар (МИТТ, I, 227 сах.). 1729-нҗы ве 1816-нҗы йылларың вакаларыны беян эдйән тарыхы ишлерде бу ады *Сумбар* гөрнүшинде языпдырлар (МИТТ, II, 132 ве 393 сах.). 1842-нҗи йылда адың Сүнт формасыда душ гелйәр (*М. Массон.* Силуэты Сумбарского района. — «Туркменоведение», 1931, № 3—4, 54 сах.). Хәзир Гаррыгала посёлогының янындакы дагың улы депесине Сүнт дийилйәр. Булуч дилинде ве Эйран топонимиясында бу сөз «даг», «дагың депеси, чөңңеси» ялы манылары аңладяр (*Савина,* 198 сах.). Бизиң пикиримизче, Сумбар диен ат шу сөзүң «гала» манысындакы *вар* (*Кораев,* 41 сах.) сөзи билен гошулмагындан хасыл болуп, илки «дагың үстүндәки гала» диен маныда йүзе чыкан болмагы мүмкиндир (*Сүндвар — Сүнвар — Сүнбар — Сумбар*). Орта Азиядакы дерялара, көпленч, өз кенарларындакы шәхерлериң, галаларың адының дакыландыгыны назара алсак, бизиң бу чакламамыз хакыката лайыкдыр. *Сумбар* сөзүниң «сумлы (говаклы) гала» диен маныда болмагы хем мүмкиндир, чүнки *сум* сөзи деряның боюнда горанмак, мал ятырмак, гаяның бейле тарапына сув гечирмек ве ш. м. дүрли максатлар үчин эдилен говаклары аңладяр, бу сөз ерли геплешикде хем көп уланыляр, хатда Сумбарың боюнда *Сум, Сумлуятак, Сумлугая* ялы топонимлер хем бар. Ерли илат бу деряның адыны «сувум бар», Вамбери болса «сув аммар» (*Vambery,* 271 сах.) дийип дүшүндирйәрлер. Ерли мугаллым А. Бердиев Сумбар сөзүниң икинҗи бөлегини түркменче хасап эдйәр ве онуң «сум (беркитме, гачыбаталга) бар» диен манысының тарапыны тутяр (*А. Бердиев.* Сумбар. — «ТЯ», 1968, № 2). Бу ады «сув мар» (*мар* — «йылан»), ягны «йылан ялы эгрем-буграм сув» дийип дүшүндирйәнлер-де (*А. Гүндогдыев.* Сумбар. — «Эдебият ве сунгат», 5.6.1974), арапларың «мивели», «нйишҗи» манысындакы *семмер* сөзүнден хасаплаянлар-да (*А. Сапаров.* Сумбар. — «Эдебият ве сунгат, 31.7. 1974) бар. Эмма бу пикирлер топонимлериң ясалыш тәрлери җәхтинден-де, фонетик нукдайназардан-да хакыката догры гелмейәр.

СУМЛУГАЯ — Гаррыгала районында (Сумбарың кенарында) сумлы гая. Середиң: С у м б а р.

СУМЛУЯТАҚ — Гаррыгала районында мал ятырылян ики саны улы говак («сум»).

СУПАЛЫ — Хоҗамбаз районында (Таллымерҗенде) гуйы. Әрсары диалектинде *супа* — «секи» диймекдир. Бу ерде секә меңзеш ики саны үсти текиз депе бар.

СУРНЫ — Гызылетрек районында сув йыгнанян гиң ой, экеранчылык мейданы. Адың манысы белли дәл.

СУРХ — Халач районында оба (оңа *Гарагашлы Сурх* хем дийилйәр). *Сурх* — тире ады.

СУРХУҖЕҢҢЕЛ — Хоҗамбаз районында Гаргалы Сурхы обасының якынындакы җеңңеллик.

СУРХУЧАНДЫР — Дәнев районында оба. *Сурхы* ве *чандыр* — тире атлары.

СУРХЫ — Хоҗамбаз районында ики, Чаршаңңы районында бир оба. *Сурхы* — тире ады. Абылгазы Огуз ханың Сорқы диен агтыгының неберелерине соңра *сурхы* дийлендигини беллейәр (*Кононов.* Родословная, 51 сах.). Бу үч обаны тапавутландырмак үчин, Чаршаңңыдакы оба *Гөкдонлы Сурхы* (*Гөкдонлы* — өвлүйә ады), Керкичи посёлогының якынындакы оба *Гаргалы Сурхы* (*Гаргалы* — ер ады), Хоҗамбаз — Бешир аралыкдакы Сурха хем *Сабынлы Сурхы* (*Сабынлы* — өвлүйә ады) дийилйәр.

СУСМАОЙ [Сусмао:й] — Бәхерден районында (Гарагумда) сувы йүзлей («сусулып алынян») гуйы, ой.

СУХТУЯП [Сухтуя:п] — Мургап районында өң сарыкларың сухты тиресине дегишли болан яп; Ёлөтен районында Сухты обасына барян яп (ерли илат тарапындан Сукдуяп гөрнүшинде уланылян бу яба өң *Гараяп* дийилйән экен).

СУХТЫ — Ёлөтен ве Мургап районларында обалар. *Сухты* — тире ады. Бу тире бирнәче оба бөлүнйәндиги үчин, олары Ёлөтенде А ш а к ы ве Ё к а р ы С у х т ы, Мургапда болса 1-н җ и ве 2-н җ и С у х т ы дийип атландырярлар. Ёлөтенлилер бу ады *Сукды* гөрнүшинде уланяр, гечмишде онуң *Сокты* формасына хем душ гелйәрис (МИТТ, II, 447 сах.). Бу тирәниң векиллери гечен асырың орталарында Мургап оазисинден Ёлөтене гөчүпдирлер, эмма оларың ады шу вагта ченли сакланыпдыр.

СҮДҮҚ — Дарганата районында (Седверде) токай. Адың манысы белли дәл.

СҮЙҖИ — Тагтабазар районында (Галайморда) өри, гуйы («сүйҗи гуйы»).

СҮЙҖИАЛЧЕҚ — Гаррыгала районында сүйҗи алчекли дере, чешме. *Алчек* — мивели өсүмлигиң ады.

СҮЙҖИӨГЕМ [Сүйҗиө:гем] — Сакар районында (Гарагумда) сүйҗи сувлы гуйы. *Өгем* — тире ады. Шу ерде А җ ы ө г е м диен гуйы хем бар.

СҮЙҖҮГУЙЫ — Гарагумда ве Сандыклы чөлүнде сүйҗи сувлы гуюлар, өри мейданлары.

СҮЙҖҮДУЗ [Сүйҗүду:з] — Саят районында (Гызанда) көл. Середиң: А җ ы д у з.

СҮЙҖҮПАҚМАҚ — Дарганата районында (Гарагумда) сүйҗи сувлы гуйы, өри мейданы. *Пакмак* — от ады.

СҮЙҖҮТИҚЕН — Керки районында (Гарагумда) гуйы («яндаклы ерде газылан сүйҗи сувлы гуйы»).

СҮЙҖҮХҮРМЕН — Гызылетрек районында (Мадавда) оба. Илки гуя дегишли болан бу ат *Сүйҗүрмен* гөрнүшинде гысгалдылып уланыляр ве «Хүрмениң гумунда ерлешйән сүйҗи сувлы гуйы» диен маныны аңладяр. *Хүрмен* сөзүниң манысы белли дәл.

СҮЙҖҮЯП [Сүйҗүя:п] — Эсенгулы районында Чалоюкдан Аҗыяба барян яп (икинҗи ады *Дехистан*). Шу районда А җ ы я п диен яп хем бар. Булара сувуның тагамы боюнча ат берлипдир.

СҮЙҖҮЯСГА — *сер.* **Ясга.**

СҮЙЛИ — *сер.* **Сөйли.**

СҮЙРИЭМҖЕҚ — Красноводск районында формасы боюнча атландырылан даг, гуйы.

СҮЙРҮДЕПЕ — Чаршаңңы районында (Хоҗейпилде) даг.

СҮЙШПЫГАМБЕР [Сүйшпы:гамбер] — Гызылетрек районында (Мадавда) гадымы улы өвлүйә. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

СҮЛГҮНЛИДЕРЕ — Гаррыгала районында сүлгүне бай дере.

СҮЛЕЙМАНҚЕРҚАВЧЫҚАРАН — Бәхерден районында (Нохурда) дере, чешме. Бу ат «Сүлейман диен адамың керкав чыкаран дереси» диен маныдадыр.

СҮЛЕЙМАНЯП [Сүлейма:ня:п] — Түркменгала районында (Қеминеде) көне яп. *Сүлейман* — мирабың ады.

СҮЛЕЙМЕН — Керки ве Халач районларында обалар. Сүлеймен — тире ады.

СҮЛЕЙМЕНАҚДЕРИ [Сүлеймена:кдери] — Халач районында оба. *Сүлеймен* ве *акдери* — тире атлары.

СҮЛЕЙМЕНАРЫҚ [Сүлеймена:рык] — Халач районында Сүлеймен обасына барян канал, оба.

СҮЛМЕН — Красноводск районында оба, гуйы. Сүлмени гуйыны газдыран адамың ады хасап эдйәрлер.

СҮЛҮҚЛИ — Гөкдепе районында сүлүкли чешме, отурымлы ер.

СҮНТ — Гаррыгала посёлогының якынында дагың улы депеси. Булуч дилинде ве Эйран топонимиясында *сүнт (сонт)* сөзи «даг», «дагың депеси, чөңңеси» ялы манылары аңладяр (*Савина,* 198 сах.). Бу ат шу сөзден болса герек.

СҮНТ-ХАСАРДАГ ГОРУГХАНАСЫ — Гүнбатар Көпетдагда (Сүнт ве Хасардаг себитлеринде) 1978-нҗи йылда дөредилен горугхана (мейданы 39,8 мүң *га*).

СҮНЧЕ — Бәхерден районында оба. *Сүнче* я-да *сүнчели* — тире ады. Бу ады *сангча* (парс дилинде *санг* — «даш», *ча* я-да *чай* — «чешме», ягны «дашлы чешме») дийип дүшүндирйәрлер. Мунис ве Агехиниң ишлеринде бу

ат *Санче* гөрнүшинде душ гелйәр (МИТТ, II, 389 сах.). Вамбери бу адың «сөйүнжи» (ягны, «бушлукчы») диен манысының тарапыны тутяр (*Vambery*, 270 сах.).

СЫГЫРДАГЫ [Сыгырда:гы] — Гөкдепе районында (Эрекдагда) деле диен отуң бол ери, сыгыр яйласы.

СЫГЫРЛЫ — Мары районында (Пешаналыда) ики депе. Чыбын-чиркейден горанмак үчин, томсуна сыгырлар шоларың үстүнде ятырыляр.

СЫГЫРЛЫЧУҢҢУЛ — Теҗен районында чуңңул.

СЫГЫРЛЫЧӘГЕ [Сыгырлычә:ге] — Мары районында (Пешаналыда) бөлежик гум. Оңа депелериң ады гечипдир. Середиң: С ы г ы р л ы.

СЫГЫРЛЫЯП [Сыгырлыя:п] — Мары районында Сыгырлычәгәниң янындан акян яп.

СЫГЫРУЧАН — Гөкдепе районында (Новада) дагың гаясы.

СЫЗАЛЫ — Ашгабат районында (Гарагумда) оба, гуйы; Ханховуз төверегинде гуйы, өри мейданы. *Сыза* — от ады.

СЫЗАЛЫОЙ [Сызалыо:й] — Октябрь районында (Гызылбайдакда) оба, өң сызасы көп болан гиң ой.

СЫНҖАВ — Газанҗык районында (Исгендерде) даг, аз сувлы чешме. Адың манысы белли дәл. Парс дилинде *сенҗабы* — «чал» (реңк) диймекдир.

СЫПАЙЫЯП [Сыпа:йыя:п] — Ленин районында улы яп. XIX асырың ортасында Хыва ханы Мухаммет Эмин (Мәдемин) хан Ханабат каналыны газдырып, ондан энчеме яп айырдяр ве ханлыкдакы эсгерлере (сыпайылара) шу ерден ер бөлүп берйәр. Соңра яба шу ат дакыляр (*В. В. Бартольд.* Соч., т. III. М., 1965, 182 сах.). Бухара ве Хыва ханлыкларында хәкимиетиң орта гурплы харбы-феодал адамларына-да *сыпахылар* дийлипдир (МИТТ, II, 357 сах.).

СЫРАТ — Гөкдепе районында (Эрекдагың янында) ики тарапы учут гаяның үстүнден гечйән ёл. Бу ат «довзахдакы» Сырат көпрүси билен деңешдирмеклик нетижесинде йүзе чыкыпдыр.

СЫРГЫНЛЫ — Сакарчәге районында (Гарыбатада) гумуң ичинден гечен яп («чәге сыраян яп»); Гүндогар Гарагумда гуйы («чәге сыраян гуйы»).

СЫРЛЫТАМ [Сырлыта:м] — Красноводск районында (Түверде) дуза дүшүнилйән ер, гадымы гонамчылык. Бу ат «дашы сырланан, реңкленен там» диен манидадыр, чүнки өвлүйәде дашына сары реңк чалнан там бар.

СЫРТЛАНКЕТЕК — Чаршаңңы районында даг, говак.

СЫРТЛАНЛЫ — Балкан ве Боядаг төвереклеринде даглар; Эсенгулы районында (Аҗыяпда) сув үйшйән ой; Гызыларбат гумунда шор мейдан; Чәрҗев районында (Гарагумда) гуйы; Гарагум каналының I нобатында көл ве гуйы.

СЫРТМИРИШ [Сыртми:риш] — Ашгабат районында (Херрикгалада) оба. Бу ат «сыртда, арка (гайра) тарапда отуран мириш тиреси» диен манидадыр. Оба гумуң этегинде ерлешйәр. Середиң: Г а л а м и р и ш.

СЫРТТАГТА — Тагтабазар районында гиң дузлүк. *Сырт* сөзи барада середиң: Д о ң у з с ы р т; *тагт* сөзи барада: С е р т а г т.

СЫРЫЛГАН [Сы:рылган] — Бәхерден районында (Бөрмеде) даг. Овнук дашларың сырылып (ашак энип) дурандыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

СЫРЫМ — Гызылетрек — Газанҗык аралыгында даг. Адың манысы белли дәл.

СЫТДЫХ ([Сытды:х] — Ёлөтен районында (Эркисадыкда) оба. *Сытдых* — тире ады.

СЫХАРЫК [Сы:ха:рык] — Саят районында (Човдурда) сыхы, чөңүри көп болан арык ве онуң ады дакылан оба.

СЫЧАНЛЫ — Байрамалы районында (Гадыряпда) депе.

СЫЧМАЗ — Теҗен районында оба (хәзирки ады *Тәзеоба*); Гаррыгала районында җар, акын угры. *Сычмаз* — тире ады.

СЫЯДАГСАКАР [Сыя:да:гсакар] — Сакар районында оба. *Сыя* ве *дагсакар* — тире атлары. Абылгазы дагсакары Кашга-чораның неберeси хасап эдйәр ве *кашга* хем-де *сакар* сөзлериниң манидашлыгыны-да беллейәр (*Кононов.* Родословная, 78 сах.).

СЫЯЗАВ [Сыя:за:в] — Гөкдепе районында дагың завы. «Гара зав».

СЫЯСЕҢ [Сыя:сең] — Гөкдепе районында (Яңыгалада) дагың гара дашлы ери. *Сыя* — «гара»; *сең* — «даш».

СӘДОЛУМ [Сә:долум] — Бөтендаг төверегинде олум, гүзер. *Сәт (Сәхет)* — адам ады.

СӘДИ ПӘЛВАНЫҢ КӨЛИ — Йыланлы районында (Тәзеёлда) ики улы көл. *Сәди пәлван* — шу обалы адамың ады.

СӘРАР [Сә:ра:р] — Калинин районында (Гызылергенекде) оба. *Сәрар* — тире ады.

СӘРАРЯП [Сә:ра:ря:п] — Калинин районында (Гызылергенекде) Сәрар обасына барян яп, оба.

СӘХЕДОВ — Сакарчәге районында оба. 1967-нҗи йылың 7-нҗи январында Чөңүр обасына Социалистик Зәхметиң Гахрыманы Даңатар Сәхедовың ады дакылды.

СӘХЕТЪЕСИР [Сәхетъеси:р] — Сакарчәге районында (Гарагумда) гуйы. *Сәхет есир* — адам ады ве лакамы.

СӘХРА [Сәхра:] — Гарагум районында (Акмейданда) гиң сәхралыкда ерлешен оба.

СӘХРАГУЛ [Сәхра:гул] — Ашгабат районында (Бокурдакда) улы ики депе. *Сәхрагул* — әхтимал, шу ерде отуран аялың ады.

Т

ТАБАКЧЕШМЕ [Та:бакчешме] — Гаррыгала районында (Чендирде) гөзбашының гөрнүшине гөрә ат алан чешме. Деңешдириң: Г а з а н җ ы к, К е р с е н җ и к.

ТАБАКЧЫ [Та:бакчы] — Дашховуз районында оба. Обаның илаты өң табак ясамак билен мешгул болупдыр.

ТАВТЫЛЫ — Челекен төверегинде деңзиң адасы. *Тавты* — гувуң бир гөрнүшиниң ерли ады.

ТАГАЛБАЙЛЫ [Тагалба:йлы] — Октябрь районында (Үстюртда) гуйы. *Тагалбай* — әхтимал, адам ады.

ТАГАНАҢ [Та:гана:н] — Челекенде гум. *Таган* — адам ады; ерли геплешикде *а:ң* — «аңңат» диймекдир. Деңешдириң: К ә с и м а ң.

ТАГАНАРЫК [Та:гана:рык] — Гарабекевүл ве Хоҗамбаз районларында арыклар. *Таган* — тире ады.

ТАГАНДЕРЕ [Та:гандере] — Кака районында (Чәчеде) үч дерәниң биригйән ери. *Таган* — үстүнде газан гойлуп, нахар биширилйән үч аяклы демир гурал (ТДС, 628 сах.).

ТАГАРА — Чаршаңңы районында (Калининде) тагара ялы улы ойда газылан ики гуйы. Шу ердәки өвлүйә-де *Тагарабаба* дийилйәр.

ТАГАРАВ — Көпетдагың бир бөлеги (түркменлер оңа *Алма* хем диййәрлер). Бу, әхтимал, илки чешмәниң ады болуп, оңа гөзбашының формасы боюнча шейле ат галан болса герек: парсча *тагар* — «тагара», «лайдан ясалан улы керсен»; *ав* хем *аб* («сув») сөзүниң үйтгән гөрнүшидир.

ТАГАРЧЫК — Йыланлы районында (Арапда) оба. *Тагарчык* — тире ады. Середиң: Б а й т а г а р ч ы к.

ТАГТ — Габаклы — Репетек аралыкда (Гарагумда) 3—4 саны белент депелери болан ер. Бу ат меңзетме нетижесинде йүзе чыкыпдыр. Депелериң үсти текиз боланы үчин, оңа *Сулейманың тагты* дийипдирлер. 1824-нҗи йылда-да ады тутулян бу депелериң белентлигине серетмезден, олары үстүнден сәхел чукур газсаң, сүй-

жи сув чыкян экен. Хыва тарыхчысы Агехи депелериң бу хәсиетини ве адыны Сүлейман пыгамбериң шу ерде дүшлемеги, тагтда отурмагы хемде намаз окамагы билен багланышдыряр (МИТТ, II, 436 сах.).

ТАГТА — Дашховуз областында район, посёлок. Хәзирки посёлогың гапдалындан геч̌ән Гарагулак диен яба тагтадан бент ве көпри эдилйәр. Шу ердәки базара хем «тагта бендиң янындакы базар» — Тагтабазар диен ат галяр. Гечен асырың ахырларында ол *Тагтабазар* гөрнүшинде уланылыпдыр (*Гиршфельд* и *Галькин*. Военно-статистическое описание Хивинского оазиса, ч. 1. Ташкент, 1903, 67—68 сах.). Соңра бу ат гысгалып, Тагта гөрнүшине гечйәр. Ене-де середиң: Тәзе Тагта.

ТАГТАБАЗАР [Тагтаба:зар] — Мары областында Мургабың ёкары акымында оазис, район, демир ёл станциясы, посёлок, оба (оазисиң өңки ады *Пенди*). *Тагта* сөзи барада середиң: Сертагт. Тагтабазар посёлогы узакдан улы депәни ядасалян үсти текиз бейикликде ерлешийәр. Гечен асырда, хатда шу асырың башларында хем шол бейигиң үстүнде улы базар болуп, оңа Эйрандан, Овганыстандан сөвда кервенлери гелйән экен (*З. Г. Фрейкин*. Туркменская ССР. М., 1954, 265 сах.). Шол улы базарың тагт, ягны дүз ерде ерлешендиги үчин, бу базара Тагтабазар, ягны «белент дүзлүкдәки базар» дийип ат берипдирлер. Революциядан өңки рус сыяхатчылары хем бу топонимни «ясы базар» дийип терҗиме эдйәрлер (*Б. Шапиров*. Наши пограничные окраины в Средней Азии. Спб., 1901, 54 сах.). Шол төверекдәки Сертагт, Сырттагта ялы дүзлүклериң атлары хем бу топонимиң дүзлүк билен багланышыклыдыгыны тассыкляяр. П. Померанцев бу ады «тагтадан эдилен базар» (*Померанцев*, 73 сах.), В. А. Никонов болса «көприниң янындакы базар» (*Никонов*, 411 сах.) дийип, нәдогры дүшүндирйәрлер.

ТАГТАЛЫ — Байрамалы ве Түркменгала районларында (Гарагумда) гуюлар. Оларың янында тагтадан җайлар эдилипдир.

ТАГТАЛЫК — Сарагт районында гиң дүзлүк («тагталык ер»).

ТАГТАПАРА [Тагтапа:ра] — Чәрҗев районында (Киштиванда) оба. Бу ат «сувы бөлүп гойберйән тагта гатла» диен манысыдадыр.

ТАЗЫГАН [Тазы:ган] — Гарабекевүл районында (Ламмада) арык. *Тазыган* — тире ады.

ТАЙГАЧАН — Гарагумда гуюлар ве өри мейданлары.

ТАЙГЫР — Гарабогазың гүндогар кенарында гыр. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл (әхтимал, «кичи гыр»).

ТАЙДҮШДИ — Тагтабазар районында гуйы ве өри мейданы.

ТАЙЛАККӨЙДИ — Чаршаңңы районында (Хатапда) үстүнден ёл гечйән белент даг. «Тайлагың («көшегиң») ичини көйдүрен, ядадан даг»).

ТАЙМАЗ [Та:ймаз] — Векилбазар районында (1-нҗи Гөкҗеде) оба. *Таймаз* — тире ады.

ТАЙТАВЛАК — Газанҗык районында чешме, баг-бакҗалы дере. Бу адың манысы белли дәл. Яшулулар адың дөрейши барада шейле гүррүң берйәрлер: «шу төверекде өң гулан көп экен. Бир авчы чешмә сув ичмәге гелен гуланларың иң улусыны атяр, бейлеки авчылар оңа: «Энесини атман, тай-тавлагыны атайсаң болмадымы?» дийип кәейәрлер. Хамала, шондан соң, чешмә шу ат галанмыш. Тайтавлак диен ада Тайлы шахырың дөредиҗилигинде хем душ гелйәрис: *Дийсем Күрен дагы, сүңңүм галпылдар, Тайтавлакда әрик багы үлпүлдәр.*

ТАЙУРПАК — Газанҗык районында (Гарагумда) дүзлүкде ерлешен кичи депе, урпак гумлы ер («кичи урпак?»).

ТАЙХАРӨЛЕН — Сакарчәге районында (Гарагумда) депе, гум.

ТАЙЧАНАКДЕПЕ — Кака районында (Артыкда) депе, бизиң эрамыздан өңки 2100—1900-нҗи йылларда обаның галындысы («кичи депе?»).

ТАЙЧУЛБА — Меркези Гарагумда чулба. *Тай* — машрык тиреси.

ТАЙЫП—Мары районында (Акыбайда) гадымы отурымлы ер, гуйы. Ерли яшулулар *Тайыбы* өң шу ерде отуран сарык тирели чарва адамың ады хасаплаярлар.

ТАК — Бәхерден районындакы Шәхрыслам галасының гадымы ады. Арап дилинде *так* сөзи «гүммез» диен маныны аңладяр. Галада өң гүммезли җай болуп, илки шоңа, соңра тутуш шәхере шу ат берлен болса герек (*Б. А. Литвинский, В. Г. Мошкова*. Изучение Така-Язырa, Дуруна. — Труды ЮТАКЭ, I. Ашхабад, 1949, 284 сах.).

ТАКЫР — 1. Теҗен районында такырда ерлешйән демир ёл станциясы. 2. Чәрҗев районында (Гутлыевде) Такырчы диен арыгың ады дакылан оба. Оңа *Такырчыбаят* хем дийилйәр, чүнки обада баят тиреси яшаяр.

ТАКЫРДЕПЕ — Ханховуз сув ховданының демиргазыгында такырда ерлешен улы депе.

ТАКЫРҖЫК — Гарабекевүл районында (Гарагумда) гуйы, такыр.

ТАКЫРҖЫКЛАР — Эсенгулы районында (Бугдайлы — Экерем аралыкда) бирнәче такыры болан мейдан.

ТАКЫРТАКЫР — Гаррыгала районында (Чендирде) ялчы дашың үстүнден гечйән ёл.

ТАКЫРЧЫ — Чәрҗев районында (Гутлыевде) такыр ерден чекилен арык.

ТАКЮНУСХАН — Гызыларбат районында (Гочда) депе. Бу ат «Юнус ханың гүммези» диен маныдадыр (арап дилинде *так* — «гүммез» диймекдир). Депе орта асыр обасының галындысы хасап эдилйәр (*Поляков*, 149 сах.).

ТАКЯЗЫР — Бәхерден районындакы Шәхрыслам галасының гадымы ады. *Так* — «гүммез» диймекдир; *язып* — шу ерде яшан улы түркмен тайпасының ады. Монголлар басып алянча Шәхрыслам галасына *Так*, соңра болса *Языр* дийип ат берипдирлер (*В. В. Бартольд*. Соч., т. 3. М., 1965, 130 сах.).

ТАЛАЙХАНАТА [Талайха:ната] — Гүнбатар Түркменистанда гадымы гала, кервенсарай, сардаба. *Талайхан* сөзүниң манысы белли дәл. Дашына 60 метр диаметрли тегелек дивар айланан, ичинде-де 140 кубометр сув сыгар ялы сардаба эдилен бу кервенсарайы Х. Казвининиң (XIV асыр) ишлеринде душ гелйән Минарагәх рабады билен бир хасап эдйәрлер (*Юсупов*).

ТАЛАКДЕПЕ — Чаршаңңы — Гарлык аралыкда дагың еке дуран депеси («талак берлен, ковлан депе»).

ТАЛЛЫ — Түркменгала ве Чәрҗев районларында (Рахатда ве Киштиванда) таллы обалар; Гарагумда гуюлар.

ТАЛЛЫБУДКА — Мары — Гушгы аралыгында демир ёл разъезди. *Будка* — рус дилинден гечен сөз болуп, демир ёлуң угрундакы җайлары, гаравулханалары аңладяр.

ТАЛЛЫГАЗАРМА — Тагтабазар районында талы көп болан демир ёл казармасы.

ТАЛЛЫМЕРҖЕН — Хоҗамбаз районында посёлок, демир ёл станциясы, совхоз (ерли илат бу ады *Теллимерҗен* гөрнүшинде уланяр). Бу ат арапларың *телл* («депе») ве *мерҗен* сөзлеринден болуп, «мерҗенли депе» диен маныны аңладяр, чүнки посёлогың янындакы депәниң үстүнден хәли-хәзире ченли дүрли-дүмен зат тапыляр. Депәниң ады шу ерден газылан гуя, соңра болса посёлога дакыляр. Роваят бу ады *Дәлимерҗен* диен гыз билен багланышдыряр. Деңешдириң: Теллипагта, Моҗуклыдепе.

ТАЛЛЫЧЕШМЕ — Кака районында (Чәчеде) чешме.

ТАЛЛЫЯП [Таллыя:п] — Мургап районында (Медениетде) таллы ябың ады дакылан оба.

ТАЛХАНБАЗАР [Талханба:зар] — Сакар районында оба. Теммәкиден үвелип эдилен насың («талханың») көп сатыландыгы үчин, илки базара, соңра оба шу ат берлипдир.

ТАЛХАНЛЫ — Ашгабат районында (Гарагумда) оба, гуйы. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ТАЛХАТАНБАБА [Талхатанба:-ба] — Ёлөтен районында демир ёл станциясы, XI—XII асырларың гөрнүкли архитектура ядыгәрлиги хасапланян мешхур мавзолей. *Талхатан* сөзүниң манысы белли дәл. В. А. Жуковский бу метжидиң дини шахса дәл-де, оба хожалыгы билен мешгулланан, шу ерде яшан ве 1095-нжи йылда өлен Бекр Мухаммет Талхатан диен адама дегишлидигини языр (*В. А. Жуковский.* Развалины старого Мерва. Спб., 1894, 190 сах.). Недир ша (XVIII асыр) Талхатана Азербайҗандан ве бейлеки юртлардан көп илаты гөчүрип гетирйәр хем-де оңа *Мерв-и-кучак* («кичи Мары») дийип ат берйәр (МИТТ, II, 185 сах.).

ТАМДЫРЛЫ — Тагта районында (Бедиркентде) оба, өвлүйә; Гарагумда гуюлар; Гаррыгала районында (Дайнада) дере.

ТАМДЫРЛЫБОЗ — Көнеүргенч районында (Акдеряда) гиң боз ериң ады дакылан оба.

ТАМДЫРСЕҢҢИ — Тагтабазар районында ер ады. Парс дилинде *сең* (*сэнг*) сөзи «даш» диймекдир («даштан ясалан тамдыр»).

ТАМЛЫ [Та:млы] — Газанҗык ве Гөкдепе районларында чешмелер; Гарагумда гуюлар; Гүнбатар Гарагумда (Узбойда) гуйы ве гадымы кервенсарай. Х. Юсупов кервенсарайы Х. Казвининиң (XIV асыр) ишлеринде душ гелйән *Хушабдан* («сүйҗи сувлы ховдан») рабадының галындысы хасаплаяр (*Юсупов,* 138 сах.).

ТАМПАРАХ [Та:мпарах] — Халач ве Хоҗамбаз районларында гуюлар, өвлүйә. Адың манысы белли дәл.

ТАҢҢАЛАР — Эсенгулы районында таңңалып («тоңңалып») дуран белент депелер.

ТАҢЫРЛЫ — Тельман районында (Тәзегалада) оба. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ТАҢРЫГАЗАН — Ёлөтен районында гадымы яп.

ТАҢРЫГАРГАН [Таңрыгарга:н] — Көпетдагың бир бөлеги (середиң: Көпетдаг); Боядагың янында шорлукда ерлешйән үсти от-чөпсүз даг; Кака — Теҗен аралыгында үсти от-чөп битмейән гиң дүзлүк; Гызыларбат районында бөлежик даг.

ТАҢСЫГОБА [Таңсыго:ба] — Тельман районында (Пагтачыда) оба. *Таңсык* — шу ерде яшан газак яшулусының ады.

ТАҢСЫКЛЫҖА — Эсенгулы районында гала. Ерли геплешикде *таңсык* — «күйзе дөвүги» диймекдир. М. Кашгары бу сөзи «гең-таң», ягны «хайран галдырян ажайып зат» дийип дүшүндирйәр (*Кашгары,* III, 393 сах.). Галаның үстүнден дүрли дашларың тапыляндыгы үчин оңа шейле ат берлипдир. Х. Юсупов бу галаны Х. Казвининиң (XIV асыр) ишлеринде агзалян *Илата* рабадының галындысы хасап эдйәр (*Юсупов,* 141 сах.).

ТАПДЫК — Газанҗык районында (Көпетдагда) чешме. *Тапдык* — шу чешмәни уланан адамың ады.

ТАПЫНДЫ — Хоҗамбаз районында (Сурхуда) көне гуйы. Гөмлүп галан бу гуйының якында тапылып, тәзеден газыландыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ТАРАВА — Газанҗык районында (Дәнеатада) чешме; Красноводск районында (Гүрҗеде) гуйы, сув үйшйән ой. *Тарава* я-да *дарава* сөзи ягыш сувларының иниән ёлҗагазларыны, җояҗыкларыны, акян угурларыны аңладяр.

ТАРНАВАРЫК [Тарна:ва:рык] — Сакар районында (Көларыкда) оба, арык (икинҗи ады *Аягарык*). Бир арыгың үстүнден тернав аркалы башга арыгың гечирилендиги үчин, ол шейле ат алыпдыр.

ТАРПХАНА [Тарпха:на] — Гызыларбат районында (Гарагумда) гаты, тарп ерден тәзе газылан гуйы.

ТАРХАН — Байрамалы районында (Шатлыкда) оба, гуйы; Гарагумда гуюлар. *Тархан* — «өз эркли», «өз пейвагтына гезйән» диймекдир. Гечмишде бу сөз «хич киме боюн эгмейән», «салгытдан бошадылан» ялы манылары хем аңладыпдыр. Әхтимал, *Тархан* сөзи гуюлары газдыран адамларың ады я-да лакамы болса герек.

ТАССАРДАБА [Та:ссардаба] — Чаршаңңы районында (Хатапда) сардаба, сув ховданы (белки, «даш сардаба»).

ТАХЫРОВ — Кака районында Совет Союзының Гахрыманы Айдогды Тахыровың хатырасына ат дакылан оба (өңки ады *Арапгала*).

ТАХЯДАШ [Тахяда:ш] — **1.** Калинин районында (Зәхметкешде) демир ёл станциясы. Гарагалпагыстаның Тахядаш шәхериниң якынында (5 *км*) ерлешйәндиги үчин, оңа 1950-нжи йылда шу ат дакылды. **2.** Октябрь районында тахя меңзеш депелери болан гыр; Көнеүргенч районында (Пушкинде) шейле депәниң ады дакылан оба.

ТЕБЕЛЕ — Тагта районында (Темечде) оба. *Тебеле* — тире ады.

ТЕГАВ [Тега:в] — Сарагт районында текиз дүзлүк. Ерли геплешикде *тегав* сөзи текиз дүзлүклери, такырлары аңладян терминдир.

ТЕГЕЛЕКГАЛА [Тегелекгала:] — Бәхерден ве Ёлөтен районларында тегелек галалар.

ТЕГЕЛЕКГЫР — Гарабилде формасы боюнча ат алан гыр.

ТЕГЕЛЕКДАГ [Тегелекда:г] — Дарганата районында (Лебапда) тегелек даг.

ТЕГЕЛЕКҖЕҢҢЕЛ — Халач районында (Пелвертде) оба, хәзир җеңңел.

ТЕГЕЛЕККӨЛ [Тегелеккө:л] — Түркменгала районында (Кеминеде) тегелек көл (мейданы 15 *га*).

ТЕГЕЛЕКШОР [Тегелекшо:р] — Сарагт, Хоҗамбаз ве Чаршаңңы районларында шорлуклар.

ТЕГЕНЛИ — Байрамалы, Түркменгала районларында (Гарагумда) гуюлар; Пенди чөлүнде гыр. Әрсары диалектинде *теген* — «агыл» диймекдир. Бу объектлере өң шу диалектиң векиллери ат дакыпдыр.

ТЕҖЕВЕ — Бәхерден районында гала. Адың манысы белли дәл.

ТЕҖЕН — Ашгабат областында оазис, район, район табынлыгындакы шәхер, деря, демир ёл станциясы, совхоз посёлогы. Бу гадымы адың манысы анык белли дәл. В. В. Бартольд бу адың *Туҗен* формасында X—XI асырларда хем душ гелйәндигини (*Бартольд.* Орошение, 45 сах.), хыратлы Хафиз-и Абру хем (XIV асыр) Абывердиң бир округына *Теҗен* дийилйәндигини беллэпдир (МИТТ, I, 528 сах.). Эмма бу алымлар Теҗен сөзүниң манысыны аныкламага сынанышмандырлар. Г. Вамбери бу сөзүң *тей-җенд* (ягны *тей-кент, тей* — «ашак», *кент* — «оба», «шәхер») сөзлериндеи эмеле гелип, «ашакы шәхер» я-да «деряның ашак акымындакы, песдәки оба» ялы маныны аңладян болмагының мүмкиндигини языр (*Vambery,* 271 сах.). Әхтимал, шу пикир догры болса герек, чүнки, биринҗиден, *тей* сөзи билен гелйән атлар Теҗен дерясының боюнда башга-да болупдыр. Меселем, Темирлеңиң тарыхында Герируд дерясының боюндакы *Тейабад* обасының ады тутуляр (*В. В. Бартольд.* Соч., т. 2, ч. 2. М., 1964, 44 сах.). Бу ат хем «ашакы, этекдәки оба (шәхер)» диен маныдадыр. Икинҗиден, гечен асырың биринҗи ярымында рус дилинде язылан ишлерде бу ады Теджент гөрнүшинде уланыпдырлар (*Аннанепесов,* 108 сах.).

В. В. Бартольдың догры беллейши ялы, Теҗен диен ат илки деряның дәл-де, округың, обаның я-да ериң адыдыр, чүнки деря өзүниң ёкары акымында *Герируд* (*Гератруд,* ягны «Хырат дерясы»), Сарагтдан ашакда болса *Хушкруд,* ягны «гуры деря», «сувсуз деря» диен атлара эе болупдыр (*Бартольд.* Орошение, 45 сах.). Парсча *хушк* — «гуры», «кепән», *руд* — «деря» диймекдир. Бу ат деряның хәсиетли аламаты, ягны томусда онуң сувуның кесилмеги билен багланышыклы дөрәпдир. Бизиң эрамыздан өң бу деря *Арий* хем дийлипдир (деряның ве оазисиң гадымы атлары барада середиң: *С. А. Вязигин.* Материалы по исторической географии Туркменистана. — «Известия ТФАН СССР», 1946, № 3—4, 38—41 сах.; *А. Г. Бобков.* Территория Туркменистана по представлениям ученых древности. Ашхабад, «Ылым», 1971; *Оразов,* 102—103 сах.).

ТЕҖЕН ДЕРЯСЫ — *сер.* **Теҗен.**

ТЕҖЕНСТРОЙ — Теҗен районында

нында тәзе ат дакылан посёлок (посёлогың оруиуның өңки ады *Гаңңалы*). Бу ерде ики саны сув ховданы бар: 1-нжи (мейданы 31,6 *кв/км*) ве 2-нжи Теженстрой (мейданы 42 *кв/км*).

ТЕКЕБАЗАР [Текеба:зар] — Ашгабат шәхеринде базар, революциядан өң текелериң базары болан ер.

ТЕКЕБЕГ — Ленин районында (Тәзедурмушда) оба (оңа *Ярмышбойлы* хем дийилйәр). *Текебег* — емрелилериң газак ве марып тирелериниң серкердеси, ханың эмелдары болан адам. Хыва ханы оңа шу гумуң яныңдан 50 атлык ер берйәр.

ТЕКЕБЕГИҢ ГУМЫ — Ленин районында (Тәзедурмушда) гум. Середиң. Текебег.

ТЕКЕБЕГЯП [Текебегя:п] — Ленин районында (Тәзедурмушда) Текебегиң чекдирен ябы.

ТЕКЕБЕНТ — Мургап районында бент. *Теке* — тайпа ады.

ТЕКЕБУКАН — Таггабазар районында ой. Бу ат теке-сарык давалары билен бағланышыклыдыр.

ТЕКЕГАЛА [Текегала:] — Гызыларбат районында (Хожагалада) текелериң салан галасы.

ТЕКЕГУЙЫ — Векилбазар районында (Гарагумда) гуйы («теке тайпасының гуюсы»).

ТЕКЕГҮММЕЗЛИ — Ёлөтен районында (Гарагумда) гуйы. «Текелериң гүммезли гуюсы». Середиң: Сарыкгүммезли.

ТЕКЕГЫРЛАН — Бәхерден районында (Бөрмеде ве Нохурда) революциядан өңки уруш-давалар билен бағланышыклы ат алан дере; Гарагумда ер ады. Дереден гылыч дөвүклери тапылыпдыр.

ТЕКЕДЕРЕ — Гызыларбат районында (Хожагалада) өң текелериң отуран дереси.

ТЕКЕДУРДЫ — Сарагт районында *Текедурды* диен адамың газдыран гуюсы.

ТЕКЕЖИК — Красноводск районында (Гөкдереде) даг. Бу ат *текеч* сөзүндендир. Ерли геплешикде кемерли даглара *текеч, текеч-текеч* даг я-да *секмер-секмер даг* дийилйәр. Бу дагың хем астлайын-үстлейин бирнәче кемери бар. Деңешдириң: Текечгыр.

ТЕКЕКӨЛ [Текекө:л] — Ёлөтен ве Түркменгала аралыгында көл (50 *га*). *Теке* — тайпа ады.

ТЕКЕЛЕР — Йыланлы районында (Тәзеёлда) оба (өң ики оба). Обада теке тайпасының векиллери яшаяр.

ТЕКЕМҮГЕР — Гызыларбат районында (Завда) чешме, экеранчылык ер. *Мүгер* я-да *мүңер* — «чешме» (середиң: Аякмүңер). Чешме өң текелериң гоңур тиресинден Баймет аксакал диен адама дегишли экен. Деңешдириң: Дәлимүгер.

ТЕКЕОТУРАН — Гаррыгала районында (Көнекесирде) дере ве чешме. Гечен асырың ахырларында дереде бәхерденли текелер отурыпдыр.

ТЕКЕОЮК [Текео:юк] — Пенди чөлүнде ер ады. *Оюк* — «беллик», «ориентир», «челги».

ТЕКЕӨЛЕН — Гаррыгала районында (Магтымгалада) дере. *Теке* — тайпа ады. Бу ат уруш-давалар билен бағланышыклы йүзе чыкан болса герек.

ТЕКЕПЕЙКАЛ [Текепейка:л] — Сарагт районында (Мусайыдепәниң янында) депе, өң текелериң отуран, экин экен ери.

ТЕКЕСЕҢҢЕР — Васда гала. *Сеңңер* сөзи барада середиң: Гаратеңир. Хыва ханы Мәдемин шу галаның янына текелери гөчүрип гетирйәр. 1855-нжи йылың январында текелер бу ерден гөчмәге межбур болярлар.

ТЕКЕСУВЛАТ — Дарганата районында (Хожалыкда) Амыдеряның гүзери («текелериң сува инйән гүзери, сувлады»). Середиң: Гечисувлат.

ТЕКЕЧГЫР — Улы Балканың аркажында гыр. Бу адың манысы барада середиң: Текежик.

ТЕКЕШИҢ МАВЗОЛЕЙИ — Гадымы Көнеүргенчде мешхур архитектура ядыгәрлиги, Хорезм шасы Алаэддин Текеш ибн Иларсланың (1172—1200) губруның үстүнде гурлан гүммезли жай, мавзолей (ТАЯ, 179—180 сах.).

ТЕКТЕҢ — Таггабазар районында гуйы (оңа Бедеңлик хем дийилйәр. *Бедең* — тире ады). Ерли геплешикде *тектек* — «гөтинсүмер» (от).

ТЕЛЕЗАГАН [Телеза:ган] — Чәржев районында (Октябрда) гала (оңа Терезаган хем дийилйәр). *Телезаган*— «закыжалы депе» диен манададыр (арапча *телл* — «депе», парс-тәжик диллеринде *заган* — «заклар», «закыжалар», «гаргалар»).

ТЕЛЕҢЛИТАМ [Телеклита:м] — Октябрь районында (Айбөвүрде) оба, тамы болан гиң мейдан. Ерли геплешикде *телек* сөзи жайың үстүнде гурулян теләри, саяваны аңладяр.

ТЕЛЛИККАК — Гарагумда как. Кәбир диалектлерде *тел* — «деңң» диймекдир. Өң бу какы бирнәче тире билеликде («деңликде») уланандыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ТЕЛЛИПАГТА — Хожамбаз районында (гумда) депе. Әхтимал, бу ат арап дилиндәки *телл* («депе») ве парсча *похте* — «көен», «янан» сөзлеринден эмеле гелип, «янан депе» диен маныны аңладян болса герек.

ТЕЛПЕКДАШ [Телпекда:ш] — Чаршаңңы районында (Хатапда) телпекли келлә меңзеш улы дашы болан дагың ве онуң төверееклериниң ады.

ТЕЛПЕКЛИ — Гарагумда гуюлар. Ёлуң угурларындакы агачлара беллик хөкмүнде көне телпек илдирилип гоюлса, ол ерлере Телпекли диен ат галяр. Деңешдириң: Келлели-2.

ТЕЛТЕРАРЫК [Телтера:рык] — Чаршаңңы районында (Хатапда) арык. Телтер — тире ады.

ТЕЛЬМАН — Дашховуз областында Эрнст Тельманың хатырасына ат дакылан район, посёлок. Посёлогың орнуның өңки ады *Гарайылгын* я-да *Губадаглы Гарайылгын.*

ТЕЛӘРЛИ [Телә:рли] — Тагта районында дузлы сува дүшүлйән көл, гум; Эсенгулы районында белент гум. Бу ерлерде саяламак үчин эдилен теләрлер бар.

ТЕМЕКЖЕҢҢЕЛ — Хожамбаз районында (Меканда) жеңңел. *Темек* — овнук тирәниң ады.

ТЕМЕН — Газанжык районында (Исгендерде) чешме. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ТЕМЕНГУЙМА — Газанжык районында гуйма. Ерли яшулулар Темени гуйманы газан адамың ады хасаплаярлар.

ТЕМЕНЧИДАГ [Теменчида:г] — Гаррыгала районында даг. Оңа нәме себәпден бейле ат берлендиги белли дәл.

ТЕМЕСОЛУМ — Гызылэтрек районында Сумбарың олумы (гүзери). *Темес* сөзүни гадымы шәхериң ады хасаплаярлар, манысы белли дәл.

ТЕМЕТИ — Гызылэтрек районында ики саны үсти ясы даг (Улы ве Кичи Темети). Адың манысы белли дәл.

ТЕМЕЧ — Тагта районында оба (өң 1-нжи ве 2-нжи Темеч). *Темеч* — тире ады.

ТЕМИР — Бәхерден районында гум, как, көл. *Темир* — көле эелик эден адамың ады.

ТЕМИРБУЛАК — Чаршаңңы районында (Көйтенде) чешме. *Темир* — адам ады.

ТЕМИРХОЖА — Дәнев районында оба. *Темирхожа* — адам ады. Бу обада хәндекчилер (середиң: Хәндек) ве меркитлер яшандыгы үчин, өң ол ики обадан ыбарат экен: Темирхожахәндек ве Темирхожамеркит.

ТЕММӘКИЛИ — Гаррыгала районында (Магтымгалада) ер ады.

ТЕММӘКИОЙ [Теммә:кио:й] — Ёлөтен районында (Эркисадыкда) өң теммәки экилен гиң мейдан, ой.

ТЕММӘКИЧИ [Теммә:кичи] — Тагта районында оба. Өң оба илаты теммәки экмек ве ондан өндүрилен өнүмлери (нас, теммәки) сатмак билен мешгул болупдыр. Деңешдириң: Талханбазар.

ТЕНДИРЛИ — Гаррыгала районында (Көнекесирде) дере ве чешме. Нохур диалектинде тендир — «тамдыр» диймекдир. Дереде тамдыр ялы говак бар.

ТЕҢҢЕЗЛИ — Гөкдепе районында (Новада) ер ады. Теңңез — гаратеңңез диен өсүмлигиң адының гысгалан гөрнүшидир.

ТЕҢҢЕЛИ — Бәхерден районында (Гарагумда) ой ер, гуйы; Тежен

районында гум, депе. Деңешдириң: Монжуклы.

ТЕҢҢЕЛИДЕПИЗ — Гүнбатар Түркменистанда улы шорлук, депиз.

ТЕҢҢЕЛИОЙ [Теңңелио:й] — Көнеүргенч районында (Советяпда) ер ады, ой, көл. Бу ады тапынды ве көлүң гырасында балык теңңелериниң көпдүги билен багланышдырып, ики хили дүшүндирйәрлер.

ТЕҢҢИРЯП [Теңңиря:п] — Гумдаг — Экерем аралыгында сув акян жар. *Теңир* я-да *теңңир* — «сеңир», «сеңңер», «депәниң бурун болуп дуран ери». З. Б. Мухаммедова *теңңир* сөзүни *деңиз* сөзи билен багланышдыряр (*Мухаммедова*, 180 сах.).

ТЕРЕНЖИ — Байрамалы районында уйгурларың (теренжилериң) яшаян обасы.

ТЕРЕСОГАНЛЫ — Гаррыгала районында (Дайнада) дере. Бу ат «соганлы дере» диен маныдадыр.

ТЕРНАВ [Терна:в] — Сакарчәге районында (Гараяпда) оба, ябың үстүнден тернав аркалы башга бир ябың гечирилен ери; Бәхерден районында (Сүнчеде) дере; сувуна тернав эдилен чешме.

ТЕРНЕВЛИ — Гаррыгала районында (Көнекесирде) дере ве чешме. Нохур диалектинде *тернев* — «тернав» диймекдир.

ТЕРНЕЛЕР — Тельман районында (Пагтачыда) оба. *Терне* — тире ады.

ТЕРС — Чаршаңңы районында оба. *Терс* — тире ады. Бу гоңрат тиресине *бокан-терс* хем дийилйәр.

ТЕРСАҚАН — Гаррыгала — Гызылетрек аралыгында деря ве онуң ады дакылан олум; Красноводск ве Газанжык районларында илатлы пунктлар, гуюлар; Гарабекевүл районында арык; Гызыларбат районында (Хожагалада) дере; Октябрь районында Үңзүң эгрелйән ери. Деря эгрем-буграм болуп, терслин-оңлын акяндыгы үчин, обаның янындакы жар айланып, оя гуйяндыгы үчин, арыгың хем дерядан баш алып, аягының ене деря гуйяндыгы үчин, булара шейле ат галыпдыр. XVII—XVIII асырларда Теҗен дерясының боюнда хем Терсакан диен ер болупдыр. Умуман, акмалы угруна дәл-де, терсине акян сувлара Терсакан дийилйәр.

ТЕРСҚҮММЕТ — Бәхерден районында Сайваның бир обасы. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл. *Күммет* — «гүммез».

ТЕССЕҢҢИР — Эсенгулы районында деңзиң керт кенарындакы белент бурун. *Тес* сөзүниң манысы белли дәл; *сеңңир* — «сеңир», «сеңңер», «бурун» диен манындадыр.

ТИЗАҚАР [Ти:закар] — Хожамбаз районында (Элечде) тиз акян арык.

ТИЗБАБА [Ти:зба:ба] — Сарагт районында гала (мейданы 100×80 *м*), орта асыр обасының галындысы (*Оразов*, 23 сах.). Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ТИҚЕНЖИҚ — Гызылетрек районында оба, тикенли ер, Сумбарың олумы.

ТИЛҚИ — Гөкдепе ве Мургап районларында (1-нжи Бирлешикде ве Ата Салых оба советинде) обалар. *Тилки* — тире ады.

ТИЛҚИБУРУН — Гөкдепе районында формасына гөрә ат берлен даг.

ТИЛҚИДЕПЕ — Гызылетрек районында (Машат-Мисирянда) депе. «Тилкили депе».

ТИЛҚИСЫЧАН — Хожамбаз районында (Гултакда) гуйы, оба, белент гыр.

ТИЛҚИТУРАН — Гүнбатар Түркменистанда шор мейдан.

ТИЛҚИЧИ — Киров районында (2-нжи Бабадайханда) ики бөлек гум, гиң экеранчылык мейданы. Бу ады «тилкили» дийип дүшүндирйәрлер, чүнки шу ерде өң тилки көп экен.

ТИЛҚИЧЫРЛА — Меркези Гарагумда тилки тиресиниң газан чырла гуюсы.

ТИЛҚИЯП [Тилкия:п] — Мургап районында тилки тиресиниң газан ябы.

ТИРҚЕШЛЕР — Меркези Гарагумда тиркешип гидйән такырлар.

ТИРСЕҚ — Үстюртда гырың тирсек болуп дуран ериндәки бурнуң үстүнде салнан XIV асыр галасы. Гечмишде оңа *Хантирсек* (ягны «гырың тирсегинде ханың салдыран галасы») хем дийипдирлер. Археолог Ж. Дурдыевиң берен маглуматына гөрә, хәзир Тирсеге *Ербурунгала* дийилйәр. Эмма Е. Е. Неразик бу галаны Шамахы галасының гадымы адыдыр дийип чаклаяр (Каракумские древности, вып. IV. Ашхабад, «Ылым», 1972, 107 сах.). Тирсек диен ат барып 1460-нжы йылда-да душ гелйәр (МИТТ, I, 540 сах.).

ТИРСЕҚЯП [Тирсекя:п] — Гөкдепе районында (Гөкдепе обасында) эгри яп.

ТИТИРЛИ — Гызыларбат районында (Гарагумда) гуйы. *Титир* — от ады.

ТОВА — Гөкдепе районында (Гаррыкәризде) даг, дүме экилйән мейдан. Адың манысы белли дәл.

ТОВУҚЛЫ — Мургап районында (Говшутбентде) ер ады, өң сүлгүни көп болан жеңңел.

ТОВШАНГЫР — Эсенгулы районында гыр. Төверегини сув аланда, онуң үстүне көп товшан йыгнаняндыгы үчин оңа шейле ат берлипдир.

ТОВЫ — Керки районында (Чекирде) оба. *Товы* — тире ады.

ТОГАЛАҚ — Газанжык районында (Гарагумда) тогалак депәниң янындакы гуйы.

ТОГАЛАҚБУРУН — Гөкдепе районында дагың тогалак бурны.

ТОГАЛАҚДЕПЕ — Ленин ве Йыланлы районларында формасы боюнча ат алан депелер; Сарагт районында орта асыр обасының галындысы.

ТОГАЛАҚЛЫ — Гүнбатар Гарагумда ер ады, как. Бу ат «тогалак депели» диен манындадыр.

ТОГАЛАҚХОВУЗ — Красноводск районында (Гөкдере — Гойматда) как, улы ховдан. *Тогалак* — какы газан адамың ады.

ТОГАЧЫ — Гарабекевүл районында (Ламмада) өң оба. *Тогачы* — тире ады.

ТОГТАМЫШ — Ахал ве Мургап оазислеринде энчеме обаларың тутуш ады; Гаррыгала районында оба. *Тогтамыш* — теке тайпасының ики улы бөлүминиң бири.

ТОЗАНЛЫ — Ашгабат районында (Гарагумда) оба, гуйы; Векилбазар районында ер ады; Гарагумда тозап дуран депелер, шорлуклар.

ТОЙДУШДИ — Гүнорта-Гүндогар Гарагумда гыр. Шол ерде өң той эдилипдир, ожаклары бар.

ТОЙНУҚ — Ленин районында (Тәзедурмушда) Ярмыш ве Гаррав япларының ики айрылян ериндe (тойнук формалы ерде) ерлешйән оба; Дарганата районында (Седверде) тойнук формалы гыр (онуң икинжи ады *Гараяньк*); Гызыларбат районында (Гарагумда) депиз.

ТОЙНУҚТАҚЫР — Дарганата районында (Седверде) тойнук формалы такыр.

ТОЙТАКЯП [Тойтакя:п] — Мургап оазисинде яп. Гечен асырың орталарына ченли бу ябы сарыкларың *тойтак* тиреси уланыпдыр.

ТОЙ ЭДЕН ХЕЛЕЙИҢ АЖЫСЫ — Ашгабат районында (Бокурдакда) ажы сувлы гуйы. Шол ерде арап тирели бир аял той эдипдир.

ТОҚАЙЛЫ — Тагта районында (Бедиркентде) оба, токай.

ТОҚЛУБАТАН — Кака районында (Гарагумда) как.

ТОҚЛУБИЛ [Токлуби:л] — Гөкдепе районында (Гаррыкәризде) даг, ёл, формасына гөрә ат алан дагың били.

ТОҚЛУГУЙЫ — Газанжык районында (Гарагумда) гуйы. *Токлы* — эхтимал, тире ады.

ТОҚЛУҚӨЛ [Токлукө:л] — Теҗен районында (Гаррычырлада) оба, көл. *Токлы* — тире ады.

ТОҚЛЫОЙ [Токлыо:й] — Октябрь ве Теҗен районларында (Медениетде ве Б. Кербабаев оба советинде) обалар. *Токлы* — тире ады.

ТОМАЛАҚДАГ [Томалакда:г] — Красноводск районында (Бекдашда) даг. *Томалак* — «тогалак».

ТОМАРӨВЛҮЙӘ [Томарөвлүйә:] — Красноводск районында (Әрсарыбаба дагының этегинде) көне отурымлы ер, өвлүйә. Газакча *томар* — «одун» диймекдир.

ТОМАРЧЫГЕЛДИ — Красноводск районында (Чагылда) сүйжи сувлы гуйы (онуң сувы турба билен Гызылгая чекилйәр), гум. Газакча *томар* —

«одун» диймекдир. Гумда өң одун көп экен.

ТОММАКЯП [Томмакя:п] — Тельман районында оба, яп. *Томмак* — тире ады.

ТОММУК — Мары областында (Гарагумда) тогалак («томмук ялы») даг.

ТОММУКЛЫ — Газанжык районында (Гарагумда) гуйы, дүвүнли («томмуклы») такыр.

ТОПАЗ — Мургап ве Сакарчәге районларында (Ата Салыхда ве Акяпда) обалар; Дарганата районында (Гарагумда) гуйы. *Топаз* — тире ады.

ТОПАЗГАЛА [Топазгала:] — Сарагт районында (Кичиагада) гала. Өң шу ерде текелериң топаз тиреси отурыпдыр.

ТОПАЗДЕПЕ — Мары — Мургап аралыгында депе (онуң өңки ады *Гызылмыратдепе*). *Топаз* — тире ады.

ТОПАЗПЕРРЕҢ — Сакарчәге районында (1—2-нжи Акяпда) оба. *Топаз* ве *перреӊ* — тире атлары.

ТОПАЗЯП [Топазя:п] — Мургап районында топаз тиресине дегишли болан яп.

ТОПАР — Гәверс районында (Манышда) даг, чешме. Топарланышын дагың үстүнден ёл чекилендиги үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ТОПАРАЖЫ [Топара:жы] — Гөкдепе районында (Гарагумда) бир топар ажы гуйы.

ТОПАРЧУЛБА — Ашгабат районында (Гарагумда) бирнәче депе, чулба.

ТОПБАКҮРТ — Йыланлы районында (Гызылда) оба. Бу ат «топбак отуран күрт тиреси» диен манызададыр, чүнки 20—30 хожалык өң бир ерде топбак отурыпдыр.

ТОПБЫ — Байрамалы районында (Ялкымда) оба (оңа *Топбы байың обасы* хем дийилйәр); Сарагт — Ханховуз аралыкда гуйы. *Топбы* — адам ады.

ТОПГУЙЫ — Хожамбаз районында (Кыркөйлүде) бир топар гуюсы болан ой.

ТОПДЕПЕ — Байрамалы районында гала, VI асырдакы улы обаның галындысы (ТССР тарыхы, I т., 1 китап, 170 сах.). Галадан керамик ядроларың («топларың») тапыляндыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир (*М. Е. Массон*. Краткая хроника полевых работ ЮТАКЭ. — Труды ЮТАКЭ, т V, 229—230 сах.). Деңешдириң: А л м а а т ы ш а н.

ТОПЖАК — Гызыларбат районында (Завда) бирнәче дерәниң биригйән (топланян) ери.

ТОПИЫЛГЫН — Киров районында (2-нжи Бабадайханда) ер ады.

ТОПОЛЬ — Гөкдепе районында малаганлар (молокан руслары) тарапындан ат дакылан чешме. Русча *тополь* — «сөвүт», «дерек».

ТОПРАКГАЛА [Топракгала:] — Дәнев, Калинин ве Тельман районларында топракдан эдилен галалар.

ТОПУРДЕПЕ — Байрамалы районында (Гарагумда) депе. *Топур* — «топрак».

ТОПУРКАК — Саят районында (Гарагумда) тәзе дөрән посёлок, өң топраклы как.

ТОПХАНА [Топха:на] — Елөтен районында (Гызылбайдакда) демир ёл разъезди. Гечен асырың ахырларында шу ерде рус гошунларының топлары сакланыпдыр.

ТОПЧУЛБА — Ашгабат районында (Гарагумда) бирнәче депе, гуйы.

ТОПЧУХАНДЕПЕ [Топчуха:ндепе] — Мургап районында (1-нжи Сухтуда) гала. 1833-нжи йылда Хыва ханы Аллагулы ханың буйругы боюнча шу гала салыняр ве оңа Ныязмухаммет бай диен түркмен топчубашысы хан белленйәр. Бу байың *топчубашы* диен титулы хем галаның адында суратландырылыпдыр (*Адыков*. Поселение, 121 сах.). Бу ады «топ чыкан», ягны үстүне топ чыкарылан депе дийип хем дүшүндирйәрлер.

ТОПЯТАН — Газанжык районында (Ясганың якынында) сүйжи ве ажы сувлы көллер (Екары Топятан — 5 *га*, Орта Топятан — 4,5 *га*, Ашакы Топятан — 1,5 *га*). Гечен асырың ортасында Эйрандан Хорасана векил болуп баран Рызагулы хан өз хасабатында шу ат барасында шейле язяр, ягны Хыва ханы Мухаммеррахым Гүрген ве Астрабат велаятларына эден йөришинден доланып гелйәркә, топчубашы шу ерде «топ ятды» (ягны «топ лафетден ашак дүшди») дийип хана хабар берйәр, хан болса бу ере «топ ятан» дийип ат дакяр. Бу вака 1851-нжи йылың 19-нжы майында боляр (МИТТ, II, 285 сах.). Г. Вамбери бу ады Недир шаның дөври билен багланышдыряр (*Vambery*, 271 сах.).

ТОРАҢҢЫЛЫ — Ашгабат ве Түркменгала районларында (Багырда ве Кеминеде) обалар; Бәхерден, Газанжык ве Гөкдепе районларында дерелер ве чешмелер; Октябрь районында яп.

ТОРАҢҢЫЛЫСУВ — Тагта районында (Гарагумда) көл.

ТОРГАЙ — 1. Гызыларбат районында Көпетдагың бир бөлеги. Шол дагда *Торгайың чөммеги* диен ер бар. Ол узакдан чөммеге гонуп отуран торгайы яда саляр. Бу ат гечен асырың башында хем Торгайчөммеги гөрнүшинде душ гелйәр (МИТТ, II, 469 сах.). 2. Йыланлы районында (Гүлүстанда) оба. Оңа нәме себәпден бейле ат дакыландыгы белли дәл.

ТОРГАЙДЕПЕ — Мары районында (Пешаналыда) улы гала. VI—VII асыр шәхериниң галындысы. Ол формасына гөрә шейле ат алыпдыр.

ТОРГАЙЛЫ — Дәнев районында (Большевикде) торгайлы ер, оба.

ТОРГАЙЯП [Торгайя:п] — Векилбазар районында (2-нжи Гөкжеде) яп. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ТОРЛУГАЛА [Торлугала:] — Кака районында (Душакда) гала. *Торлы* — шу ерде яшаян тирәниң ады.

ТОРЛУЯП [Торлуя:п] — Кака районында (Душакда) торлы тиресиниң уланан ябы.

ТОРСУКЛЫ — Гөкдепе районында (Ызгантда) гуйы.

ТОРУМГӨБЕК [То:румгө:бек] — Красноводск районында (Гасында) төверегинде дүе бакылян гөбек ялы депе.

ТОРУМЯП [То:румя:п] — Түркменгала районында (Рахатда) яп. *Торум* — Ахалдан гөчүп гелен ве шу ерде отуран адамың ады. Бу сөзи тире ады хасаплаянлар хем бар.

ТОСУЯП [То:суя:п] — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере. Бу адың манысы белли дәл.

ТОТЫ [То:ты] — Бәхерден районында (Сүнчеде) отурымлы ер, дере, гуйы. *Тоты* — әхтимал, шу дереде отуран аялың ады.

ТӨВЕКГЕЛ — Гәверс районында (Гарагумда) гуйы, оба. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ТӨЛЕКГУЙЫ — Хожамбаз районында (Таллымерженде) Төлек Гара диен адамың газдыран гуюсы, улы оба.

ТӨРЕБЕГХАНЫМЫҢ ХАНАКАСЫ — Гадымы Көнеургенчде ажайып архитектура ядыгәрлиги. Оны сопулар династиясының хөкүмдары Гутлуг Темириң аялы Төребегханымың (XIV асыр) губурының үстүнде гурлан мавзолей (ханака) хасаплаярлар (ТАЯ, 199—209 сах.).

ТӨРЕДЕПЕ — Ленин районында (Кетгенлиде) Хыва ханының төреси тарапындан салнан гала (депе).

ТӨРЕТИ — Соңудагың бир дереси. Адың манысы белли дәл. Бу ада Магтымгулының гошгуларында-да душ гелйәрис: *«Т ө р е т и д е оюн гурсак, нан дөкмек хыялың сениң»*.

ТӨРЕЧУЛБА — Ашгабат районында (Күкүрт заводында) чулба. *Төре* — шу ерде өлен авчының ады.

ТӨРЕЯП [Төрея:п] — Көнеүргенч районында оба. Шу обаның орны Хыва ханының дикмеси Мәтяр Төрәниң мүлк ери болупдыр. Мәтяр Төре 1905-нжи йылда хан тарапындан дардан асылыпдыр.

ТССР-иң 40 ЙЫЛЛЫГЫ — Гызыларбат районында (гумда) совет дөврүнде ат алан оба (өңки ады *Йылгынлы*).

ТУВУЛГА — Бәхерден районында (Нохурда) тувулгалы дере, чешме. *Тувулга* — гамчы сапы ясамак үчин уланылян агажың ады.

ТУГГАЛА [Ту:ггала:] — Ашгабат районында археологик әхмиетли гадымы депе. *Туг* — «байдак» диймекдир, эмма адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ТУДАРЫҢ ЧАЙЫ — Гаррыгала районында җар, акын угры (ягны чай). *Тудар (ту:дар)* сөзүниң манысы белли дәл. Деңешдириң: Тыкдарың чайы.

ТУКЧУБАКҖА — Гәверс районында (Манышда) баглы дере, Тукчы ве Бакҗа диен ики чешме. *Тукчы* сөзүниң манысы белли дәл, оны «гүр» (баг) диййип дүшүндирйәрлер.

ТУРАН ЧӨКЕТЛИГИ — Орта Азияның ве Газагыстаның гиң территориясыны өз ичине алян улы мейдан. *Ту:ра:н* сөзүниң манысы белли дәл. Түркмен классык шахырларының дөредиҗилигинде көп гайталанян бу ада Тува автоном областының, Хабаровск үлкесиниң, Меркези Вьетнамың топонимиясында хем душ гелйәрис.

ТУРАНЫҢ КӨШГИ — Керки районында (Дашлыкда) гадымы җайларың, медресәниң харабалары. Ерли илат *Тура (Ту:ра:, Тугра:)* диен гызы бир дессаның гахрыманы хасаплаяр.

ТУРБАЛЫБЕЙИК — Ашгабат районында (Күкүрт заводында) үстүне турба дикилен белент депе.

ТУРБИН [Турби:н] — Ёлөтен районында (Ёкары Сухтуда) оба. *Турбин* — «турбалы» диен манытдадыр, чүнки революциядан өң булучлар яшаян бу обада сув акар ялы улы турба (акведук) отурдылыпдыр.

ТУТҖА [Ту:тҗа] — Бәхерден районында (Келетеде) даг, өң тут агачлары болан дере, чешме («тут агачлыҗа дере»).

ТУТЛУБИЛ [Ту:тлуби:л] — Гаррыгала районында (Геркезде) дере, чешме, бил болуп дуран даг депеси.

ТУТЛУГАБДАЛ [Ту:тлугабда:л] — Хоҗамбаз районында (Беширде) якасында туды көп болан арык. *Абдал* — тире ады.

ТУТЛУГАЛА [Ту:тлугала:] — Гаррыгала районында (Күрүҗдейде) оба, гала. Көне галаның төверегинде тут агачларының көпдүги үчин, илки гала, соңра оба шейле ат алыпдыр (*Поцелуевский.* Племя, 34 сах.).

ТУТЛУК [Ту:тлук] — Дәнев районында (Гөйнүкде) тутлы оба.

ТУТЛУКАК [Ту:тлукак] — Хоҗамбаз ве Чаршаңңы районларында еке дүйп туды болан каклар; Гүндогар Гарагумда как ве гыр.

ТУТЛУМЕЙДАН [Ту:тлумейда:н] — Халач районында (Чохпетделе) гиң мейдан.

ТУТЛУЯП [Ту:тлуя:п] — Тельман районында (Өкүзяпда) оба, яп.

ТУТЛЫ [Ту:тлы] — Гызыларбат районында (Гарагумың этегинде) улы оба, янында өң бир дүйп туды болан гуйы; Байрамалы ве Түркменгала районларында (Мургап ве Кемине оба советлеринде) тутлы обалар; Бәхерден районында (Арчманда) дере, чешме; Гарагумда гуюлар, каклар.

ТҮВЕР — Красноводск районында (Түвергырың этегинде) оба, гуйы; Калинин районында (Бирлешикде) оба; Саят районында (Гарагумда) гуйы. *Түвер* — гадымы түркмен тайпаларының бири. Абылгазы оны Огузханың Айхан диен оглуның дөрдүнҗи несли хасаплаяр ве *түвер* (дүкер) сөзүниң «төверек» манысындадыгыны беллейәр (*Кононов.* Родословная, 51, 53 сах.).

ТҮВЕРГЫР — Гүнбатар Түркменистанда даг. Өң шу ерлерде түвер тиреси яшапдыр. Шу дагың этегинде Түвер диен оба ве гуйы хем бар.

ТҮВЕРЕЙ — Гарабекевүл районында (Ламмада) оба. *Түверей* — тире ады.

ТҮВЕРЕЙАРЫК [Түверейа:рык] — Гарабекевүл районында түверей обасының арыгы.

ТҮВЕРЛЕР — Чәрҗев районында (Гутлыев оба советинде) оба. *Түвер* — тире ады.

ТҮВЕРЯП [Түверя:п] — Калинин районында (Бирлешикде) түвер тиресиниң газан ябы.

ТҮЙЛИОБА [Түйлио:ба] — Бәхерден районында (Гараганда) кәриз, өң оба. *Түйли* — кәризе эелик эден адамың ады.

ТҮЙНҮКЛИ — Бәхерден районында (Арчманда) үсти дешикли говак; Газанҗык районында (Дәнеатада) тегелек даг; Октябрь районында гыр. Булар гөрнүшине гөрә ат алыпдырлар.

ТҮЙНҮКЛИҖЕ — Эсенгулы районында вулканың эмеле гетирен түйнүк формалы депеси.

ТҮКЕНМЕЗШОР [Түкенмезшо:р] — Керки районында (Гарагумда) гиң шорлук мейдан.

ТҮМЕНЛИ — Келиф Узбоюнда ики гуйы. *Түмен* — пул бирлиги. Бу ат тапындылар билен багланышыклы болса герек (*Курбанов,* 77 сах.).

ТҮМЕНШАГАЛ — Гөкдепе районында оба. *Түмен* ве *шагал* — тире атлары.

ТҮММЕКГУМ — Гарагумда улы депеси болан гум.

ТҮММЕКДАГ [Түммекда:г] — Дашховуз областында (Гарагумда) түммек даг.

ТҮММЕКСЕТИР — Гарагумда ер ады. Бу ат «хатара түммек» диен манысындадыр.

ТҮНАҖЫ [Түна:җы] — Сакарчәге районында (Гарагумда) аҗы сувлы гуйы, өри. *Түм* я-да *түн* сөзи Меркези Гарагумда такыр билен гырың аралыгындакы гарагумлары, Сарагтда болса улы, гечмеси кын болан гумлары аңладяр.

ТҮНЕК — Гызылетрек районында ер ады. Бу ат *түн* (середиң: Түнүдеря) сөзүнден эмеле гелипдир, чүнки шол ерде Сумбарың сувуның горпы көвүп эмеле гетирен тоннели гараңкырап гөрүнйәр.

ТҮНЕКЛИ — Октябрь районында (Бөтендаг төверегинде) акын угры. Середиң: Түнек.

ТҮНЛҮК — Сарагт — Ханховуз аралыгында гум. Ерли теплешикде гечмеси кын болан улы гумлара *түм* я-да *түн* дийилйәр.

ТҮНҮДЕРЯ [Түнүдеря:] — Васда көне деряның орны. *Түн* сөзи «гараңкы» диймекдир, чүнки шу ерден деря акян вагты, онуң гыралары гүр баглыга бүренип отурандыгы ве гараңкы гөрүнйәндиги үчин, деря шейле ат алыпдыр. *Түн* сөзүни М. Кашгары «гиҗе», «гич» диййип дүшүндирйәр (Кашгары, I, 326 сах.).

ТҮҢЧЕ — Гөкдепе районында чешме. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ТҮРКМЕН — Каспи деңзинде рус барлагчылары тарапындан ат дакылан айлаг.

ТҮРКМЕНГАЛА [Түркменгала:] — Мары областында район, посёлок. Илки посёлогың гапдалындакы көне гала шу ат билен атландырылыпдыр. 1910-нҗы йылда Солтанбент тәзеден дикелдиленден соң, шу галаның дүйбүне бир оба гөчүп гелйәр. Илки оба, соңра шол ерде гурлан района-да шу ат гечйәр. Әхтимал, гала XVII асырың ахырларында, XVIII асырың башларында шейле ат алан болса герек, чүнки XVIII асырың башларында ерли гаҗарлар (гызылбашлар) билен түркменлериң арасындакы дүрли агзалачылыкларда ве ган дөкүшикли сөвешлерде шу гала әхли түркменлериң даянч пункты болупдыр (*М. Аннанепесов, С. Хатиби.* Сведения о туркменах и Туркменистане в первой трети XVIII столетия в сочинении М. Казима. — «Известия АН ТССР», СОН, вып. 1, 1964, 27 сах.).

ТҮРКМЕНГУМ — Сарыгамыш төверегинде гум.

ТҮРКМЕНИСТАН [Түркменистa:н] — Түркменистан Совет Социалистик Республикасы. Бу ат «түркменлер юрды» диен манысындадыр. *Түркмен* сөзүни хер хили дүшүндирйәрлер. Хәзире ченли мәлим болан дүшүндиришлериң илкинҗиси Хорезм алымы Абу Рейхан Бируни (973—1048) дегишлидир. Бируны бу сөзи «түрке меңзеш» диййип терҗиме эдйәр ве ысламы кабул эден огузлара шу адың дакыландыгыны беллейәр (*Агаҗанов,* 12 сах.). С. Г. Агаҗанов Бирунының ве бейлеки алымларың ишлеринде *түркмен* сөзи барада айдылян пикирлери анализләп, бу сөзи «дилмач», «терҗимечи» манысындакы *таргуман — таркуман* (арап транскрипциясында *тарҗуман*) сөзүнденДир чаклаяр ве отурымлы мусулманлар билен гатышан хем-де ыслам динини кабул эден огузлара шу адың берлендигини беллейәр (*Агаҗанов,* 21 сах.). М. Кашгары хем (XI асыр) түркмен сөзүни «түрке меңзеш» диййип

терҗиме эдйәр (МИТТ, I, 312—313 сах.), бу пикир Решидеддинде хем гайталаняр (*Рашид-ад-Дин.* Джами ат-Таварих, т. 1, кн. 1. М. — Л., 1952. 85 сах). Тарыхчы Нешри (XV—XVI асыр) бу ады «түрк иман» дийип дүшүндирйәр (*Кононов.* Родословная, 98 сах.). Булардан башга-да, бу сөзүң «түрк мен» (ягны, «мен түрк»), «түрки-комани» (коман түрклери). «түркман» (*ман* я-да *мат* — «ил», «илат») ялы дүшүндиришлери бар (*Кононов.* Родословная, 98—99 сах.). Кафесоглу түркмен этнониминиң «арасса түрклер», «асыллы түрклер», «бейик түрклер» ялы манысыны белләпдир (*Никонов. 429* сах.).

ТҮРКМЕНКӨЛ [Түркменкө:л] — Керки районында (Гарагум каналының угрунда) Часкак көллериниң бири. Оңа каналы гуруҗылар тарапындан шейле ат дакылыпдыр.

ТҮРКМЕНПОЛК — Керки районында (Астанабабада) түркмен полкуның хатырасына ат дакылан оба.

ТҮРКМЕНПРОКОП — Тельман районында (Өкүзяпда) канал (узынлыгы 20 *км,* ини 8—10, чуңлугы 3—4 *м*). Бу ат «түркменлериң газан ябы» диен маныдадыр, чүнки ябы түркменлер ве маңңытлар билеликде газмалы экен. Дүрли себәплере гөрә, маңңытлар ябың газувына гатнашман, ол диңе түркменлер тарапындан газылыпдыр.

ТҮРКМЕН — ХОРАСАН ДАГЛАРЫ — Түркменистандакы Көпетдагың ве Эйрандакы Нышапур дагларының тутуш ады. *Хорасан* сөзи барада середиң: Х о р а с а н.

ТЫКДАР [Тыкда:р]—Бәхерден — Бендесен аралыкда (Көпетдагда) гала. Адың манысы белли дәл, оны *Тыркдар* гөрнүшинде хем уланярлар.

ТЫКДАРЫҢ ЧАЙЫ — Гаррыгала районында җар, акын угры («чай»). *Тыкдар* сөзүниң манысы белли дәл. Деңешдириң: Т у д а р ы ң ч а й ы.

ТЫЛЛАКӨВЕН — Амыдеряның саг кенарында (Бурдалык — Нерезим аралыкда) улы депе.

ТӘБИК [Тә:бик] — Красноводск районында (Акгуюда) гиң такыр. Ерли геплешикде майрык, аягы чалшак дүелере *тәбик* дийилйәр. Эрбет батгалыдыгы ве дүйәниң кынлык билен йөрейәндиги үчин, такыра шу ат берлипдир.

ТӘҖЕТДИН ИШАНЫҢ МЕТҖИДИ — Ленин районында (Тәзеобада) оба. Шу ерде машрык тирели Тәҗетдин диен ишаның метҗиди бар экен.

ТӘҖИГОЙ [Тә:җиго:й] — Ленин районында отурымлы ер, өң тәҗиклериң отуран ойы, обасы. Хыва ханы Мәдемин (Мухаммет Эмин) 1830—1840-нҗы йылларда Бухара эмириниң раятындакы тәҗиклери зор билен гөчүрип гетирйәр ве олара шу ерден орун берйәр.

ТӘҖИКЯП [Тә:җикя:п] — Ленин районында (Тәзеобада) Тәҗигоя барян яп.

ТӘЗЕАБАТ [Тә:зеа:ба:т] — Красноводск районында (Гызылсувда) оба («тәзе оба»). Топонимияда *тәзе* сөзи өңли-соңлы дөрән ики меңзеш объектиң соңкусының адына гошуляр.

ТӘЗЕАҖЫ [Тә:зеа:җы] — Гарагумда гуюлар («тәзе газылан аҗы сувлы гуюлар»).

ТӘЗЕБАЗАР [Тә:зеба:зар] — Дашховуз районында посёлок ве оба. Өзбегистаның ве Түркменистаның аралыгындакы улы ёлларың чатрыгында ерлешйән обада тәзе базар ачыланы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ТӘЗЕГАЛА [Тә:зегала:] — Тельман районында оба. Тельман посёлогының орнуның өңки ады. *Гала* сөзи бу ерде «шәхер», «оба» манысындадыр, чүнки Җемшидигаланың янында тәзе шәхерҗик дөрейәр, ол ерде административ район дөредиленден соң, ягны 1939-нҗы йылда, района ве онуң меркезине Эрнст Тельманың ады дакыляр. Меркезиң якынындакы оба болса шәхерҗигиң өңки ады гечйәр.

ТӘЗЕГОҢРАТ [Тә:зегоңрат] — Калинин районында обалар. *Гоңрат*— этник ат («гоңратларың тәзе обасы»).

ТӘЗЕГУЙЫ [Тә:зегуйы] — Саралт районында (Кичиагада) оба, гуйы; Гарагумда энчеме гуюлар.

ТӘЗЕГУЛАНЧЫ [Тә:зеуланчы] — Сакар районында (Көларыкда) оба. Середиң: К ө н е г у л а н ч ы.

ТӘЗЕДУРМУШ [Тә:зедурмуш] — Ленин районында совет дөврүнде ат дакылан оба.

ТӘЗЕДҮНЙӘ [Тә:зедүнйә:] — Түркменгала районында (Зәхметде) совет дөврүнде ат дакылан оба.

ТӘЗЕЕР — Керки ве Октябрь районларында (Астанабабада ве Еңишде) тәзе дүйби тутулан обалар.

ТӘЗЕЁЛ [Тә:зеё:л] — Йыланлы районында совет дөврүнде ат дакылан оба (өңки атлары *Омарпәкизе* ве *Эсрикгара*).

ТӘЗЕКӘРИЗ [Тә:зекә:риз] — Гызыларбат районында (Чукурда) кәриз.

ТӘЗЕНУСАЙ [Тә:зенусай] — Ашгабат районында гадымы Нусай шәхериниң орны, мейданы 18 *га* болан гала. Середиң: Н у с а й.

ТӘЗЕОБА [Тә:зео:ба] — Гәверс, Ленин ве Теҗен районларында совет дөврүнде ат дакылан обалар. Теҗендәки обаның өңки ады *Сычмаз.*

ТӘЗЕӨЙЛИ [Тә:зеөйли] — Тагта районында (Ленинде) тәзе дүйби тутулан оба.

ТӘЗЕОРФА [Тә:зеорфа] — Красноводск районында (Ириклиде) сув ятян ой, такыр. *Орфа* сөзи барада середиң: Д а ш о р ф а.

ТӘЗЕТАГТА [Тә:зетагта] — Тагта районында ер ады. *Тагта* сөзи барада середиң: С е р т а г т. Шу асырың башларында Тагта базары хәзирки «Коммунизм» колхозының территориясына гөчүрилйәр ве Тәзетагта диен ады аляр. Базар өңки ерине (Тагта посёлогына) гөчүрилен соңра болса, бу сөз ер ады хөкмүнде уланыляр.

ТӘЗЕТАПЫЛАН [Тә:зетапылан]— Бәхерден районында (Нохурда) дере, чешме.

ТӘЗЕХАСАР [Тә:зехасар] — Кака районында төверегинде хасарлар яшаян гала. *Хасар* — этник ат. К ө н е х а с а р диен гала Эйранда ерлешйәр.

ТӘЗЕЧИТИР [Тә:зечитир] — Йыланлы районында ябың ады дакылан оба. *Читир* — гечен асырың 20-нҗи йылларындан тә орталарына ченли шу этрапда яшан бе яп чекен ата тирениң ады (деңешдириң: А т а я п, Б е д и р к е н т). 1928-нҗи йылда Читир ябының янындан тәзе яп чекилйәр, оңа Тәзечитир дийип ат берйәрлер.

ТӘЗЕЯП [Тә:зея:п] — Көнеүргенч районында (Октябрда) тәзе ябың ады дакылан оба; Калинин районында (Зәхметкешде) тәзе чекилен яп.

ТӘЗЕЯРАШ [Тә:зеяраш] — Халач районында (Гарагумда) гуйы (К ө н е я р а ш диен гуйы Гарабекевүл районындадыр). *Яраш* — гуйыны газдыран адамың (тогсабайың) ады.

ТӘЗЕЯРМЫШ [Тә:зея:рмыш] — Дашховуз районында оба, яп. Бу адың манысы «тәзе ярылан (чекилен) яп» (середиң: К ө н е я р м ы ш).

ТӘМИЛ [Тә:мил] — Гаррыгала районында (Чендирде) дере, чешме, өвлүйә. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ТӘРИМГАЯ [Тә:римгая] — Газанҗык ве Красноводск районларында гыр, тәрим ялы эгрелип дуран гаялар. Шу этрапда җеми үч ерде Тәримгая диен ат душ гелйәр.

ТӘРИМЛЕР [Тә:римлер] — Эсенгулы районында (Аҗыяпда) гөрнүшине гөрә ат берлен ики депе.

ТӘРИМЛИ [Тә:римли] — Байрамалы, Ёлөтен ве Халач районларында (Гарагумда) формасына гөрә ат алан гыр, депе, гуюлар.

ТӘТЕ [Тә:те] — Йыланлы районында (Гызылда) оба. *Тәте* — тире ады.

ТӘЧГЕЗ [Тә:чгез] — Кака районында (Чәчеде) үч саны депе. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ТӘЧМӘММЕТ [Тә:чмәммет] — Газанҗык районында (Гарагумда) көне отурымлы ер, гуйы. *Тәчмәммет* — адам ады.

ТЮЛЕНЛИ — Красноводск районында Каспи деңзиниң бир адасы. Середиң: Д ү в л е н л и.

У

УГУРЛЫДАМЛА — Меркези Гарагумда Угурлы ханың газдыран дамла гуюсы.

УЖАҖЫ [У:жа:җы] — Красноводск районында аҗы сувлы гуйы. Ол бейлеки аҗы гуюларың четинде («уҗунда») ерлешйәр.

УЗБОЙ [У:збой] — Гарагумда Сарыгамышдан Каспи деңзине ченли узалып гидйән көне деряның орны, Амыдеряның гадымы угры (онуң ады *Үңүз, Өңүз, Орун* гөрнүшлерде-де уланярлар). Бу ат «дерья», «сув» манысындакы гадымы түрки *угуз* ве «яка», «кенар» манысындакы *бой* сөзлеринден эмеле гелип, «деряның бойы» диен маныны аңладяр (*Vambery*, 270 сах.; *Ата Аннануров*. «Узбой» сөзүниң гелип чыкышы хакында — «ТССР ЫА-ның хабарлары», 1961, № 1). А. Н. Самойлович бу адың *Өңүзбой* ялы айдылышындан угур алып, оны «өңки (көне) деряның бойы» дийип дүшүндирйәр (Из туркменской старины. Сборник в честь Г. Н. Потанина. Спб., 1909, 559 сах.).

УЗГЕРИШ [У:згериш] — Эсенгулы районында үсти ховданлы улы гериш. *Уз* сөзи барада середиң: У з б о й; *гериш* — география термин болуп, гумуң, дагың эшегарка болуп гидйән ерини, эгнини аңладяр (ТДС, 167 сах.).

УЗМАЯ [У:зма:я] — Эсенгулы районында гум. Бу ады «уз мая ялы овадан чәге» дийип дүшүндирйәрлер.

УЗЫНАДА [Узы:на:да] — Каспи деңзиниң кенарында өң узын ада, хәзир демир ёл станциясы. 1895-нҗи йыла ченли, ягны демир ёл Красноводска етирилйәнчә, шу ер Орта Азия демир ёлуның башлангыч пункты болуп хызмат эдипдир.

УЗЫНАКАР [Узы:накар] — Балкан дагында (Огланлыда) узын чешме. *Акар — акмак* сөзүнден болуп, акян сувлары, чешмелери, яплары аңладяр.

УЗЫНБЕДЕҢ [Узы:нбедең] — Байрамалы районында (Гарагум каналының угрунда) гуйы. *Узын* — «чуң» (гуйының чуңлугы 30 *м*); *бедең* — гечен асырың ортасына ченли шу гуя эелик эден сарык тиреси. Середиң: К е л т е б е д е ң.

УЗЫНГАТЛА [Узы:нгатла] — Гөкдепе районында (Исбирденде) дагың узын бурны.

УЗЫНГАТЛА [Узы:нгатла] — Байрамалы районында (Азатда) каналың узын гатласы.

УЗЫНГУДУК [Узы:нгудук] — Чаршаңңы районында (Көйтендагда) чуң гуйы. *Гудук* — «гуйы».

УЗЫНГУЙЫ [Узы:нгуйы] — Гарагумда ве Гызылгумда энчеме гуюлар.

УЗЫНДАГ [Узы:нда:г] — Демиргазык Гарагумда даг.

УЗЫНДЕПЕ [Узы:ндепе] — Ёлөтен районында депе.

УЗЫНДЕПИЗ [Узы:ндепиз] — Гүнбатар Гарагумда узалып гидйән шор мейдан, депиз.

УЗЫНДЕРЕ [Узы:ндере] — Гызыларбат районында (Жежирсде) дере.

УЗЫНДИҢ [Узы:ндиң] — Кака районында (Гозганда) диң, гадымы гаравулхана.

УЗЫНЕЛЯЙЛАГ [Узы:нё:ля:йлаг] — Гүндогар Гарагумда гиң яйла.

УЗЫНҖА [Узы:нҗа] — Эсенгулы районында (Гарадегишде) узалып гидйән даражык дере.

УЗЫНҖЫЛГА [Узы:нҗылга] — Ашгабат районында (Көшүде) дагың дереси, акын угры («җылгасы»).

УЗЫНКӨЛ [Узы:нкө:л] — Дашховуз районында (Тәзебазарда) узын көл ве онуң ады дакылан оба.

УЗЫНСАЙ [Узы:нсай] — Чаршаңңы районында узын сайың (кәлиң) якасында ерлешйән оба, Говурдагың бир бөлеги.

УЗЫНСУВ [Узы:нсув] — Газанҗык районында оба, станция, узын чешме; Октябрь районында (Меденитде) оба, гуйы; Гарагумда чуң гуюлар; Теҗен районында җар.

УЗЫНТОКАЙ [Узы:нтокай] —

Гаррыгала районында (Геркезде) узын, золажык батлыкда ерлешйән оба.

УЗЫНШОР [Узы:ншо:р] — Гарагумда шор мейданлар; Хожамбаз районында (Беширде) узын шорлук.

УЗЫНЯЙЛАГ [Узы:ня:йлаг] — Ханховуз төверегинде гум, яйла.

УЙГУР — Түркменгала районында (Кеминеде) оба. Онда уйгурлар яшаяр.

УЙГУРЪЕР — Көнеүргенч районында (Советяпда) оба. *Уйгур* — этник ат.

УЙЛАЛЫЛАР — Эсенгулы районында ики бөлек гум. *Уйла* я-да *увлан* — гумда битйән көсүге меңзеш өсүмлик.

УЛУВАХЫМ — Чәрҗев районында (Киштиванда) оба (К и ч и в а х ы м диен ер хем бар). Середиң: В а х ы м.

УЛУГБЕК — Дашховуз районында (Алтмышда) мешхур алым Улугбегиң ады дакылан оба.

УЛУГӨЗ — Гызыларбат районында гиң говакдан чыкян чешме. Дашларың гызгылтдыгы үчин, оңа *Гызылгөз* хем дийилйәр.

УЛУГӨЛ [Улугө:л] — Эсенгулы районында (Чалоюкда) гөврүми боюнча ат алан көл. Ерли геплешикде *гөл* — «көл» диймекдир.

УЛУДАГ [Улуда:г] — Гызыларбат районында (Завда) улы даг.

УЛУДАРАВА — Гаррыгала районында дере. Парс дилинде *дарава* — «сув ёлы», «җар» диймекдир.

УЛУДЕПЕ — Бәхерден ве Гөкдепе районларында даглар; Көпетдагың этегинде гадымы гала (мейданы 8,7 *га*, белентлиги 34 *м*). Бу гала бизиң эрамыздан өңки IV мүңйыллыгың башларында Түркменистаның гадымы экеранчыларының үч меркезиниң бири болуп хызмат эдипдир (*А. Ляпин*. Размеры древних поселений. — «ТЯ», 1971, № 1).

УЛУДҮЕ — Байрамалы районында (Гарагумда) гуйы. Середиң: К и ч и д ү е.

УЛУДҮМЕ — Гөкдепе районында дагың үстүнде дүме экилйән гиң мейдан, даг. Шу ерде К и ч и д ү м е хем бар.

УЛУҖАР — Ёлөтен районында (Худайбердиевде) улы җар.

УЛУЗЫНДАН [Улузында:н] — Гаррыгала районында ики дере: У л у з ы н д а н ве К и ч и з ы н д а н («зындан ялы чуң дерелер»).

УЛУКӨЛ [Улукө:л] — Дашховуз районында (Бойда) улы көл.

УЛУСЫЯ [Улусыя:] — Сакар районында (Сыядагсакарда) оба, яп (К и ч и с ы я хем бар). *Сыя* — тире ады.

УЛУЧАРЛАК — Чәрҗев районында (Октябрда) оба, улы арык. *Чарлак* — тире ады. Середиң: К и ч и ч а р л а к, С а к а р ч а р л а к.

УЛУЧОРАН — Хожамбаз районында (Кыркөйлүде) улы депе. *Чоран* сөзүниң манысы белли дәл.

УЛУШОР [Улушо:р] — Сарагт районында (Батхызда) шор сувлы улы көл; Дарганата районында (Лебапда) улы шорлук.

УЛЫАДА [Улыа:да] — Гаррыгала районында (Геркезде) төверегини зав гуршап алан улы даг депеси (ада ялы депе).

УЛЫ АКДЕПЕ — Тагтабазар районында гадымы гала (оңа *Улудепе* хем дийилйәр). Бу гала орта асырдакы К а с р - и - А х н а ф («Ахнафың көшги») диен обаның галындысыдыр, ол болса арап басыбалыҗысы ал-Ахнаф ибн Кайса дегишли экен (*Г. А. Пугаченкова*. Археологическая рекогносцировка области среднего Мургаба. — «Известия АН ТССР», 1958, № 6, 77—78 сах.). Якутың (XIII асыр) язышына гөрә, Ал-Ахнаф 652—653-нҗи йылларда Синван галасыны аляр ве оңа ал-Ахнафың көшги дийип, өз адыны дакяр (МИТТ, I, 430 сах.). Бейиклиги 27 метре етйән шол улы депәниң янында кичи депе хем бар. Шонуң үчин оларың улусына У л ы А к д е п е, кичисине хем К и ч и А к д е п е дийилйәр. Депелериң дөрейши барада роваят хем бар. Середиң: Э к и з а к.

УЛЫАЛА [Улыа:ла] — Байрамалы районында (Гарагумда) улы өри

мейданы. *Ала* — такыр билен гумуң гезеклешип гидйән ери.

УЛЫАРЫК [Улыа:рык] — Саят районында (Меръеде) улы арык ве онуң ады дакылан оба.

УЛЫ БАЛКАН — *сер.* **Балкан.**

УЛЫ ГАРАГУМ — Көнеүргенч районында гум. Середиң: Гарагум.

УЛЫ ЕЛГЕЛДИ — Гүнбатар Түркменистанда улы шорлук (онуң кичи бөлегине Кичи Елгелди дийилйәр). Мыдам ел өвсүп дурандыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

УМБАРДЕРЕ — Чаршаңңы районында (Хожейпилде) Көйтениң бир депеси, шаглавуклы чешме. *Умбар* — адам ады.

УМГАЛЫҖА — Газанҗык районында даг, дере. *Умга* — даг гочы.

УРАЛКА — Чәрҗев шәхериниң гүнбатар-демиргазык бөлеги. Рус патышасының 1875-нҗи йылың 19-нҗы апрелиндәки указы боюнча, шол ере урал казаклары гөчүрилип гетирилйәр (*И. Агишева* и др. Чарджоу, 1964, 16 сах.) ве оларың ерлешен ерине Уралка диен ат галяр.

УРУСАКЧЫ — Киров районында (Гарагумда) гуйы, көне отурымлы ер. Бу ат «уруларың сакчысы» диен маныдадыр, чүнки шу ерде бугдай гөмлен чукурлар бар экен.

УРУШДҮШЕН — Пенди оазисинде ер ады. Ол 1838-нҗи йылда-да душ гелйәр (МИТТ, II, 471 сах.).

УРУШЛЫ — Ашгабат районында (Бүкрүде) такыр, гуйма. Бу ат как (гуйма) үстүндәки давалар билен багланышыклыдыр.

УРШУЛАНОР [Уршулано:р] — Кака районында (Мәнеде) ер ады. *Ор* — «чукур», «окоп».

УССА — Ашгабат районында (Гарагумда) оба, гуйы. *Усса* — адам ады.

УССААРЫК [Уссаа:рык] — Фарап районында (Кырачда) арык. Якасында агач уссасының отурандыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

УССАБЕЙИК — Гызыларбат районында (Гарагумда) белент депәниң үстүнден газылан гуйы.

УССАДУРДЫ — Ашгабат районында (Ербентде) гуйы. *Усса Дурды* — гуйы уссасының ады.

УССАЛЫ — Йыланлы районында (Арапда) оба.

УССАМЕҢЛИ — Дәнев ве Киров районларында (Гарагумда) гуюлар. *Усса Меңли* — адам ады.

УТАМЫШ — Гөкдепе районында бирнәче обаның тутуш ады. *Утамыш* — теке тайпасының ики улы тиресиниң бири.

УТАМЫШ КАНАЛЫ — Теҗен районында өң утамыш тиресиниң улана каналы.

УТУНЛЫ — Гарагумда утуны бар болан гуюлар.

УФРА — Красноводск районында посёлок, Красноводск шәхериниң хемрасы (шәхерден 5 верст узаклыкда ерлешендиги үчин, оңа *5-нҗи верст* хем дийилйәр). *Уфра* (хас догрусы *УФРА*) — гысгалдылан гошма сөз болуп, «укрепленный форт русской армии» (рус гошунларының беркидилен галасы) диен сөзлериң баш харпларындан эмеле гелипдир (Нефтегавань Уфра. — «Знамя труда», 13.5.1964). Бу посёлок Красноводск шәхери билен деңрәк дөрәп, рус хәкимиетлериниң әсасы галасы болуп хызмат эдипдир.

УЧГУН — Байрамалы районында (Ялкымда) тәзе манылы ат дакылан оба.

УШАГАН — Калинин районында (Дышкыда) оба. *Ушаган (ушак он)* — тире ады.

УШАГАРЫК [Ушага:рык] — Хожамбаз районында (Бурдалыкда) арык. *Ушак* — тире ады.

УШАГОБА [Ушаго:ба] — Көнеүргенч районында (Октябрда) ушак тиресиниң яшаян обасы (оңа *Ушакъер* хем дийилйәр).

УШАК — Газанҗык районында оба, өң ушаклара дегишли болан гуйы; Тельман ве Хожамбаз районларында (Тәзегалада ве Меканда) обалар; Балканда чешме; Красноводск районында (Сөйлүде) гуйы. *Ушак* — тире ады.

УШАКБЕНТ — Дерялыга ушак тиресиниң салан бенди.

УШАКҖЕҢҢЕЛ — Хожамбаз районында (Оламда) ушак тиресиниң отуран җеңңели.

УШАКЪЕР — *сер.* **Ушагоба.**

УШАКЯП [Ушакя:п] — Көнеүргенч районында Ушагоба барян яп, оба; Октябрь районында (Атгырланда) ушакларың газан ябы.

УЩЕЛЬЕ — Ашгабат районында (Багырда) илатлы пункт. Середиң: Җүлге.

Ү

ҮБРҮМ — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере. Адың манысы белли дәл.

ҮБТҮКҖЕҢҢЕЛ — Хожамбаз районында (Меканда) җеңңел. Үбтүгиң (тозгаланып дуран өсүмлигиң) көпдүги үчин, оңа шейле ат дакылыпдыр.

ҮВЯР [Үвя:р] — Газанҗык районында (Узбойда) ажы сувлы гуйы. Адың манысы белли дәл.

ҮДЕК — Красноводск районында (Ириклиде) гуйы. *Үдек* — әхтимал, «акын», «чай» манысындакы *өдек, өзек* сөзүнден болса герек, чүнки гуйы чайың угрунда ерлешйәр.

ҮЗҮМБАГ [Үзүмба:г] — Ленин районында (Атаяпда) баг-бакҗалы оба.

ҮЗҮМЛИ — Бәхерден районында (Арчманда) үзүмли дере, чешме.

ҮЗҮМЛИДЕРЕ — Гаррыгала районында (Дайнада) үзүмли дере, чешме.

ҮЗҮМЛИҖЕ — Гөкдепе районында дере, чешме.

ҮЗҮМЛИСУВ — Гаррыгала районында (Көнекесирде) чешме.

ҮЗӘК [Үзә:к] — Газанҗык районында зәкли даг. Ерли геплешикде *үзәк* — «зәк» диймекдир. Деңешдириң: Зәкли.

ҮЙШМЕК — Газанҗык районында (Гарагумда) бир топар («үйшмек») гуйы.

ҮКЕРОБА [Үкеро:ба] — Калинин районында (Зәхметкешде) оба. *Үкер* — тире ады.

ҮКҮРҖИКЛИ — Ёлөтен районында демир ёл разъезди, депе, өң оба. *Үкүрҗикли* — тире ады. Өң шу ерде Сарагтдакы салырларың үкүрҗикли тиреси яшапдыр.

ҮМБИЛМЕЗ — Улы Балканың гүнейинде чешме. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ҮМҮРЛИГОЧ — Газанҗык районында (Ясгада) гадымы өвлүйә, гиң мейдан. Әхтимал, ол Үңзүң белент («үмүрли») кенарында ерлешендиги ве ичинде гочбуйнузларың (середиң: Гоч) бардыгы үчин, шейле ат алан болса герек.

ҮҢҮЗ — *сер.* **Узбой.**

ҮҢҮЗДЕН АҢЫРКЫ ГАРАГУМ — Гарагумуң Узбоюң демиргазыгында ерлешйән бөлеги. Оңа *Демиргазык Гарагум* хем дийилйәр (*Бабаев*, 4 сах.).

ҮРГЕНҖИАРЫК [Үргенҗиа:-рык] — Керки районында (Мукруда) өң шу ерде яшан үргенҗилериң улана арыгы.

ҮРГЕНЧ — Көнеүргенҗиң гадымы ады. Середиң: Көнеүргенч.

ҮРКҮНАБАТ [Үркүна:ба:т] — Сарагт районында кичи гала. *Үркүн* сөзүниң манысы белли дәл.

ҮСТҮКЕЧ — Гаррыгала районында үсти эгри («кеч») даг. Онуң гаясына *Эгригая* дийилйәр.

ҮСТЮРТ [Үстю:рт] — Каспи ве Арал деңизлериниң аралыгында ерлешйән гиң дүзлүк. Бу ат «үстдәки юрт», «белент дүзлүкдәки яйла» диен маныдадыр, чүнки мейданы 200 000 *кв/км* болан ве гүнорта тарапы керт гаялар (чүңклер) билен гуршалан бу ери мейданы өз төверегиндәки дүзлүклерден 50—280 метр белентликде ерлешйәр (БСЭ, т. 44, 422 сах.). Г. Вамбери бу ады «ёкаркы юрт» (*Vambery*, 272 сах.), Г. Конкашпаев «текиз дүзлүк» (*Г. Конкашпаев.* Казахские народные геогр. термины. — «Известия АН Каз.ССР», № 99, серия геогр., 1951, вып. 3, 39 сах.), Х. Ха-

санов болса «үсти текизленен гыр» (*Хасанов, 54 сах.*) дийип дүшүндирйәрлер. Бу адың гүнортада яшаян халклар — түркменлер тарапындан дакылан болмагы мүмкиндир, чүнки дүзлүгиң гүнорта тарапы белент ве керт гаялардан соң башланяр.

ҮЧАГАЧ — Ленин районында (Тәзеобада) илки үч агажы болан оба.

ҮЧАГЫЗ — Хоҗамбаз районында (Гултакда) үч гәдиги — гечелгеси болан гыр, гуйы; Октябрь районында отурымлы ер, гыр.

ҮЧАЖЫ [Үча:жы] — Байрамалы районында демир ёл станциясы, совхоз. Станцияның якынында үч саны ажы сувлы гуйы боланы үчин, илки гуюлар, соңра станция ве совхоз шейле ат алыпдыр (*Ч. Ходжаев, О. Атаханов.* О книге Э. М. Мурзаева «Средняя Азия». — «Известия АН ТССР», 1958, № 3, 114 сах.). Гарабекевүлли Аннагулы түммек диен адам тарапындан газдырылан бу гуюларың икиси хәзир гөмлүпдир (судуры бар). Үчажы диен гуюлар Меркези ве Гүнбатар Гарагумда-да душ гелйәр.

ҮЧАРЧА — Бәхерден районында (Бөрмеде) арчалы дере, чешме.

ҮЧАРЫК [Үча:рык] — Хоҗамбаз районында өң үч тирә (сурхы, олам ве гара тирелерине) дегишли болан бир арык.

ҮЧБАШ — Сакар районында (Көларыкда) оба, Агар, Беглик, ве Бойрабап диен үч оба бөлүнйән арык.

ҮЧБЕЙИКЛЕР — Ашгабат районында (Дервезеде) үч депеси болан ер.

ҮЧБЕССЕЛИ — Гаррыгала районында (Дайнада) дере ве чешме. Ерли диалектде *бессе* сөзи гаядан инип-чыкылян ери, басганчаклары аңладяр.

ҮЧБУРЧ — Киров районында (Ак алтында) ер ады, өвлүйә. Шол ердәки гүммезли жайың формасына гөрә дакылан ат.

ҮЧГАРАЛАР — Эсенгулы районында узакдан гаралып гөрүнйән үч саны депе, даг.

ҮЧГАСЫН — Красноводск районында үч гасынлы даг, гуйы.

ҮЧГӨЗ — Балканда үч гөзи болан чешме.

ҮЧГӨЛ [Үчгө:л] — Тельман районында (Өкүзяпда) үч саны көли болан оба.

ҮЧГУДУК — Гарагумда үч гуюлы ерлер.

ҮЧГУЙЫ — Гарагумда саны боюнча ат алан гуюлар ве өри мейданлары; Бәхерден районында (Бөрмеде) үч гуюсы болан даг.

ҮЧГЫЗЫЛ — Чаршаңңы районында үч гызыл депели даг.

ҮЧДЕПЕ — Байрамалы ве Теҗен районларында обалар ве депелер; Гөкдепе, Дарганата, Сарагт, Тагтабазар районларында ве Гарагумда үч депели ерлер.

ҮЧДЕПЕЛЕР — Теҗен ве Эсенгулы районларында үч депели ерлер.

ҮЧДЕРЕЛЕР — Бәхерден районында (Нохурда) янашык үч саны дере.

ҮЧДЕШИК — Сарагт районында үч дешиги болан депе.

ҮЧДӘХЕ — Кака районында (Чәчеде) ер ады. Ерли геплешикде 12 сувлук ере бир *дәхе* дийилйәр.

ҮЧКАНАЛ — Байрамалы районында тараздан үче бөлүнйән яплар.

ҮЧКЕРСЕН — Дарганата ве Дәнев аралыгында (Габаклыда) даг, оба. Дагда үч саны оюгың бардыгы үчин, ол шейле ат алыпдыр. Бу ат барада дини роваятлар хем бар. Кәбир маглуматлара гөрә болса обаның адамлары тойда үч керсенден нахарланандыклары үчин, оларың обасына шейле ат берлипдир.

ҮЧКӨВ — Гаррыгала районында үч көвли ер. *Көв* — ики гершиң аралыгындакы гиң мейданы аңладяр.

ҮЧОЖАК [Үчо:жак] — Сарагт районында үч саны улы ойы болан ер, гум; Тагтабазар районында үстүнде үч ожак газылып, той эдилен гыр; Дарганата районында ер ады.

ҮЧТАГАН [Үчта:ган] — Гүнбатар Түркменистанда таганың аягыны ялы салып дуран үч депели улы гум; улулы-кичили ики саны гыр (үч депели ерлер). Үчтаган диен гумуң ады 1816-нжы йылда-да душ гелйәр (МИТТ, II, 396 сах.).

ҮЧТАКЫР — Меркези Гарагумда үч такырлы ерлер; Ашгабат районындакы Бүкри обасының өңки ады.

ҮЧТАМ [Үчта:м] — Октябрь районында (Медениетде) илки үч тамы болан оба.

ҮЧТИКЕЧ — Гаррыгала районында (Дайнада) Ерганлы, Ортакы Тикеч ве 1-нжи Тикеч диен үч дерәниң тутуш ады (*Тикечлер* хем дийилйәр). Нохурлылар оңа *Үстүкеч* диййәрлер, чүнки дерелериң үсти эгрем-буграм болуп дур. Әхтимал, Үстүкеч диен ат соңра Үчтикеч гөрнүшине гечен болса герек.

ҮЧТИРКЕШ — Меркези Гарагумда үч саны улы шорлук, депиз.

ҮЧУРУГ — Ёлөтен районында үч уруга: алаша, байрач ве хорасанлы тирелерине дегишли болан яп; Сакарчәге районында (Гарагумда) гөкже, гоңур ве халыл тирелериниң газдыран гуюсы.

3-НҖИ АЙГЫТ — Мары районында (Пешаналыда) совет деврүнде ат дакылан оба.

3-НҖИ БЕКРЕВЕ — Ашгабат районында Бекреве обаларының бири.

3-НҖИ БИРЛЕШИК — Гөкдепе районында (Яңыгалада) тәзе ат дакылан оба.

3-НҖИ ХУТОР — Сакарчәге районының «Сакарчәге» совхозының бир бөлүми, 3-нҗи оба (русча *хутор*).

3-НҖИ ЯП — Байрамалы районында (Мургап обасында) номерленен ябың ады дакылан оба.

ҮЧХОВУЗ — Гарагумда ер ады. Деңешдириң: Бирховуз, Едиховуз.

ҮЧЧАТРЫК — Газанҗык районында (Исгендерде) үч дерәниң биригйән ери.

ҮЧЯП [Үчя:п] — Ленин районында (Тәзедурмушда) оба, үче айрылян яп.

ҮЧЯТАК — Гаррыгала районында үч саны мал ятагы болан ер, дере.

Ф

ФАРАП — Чәржев областында, Амыдеряның саг кенарында район, посёлок, станция. Бу гадымы адың манысы белли дәл. Хакыкы Фарап галасы хәзирки район меркезинден 12—13 *км* гүндогарда, деряның кенарындакы гырың үстүнде ерлешйәр. Оңа өң Фараплы обасы дийилйәрди. Демир ёл гурландан соң, бу ат станция, соңра болса района дакыляр. X асырың тарыхчысы ал-Ма'суди ве географ ас-Сам'аниниң ишлеринде бу ат *Фарабр* гөрнүшинде душ гелйәр (МИТТ, I, 166 ве 339 сах.), географ Якут болса Фарабың Тахыр ибн Алының рабаты хөкмүнде мешхурдыгыны беллейәр (МИТТ, I, 339 сах.). Г. Вамбери бу ады парс сөзи хасап эдйәр ве онуң манысыны «дуры сув» дийип дүшүндирйәр (*Vambery,* 267 сах.).

ФАРАП ПРИСТАНЫ — Амыдеряның саг кенарында посёлок. Русча *пристань* — «гәми дуралга». Фарабың янында ве деряның кенарында ерлешйәндиги үчин, посёлога шейле ат дакылыпдыр.

Х

ХАВЕРАН [Ха:вера:н] — Гадымы Сарагт округына дегишли болан ве Мәне, Чәче, Абыверт, Рохне ялы шәхерлери өз ичине алан ирки округ, шәхер (*А. А. Семенов.* Материальные памятники иранской культуры в Средней Азии. Сталинабад, 1945, 26 сах.). Гыяседдиниң пикирине гөрә, бу адың *хавер* диен бөлеги *харвер* сөзүниң гысгалан гөрнүши болуп, эсасан, «гүн-

догар» диен маныда уланыляр, эмма китапларда «гүнбатар» манысында хем душ гелйәр, адың *-ан* бөлеги көплүк саның гошулмасыдыр. Автор «Решиди» атлы бир сөзлүге салгыланмак билен, Эйраның гүндогарында ерлешйән бу округа Хаверан («гүндогар») дийлип ат дакыландыгыны хем беллейәр (*Мухаммет Гыяседдин.* Гыясуллугат. Кокант, 1242-нжи хижри йылында парс дилинде язылан голязма, 273 сах.). Хаверан диен ер өң Лебапда хем болупдыр (МИТТ. I, 180 сах.).

ХАЖЫ АТАБАЙ — Дәнев районында (Большевикде) оба. *Хажы Атабай* — адам ады.

ХАЖЫБУЛАК — Дарганата районында (Седверде) чешме. *Хажы* — әхтимал, адам ады.

ХАЖЫГОЧ — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере. *Хажыгоч* — адам ады.

ХАЖЫМАГТЫМ—Эсенгулы районында ер ады, өвлүйә. Магтымлардан бир хажы шу өвлүйәниң гонамбашысы болупдыр дийип гүррүң берйәрлер.

ХАЖЫӨЛЕН — Бәхерден районында (Гарагумда) оба, гуйы. Шу ерде бир хажы өлүпдир.

ХАЖЫСУПЫ — Сакарчәге районында (Акяпда) оба. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ХАЖЫХАНЫҢ ОБАСЫ — Байрамалы районында (Ялкымда) оба. *Хажы хан* — адам ады (оңа *Хан көсе* хем диййәрлер).

ХАЗАБАЛЫЖА — Красноводск районында (Гызылгая — Гөкдере аралыкда) формасына гөрә ат алан депе, чулба. Ерли геплешикде аялларың бөрүгине *хазаба* дийилйәр.

ХАЗАРАСП — Йыланлы районында (Кенегесде) оба. Бу ат «хазараспы» диен манымыдыр (*Хазарасп* — Хорезм областында район меркези). Аслында, парс-тәжик диллеринде *хазар асп* сөзлери «мүң ат» диен маныны аңладяр.

ХАЗАР ДЕҢЗИ — *сер.* Каспи.

ХАЗАРЕК [Хаза:рек] — Саят районында (Гызанда) гала, оба, арык. Бу ат хазар (хазара) халкы билен багланышыклы болса герек. С. Кораев орта асыр Бухарасында 50 мүң танап ере *хазара* («мүңлүк») дийлендигини, чүнки бир хазара ериң мүң әсгери азык билен үпжүн эдендигини белләпдир (*Кораев,* 165 сах.).

ХАЗАРЕКЛИДЕПЕ [Хаза:рекли-депе] — Гарабекевүл районында гала (середиң: Х а з а р е к).

ХАЗАРЁЛ [Хазарё:л] — Демиргазык Гарагумда ёл, гыр. *Хазар* — Каспи деңзиниң ады.

ХАЗАРЛЫ — Сакарчәге районында (Гарагумда) гуйы. *Хазар* — әхтимал, халк ады.

ХАЗАРЫГУДУК [Хаза:рыгудук] — Пенди чөлүнде гуйы. *Хазары* я-да *хазар* — халк ады. Э. М. Мурзаев хәзирки Овганыстанда яшаян хазара тайпасыны монгол басыбалыжыларының неберелери хасаплаяр (*Мурзаев.* ОТ, 263 сах.).

ХАЗАРЫМЕТЖИТ [Хаза:рыметжи:т] — Кака районында (Душак — Мәне арада) даг, гадымы кервен ёлы. Бу ат «хазарларың метжиди» диен маныда болса герек.

ХАЙВАНХОВУЗ [Хайва:нховуз] — Хожамбаз районында (Бешир чөлүнде) сув йыгнаняп улы ой.

ХАЙГЕЛДИАЛАҢ — Гарагумда алаң. Бу ат революциядан өңки уруш-давалар билен багланышыклы дөрәпдир.

ХАЙРАБАТ [Хайра:ба:т] — Чаршаңңы районында (Дашрабатда) сардаба; Байрамалы районында гала, депе; Түркменгала районында гадымы отурымлы ер; Гөкдепе районында ер ады. Яшулулар бу адың манысыны «хайыр-согап үчин салнан жай» дийип дүшүндирйәрлер.

ХАЙЫР — Гөкдепе районында (Гарагумда) гуйы. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ХАЙЫРСЫЗ — Бәхерден районында чешме. Экер ялы ериниң ёкдугы үчин, оңа шейле ат дакылыпдыр.

ХАЙЫРХОЖА — Гызылетрек районында Сумбарың олумы. Оңа якынындакы өвлүйәниң ады гечипдир.

ХАКБЕРДИ — Меркези Гарагумда гадымы отурымлы ер, как. *Хакберди* — адам ады.

ХАЛАБАЙ [Халаба:й] — Дарганата районында (Гарагумда) гуйы. *Халабай* — адам ады.

ХАЛАМ — Йыланлы районында (Кенегесде) яп. *Халам* — тире ады.

ХАЛАП — Октябрь районында (Маңгырда) гала. *Халап* сөзи, аслында, Сириядакы Халап (Алеппо) шәхериниң ады болуп, оңа түркмен дессанларында, меселем, «Шасенем — Гарып» дессанында душ гелйәрис: *Х а л а п д а н чыкмышам бир яр йитирип, Ярымың адына Гүлнахал дийрлер.* Бу ады яшулулар дессанлардакы шол Халап шәхери билен багланышдырярлар. Деңешдириң: Ш и р в а н, Ш а м а х ы, Ш а с е н е м, А ш ы г а й д ы ң, А к ж а г е л и н ве ш. м.

ХАЛАП [Ха:ла:п] — Байрамалы районында (Үчажыда) гуйы, өри мейданы. Әхтимал, *Халап (Халапберди)* — гуйыны газдыран я-да оңа өң эелик эден адамың ады.

ХАЛАЧ — Чәржев областында (Амыдеряның орта акымында) район, посёлок; Гәверс районында (Әнев обасының гүнортасында) улы байырлык. *Халач* — гадымы огуз-түркмен тайпаларының бири болуп, онуң ады М. Кашгарының (МИТТ, I, 313 сах.), Решидеддиниң (МИТТ, I, 499 сах.), Абылгазының (*Кононов.* Родословная, 46 сах.) ишлеринде душ гелйәр. Бу авторларың әхлиси хем *халач* сөзүни ики бөлүп, «гал ач» (останься голодным), «гал, ач» (останься, открой) ялы дүшүндирйәрлер. Г. Вамбери болса Халажы «гылыч» сөзүнден эмеле гелипдир диййәр (*Г. Вамбери.* История Бохары или Трансоксании, т. 1. Спб., 1873, 12 сах.). Хәзир Халач районында әрсарыларың улудепе ве гүнеш тирелериниң векиллери яшаярлар, эмма өң бу ерде халачлар хем яшапдырлар, хатда X асырда илкинжилер хатарында халачлар Мавераннахрдан Амыдеряның чеп кенарына гечипдирлер (*Бартольд.* Очерк, 9 сах.). Ерли мугаллым Деркар Хекимов Халач посёлогында, «Октябрың 40 йыллыгы» колхозында, Магтымгулы адындакы колхозың Ленин ве «Коммунизм» участокларында яшаян илаты (эсасан, сурхлары) шол гадымы халачларың галындылары хасап эдйәр (*Д. Хекимов.* Әрсары диалектиниң халач геплешигиниң лексик айратынлыгы. Диплом иш. ТДУ, 1974). Посёлогың якынында ымам Мансур Халлажының ады билен багланышдырылян Халлажыбаба диен гадымы өвлүйә хем бар. Халачлар Әнев төвереклеринде-де яшапдырлар. Мухаммет ибн Нажип Бекран (XIII асыр) өзүниң «Жаханнама» диен ишинде халачларың бир тайпасының шу төвереге (Абыверт ве Дерегезе) гөчүп гелендигини языпдыр (МИТТ, I, 349 сах.).

ХАЛАЧЁЛЫ [Халачё:лы] — Гарагумда Байрамалы — Халач аралыгында гадымы ёл.

ХАЛВАТ — Гызылетрек районында (Шарлавукда) Сумбарың ики олумы (У л ы ве К и ч и Х а л в а т). *Халват* сөзүниң манысы белли дәл.

ХАЛДАР [Халда:р] — Чәржев районында (Октябрда) оба. *Халдар* — адам ады.

ХАЛКА — Ашгабат районында (Күкүрт заводында) узын такырың даралян (халка болян) еринде газылан гуйы, такыр.

ХАЛКАБАТ [Халка:ба:т] — Дарганата районында тәзе ат дакылан демир ёл станциясы; Фарап районында (Битикде) оба.

ХАЛКЛАРЫҢ ДОСТЛУГЫ КОЛЛЕКТОРЫ — Дашховуз оазисинде Өзбегистаның ве Түркменистаның территорияларындан гечйән улы зейкеш. Оны газмага түркменлериң, өзбеклериң, гарагалпакларың ве бейлеки миллетлериң векиллериниң актив гатнашандыклары үчин, Өзбегистан ве Түркменистан ССР Ёкары Советлериниң Президиумларының Указлары билен Көллүк ве Дерялык коллекторларына 1963-нжи йылда шу ат дакылды.

ХАЛЛЫМЕРГЕН — Киров районында (Гарагумда) гуйы. *Халлы мерген* — адам ады.

ХАЛӨВЕЗ [Ха:лөвез] — Гызыларбат районында (Жежирсде) дере. *Халөвез* — адам ады.

ХАЛТӘЧГУЙЫ [Ха:лтә:чгуйы] —

Хожамбаз районында (гумда) гуйы. *Халтач* — адам ады.

ХАЛШЫХ [Халшы:х] — Фарап районында (Гарамышда) оба. *Хал* — эхтимал, адам ады; *шых* — өвлат хасапланян тайпа.

ХАЛЫҚБЕРДИ [Ха:лыкберди] — Көнеүргенч районында (Акдеряда) яп, оба. *Халыкберди* диен гожук байың яп газдыраны үчин, илки яба, соңра оба онуң ады дакыляр.

ХАЛЫЛБЕРКИ [Халы:лберки] — Мургап оазисинде (Гарагумда) гечмеси кын («берк») гум. *Халыл* — тире ады.

ХАЛЫЛБҮКРИ [Халы:лбүкри] — Векилбазар районында оба. *Халыл* ве *бүкри* — тире атлары.

ХАЛЫЛҚАК [Халы:лкак] — Байрамалы районында (Гарагумда) как, өри. *Халыл* — тире ады.

ХАЛЫЛЛА [Халы:лла] — Ашгабат районында (Меркези Гарагумда) гуйы. *Халылла* — адам ады.

ХАЛЫМ — Мургап ве Тагтабазар районларында (1-нжи Сухтуда ве Чкаловда) обалар. *Халым* — шу обаларда яшан (я-да яшаян) тирелериң ады.

ХАЛЫМАЖЫ [Халыма:жы] — Гызыларбат районында (Гарагумда) *Халым* диен адамың газдыран ажы сувлы гуюсы.

ХАЛЫМБЕГ — Тельман районында (Гөкчэгеде) яп. *Халымбег* — адам ады.

ХАММАМЛЫ [Хамма:млы] — Гаррыгала районында (Көнекесирде) даг, көне отурымлы ер. Өң шу ерде хаммам болупдыр.

ХАММАРЛЫ — Бэхерден районында дере, чешме. Нохур диалектинде *хаммар* — «дерс», «дөкүн» диймекдир.

ХАНАБАТ [Ха:на:ба:т] — Деряның ашак акымында көне отурымлы ер («ханың абат эден ери»).

ХАНАГА — Гаррыгала районында (Чендирде) дере (оңа *Хэнеге* хем дийилйәр). Адың манысы белли дэл.

ХАНБАГЫ [Ха:нба:гы] — Эсенгулы районында (Гумдаг — Экерем аралыкда) ер. *Хан* — эхтимал, адам ады. Шу ерде дүме экин (бугдай, баг-бакжа) экилйәндиги үчин, оңа шейле ат берлипдир. Бу ере *Ханыбаг* хем дийилйәр.

ХАНБАГЫГУМ [Ха:нба:гыгум] — Эсенгулы районында гум. Оңа якынындакы Ханбагы диен ериң ады дакылыпдыр.

ХАНБЕГ [Ха:нбег] — Эсенгулы районында (Ажыяпда) депе. *Ханбег* — адам ады.

ХАНБЕРКИ [Ха:нберки] — Байрамалы районында депе. Ханың кимдиги белли дэл; түркмен топонимиясында *берк* сөзи «гечмеси кын ер» диен манудадыр.

ХАНГАЛА [Ха:нгала:] — Тагта районында гала (икинжи ады *Кепдерхана*). Бу галаны Хыва ханы Мухаммет Рахымың ады билен багланышдырярлар.

ХАНГЕЛДИ [Ха:нгелди] — Дарганата районында (Гарагумда) «Гызылбайдак» колхозының зоотехниги Хангелдиниң газдыран гуюсы.

ХАНГЕЧЕН [Ха:нгечен] — Марыдакы Говшутханганалың өңки ады. Хыва ханы Мэдемин 12 йыллап түркменлер билен уршаны үчин, галаны Хангечен дийип атландырярлар (*Лессар*, 46 сах.).

ХАНГУЙЫ [Ха:нгуйы] — Меркези Гарагумда 1812—1813-нжи йылда Хыва ханы Мухаммет Рахым тарапындан газдырылан гуйы, гыр (МИТТ, II, 384 сах.); Дарганата районында (Гарагумда) Жүнейит ханың душлегханасы, гуйы; Тагтабазар районында дере, Абдыкерим ханың газдыран гуюсы.

ХАНГЫРЫ [Ха:нгыры] — Сарагт районында гыр. Гечен асырың ахырында шол гырың үстүнде аласакал тирели марылы хан той эдипдир.

ХАНГӘДИК [Ха:нгэ:дик] — Дарганата районында (Лебапда) гэдикли гыр. Адың йүзе чыкыш себәби белли дэл.

ХАНДЕПЕ — **1.** Байрамалы районында (Ялкымда) Хан акга диен адамың отуран депеси; Сарагт районында (Кичиагада) Меңли ханың отуран депеси. **2.** Таттабазар районында белент депе, өвлүйә. *Хан* — тире ады. **3.** Сакар районында (Көларыкда) депе; Чаршаңңы районында (Гарлыкда) гала. Бу атларың йүзе чыкыш тарыхы белли дэл.

ХАНДОВЛАТБЕЙИК [Ха:ндовлатбейик] — Красноводск районында (Сөйлүде) эгин болуп дуран белент ер. *Хандовлат* — адам ады.

ХАНДҮШЕР [Ха:ндүшер] — Калинин районында (Бирлешикде) ер ады. Гылычбай каналы газыланда, Хыва ханы шол ерде көп дүшләпдир.

ХАНЁЛЫ [Ха:нё:лы] — Бэхерден районында (Келетеде) үстүнден ёл гечйэн даг; Йыланлы районында (Дуежиде) Хыва ханларының көп гатнан ёлы.

ХАНКӘРИЗ [Ха:нкэ:риз] — Бэхерден районында (Келетеде) оба, кэриз. Кэриз Нурберди хана ве онуң оглы Магтымгулы хана дегишли экен.

ХАНЛЫДЕПЕ [Ха:нлыдепе] — Машат-Мисирянда бизиң эрамызың башларында яшан обаның галындысы (*Е. Атагарриев.* Ачык мейдандакы музей. Ашгабат, 1977, 5 сах.).

ХАНОБА [Ха:но:ба] — Байрамалы районында Гүлжемал ханың ве оглы Юсуп ханың яшан обасы (хэзирки ады *Ленин*); Мары районында (Мүлкүчуругда) Ораз яглының яшан обасы.

ХАНОЮК [Ха:но:юк] — Меркези Гарагумда Хыва ханларының бириниң буйругы боюнча эдилен белликли («оюклы») гум. *Оюк* сөзи барада середиң: Д а ш о ю к.

ХАНТАМА [Ха:нтама:] — Ашгабат районында (Гарагумда) оба, гуйы. Адың йүзе чыкыш себәби белли дэл.

ХАНТИРСЕК [Ха:нтирсек] — *сер.* **Тирсек.**

ХАНХОВУЗ [Ха:нховуз] — Теҗен районында посёлок, гадымы шэхер (парс дилинде онуң ады *Хауз-и-Хан,* рус дилинде болса *Хауз-Хан*). Бу ат «ханың ховзы» диен манудадыр, чүнки өң шу ерде бишен керпичден салнан улы ховуз ве гадымы биналарың галындылары бар экен. Ховза дүрли ханлар эелик эдипдир, меселем, гечен асырда ол Говшут хана, соңра сарагтлы Теке хана дегишли болупдыр. Гечен асырың ахырларында ховзуң дашлары алнып, гуйы үчин пейдаланылыпдыр. Хас өң бу ерде Сарагт — Мары кервен ёлуның угрундакы үчүнжи улы станция болан Тильситана шэхери ерлешйэн экен, ол VI—VII асырлардан тэ XV—XVI асырлара ченли гүлләп өсен шэхер болупдыр (*Адыков.* Станции, 219—220 сах.). Бу ериң хэзирки ады XVI асырдан бэри беллидир. Ханховуз (Хауз-и-Хан) диен гала Гушгы этрапларында-да болупдыр. Исгендер Мунши 1607-нжи йылың вакаларыны беян эденде, Хырат ёлуның угрунда Абдылла хан (XVI асыр) тарапындан салнан ховзы ве онуң ады дакылан галаны ятлап гечйәр (*В. В. Бартольд.* Соч., т. 3. М., 1965, 153 сах.).

ХАНХОВУЗ КАНАЛЫ — Ханховуз сув ховданындан Теҗен дерясына ченли узалып гидйән улы канал (50 *км*).

ХАНХОВУЗ СУВ ХОВДАНЫ — Гарагум каналының икинжи нобатында (Ханховузда) улы сув ховданы (гөврүми 875 миллион кубометр).

ХАНЪЕЛБЕРДИ [Ха:нъелберди] — Йыланлы районында (Арапда) оба. *Ханъелберди* — тире ады.

ХАНЯЙЛАГ [Ха:ня:йлаг] — Бэхерден дагында (Бөрмеде) депе, өри мейданы. Ханың кимдиги белли дэл.

ХАНЯП [Ха:ня:п] — Дарганата, Йыланлы, Калинин, Көнеүргенч районларында Хыва ханлары тарапындан газдырылан яплар; Октябрь районында (Ленинградда) шол ябың ады дакылан оба; Түркменгала районында Гүлжемал хана ве онуң оглы Юсуп хана дегишли болан яп; Ёлөтен районында ханлык ерлере (патышаның мүлк ерине) сув берен улы яп; Кака, Сарагт, Тагтабазар районларында нәбелли ханлар тарапындан газдырылан яплар. Хэзир бу япларың аглабасына Советяп диен тэзе ат дакылды.

ХАНЯПБОЙЫ [Ха:ня:пбойы] — Көнеүргенч районында Ханябың боюнда ерлешен обаларың тутуш ады.

ХАНЯТАН [Ха:нятан] — Көнеүргенч районында оба; Гаррыгала районында дере, чешме. Хыва ханы

Хожаилиден гелйәркә, обада дүшләп гечендиги үчин; дере хем патыша генералы Дөвлетшиниң резиденциясы боланы үчин, олара шейле ат берлипдир. Ханятан диен шорлук Гызыларбат районында (Гарагумда) хем бар.

ХАПЫЗ [Ха:пы:з] — Мары районында (Гарагумда) гуйы. *Хапыз* — адам ады.

ХАР — *сер.* **Харбала.**

ХАРАБАГУДУК [Хара:багудук] — Мары районында (Пенди чөлүнде) гуйы («харабалы гуйы»).

ХАРАБАКӨШК [Хара:бакөшк] — Байрамалы районында улы гала, хараба болуп ятан гадымы көшк (хэзирки ады *Дүечөкен*). Тараплары 50×11 метр болан бу гала христиан ыбадатханасының галындысы хасап эдилйәр (ТАЯ, 53 сах.; «ТЯ», 1968, № 2).

ХАРАЗЛЫ — Байрамалы районында (Азатда) оба; Мары районында (Пенди чөлүнде) гуйы. Өң шу ерлерде хараз болупдыр.

ХАРАМКӨШК [Хара:мкөшк] — Байрамалы районында (көне Марыда) көшк, гала. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ХАРБАЛА [Харба:ла:] — Чәрҗев районында (Октябрда) оба, арык (оба *Хар* хем дийилйәр). *Хар* — тире ады; *бала* — «ёкаркы (арык)» диймекдир.

ХАРГОҢУР — Мары районында (Пешаналыда) оба (бу оба *Беглигаргурама* я-да *Харлар* хем дийилйәр). (*Бегли, гурама* хем-де) *хар* ве *гоңур* — тире атлары.

ХАРҖАГАЗ — Киров районында (Чапаевде) оба. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ХАРМАНҖЫК — Октябрь районында (Налачбаба гырының үстүнде) чәч болуп дуран харманы ядa салян депе.

ХАРМАНОЙ [Харманo:й] — Түркменгала районында (Йылдызда) ер ады («харманлы ой»). Оңа *Янанхарман* хем дийилйәр, чүнки дөвек дөвленде, харманы от аляр.

ХАРМЕРКИТ — Чәрҗев районында (Амыдеряда) оба. *Хар* ве *меркит* — тире атлары.

ХАРОЛУМ — Гызылетрек районында (Шарлавукда) Сумбарың олумы. *Хар* — тире ады.

ХАРПАЯН [Харпа:я:н] — Чәрҗев районында (Октябрда) хар тиреси тарапындан газылан арык ве онуң ады дакылан оба. *Паян* — «ашакы» диймекдир, чүнки бу арык Харбаладан ашакда (гүнбатарда) ерлешйәр.

ХАРПЕСЕҢ — Гөкдепе районында дагың дик гаялы дереси ве оңа инилйән гүзер, олум. Бу ат «хар тиресиниң эден пес (песең) ери, инелгеси» диен маныда болса герек.

ХАРРАТ [Харра:т] — Дарганата районында (Хожалыкда) токай. *Харрат* — «агач уссасы» диймекдир. Шу токайың этегинде Харрат баба диен агач уссасы яшапдыр ве экин экипдир.

ХАРСАҢЛЫ — Байрамалы районында оба. Гадыряпдан гөчүп гелен илат илкинжи гезек харсаң-харсаң кесек болуп ятан ерде орнашандыгы үчин, оба шу ат галыпдыр.

ХАРЧИНҢАН [Харчиңңа:н] — Кака районында (Хываабатда) чешмәниң ады дакылан оба. Бу ат «леңңечли» диен маныда болса герек, чүнки парс дилинде *харчең* (*харчәнг*) — «леңңеч» диймекдир (*Миллер*, 190 сах.), чешмәниң сувунда леңңеч көп. Магтымгулының гошгуларында-да *харчең* сөзи «леңңеч» манысында уланылыпдыр: *Товшан деря болмаз, шор сува — харчең* («Ярашмаз»).

ХАРЫН [Ха:рын] — Гарабекевүл, Гарагум ве Түркменгала районларында (Гурайышда, Ленинде ве Дайханда) обалар, яплар. *Харын* — тире ады.

ХАРЫНАҖЫ [Ха:рына:җы] — Байрамалы районында (Гарагумда) харын тиресиниң газан ажы сувлы гуюсы.

ХАРЫНАРЫК [Ха:рына:рык] — Гарабекевүл районында (Ламмада) харын тиресиниң газан арыгы.

ХАС [Ха:с] — Гызыларбат районында (Завда) чешме, кәриз, өң оба. Адың манысы белли дәл. *«Гума*

гачсаң, Васа гач, кенте гачсаң, Хаса». диен накыл хем бар.

ХАСАН — Красноводск районында оба, гуйы. Середиң: Гасын.

ХАСАР — 1. Кака районында оба (оңа *Тәзе Хасар* хем дийилйәр). *Хасар* — тире ады. Бу тирәниң адыны «гала», «галалы» манысындакы *хасар* диен арап сөзи билен багланышдырярлар (*Г. Сапарова*. Диалект хасарли туркменского языка. Канд. дис. [Рукопись], 6—7 сах.). 2. Гызыларбат районында даг, чешме, говак. Бу ат «гала» манысындакы *хасар* сөзи билен багланышыклы болса герек.

ХАСАРДАГ [Хасарда:г] — Гаррыгала районында даг. *Хасар* — эхтимал, «гала», «галалы даг». Ерли яшулулар бу ады «Юсуп — Ахмет» дессанындакы *Асхар* диен дагың адының үйтгән гөрнүши хасап эдйәрлер ве дессандакы вакаларың хем шу ерде болуп гечендигини гүррүң берйәрлер. Дагың адына Магтымгулының дөредижилигинде хем душ гелйәрис: *Хасар дагы бейик болар, Үсти долы кейик болар* («Хасар дагы»).

ХАСАРЛЫ — Киров районында (Гарагумда) гуйы. *Хасарлы* — «галалы» диймекдир. Бу адың хасарлы тиреси билен багланышыклы болмагы-да мүмкиндир.

ХАСАСҮЙРӘН [Хаса:сүйрә:н] — Меркези Гарагумда гадымы ёл, улы шорлук. Бу ат дини роваят эсасында дөрәпдир («пыгамбериң хасасыны сүйрәп гечен ери»).

ХАТАБАРЫК [Хатаба:рык] — Чаршаңңы районында (Дашрабатда) арык. *Хатап* — тире ады.

ХАТАМ [Ха:там] — Дарганата районында (Гарагумда) гуйы. *Хатам* — адам ады.

ХАТАП — Керки ве Чаршаңңы районларында обалар (Чаршаңңыдакы оба *Гөкдонлы Хатап* хем дийилйәр). *Хатап* — овнук түркмен тайпасы. Амыдеря бойларына гөчүп гелйән вагтларында бу тайпаның яшулусының аялы дүйәниң үстүнде чага догуряр. Саг кенарда орун алан бу тайпаны ерли илат *хатаплы, хатап* дийип атландыряр (*Винников*, 86 сах.). Деңешдириң: Гарагалпагыстанда *Хатап* атлы улы канал, Эйранда болса ики саны *Хатап* обасы бар (Ферхенг, 176 сах.).

ХАТАПЛЫГЫР — Мары областында (Гарагумда) гөрнүшине гөрә ат алан гыр.

ХАТАПМУКРЫ — Керки районында Хатап ве Мукры обаларына барян арык.

ХАТАРДАШ [Хатарда:ш] — Тагта районында (Меркези Гарагумда) гыр, ёлайырт. Гырың йүзүне ёл гөркезижи дашлар — ориентирлер гойлландыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ХАТАРДӨҢ — Чаршаңңы районында (Хатапда) дагың хатара депеси (*дөң* — «депе»).

ХАТАРЕРИК — Хожамбаз районында (Сурхуда) гырасында эрик агачлары болан арык.

ХАТАРКӨПРИ — Тагта районында ер ады. Якын аралыкда 8 саны көприниң бардыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ХАТАРЛӘХЕҢЛЕР — Кака районында (Душак — Мәне аралыкда) хатара депели ер (*ләхең* — бу ерде «улы депе» манысындадыр).

ХАТАРТАМ [Хатарта:м] — Тагта районында (Темечде) хатар тамы болан оба.

ХАТЛЫДАШ [Хатлыда:ш] — Газанжык районында (Обойда) дере, дерәниң агзы. Шол ерде йүзүне тәзе ве көне хатлар язылан улы даш бар.

ХАТЫНАГА [Ха:тына:га] — Гаррыгала районында (Көнекесирде) чешме, дере. *Хатын* — «аял». Шол дерeде бай аялың отурандыгы («агалык эдендиги») үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ХАЧҖА — Гаррыгала районында хачжа болуп (ики айрылып) дуран даг.

ХАШЫМЛАР [Ха:шымлар] — Түркменгала районында (Дайханда) оба. *Хашым* — тире ады.

ХАШЫМОЮК [Ха:шымо:юк] — Чаршаңңы районында (Көйтендагда) говак. Эхтимал, «хашамлы говак», чүнки онуң ичинде хек, сталактит ве сталагмит дашларындан хем-де бей-

леки минераллардан эмеле гелен тебигы, тәсин формалы сүтүнлер, дашлар бар. Шонуң үчин хем 1966-нжы йылда бу говак тебигы музей — горугхана дийлип ыглан эдилди. Ерли яшулулар *Хашым* сөзүни адам ады хасап эдйәрлер.

ХАШЫРДЫҠ — Векилбазар ве Мары районларында (2-нжи Гөкжеде ве Акыбайда) обалар. *Хашырдык* — тире ады.

ХАЯТЛЫ [Ха:ятлы] — Гаррыгала районында (Геркезде) үстүнде хаят салнан даг; Байрамалы районында (Гарагумда) дашына хаят айланан как.

ХЕДРЕЛИ — Халач районында (Гарагумда) гуйы, сардаба. *Хедре* сөзүниң манысы белли дәл.

ХЕЖЖЕЛИ — Гарагумда бирнәче гуйы, өри мейданы. *Хежже* я-да *гежже* (эдеби дилде *геж*) — «ерден газылып алынян дуза меңзеш дигир-дигир топрак, көл хеки» (ТДС, 159 сах.). Деңешдириң: Гежли, Гажа.

ХЕЖЖЕЛИОЙ [Хежжелиө:й] — Ленин районында (Тәзедурмушда) 300 *га* мейданы тутуп ятан көл (оңа хәзир *«Большевигиң»* көли дийилйәр, чүнки ол Қ. Маркс адындакы колхозың «Большевик» участогында ерлешйәр). *Хежже* — «геж». Газакябың артык сувы оя акдырылмаздан өң, шу ерде геж көп экен. Хәзир көлде колхозың гушчулык фермасы ерлешйәр.

ХЕЗРЕТАҚСАР — Чаршаңңы районында (Көйтендагда) даг, Түркменистаның гүндогарындакы иң четки нокат. Адың манысы белли дәл. А. Лавров бу гарлы дагың адыны «җенап ак сер» («ак башлы җенап даг») дийип дүшүндирйәр (*А. Лавров*. Түркменистаның четки нокатлары. — «Яш коммунист»», 12.5.1970).

ХЕЗИЛЧЕШМЕ — Гаррыгала районында (Көнекесирде) сапалы («хезил») дере, чешме.

ХЕЙРАНБАЙ [Хейра:нба:й] — Гарагум каналының икинжи нобатының угрунда гуйы, өри. *Хейранбай* — гуйыны газдыран адамың ады.

ХЕҚГЕАСЫЛДЫ — Чаршаңңы районында (Хожейпилде) яйла. *Хекге* — «алахекек». Дүрли йыртыжы гушлары горкузмак үчин, яйланың хер еринде гуш асып гойян экенлер.

ХЕҚИМАРЫҚ [Хеки:ма:рык] — Хожамбаз районында (Оламда) арык, өң оба. *Хеким* — тире ады.

ХЕҚИМБЕГИҢ ГАЛАСЫ — Ленин районында гала. *Хеким бег (Хеким Керим)* — Хыва ханының эмелдары, емрелилерден салгыт йыгнан адам (*Җ. Худайбергенов*. Түркмен дилиниң емрели диалекти. Ашгабат, «Ылым», 1977, 119 сах.).

ХЕҚИМҚАҚ [Хеки:мкак] — Хожамбаз районында (Оламда) как, яйла. *Хеким* — тире ады.

ХЕҚИМЪЕР [Хеки:мъер] — Ленин районында өң Хеким Керим диен адамың эелик эден ери. Середиң: Хекимбегиң галасы.

ХЕҚХЕҚ — Дашховуз оазисинде (Көнедеряның угрунда) көл. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ХЕЛЕЙДИҢИ — Гөкдепе районында диң. Гечен асырың ахырларында бир аял улы той берйәр ве ат чапышыгында байрагы шу диңиң янында говшуряр.

ХЕЛЕЙӨЛЕН — Гызыларбат районында (Гарагумда) янында еке мазары болан гуйы, өң оба; Елөтен районында бөлек гум.

ХЕЛЛЕВ — Бәхерден районында даг. Адың манысы белли дәл.

ХЕЛЛЕВЛЕР — Ашгабат районында (Көшүде) оба. *Хеллев* — оба яшулусының ады (агтыклары бар).

ХЕЛЛЕҢ — Дашховуз районында (Җамлыгалада) оба. *Хеллең* — тире ады.

ХЕЛЛЕС — Готурдепе төверегинде гум. Бу адың манысы белли дәл, ерли илат оны «елиң халлас урян ери» дийип дүшүндирйәр.

ХЕЛӘҚИНИҢ ЧИЛИ — Көне Мары шәхериниң дашына айланан чил, гадымы гораныш диварының галындылары. Бизиң эрамыздан өңки 292—261-нжи йылларда Антиох I Сотер тарапындан гурлан бу диварың узынлыгы, Страбоның языышына гөрә, 1500 тирсекдир, ягны 250 (я-да 236) километрдир. Ал-Истахри (X асыр) оны *ар-Рай дивары* дийип атландыряр, түркменлер болса оңа *Хеләкиниң* (Чингизиң оглы Хулагуың) *чили* диййәрлер (*М. Е. Массон*. Маргианская стена Антиоха. — «ТЯ», 1971, № 2).

ХЕМЗЕОЛУМ — Гызылетрек районында (Шарлавукда) Сумбарың олумы. *Хемзе* — адам ады.

ХЕМЗЕШЫХ [Хемзешы:х] — Дашховуз районында (Тәзебазарда) оба. *Хемзе* — әхтимал, шыхлардан бириниң ады.

ХЕҢҢАМ [Хеңңа:м] — Кака районында (Говшутда) тала. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ХЕРЕҚДАГ [Херекда:г] — *сер.* **Эрекдаг.**

ХЕРЕМБӨВҮР — Эсенгулы районында (Экеремде) деңзиң бөвүр болуп ятан өри, дузлы ер. *Херем* сөзүниң манысы белли дәл.

ХЕРЗЕКИ — Елөтен районында оба. *Херзеки* — тире ады.

ХЕРЗЕҚИЯП [Херзекия:п] — Елөтен районында (Эркисадыкда) херзеки тиресиниң газан ябы.

ХЕРРЕЛИЖЕ — Гумдаг — Эсенгулы аралыгында дикже («херрелип дуран») депе, гуйы, өри мейданы.

ХЕРРИҚ — Гызыларбат районында (Гарагумда) такыр. *Херрик* — тире ады.

ХЕРРИҚГАЛА [Херрикгала:] — Ашгабат районында оба; Сарагт районында археологик әхмиетли орта асыр галасы. Бу атлар аслында Эркгала болмалы.

ХЕРРИКДЕПЕ — Сарагт районында дик («херрелип дуран») депе.

ХЕСЕЛЛИ — Гаррыгала районында (Чендирде) ябаны бал арылары, баг-бакҗасы көп болан дере, чешме. *Хесел (асал)* — «бал» диймекдир.

ХЕСЕНАЛТМЫШ — Керки районында (Гарагумда) гуйы. *Хесен (Хасанов)* — гуйыны газдыран зоотехникиң фамилиясы; *алтмыш* (гулач) — гуйының чуңлугы (хакыкатда 170 метр).

ХЕСЕНТАТ — Дәнев районында (Гөйнүкде) оба. *Хесен* — сарай салып, чайхана ачан арап тирели адамың ады.

ХЕТДЕҚГЫР — Сарагт районында гыр. *Хетдек* — әхтимал, адам ады.

ХЕШДЕҚ — Гөкдепе районында (Гарагумда) гуйы. *Хешдек* — тире я-да адам ады.

ХЕШДЕҚЛЕР — Йыланлы районында (Тәзечитирде) оба. *Хешдек* — тире ады.

ХЕШИВИН — Фарап районында (Акрабатда) токай. Адың манысы белли дәл.

ХИНДИ — 1. Керки районында (Гарагумда) гуйы, гыр. Гуйыны 1905-нжи йылда Бабаназар хинди газдыряр (*хинди* — бу ерде «гысганч» манысындадыр). 2. Чаршаңңы районында (Көйтенде) депе. Шол ерде Хиндистандан гелен ики адам (Халмырат ве Нурмырат) отурыпдыр.

ХИНДИВАР [Хиндива:р] — Ашгабат районында (Багырда) даг, дере, дерәниң агзы. *Вар* сөзи «агыз» диен маныда болса герек, эмма бу адың йүзе чыкыш себәби белли дәл. Ол гечен асырың башларында-да душ гелйәр (МИТТ, II, 405 сах.). Деңешдириң: Пенживар.

ХИНДИҚҮШ — Түркменгала районында посёлок, сув ховданы, Мургап дерясында бент, Руссияда 1895—1910-нжы йылларда гурлан илкинжи сув электрик станцияларының бири. *Хинди* — халк ады; *куш* — парсларың *коштән* («өлдүрмек») ишлигинден болуп, бу ат «хиндиниң өлен (я-да өлдүрилен) ери» диен маныдадыр (*Маллицкий,* 285 сах.). С. Н. Панде Хиндикүш диен дагың адыны Хинду-каш, ягны «көлли даг» я-да «даглакы деряларың баш алян көли» дийип дүшүндирйәр (*С. Н. Панде*. Гинду-Куш или Гинду-каш? Шу йыгындыда: XXIII Междунар. геогр. конгресс. М., 1976; Тезисы докладов. Междунар. геогр. терминология. М., 1976, 27 сах.). Хиндикүш посёлогына бендиң (онуң икинжи ады *Чаңлыбент*), бенде хем шол төверекдәки ериң ады дакылыпдыр.

ХОВДАН [Ховда:н] — Ашгабат

районында ховданың ады дакылан оба ве улы шоссе ёлы.

ХОВДАНЖЫК [Ховда:нжык] — Бәхерден ве Гызыларбат районларында ховданлы чешмелер, дерелер.

ХОВДАНЛЫЧЫНАР [Ховда:нлычына:р] — Гаррыгала районында (Магтымгалада) дере ве чешме. Дередәки 5—6 дүйп чынарлы ерде ховдан эдилендиги үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ХОВУЗХАН [Ховузха:н] — *сер.* **Ханховуз.**

ХОВУТЛЫЧЕЛГИ — Мары районында (Гарагумда) ер ады, өри. *Челги* — «беллик». Ховут формалы депәниң үстүнде челги гойлупдыр.

ХОЖА — Гәверс, Гарабекевүл ве Гаррыгала районларында обалар. *Хожа* — өвлат хасапланян тирәниң ады. Гарабекевүлдәки обаның хәзирки ады *Большевик;* Гаррыгаладакы обада хәзир гаракел тиреси яшаяр, шонуң үчин оба *Гаракел* хем дийилйәр.

ХОЖААРЫК [Хожаа:рык] — Сакар районында (Көларыкда) оба; Гарабекевүл ве Чәржев районларында өң хожалара дегишли болан арыклар.

ХОЖААХМЕТ — Дарганата районында (Гарагумда) гуйы. *Хожа Ахмет* — әхтимал, адам ады.

ХОЖАБАБА [Хожаба:ба] — Кака районында Душакчая гошулян күкүртли чешме, улы говак. *Хожа* ве *баба* сөзлери «мукаддес» диен маныда болса герек. Середиң: А й р ы б а б а, Х о ж а г а й н а р.

ХОЖАБАЙЮЮК [Хожаба:йо:юк] — Чаршаңңы районында (Гарлыкда) ики саны сувлы чуң ойы (оюгы) болан ер (оңа *Жерениң гоша гөзяшы* хем дийилйәр). *Хожабай* — атлы ав эденде, шу чукура гачып өлен адамың ады.

ХОЖАБЕЙИК — Дарганата районында (Седверде) хожа тирели адамың газдыран гуюсы, белент гум.

ХОЖАБЕРДИХАН [Хожаберди-х:ан] — Байрамалы районында (Ялкымда) оба. *Хожаберди хан* — адам ады.

ХОЖАБУЛАН — Кака районында (Душак — Мәне аралыгында) гадымы отурымлы ер, дере, жар. *Булан* — хайван ады (лось). Бу сөз барада середиң: Б у л а н л ы к.

ХОЖАБҮКРИ — Гөкдепе районында (Гарагумда) гуйы. *Хожа* — әхтимал, гуйыны газдыран бүкри тирели адамың ады.

ХОЖАГАЙНАР [Хожагайна:р] — Чаршаңңы районында (Гарлыкда) күкүртли чешме (оңа *Гайнарбаба* хем дийилйәр). *Хожа* — бу ерде «мукаддес» диен маныдадыр, чүнки ол *ата, баба* сөзлери ялы, өвлүйәлериң, дузлы ерлериң, күкүртли чешмелериң атларында көп душ гелйәр (ол, көпленч, адың өңүнден гошуляр); *гайнар* сөзи болса сувы гайнап чыкян чешмелери аңладяр (*Радлов*, II, 16 сах.).

ХОЖАГАЛА [Хожагала:] — Гарабекевүл, Гаррыгала, Гызыларбат ве Чәржев районларында обалар, галалар; Кака районында гала (өң оба). *Хожа* — тире ады.

ХОЖАГАР — Тагтабазар районында (Галайморда) оба, гуйы. *Гар* сөзүниң манысы белли дәл.

ХОЖАГАРА — Көнеүргенч районында (Пушкинде) оба. *Хожагара* — адам ады.

ХОЖАГАРАВУЛ — Чаршаңңы районында (Хожейпилде) чешме, өвлүйә. *Хожа* сөзи барада середиң: Х о ж а г а й н а р. Бу ат шол чешмәниң угрунда гаравулхананың боландыгы билен багланышыклы дөрәпдир.

ХОЖА ГАРЯГДЫ ГЫШЛАГЫ — Сакар районында (Көларыкда) оба, өвлүйә. *Хожа Гарягды* — адам ады.

ХОЖАГЕЛДИ — Кака районында (Гарагумда) оба, гуйы. *Хожагелди* — адам ады.

ХОЖАГЕЛДИОЛУМ — Гызылетрек районында (Шарлавукда) Хожагелди диен адамың Сумбарың керт кенарыны газып эден гүзери, олумы.

ХОЖАГУЙМА — Газанжык районында хожа дегишли болан гуйма (бу сөз барада середиң: А к ж а г у й м а).

ХОЖАГУЙЫ — Байрамалы ве Гызыларбат районларында (Гарагумда ве Көпетдагда) өң хожалара дегишли болан гуюлар.

ХОЖАГУЛУЯП [Хожагулуя:п] — Түркменгала районында (Кеминеде) 1952-нжи йылда «Комсомол» колхозының башлыгы Хожагулы тарапындан газдырылан яп.

ХОЖАГУЛЫ — Гәверс районында (Гарадамакда) оба, гуйы. *Хожагулы* — адам ады.

ХОЖАГУНДУЗ — Гарабекевүл районында (Калининде) гала, оба, өвлүйә. *Хожа* — «мукаддес» диймекдир; *гундуз* сөзүниң йүзе чыкыш себәби белли дәл, белки, «гундузлы ховуз» (шу ерде сувы эм хасапланян гадымы ховуз бар).

ХОЖАГҮБҮРДЕК — Тагтабазар районында күкүртли чешме. Бу ат сувуң шаглап («гүбүрдәп») ашак эңйәндиги билен багланышыклы дөрән болса герек. *Хожа* сөзи барада середиң: Х о ж а г а й н а р.

ХОЖАГҮРЛҮК — Хожамбаз районында («Амыдеря» совхозында) оба (оңа *Хожагөрлүк* хем дийилйәр). Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл. Ерли илат оны «көллүк» дийип дүшүндирйәр, чүнки шу ердәки жардан сув чыкяр.

ХОЖАДАГ [Хожада:г] — Кака районында (Чәчеде) даг. Өң бу ерде хожалар отуран болмага чемели.

ХОЖАДЕРЕ — Гәверс ве Кака районларында (Манышда ве Чәчеде) өң хожаларың отуран дерелери.

ХОЖАЖУМБАЗ [Хожажумба:з] — Гызылетрек районында Сумбарың олумы, өвлүйә. Онуң ады гечен асырың башында *Хожажанбаз* гөрнүшинде уланылыпдыр (МИТТ, II, 468 сах.). Деңешдириң: Х о ж а м б а з.

ХОЖАИДАТ [Хожаи:да:т] — Гарабекевүл районында гадымы гала. *Идат* сөзүниң манысы белли дәл.

ХОЖАИЛИ [Хожаи:ли] — Сакар районында (Көларыкда) оба («хожаларың или», ягны обасы). Шейле атлы шәхер Гарагалпагыстанда хем бар.

ХОЖАИНЕБЕГ [Хожаи:небег] — Сакар районында оба. *Хожаинебег* — тире ады.

ХОЖАИСАК — Гарабекевүл районында гала (оңа *Сазаклы* хем дийилйәр). *Исак*—әхтимал, адам ады.

ХОЖАЙПӘК — Чаршаңңы районында (Көйтенде) минераллы шор чешме. *Хожа* сөзи барада середиң: Х о ж а г а й н а р; *ипәк* (йүпек?) гарлыкларың бир бөлүминиң адыдыр. Ипәк — гарлыклар хәзир Сурхандеря жүлгесинде яшаярлар, хатда шу ердәки Халкаяр дерясына Хожайпәк хем диййәрлер (*Кармышева*, 80—81 сах.). Ерли илат бу ады «пәк сув», «мукаддес чешме»» дийип дүшүндирйәр.

ХОЖАК — Чаршаңңы районында (Көйтен жүлгесинде) оба. *Хожак* — *Хожагышлаг* диен адың гысгалан гөрнүшидир. Бу сөзи тире ады хасаплаянлар хем бар.

ХОЖАКЕНЕПСИ — Фарап районында төвереги гыр билен гуршалан ойда ерлешйән оба, гала. «Кенеп экилен ер» дийип дүшүндирилйәндигине серетмезден, *кенепси* сөзүниң манысы белли дәл.

ХОЖАКЕШМИР [Хожакешми:р] — Хожамбаз районында оба, гуйы, депе. *Кешмир* сөзүниң манысы белли дәл. Шу ерде хатара үч саны депе бар. Олардан Баш Кешмир, Орта Кешмир Хожамбаз, Аяк Кешмир болса Чаршаңңы районында ерлешйәр.

ХОЖАКСАР — Чаршаңңы районында (Хожейпилде) чешме. Адың манысы белли дәл.

ХОЖАКҮММЕТ — Тагта районында оба, өвлүйә (обаның хәзирки ады *Ягтылык*). *Күммет* — «гүммез» диймекдир. Өвлүйәниң ады оба гечипдир. Өвлүйәдәки гүммез Хожа Ахмет Ясавы үчин салныпдыр дийип гүррүң берйәрлер, эмма ол бу ерде жайланмандыр. Гүммез хәзир йыкылыпдыр.

ХОЖАЛЫ — Октябрь районында (Ленинградда) оба. *Хожа* — тире ады.

ХОЖАЛЫГАРЫК [Хожалыга:-рык] — Сакар районында (Гарамахмытда) өң хожалара дегишли болан арык ве онуң ады дакылан оба.

ХОЖАЛЫК — Дарганата районында оба. Бу ат «хожа тиресиниң көп ери», «хожаларың обасы» диен манысындадыр. Өң шу ердәки «Түркменистан» колхозында яшаян хожаларың обасына Хожалык дийилйән

экен, соңра бу ат тутуш оба совете гечипдир.

ХОЖАМАҢ [Хожама:н] — Челекенде гум. *Хожам* — адам ады; *аң* — *аңңат* сөзүниң гысгалан гөрнүши. Денещдириң: Кәсимаң.

ХОЖАМАШАТ — Сакар районында (Талханбазарда) оба. Оңа өвлүйәниң ады дакылыпдыр, өвлүйә болса Бухара эмириниң Эйрандан (Машатдан) зор билен гөчүрип гетирен илатына дегишли экен.

ХОЖАМБАЗ [Хожамба:з] — Чәржев областында, Амыдеряның саг кенарында район, посёлок. Шу ерде Хожажеңбазата диен өвлүйә болуп, онуң ады илки оба, соңра района гечипдир. Парс дилинде *жеңбаз* — «урушган» диймекдир. Сингармонизм кадасына лайыклыкда, *жең* сөзүндәки инче *е* ёгын *а* сесине өврүлипдир, *баз* сөзүндәки додак чекимсизи болан *б* сеси өңүндәки *ң(н)* сесини *ассимиллешдирипдир*. Нетижеде, бу топоним шейле фонетик өзгеришлере сезевар болупдыр: *Хожажеңбаз* < *Хожажанбаз* < *Хожжамбаз* < *Хожамбаз*. Ерли илат арасында Хожжамбаз диййәнлер хәзир хем көп. Гечен асырдакы рус карталарында бу ат *Ходжа-Джамбас*, *Ходжа-Джумбус* ялы формаларда душ гелйәр. Хатда ТССР-иң илкинжи административ бөлүнишиклериниң ресми документлеринде хем Хожамбазың ады *Ходжа-Джанбаз* гөрнүшинде язылыпдыр (Административное деление Туркм. ССР. Полторацк, 1926). Шахырларың гошгуларында бу топоним *Хожажанбаз*, *Хожанбаз* гөрнүшлеринде уланылыпдыр. Меселем: *Кесип Хожанбаз, галайы-Хайбары бирле* (*Сейди*). Хожажумбаз атлы өвлүйә Гызылетрек районында хем бар.

ХОЖАМГУЛЫ — **1.** Бәхерден районында (Бөрмеде) чешмели байыр. *Хожамгулы* — тире я-да адам ады. **2.** Ашгабат районында (Меркези Гарагумда) как. *Хожамгулы* — тире ады.

ХОЖАМЕҢЛИДОҢ — Эсенгулы районында депе. *Хожамеңли* — адам ады; *доң* — «депе» (середиң: Гарадоң).

ХОЖАМИРЕСЕН — Чәржев районында (Киштиванда) оба. *Миресен* — әхтимал, хожалардан бириниң ады.

ХОЖАМШҮКҮР — Саргт районында белент депе. *Хожамшукур* — феодал ханың ады.

ХОЖАМЫРАТДЕПЕ [Хожамыра:тдепе] — Сарагт районында археологик әхмиетли орта асыр галасы. *Хожамырат* — адам ады.

ХОЖАНАЗАР — Ёлөтен районында (Гызылйылдызда) оба. *Хожаназар* — тире ады.

ХОЖАНАЯП [Хожаная:п] — Мары районында (Пешаналыда) яп. *Хожана* — ябың мирабының ады.

ХОЖАНЕПЕС — Гызыларбат районында (Гарагумда) көне отурымлы ер, гуйы. *Хожанепес* — адам ады.

ХОЖАНЫЯЗТУТУЛАН [Хожаныя:зтутулан] — Гаррыгала районында (Дайнада) дере. *Хожаныяз* — адам ады.

ХОЖАОЙ [Хожао:й] — Октябрь районында (Медениетде) оба; Көнеүргенч районында (Октябрда ве Советяпда) өң хожаларың яшан ери, өй.

ХОЖАСАЛАР [Хожаса:ла:р] — Чаршаңңы посёлогының орнунуң өңки ады. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ХОЖАСУВ — Красноводск районында (Гарабогазың гүнорта кенарында) көп чешмели ер. *Хожа* — бу ерде «мукаддес» манысында болса герек.

ХОЖАСУВЫ — Бәхерден районында (Дештде) өң хожалара дегишли болан чешме.

ХОЖАТАГТА — Гөкдепе районында гиң дүзлүк, Шаназар хожа диен адамың дүме экен ери (оңа *Сарытагта* хем дийилйәр). *Тагта* — «дүзлүк».

ХОЖАТАПМАЗ — Ёлөтен районында (Талхатанбабада) гум, ёлдан сова ерлешйән оба.

ХОЖАТАРНАВ — Чаршаңңы районында (Көйтендагда) чешме. Ерли геплешикде *тарнав* — «тернав» диймекдир. Чешмәниң сувы тернава меңзеш дашың арасындан акяр. *Хожа*

сөзи барада середиң: Хожагайнар.

ХОЖАТУТЛЫ [Хожату:тлы] — Чаршаңңы районында (Хатап гумунда) гуйы. Шу ерде туда меңзеш тәсин агач бар. *Хожа* — «мукаддес».

ХОЖАХАЙРАН [Хожахайра:н] — **1.** Хожамбаз районында ики ерде («Амыдеря» совхозында ве Кировда) отурымлы ер, оба; Чаршаңңы районында (Дашрабатда) үстүнден дөрт тарапа ёл гидйән улы гыр. Яшулулар хожахайраны олам тиреси хасап эдйәрлер. **2.** Хожамбаз районында (Гултакда) өвлүйә (Хожахайраната). Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ХОЖАХАНОЙ [Хожаха:но:й] — Түркменгала районында (Дайханда) гиң мейдан. *Хожахан* — шу ерде экин экен адамың ады.

ХОЖАЧАЙЫ [Хожача:йы] — Байрамалы районында (Равнинада) гуйы. Бу ат «хожаларың бол сувлы гуюсы» диен маныдадыр.

ХОЖАШҮЛЛҮК — Чаршаңңы районында (Көйтендагда) сүлүги көп болан чешме. Ерли геплешикде *шүллүк* — «сүлүк» диймекдир.

ХОЖАЭКЕН — Гаррыгала районында (Чендирде) хозлы дере («хожаның экен хозы»).

ХОЖАЭЛВЕЙ — Чаршаңңы районында (Көйтендагда) чуң сувлы ой, өвлүйә. *Элвей* сөзүниң манысы белли дәл.

ХОЖАӘЛЕМБЕРДАРАТА — Керки районында (Астанабабада) гадымы архитектура ядыгәрлиги, үсти гүммезли өвлүйә. *Әлембердар* — «байдак гөтерижи»; *хожа* ве *ата* — «өвлүйә», «мукаддес». Ерли яшулулар гүммези Алының туг гөтерижиси ал-Мунтасириң мавзолейи хасаплаярлар.

ХОЖАЮСУП — Байрамалы районында (көне Марыда) XVI асырың гөрнүкли архитектура ядыгәрлиги, өвлүйә. Бу ат хемеданлы динпараз Абу-Якуп Юсубың (1048—1140) ады билен багланышыклыдыр.

ХОЖАЯП [Хожая:п] — Мары ве Тагта районларында (Мухадовда ве Ленинде) өң хожалара дегишли ябың ады дакылан обалар; Йыланлы районында (Дүежиде) яп.

ХОЖЕЙПИЛ — Чаршаңңы районында (Көйтенде) оба. Бу адың манысы белли дәл.

ХОЖЕЙРАТ [Хожейра:т] — Чаршаңңы районында (Көйтенде) ер ады. Адың манысы белли дәл.

ХОЗЛУДЕРЕ [Хо:злудере] — Гаррыгала районында (Дайнада) хоз агачлары көп болан дере, чешме.

ХОЗЛЫ [Хо:злы] — Гаррыгала районында (Геркезде) хозлы дере.

ХОЙВАЛЫ — Готурдепе — Челекен аралыкда гумлы гиң мейдан. *Хойва* — от ады.

ХОМАЙ [Хо:май] — Калинин районында (Дышкыда) оба. *Хомай* я-да *ховмай* — тире ады.

ХОМАЙЯП [Хо:майя:п] — Калинин районында Хомай обасына барян яп.

ХОПБУК — Тагтабазар районында (Галаймордa) оба, гуйы. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл (әхтимал, «опан, юмрулан»).

ХОРАЗЪЕР — Ленин районында ер ады. Шу ериң эесиниң хоразы өрән көп болупдыр (*Ж. Худайбергенов*. Түркмен дилиниң емрели диалекти. Ашгабат, «Ылым», 1977, 120 сах.).

ХОРАСАН — Эйраның демиргазык-гүндогарында велаят. Гадым заманларда ве орта асырларда Көпетдагың этегиндәки энчеме районлар шу велаята дегишли экен (*К. Атаев*. Из истории туркменского населения Атека. — «Известия АН ТССР», СОН, 1965, № 6). *Хорасан* — «гүндогар» диймекдир. Ол парсларың *хур* — «гүн» ве *асан* — «чыкар», «догар» сөзлеринден эмеле гелипдир (*Никонов*, 456 сах.). Парс ве Ырак велаятларының гүндогарында ерлешйәндиги үчин, оңа шейле ат берлипдир (Гыясуллугат, 282 сах.).

ХОРАСАНЛЫ — Ёлөтен ве Тагтабазар районларында (Коммунистде ве Чкаловда) обалар. *Хорасанлы* — тире ады.

ХОРАСАНЛЫБЕРК — Ёлөтен районында үстүнден гечмеси кын болан («берк») гум. Ол өң хорасанлы тиресине дегишли экен.

ХОРАЧӨКЕНЛИ — Гаррыгала районында (Гаракелде) ер ады. *Хорачөкен* — мивели өсүмлик (боярышник).

ХОРДУМ — Бәхерден районында (Дурунда) даг. Адың манысы белли дәл. Дага *Мыратгырк* хем дийилйәр. *Мырат* — гырк тирели адамың ады.

ХОРЕЗМ — Гарагалпагыстаны, Өзбегистаның Хорезм ве Түркменистаның Дашховуз областларыны өз ичине алян оазис. Ики мүң йыл чемеси вагтдан бәри *Хуваразмиш, Хваирезм, Хваризм* формаларында уланылып гелйән бу адың «гүнешли ер» (парсча *хур* — «гүн», *зм* — «ер»); «хасыллы ер»; «хвари диен халкың юрды» ялы маны вариантларыны беллейәрлер (БСЭ, т. 46, 325 сах.). Вамбери бу ады «урушган» дийип дүшүндирйәр (*Г. Вамбери.* История Бохары, т. I. Спб., 1873, XX сах.).

ХОРЕЗМБАГ [Хорезмба:г] — Гадымы Үргенч (хәзирки Көнеүргенч) шәхериниң гүнорта-гүнбатар тарапындакы улы беркитме. XIX асырың орталарында Хыва ханы Сейит Мухаммет тарапындан салнан бу беркитмәниң орны XIII—XIV асырларда алтын орда хәкимлериниң дынч алян резиденциясы болуп хызмат эдипдир (БСЭ, т. 46, 327 сах.). Бу ат әхтимал, шол дөвүрлердәки баглар билен багланышыклы болса герек.

ХОРЕЗМИҢ ЕДИ ГУМЫ — *сер.* **Хорезм чөли.**

ХОРЕЗМ ЧӨЛИ — Гарагумуң Хыва тарыхчылары тарапындан уланылан йөргүнли ады. Бу гумуң Габаклыдан демиргазык-гүнбатар тарапына олар *Хорезмиң еди гумы* хем диййәрлер (МИТТ, II, 428 ве 435 сах.). VII—VIII асырларда гумуң бу бөлегини түркүтлер (түрки халкларың гадымы ата-бабалары) *Курдан* дийип ат берипдирлер (*Л. Н. Гумилев.* Древние тюрки. М., 1967, 344 сах.). Ене-де середиң: Г а р а г у м.

ХОРҖУНКӨЛ [Хорҗункө:л] — Чаршаңңы районында (Көйтенде) гоша-гоша («хорҗуна меңзеш») көллер.

ХОШАВ — Кака районында (Мәнеде) дере, җар. Бу ат *хош аб* («якымлы, сүйҗи сув») диен парс сөзлериниден эмеле гелен болса герек.

ХОШАП [Хоша:п] — Хоҗамбаз районында (Гултакда) сүйҗи сувлы гуйы. Парсча *хош аб* — «якымлы, сүйҗи сув» диймекдир.

ХОШГЕЛДИ — Гызыларбат районында (Гарагумда) белент гыр (оңа *Хошгелдибейик* хем дийилйәр). *Хошгелди* — тире ады.

ХОШШУСАРДАБА — Чаршаңңы районында (Хатап гумунда) сардаба (үсти япык ховдан). *Хошшы* — әхтимал, адам ады.

ХӨВЕСЛИ — Мары районында (Мүлкбурказда) тәзе ат дакылан оба.

ХӨҖЕКДЕПЕ — Мургап районында (Говшутбентде) гиң мейдан, депе (онуң өңки ады *Акдепе*). *Хөҗек* — тире ады. Кәбир шивелерде бу сөз «гөле» манысындадыр.

ХӨКМЕТГУЙЫ — Хоҗамбаз районында (Таллымерҗенде) Хөкмет байың газдыран гуюсы.

ХӨКМЕТКАК — Хоҗамбаз районында (Хөкметгуйының якынында) как.

ХӨШШҮКДЕПЕ — Сарагт районында (2-нҗи Гараманда) депе. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ХУДАЙБЕРДИ [Худа:йберди] — Красноводск районында оба, гуйы; Гызыларбат районында (Җанахырда) чешме. *Худайберди* — гуйыны газдыран ве чешмәни ачан адамларың ады.

ХУДАЙБЕРДИЕВ — Ёлөтен районында оба (өңки ады Эркисадык). ТКП МК-ның секретары Язгулы Худайбердиевиң хатырасына оба шу ат дакылды.

ХУДАЙБЕРДИӨЛЕН [Худа:йбердиөлен] — Сарагт — Мары аралыгында гум. Бу ат 1825-нҗи йылда-да бар экен (МИТТ, II, 434 сах.).

ХУДАЙГУЛУСЕҢИР [Худа:йгулысеңир] — Красноводск районында (Дарҗа төверегинде) улы ве узын сеңир (бурун болуп дуран депе). *Худайгулы* — адам ады.

ХУДАЙДАГ [Худа:йда:г] — Небитдаг төверегинде гиң шорлугын ортасында ерлешйән бөлеҗик даг, небитли ер. Дагың шорлукда ерлешендиги ве үстүниң от-чөпсүздиги үчин, яшулулар онуң адыны «худай газап эден даг» дийип дүшүндирйәрлер. Небитдаглы Бегли Чопанов болса бу ерде шахта йыкыланда Худайгулы Ягшымәммедов диен адамың вепат боландыгыны, онуң хатырасына дага хем шейле ат дакыландыгыны гүррүң берди.

ХУМГӨМЕН — Кака районында (Чәчеде) гиң шорлук, өри.

ХУМДАНЛЫ [Хумда:нлы] — Векилбазар районында (Гарагумда) гуйы, белент депе. Әрсары диалектинде күрә *хумдан* дийилйәр. Шу ерде күре болупдыр.

ХУМЛУБЕРК — Мургап районында хум тапылан гум. *Берк* — «үстүнден гечмеги кын гум» диймекдир.

ХУМЛУДЕПЕ — Мары областында (Гарагумда) улы депе.

ХУМЛУЛАР — Гүндогар Гарагумда бирнәче гуйы.

ХУМЛЫ — Гарагумда гуюлар.

ХУНЧА — Гәверс районында (Манышда) үстүне дүме экилйән даг. *Хунча* — «гунча».

ХУРМАНТГӨКҖЕ [Хурмантгө:кҗе] — Гөкдепе районында оба. *Хурмант* — илки гала ады, эмма манысы белли дәл (ерли яшулулар оны Хормат галасы дийип дүшүндирйәрлер); *гөкҗе* — тире ады. 1817-нҗи йылда бу ат *Хирманту* ве *Хирманту чешмеси* гөрнүшлеринде душ гелйәр (МИТТ, II, 389 ве 406 сах.).

ХУРМАХАН [Хурмаха:н] — Хоҗамбаз районында (Беширде) гуйы, гиң ой, гум. *Хурмахан* — әхтимал, адам ады.

ХҮВҮЛИ — Байрамалы районында үстүнде җайың харабалары болан гала; Гарагумда гуюлар ве өри мейданлары.

ХҮҖРЕ — Киров районында (2-нҗи Бабадайханда) ер ады, Хакназар ахуның медресесиниң галындылары.

ХҮҖРЕЛИ — Мары районында (Мухадовда) ер ады, Гаравул молланың медресесиниң галындысы.

ХҮҖРЕЛИК — Ёлөтен районында (Куйбышевде) археологик әхмиетли җай, Моллагөз ахуның улы медресесиниң галындылары.

ХҮҖҮМАТА — Гызылетрек районында өвлүйәниң ады дакылан дере, гуйма.

ХҮЛБИЕК — Чаршаңңы районында (Көйтендагда) сувуның чыкышына гөрә ат алан чешме. Ерли геплешикдәки *хүлбиек* сөзи сес меңзетмеси болуп, «шилдирейән» диен маныдадыр.

ХҮЛЛЕЧӘГЕ [Хүллечә:ге] — Векилбазар районында (Гарагумда) белент гум. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл. Ерли яшулулар *хүлле* сөзүни «гызыл» дийип дүшүндирйәрлер.

ХҮММЕТГУЙЫ — Гарабекевүл районында (Гарагумда) Гурайыш обалы, орденли Хүммет чопаның хорматына ат дакылан гуйы.

ХҮНТҮШ — Бәхерден районында (Дурунда) кәриз, өң оба. Адың манысы белли дәл.

ХҮРХҮРИ — Бәхерден районында (Көпетдагда) шаглавук. Нохур диалектинде *хүрхүри* — сес меңзетмеси болуп, «шаглавук» диен маныны аңладяр.

ХЫВА [Хы:ва] — Хорезм оазисиниң икинҗи ады (хәзир Өзбегистанда шәхер). Адың манысы белли дәл.

ХЫВААБАТ [Хы:ваа:ба:т] — Кака районында оба, чешме (чешмә өң *Чешмейи-Халҗан,* ягны «Халҗаның чешмеси» дийилйән экен). Эйран шасы Недир ша (1688—1747) 1740-нҗы йылда Хыва чозяр ве 4000 саны эйранлы есирлери бошадып, олары шу ере гөчүрип гетирйәр хем-де олар үчин гала салдыряр (*В. В. Бартольд.* Соч.. т. 3. М., 1965, 133 сах.). Бу гала Недир шаның баш резиденциясы болан Келети демиргазыкдан эдилйән чозушлардан горап сакламак үчин салыняр (ТССР тарыхы, т. I, I китап, 470 сах.).

ХЫВАЕЛ [Хы:ваё:л] — Гарагумда Хывадан Кесеаркаҗа гайдян улы ёл.

ХЫВАЛЫОБА [Хы:валыо:ба] — Тельман районында (Гөкчәгеде) оба. Човдурларың бир топары Газакбай ишаның ёлбашчылыгында Хывадан шу ере гөчүп гелипдир.

ХЫВАЧЫОЙ [Хы:вачыо:й] — Кө-

неүргенч районында (Советяпда) оба. *Хывачы* — шу ерде илкинжи гезек юрт тутунан ве шу асырың башларында арадан чыкан Араз хывачының тиресиниң ады; *ой* сөзи барада середиң: А л и л и о й. Ёмутларда, дүежилерде ве бейлеки тайпаларда *хывачы* диен тире бар, ол «хывалы» диен манысындадыр, чүнки ёмут диалектинде ер-юрт атларының ызына гошулян *-чы/-чи* гошулмасы *-лы/-ли* дерегине уланыляр: *челекенли* — *челекенчи, йыланлылы* — *йыланлычы.*

ХЫВАЧЫЯП [Хы:вачыя:п] — Тагта районында яп (середиң: Х ы в а ч ы о й).

ХЫДЫРИЛИ [Хыдыри:ли] — Дәнев, Сакар ве Чәржев районларында бирнәче оба. *Хыдырили* — тире ады. Бу тире XIII—XIV асырларда ёкары Узбойда эмеле гелипдир, ягны Хыдыр (Хызр) Жора диен адамың төверегине илки 4 монгол ве 6 салыр, соңра болса энчеме ач адамлар йыгнаныпдырлар, олара Хыдырың или, Хыдырили дийипдирлер (ТССР тарыхы, I т., I китап, 355—356 сах.).

ХЫДЫЧЕШМЕ — Гаррыгала районында (Дайнада) Хыды Хожамгулыевиң газып чыкаран чешмеси.

ХЫС [Хы:с] — Бәхерден районында (Сүнче — Нохур арады) гуюлы депе, үсти текиз белент даг. Парс дилинде *хыс* — «көл», «чыглы» диймекдир.

ХЫСРАВГАЛА [Хысравгала:] — Қака районында (Мехинлиде) Хысрав шаның (Хысрав I Ануширваның — VI асыр) ады билен багланышдырылян археологик әхмиетли гадымы гала. А. А. Марущенко оны парфянларың гадымы Апаварктика шәхериниң галындысы хасап эдйәр (*А. А. Марущенко.* Хосров-Кала. — Труды Ин.-та ИАиЭ, II. Ашхабад, 1956, 112, 142 сах.; ТАЯ, 44, 52 сах.).

ХЫШШАГУЙЫ — Хожамбаз районында (Таллымерҗенде) гуйы, өри мейданы. *Хышша* — овнук тирәниң ады.

ХЫЯЛЛЫОБА [Хыя:ллыо:ба] — Тельман районында (Өкүзяпда) оба. *Хыяллы* — адам ады.

ХӘНДЕК — Дәнев ве Фарап районларында (Гызылйылдызда ве Гарамышда) обалар. Парс-тәжик диллеринде *хәндек* — «чукур» диймекдир. Үч тарапыны белент гумуң гуршап аландыгы үчин, Фарапдакы оба шейле ат берлипдир. Дәневдәки обаның илаты болса Фарапдакы Хәндекден гөчүп гелипдир. Хәндегиң тире ады болмагы-да мүмкиндир, чүнки Идриси (X асыр) Чу жүлгесинде огуз-хандагларың яшаяндыгыны белләпдир (*Агаджанов,* 74—75 сах.).

ХӘНДЕКЛИКАК — Ханховуз төверегинде хәндеги болан как.

ХӘЧЖЕ — Хожамбаз районында (Бурдалыкда) гыр, гуйы, өри мейданы. *Хәчже* — «хачжа». Гырың ве ёлуң ики айрылян ери хачжа меңзедилйәр.

Ц

ЦЕМЕНТЛИ — Гарагумда гуюлар.

Ч

ЧАВДАН [Чавда:н] — Эсенгулы районында гуйы. Адың манысы белли дәл.

ЧАГАЛА — Красноводск районында (Гарабогаз айлагының гүндогарында) ер ады, өң сульфат алынян промысел. Ерли илатың ве Ставрополь хем-де Астрахань түркменлериниң геплешигинде чарлага *чагала* дийилйәр.

ЧАГАН — **1.** Чаршаңңы районында (Говурдакда) яйла. Ерли геплешикде *чаган* — «гиң яйла» диймекдир. **2.** Гарагумда гуюлар, ер атлары. *Чаган* сөзүниң манысы белли дәл.

ЧАГАНСАРДАБА — Халач районында (Гарагумда) сардаба. *Чаган* сөзүниң манысы белли дәл.

ЧАГАТ — Тельман районында (Тәзегалада) мейданы 10 *га* болан көл; Калинин районында Тельмандакы Чагат көлүнден баш алян зейкеш; Чаршаңңы районында (Хожейпилде) яйла. *Чагат ер* — «экин битмейән чәгесөв, эрбет ер» диен манысындадыр. Даг атларында бу сөз гечмеси кын, дашлы ерлери аңладяр.

ЧАГАТАЙ — Дашховуз районында (Тәзебазарда) оба; Сакар районында арык (ол *Чагатайбала* ве *Чагатайпаяң* диен ики арыга бөлүнйәр). *Чагатай* — Чингиз ханың икинжи оглуның адыдыр. Онуң раятына гелип түркүлешен, Темирлен дөврүнде болса эсасы харбы гүйч хасап эдилен монгол тайпаларына-да *чагатайлар* дийипдирлер (МИТТ, I, 512 сах.). Шол чагатайларың векиллерине Орта Азияның энчеме еринде душ гелмек боляр.

ЧАГАТЛЫДЕРЕ — Гаррыгала районында (Геркезде) дере (середиң: Ч а г а т).

ЧАГАТСАКА — Тельман районында (Тәзегалада) Чагат көлүниң сакасында ерлешйән оба.

ЧАГШЕТЛИ — Тагта районында (Бедиркентде) оба. Адың манысы белли дәл.

ЧАГЫЛ — Красноводск районында (Гызылгаяда) чагыллы улы жарың ики кенарында ерлешйән посёлок; Байрамалы районында (Үчажыда) гуйы, чагыллы ой. Денешдириң: Г и ң ч а г ы л, Г а р а ч а г ы л.

ЧАГЫЛЛЫ — Гарагумда гуюлар, ойлар; Гызыларбат районында даг дереси.

ЧАГЫЛЛЫГЕРИШ — Тагта районында (Гарагумда) улы гериш, гыр. Онуң ады 1816-нжы йылда-да душ гелйәр (МИТТ, II, 396 сах.).

ЧАГЫЛЛЫШОР [Чагыллышо:р] — Гарабогазкөлүң демиргазык кенарында чагыллы шор чөкетлик.

ЧАДЫР [Ча:дыр] — Красноводск районында формасына гөрә ат алан даг; Каспи деңзиниң ярым адасы.

ЧАДЫРДЕПЕ [Ча:дырдепе] — Чаршаңңы районында (Говурдак — Чаршаңңы ёлуның саг тарапында) чадыр формалы улы депе.

ЧАЕК [Ча:ек] — Гөкдепе районында чешме. Парс дилинде *чаек* — «чайжагаз», «чешмежик» диймекдир.

ЧАЙАЖЫ [Ча:йа:жы] — Гүндогар Гарагумда ажы сувлы гуюлар. *Чай (чах)* — «гуйы», «бол сувлы гуйы» я-да «чайың (жарың) угрунда газылан гуйы».

ЧАЙАХМЕТ [Ча:йахмет] — Гарамәтныязың янында гуйы. «Ахмедиң бол сувлы гуюсы» (*Курбанов,* 77 сах.).

ЧАЙБАБА [Ча:йба:ба] — Керки районында (Гарагумда) гуйы. *Баба* — әхтимал, адам ады.

ЧАЙБУРУН [Ча:йбурун] — Красноводск районында (Авазада) деңзиң бурун болуп дуран кенары, акының («чайың») инйән ери.

ЧАЙГУЙЫ [Ча:йгуйы] — Керки районында (Гарагумда) гуйы. Середиң: Ч а й а ж ы.

ЧАЙДАРГАН [Ча:йдарга:н] — Гызылетрек районында дере. *Чай* диен географик термин сув акян я-да бир вагт сув акан улы жары аңладяр (ТДС, 733 сах.). Гуюларың, чешмелериң атларында хем бу сөзе душ гелйәрис (*Чайлы, Марчак, Гендечай*). Шу дередәки сил сувлары акян жарың (акының) бирнәче бөлеге бөлүнйәндиги («даргаяндыгы») үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ЧАЙЛЫ [Ча:йлы] — Гызылетрек районында дере, чешмежик. *Чай* сөзи барада середиң: Ч а й д а р г а н.

ЧАЙНУР [Ча:йну:р] — Тагтабазар районында (Гарагумда) гуйы («Нурының гуюсы»). Середиң: Ч а й а ж ы.

ЧАЙПОТРА [Ча:йпотра] — Тагтабазар районында гуйы. «Потрачының гуюсы». Оны Берди потра (дери, йүң йыгнаян адам) газдыряр.

ЧАЙЫ [Ча:йы] — Гарабекевүл районында (Ламмада) оба. *Чайы* — тире ады.

ЧАЙЫАРЫК [Ча:йыа:рык] — Га-

рабекевүл районында Чайы обасына барян арык.

ЧАЙЫРЛЫ — Гарагумда каклар, такырлар, гуюлар.

ЧАЙЫРЛЫДӨРДҮЛ [Чайырлыдө:рдүл] — Красноводск районында (Әрсарыбаба дагының демиргазык-гүндогарында) үстүнде чайыр гөгерйән дөрдүл гыр.

ЧАКАНГАЛА [Чакангала:] — Гаррыгала районында (Чендир жүлгесинде) гала. *Чакан* — адам ады (шу ерде *Чаканың туды, Чаканың өлен ери* диен ерлер хем бар).

ЧАҚМАГАШУВ [Чакмага:шув] — Чаршаңңы районында (Хатап дагында) чакмак дашларына бай ер. *Ашув* — «ашмак» сөзүнден болуп, дагың үстүнден гидйән ёлы аңладяр. Деңешдириң: Агашув.

ЧАҚМАГЫБАҚ — Қалинин районында (Бирлешикде) оба. *Чакмак* ве *ыбак (ыбык)* — тире атлары.

ЧАҚМАҚ — Қалинин ве Саят районларында (Бирлешикде ве Човдурда) обалар; Гарабекевүл районында (Ламмада) өң оба, хәзир арык. *Чакмак* — тире ады.

ЧАҚМАҚДАШБЕЙИҚ [Чакмакда:шбейик]—Гәверс районында (Әнсвиң янында) улы гум депеси. Чакмак ве бейлеки дашларың көп тапыляндыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир. Археологлар бу депәниң ашагында даш асыры дөврүнде улы посёлогың ерлешендигини анықладылар (*Сарианиди*, 15 сах.).

ЧАҚМАҚЛЫ — Ашгабадың 30 *км* демиргазык-гүнбатарында ер ады (Чакмакдашбейик шу ерде ерлешйәр); Сарагт районында гуйы.

ЧАҚМАҚЛЫЧӨҢҢЕ—Сарагт районында дагың чакмак дашларына бай ери. *Чөңңе* — дагың дик депеси.

ЧАҚЫР — Керки районында (Астанабабада ве Чекирде) обалар. *Чакыр* — тире ады. *Чакыр* я-да *чекир* (арапча *шакир*) термини VII—VIII асырларда хем уланылыпдыр ве ол профессионал әсгерлери, урушужы дружинниклери аңладыпдыр (*А. М. Мандельштам*. К вопросу о значении термине «чакир». — «Известия АН Тадж.ССР», отд. обществ. наук, вып. 5, 1954, 107 сах.; *В. В. Бартольд*. К истории культурной жизни Туркестана. Л., 1927, 36—37 сах.). Бизиң ата-бабаларымыз болан огузларың йөрите чекирлери болупдыр, ерли хан-беглериң, хатда улурак дайханларың хем чекирлери болуп, оларың көмеги билен хызматкәрлер табынлыкда сакланыпдыр (История Узб. ССР, т. 1, кн. 1. Ташкент, 1955, 118 сах.). Эмма әрсарыларың чакыр ве чекир диен гарындаш тирелериниң гадымы дружинник — чакырлар билен нәхили арабагланышыгының боландыгы барада элимизде маглумат ёк. Шу чакырларың обаларыны тапавутландырмак үчин, оларың бир обасына өң Чогупчыкарчакыр дийилйән экен (оңа сувы токуртгадан ёкары атылып, чогуп чыкян арыгың ады дакылыпдыр), бейлеки обасына болса Эгриличакыр дийлипдир (*эгри* — тире ады).

ЧАҚЫШ — Дашховуз районында (Қетлиде) оба. *Чакыш* — гум өсүмлигиниң ады.

ЧАҚЫШАРЫҚ [Чакыша:рык] — Чаршаңңы районында (Хатапда) чакышы көп ерден газылан арык.

ЧАҚЫШЛЫ — Гарагумда ве Саңдыклы чөлүнде гуюлар, өри мейданлары.

ЧАЛБАРЧЕҚИРБАЙ [Чалбарчекирба:й] — Тельман районында (Томмакяпда) оба. *Чалбар* ве *чекирбай* — тире атлары.

ЧАЛБЕЙИҚ [Ча:лбейик] — Гызыларбат районында (Гарагумда) чал белентлик.

ЧАЛБУРУН [Ча:лбурун] — Красноводск районында (Яңыжада) бурун болуп дуран чал депе.

ЧАЛГЫ — Гөкдепе районында (Чүлүде) сапалы, ер, пионерлагерь. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл («чалгы дашлы ер?»).

ЧАЛГЫР [Ча:лгыр] — Эсенгулы районында чал гыр.

ЧАЛДАГ [Ча:лда:г] — Бәхерден ве Газанжык районларында реңкине гөрә ат алан даглар.

ЧАЛЖА [Ча:лжа] — Меркези Гарагумда чал депе.

ЧАЛОЙ [Ча:ло:й] — Газанжык,

Гызыларбат, Красноводск районларында (Көпетдагда ве Гарагумда) энчеме чал ойлар.

ЧАЛОЮҚ [Ча:ло:юк] — Эсенгулы районында оба (ерли илатың уланышы *Ча:луйук*). Обаның гапдалында чал реңкли овнук дашлара бай болан ики саны депе бар (Улы ве Кичи Чалоюк). Шоларың биринде ичине дүе гирип билйән улы говак («оюк») боландыгы үчин, илки депелере, соңра оба шу ат берлипдир. Говак соңра юмрулыпдыр.

ЧАЛПАВ — Гөкдепе районында гиң мейдан. *Чалпав* — сув йыгнаныл, батга болуп ятан ер (ТДС, 737 сах.).

ЧАЛСУВ [Ча:лсув] — Газанжык районында сувы минераллы чешме; Гызыларбат районында Чалдагың ичинден акян чешме.

ЧАЛТЖА—Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере. Ягыш яган дессине чалт сув йыгнанияндыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ЧАЛТУТ [Ча:лту:т] — Сакар районында оба, арык. *Чалтут* — гара туданалы тудуң гөрнүши. Арыгың Гарамахмыт каналындан айрылян еринде улы чал тудуң боландыгы үчин, илки арыга, соңра шу ерде салнан гала ве оба шу ат берлипдир. Хыва ханы Рахымгулы 1842-нжи йылда Чалтут галасыны ичиндәки илаты билен бирликде отлапдыр (МИТТ, II, 487 сах.). Молланепес бу ады *Чартут* («дөрт тут») гөрнүшинде хем уланыпдыр: *Чахарҗуй, Чартут, Көпекли, Хожаили, Дуеҗи* («Әлемге гелгей, гелмегей»).

ЧАЛХОВУЗ [Ча:лховуз] — Красноводск районында чал реңкли ой, ховдан.

ЧАЛЧУЛБА [Ча:лчулба] — Ашгабат районында (Күкүрт заводында) чал дашлы чулба, депе.

ЧАЛЧЫҚЛЫ — Бәхерден районында (Нохурда) дере, чешме. *Чалчык* сөзүниң манысы белли дәл.

ЧАЛШАҚ — Меркези Гарагумда гуйы. *Чалшак* — бир адамың лакамы я-да тире ады. Кәбир диалектлерде (меселем, әрсары) бу сөз йөрәнде аягы бири-бирине дегйән, сүртенип гечйән малы я-да адамы аңладяр.

ЧАЛЫМЕРГЕН — Октябрь районында гуйы. *Чалы мерген* — чопаның ады.

ЧАЛЫШ — 1. Хожамбаз районында (Кировда) оба. *Чалыш* — тире ады. 2. Ашгабат районында (Меркези Гарагумда) гуйы (хәзир бу ерде 2,5 *млн. м*^{3} сув сыгар ялы Бокурдак сув ховданы ве онуң ишгәрлери үчин посёлок гуруляр). *Чалыш* — әхтимал, тире ады.

ЧАЛЫШАРЫҚ [Чалыша:рык] — Гарабекевүл районында (Гурайышда) чалыш тиресиниң газан арыгы.

ЧАЛЫШЖЕҢҢЕЛ — Хожамбаз районында (Сурхуда) өң чалыш тиресиниң яшан жеңңели.

ЧАМЛЫ — Гәверс районында (Манышда) өсүмлиге бай чешме, говы өри. *Чам* — әхтимал, өсүмлик ады. В. В. Радлов бу сөзи «сосна», «ёлка» дийип дүшүндирйәр (*Радлов*, III, 1936 сах.).

ЧАМЫРДЕПИЗ—Гарагумда шорлук, депиз. *Чамыр* — «батга» диймекдир (*Радлов*, III, 1939 сах.).

ЧАМЫРЛЫ — Бәхерден районында (Гарагумда) гиң ой. *Чамырлы* — «батгалы».

ЧАНАҚ [Ча:нак] — Бәхерден районында) (Арчманда) сув йыгнанян чанак формалы чукуры (күпи) болан дере, чешме; Гарабогазкөлүң гүнорта-гүндогар кенарында күпли ер.

ЧАНАҚГАШ [Ча:накга:ш] — Тагтабазар районында сув чыкян ериниң формасына гөрә ат алан ой, гуйы. Ол Гаш диен дерәниң ичинде ерлешйәр.

ЧАНАҚЧЫ [Ча:накчы] — Чаршаңңы районында (Хатапда) оба, арык. *Чанакчы* — тире ады. Г. И. Қарпов тирәниң адыны «агач аякгап» (деревянные лапти) дийип дүшүндирйәр (*Карпов*. Родословная, 69 сах.), эмма бу нәдогрудыр, чүнки бу тирәниң векиллери өң чанак, окара ясамак билен мешгул болупдырлар.

ЧАНДЫБИЛ [Чандыби:л] — Керки районында (Гувакда) гала ве онуң төверeклери; Сарагт районында ер ады (икинжи ады *Кечҗеакан*). Ерли илат бу ерлери Гөроглының Чандыбили хасаплаяр.

ЧАНДЫР — Дәнев, Дашховуз,

Сакар, Фарап ве Йыланлы районларында обалар. *Чандыр* — тире ады. Кәбир геплешиклерде бу сөз «чее», чандыр диалектинде болса «ёрка» (эт) манысында уланыляр. Ерли яшулулар бу тирәни гөкленлер билен гарындаш хасап эдйәрлер ве онуң Гаррыгала районындакы Чандыр (середиң: Чендир) җүлгесинде яшандыгыны гүррүң берйәрлер (*Винников*, 65 сах.). Недир шаның йөришлери дөврүнде бу тирәниң векиллери бейлеки түркмен тирелери билен бирликде Хыва ве Бухара ханлыкларына гөчйәрлер (*Винников* ,66 сах.). *Чандыр* диен обалар Өзбегистан ССР-ниң Бухара, Самаркант, Дашкент, Кашгадеря, Сурхандеря, Хорезм ве бейлеки областларында хем көп. Берилйән гүррүңлере гөрә, бу тирәниң векиллери Бухара эмирине ве Хыва ханына гаршы ызыгидер гөрешенлиги үчин, олары кичи бөлеклере бөлүп, дүрли районлара зор билен гөчүрипдирлер. Чандырларың кәбир яшулуларына болса бейлеки гарындашларындан хас узак аралыкда ерлешйән районлардан ер «совгат» эдилипдир. Шейлеликде, бири-бириниден үзңе энчеме Чандыр обалары эмеле гелипдир.

ЧАНДЫРОБА [Чандыро:ба] — Дарганата районында (Чарвадарда ве Хоҗалыкда) обалар. *Чандыр* сөзи барада середиң: Чандыр.

ЧАҢЛАВ — Хоҗамбаз районында (Беширде) гумаксы («чаңлав») ерден чекилен арык; шу районың Бурдалык обасында ат чапышыгы гечирилен гиң мейдан.

ЧАҢЛЫ — Тагтабазар районында думанлап, чаңҗарып дуран даг.

ЧАҢЛЫБЕНТ — Ёлөтен районында Хиндикүш бендиниң ерли ады; Түркменгала районында (Йылдызда) шол бендиң ады дакылан оба. Бендиң басганчакларындан шаглап ашак эңйән сувуң овнук дамҗалары тозаны («чаңы») яда саляндыгы үчин, бенде шейле ат берлипдир. 1841-нҗи йылда бу ат *Чаңлыгүзер* гөрнүшинде душ гелйәр (МИТТ, II, 484 сах.).

ЧАҢЛЫБӨВСҮК — Гызылетрек районында (Шарлавукда) гырың гәдиги, гечелге. Элмыдам тозанлы шемалың өвсүп дурандыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ЧАҢЛЫГҮЗЕР — *сер.* **Чаңлыбент.**

ЧАҢЛЫДЕПЕ — Байрамалы районында узакдан чаңҗарып гөрүнйән даг.

ЧАҢЛЫЯП [Чаңлыя:п] — Тагта районында (2-нҗи Поласолтанда) чаңлы, тозанлы ерден чекилен яп, оба.

ЧАПАЕВ — Ёлөтен районында совет дөврүнде ат дакылан посёлок, совхоз; Киров районында оба.

ЧАПМАОЛУМ — Гызылетрек районында Сумбарың чапылып эдилен олумы (гүзери).

ЧАПЫКЯП [Чапыкя:п] — Мары районында (Мүлкүчуругда) яп. *Чапык* — тире ады.

ЧАРАН — Гарагумда җарлы гыр, гуйы. *Чаран* я-да *җаран* — «җар» сөзүнден болуп, «улы җар» диен маныдадыр.

ЧАРАНДЕПИЗ — Гүнбатар Гарагумда җарлы («чаранлы») шор мейдан, депиз.

ЧАРБАГ [Ча:рба:г] — Гаррыгала районында баглы дере. *Чарбаг* — «сейил багы», «парк» диен манысдадыр.

ЧАРБАГДЕПЕ [Ча:рба:гдепе] — Сакар районында оба, депе. Депәниң төверeклери Абдылла ишана вахым эдилип берлен ер болуп, онда шу ишаның чарбагы ерлешипдир.

ЧАРБАГЛЫ [Ча:рба:глы] — Йыланлы ве Тагта районларында (Гызылда ве Ягтылыкда) баглы обалар.

ЧАРВАДАР [Чарвада:р] — Байрамалы районында (Равнинада) тәзе ат дакылан гуйы; Дарганата районында малдарчылык совхозы.

ЧАРГҮЛ [Ча:ргүл] — Хоҗамбаз районында (Кыркөйли гумунда) дөрт саны депе. *Чаргүл* — «дөрт гүл».

ЧАРДАЙ [Ча:рдай] — Кака районында (Душакда) көне ве улы гала. Х. Абру (XIV асыр) Абыверт округының 13 бөлүгиниң бири хөкмүнде Чехардехиң адыны тутяр (ТССР тарыхы, 1 т., 1 китап, 371 сах.), парсча *Чехардех* — «дөрт оба» диймекдир. Ерли илат Чардайы «дөрт дервезели», «дөрт агызлы» дийип дүшүндирйәр.

ЧАРДАЙГАЛА [Ча:рдайгала:] — Кака районында (Душакда) гала. Середиң: Чардай.

ЧАРДАЙДЕПЕ [Ча:рдайдепе] — Кака районында (Душакда) Чардай галасының ичинде адам эли билен эдилен эмели депе.

ЧАРДЕРЕ [Ча:рдере] — Октябрь районында (Гызылбайдакда) гала. *Чардере* — «дөрт дервезели» диймекдир.

ЧАРЛАК — Кака районында (Душакда) дере, дерәниң агзы. *Чарлак* — «шарлак» диймекдир, чүнки дереде шарлавук бар.

ЧАРЛАКЛЫАДА [Чарлаклыа:-да] — Челекенде Айдагың адасы. *Чарлак* — гуш ады.

ЧАРЛАКЯП [Чарлакя:п] — Векилбазар районында оба, яп. *Чарлак* — әхтимал, тире ады (середиң: Сакарчарлак).

ЧАРМЕРДЕ [Ча:рмерде] — Фарап районында (Битикде) арык. Парсча *чар* — «дөрт», *мерд* хем «эркек адам» диймекдир. Бу арыгы газмак үчин, хер сувдан дөрт адам газы-хашар ишлерине гатнашмалы болупдыр (хер 2—3 танап ери сувармак үчин герек болан сува *бир сув* дийлипдир).

ЧАРПАРА [Ча:рпа:ра] — Сакар районында 4-е бөлүнйән арык. *Чарпара*—«дөрт бөлүнйән, дөрт айрылян» диймекдир (ТДС, 740 сах.).

ЧАРХАШАН [Чарха:шан] — Бәхерден районында (Арчманда) даг. *Чарх* — ок атян гуралың ады, *чархчы* — «атыҗы» (*МИТТ*, II, 75 сах.). Әхтимал, дагдан шол яраг ашырылан болса герек.

ЧАРХОҖА [Ча:рхоҗа] — Фарап районында (Гарамышда) оба. Бу ады «дөрт хоҗа» ве «Чары хоҗа» дийип, ики хили дүшүндирйәрлер.

ЧАРХЫ — Дарганата районында (Үңзүң угрунда) сувы чарх билен чыкарылан гуйы, гыр.

ЧАРХЫЧЕШМЕ — Үчаҗы — Чәрҗев аралыгында сувы чарх билен чыкарылан гуйы.

ЧАРШАҢҢЫ [Ча:ршаңңы] — Чәрҗев областында (Амыдеряның саг кенарында) район, посёлок, демир ёл станциясы; Керки, Октябрь ве Тагтабазар районларында обалар. *Чаршаңңы* — тире ады. Ерли яшулулар бу тирәниң адам ады я-да лакамы боюнча атландырыландыгыны тассыклаярлар ве ламма хем-де чаршаңңы тирелерини доган хасап эдйәрлер. Әхтимал, шу догры болса герек, чүнки Керкидәки чаршаңңылар өң Гарабекевүлиң Ламма обасының Гаратары диен еринде ламма тиреси билен гатышып отурыпдырлар. Ондан соң хем Абылгазының ишинде Инелгазының Төре ве Сокман диен огулларының несиллери хөкмүнде Ламма ве Чаршаңңының (китапда Лайна ве Җаршангы) атлары тутуляр (*Кононов*. Родословная, 73 сах.). Мундан такмын ики асыр өң Керкидәки чаршаңңыларың бир топары хәзирки Чаршаңңы районының меркезине гөчүп гидйәрлер ве ол ерде хем Чаршаңңы (Көнделеңли Чаршаңңы) диен оба эмеле гелйәр. Бу обаның ады илки демир ёл станциясына, соңра шол ерден гурлан района дакыляр. П. П. Померанцев бу ады 1) «чаршенбе» ве 2) овганча «чырчанпа» (ягны «серче») дийип нәдогры дүшүндирйәр (*Померанцев*, 73 сах.). Чаршаңңылары гадымы хорезмлилериң неберелери хасап эдйән алымлар хем бар (*Я. Р. Винников*. Хозяйство, культура и быт сельского населения Туркменской ССР. М., 1969, 30—31 сах.).

ЧАРШАҢҢЫАРЫК [Ча:ршаңңыа:рык] — Саят районында (Човдурда) арык. Ол шу ерде яшаян чаршаңңыларың обасына баряр.

ЧАРШАҢҢЫГАЛА [Ча:ршаңңыгала:] — Тагтабазар районында (Чкаловда) чаршаңңылар тарапындан салнан гала.

ЧАРШАҢҢЫЛЫК [Ча:ршаңңылык] — Керки районында (Дашлыкда) оба. 1941-нҗи йыла ченли онда чаршаңңы тиресиниң векиллери яшаярды (хәзир олар «Социализм» участогына гөчүрилди).

ЧАРШАҢҢЫНЫҢ ТАКЫРЫ — Чаршаңңы посёлогының якынында гиң такыр мейдан. Бу гиң дүзлүге

часос билен сув чыкармаклык ве өзлешдирмеклик гөз өңүнде тутуляр.

ЧАРШАҢҢЫЯП [Ча:ршаңңыя:п] — Тагтабазар районында чаршаңңыларың обасына барян яп.

ЧАРЫКӨПЕК [Ча:рыкөпек] — Мургап районында (Алашаябың гүндогарында) яп. *Чарыкөпек* — сарык тиреси.

ЧАСКАК — Керки районында (Гарагум каналының боюнда) посёлок; мейданы 1350 *га* болан көл. *Час* — тире ады. Өң шу көлүң орнундакы как час тиресине дегишли экен.

ЧАТ — Гызылетрек районында атлы ер, өң оба; Сумбарың олумы. *Чат* — чатрык сөзүниң гысгалан гөрнүшидир. Шу ерде Этрек ве Сумбар дерялары биригйәр («чатыляр»). Бәхерден районының Нохур ве Келете обаларында хем бири-бирлерине сеплешйән дерелере ве чешмелере шу ат берлипдир.

ЧАТАЛ — Гаррыгала районында (Геркезде) ики ёлуң чатылян ери, гая.

ЧАТРАК — Халач районында (Эсенмеңлиде) оба. *Чатрак* — тире ады.

ЧАТРЫГОЛУМ — Гызылетрек районында (Шарлавукда) Сумбар ве Чендир дерялрының биригйән ериндәки олум. Деңешдириң: Ч а т.

ЧАТРЫК — Вас төверегинде Шамыратябың икә бөлүнйән ери, чатрыгы.

ЧАХЧА — Чаршаңңы районында чешмежик. *Чах* — *чай* сөзүниң гадымы формасы болуп, сув акан жарлары, өңрәклер болса гуюлары, булаклары хем аңладыпдыр (меселем, «Гөроглы» эпосындакы *Араз чайы*). *-ча* гошулмасы кичелтмеклиги билдирйәр. Шейлеликде, *Чахча* — «чешмежик» диймекдир.

ЧАШГЫН [Ча:шгын»] — **1.** Сакарчәге районында оба. Бу ат обаның яйрап («чашып») отурышы билен багланышыклыдыр. Икинжи бир маглумата гөрә, бу ат *чашгын* диен тирәниң адындан эмеле гелипдир (обада чашгынлар бар). **2.** Ашгабат районында (Меркези Гарагумда) пытраңңы такыр (оңа *Чашгынтакыр* хем дийилйәр).

ЧАШМАН — Челекенде ве Эсенгулы районында (Экерем төверегинде) ер атлары. *Чашман* сөзүниң манысы белли дәл.

ЧЕБИШГЕН — Векилбазар районында (2-нжи Гөкҗеде) гала, оба. Адың манысы белли дәл.

ЧЕБИШЛИ — Түркменгала районында (Гарагумда) гуйы. *Чебишли* — әхтимал, сарык тиреси. Бу гуя өң *Чебишлибедең* хем дийлипдир (*бедең* — сарык тиреси).

ЧЕГЕС — Дәнев районында (Гызылйылдызда) оба (оңа *Чегесли* хем дийилйәр). *Чегес* — тире ады. Бу ат XIX асырың башында-да душ гелйәр (МИТТ, II, 418 сах.).

ЧЕГЕСАРЫК [Чегеса:рык] — Дәнев районында (Бойнуызында) чегес тиресиниң чекен арыгы, оба.

ЧЕГЕСДЕПЕ — Репетек — Чәрҗев аралыкда гум депеси. *Чегес* — тире ады.

ЧЕКГЕАЛТМЫШ — Керки районында (Гарагумда) чуңлугы 60 гулач гуйы. *Чекге* — гуйыны газдыран Абдыресул диен адамың лакамы.

ЧЕКГЕГУЙЫ — Гызыларбат районында (Гарагумда) чекге лакамлы Агамәммет диен адамың газдыран гуюсы.

ЧЕКЕНЕ — Киров районында (Гарагумда) чекене малларың бакылан өрүси, гуйы.

ЧЕКИР — Керки ве Халач районларында обалар. *Чекир* — тире ады (середиң: Ч а к ы р).

ЧЕКИРАРЫК [Чекира:рык] — Керки районында Чекир обасына барян арык.

ЧЕКИРТГЕЛИ — Кака районында (Чәчеде) ер ады.

ЧЕКИЧ — Гарабекевүл, Саят ве Хоҗамбаз районларында обалар. *Чекич* — тире ады. Бу обалары бири-бириндендeн тапавутландырмак үчин, оларың атларының өңүнден айыклайжы сөзлер гетирилйәр: Б у р д а л ы к л ы (я-да К а т р е т д и н л и) Ч е к и ч, С а я т л ы Ч е к и ч, А к д е п е л и Ч е к и ч.

ЧЕКИЧЛЕР — Эсенгулы районында оба. Бу ат хем чекич тиреси билен багланышыклы болса герек. Ерли яшулуларың бирнәчеси оны «йүк чекмек» билен, бейлекилери хем Чекич диен адамың ады билен багланышдырярлар. Г. Вамбери Чикишляр диен русча формасындан угур алып, бу ады «чыканлар», «гелмишеклер» дийип дүшүндирйәр (*Vambery*, 272 сах.).

ЧЕКМЕКЧЕТИН — Гарагумда ер ады, ёл. Ёлуң агырлыгы, үргүн чәгелиги үчин, оңа шейле ат берлипдир. Ол Агырёлуң якынында ерлешйәр.

ЧЕЛГИЛИБЕЙИК — Гүндогар Гарагумда үстүне челги (беллик) гойлан гыр, белент депе.

ЧЕЛЕКЕН — Каспи деңзиниң кенарында ярым ада (1925-нжи йылдан өң ада); шу ерде совет дөврүнде дөрән шәхер. *Челекен* — «дөрт кән», «дөрт байлык» манысындакы *чар кән* диен парс сөзлериниң үйтгән гөрнүшидир (*чаркән*<*черекен*<*челекен*), чүнки өң бу ерден небит, небитдакыл, дуз ве бояг («дөрт байлык») алныпдыр. Ерли яшулулар бу ады хәзир хем *Черекен* гөрнүшинде уланярлар. Эйран тарыхчыларының 1837—1838-нжи йылларда язылан ишлеринде-де ол *Черекен* гөрнүшинде душ гелйәр (МИТТ, II, 237 сах.). Түркменлер бу ере *Небитдаг* хем дийипдирлер, чүнки капитан М. И. Войновичиң (1782-нжи йылда) язышына гөрә, бу небитли ада гүнорта-гүндогардан середенинде, эдил даг ялы сувуң үстүне абанып дурупдыр (Архив, 121 сах.). XVIII—XIX асырларда Каспини өвренен руслар Небитдаг диен ады *Нефтяной* ве *Нефтяная гора* гөрнүшлеринде уланыпдырлар. Совет дөврүнде ярым адада хәзирки заман шәхери дөредилип, оңа хем Челекен диен ат дакылды. Бу шәхериң орнуна өң *Акҗаяр* дийилйән экен (Акҗаяры гызың ады хасаплаярлар, эмма бу шүбхелидир. Деңешдириң: А л я р, Г ы з ы л я р). Хәзир шәхериң бир көчесине Акҗаяр дийилйәр. Ерли илат Челекен сөзүни ярым аданың тутуш ады хөкмүнде уланып, Челекен шәхерини Шәхер я-да Акҗаяр дийип атландыряр. Бу ада шахырларың дөредиҗилигинде хем көп душ гелйәрис: *Эй агалар, хабар алсаң, Ч е р е к е н д и р юрдум мениң* (Нуры шахыр). В. А. Никонов Челекен сөзүниң «чөллүк» диен сөзден эмеле гелен болмагының мүмкиндигини, *чааркан* («дөрт магдан») этимологиясының болса хакыкы дәлдигини беллейәр (*Никонов*, 464 сах.). Эмма бу нәдогрудыр.

ЧЕЛТЕК — Ашгабат районында (Херрикгалада) оба; Бәхерден районында (Гарагумда) оба ве гуйы; Гөкдепе районында (Ызгантда) гиң экеранчылык мейданы. *Челтек* — тире ады. Экеранчылык ве малдарчылык билен багланышыклы ерли календара хем *челтек хасабы* дийилйәр.

ЧЕЛТЕКГУЙЫ — Хоҗамбаз районында (Бурдалыкда) гуйы. *Челтек* — тире ады.

ЧЕЛТЕККАК — Хоҗамбаз районында (Бурдалыкда) челтек тиресиниң эден какы.

ЧЕЛТЕКЮРТ [Челтекю:рт] — Хоҗамбаз районында (Бурдалыкда) челтек тиресиниң яшан ери.

ЧЕМЕНИБИТ [Чемениби:т] — Тагтабазар районында демир ёл станциясы ве малдарчылык совхозы. Бу ат *чемен* («чеменлик») ве овган дилиндәки *бит* («чөл», «сәхра») сөзлеринден эмеле гелип, «чеменли чөл» «чөлдәки чемензарлык» диен маныны аңладяр. Чөллүкде ерлешен бага шу адың дакылан болмагы мүмкиндир. Мухаммет Казым XVIII асырың башында Недир шаның шу сапалы чарбагда дүшләп гечендигини языпдыр (МИТТ, II, 158 сах.). Чеменибит диен ерлер Эйранда хем бар. Г. Вамбери бу ады «отлы өри» дийип дүшүндирйәр (*Vambery*, 271 сах.).

ЧЕМЕНЛИ — Гызыларбат районында (Пурнуварда) оба, дагың гөзел җүлгеси.

ЧЕММЕР — Чаршаңңы районында (Говурдакда) оба, даг. Парсча *чеммер* (*ченбер*) — «халка» диймекдир. Обаның якынындакы дагың билинде чеммер (халка) бар.

ЧЕММЕРЛИ — Ашгабат районында (Ербентде) күкүртли депе (оңа *Чеммерличулба* хем дийилйәр). Депә-

ниң орта билинде халка ялы айлав бар.

ЧЕМЧЕ — Таггабазар районында (Чкаловда) оба; Халач районында (Гарагумда) гуйы. *Чемче* — тире ады. Сарыклар Марыда яшан дөврүнде, гуйыны чемче тиреси газдырыпдыр.

ЧЕМЧЕГӘДИҚ [Чемчегә:дик] — Гумдаг — Эсенгулы аралыкда как. Қакың якынындакы дилкав чәгени бөвсүп, бейле тарапына сув гечирипдирлер. Шол чәгәниң формасына гөрә хем кака шейле ат берлипдир.

ЧЕМЧЕДЕПЕ — Мургап районында гала. 1857-нжи йылдан өң шу ерде сарыкларың чемче тиреси яшапдыр. Ерли илат бу ады галаның формасы билен багланышдырярлар.

ЧЕМЧӘНИҢ ГУМЫ — Түркменгала районында (Зәхметде) өң сарыкларың чемче тиресине дегишли болан гум.

ЧЕНДИР — Гаррыгала районында жүлге, деряжык. *Чендир* — әхтимал, чандыр тиресиниң адындан эмеле гелен болса герек (середиң: Ч а н д ы р).

ЧЕП — Дәнев районында оба. Ол улы арыгың чепинде ерлешйәр.

ЧЕПБЕ — Небитдаг төверегинде чешме. Бу ады чешмәниң ёлуң чепинде ерлешйәндиги билен багланышдырярлар.

ЧЕПБЕСАЙ — Чаршаңңы районында (Хатапда) сай (акын угры). *Чепбе* — шу ерде отуран Жума диен адамың лакамы.

ЧЕПБЕХАН [Чепбеха:н] — Сакарчәге районында (Пенди чөлүнде) гуйы, өри мейданы. *Чепбе хан* — гуйыны газдыран перрең тирели адамың лакамы.

ЧЕПЕКЯП [Чепекя:п] — Байрамалы районында оба, яп. Яба Аба Чепек диен илкинжи мирабың ады галыпдыр.

ЧЕРЕТЕНЛИ — Меркези Гарагумда гуйы, шорлук. *Черетен* — гум өсүмлиги.

ЧЕРИМГЕР — Дәнев районында (Майда) оба. Бу ат парсларың *черимгәр* сөзүнден болуп, «черимчи» ягны, дерини ишләп, гайыш этмек билен мешгул боляң усса диен манымдадыр (парсча *черим* — «эйленен дери»). Шу обаның адамлары өң дери эйлемек билен мешгул болупдырлар.

ЧЕРҚЕЗКӨЛ [Черкезкө:л] — Сакарчәге районында (Чашгында) черкезли көл, өң отурымлы ер.

ЧЕРҚЕЗЛИ — Гызыларбат районында (Гарагумда) оба, гуйы; Гарагумда бирнәче гуюлар ве өри мейданлары.

ЧЕРҚЕЗЛИБЕЙИҚ — Мургап районында (Гарагумда) белент депе.

ЧЕРҚЕЗЛИГУМ — Газанжык ве Қака районларында гумлар.

ЧЕРМЕНЯП [Черменя:п] — Вас төверегинде Шасенемиң багына сув берен канал. XII—XIII асырларда газылан бу каналың узынлыгы 150 *км*, ини хем 20—25 *м* экен (*А. Кулиев.* Сад Шахсенем. — «Туркменская искра», 19.1.1971). Черменябың адына «Шасенем — Гарып» дессаның кәбир голязмаларында-да душ гелинйәр: *Ч е р м е н я к а л а р ы н с е й р а н э д е р д и м* (*З. Б. Мухамедова.* Песня Шасенем о верности.— «Известия АН ТССР», СОН, 1975, № 4, 45 сах.).

ЧЕТГУЙЫ — Сакар районында (Гарагумда) бейлекилерден четде ерлешйән гуйы.

ЧЕТИЛИ — Гызылетрек районында (Акяйлада) Сумбарың четили олумының ады дакылан оба; Сакарчәге посёлогының орнуның өңки ады, оба. *Чети* — гумда битйән өсүмлик.

ЧЕТИЛИЯП [Четилия:п] — Гызылетрек районында яп.

ЧЕТЧУЛБА — Ашгабат районында (Күкүрт заводында) Қыркчулбаларың иң четкиси.

ЧЕЧЕНЛИ — Гаррыгала районында ер ады. Рус патышасының чеченлерден дүзүлен гошун отряды шу ерде обаны дагадыпдыр.

ЧЕШМЕ — Мары районында (Гарагумда) кәлиң угрунда газылан гуйы, метеостанция. Сувы якын гуюлара *булак* я-да *чешме* дийилйәр. Бу гуйының хем 2—3 метр чуңлугы бар.

ЧЕШМЕГОША — Ашгабат районында көне кәриз («гоша чешме»).

ЧЕШМЕЛИДЕРЕ — Гаррыгала районында (Дайнада) чешмели дере.

ЧИГОЙ [Чи:го:й] — Калинин районында (Зәхметкешде) оба. *Чиг* — тире ады.

ЧИЛБИР — Хожамбаз районында (Хожагүрлүкде) депе. Адың манысы белли дәл. Деңешдириң: Ч у л б у р.

ЧИЛБУРЧ — Байрамалы районында гадымы гала. Бу ат парсларың *чехл* я-да *чил* («кырк») ве арапларың *борж* («диң») сөзлеринден эмеле гелип, «кырк диңли» диен маныдадыр. Парфянлар гораныш үчин аматлы болан көп диңли галалар салыпдырлар (ТССР тарыхы, I т., 1 китап, 129—130 сах.). Чилбурч хем шейле галаларың биридир.

ЧИЛГЕЗ — Ашгабат, Байрамалы, Газанжык, Гаррыгала, Қака, Октябрь, Чәржев районларында ве Гарагумда өвлүйәлер, оларың төвереклериндәки өри мейданлары. *Чил* — «кырк»; *гез* — өлчег бирлиги болуп, тирсекден бармакларың ужуна ченли болан аралыгы аңладяр (40—50 *см*). Руханылар шу өвлүйәлердәки мазарларың боюны 5—10 метре ченли узалдып, оларда узын ве гудратлы адамларың жайланандыклары барада тосламалар яйрадыпдырлар. Өвлүйәлере хем «кырк гез» дийип ат берлипдир (олара *Чилгезата, Чилгезбаба* хем дийилйәр).

ЧИЛГЕЗБАБА [Чилгезба:ба] — Октябрь районында (Гызылбайдакда) ер ады. Середиң: Ч и л г е з.

ЧИЛГЕЗЛИ — Гаррыгала районында (Көнекесирде) өвлүйәли дере, чешме. Середиң: Ч и л г е з.

ЧИЛГУМ — Киров районында (2-нжи Бабадайханда) гум. *Чил* — тире ады.

ЧИЛГҮММЕЗ — Хожамбаз районының (Бурдалыгын) гумунда сардаба (*чил* — «кырк»). Ерли яшулулар шу гүммезли сардабаны гадымы кервен ёлуның угрунда гурлан сардабаларың кыркынжысы хасап эдйәрлер. Г. Вамбери бу ады «кырк гүммез» дийип дүшүндирйәр (*Vambery,* 272 сах.).

ЧИЛДИР — Йыланлы районында (Гызылда) оба. *Чилдир* — тире ады.

ЧИЛДУХТАР — Таггабазар районындакы дагларда ер ады. Парсча *чил* — «кырк»; *духтар* — «гыз». Шол ерде узакдан адама меңзәп дуран дашларың бардыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир. 1521-нжи йылда шу ерде Ч е х и л - д у х т е р а н диен обаның бардыгы ятланыляр (МИТТ, II, 57 сах.). Деңешдириң: Қ ы р к г ы з.

ЧИЛИМДЕПЕ — Мургап районында (1-нжи Сухтуда) ерчилиме меңзеш депе.

ЧИЛКЕМАН [Чилкема:н] — Қака районында (Чәчеде) өри мейданы, акын, илатлы пункт. Адың манысы белли дәл, оны «кырк найза» дийип дүшүндирйәрлер.

ЧИЛЛЕР — Мары районында (8-нжи Мартда) оба; Тежен районында (Гарагумда) гуйы, оба. *Чил* — тире ады.

ЧИЛЛЕР [Чи:ллер] — Эсенгулы районында жарлар. Ерли геплешикде жарлары аңлатмакда *акын, арым* сөзлери билен бирликде, *чил* сөзи хем уланыляр. Середиң: А к ч и л.

ЧИЛМӘМЕТГУМ [Чилмә:метгум] — Гүнбатар Түркменистанда улы гум, өвлүйә. *Чилмәмет (Чинмәмет)* — ата тиресиниң ады. 1816-нжы йылда бу ат *Чин-Мухаммет какы* гөрнүшинде душ гелйәр ве гума хем шол какың адының гечендиги ятланыляр (МИТТ, II, 396 сах.).

ЧИЛТЕР — Көнеүргенч районында (Октябрь оба советинде) оба. *Чилтер* — әхтимал, тире ады. Деңешдириң: Ч и л д и р, Ч и л л е р.

ЧИЛЧУЛБА — Меркези Гарагумда (Үңзүң боюнда) чулба. *Чил* — әхтимал, «кыркынжы».

ЧИМЛИДЕРЕ — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере. Кәбир диалектлерде (меселем, салыр) гыртыжа *чим* дийилйәр.

ЧИНАЧАҚ — Чаршаңңы районында (Дашрабатда) даг депеси. Адың манысы белли дәл.

ЧИНЖИР — Чаршаңңы районында (Гарлыкда) сапалы дере, чешме. Ерли геплешикде *чинжир* — «зынжыр» диймекдир. Бу ат шол ердәки

хатара депелериң гөрнүши билен багланышыклыдыр.

ЧИҢРИК — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере. Оңа *чиңрик* (шекерчиңрик, ягны гант палажы) экилен болса герек.

ЧИРИҢҢИ — Сакар районында арык. *Чириңңи* — сакар тиресиниң ады (*Винников*, 54 сах.).

ЧИТЛИ — Газанжык ве Эсенгулы районларында гуюлар. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл (четили?).

ЧИШДЕПЕ [Чи:шдепе] — Байрамалы, Мары ве Сакар районларында формасына гөрә ат алан депелер, галалар.

ЧИШЛЕМИК [Чи:шлемик] — Теҗен районында (Бег каналының угрунда) ер ады. Ызгарлы ой ер боланы үчин, ери таяк («чиш») билен дешип, чукурлара чигит ташлап, гавун экипдирлер ве ондан бол хасыл алыпдырлар. Шонуң үчин бу ере шейле ат галыпдыр.

ЧИШЛЕНДЕПЕ [Чи:шлендепе] — Гарабекевүл районында (Ламмада) гадымы гала. Онуң үстүнде чишлең (чөммек) депе бар.

ЧИШЛИ [Чи:шли] — Дарганата районында («Дарганата» совхозында) көл. Оңа Чишлибөвүр диен ериң ады дакылыпдыр. Чишлибөвүрде болса гуран гамышларың чиши (чөңүри) көп экен.

ЧКАЛОВ — Таггабазар районында Совет Союзының Гахрыманы, лётчик В. П. Чкаловың хорматына ат дакылан оба.

ЧОВДУР — Саят ве Түркменгала районларында обалар; Калинин районының ерли ады. *Човдур* — түркменлериң гадымы улы тайпаларының биридир (ТССР тарыхы, 1 т., 2 китап, 8 сах.). Онуң ады М. Кашгарының сөзлүгинде *җувалдар* (МИТТ, I, 309 сах.), Решидеддиниң ишинде *җавулдур* (МИТТ, I, 494 сах.) гөрнүшлеринде душ гелйәр. Абылгазы бу тайпа ве онуң ады барада хас гызыклы маглуматлар берйәр, ягны ол Чавулдуры Огуз ханың Гөкхан диен оглундан болан агтыгы хасап эдйәр ве онуң адының «намыслы» диен манызы аңладяндыгыны беллейәр (*Кононов*. Родословная, 50, 51, 53 сах.). Чавулдыр диен ат соңра гысгалып, *човдур* гөрнүшине гечипдир (*Кононов*. Родословная, 93 сах.). Бу тайпаның ады Газагыстаның, Өзбегистаның топонимиясында хем душ гелйәр.

ЧОВДУРБУЛАК — Сандыклы чөлүнде (Бурдалык — Фарап аралыкда) өң човдурлара дегишли болан гуйы. Ерли геплешикде чуң дәл гуюлара *булак* хем дийилйәр.

ЧОВДУРОЙ [Човдуро:й] — Тельман районында (Гулабияда) оба, човдурларың шу оазисде илкинҗи дүшлән ерлериниң бири.

ЧОВДУРЯП [Човдуря:п] — Эсенгулы районында яп. *Човдур* — тайпа ады.

ЧОВДУРЯТАК — Гүнбатар Гарагумда гуйы.

ЧОГАНЛЫ — Ашгабат районында (Көшүде) оба (өң чоганлы көлүң ады); Гушгы районында (Галаймордa) оба, гуйы, чоганлы ер; Гызылетрек районында (Гызылбайырда) чоганлы дере; Гарагумда гуюлар ве өри мейданлары.

ЧОГДУЯП [Чогдуя:п] — Мары районында яп. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл («сувы чогуп чыкян яп?»).

ЧОЗГУН — 1. Векилбазар ве Мары районларында (2-нҗи Гөкҗеде ве Пешаналыда) обалар. *Чозгун* — тире ады. 2. Ашгабат районында (Диңлиде) узын такыр. *Чозгун* — «созгун», ягны созулып ятан такыр.

ЧОКАГАЧ — Гаррыгала районында бир топбак агачлы даг. Түркмен топонимиясында *чок* я-да *чох* сөзи «топбак», «чогдум», «гүр» ялы манылары аңладяр. Белент дагда ерлешйән Чокагач диен ерде хем бир топбак агач бар. Ол агачларың япракларының я-да балдагының ёлнан еринден гызгылт сув чыкяндыгы үчин, бу ер мукаддес хасапланыпдыр ве ол барада дини роваятлар дөредилипдир. Деңешдириң: Ч о х п е т д е.

ЧОКГАМЫШ — Гызылетрек районында топбак гамышлы чешме (оңа *Артыкмәмет* хем дийилйәр); Газанҗык районында (Дәнеатада) гамышлы ер.

ЧОКҖҮНЕВҮТ — Дәнев районында ики оба. *Чок* сөзи барада середиң: Ч о к а г а ч; *җүневүт* — чыбыклары ашак салланып дуран ябаны өсүмлик.

ЧОКРАК — Газанжык районында сув йыгнанян ой, мейданы 400 *га* болан улы көл; Челекенде даг (икинҗи ады *Көсүкли*); Ашгабат районында гум депелери; Гаррыгала — Чендир ёлуның угрунда чуң дере. В. В. Радлов кәбир түрки диллерде бу сөзүң «чешме» манысыны беллейәр (*Радлов*, III, 2008 сах.), умуман, *чокрак* — *чукур* сөзи билен асылдаш ве манылаш болса герек, чүнки көлүң төверегини 30—35 *м* белентликдәки гум депелериниң гуршап аландыгы (*Коган*, 71—72 сах.), дагың ве гумуң ортасының ойдугы, дерәниң хем песде ерлешйәндиги үчин, олара шейле ат берлипдир.

ЧОКРАКГУЙМА — Газанжык районында (Гарагумда) чукур гуйма (бу сөз барада середиң: А к ж а г у й м а).

ЧОМУЧЛЫ — 1. Чаршаңңы районында (Хатапда) оба. *Чомучлы* — тире ады. 2. Чаршаңңы районында (Мукры — Дашрабат аралыкда) чомужа бай ер; Балканың аркаҗында гум.

ЧОМЯП [Чомя:п] — Дашховуз районында (Бойда) яп. Гижесине ышык этмек үчин, йөрите боглуп тайярланылан гамша ерли геплешикде *чом* дийилйәр. Ерли илат бу ады «чомуң ягтысына газылан яп» дийип дүшүндирйәр.

ЧОМЯПБОЙЫ [Чомя:пбойы] — Дашховуз районында (Бойда) оба. Бу ат «Чомябың боюнда ерлешйән оба» диен маныдадыр.

ЧОҢДЕПЕ — Ханховуз каналының сагында улы депе. Кәбир түрки диллерде *чоң* сөзи «улы» манысындадыр (*Будагов*, I, 501 сах.).

ЧОПАН — Бәхерден районында көне кәриз. Җ. Өвезов бу ады Чопан батыр билен багланышдыряр («ТЯ», 1974, № 1).

ЧОПАНАТА — Небитдаг төверегинде ер ады, өвлүйә. Шол ер малларың агсыл кеселини бежермек үчин аматлы хасап эдилйәр. Чопаната диен өвлүйә Ленин районында (Кетгенлиде) хем бар.

ЧОПАНДЕПЕ — Гөкдепе районында археологик әхмиетли гала, чопанларың дынч аляп ери.

ЧОПАНДЕРЕ — Гаррыгала районында (Күрүждейде) дере. Әхтимал, бу ерде чопанларың дынч аляндыгы үчин, оңа шейле ат берлен болса герек.

ЧОПАНСЕҢҢЕР — Бәхерден районында улы депе, чопанларың йыгнанян ери.

ЧОПАНТОРАҢҢЫ — Кака районында (гумуң этегинде) чешме, гуйы. Чешмәниң якасына тораңңы гөгерип, томусда чопанларың дүшлейән ери боландыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ЧОРАНАРЫК [Чорана:рык] — Хоҗамбаз районында (Кыркөйлүде) Улучоран диен депәниң янындан гечйән арык. *Чоран* сөзүниң манысы белли дәл.

ЧОРБАДӨКҮЛЕН [Чо:рбадөкүлен] — Гызылетрек районында (Шарлавукда) Сумбарың олумы; шу олумың янында Сумбара гошулян Гызылбайрың дереси. Бу ат гечмишде болан бир тоюң үстүне ягының чозмагы билен багланышдырыляр.

ЧОРГА — Нерезимде өң оба, хәзир ер ады. Шу топонимиң монгол сөзүнден болмагы мүмкиндир. Монгол дилинде *чорга* я-да *цорго* сөзи спиртли ичгилери ясамакда уланылян эгри турбаны хем-де деряның эгрелйән ерини аңладяр (*Г. К. Конкашпаев*. Казахские народные географические термины. — «Известия АН Каз. ССР», серия геогр., вып. 3, 1951, 44 сах.). Чорга обасы хем деряның эгрелйән еринде ерлешипдир, хатда деряның ол ери гүйчли опурмагы нетиҗесинде, яңы-якында бу ерде ерлешен обалар гөчмәге меҗбур болдулар.

ЧОТАН — Векилбазар районында оба. *Чотан* — тире ады.

ЧОТУР — Гызыларбат районында (Гарагумда) гуйы. Адың манысы белли дәл, ерли илат оны адам ады хасаплаяр.

ЧОТУРАЛАҢ — Көнеүргенч района-

нында (Акдеряда) ер ады, улы алаң. *Чотур* сөзүниң манысы белли дәл (тире я-да адам ады?).

ЧОТУРСАНСЫЗ [Чотурса:нсыз]— Гызыларбат районында оба (хәзирки ады *Ялкым*). *Чотур* ве *Сансыз* — илки гуйы атлары болуп, *Сансыз* — гуйының янындакы көп («сансыз») такырың адыдыр, *чотур* сөзүниң манысы белли дәл.

ЧОХПЕТДЕ — Халач районында улы оба, тораңңылы ер, өвлүйә; Чәрҗев районында (Киштиванда) гушчулык совхозының обасы; Хоҗамбаз районында (Сурхуда) ер ады. Бу атлар *чох* ве *петде* сөзлеринден ыбарат болуп, илки чугдум, гүр петдели ерлериң адыдыр. *Петде* (сизый тополь), тораңңының (разнолистный тополь) бир гөрнүшидир (*В. В. Никитин* ве *Б. Б. Кербабаев.* Өсүмликлериң түркмен халк ве ылмы атлары. Ашгабат, 1962, 40 сах.); топонимияда *чох* сөзи болса «гүр», «топбак», «бир ерде чогдам өсйән» ялы манылары аңладяр (деңешдириң: Чокагач, Чокжүневүт). Хәзирки түркмен дилинде *чок* сөзи «мәреке, көпчүлик» ялы маныда уланыляр (ТДС, 751 сах.), хатда *«чопан адам чока* (көпчүлиге) *болмаз»* диен накыл хем бар. Эмма бу сөзүң хакыкы манысы *чугдумланмак, чугутмак, чокул* (депеде я-да еңседе гоюлян чогдам сач), *чокай* (агзы бүрүлип бир ере йыгнанян, чугдамланян аякгап), *чокга(сакгал), чогмак* (топбак) ялы сөзлерде шу вагта ченли сакланыпдыр. Халачдакы обада өң петде агачлары өрән көп экен, хатда шу ердәки өвлүйәде гүр өсйән улы петделер хәзире ченли сакланыпдыр. Оба хем шу өвлүйәниң ады гечипдир.

ЧОЧУН — Ленин районында (Зәхметде) оба. Шу ерде Чочун диен адамың ховлусы болупдыр, онуң ады соңра оба гечйәр (Чочун 1929-нжы йылда арадан чыкыпдыр).

ЧОЮН — Чаршаңңы районында (Хожейпилде) чоюн эредилен, уссачылык эдилен дере.

ЧӨВЛҮМ — Бәхерден районында (Сүнчеде) дере, чешме. Адың манысы белли дәл.

ЧӨКҮРГӨЛ [Чөкүргө:л] — Октябрь районында (Нагыевде) оба. Ерли геплешикде *чөңүр* сөзи *чөкүр* гөрнүшинде уланыляр. Бу сөз илки төвереги чөңүрли көлүң ады болуп, соңра оба гечипдир.

ЧӨЛГУМ — Красноводск районында (Әрсарыбаба дагының этегинде) гум.

ЧӨЛҮҢ ГЫРЫ — Гүнбатар Түркменистанда улы дүзлүк, чөллүкден соң башланян гыр.

ЧӨММЕГАРЫК [Чөммега:рык] — Керки ве Чәрҗев районларында (Хатапда ве Гутлыевде) арыклар. Чөммекдепәниң янындан акянлыгы үчин, олара шейле ат берлипдир.

ЧӨММЕКДЕПЕ — Чәрҗев районында (Гутлыевде) оба, депе; Керки ве Тагтабазар районларында чөммек депелер.

ЧӨММЕКЛИХАТАП — Керки районында (Хатапда) Чөммекдепәниң янында ерлешен оба. Середиң: Хатап.

ЧӨННЕЛИГЫР — Гүнбатар Түркменистанда гыр.

ЧӨҢҮР — Сакарчәге районында оба (хәзирки ады *Сәхедов*). *Чөңүр* я-да *чөңүртге* — дүрли от-чөплериң орландан соң галян дүйплери, чөңүрлери. Шу оба илки чөңүрли гиң мейдана гөчүп гелйәр.

ЧӨҢҮРЛИ — Мары районында (Гарагумда) оба, гуйы; Түркменгала районында (Дайханда) ер ады.

ЧӨҢҮРЯП [Чөңүря:п] — Мургап районында (Говшутбентде) чөңүрли ябың ады дакылан оба.

ЧӨПЛИ — Елөтен районында Газыклыбент төвереклериниң умумы ады; Гарагумда гуйы ве өри мейданлары.

ЧӨПЛҮБЕЙИК — Ашгабат районында (Күкүрт заводы төверекде) чөпли белентлик.

ЧӨПЛҮГАРАВУЛ — Чәрҗев районында (Гутлыевде) Чөплүдепәниң янында ерлешен оба. *Гаравул* — тире ады.

ЧӨПЛҮДЕПЕ — Байрамалы ве Чәрҗев районларында (Бахарда ве Гутлыевде) чөпли депелериң ады

дакылан обалар; Керки районында (Хатапда) депе.

ЧӨПЛҮЧЕЛГИ — Мары районында (Гарагумда) үстүне чөпден беллик (челги) эдилен белент депе.

ЧӨПЛҮЧЫНАР [Чөплүчына:р] — Бәхерден районында (Нохурда) чөпли, чынарлы дере, чешме, кәриз.

ЧӨПЛҮЧӘГЕ [Чөплүчә:ге] — Эсенгулы районында гум.

ЧӨПРЕМЕЗАН [Чөпремеза:н] — Хожамбаз районында (Бурдалыкда) гуйы, өри мейданы, оба. Бу ат «Ремезаның чөпли гуюсы» диен маныда болса герек.

ЧӨПҮРЛИ — Гаррыгала районында чөпүрли дере. Тикенли өсүмликлериң малың йүңүни алып галяндыгы үчин, дерә шейле ат берлипдир.

ЧӨРЛИ [Чө:рли] — 1. Ашгабат районында (Ербентде) оба, гуйы; Киров районында гум, гуйы; Гарагумда гуюлар. Бу атлар шол ерлерде чөрүң көплүги билен багланышыклыдыр. 2. Красноводск районында (Оглэнлыда) Чөрли диен адамың газдыран гуюсы.

ЧУКУР — Гызыларбат районында (Хожагалада) Маргыз чайының ики кенарында ерлешйән оба (Маргыз жүлгесинде орнашан бу оба *Жүлге* хем дийилйәр). Обаның орны ой боланы үчин, оңа шу ат берлипдир. Ерли яшулулар бу ады «чок гурлан оба» («чугдам ерлешен оба») дийип хем дүшүндирйәрлер, чүнки ягычылык вагты пытраңңы отурмак ховплы болупдыр. Бу дүшүндиришлериң биринжиси хакыката лайыкдыр.

ЧУКУРБЕРДИ — Эсенгулы төверегинде сувуны чуңдан берен гуйы.

ЧУКУРГАЛА [Чукургала:] — Кака районында (Мехинлиде) ойда ерлешйән гала, өң оба (оңа *Чукурагыл* хем дийилйән экен).

ЧУКУРГУЙЫ — Эсенгулы районында (Ажыяпда) оба, чуң гуйы; Гарагумда ве Гызылгумда гуюлар.

ЧУКУРГУМ — Гарагумуң бир бөлегиниң ады.

ЧУКУРДЕРЕ — Гаррыгала районында (Дайнада) дере ве чешме.

ЧУКУРКӨЛ [Чукуркө:л] — Тагта районында мейданы 8 *га*, чуңлугы 4 метр болан көл.

ЧУКУРЛЫК — Сарыгамыш төверегинде ой.

ЧУКУРОЙ [Чукуро:й] — Керки районында (Гарагумда) чуң ойда газылан гуйы.

ЧУКУРТАКЫР — Ашгабат районында (Гарагумда) чуң ойда ерлешйән такыр, гуйы.

ЧУКУРХӘНДЕК — Дәнев районында (Гызылйылдызда) ойда ерлешйән оба. *Хәндек* — әхтимал, тире ады.

ЧУКУРЧА — Хожамбаз районында (Таллымерженде) оюң ичинде газылан гуйы (*чукурча* — «кичи чукур»).

ЧУКУРЮРТ [Чукурю:рт] — Гаррыгала районында (Көнекесирде) чукур дереде ерлешйән оба, дере.

ЧУКУРЯШЫЛ [Чукуря:шыл] — Гарагумда (Үңзүң боюнда) отлы чуң ой.

ЧУЛБУР — Хожамбаз районында (Амыдеряда) аз сувлы булак, гуйы; Чаршаңңы районында даг, бирнәче гуйы. Ерли геплешикде өрүлен йүпе *чулбур* дийилйәр, эмма бу ерлериң адының йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ЧУҢКӨЛ [Чуңкө:л] — Чаршаңңы районында (Көйтен жүлгесинде) чуң көл.

ЧУҢҢУЛ — Сакарчәге районында (Акяпда) чуңңулы (тегелек көли) болан оба.

ЧУҢҢУЛЛЫПЕРРЕҢ — Сакарчәге районында (1—2-нжи Акяпда) оба. Середиң: ПерреҢ.

ЧҮЙЖЕКЛЕР — Йыланлы районында (Тәзечитирде) оба. *Чүйжек* — тире ады.

ЧҮЙРҮК — Гаррыгала районында (Чендирде) гуррук гуюлары көп болан даг. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ЧҮЙРҮКБАШ — Газанжык районында (Үңүзде) ажы сувлы гуйы. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ЧҮЙРҮКГАЛА [Чүйрүкгала:] — Тельман районында (Өкүзяпда) оба, гала, өвлүйә. «Чүйрән гала».

ЧҮЙШЕЛИОЙ [Чүйшелио:й] — Пенди чөлүнде ой, гуйы.

ЧҮЛИ — Гөкдепе районында дынч алынян ер (оңа *Екаркы Чүли* хем диййәрлер, чүнки шу районда *Ашакы Чүли* бар). *Чүли* — парсларың *чуле* сөзүнден болуп, «эгри» диймекдир, себәби Чүли Чаек чешмесиниң эгрелен еринде ерлешйәр. Өң чешмәниң эгрелен ерине *Чаеки — Чүли* («эгри Чаек»), Чүлиниң орнуна болса *Гозлук* (ягны «хозлук», «хозлы ер») дийлип ат берилйән экен.

ЧҮНТ — Газанҗык районында формасына гөрә ат алан даг. *Чүнт* — «чүңк» сөзүниң диалектал варианты-дыр.

ЧҮҢКЕР — Хожамбаз районында (Бурдалыкда) өң оба, хәзир гиң мейдан. *Чүңкер* — тире ады.

ЧҮҢКЕРГАТЛА — Хожамбаз районында (Бурдалыкда) гатла. *Чүңкер* — тире ады.

ЧҮРИ — Векилбазар районында (1-нҗи Гөкжеде) оба. *Чүри* — тире *ады*.

ЧҮРКЕВ — Гарагум районында («Москва» совхозында) депе. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ЧҮРНЕК — Байрамалы районында (Гарагумда) чүри («чүрнек») депәниң янында ерлешйән гуйы. Умуман, *чүрнек* — географик термин болуп, гумлы ердәки конус шекилли депелери аңладяр, гырдакы шейле депелере *чулба* диййәрлер.

ЧҮРНЕКДЕПЕ — Байрамалы, Кака, Мургап ве Сарагт районларында чүрнек депелер.

ЧҮРНЕКЧӘГЕ [Чүрнекчә:ге] — Ашгабат районында (Ербентде) гум, гум депеси.

ЧҮРНҮККҮП — Красноводск районында (Гызылгая — Гөкдере аралыкда) белент эгниң, чүрнек (ерли геплешикде *чүрнүк*) депәниң янында ерлешйән сувлы ой («күп»), ховдан.

ЧҮРҮКӘДИ [Чүрүкә:ди] — Ашгабат районында (Бокурдакда) кәди тирели Чүри диен адамың газдыран гуюсы.

ЧҮРҮПЕТДЕ — Дарганата районында (Акрабадың дешинде) токай. *Чүри* — ата тиреси; *петде* — торaңның бир гөрнүши.

ЧҮРЧОМАЛАК — Векилбазар районында (2-нҗи Гөкжеде) оба (оңа *Гаражакөв* хем диййәрлер). *Чүрчомалак* — тире ады.

ЧҮРЧҮРИ — Ашгабат районында (Гарагумда) улы оба, гуйы; Гаррыгала районында (Геркезде) оба, Чендирде чешме. Атларың йүзе чыкыш себәби белли дәл. Гуя, әхтимал, чүрчүри диен гумда яшаян гушуң ады дакылан болса герек.

ЧҮТЕ — Векилбазар районында (Гөрелдеде) ер ады. Бу ады хасылың гытыгракдыгы («чүтедиги») билен багланышдырярлар. Әрсары диалектинде сүрлен боз ериң илкинҗи суварымына *чүте сув* диййәр.

ЧҮЧҮК — Чаршаңңы районында (Көйтенде) сүйҗи сувлы гуйы. Ерли геплешикде *чүчүк* — «сүйҗи».

ЧЫБЫНЛЫ [Чы:бынлы] — **1.** Мары районында (Акыбайда) гуйы. *Чыбынлы* — «чиркейли» диен манымадыр. **2.** Чәрҗев районында (Гарагумда) гуйы. *Чыбынлы* — «сиңекли» диен манымадыр.

ЧЫГАҖЫ [Чы:га:җы] — Байрамалы районында (Равнинада) аҗы сувлы гуйы (чыглы ер?).

ЧЫГЛЫКДЕПЕ [Чы:глыкдепе] — Гызылэтрек районында, Мадав ёлунуң үстүнде ерлешйән гадымы гала. Төверегине середеңиңде, бу ериң хас чыглыдыгы, от-чөпүниң хем көпдүги үчин, оңа шейле ат берлипдир. Археолог Г. Гутлыевиң берен маглуматына гөрә, бу гала бизиң эрамыздан өңки X—IX асырда яшан экеранчыларың обасының галындысыдыр.

ЧЫГЫЛ — Хожамбаз районында (Таллымерҗенде) гуйы. Ерли геплешикде дәне эленйән иригөз элеге *чыгыл* диййәрлер. Бу ады «чыгыллы» дийип дүшүндирйәрлер.

ЧЫГЫРАКЯП [Чы:гыракя:п] — Түркменгала районында (Кеминеде) яп. *Чыгырак* — ябы газдыран мирабың лакамы.

ЧЫКРЫК — Эсенгулы районында гуйы. Адың манысы белли дәл.

ЧЫКЫРЧЫ — Тагта районында (Атаевде) оба, өң жыкыр (ерли геплешикде *чыкыр*) билен суварылан ер.

ЧЫЛАН [Чыла:н] — Халач районында (Чохпетдеде) оба ве арык. *Чылан* — мивеси дерман үчин уланылян игдә меңзеш өсүмлигиң ады (Көпетдагда чылана *эндап* диййәрлер. Середиң: Э н д а п л ы). Оңа *йыланигде* хем диййәр. В. В. Радлов *чылан* сөзүни «йылан» дийип терҗиме эдйәр ве бир өсүмлиге *чылан* дийилйәндигини беллейәр (*Радлов,* III, 2085 сах.). Оба арыгың ады дакылыпдыр, арыгың боюнда болса чылан агачлары көп экен. Деңешдириң: Дашкентдәки Ч ы л а н з а р. Бу ада Сейдиниң дөредиҗилигинде хем душ гелйәрис: *Мөвлам бермиш бизе ниче галаны, Гутнамы, Перверди, Халач — Ч ы л а н ы* («Гөрүлсин имди»).

ЧЫМЧЫКЛЫ — Фарап районында оба; Байрамалы районында (Үчаҗыда) гуйы ве оба. Ерли геплешикде (Фарапда) серчә *чымчык* дийилйәр.

ЧЫНАРҖЫК [Чына:рҗык] — Бәхерден районында (Нохурда) чынарлы дере ве чешме.

ЧЫНАРЛЫ [Чына:рлы] — Гаррыгала районында (Көнекесирде) чынарлы дере ве чешме.

ЧЫНАРЛЫЗАВ [Чына:рлыза:в] — Гаррыгала районында (Геркезде) ер ады, чешме. *Зав* сөзи барада середиң: З а в.

ЧЫНРАВ — Хожамбаз районында (Таллымерҗенде) гуйы. Адың манысы белли дәл.

ЧЫПАР — Хожамбаз районында (Таллымерҗенде) чыпар лакамлы Сапарбай диен адамың газдыран гуюсы, өри мейданы.

ЧЫРАЗЫ [Чыра:зы] — Байрамалы ве Киров районларында чыразы гоюнлар бакылан өрүлер, гуюлар. *Чыразы* — «гөк (чал) багана».

ЧЫРЛАГУЙЫ — Меркези Гарагумда гуюлар. *Чырлагуйы* — гуйының бир типи. Середиң: Г а р р ы ч ы р л а.

ЧЫРЛАК — Гәверс районында (Манышда) чешме. *Чырлак* — «шарлавук».

ЧЫРЫШЛЫ — Гарагумда гуюлар ве өри мейданлары. *Чырыш* — от ады.

ЧЫРЫШЛЫГОҖАР — Керки районында (Гарагумда) чырышлы ве оҗарлы ер ады.

ЧЫЯНЛЫ [Чыя:нлы] — Саят районында (Гарагумда) гуйы. Амыдеря бойларында ичяна *чыян* диййәр.

ЧӘГЕАРЫК [Чә:геа:рык] — Гарабекевүл ве Хожамбаз районларында (Калининде ве Гаргалы Сурхуда) гумуң этегинден чекилен арыклар.

ЧӘГЕГҮЗЕР [Чә:гегүзер] — Керки районында (Хатапда) чәгели гүзериң янында ерлешен оба. Шу ерде ики бөлек гум болуп, гадымы кервен ёлы онуң этегинден гечипдир. Өң деря хем шу ерден акыпдыр.

ЧӘГЕЛИ [Чә:гели] — Дашховуз, Ленин ве Тельман районларында (Тәзеярмышда, Тәзеобада ве Өкүзяпда) бөлежик гумы болан обалар.

ЧӘГЕЛИШОР [Чә:гелишо:р] — Гарабогазкөлүң кенарында чәгели шор ер.

ЧӘГЕЯСГА [Чә:геясга)] — Көнеүргенч районында (Акдеряда) ер ады, оба. *Ясга* сөзи барада середиң: Г ү м я с г а. Обаның якынында бир тарапыны гум тутуп дуран көл болуп, онуң ясгарак (ялпаграк) ериңден гечмек мүмкин боланы үчин, илки көле, соңра оба шу ат берлипдир. Обада балыкчылык ве бойрачылык артеллериниң ачыландыгы үчин, оңа *Балыкчы* ве *Бойрачы обасы* хем дийилйәр.

ЧӘКМЕНАТА [Чә:кмената] — Керки районында (Гарагумда) өвлүйәниң ады дакылан гуйы. Адың дөрейиш себәби белли дәл.

ЧӘРҖЕВ [Чә:рҗев] — Амыдеряның орта акымында область, шәхер, демир ёл станциясы ве район. Бу топоним парсларың *чар (чехар)* — «дөрт» ве *җу* я-да *җуй* — «арык», «яп», «канал» сөзлеринден эмеле гелип, «дөрт арык» диен манымадыр. В. В. Бартольд гадым заманларда *Амул* дийлен бу шәхериң адының *Чарҗуй галасы* гөрнүшинде XVI асырда душ гелйәндигини беллейәр (*Бартольд.* Орошение, 77 сах.), эмма Бабур 1497—1498-нҗи йылларың тарыхы вакаларыны беян эденде хем *Чарҗуй* гайык гечелгесиниң адыны тутяр (Бабур-наме. Ташкент, 1958, 73

сах.). Чәрҗев шәхери өң Комсомол посёлогының орнунда ерлешипдир. *Диванабаг* диен ерден гурлан демир ёл станциясы ресми суратда 1886-нҗы йылың 30-нҗы ноябрында ачыляр ве оңа *Тәзе Чарҗуй* диен ат дакыляр (шу сене хәзирки Чәрҗевиң дөрән гүни хасап эдилйәр). 1940-нҗы йыл-да Чарҗуй диен ат Чәрҗев билен чалшырылды (шәхере 1920-нҗи йыл-ларда Ленинин ады хем дакылды). Бу топонимиң манысыны ве йүзе чыкыш тарыхыны дүрли-дүрли дүшүн-дирйәрлер. Г. Вамбери оны «дөрт деря» (*Vambery*, 268 сах.)., Э. М. Мурзаев — деряның «дөрт голы», яг-ны арнасы (*Мурзаев*. СА. 257 сах.), П. П. Померанцев болса «дөрт жай» дийип терҗиме эдйәр (*Померанцев*, 73 сах.). Түркмен географлары (*А. Бабаев, Х. Непесов*. Түркменистан боюнча ёл салгы беришҗи. Ашгабат, ТДН, 1961, 107 сах.) хем-де ерли яшу-луларың бирнәчеси бу адың «дөрт ёл» манысының тарапыны тутярлар. Дог-рудан-да, Чәрҗев шәхериниң үстүн-ден дөрт тарапа улы кервен ёллары гечипдир (МИТТ, I, 176 сах.; ТССР та-рыхы, I т., 1 китап, 119 сах.), шәхе-риң Сакар, Мары, Гаракөл ве Базар диен дөрт дервезеси шол гадымы ёл-ларың гидйән угрунда ерлешипдир. Эмма биз *җу* я-да *җуй* диен сөзүң «ёл» манысына душ гелмедик. Көне Чәр-җевиң төверееклериндәки Үчбаш, Бә-шарык, Бәшярымарык ялы арык атлары Чәрҗев топониминиң хем бир вагткы арыкларын саны билен багла-нышыклы йүзе чыкан болмагының мүмкинчилигини гөркезйәр. Молланепес бу ады Чахарҗуй формасында ула-ныпдыр. *Ч а х а р җ у й, Чартут, Кө-пекли, Хоҗаили, Дүеҗи* («Әлемге гелгей, гелмегей»).

ЧӘЧ [Чә:ч] — Хоҗамбаз районын-да (Бурдалыкда) чәч эдилип гойлан харманы ядa салян улы депе, гүйы, өри мейданы. Түркменистандакы *чәч* сөзи билен гелйән депелериң атлары барада шейле дини роваят бар: хар-ман атянларың янына молла (я-да ишан, кәерлерде Хезрет Алы) гелйәр. Атына дәне бермеги табшырып, өзи дынч алмага гидйәр. Харманчылар атың торбасына дәне дерегине гум (даглык ерде даш, чөлде чәге) гуюп, атың келлесине гейдирйәрлер. Муны дуян молла харманы гума (чәгә, даша) «өвүрйәр».

ЧӘЧБАБА [Чә:чба:ба] — Дарганата районында (Седверде) улы депе. Середиң: Ч ә ч.

ЧӘЧДЕПЕ [Чә:чдепе] — Мургап районында (Гөкдепеде) оба, улы де-пе; Бәхерден, Дарганата, Кака, Ок-тябрь, Фарап районларында ве Гара-гумда чәч эдилип гойлан хармана меңзеш депелер. Эдебиятларда бу ады Ч ә ш д е п е гөрнүшинде нәдог-ры язярлар.

ЧӘЧЕ [Чә:че] — Кака районында оба, чешме. Бу ат «чайҗагаз», «чеш-межик» манысындакы *Чахча* сөзүниң үйтгән гөрнүшидир. XVI асырда ол *Чахча* формасында уланылыпдыр (МИТТ, II, 99 сах.). Чәче обасы ве чайы Эйранда хем бар, оңа какалы-лар *Дашкы Чәче* диййәрлер.

ЧӘЧТОКАЙ [Чә:чтокай] — Дарга-ната районында (Седверде) токай (мейданы 0,5×4 *км*). Бу ат «Чәчде-пәниң дениндәки токай» диен маны-дадыр.

Ш

ШААПБАСБАБА [Ша:апба:сба:-ба] — Сакар районында (Талханба-зарда) ер ады, өвлүйә. *Ша Апбас* — Эйран шасы Апбас I Сефевиниң (1587—1628) адыдыр (середиң: А п-б а с а б а т ве Х о җ а м а ш а т).

ШААПБАСГАЛА [Ша:апба:сга-ла:] — Ленин районында (Вас төве-регинде) көне гала. Ерли илат онуң адыны «Шасенем — Гарып» дессанын-дакы ша Апбасың ады билен багла-нышдыряр. Деңешдириң: Ш а с е-н е м, А к җ а г е л и н, Д и я р б е к и р.

ШАБАБА [Ша:ба:ба] — Чәрҗев районында (Гарагумда) ер ады, өв-лүйә. Адың дөрейиш себәби белли дәл.

ШАБАТ [Ша:ба:т] — Дашховуз ве Хорезм областларының ичинден гечйән улы канал. Бу ат *шах* («ша») ве *абат* сөзлеринден эмеле гелип, «шаның шәхери», «шаның галасы» диен манысдадыр, чүнки Хыва ханы Ануша хан (1663—1687) Эйраның Машат шәхерини басып аландан соң-ра, оңа *ша* ады берилйәр. Хорезм үлкесинде онуң салдыран галасына хем *Шахабат* дийилйәр. Ануша 1681-нҗи йылда галаның янына улы яп чекдирйәр (соңра бу яп Дашховуз оазисине ченли узалдыляр), оңа илки *Пурфайз* («болчулык») дийип ат дакярлар. Бу ады дүзйән арап харп-ларының сан белгилериниң җеми 1092 болуп, ол каналың газылан йылыны аңладяр (1092-нҗи хиҗри йылы 1681-нҗи йыла догры гелйәр). Соңра ка-налы хем *Шахабат (Шабат)* дийип атландырярлар (*В. В. Бартольд*. Соч., т. 3. М., 1965, 178 сах.).

ШАБАТЛЫ [Ша:ба:тлы] — Даш-ховуз районында (Тәзебазарда) Хо-резм областының Шабат районындан гөчүп геленлериң обасы.

ШАБЕНДЕ [Ша:бенде] — Көнеүр-генч районында (Дерялыкда) шахыр Шабендәниң ады дакылан оба.

ШАБЕРДИ [Ша:берди] — Гызы-ларбат районында (Гарагумда) гүйы. *Шаберди* — адам ады.

ШАВЕЛЕТБАБА [Ша:велетба:-ба] — Сакар районында (Талханба-зарда) ер ады, өвлүйә. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ШАВЕЛИ [Ша:вели] — Гөкдепе районында (Гарагумда) тегелек гум, оба, гүйы. *Шавели* — адам ады.

ШАГАДАМ [Ша:гадам] — Крас-новодск шәхериниң ерлешйән орну-ның ады (яшулулар бу шәхере хәзир хем *Шагадам* диййәрлер). Бу топони-ми «шаның гадам басан ери» дийип дүшүндирйән болсалар-да, ол, әхти-мал, *Чайгадам* («Гадамың гуюсы») диен сөзлериң үйтгедилен гөрнүши болса герек, чүнки төверегиндәки оба-лары сүйҗи ве бол сув билен үпҗүн эден Шах-Гадам диен гүйы 1820-нҗи йылда хем бар экен (Русско-туркм. отношения в XVIII—XIX вв. Ашха-бад, 1963, 215 сах.). Ол гүйы шәхер-дәки гәми верфиниң янында хәзире ченли сакланыпдыр. Яшулуларың кә-бири Гадамы шу гүйыны газан пар-сың, бирнәчеси хем Эрсары бабаның гуючы уссасының ады хасаплаяр.

ШАГАЛ — Дәнев районындакы Нефтезаводск посёлогының өңки ады, өң оба. *Шагал* — тире ады (бу тире соңра Фарап районының Осты обасы-на гөчүпдир).

ШАГАЛАРЫК [Шагала:рык] — Хо-җамбаз районында (Меканда) арык. *Шагал* — тире ады.

ШАГАЛЛЫ — Хоҗамбаз райо-нында (Оламда) шагал тиресиниң газан арыгы.

ШАГАЛЛЫОЙ [Шагаллыо:й] — Түркменгала районында (Кеминеде) җеңңелли, шагаллы ой.

ШАГАРЫК [Шага:рык] — Гара-бекевүл районында (Гурайышда) оба, арык. *Шаг* — тире ады.

ШАГАЮЩИЙ — Керки районын-да Гарамәтныяза гарашлы илатлы пункт. Рус дилинде *шагающий* — «әдимлейҗи (экскаваторларың ремонт эдилен ери)» диен манысдадыр.

ШАГЛА — Киров районында (Га-рагумда) гүйы. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл («шаглавук»?).

ШАГЛАВУК — Ёлөтен районында (Худайбердиевде) Мургабың шагла-вугы; Түркменгала районында (Дай-ханда) оба.

ШАГЛАЙБУЛАК — Гарабогазың кенарында шаглавуклы чешме (бу адың газакча варианты кабул эди-липдир).

ШАГЛАР — Гарабекевүл районын-да (Гурайышда) оба. *Шаглар* — тире ады.

ШАГОНДЫ [Ша:гонды] — Чар-шаңңы районында оба (*Шагунды* гөрнүшинде хем язылыяр). *Шагонды* — тире ады. Ерли яшулулар: «Гадым заманларда шу тирәниң отуран оба-сында патыша дүшләп гечипдир, шо-нуң үчин хем тире *ша гонды* адыны алыпдыр» диййәрлер.

ШАГОРКУЗАН [Ша:горкузан] — Гөкдепе районында ашагы инче, ёкарсы ёгын даг депеси. Роваята гөрә, шу ерден гечен патыша бу депе үстүне йыкылар өйдүп горкупдыр ве онуң дашындан айланып гечипдир.

ШАДҮЗ [Ша:дүз] — Эсенгулы районында улы дүзлүк. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл. Улы я-да үйтгешик затларың адына кәягдайда *ша* сөзи гошуляр: *шатут, шакәсе, шаёл* ве ш. м.

ШАДҮЗГАЛА [Ша:дүзгала:] — Эсенгулы районында Шадүзде ерлешйән улы гала (мейданы 400×800 *м*). Археолог Х. Юсупов оны ирки орта асыр Дехистанының пайтагты хасаплаяр.

ШАЁЛЫ [Ша:ёлы] — Ашгабат районында Ховдан шоссесиниң көне ады; Бәхерден районында Шәхрысламдан Хорезме гидйән гадымы ёл.

ШАЙЛЫГАЛА [Шайлыгала:] — Ашгабат районында (Багырда) гала. *Шайлы* — тире ады. Бу галаның адыны шу ерден тапылян шай-сеплер (теңңелер, шайылар) билен багланышдырян алымлар хем бар (*Жуков В. Д.* Изучение пригорода Нисы в 1946 году. — Труды ЮТАКЭ, т. 1. Ашхабад, Изд-во ТФАН СССР, 1949, 183 сах.).

ШАЙЛЫГЕЛИН — Түркменгала районында гала. Бу ат дини тосламалар (галада ал-арвахларың, хатда шайлы гелниң гөрүнйәндиги) билен багланышыклы йүзе чыкыпдыр.

ШАЙМЕРДАНБАБА [Ша:ймерда:нба:ба] — Дарганата районында (Седверде) ер ады, өвлүйә. Парсча *шаймердан (шах-е мердан)* «әр йигитлериң шасы» диен маныда болуп, Хезрет Алының эпитетлериниң биридир. Шу ердәки дашың йүзүнде аяк ызларына меңзеш чукурлар бар, оны Алының намаз окан ери хасаплаярлар.

ШАЙЫМГАЛА [Шайымгала:] — 1. Байрамалы районында гадымы улы галаның ады дакылан оба (обаның хәзирки ады *Бахар*). Ерли яшулулар *Шайымы* Байрамалы ханың гошунбашлыгы хасаплаярлар ве галаның шонуң ёлбашчылыгында салнандыгыны гүррүң берйәрлер. 2. Байрамалы районында (Үчаҗыда) гала, гүммез. Оңа Шайым кел диен адамың газдыран гуюсының ады гечипдир.

ШАЙЫРДЫ — Гумдаг төверегинде гуйы. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ШАЛЛАМАРЫК [Шаллама:рык] — Хожамбаз районында (Меканда) арык. *Шаллам* — тире ады.

ШАЛАВА — Халач районында (Гарагумда) гуйы. Шу ат топрагың хили билен багланышыклы болса герек. Эрсары диалектинде *шалава* сөзи «дешик-дешик» (көп дешикли) диен маныны аңладяр.

ШАЛЫКГОЗ [Ша:лыкго:з] — Бәхерден районында (Нохурда) дере. Нохур диалектинде хоза *гоз* дийилйәр. Мивеси үйтгешик ве ири боланы үчин, хоза *шалыкгоз (шагоз,* деңешдириң: Шатут) дийип ат берипдирлер.

ШАЛЫЧЕКИЛЕН [Ша:лычекилен] — Гаррыгала районында (Куруждейде) өң оба, хәзир ер ады. Шу ерде шалы дегирмени ишләни үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ШАЛЫЯП [Ша:лыя:п] — Тельман районында (Гөкчәгеде) өң шалы мейданларына сув берен яп; Сакарчәге районында (1—2-нжи Акяпда) оба, яп.

ШАМАХЫ — Октябрь районында (Гызылбайдакда) оба, гадымы гала (гырың тирсегинде ерлешендиги үчин, оңа *Тирсек,* ерли газаклар болса *Сулувгала,* ягны «овадан гала» диййәрлер). *Шемахы* атлы шәхер Азербайҗанда хем бар, онуң адыны В. А. Никонов араплары «белентлик» манысындакы *шамаха* сөзүнден эмеле гелипдир диййәр (*Никонов,* 478 сах.).

ШАМЕҢЛИ — Гөкдепе районында (Гарагумда) гуйы. *Шамеңли* — адам ады.

ШАММЫГУЙЫ — Хожамбаз районында (Таллымерженде) оламлы Шаммы Гара диен адамың газдыран гуюсы.

ШАМЫРАТБОЙЫ [Ша:мыра:тбойы] — Ленин районында оба. Бу ат «Шамыратябың боюндакы оба» диен манындадыр.

ШАМЫРАТЖҮҢҢҮЛ [Ша:мыра:тжүңңүл] — Көнеүргенч районында (Октябрда) оба, көл. *Шамырат* — көлүң янындан илки юрт тутунан адамың ады; *жүңңүл* — «чуңңул».

ШАМЫРАТЯП [Ша:мыра:тя:п] — Ленин районында орта асырлардан галан көне канал. Сакасының Дерялыкдан алян бу канал 1846-нжы йылда тәзеден газылып чуңлашдырылыпдыр ве 1848-нжи йылда Васа ченли етирилипдир (*Ж. Худайбергенов.* Түркмен дилиниң емрели диалекти. Ашгабат, «Ылым», 1977, 119 сах.). Каналың соңкы газувына Хыва ханының эмелдары Шамырат ынак ёлбашчылык эдипдир. Яп газыланда, онуң илата берен сүтеми хакындакы гүррүңлер хәли-хәзире ченли сакланяр (бу барада хас долы середиң: *Б. Кербабаев.* Сыяхатнама. Эсерлер топлумы, 2 т. Ашгабат, 1959, 604—608 сах.).

ШАНАЗАР [Ша:назар] — Үнүзден аңыркы Гарагумда гыр, гуйы. *Шаназар* — гуйыны газдыран адамың ады.

ШАРАВБАЗ [Шаравба:з] — Ленин районында (Тәзеобада) көне пагтабаз, оба. *Шарав* — шу ерден яп газдыран гөклең яшулусының ады.

ШАРАВЯП [Шаравя:п] — Октябрь районында (Гызылбайдакда) оба, Шарав диен адамың чекдирен ябы. Середиң: Шаравбаз.

ШАРЛАВУК — Гызылетрек ве Йыланлы районларында обалар; Газанжык районында (Ясга төверегинде) Үңзүң шарлавугы. Гызылетрекдәки обаның янында Сумбарың шарлавугының бардыгы, ягны улы дашларың үстүнден сувуң шаглап ашак инйәндиги үчин, оңа шейле ат берлипдир (оба *Гызылбайыр* хем дийилйәр, чүнки ол Гызылбайрың этегинде ерлешйәр); Йыланлыдакы оба болса хәзирки Халкларың достлугы коллекторының гечйән упрундан акан сувуң Гарагөле гуян ериндәки шаглавугың ады дакылыпдыр. Дерялыкдан акан сув Көнеүргенжиң якынында-да шаглавук эмеле гетирипдир. XIX асырда бу Шарлавугың ады Шаркыравук, Шаравук гөрнүшлерде-де душ гелйәр (МИТТ, II, 523, 580 сах.).

ШАРХЫ — Киров районында (Гарагумда) гуйы. Адың манысы белли дәл.

ШАРШАР — Чаршаңңы районында (Көйтендагда) гуйы. Пес ойда ерлешендиги үчин, оңа ягыш сувы гуюляр. Деңешдириң: Чырлагуйы.

ШАСЕНЕМ [Ша:сенем] — Вас төверегинде гадымы гала. Бу ады «Шасенем — Гарып» дессанындакы Шасенем билен багланышдырярлар ве дессандакы вакаларың шу төвереклерде боландыгыны гүррүң берйәрлер. Шасенем галасы бизиң эрамыздан өңки I мүңйыллыгың ахырларында Хорезм дөвлетиниң гүнорта-гүнбатар арачәклерини горамак максады билен гурлупдыр. Хәзир бу шәхериң мейданы 570000 квадрат метр, белентлиги хем 15 метрдир («ТЯ», 1970 № 2). Орта асырларда бу шәхере *Сувбурны* хем дийилипдир. Монголларың чозушына ченли ол гүлләп өсен шәхерлериң бири болупдыр (МИТТ, I, 423 сах.). Шәхериң гадымы ады ятдан чыкарылансоң, халк оны өз сөйгүли гахрыманының (Шасенемиң) ады билен багланышдырыпдыр. Деңешдириң: Акжагелин, Диярбекир, Түнүдеря.

ШАСЕНЕМИҢ БАГЫ — Шасенем галасының янында XII—XIII асырларда дүйби тутулан гадымы баг. Мейданы 13 *га* болан бу багың говы планы бар, ол 16 саны квадрат көлчелере бөлүнипдир, төвереги овадан хаят билен гуршалыпдыр, оңа *Черменяп* диен улы яп чекилипдир. Багың экиленине 100 йыл чемеси вагт геченден соң, бу ердәки десгалары (шол санда, багы) монгол басыбалыжылары күл-пеекун эдипдирлер (*А. Кулиев.* Сад Шахсенем. — «Туркменская искра», 19.1.1971).

ШАТЛЫ [Ша:тлы] — Красноводск районында (Ириклиде) гуйы. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл (белки, адам ады).

ШАТЛЫК [Ша:тлык] — Мары шәхерине гарашлы газлы ер ве шол ерде дөрән посёлок (1971-нжи йыла ченли бу ериң ады *Шехитли*); Гарагум, Дашховуз ве Саят районларында тәзе ат дакылан обалар.

ШАУМЯН — Газанҗык районында демир ёл станциясы. 26 Баку комиссарларының бири, совет дөвлетиниң ве Коммунистик партияның гөрнүкли ишгәри С. Г. Шаумяның хатырасына дакылан ат. Ол 1918-нжи йылда вагшылык билен Акҗагуйма станциясының янында атылып өлдүрилйәр.

ШАХЛЫ — Гаррыгала районында (Күрүждейде) дагың формасы боюнча ат алан дере; Кака районында (Мәнеде) дерәниң агзы (шу ердәки мазарың үстүнде малың шахы өрән көп).

ШАХЛЫБУРУН — Балкан дагының бир бөлеги; ики шаха болуп дуран белент даг (бурун).

ШАХМАЛЧЫ [Шахма:лчы] — Тельман районында (Булдумсазын якынында) гиң мейдан, оба. Ерли геплешикде *шахмал* сөзи ат тутмак үчин уланылян халкалы йүпи аңладяр. Шу мейданда ат тутян экенлер.

ШАХМАН [Шахма:н] — Эсенгулы районында оба, гуйы. Адың манысы белли дәл. Ерли илат оны адам адындан эмеле гелен топоним хасаплаяр, эмма Шахман диен ат шу ерде доглан чагалара соңра дакылан болса герек.

ШАХМОЛА — Керки районында (Гарагумда) гуйы. Шу ерде шахдан эдилен беллигиң бардыгы үчин, *мола* сөзүни «беллик» дийип дүшүндирйәрлер. Бу адың «шахлы мазар», «үстүне шах үйшүрилен мазар» диен маныда болмагы хем мүмкиндир, чүнки кәбир түрки диллерде мазара *мола* дийилйәр (*Радлов*, IV, 2125 сах.).

ШАХОҖА [Ша:хоҗа] — Гөкдепе районында чешме, мумыялы гая, отурымлы ер. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ШАХШАХ — Ашгабат районында даг, Көпетдагың Түркменистандакы иң белент нокады (2912 *м*). Ол формасы боюнча ат алыпдыр.

ШАЯТАН [Ша:ятан] — Гызылетрек районында (Мадавда) депе. Шу ерде Эйран шасы Мидиниң дүшләндиги үчин, оңа шейле ат берлендигини айдярлар.

ШЕЙДАЙЫШАХ [Шейда:йышах] — Халач посёлогының янында яп. *Шейдайы* — әхтимал, адам ады я-да лакам; ерли геплешикде *шах* — «яп».

ШЕЙДАНБАБА [Шейда:нба:ба] — Хоҗамбаз районында (Бурдалыкда) гыр, өвлүйә. *Шейдан (шехидан)* — «шехит өленлер» диймекдир.

ШЕЙТАНГАЛА [Шейта:нгала:] — Гөкдепе районында (Ызгантда) дини дүшүнҗелер билен багланышыклы ат алан оба.

ШЕЙТАНГУМ [Шейта:нгум] — Гәверс районында (Гарагумда) гум, гуйы, оба.

ШЕКЕРАРЫК [Шекера:рык] — Хоҗамбаз районында (Бурдалыкда) арык. Бу ады сувуң тагамы билен багланышдырярлар.

ШЕКЕРБУЛАК — Хоҗамбаз районында (Бурдалыкда) сүйҗи сувлы гуйы. Бол сувлы гуюлара *булак* хем дийилйәр.

ШЕКЕРЛИ — Гәверс районында (Әневиң дециндe) сүйҗи сувлы чешме.

ШЕКЕРЛИОЙ [Шекерлио:й] — Красноводск районында (Сөйлүде) ой. Рус хәкимиетлеринден ругсат алмаздан, революциядан өң Эйрандан контрабанда ёлы билен дүрли харытлар гетирилипдир. Гечен асырың ахырында шейле кервенлериң бири дуюляр. Дашы габалан кервен шу ойда әхли задыны, шол санда, көп мукдардакы шекерини дөкүп гачмага межбур боляр.

ШЕЛЕМЛИҖЕ — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере. *Шелем* — ере язылып ятан улы япраклы отуң ады.

ШЕМЛИ — Гәверс районында (Манышда) отурымлы ер, даг. Бу ат дагың чөммегиниң шеме меңзедилмеги билен багланышыклыдыр.

ШЕНБЕБАЗАР [Шенбеба:зар] — Дәнев районында (Гөйнүкде) оба. Шу ердәки Кепбелибазар диен ерде өң шенбе гүни базар боляп экен. Деңешдириң: Тәҗигистаның пайтагты Д у ш е н б е.

ШЕПАГАТ [Шепа:гат] — Киров районында (2-нҗи Бабадайханда) гиң мейдан. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ШЕРАПЛЫ [Шера:плы] — Ашгабат районында (Күкүрт заводында) гуйы. Бу ады сувуң өрән аҗыдыгы үчин янсыланып дакылан ат хасаплаярлар.

ШЕРЕПЛИ — Байрамалы районында (Шатлыкда) оба. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ШЕРИПЕ [Шәри:пе] — Гаррыгала районында (Чендир җүлгесинде) ер ады, улы сум (тоннель). Бу сөзүң манысы белли дәл, әхтимал, аял ады.

ШЕХИТЛИ [Шехи:тли] — Мары шәхерине гарашлы Шатлык посёлогының ве Орта Азиядакы иң улы газ ожагының өңки ады; Гарагумда гуюлар, депелер, ер атлары. Бир я-да бирнәче мазары болан ерлере, көпленч, *Шехитли* дийилйәр.

ШЕХИТЛИГЫР [Шехи:тлигыр] — Дашховуз областында (Гарагумда) гыр.

ШЕХИТЛИДЕПЕ [Шехи:тлидепе] — Кака районында (Мәнеде) депе.

ШЕХИТЛИК [Шехи:тлик] — Гарабекевүл районында (Калинин оба советинде) ер ады, өвлүйә. Шу ерде басмачылар тарапындан өлдүрилен 6 чопан җайланыпдыр.

ШЕХИТЛИНИҢ АЛАСЫ — Мары — Ханховуз ёлуның угрунда гиң мейдан, такыр билен гумуң гезеклешийән («ала») ери.

ШЕХИТЛИОЙ [Шехи:тлио:й] — Байрамалы районында (Ялкымда) ой.

ШЕХИТЛИШОР [Шехи:тлишо:р] — Гызыларбат районында (Гарагумда) шор мейдан, депиз.

ШИНКАРЕНКО — Красноводск районында Каспи деңзиниң бир адасы.

ШИҢҢИЛЛИ — Чәрҗев районында (Гарагумда) гуйы. Бу ат гуйының сувуның хәсиети билен багланышыклыдыр. Әрсары ве кәбир бейлеки диалектлерде *шиңңил* сөзи гойнуң гуйругындакы түйлерде эмеле гелйән дүвүрлери аңладяр. Шейле дүвүрлер ичи гечен гоюнларда боляр.

ШИРВАН [Ширва:н] — Гызыларбат районында (Җанахырда) дере. Адың манысы белли дәл.

ШИРВАНГАЛА [Ширва:нгала:] — Октябрь районында (Атгырланда) гала; Ленин районында (Тәзедурмушда) ер ады. Адың манысы белли дәл.

ШИРГӨВ [Ши:ргөв] — Бәхерден районында улы даг. Бу ат, әхтимал, парсларың *шир кух* сөзлеринден эмеле гелип, «ширли даг» диен маныда болса герек.

ШИРДЕПЕ — Сарагт районында (деряның кенарында) депе. Өң шу ерлер гамышлык болуп, онда шир (ёлбарс) яшапдыр дийип гүррүң берйәрлер.

ШИРИНГУДУК — Гүндогар Гарагумда сүйҗи («ширин») сувлы гуйы.

ШИРИНГҮЗЕР — Кака районында (Мәнеде) деряның гүзери. *Ширин* — әхтимал, аял ады.

ШИРИНКЕМЕР — Чаршаңңы районында Хатап обасының дециндәки дагларда ер ады. *Ширин* — дагың кемеринде агыл эдинен гоңрат тирели чопаның ады.

ШИРИНКӨВ — Кака районында (Ширингүзериң якынында) деряның көви, чуңңул.

ШИРИН — ПЕРХАТ — Октябрь районында (Налачбаба гырында) гүммезли җай. Бу ады «Ширин — Перхат» дессаның гахрыманлары билен багланышдырярлар.

ШИРИНХАТАР — Керки — Тагтабазар аралыкда (Гарагумда) сүйҗи сувлы хатар гуйы.

ШИРИНШЕКЕР — Гүндогар Гарагумда сүйҗи сувлы гуйы (оңа *16-нҗы гуйы* хем дийилйәр).

ШИРКЕБИР [Ши:ркеби:р] — Гызылетрек районында (Машат-Мисирянда) X асырың археологик әхмиетли метҗиди, мавзолей (ТАЯ, 63 сах.); гадымы Көнеүргенч шәхеринде өвлүйә. Парс ве арап диллеринде бу адың «улы шир», «әпет ёлбарс» диен манысы бар, эмма адың йүзе чыкыш себәби белли дәл (белки, җайларың йүзүндәки суратлар билен баглы).

ШИРКЕШ [Ши:ркеш] — Кака районында (Мәнеде) дере, дерәниң гечмеси кын агзы, учутдан гечйән ёда. Бу ат «ёлбарсың ёдасы» диен манысадыр.

ШИРПЕТИР [Ши:рпәти:р] — Эсен-

гулы районында (Шадуз төверегинде) гала. Адың манысы ве йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ШИРШҮТҮР [Ши:ршүтүр] — Чәржевиң гүнорта тарапында улы гум. Бу ат парсларың *шир* («сүйт») ве *шотур* («дүе») сөзлеринден эмеле гелен болса герек (деңешдириң: асмандакы Ак маяның ёлы). Илки шу ерден гечйән ёла шу ат берлипдир. Середиң: Шүтүриң гызылы.

ШОВВУЛДАК — Чаршаңңы районында (Хатапда) ер ады, дагың шемал дегйән еринде эдилен агыл.

ШОВЛАТМА — Гәверс районында гадымы Әнев ябы. Оңа нәме себәпден бейле ат берлендиги белли дәл (середиң: Әнев).

ШОР [Шо:р] — Гәверс районында «Гарадамак» совхозының орнуның өңки ады, шор ер (1967-нжи йылда оба Ашгабат шәхериниң гарамагына гечирилди ве оңа *Гарагум* диен ат дакылды); Хожамбаз районында (Беширде) оба (оңа *Екаркы Шор* хем дийилйәр).

ШОРАЖЫ [Шо:ра:жы] — Гарагумда гуюлар.

ШОРАЙ [Шо:ра:й] — Ашгабат районында (Бүзмейинде) шор ой. *Ай* — әхтимал, «айман» сөзүниң гысгалан гөрнүши.

ШОРАЙМАК [Шо:ра:ймак] — Сарагт районында аймакларың газан шор сувлы гуюсы.

ШОРАКЫН [Шо:ракын] — Тагтабазар районында дере, шор сувуң акян угры.

ШОРАЛЫ [Шо:ралы] — Бәхерден районында (Нохурда) дере, чешме; Гарагумда гуюлар, өри мейданлары. *Шора* — шор ерде битйән өсүмлигиң ады.

ШОРАЛЫДЕРЕ [Шо:ралыдере]— Гәверс районында (Әнев — Маныш арада) дере.

ШОРАРЫК [Шо:ра:рык] — Амыдеряның ики кенарында шор ерден газылан арыклар; Нерезимде өң оба.

ШОРБЕЗЕН [Шо:рбезен]—Бәхерден районында (Бөрмеде) шор сувлы чешме (онуң сувуна готур мал ювуляр). *Безен* сөзүниң манысы белли дәл.

ШОРБОГАЗ [Шо:рбогаз] — Дәнев районында өң оба, хәзир ер ады. *Богаз* — географик термин болуп, ики сувуң, ики деңзиң арасындакы инчежик сув бошлугыны аңладяр (ТДС, 102 сах.). Ондан башга-да, *богаз* сөзи билен сув ятаклар хем аңладыляр. Шу ерде хем шор сувлы сув ятак болупдыр. Деңешдириң: Эгрибогаз, Гарабогаз.

ШОРБУЛАК [Шо:рбулак] — Чаршаңңы районында (Көйтенде) шор сувлы чешме.

ШОРГАЛА [Шо:ргала:] — Гөкдепе районында (Кележарда) оба, гала; Бәхерден, Дашховуз, Кака, Сакар районларында ве Сарагт — Ханховуз аралыкда шор ерде ерлешен галалар.

ШОРГӨБЕК [Шо:ргө:бек] — Газанжык районында (Дәнеатада) шорлукда ерлешен гөбек ялы депе (оңа *Дузлаг* хем дийилйәр).

ШОРГУДУК [Шо:ргудук] — Гарагумда шор сувлы гуюлар.

ШОРДАГ [Шо:рда:г] — Кака районында (Мәне — Чәчеде) шорлап дуран даг.

ШОРДЕПЕ [Шо:рдепе] — Мургап районында шор депәниң янында ерлешен оба (хәзирки ады *Ата Салых*); Тагта районында (Ягтылыкда) оба, депе; Чаршаңңы районындакы Акдери обасының бир бөлеги; Фарап районында (Битикде) арык ве депе; Кака, Керки, Халач, Хожамбаз, Чаршаңңы районларында шор ерде ерлешен депелер, галалар.

ШОРДЕПЕАРЫК [Шо:рдепеа:рык] — Хожамбаз районында Шордепе галасының янындан гечйән арык.

ШОРДЕРЕ [Шо:рдере] — Гызыларбат районында (Хожагалада) шор дере.

ШОРЖА [Шо:ржа] — Кака районында (Душакда) шор сувлы чешме, жар; Кичи Балканда гала, шорлукда ерлешен дагжагаз.

ШОРЖАР [Шо:ржар] — Хожамбаз районында (Сандыклы чөлүнде) жар; Сарагт — Ханховуз аралыкда чешме, жар.

ШОРКӨЛ [Шо:ркө:л] — Чаршаңңы районында (Көйтенде) шор сувлы көл.

ШОРКҮП [Шо:ркүп] — Гызылетрек районында (Мадавда) чешме, сув йыгнанян ер. *Күп* сөзи барада середиң: Алтмышкүп.

ШОРКӘЛ [Шо:ркә:л] — Бәхерден ве Хожамбаз районларында (Арчманда ве Бурдалыкда) шор кәллер.

ШОРКӘРИЗ [Шо:ркә:риз] — Гәверс районында (Гәмиде) оба, кәриз; Гөкдепе районында шор сувлы кәриз.

ШОРЛАМА [Шо:рлама] — Кака районында отурымлы ер, шор мейдан.

ШОРЛЫ [Шо:рлы] — Гарабекевүл районында (Ламмада) шор ерде ерлешен оба.

ШОРМЕЙДАН [Шо:рмейда:н] — Керки районында (Гызылаякда) чагыллы шор мейданда ерлешен оба.

ШОРӨВЛҮЙӘ [Шо:рөвлүйә:] — Сарагт районында шор сувлы ер, чешме. Бу ерде өвлүйә ёк, эмма сувы бе палчыгы кәбир кеселлере эм боландыгы үчин, чешмәни мукаддес («өвлүйә») хасаплаярлар.

ШОРРУК — Гәверс районында (Манышда) дуз ерден чыкян чешме. Шор сувлудыгы үчин, оңа шу ат берлипдир.

ШОРСУВ [Шо:рсув] — Тагтабазар районында (Чеменибитде) Морсува гуйян шор сувлы чешме; Байрамалы районында шор сувлы яп.

ШОРТАКЛЫ [Шо:ртаклы] — Дәнев районында отурымлы ер. *Шортак* — шор ерде битйән сазага меңзеш өсүмлик.

ШОРУМСА [Шо:румса] — Ленин районында (Атаяпда) оба. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ШОРЧА [Шо:рча] — Хожамбаз районында (Меканда) шор сувлы гуйы, өри мейданы; Чаршаңңы районында (Көйтендагда) чешме. *Шорча (шор чах, шор чай)* — «шор сувлы чешме (гуйы)» диен манададыр.

ШОРЧЕШМЕ [Шо:рчешме] — Ашгабат, Гаррыгала ве Гөкдепе районларында шор сувлы чешмелер.

ШОРЧЫ [Шо:рчы] — Сакар районында (Талханбазарда) шор ери көп болан оба. *Шорчы* — «шорлы» (бу адың *-чы* аффикси барада середиң: Хывачы ой).

ШОРЯП [Шо:ря:п] — Мары ве Тагта районларында (Мухадовда ве Атаевде) шор ерден чекилен яплар, обалар; Дәнев ве Түркменгала районларында яплар. Тагтадакы ябың өңки ады *Ядаваяп* (*Ядав* — ябы газдыран багшының ады).

ШОРЯСГА [Шо:рясга] — *сер.* Ясга.

ШӨХРАТ [Шөхра:т] — Байрамалы, Дәнев ве Ёлөтен районларында тәзе ат дакылан обалар.

ШУГУНДЫР — Кака районында археологик әхмиетли гала. *Шугундыр* (ерли геплешикде *Чугундыр*) — Хорасана ысламы яйрадыжы Мусайып Казының лакамы (*М. Е. Массон.* ЮТАКЭ 1947. — Труды ЮТАКЭ, т. 2. Ашхабад, 1951, 65 сах.). Бу гала *Мири Сейят* хем дийилйән экенлер.

ШҮТҮРИҢ ГЫЗЫЛЫ — Репетегиң гүндогарында (Пески станциясының янында) гызыл гум. *Шүтүр* — «дүе» (середиң: Ширшүтүр); *гызыл* — гумуң бир типи (середиң: Гызылгум).

ШЫБАКЛЫ — Дарганата районында (Үңзүң угрунда) гуйы. Әрсары, ата ве кәбир бейлеки диалектлерде *шыбак* — топбажык өсйән гум өсүмлиги (оңа *керт* я-да *аккерт* хем дийилйәр).

ШЫБЛАНБАБА [Шыбла:нба:ба] — Гаррыгала районында (Хасардагың дүйбүнде) ер ады, өвлүйә. *Шыблан* сөзүниң манысы белли дәл.

ШЫГАК — Газанжык районында гуйы, дүрли от-чөпе бай өри мейданы, өң оба. *Шыгак* — әхтимал, «шыбак» (середиң: Шыбаклы).

ШЫРАМ — Тагтабазар районында даг улгамы; Чаршаңңы районында (Говурдакда) узалып ятан даг. *Шырам* (гоңрат геплешигинде *ширәм*, мүрчели диалектинде *ши:рем*) — дагың, гырың узалып гидйән улгамы, герши. Дайнада кичи дерелериң башына (башланян ерине) *ширем*, улы дерелериң башына *өрк* дийилйәр. *«Хер дерәниң башыны ширем кесер»* (накыл).

ШЫРЛАМА — Қака районында (Гарагумда) оба, гуйы; Теҗен районында сув йыгнанян ой. Чырлалара *шырлама* хем дийилйәр (середиң: Г а р р ы ч ы р л а).

ШЫРМЫҚ — Байрамалы ве Фарап районларында (Үчаҗыда ве Нерезимде) гуюлар; гумлар. *Шырмык* — географик термин болуп, чәгәниң бир гөрнүшини, шырлап ятан гумлары (акгумуң бир типини) аңладяр.

ШЫРМЫКГЫЗЫЛ — Хоҗамбаз районында (Бурдалыкда) шырмык гызыл гум.

ШЫРТАҚЫР — Гарагумда гыр, шыр такыр мейдан.

ШЫХ [Шы:х] — Гаррыгала, Керки, Сакар ве Фарап районларында обалар; Меркези Гарагумда гуюлар. *Шых* — өвлат хасапланян тирәниң ады.

ШЫХАЛЫ [Шы:ха:лы] — Ашгабат районында (Күкүрт заводында) шых тирели Шыхалы Худайбердиниң газдыран гуюсы.

ШЫХАРЫҚ [Шы:ха:рык] — Дарганата ве Сакар районларында обалар, арыклар. Сакар районындакы (Талханбазардакы ве Сыядагсакардакы) ики обада хем шыхлар яшаярлар. Дарганатадакы (Седвердәки) Шыхарыгы газан шыхлар 100 йыл чемеси мундан өң Питнеге гөчүпдирлер.

ШЫХБЕДИР [Шы:хбедир] — Гаррыгала районында (Геркезде) оба, чешме. Булара өвлүйәниң ады дакылыпдыр. *Бедир* сөзүниң манысы белли дәл. Деңешдириң: Б е д и р к е н т.

ШЫХБИЛАЛ [Шы:хбила:л] — Дәнев районында оба, өвлүйә. *Билал* — әхтимал, адам ады. Бу сөзе Гызылетрек, Йыланлы, Хоҗамбаз районларындакы өвлүйә атларында хем душ гелинйәр.

ШЫХБИТИҚ [Шы:хбитик] — Фарап районында шыхларың ве битиклилериң газан арыгы.

ШЫХГАЛА [Шы:хгала:] — Дашховуз районында (Розумбойда) оба, өң шыхлара дегишли болан гала; Эсенгулы районында (Аҗыяпда) көне галаның галындысы (өң бу ерде шыхлар отурыпдыр).

ШЫХГУЙЫ [Шы:хгуйы] — Красноводск районында (Гүрҗеде) ве Меркези Гарагумда шых тиресиниң газдыран гуюлары.

ШЫХДЕРЕ [Шы:хдере] — Бәхерден районында (Келетеде) шыхларың отуран дереси.

ШЫХЛАР [Шы:хлар] — Сакар районында (Гарамахмытда, Көларыкда ве Талханбазарда) үч оба. *Шых* — тире ады.

ШЫХМОЛЛА [Шы:хмо:лла] — Векилбазар районында (Гарагумда) ики гуйы. Бу ады «шых тирели молланың гуюсы» дийип дүшүндирйәрлер.

ШЫХНАЗАР [Шы:хназар] — Дарганата районында (Седверде) чешме. *Шыхназар* — әхтимал, адам ады.

ШЫХОБА [Шы:хо:ба] — Ёлөтен, Сакар ве Тагта районларында (Ждановда, Гарамахмытда ве Ызмыкширде) шыхларың яшаян обалары.

ШЫХ ӨВЕЗБЕРДИ — Гаррыгала районында (Геркезде) өвлүйә, тараплары 9×9 *м* болан XV асыр мавзолейи (ТАЯ, 77 сах.). Мавзолейде шыхлардан Өвезберди диен гөрнүкли адам җайланан болмага чемели. Онуң адына биз Магтымгулының дөредиҗилигинде-де душ гелйәрис (середиң: Г а й ы п г у л ы).

ШЫХТЕМИР [Шы:хтемир] — Ёлөтен районында (Ёкары Сухтуда) оба. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ШЫХТҮРКМЕН [Шы:хтүркмен] — Қака районында чешме. Аламанчылык дөврүнде ве эйранлылар билен болян дүрли дава-җенҗеллерде бейлеки түркмен тайпалары шыхларың шу чешмесиниң боюна йыгнаняи экенлер.

ШЫХЫМДЕРЕ [Шы:хымдере] — Гаррыгала районында чешмели дере. *Шыхым* — әхтимал, адам ады.

ШЫХЫМШЕЙДЫЛЛА [Шы:хымшейдылла:] — Бәхерден ве Қака районларында ер атлары, гадымы өвлүйәлер. Атларың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ШЫХЯЙЛА [Шы:хя:йла] — Дарганата районында (Гарагумда) гуйы, өң шыхлара дегишли болан яйла.

ШЫХЯП [Шы:хя:п] — Дәнев районында (Большевикде) оба, яп; Тельман районында (Гөкчәгеде) шыхларың газан ябы.

ШЫХЯПЧАНДЫР [Шы:хя:пчандыр] — Дәнев районында оба. Бу ат «Шыхябың боюндакы чандырлар» диен маныдадыр.

ШӘПТ — Бәхерден районында (Нохурда) чешме. Нохур диалектинде *шәпт* — мивесиз берк даг агаҗының ады.

ШӘХЕРЛИ — Керки районында (Чекирде) шәхериң этегиндәки оба.

ШӘХЕРЛИҚ — Октябрь районында (Айбөвүрде) ер ады, гадымы отурымлы ер.

ШӘХРИЗЕҢҢАР [Шәхризеңңа:р] — Дәнев районында (Исвазда) көне гала, гадымы өвлүйә. *Зеңңар* сөзүниң манысы белли дәл. Ерли илат галаны *Түграның көшги* дийип хем атландыряр.

ШӘХРИХАЙБАР — Ашгабат, Гөкдепе, Сарагт районларында галалар. *Хайбар* сөзүниң манысы белли дәл. Шейле ат алан ерлер Азербайҗанда хем бар. Олары Арабыстандан (Мекге — Дамаск ёлуның угрундакы Хайбардан) гөчүрилип гетирилен арапларың дакан ады хасаплаярлар (*Г. А. Гейбуллаев.* Азәрбаjҹан топонимикасында әрәб тәбәгәси хаггында. — «Известия АН Аз.ССР». Серия лит-ры, языка и искусства, 1976, № 1, 87 сах.).

ШӘХРЫСЛАМ [Шәхрысла:м] — Бәхерден районында археологик әхмиетли гала. Бу ат «ыслам шәхери» диен маныдадыр, эмма оңа нәме себәпден бейле ат галандыгы белли дәл. Бу орта асыр шәхерине өң *Так*, XIII асырдан соңра хем *Языр* дийип ат берипдирлер (*Е. Атагаррыев.* Средневековое городище Шехр-Ислам (Языр). Автореферат. М., 1967, 3 сах.; ене-де шол автор. Шәхрысламың сыры. Ашгабат, 1968).

Ы

ЫБАКЯП [Ыбакя:п] — Қалинин районында (Бирлешикде) яп. *Ыбак (ыбык)* — бурунҗык тиреси.

ЫБРАЙЫМБАБА [Ыбра:йымба:ба] — Газанҗык районында (Узбоюң угрунда) ер ады, гадымы өвлүйә; Гызыларбат районында (Бендесенде) чешме. *Ыбрайым* — адам ады, эмма кимдиги белли дәл.

ЫБРАЙЫМ ЭДХЕМ — Октябрь районында (Бөтендагда) атлы ер, өвлүйә, гыр. Бу ады «Ыбрайым Эдхем» диен түркмен аноним дессаның баш гахрыманы билен багланышдырярлар. *Ыбрайым Эдхем* — XIII асырда Балхда яшан ве мусулманлар билен Византия империясының арасындакы сөвешде өлдүрилен мешхур сопуларың биридир (*Н. Мередов, С. Ахаллы.* Түркмен классыкы эдебиятының текстлери боюнча гысгача сөзлүк. Икинҗи нешир үчин тайярланылан голязма).

ЫБЫҚ — Красноводск районында (Гызылгаяда) оба, гуйы. *Ыбык* — гуя эелик эден тирәниң ады. Деңешдириң: Ы б а к.

ЫЗГАНТ — Гөкдепе районында оба. Адың манысы белли дәл. Яшулулар бу ады «ызкы кент» ве «ызы гант» дийип дүшүндирйәрлер, ягны бу оба узакда, гум этегинде ерлешендиги үчин, оңа 32 биҗелик дамана сувундан хак етмәндир. Кепҗе мерген диен адам Серан дагындан чешме газып, шу оба сув гетирипдир. «Сув пайындан ыза галана сув гант болайды» дийипдирлер. Хамала, шондан соң оба шу ат галыпдыр. Эмма бейле дүшүндириш ончаклы ынанчлы дәл. Этнограф А. Җыкыевиң пикиричe, бу адың *огуз кент* («огузлар оба-

сы», «огузлар юрды» диен сөзлериң фонетик тайдан үйтгән гөрнүши болмагы мүмкиндир. Ызгант атлы обалар Эйранда хем бар (Ферхенг, 23 сах.). Деңешдириң: Х у р м а н т.

ЫЗЗАТГУЛУДЕПЕ [Ызза:тгулудепе] — Гызылетрек районында (Машат-Мисирянда) бизиң эрамыздан өң яшап гечен обаның галындысы, археологик әхмиетли депе. *Ыззатгулы* — шол ерде отуран адамың ады.

ЫЗМЫКШИР [Ызмыкши:р] — Тагта районында (Ягтылыкда) оба, гадымы улы гала. Хәли-хәзире чеңли говы сакланан ве дөвлет тарапындан горалян бу галаның ирки ады *Замахшардыр*. Бу ат *замах* ве *шар* («шәхер») сөзлеринден ыбарат болса герек. *Замах* сөзүниң манысы белли дәл. Деңешдириң: Ш а м а х ы. Гала халка зулум эдилип салныпдыр. Ише гижә галан я-да берлен пая амал эдип билмедик адамлар галаның пагсасының арасында гойлуп, үстүне лай басылыпдыр (кәерде шейле адамларың сүңклери билдиришип дур).

ЫЛЯС [Ыля:с] — Дарганата районында (Седверде) гуйы. Оны якында шу обалы Ыляс диен адам газдырыпдыр.

ЫМАМБАБА [Ыма:мба:ба] — Ёлөтен районында демир ёл станциясы. Оңа якындакы өвлүйәниң ады дакылыпдыр. Гадым вагтларда шу өвлүйәниң орнунда ерлешен оба *Баракдиз*, соңра *Каринейн* дийип ат берилйәр экен (*В. А. Жуковский*. Развалины старого Мерва. Спб., 1894, 181—182 сах.).

ЫМАМБАКЫР [Ыма:мба:кыр] — Ёлөтен районында ер ады, гадымы өвлүйә. Түрки диллерде *бакыр* — «мис» диймекдир, эмма адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ЫМАМБОЛАН [Ыма:мболан] — Гаррыгала районында (Чендирде) чешме, дере. «Ымамың отуран, болан ери».

ЫМАМГУЙЫ [Ыма:мгуйы] — Керки районында (Чекир гумунда) гуйы. Оны колхозың ферма мүдири Ымам Аннаев газдыряр.

ЫМАМНАЗАР [Ыма:мназар] — Гүнорта-Гүндогар Гарагумда көне сардаба. *Ымамназар* — адам ады.

ЫМАРАТ [Ыма:рат] — Бәхерден районында (Бамының якынында) оба. Шол ерде гүммез ве бейлеки гадымы ыматратларың боландыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ЫНДАРЫЛАН — Эсенгулы районында отурымлы ер, гуйы, сил сувуның гүйчли («ындарылып») гелйән ери. Ерли яшулуларың кәбири бу сөзи адам ады хасаплаяр, эмма бу нәдогрудыр, чүнки шу ерде доглан адамлара соңра Ындарылан гуюсының ады дакылыпдыр.

ЫҢҢЫРЖАК — Керки районында (Чекирде) депе; Чаршаңңы районында (Көйтенде) дагың белент депеси. Ерли геплешикде гаңңа *ыңңыржак* дийилйәр. Депелере гөрнүшине гөрә шейле ат берлипдир. Деңешдириң: Г а ң ң а л ы.

ЫПАЙГАЛА [Ыпайгала:] — Бәхерден районында (Арвазың боюнда) кичи оба, сапалы дере, өң Бәхерден приставының дачасы, хәзир пионер лагери, метеорологик станция. *Ыпай* сөзүниң манысы белли дәл; *гала* — бу ерде «оба» манысындадыр (дереде гала ёк).

ЫРГАЙЛЫ — Бәхерден ве Гызыларбат районларында (Мүрчеде ве Завда) дерелер. *Ыргай* — өсүмлик ады.

ЫСАК [Ыса:к] — Гаррыгала районында бир бөлек даг. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ЫСЛАМ [Ысла:м] — 1. Гарабекевүл ве Хожамбаз районларында (Калининде ве Бурдалыкда) обалар. *Ыслам* — тире ады. Гарабекевүл районындакы обада тал агачларының өрән көпдүги үчин оңа *Таллыклы Ыслам* дийилйәр. 2. Дашховуз областында (Меркези Гарагумда) гуйы. Бу адың адама я-да тирә дегишлидиги белли дәл.

ЫСМАМЫДАТА [Ысма:мыдата] — Тагта районында өвлүйә, гадымы археологик әхмиетли ядыгәрликлер. Бу ат аслында Исмимахмудатадыр (МИТТ, II, 400 сах.). *Исм* — «ат» диймекдир; *Махмут* — шу өвлүйәде

жайланан руханының ады. Магтымгулының «Шыпа бер» диен гошгусында бу ат Исмахмут гөрнүшинде душ гелйәр.

ЫСЫРГАЛЫ — Тагта районында (Бөдиркентде) оба, көне галаның янындан гечйән яп (ябың хәзирки ады *Советяп*). Бу ат тапындылар билен багланышыклы болса герек.

ЫШГЫНЛЫ — Меркези Гарагумда гуйы. *Ышгын* — көки пейдаланылян буян гөрнүшли өсүмлигиң ады (ТДС, 788 сах.).

ЫШКАК — Гүндогар Гарагумда гуйы, көне отурымлы ер, как (хәзирки ады *Ярошевский*). *Ыш* сөзүниң манысы белли дәл.

Э

ЭГИНАРЫК [Эгина:рык] — Гарабекевүл районында (Ашгалыда) эгин ерлери суварян арык. Ерли геплешикде *эгин ер* говы хасыллы ери аңладяр.

ЭГИНОБА [Эгино:ба] — Гызыларбат шәхериниң бир бөлеги, чайың эгнинде ерлешйән оба. *Эгин* — географик термин болуп, япгыт дүзлүклери, гырың, байрың эгинлерини аңладяр.

ЭГРЕМ — Кака районында (Душакда) демир ёлуң эгреминде ерлешйән разъездиң ерли ады; Векилбазар районында (Гөрелдеде) ер ады, гумуң ве ябың эгреми.

ЭГРЕМЧИ — Мары районында (Мухадовда) ябың эгреминде ерлешен мейдан.

ЭГРИ — Гарагумда эгри газылан гуюлар.

ЭГРИАЖЫ [Эгриа:жы] — Дарганата районында (Гарагумда) гышыграк газылан ажы сувлы гуйы.

ЭГРИАРЫК [Эгриа:рык] — Хожамбаз районында (Амыдеря посёлогының деңинде) арык. *Эгри* — тире ады. Середиң: Э г р и я г ы р.

ЭГРИАЯК — Красноводск районында (Даржада) деңзиң бөври, сувуң эгрелип, гуры ере сүсңәп дуран ери, аягы, өң отурымлы ер.

ЭГРИБОГАЗ — Ашгабат районында (Бокурдакда) сув үйшйән ер ве гуйы; Гызыларбат районында такыр, сил сувуның гелйән эгри жары; Гумдаг билен Экерем аралыкда эгри сув ятак. *Богаз* сөзи барада середиң: Ш о р б о г а з.

ЭГРИГАНДЫМ — Дарганата ве Мары районларында (Гарагумда) улы ве эгри гандымың янында газылан гуюлар.

ЭГРИГАТЛА — Түркменгала районында (Кеминеде) ябың эгри ериндең салнан гатла.

ЭГРИГУЙМА — Ашгабат районында (Ербентде) эгри гуйы ве гуйма.

ЭГРИГУЙЫ — Гарагумда ве Гызылгумда эгри газылан гуюлар; Ленин районында (Васда) шейле гуйының ады дакылан оба.

ЭГРИГУМ — Бәхерден районында эгрелип ятан гум.

ЭГРИГҮЗЕР — Векилбазар районында Мургап дерясының эгрелйән ериндәки гүзер ве онуң ады дакылан оба (обаның хәзирки ады *Гандымов*). XIX асырың башында шу ерде Эгригүзер галасы болупдыр (МИТТ, II, 424 сах.). Шу атдакы оба Чәржев районында (Гутлыевде) хем бар.

ЭҢРИДЕРЕ — Гаррыгала, Гызыларбат ве Гызылетрек районларында эгри дерелер.

ЭГРИЖЕ — Каспи деңзинде формасына гөрә ат алан ярым ада ве айлаг; Гарагумда эгри гуюлар; Халач районында эгри ёлуң угрунда ерлешен гуйы.

ЭГРИКЕЛЛЕАРЫК [Эгрикеллеа:рык] — Керки районында (Мукруда) арык. *Эгрикелле* — тире ады.

ЭГРИКӨВ — Ёлөтен районында (Худайбердиевде) Мургап дерясының эгри көви (бассейни, ховданы).

ЭГРИЛИ ЧАКЫР — Керки районында оба (середиң: Ч а к ы р). *Эгри*

ве *чакыр* — тире атлары. Бу ат «эгрилериң яныида отуран чакырлар» диен маныдадыр.

ЭГРИТАКЫР — Теҗен районында ве Гарагумда эгрелип гидйән такырлар.

ЭГРИТЕГЕНЛИ — Пенди чөлүнде гуйы. Эрсары ве кәбир бейлеки диалектлерде агыла *теген* дийилйәр («агыллы эгри гуйы»).

ЭГРИТЕМИР — Керки районында (Дашлыкда) эгри арык. *Темир* — Темирлениң ады. Эмир Темириң ады билен багланышдырылян Күрегендагың дениинден баш аляндыгы үчин, арыга шейле ат берлипдир.

ЭГРИЧЕЛГИ — Ашгабат районында (Меркези Гарагумда) эгри челгиси (беллиги) болан ер.

ЭГРИЯГЫР — Хожамбаз районында оба. *Эгри* ве *ягыр* — тире атлары.

ЭГРИЯЙ [Эгрия:й] — Мары районында (Гарагумда) яй ялы эгри гыр.

ЭГРИЯП [Эгрия:п] — Красноводск районында (Дарҗада) деңзиң бөври, эгри бухта.

ЭГРИЯПЫ — Ёлөтен районында (Сандыкгачыда) эгри япының яныида ерлешйән оба.

ЭДАТГУЛЫ [Эда:тгулы] — Гызылетрек районында көне галаның харабалары. *Эдатгулы* — әхтимал, адам ады.

ЭДЕРМЕН — Байрамалы районында (Үчаҗыда) тәзе ат дакылан гуйы.

ЭДЕТ — Газанҗык районында даг. Адың манысы белли дәл.

ЭДРЕК — Байрамалы районында (Ялкымда) оба (оңа *Эдрегиң обасы* хем дийилйәр). *Эдрек* — шу ердәки ябы чекдирен Мәмметдурды диен бурказ яшулусының лакамы.

ЭҖЕГҮЛ — Газанҗык районында дагың овадан депеси. Шол ерде Эҗегүл диен аял отурыпдыр.

ЭҖЕРИ — Газанҗык районында (Исгендерде) күкүртли чешме, баглы дере, даг. Адың манысы белли дәл.

ЭҖИКЛИ — Сарагт районында гуйы. *Эҗик* — көки ийилйән кейигокара ялы өсүмлигиң ады.

ЭҖИРИМСУВ — Гәверс районында (Манышда) сүйҗи сувлы көл. *Эҗирим* сөзүни «булам-бужар» дийип дүшүндирйәрлер («тагашыксыз, булам-бужар ерде ерлешен көл»).

ЭЗБЕРБАБА [Эзберба:ба] — Көнеүргенч районында (Акдеряда) оба. Оңа өвлүйәниң ады дакылыпдыр. Кәбир яшулуларың гүррүңлерине гөрә, *Эзбербаба* — Баба гөклең диен адамың лакамы. Ол адам гечен асырың икинҗи ярымында Көлябың сакасыны беклетмеҗек болуп, Хыва ханының гаршысына эзберлик (эрҗеллик) билен гөрешипдир.

ЭЗБЕРДЕПЕ — Хожамбаз районында (Хожагурлукде) депе. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ЭЗБЕРКӨЛ [Эзберкө:л] — Көнеүргенч районында көл. Ол Эзбербаба обасында ерлешйәр.

ЭЗЗЕТДАГ [Эззетда:г] — Газанҗык районында даг. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ЭЗИЗГУЛЫ [Эзи:згулы] — Мары этрапында (Дашрабадың якынында) аласакгал тирели Эзизгулы диен адамың газдыран гуюсы.

ЭЙВАНЧА [Эйва:нча] — Дашховуз районында (Тәзебазарда) оба. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ЭЙМИР — Көнеүргенч районында (Пушкинде) оба; Гызылетрек районында гиң экеранчылык мейданы. *Эймир* — гадымы ве улы түркмен тайпаларының бири. Емрелилериң хем аслы эймирлердир (*емрели* — «эймир или»).

ЭЙМИРИҢ ТУТГУСЫ — Гызылетрек районында (Дехистаның гүндогарында) эймирлериң ягыш сувуны оя сован, саклан («өңүни тутан») ери (*Мухаммедова,* 181 сах.).

ЭЙШЕМ — Газанҗык районында чешме. *Эйшем* сөзи барада середиң: Б а л е й ш е м.

ЭКЕРАНЧЫ [Экера:нчы] — Керки районында (Чекирде) гөк экеранчылык билен мешгул боланларың обасы.

ЭКЕРЕМ — Эсенгулы районында посёлок. *Экерем* — тире ады. Посёлога якынындакы гуйының ады дакылыпдыр (онуң орнуна өң *Гарабурун* дийилйән экен). Яшулулар тумачларың бир бөлүми болан экерем тиресиниң адының «экмек» сөзүнден эмеле гелендигини гүррүң берйәрлер, ягны экеремлер ягыш сувуның көмеги билен дүрли экинлер экип, бол хасыл алыпдырлар. Шунуң билен хем олар бейлеки тирелерден тапавутланыпдырлар.

ЭКЕРЧӘГЕ [Экерчә:ге] — Ашгабат областында (Гарагумда) гуйы, гөк экин (гарпыз) экилен ер.

ЭКИЗ — Бәхерден районында (Бөрмеде) гоша депели даг.

ЭКИЗАК [Экиза:к] — Гызылетрек районында бири улы, бейлекиси кичи болан ики саны ак депе. Депелериң дөрейши барада ерли илат арасында мешхур роваят бар: галмыклар (Чингиз ханың лешгерлери — *С. А.*) Машат-Мисиряның үстүне чозанда, хер эсгер бир ат торба гум дөкүп гечйәр, шейлеликде улы депе эмеле гелйәр. Урушдан гайдышын дөкүлен гум болса кичи депәни эмеле гетирйәр, чүнки гошунларың көпүси гырыляр. Шейле роваят Тагтабазардакы Улы ве Кичи Акдепе барада хем айдыляр.

ЭКИЗАКЛАР [Экиза:клар] — Ашгабат районында (Күкүрт заводында) ики саны ак чулба.

ЭКИЗГАРА — Ашгабат, Байрамалы ве Кака районларында (Гарагумда) узакдан гаралып гөрүнйән ики депели ерлер, гуюлар.

ЭКИЗГАРАЛАР — Киров районында (Гарагумда) ики депели ер.

ЭКИЗЕГАҖЫ [Экизега:җы] — Хожамбаз районында (Бурдалыкда) гуйы. Бу ат «ики саны депәниң яныидакы аҗы сувлы гуйы» диен маныдадыр. Халк роваятлары бу ики депәни «Хаҗымелигиң көвшүнден чыкан гум» дийип дүшүндирйәр.

ЭКИЗЕК — Хожамбаз районында (Бешир чөлүнде) гырың улы ики депеси, гуйы.

ЭКИЗЛЕР — Бәхерден районында дагың ики депели ери.

ЭКИЗҖЕЛЕР — Ашгабат районында (Күкүрт заводында) ики чулба.

ЭКИНДЕПЕ — Кака районында (Бабадурмазда) төверегине ак экин экилен депе.

ЭКСПЛУАТАЦИЯ — Керки районында Босага — Керки каналының боюндакы оба, почта бөлүми. Шол ерде каналың сувуна гөзегчилик эдйән эксплуатацион бөлүм ерлешйәр.

ЭЛЕЖАРЫК [Элежа:рык] — Халач посёлогының якынында (Аҗы обасында) арык. *Элеч* — тире ады. Элечлер бу ерден Хожамбаз районына (деряның саг кенарына) гөчүпдирлер.

ЭЛЕЧ — Хожамбаз районында оба. *Элеч* — тире ады.

ЭЛЛЕСЛИАРЫК [Эллеслиа:рык] — Гарабекевүл районында (Гурайышда) арык. *Эллесли* — тире ады.

ЭЛЛИБИР [Эллиби:р] — 1. Тагтабазар районында чуңлугы 51 гулач гуйы. 2. Сарагт районында улы яны, чуңлугы 120 гулач гуйы. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ЭЛЛИИКИ — Байрамалы районында (Зәхметде) номерленен оба. Середиң: А л т м ы ш-2.

ЭЛЛИСЕКИЗ — Түркменгала районында (Кемниеде) номерленен оба (оңа *Гагшал* хем дийилйәр). Середиң: А л т м ы ш-2.

ЭЛЛИҮЧ — Түркменгала районында (Дайханда) номерленен оба. Середиң: А л т м ы ш-2.

ЭМИНГАЛА [Эми:нгала:] — Көнеүргенч районында (Акдеряда) гала. *Эмин* — мечгей тирели оба яшулусының ады.

ЭМИНГУЙМА [Эми:нгуйма] — Ашгабат районында (Ербентде) гуйы, гуйма. *Эмин* — адам ады.

ЭМИНГУМ [Эми:нгум] — Гөкдепе районында гум. *Эмин* — адам ады.

ЭМИНДЕРЯ [Эми:ндеря:] — Дашховуз районында (Гарапорсанда) өң деряның акан угры, орун. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ЭМИНХОВЛЫ [Эми:нховлы] — Октябрь районында (Ленинградда) оба. *Эмин* — адам ады («Эминиң ховлусы»).

ЭМИРГАЛА [Эми:ргала:] — Дашховуз районында оба, гала (оңа *Байгала* хем дийилйәр). Өң шу галада Хыва ханының дикмеси (векили, эмири) отурыпдыр.

ЭНДАП [Энда:п] — Гәверс районында (Манышда) дере, чешме.

Эндап — игдә меңзеш мивели өсүмлик (оңа *чылан* хем дийилйәр).

ЭНДАПЛЫ [Энда:плы] — Гаррыгала районында эндаба бай дере.

ЭНЕГҮЛҮҢ ЭМҖЕГИ — Байрамалы ве Сакарчәге районларында формасына гөрә ат берлен депелер. *Энегүл* — шу депелериң янында отуран аялларың ады.

ЭНЕ КУЛЫЕВА — Дәнев районында демир ёл станциясы (онуң орнунуң өңки ады *Акметҗит*). Түркмен аял-гызларының азатлыгы угрунда илкинҗи гөрешиҗилериң бири, гөрнүкли дөвлет ишгәри Эне Кулыеваның хатырасына дакылан ат.

ЭНЕРГЕТИК — Мары шәхерине гарашлы посёлок. ТССР Ёкары Советиниң Президиумы 1974-нҗи йылың 12-нҗи мартында Мары ГРЭС-иниң янында гурлан посёлогы шәхер типли посёлокларың хатарына гечирди ве оңа шу ады дакды.

ЭНЕШ — Калинин районында өң оба. *Энеш* — тире ады.

ЭНЕШБЕЙИГИ — Красноводск районында (Яңыҗада) белентлик, Энеш диен аялың отуран ери.

ЭНЕШТҮВЕР — Калинин районында (Бирлешикде) оба. *Энеш* ве *түвер* — тире атлары.

ЭРГЕШБАЙТАЛЛЫ [Эргешба:йталлы] — Фарап районының гумунда (Дарганатаның гүндогарындакы гумларда) гуйы. *Эргешбай* — гуйыны газдыран кырачлы бригадириң ады. Бу ерде тал ёк, эмма онуң янында *Мыратбайталлы* диен гуйы бар.

ЭРДЕЛ—Дәнев районында (Большевикде) оба (оңа *Эрделли* хем дийилйәр). *Эрдел* — сарыкларың эрден тиресиниң адының үйтгедилен гөрнүши. Өң бу ерде сарыклар яшапдыр. Деңешдириң: С а р ы к б а л а.

ЭРДЕЛАРЫК [Эрдела:рык] — Саят районында (Чекичде) арык. *Эрдел (эрден)* — өң шу ерде яшан ве ябы газан сарык тиреси.

ЭРДЕН — Тагтабазар районында оба. *Эрден* — тире ады.

ЭРЕЗ — Гарагум районында (Ягтыёлда) галаның ады дакылан оба, Векилбазар, Гөкдепе, Кака, Мары районларында галалар, депелер. Галаларың диварларында эрез-эрез күнрелер, атышханалар бардыгы үчин, олара шу ат берлипдир.

ЭРЕЗГАЛА [Эрезгала:] — Дәнев, Ёлөтен, Октябрь районларында галалар. Середиң: Э р е з.

ЭРЕКДАГ [Эрекда:г] — Гөкдепе районында үсти ики хачҗа болуп дуран даг (оңа *Херекдаг* хем дийилйәр). *Эрек* (я-да *херек*) сөзи «ики өркүчли дүе» диймекдир (ТДС, 816 сах.). Гүнбатардан серетсең, даг эреге меңзейәр. Гадым вагтларда оңа *Душак дагы* хем дийлипдир, шонуң үчин хәзирки карталарда бу ады *Душагерекдаг* гөрнүшинде язярлар. Парсча *душак* сөзи хем «ики бөлүнен» диймекдир. Середиң: Д у ш а к.

ЭРКГАЛА [Эркгала:] — Байрамалы районында мейданы 12 гектар болан гала, гадымы Марының илкинҗи ерлешен ери, оңа *Маргиана Исгендергаласы* (Александриясы) хем дийилйәр (*Г. А. Пугаченкова.* Старый Мерв. Ашхабад, 1960, 5 сах.; *Массон,* 102 сах.).

ЭРКЕКГАЧАН — Газанҗык районында (Ясга төверегинде) бирнәче ховзы болан такыр. Шол ховузларың бирине эркек (дүе) гачып өлйәр.

ЭРКЕКЛИ — Красноводск районында (Дарҗа төверегинде) Каспиниң айлагы; Эсенгулы районында гыр, дүелериң яйлаян ери. *Эркекли* — «дүели» диймекдир.

ЭРКЕКЛИНИҢ ОКЫ — Эсенгулы районында деңиз сувуның Эркекли гырына сүсңәп гиден ери. *Ок* сөзи барада середиң: О к.

ЭРКЕЧЛИ — Ашгабат районында (Бүкрүде) белент депе.

ЭРКЕЧЛИГУМ — Киров районында (2-нҗи Бабадайханда) бөлеҗик гум.

ЭРКЕЧЛИЧУҢҢУЛ — Теҗен районында көл, чуңңул.

ЭРКИСАДЫК [Эркиса:дык] — Ёлөтен районында оба (хәзирки ады *Худайбердиев*). Бу обаның ады сарыкларың *эрки* ве *сытдых* тирелериниң адындан эмеле гелип, кәбир фонетик үйтгешмелере сезевар болупдыр ве Эркисадык гөрнүшине гечипдир.

ЭРМЕНДЕЛИ — Йыланлы районында (Тәзеёлда) оба. *Эрмендели* — тире ады.

ЭРМЕНИГУМ — Киров посёлогының якынында гум. Шу ерде өң сөвдагәр эрмени отурыпдыр.

ЭСБЕТ — Красноводск районында (Гызылгаяда) ховдан. Адың манысы белли дәл.

ЭСГЕН — Эсенгулы районында белент гум. Адың манысы белли дәл.

ЭСГИ — Саят ве Сакар районларында обалар; Чәрҗев районында (Гарагумда) гуйы. *Эсги* — түркменлериң овнук тайпаларының бири. Абылгазы бу тайпаның гелип чыкышы барада шейле язяр: Үргенҗиң, Балканың ве Маңгышлагың ханы Җаныбек хан «гүнә эден» түркменлере чәре гөрмек үчин, Санклы-Син диен уйгуры оларың ичине иберйәр. Санклы-Син өзүниң көп санлы гуллары ве нөкерлери билен түркменлериң арасында бир йыл яшаяр. Шол гулларың ичинде Аяз атлы гул боляр, ол бейлекилере середенде, бәш эссе зыят (көп вагт) гуллук эдипдир. Шол Аяз Санклы-Сини өлдүрйәр ве түркменлериң арасында яшамага башлаяр, онуң несиллери соңра эсги (эски) диен ат алыпдыр (*Кононов.* Родословная, 74—75 сах.). Абылгазы бу тайпаның адының манысыны язмаяр, эмма Аязың бәш эссе вагт артык гуллук эденлигини, ягны онуң ирки (көне) гуллугыны назара алсак, бу адың манысы дүшнүкли боляр. Көне түрки дилде, хатда хәзирки түрки диллериң бирнәчесинде *эсги, эски* сөзлери «көне» манысында уланыляр, түркмен дилинде хем матаның көнесине *эсги* дийилйәр. В. В. Радловың сөзлүгинде *эсги* сөзи «көне» дийлип терҗиме эдилипдир (*Радлов,* I, 880 сах.). Бу айдыланлар эсги тайпасының ады «көне» манысындакы *эсги* сөзүнден эмеле гелендир диймәге эсас дөредйәр. Яшулулар бу адың *эсли* (ягны улы) сөзүнден эмеле гелендигини, эсгилериң Әрсары бабаның Эсли оглунуң несиллеридигини гүррүң берйәрлер. Деңешдириң: Э с г и а б а т ве Э с г и а р а п (Өзбегистан), И с к и-Н а у к а т (Гыргызыстан), Э с г и-Ч ә р җ е в (*Сергеев,* 106 сах.). Эсги тиресиниң векиллери Бухара, Самаркант ве Сурхандеря областларында, Тәҗигистаның Шәхритуз районында хем яшаярлар.

ЭСГИАРЫК [Эсгиа:рык] — Саят районында Эсги обасына барян улы арык.

ЭСГИГӨГЕЙИН [Эсгигө:гейин] — Сакар районында (Чалтутда) оба. *Эсги* — тире ады; *гөгейин* — әхтимал, «гөгейинли» диен манында болса герек («эсгилериң гөгейинли ябы я-да обасы»).

ЭСГИХОҖА — Сакар районында оба. *Эсги* ве *хоҗа* — тире атлары.

ЭСЕКЕМ — Гызыларбат районында (Завда) дере, чешме. Адың манысы белли дәл.

ЭСЕНАҖЫ [Эсена:җы] — Дарганата районының «Дарганата» совхозында (Гарагумда) шу обалы Эсен диен адамың газдыран аҗы сувлы гуюсы.

ЭСЕНАЛЫ [Эсена:лы] — Гызылетрек районында Эсеналы диен адамың газдыран гуюсы.

ЭСЕНГУЛЫ — Красноводск областында, Каспи деңзиниң кенарында район, посёлок. Ерли яшулулар Эсенгулыны адам ады хасап эдйәрлер ве 250 йыл чемеси өң, шу ере илки шыхларың ве магтымларың гөчүп гелендигини гүррүң берйәрлер. Ёмутларың җапарбай уругында эсенгулы (эсенгулы көр) диен тире хем бар (*Гылыҗов,* 52—53 сах.). П. Померанцев бу ады парсча хасаплаяр ве оны «ав үчин говы ер» дийип нәдогры дүшүндирйәр (*Померанцев,* 66—67 сах.).

ЭСЕНГӘДИК [Эсенгә:дик] — Красноводск районында Түвер обасындан Әрсарыбаба дагына чыкян ёл, дагың гәдиги. *Эсен* — әхтимал, адам ады.

ЭСЕНДИҢЛИ — Гарамәтныязың 45 *км* демиргазыгында гала (оңа *Диңлигала* хем диййәрлер, чүнки диңи бар). *Эсен* — адам ады (*Курбанов,* 78 сах.).

ЭСЕНКӨР [Эсенкө:р] — Гызыларбат районында (Завда) Эсен көр диен адамың тапан чешмеси, дере.

ЭСЕНМЕНЛИ — Халач, Хожам-

баз ве Чаршаңңы районларында обалар, гала. *Эсенмеңли* — тире ады.

ЭСЕНМЕҢЛИ ҚАНАЛЫ — Халач районында улы канал. *Эсенмеңли* — тире ады.

ЭСЕНМӘММЕТ — Ашгабат районында (Ербентде) гуйы. *Эсенмәммет* — адам ады.

ЭСЕНӨЗ [Эсенө:з] — Гызыларбат районында Жанахырдан Гарабогаз обасына барян жар (узынлыгы 55 *км*). *Эсен* — эхтимал, адам ады; *өз (өзек)* — «жар», «сил сувуның акян угры».

ЭСРИҚ — Йыланлы районында (Тәзеёлда) оба. *Эсрик* — тире ады.

ЭСРИҚГАРА — Йыланлы районында оба (хәзирки ады *Тәзеёл*). *Эсрик* ве *гара* — тире атлары.

ЭТБАШ — Керки ве Халач районларында (Чекирде ве Пелвертде) обалар. *Этбаш* — тире ады.

ЭТБАШАРЫҚ [Этбаша:рык] — Халач районында арык. *Этбаш* — тире ады.

ЭТЕГАРЫҚ [Этега:рык] — Халач посёлогының якынында гумуң этегинден чекилен арык.

ЭТЕҚ — Гәверс ве Душак станцияларының аралыгының тутуш ады. Бу адың түрки *этек* (ягны дагың этеги) сөзүнден эмеле гелендигини ве парсча Даманыкух («дагың этеги») диен адың терҗимесидигини, эмма парсларың хем Этек диен ады уланяндыгыны В. В. Бартольд белләпдир (*Бартольд.* Ислам, 337 сах.). Сейдиниң «Тапылмаз» диен гошгусында хем бу ада душ гелйәрис: *Бәш бөлек Этек галалары, Загы, Сери бирле.*

ЭТРЕҚ — Гүнбатар Түркменистаның ве Эйраның территорияларындан акып, Қаспи деңзине гуйян дерйә. Бу ат түрки диллердәки *атрау (этрек)* диен географик терминден эмеле гелен болса герек. Мурзаевлер *атрау* сөзүниң көлүң я-да деңзиң кенарыны, онда-да әнчеме дерялар я-да жарлар гуйян кенарыны аңладяндыгыны языпдырлар (*Мурзаевлер,* 30 сах.). Шу авторлар Қаспи деңзини Гүнбатар Газагыстаның ерли илатының Атрау дийип атландырандыгыны, Балхаш көлүниң хем гечмишде Атраккөл диен адының боландыгыны белләпдирлер (*Мурзаевлер,* 30 сах.). Этрек дерясына хем әнчеме акынлар (сил сувлары акян жарлар) гошуляр, деряның аягында онуң ханасы бирнәче бөлеге бөлүнйәр. Шонуң үчин хем оңа Этрек диен ат берлипдир. Г. Вамбери бу адың «түрклер» манысындакы *этрак* диен арап сөзүнден эмеле гелендигини, чүнки арапларың илки түрклериң яшаян ерини, соңра болса деряны шу сөз билен атландырандыгыны белләпдир (*Vambery,* 267 сах.). М. Кашгары *этрек* сөзүни «реңки сары адам» дийип дүшүндирйәр (*Кашгары,* I, 91 сах.), эмма бу сөзүң деряның адына дахылы ёкдур. П. Померанцев болса бу ады парсча хасаплап, «лагерь, дуралга, дүшелге, арачәк» дийип, нәдогры дүшүндирйәр (*Померанцев,* 72 сах.). Бу ат XIV асырың башында, ягны Хамдаллах Казвининиң язан ишлеринде илкинжи гезек душ гелйәр (*Бартольд,* Ислам, 338 сах.).

ЭФРИМ — Тагта районында (Октябрда) оба, өвлүйә. Адың манысы белли дәл.

ЭШГАНЛЫ [Эшга:нлы] — Гаррыгала районында (Чендирде) гая. Гөклең диалектинде *эшган* — «ябаны бал арыларың ятагы».

ЭШЕГАНҢЫРАН — Гүнбатар Гарагумда (Хива ёлуның угрунда) белент гыр, гуйы. Роваята гөрә, гуйыны нәче газсалар-да, ондан сув чыкмаяр. «Ашакдан эшегиң сеси гелди» дийип, усса оны газман ташлаяр. Бу ат 1836-нжы йылда-да душ гелйәр (МИТТ, II, 467 сах.).

ЭШЕГАРБАТ — Тагта районында (Темечде) оба, гала. Оңа нәме себәпден эшек рабат дийилендиги белли дәл.

ЭШЕГАРҚА — Чаршаңңы районында (Хатапда) формасына гөрә ат алан даг; Чәржев районында (Гарагумда) гыр, гуйы.

ЭШЕГАРЫҚ [Эшега:рык] — Сакар районында (Гарамахмытда) арык. *Эшек* — тире ады. Деңешдириң: Күрреарык.

ЭШЕГӨЛЕН — Гарабекевүл районында (Ламмада) арык; Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере; Байрамалы ве Сарагт районларында депелер.

ЭШЕҚБЕЙИҚЛЕР — Киров районында (Гарагумда) бирнәче бейик депели ер ады («эшеклериң гезйән ери»).

ЭШЕҚГЫРАН — Красноводск районында (Чөлүң гырының этегинде) байырлык.

ЭШЕҚГЫРЛАН — Гаррыгала районында (Дайнада) дере.

ЭШЕҚЕЛ [Эшекё:л] — Балкан дагында чешме. Онуң кенарындан дагың үстүне инчежик ёл гидйәндиги үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ЭШЕҚҚҮП — Гызылетрек районында (Гызылбайырда) ер ады, сув ятак. *Күп* сөзи барада середиң: Алтмышкүп.

ЭШЕҚҚҮРРЕ — Сакар районында (Гарамахмытда) оба (оңа *Билекге* хем дийилйәр). *Эшек* ве *күрре* — тире атлары.

ЭШЕҚМЕЙДАН [Эшекмейда:н] — Бәхерден ве Гызыларбат районларында гиң мейданлар. Гызыларбатдакы белент дүзлүкде Хывадан сүрлен эшеклериң гырландыгы, Арчман обасының янындакы дүзлүге хем бош эшеклериң ковуляндыгы үчин, олара шейле ат берлипдир.

ЭШЕҚСИЕН — Ашгабат районында (Ербентде) оба, гуйы. Бу ат XIX асырың башында хем душ гелйәр (МИТТ, II, 391 сах.).

ЭШЕҚСИЙДИ — Чәржев областында (Гарагумда) гуйы, гыр.

ЭШЕҚЧИ — Дәнев ве Фарап районларында обалар; Гарагумда гуйы. *Эшекчи* — салыр тиреси (*Винников,* 38 сах.). Ерли илат бу тирәниң адыны «ишикчи» (ягны «гапычы усса») дийип дүшүндирйәр.

ЭШЕҚЧИАРЫҚ [Эшекчиа:рык] — Дәнев ве Фарап районларында Эшекчи обаларына барян арыклар.

ЭШЕҚЧИНИҢ ЭГРИСИ — Сакар районында (Гарагумда) эшекчи тиресиниң газан эгри гуюсы.

ЭШЕҚЯЗЫ — Гүнбатар Гарагумда дүз мейдан. *Язы* — «дүзлүк».

Ә

ӘБЖЕЙДЕПЕ — Чаршаңңы районында (Көйтен — Говурдак ёлуның угрунда) улы депе. *Әбжей* сөзүниң манысы белли дәл.

ӘДЕҢ [Ә:деҥ] — Хожамбаз районында (Оламда) оба. *Әдең* — тире ады.

ӘДЕҢАРЫҚ [Ә:деңа:рык] — Хожамбаз районында әдең тиресиниң газан арыгы.

ӘЛЕМБЕРДАРЫҢ МАВЗОЛЕИИ — Керки районында (Астанабабада) XI асырың архитектура ядыгәрлиги, бир гүммезли мавзолей. *Әлембердар* — «байдак (туг) гөтериҗи» диймекдир. Бу бинаны 1005-нҗи йылда Керкиде өлен саманит Абу-Ыбрайым Ысмайыл Мунтасириң мавзолейи хасаплаярлар (ТАЯ, 235—236 сах.).

ӘЛЕМДАР [Ә:лемда:р] — Фарап районында (Гарамышда) оба. *Әлемдар* — «байдакчы» диймекдир (*Будагов,* I, 765 сах.). Өң бу обаның адамлары Амыдерядан гечйән гайыкларa сувуң чуң ерлерини билдирйән байдаклар дикмек билен мешгул болупдырлар, олара әлемдарлар («бакенщик») дийлипдир.

ӘЛЕМЛИ [Ә:лемли] — Бәхерден районында (Дурунда) үсти текиз даг; Чаршаңңы районында (Көйтенде) гиң мейдан; Саят районында (Гарагумда) гуйы; Эсенгулы районында гәми дуралга, байдаклы («бакенли») ер. Бу ерлерде әлемлер (байдаклар) дикилендиги үчин, олара шейле ат галыпдыр.

ӘЛИПБУЛАҚ — Чаршаңңы районында (Гарлыкда) совук сувлы кичи чешме. *Әлип* сөзүниң манысы белли дәл.

ӘНЕВ [Ә:нев] — Гәверс районында посёлок, оба, демир ёл станциясы. *Әнев* — парсларың *аби-нов* («тәзе

сув») сөзүндендир, чүнки Темирлениң човлугы Бабыр Әневиң суварыш системасыны дикелтмәге көп үнс берйәр (*Букинич.* Некоторые новые данные об Анау и Намазга-Тепе. — «Туркменоведение», 1929, май, 33 сах.). Бабыр шу ерде хәзирки Шовлатма диен каналы газдыряр, оңа-да «тәзе сув» дийип ат дакярлар. Әнев шәхерине өң *Багабат* шәхери дийилйән экен (*А. Марущенко.* Существенные поправки. — «Туркменоведение», 1930, № 12, 15 сах.). Бу ат парс дилинде «баглы шәхер» диймекдир. Бизиң эрамызың башларында ве ондан өң, Әневиң орнунда *Гатар* диен шәхер болупдыр (ТАЯ, 44 сах.). А. Жыкыев Әнев сөзүни «тәзе ер», «тәзе җай» дийип дүшүндирйәр (*Джикиев.* Очерк, 66 сах.).

ӘПТИЕК — Сарагт районында гыр. Адың манысы белли дәл.

ӘРҖЕКЛИ [Ә:рҗекли] — Бәхерден районында (Нохурда) дере, чешме, токайлык, экеранчылык ер. *Әрҗек* сөзүниң манысы белли дәл.

ӘРСАРЫ [Ә:рса:ры] — Дарганата, Дәнев, Йыланлы ве Чәрҗев районларында (Хожалыкда, Бойнуузында, Тәзечитирде ве Гутлыевде) обалар. *Әрсары* — улы түркмен тайпаларының бири (середиң: Ә р с а р ы б а б а). Бу тайпаның адыны Г. И. Карпов «Сарының ери» дийип нәдогры терҗиме эдйәр (*Карпов.* Родословная, 66 сах.).

ӘРСАРЫБАБА [Ә:рса:рыба:ба] — Гүнбатар Түркменистанда (Чаглың якынында) гырлач даг. *Әрсары* — монгол чозушлары дөврүнде пытран түркмен тайпаларының белли бир топарыны өз төверегине йыгнап билен ве олара серкерделик эден тарыхы шахс болуп, XIV асырың биринҗи ярымында яшап гечипдир. Ол Әйраның Хорасандакы дикмеси Кома бегиң басыбалыҗылыклы чозушында Түвер гуюсының янында өлдүрилйәр (*Кононов.* Родословная, 75 сах.) ве шу гуйының 10 *км* гүнорта-гүнбатарында, хәзирки Әрсарыбаба дагының үстүнде җайланяр (бу ердәки гонамчылыкда археологик әхмиетли говы ядыгәрликлер шу вагта ченли сакланыпдыр).

ӘРСАРЫОБА [Ә:рса:рыо:ба] — Түркменгала районында (Ягтыда) оба («әрсарыларың обасы»).

ӘРСАРЫЯП [Ә:рса:рыя:п] — Байрамалы районында оба ве яп; Дарганата районында (Хожалыкда) ве Вас төверегинде яплар. *Әрсары* — тайпа ады.

ӘХЛИКАДЫМ [Әхликады:м] — Керки районында (Гувакда) көне гуйы, өвлүйә. Адың манысы белли дәл.

ӘХЛИСЫЧМАЗ — Мары районында бирнәче обаның тутуш ады. *Сычмаз* — тире ады.

Ю

ЮБИЛЕЙ — Дарганата районында (Найында) газчылар посёлогы; Хожамбаз районында (Таллымерженде) В. И. Ленининиң юбилейинде (1970) ат дакылан гуйы.

ЮВАЛЫ — Гарагумда ер атлары.

ЮВАНГАЛА [Ювангала:] — Гаррыгала районында (Геркезде) оба. Ювапы «ювмак» сөзүнден хасаплаярлар. Шу обаның ичинде (хәзирки мекдебиң орнунда) өң гала бар экен. Онуң гапдалындан гечйән чай (сил сувы акан җар) галаны ювуп гечйәндиги үчин, оңа шейле ат берлипдир. Икинҗи бир маглумата гөрә, сувы юван болан дерәниң ичинде ерлешендиги үчин, шу ат илки гала, соңра оба гечипдир. Буларың икинҗиси догры болса герек, чүнки XIX асырың башында шу ердәки Ювансув чешмесиниң ады тутуляр (МИТТ, II, 393 сах.).

ЮВАНДЕРЕ — Гаррыгала районында (Геркезде) дере. Середиң: Ю в а н г а л а.

ЮМАЛАК — Дарганата районында (Гарагумда) тогалак депели гыр, гуйы. *Юмалак* — «тогалак» диймекдир.

ЮМРУГЫЗЫЛ — Халач районында (Гарагумда) гуйы, узакдан гызгылт гөрүнйән улы юмры депе.

ЮМРУДАГ [Юмруда:г] — Тельман районында гөрнүшине гөрә ат алан даг, Губадагың бир бөлеги. Хыва тарыхчысы Агехи (XIX асыр) Губадага Юмрудаг хем дийилйәндигини беллейәр (МИТТ, II, 620 сах.).

ЮМРУДЕПЕ — Бәхерден районында (Нохурда) юмры депели даг.

ЮСУПГУЙЫ — Ашгабат районында (Ербентде) гуйы. *Юсуп* — букри тирели адамың ады.

ЮСУП ХАНЫҢ 40 ГУЛАҖЫ — Байрамалы районында (Гарагумда) Гүлҗемал ханың оглы Юсуп ханың газдыран гуюсы (чуңлугы 40 гулач). Оңа *Юсуп ханың гурругы* хем дийилйәр.

ЮСУП ХЕМЕДАНЫНЫҢ МЕТҖИДИ — Көне Марыда (Исгендергаланың янында) археологик әхмиетли метҗит, мавзолей. Шу ерде XII асырың биринҗи ярымында Марыда яшан хемеданлы дервүш Абу-Якуп Юсуп ибн Айюп җайланыпдыр (ТАЯ, 153—154 сах.).

ЮСУПЯП [Юсупя:п] — Сарагт районында (Ялавачда) көне яп. *Юсуп* — тире ады.

Я

ЯБАНЫ [Я:баны] — Хожамбаз районында (Бурдалыкда) оба. *Ябаны* — тире ады. Бу сөз, аслында, «гумлы» диен маныда болса герек, чүнки гадымы түрки диллерде *ябан* сөзи «чөл», «сәхра» манысында уланылыпдыр (*Боровков,* 130 сах.). Шу оба өң А ш а к ы Я б а н ы ве Г у л а н җ ы Я б а н ы диен ики оба бөлүнйән экен (*гуланҗы* — тире ады).

ЯБАНЫАРЫК [Я:баныа:рык] — Гарабекевүл ве Хожамбаз районларында (Ашгалыда ве Бурдалыкда) арыклар. *Ябаны* — тире ады.

ЯБАНЫОЙ [Я:баныо:й] — Саят районында (Гарагумда) ой ер, гуйы. Өң гуйы ябаны тиресине дегишли экен.

ЯБОБА [Я:бо:ба] — Түркменгала районында (Рахатда) оба («ябың боюндакы оба»).

ЯБШЫРМА — Челекенде ер ады. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ЯБЫӨЛЕН — Челекенде гум.

ЯГЛЫ [Я:глы] — Красноводск — Гызылгая шоссесиниң угрунда топрагының хилине гөрә ат алан депе.

ЯГЛЫГАЯ [Я:глыгая] — Гаррыгала районында (Күрүҗдейде) топрагының хилине гөрә ат алан гая.

ЯГЛЫДЕПЕ [Я:глыдепе] — Сарагт районында депе. *Яглы* — гечен асырда шу ерде яшан емрели тиреси (Ораз яглы диен сердар шу тиреден болупдыр). Депәниң ады 1825-нҗи йылда-да душ гелйәр (МИТТ, II, 430 сах.).

ЯГЛЫОЙ [Я:глыо:й] — Ленин ве Октябрь районларында обалар. *Яглы* — тире ады; ой сөзи барада середиң: А л и л и о й.

ЯГЛЫОЛУМ [Я:глыолум] — Гызылетрек районында Сумбарың олумы (гүзери). Бу ады «яг дөкүлен олум» дийип дүшүндирйәрлер. Эмма бу адың хем яглы тиреси билен багланышыклы болмагы мүмкиндир.

ЯГЛЫСУВ [Я:глысув] — Гөкдепе районында ягжарып дуран сувлы чешме; пионер лагери.

ЯГЛЫЧӘГЕ [Я:глычә:ге] — 1. Киров районында (Көпгарада) гум. *Яглы* — әхтимал, тире ады. 2. Байрамалы районында (Үчаҗыда) гуйы (онуң өңки ады *Асгазан,* соңкусы *Октябрь*); Саят районында (Авчыда) гуйы, гум. Булар топрагының хилине гөрә шейле ат алан болса герек.

ЯГМАН — Красноводск районында демир ёл станциясы. *Ягман — ягмак* сөзүндендир, *-ман* гошулмасы бу ерде ягмак херекетиниң көп боляндыгыны билдирйәр (деңешдириң: н е р м е н, э д е р м е н). Шу станцияның гапдалындакы дагың бир тарапыны сырып гечйән ел обаның үстүне чәгәни ве овнук чаглы дыңгысыз ягдыряр.

ЯГМЫР — Гөкдепе районында чешме, өри, улы говак. *Ягмыр* — адам ады.

ЯГМЫРАРЫК [Ягмыра:рык] — Хожамбаз районында (Гултакда) арык. *Ягмыр* — ябы газан багбан адамың ады.

ЯГТЫ — **1.** Түркменгала районында совет дөврүнде ат дакылан оба. **2.** Хожамбаз районында (Гултакда) гыр, гуйы. *Ягты* — әхтимал, гуйыны газдыран адамың ады.

ЯГТЫЁЛ [Ягтыё:л] — Байрамалы районында совет дөврүнде ат дакылан оба.

ЯГТЫЛЫК — Тагта районында совет дөврүнде ат дакылан оба (өңки ады *Хожакүммет*).

ЯГШЫХОЖА — Калинин районында (Бирлешикде) оба. *Ягшыхожа* — тире ады.

ЯГЫГЕЛЕН — Бәхерден районында (Келете деңинде) уруш-дава билен багланышыклы ат алан гум.

ЯГЫП [Я:гып] — Мары районында (Гоңурда) оба. *Ягып* — тире ады.

ЯГЫПЛАР [Я:гыплар] — Мары районында (Акыбайда) оба, оңа *Ягыпгарагоңур* хем дийилйәр. *Ягып* ве *гарагоңур* — тире атлары.

ЯГЫРАРЫК [Ягыра:рык] — Халач ве Хожамбаз районларында (Чохпетдеде ве «Амыдеря» совхозының гүнбатарында) арыклар. *Ягыр* — тире ады. Деңешдириң: Э г р и я г ы р.

ЯГЫТ [Я:гыт] — Газанжык районында (Дәнеатада) чешме; Гызыларбат районында (Бендесенде) дере. Адың манысы белли дәл.

ЯЗАРЫК [Я:за:рык] — Дәнев районында (Бойнуузында) оба, арык. Бу ады «язда чекилен арык» дийип дүшүндирйәрлер.

ЯЗБИБИ [Я:зби:би] — Ашгабат районында (Бокурдакда) өң Язбиби диен аяла дегишли болан гуйы.

ЯЗМЕТГЫР [Я:зметгыр] — Гарагумда гыр. *Язмет* — адам ады.

ЯЗЫ — Мургап ве Түркменгала районларында (Мүлкязыда ве Дайханда) обалар. *Язы* — тире ады.

ЯЗЫКӨЛ [Языкө:л] — Мары районында (Гарагумда) көл. Өң шу ерде язы тиреси отурыпдыр.

ЯЗЫКӨР [Я:зыкө:р] — Пенди чөлүнде гуйы. *Язы* — гуйыны газдыран лебаплы адамың ады, *көр* — онуң лакамы.

ЯЗЫЛЛА [Я:зылла:] — Ёлөтен районында (Гарагумда) гуйы. *Язылла* — гоюнжы тирели байың ады.

ЯЗЫМАТА [Я:зымата] — Бәхерден районында дере, токай. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ЯЗЫНЫҢ ЙЫРТЫГЫ — Теджен районында деря сувуның дашгын вагты өз кенарыны бөвүсйән («йыртян») ери. *Язы* — тире ады.

ЯЗЫР — Бәхерден районындакы Шәхрыслам галасының гадымы ады (оңа *Так-Языр* хем дийййәрлер). *Языр* — М. Кашгарының сөзлүгинде душ гелйән түркмен тайпасының ады (МИТТ, I, 309 сах.). Бу тайпаның бир бөлегине *гарадашлы* хем дийилйәр. Абылгазы бу сөзи «иллер агасы» («илиң яшулусы») дийип дүшүндирйәр (*Кононов*. Родословная, 53 сах.). С. Агаджанов языры «сәхралы» манысындакы *язы әр* сөзлеринден чаклаяр (*Агаджанов*, 246 сах.).

ЯЗЫХОРРАМ [Я:зыхоррам] — Мары районының (Мүлкбагшының) Пенди чөлүндәки гуюсы. Оңа 1958-нжи йылда «Коммунист» колхозының башлыгы Язының ве зоотехниги Хоррамың ады дакыляр.

ЯЗЫЭГШЕМ — Красноводск районында (Гошаобада) гуйы, өри мейданы. *Язы* — әхтимал, тире ады (середиң: М ү л к я з ы); *эгшем* сөзи барада середиң: Б а л е й ш е м.

ЯЗЮРТ [Я:зю:рт] — Гаррыгала районында (Геркезде) язда гөчүлип барылян ер ады (язлаг).

ЯЙ [Я:й] — Газанжык районында өри, яй ялы эгри депе.

ЯЙЛАГ [Я:йлаг] — Байрамалы районында (Ялкымда) оба, яйлаг; Бәхерден районында (Нохурда) язда үстүнде яйланылян даг.

ЯЙЛАГАРААХМЕТ [Я:йлагараахмет] — Мары районында (Мәммедова оба советинде) оба. Бу ат аслында «гараахмет тиресиниң яйласы» диен маныда йүзе чыкыпдыр. Бу ады гысгалдып, *Яйла* гөрнүшинде хем уланярлар. Обада күрт ве чапык тирелериниң яшаяндыгы үчин, оңа *Күртчапык* хем дийилйәр.

ЯЙЛАЖЫК [Я:йлажык] — Газанжык районында (Исгендерде) яйла, өң отурымлы ер, гуйы.

ЯЙЛАЧӘГЕ [Я:йлачә:ге] — Гөкдепе районында (Ызгантда) үстүнде яйланылян, гапдалындан сүйжи сув акян гум.

ЯКАБОЙЫ — Газанжык районында гуметек, гумуң якасы, бойы.

ЯКАЛЫЯП [Якалыя:п] — Тагта районында Өвлүйәябы якалап гидйән яп.

ЯКЫ [Я:кы] — Гызыларбат районында (Завда) ёгын сувлы чешме, экеранчылык мейданы. Ерли илат Якыны адам ады хасаплаяр.

ЯЛАВ — Тельман районында (Өкүзяпда) оба. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ЯЛАВАЧ — Сарагт районында ики оба: 1-н ж и ве 2-н ж и Я л а в а ч. *Ялавач* — тире ады. Бу сөзүң «векил» диен манысы хем бар (*Боровков*, 136 сах.), М. Кашгары оны «пыгамбер» дийип дүшүндирйәр (*Кашгары*, III, 54 сах.), Г. И. Карпов болса «ялама» (облиза) дийип нәдогры терҗиме эдйәр (*Карпов*. Родословная, 67 сах.).

ЯЛАВАЧ [Ялава:ч] — Гызылетрек районында даг. Ерли яшулулар бу ады «ялаңач даг» дийип дүшүндирйәрлер, эмма бу адың хем ялавач тиреси билен багланышыклы болмагы мүмкиндир.

ЯЛАКГУЙЫ — Хожамбаз районында (Гултакда ве Оламда) гуюлар. *Ялак* — тире ады.

ЯЛАНЧЫЧӘГЕ [Яланчычә:ге] — Ашгабат районында (Бокурдакда) гум (оңа *Буссының чәгеси* хем дийилйәр). Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ЯЛАҢАЖЫҢ ЧЕШМЕСИ — Гаррыгала районында (Көнекесирде) чешме. *Ялаңач* — Өвез диен адамың лакамы.

ЯЛАҢАЖЫҢ ШИРЕМИ — Гаррыгала районында (Дайнада) Өвез ялаңач диен адамың дүме экен ери, мейдан. *Ширем* — географик термин болуп, ики дерәниң арасыны, дагың гершини ве ш. м. аңладяр. Середиң: Ш ы р а м.

ЯЛАҢАЧ — Гарабекевүл ве Хожамбаз районларында (гумда) үсти өсүмликсиз гумлар, гырлар, гуюлар; Гызылетрек районында үсти от-чөпсүз даг.

ЯЛАҢАЧДЕПЕ — Дашховуз районында (Тәзебазарда) оба, үсти от-чөпсүз депе.

ЯЛАҢСЕҢҢИР — Дарганата районында гыр (икинжи ады *Борлы*). *Ялаң* — «ялаңач»; *сеңңир* хем «сеңер» диймекдир. Гырың от-чөпсүздиги үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ЯЛБЫР — Тагтабазар районында (Чапаевде) отурымлы ер, өң оба. *Ялбыр* — тире ады.

ЯЛБЫРЯП [Ялбыря:п] — Тагтабазар районында ялбыр тиресиниң чекен ябы.

ЯЛДЫРОЙ [Ялдыро:й] — Калинин районында (Зәхметкешде) оба. *Ялдыр* — Хыва ханындан ругсат алып, Ялдырябы газдыран ве шу ойда юрт тутунан машрык тирели серкерде; *ой* сөзи барада середиң: А л и о й.

ЯЛДЫРЯП [Ялдыря:п] — Ленин районында улы канал ве онуң кенарында (Кетгенлиде) ерлешен оба. Середиң: Я л д ы р о й.

ЯЛКЫМ — Байрамалы ве Гызыларбат районларында совет дөврүнде ат дакылан обалар.

ЯЛҢЫЗАК [Ялңы:зак] — Хожамбаз районында (Беширде) бейлекилерден узакда ерлешен еке («ялңыз») депе, гуйы.

ЯЛЫМ — Балкан ве Гызылгая төверегинде гуюлар. Адың манысы белли дәл. М. Кашгары *ялым* сөзүни

«ялчы» манысында уланыпдыр (*Кашгары*, III, 27 сах.).

ЯМАНГЫЗЫЛ — Тагта районында (Гарагумда) үстүнден гечмеси кын болан гум. *Гызыл* сөзи барада середиң: Гызылгум.

ЯМАНЁЛ [Яманё:л] — Гаррыгала районындакы Дайна обасының өңки атларының бири, ёлы эрбет болан ер.

ЯМАНЧӘГЕ [Яманчә:ге] — Түркменгала районында (Гарагумда) үстүнден гечмеси кын болан гум, гуйы, гыр.

ЯМАНЯП [Яманя:п] — Гаррыгала районында байрың йүзүне даш өрүлип эдилен яп, Дайна обасының өңки атларының бири. Шу ерден яп гечирмегиң өрән кын боландыгы үчин, оңа шейле ат берлипдир (*Поцелуевский*. Племя, 34 сах.).

ЯМПЫ — Чаршаңңы районында (Хатапда) дагың үстүндәки дүзлүк. *Ямпы* — «текизлик» диен манысындадыр. Өң бу ерде ат чапышыгы гечирилипдир.

ЯМПЫКБУРУН — Бөтендаг төверегинде формасына гөрә ат алан депе, бурун.

ЯНАЖЫ [Я:на:жы] — Гызыларбат районында Үңзүң янбашында ерлешен ажы гуйы.

ЯНАН — Байрамалы районында (Үчажыда) өң отланан гуйы.

ЯНАНТАГТА — Гызыларбат районында (Маргыз җүлгесинде) дүме экилйән гиң дүзлүк. *Тагта* — «дүзлүк».

ЯНБАШ [Я:нбаш] — Ашгабат районында оба, өң кәриз. Бу ады ики хили дүшүндирйәрлер: 1) Ашгабада гайдян чешмеден гапдала (янбаша) сув чекилендиги үчин, оңа шейле ат берлипдир; 2) оба байырда (янбаш ерде) ерлешендиги үчин, шейле ат алыпдыр.

ЯНДАКЛЫ — Тельман районында (Томмакяпда) оба; Гызылетрек районында (Гызылбайырда) дере, улы гол, гуйы; Гарагумда гуюлар.

ЯНДАКЛЫАГЫЗ — Гөкдепе районында гумуң яндаклы агзында ерлешен оба.

ЯНДАКЛЫБУРУН — Кака районында байыр, байрың яндаклы бурны.

ЯНДАКЛЫК — Гарагум каналының биринжи нобатының угрунда бир топар кичи көллер.

ЯНДАКЛЫТАКЫР — Гарагумда такырлар.

ЯНДЕПИЗ [Я:ндепиз] — Меркези Гарагумда белент гумуң янбашындакы гиң шорлук, депиз.

ЯНЁЛ [Я:нё:л] — Гөкдепе районында гапдалындан ёл гидйән чешме; Красноводск — Гызылгая аралыкда белент дага чыкян ёл.

ЯНЧЕШМЕ [Я:нчешме] — Бәхерден районында (Нохурда) япының билинден («янындан») гайдян чешме; Гөкдепе районында Эрекдагың дүйбүнден акян чешме.

ЯНЫГАЖЫ [Яныга:жы] — Меркези Гарагумда ажы сувлы гуйы. Сув үстүнде дава эдилип, гуйы отланяр.

ЯНЫК — **1.** Ашгабат районында (Бокурдакда) ики гуйы. *Янык* — тире ады. **2.** Бәхерден районында (Нохурда) дере, чешме; Гызылетрек районында гуйы. Бу атлар шол объектлериң от алмагы билен багланышыклыдыр.

ЯНЫКБУРУН — Гөкдепе районында янан депе, бурун.

ЯНЫКГАЧЫ — Ёлөтен районында (Худайбердиевде) Мургап дерясының гачысы ве шонуң янындакы отлы дуралгасы. Тире-тайпа давалары дөврүнде (гечен асырың орталарында) салырлар чигинленен (чөп-чаламдан ногала эдилип басылан) гачыны отлап, Сарагта гөчйәрлер. Шу атдакы оба Теҗен районында (Бабадайханда) хем бар.

ЯНЫКДЕРЕ — Гызыларбат районында (Җеҗирсде) дере. *Янык* — шу ерде отуран адамың лакамы.

ЯНЫКЛЫ — Түркменгала районында (Гарагумда) 1933-нжи йылда газылан ики гуйы. Бу ат «янык депели» диен маныдадыр.

ЯНЫКЪЕР — Красноводск районында (Гасында) от алан ер.

ЯНЯП [Я:ня:п] — Мары районында (Мүлкбагшыда) яп.

ЯҢЫАРЫК [Яңыа:рык] — Байрамалы, Дәнев, Сакар, Чаршаңңы ве Чәржев районларында тәзе чекилен арыклар боюнча атландырылан обалар. *Яңы* — «тәзе» диймекдир.

ЯҢЫГАЗАН — Дарганата районында («Дарганата» совхозында) тәзе газылан гуйы, өри мейданы.

ЯҢЫГАЛА [Яңыгала:] — Гөкдепе районында оба, өң гала (бу ат, көпленч, *Яңгала* гөрнүшинде нәдогры язылыяр). Бу ат «тәзе гала» диен маныдадыр, чүнки текелер Ахалы аландан соңра, Эйран тарапдан чозулайҗак агызларың янында гала салнып, ол ерде гаравуллар гойлупдыр. Яңыгала хем XIX асырың башында салнып, илки оңа утамышдан 20, тогтамышдан хем 20 даяв адамы машгаласы билен гөчүрип элтипдирлер. Булар сувуң догры пайланышына-да гөзегчилик эдипдирлер ве Гермап җүлгесини горапдырлар. Шонуң үчин олара 40 танап ер ве Секизябың $^{1}/_{16}$ сувы берлипдир (*Аннанепесов*, 120 сах.).

ЯҢЫГУЙЫ — Красноводск районында оба, гуйы; Саят, Түркменгала, Хоҗамбаз районларында (гумда) гуюлар. *Яңы* — «тәзе» диймекдир.

ЯҢЫЖА — **1.** Красноводск районында станция, гуйы. Бу ат «тәзеҗе», ягны «тәзе газылан гуйы» диен маныдадыр. **2.** Хоҗамбаз районында (Гултакда) гуйы. *Яңыжа* — гуйыны газдыран бекевүл тирели адамың ады.

ЯҢЫСУВ — Гарабогазың кенарында чешме, гуйы. Бу ат «тәзе чыкан сув» диен маныдадыр.

ЯҢЫЯП [Яңыя:п] — Тагта районында (Бедиркентде) тәзе ябың ады дакылан оба.

ЯПАГЫ — Ёлөтен районында (Худайбердиевде) оба, яп. *Япагы* — тире ады.

ЯПАЛАК — Хоҗамбаз районында (Бурдалыкда) гуйы, өри мейданы, депе. Ерли геплешикде *япалак* — «япгыт», «ясы» диен маныдадыр. Гуйы шейле депәниң янында ерлешйәр.

ЯПАЧ — Нерезимде отурымлы ер, өң оба. *Япач* — эсги тиреси.

ЯПМА — Красноводск районында (Ириклиде) ики такыр: Улы ве Кичи Япма. Бу ат такырдан кака инйән сувуң өңүниң бөветленмеги билен баглы болса герек.

ЯПРЫК — Бәхерден районында (Гарагумда) формасына гөрә ат алан гум депеси.

ЯРАЖЫ [Я:ра:жы] — Бәхерден районында оба; Байрамалы районында (Гарагумда) гуйы. Адың манысы белли дәл. Яражы обасына өвлүйәниң адының дакыландыгыны гүррүң берйәрлер ве бу ады «ярым хажы», хажа барярка, ёлда өлениң җайланан өвлүйәси дийип дүшүндирйәрлер. Деңешдириң: Ярхач.

ЯРАШЫК — Гарабекевүл районында (Калининде) оба. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ЯРГАНЧАКЛЫ — Мары областында (Гарабилде) гыр, гуйы. Бу ады «ярыклы гыр» дийип дүшүндирйәрлер.

ЯРМЫШ [Я:рмыш] — Дашховуз районында (Майлыҗеңңелде) оба, яп. *Ярмыш* — «ярылан», «газылан» диймекдир.

ЯРМЫШЛЫОБА [Я:рмышлыо:ба] — Ленин районында (Тәзедурмушда) оба («Ярмыш яплы оба»).

ЯРОШЕВСКИЙ — Гүндогар Гарагумда отурымлы ер, гуйы (өңки ады *Ышкак*). 1931-нжи йылың 18-нжи августында бу ере басмачылара гаршы гөрешде вепат болан Д. Д. Ярошевскиниң ады дакылды.

ЯРТЫГАЛА [Я:ртыгала:] — Гаррыгала районында (Чендирде) оба, ярысы юмрулан гала.

ЯРТЫГАЯ [Я:ртыгая] — Ашгабат районында (Күкүрт заводында) ярты гая.

ЯРТЫГҮММЕЗ [Я:ртыгүммез] — Сарагт районында гечмишиң гымматлы ядыгәрлиги, ярысы юмрулан мавзолей. 1098-нжи йылда гурлан бу җайда, Г. А. Пугаченкованың пикириче, шых Ахмет ал-Хады җайланыпдыр (ТАЯ, 88—89 сах.; *Оразов*, 74, 76 сах.).

ЯРТЫГҮММЕЗЛИ [Я:ртыгүммезли] — Орта Узбойда (Күртүшиң янында) XIV—XV асырларда бишен керпичден салнан җайың харабалары.

ЯРТЫДЕПЕ [Я:ртыдепе] — Кака ве Мургап районларында галалар. Оларың ярысыны Душагың ве Гумябың ювуп гидендиги үчин, олара шейле ат берлипдир.

ЯРТЫЖАГАЯ [Я:ртыжагая] — Газанжык районында гая.

ЯРТЫКҮММЕТ [Я:ртыкүммет] — Ашгабат районында (Гарагумда) оба, гуйы, яйла, ярты гүммезли («күмметли») өвлүйә.

ЯРХАЧ [Я:рха:ч] — Халач ве Хоҗамбаз посёлокларының якынында хем-де Халач районының Чохпетде обасында гадымы ёллар. Адың манысы белли дәл.

ЯРЫ — Ленин районында (Тәзедурмушда) оба. *Ярьı* — тире ады.

ЯРЫГӨКҖЕ [Ярыгө:кҗе] — Киров районында оба. *Яры* ве *гөкҗе* — тире атлары.

ЯРЫКДЕПЕ [Я:рыкдепе] — Кака районында (Душакда ве Бабадурмазда) ярылан депелер; Чәчеде гала.

ЯРЫКЛЫ [Я:рыклы] — Гызылетрек районында гуйы.

ЯРЫМТЫК [Я:рымтык] — Гызылетрек районында (Мадавда) арасы бөлүнен улы депе, депәниң ады дакылан оба.

ЯРЫШ [Я:рыш] — Бәхерден районында (Нохурда) токайлы дере, чешме. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ЯСАВУЛБАШЫ — Калинин районында яп. Оны Хыва ханының ясавулбашысы газдыряр.

ЯСГА — Газанжык районында (Үңзүң угрунда) мейданы 20 *га* болан улы көл, онуң ады дакылан посёлок. *Ясга* (я-да *есге*) сөзи аслында *ясы* сөзүнден эмеле гелип, ёмут, ата ве гөклең диалектлеринде япларың, көллериң гүзерлерини, мал инмек ве гирип гечмек үчин аматлы ерлерини аңладяр. Ясга көли хем чуң дәл, гүндогарында онуң чуңлугы 1,5 метре етйәр (*Коган,* 64—65 сах.). Шонуң үчин хем көле шу ат берлипдир. Көл үч бөлекден ыбарат болуп, онуң сүйҗи сувлусына С ү й җ ү я с г а, шор сувлусына Ш о р я с г а дийилйәр, бу икисиниң арасындакы көлүң ёгынрак сувы бар. Ясганың сүйҗи сувы турба аркалы Небитдага (110 *км*), Гүнбатар Түркменистаның бейлеки небитли ерлерине ве посёлокларына акдырыляр. Дегишдириң: Г у м я с г а, Ч ә г е я с г а.

ЯСМАН — Ашгабат районында Ясмансалык обасының бир бөлеги; Сакарчәге районында (Гараяпда) оба. *Ясман* — тире ады.

ЯСМАНСАЛЫК — Ашгабат районында оба. *Ясман* ве *салык* — тире атлары.

ЯСМАНЪЕР — Мары районында (Мүлкбагшыда) ясман тиресиниң отуран ери.

ЯСЫАЙРАК — Газанжык ве Гызылетрек аралыгындакы дагларда ер ады, шол ерден башланян дере. Бу ат «айраклы ясы (ягны дүз) мейдан» диен манылдадыр.

ЯСЫГУМ — Бәхерден районында ясы гум депеси, гум.

ЯСЫГЫР — Гарагумда (Үңзүң боюнда) ясы гыр.

ЯСЫДЕПЕ — Гарагум, Гызылетрек ве Чәрҗев районларында ясы депелериң янында ерлешен обалар; Ашгабат, Векилбазар, Кака, Мургап ве Саргт районларында депелер, галалар.

ЯТЫК — Җебелиң якынында Балканың чешмеси, дере, өң оба. Чешмәниң гөзбашында ятыграк туннель бар. Бу ат шонуң билен баглы болса герек.

ЯХБИЛ [Яхби:л] — Байрамалы районында (Пенди чөлүнде) оба, даг. Кәбир диалектлерде *ях* — «совук», «буз» диймекдир; *бил* сөзи барада середиң: А к б и л. Бир тарапына гүн дүшмейәндиги үчин, оңа шейле ат берлипдир.

ЯШГӨЗЕЛ [Я:шгөзел] — Сакар районында (Гарагумда) гуйы. Середиң: Г а р р ы г ө з е л.

ЯШЛЫК [Я:шлык] — Гәверс районында (Гарагум каналының угрунда) тәзе дөрән ве тәзе ат дакылан посёлок.

ЯШМАКЛЫ — Гызыларбат районында (Гочда, Җежирсде ве Завда) дерелер. Байырлыгың дерәниң агзына өврүм берип дурандыгы үчин, олара шейле ат берлипдир.

ЯШЫЛДЕПЕ [Я:шылдепе] — Ашгабат районында (Гыпжакда) депе, өң оба. Төвереги баг боланы үчин оңа шейле ат берлипдир.

ЯШЫЛЯЙЛА [Я:шыля:йла] — Елөтен районында (Гарагумда) гөк ота бай яйла.

ГОШМАЧА

1. ДОГАНЛЫК РЕСПУБЛИКАЛАРДА ЯШАЯН ТҮРКМЕНЛЕР БИЛЕН БАГЛАНЫШЫКЛЫ ДӨРӘН ГЕОГРАФИК АТЛАР

Гечмишде түркмен халкының белли-белли топарлары доганлык республикаларың әнчемесинде (Газагыстанда, Гыргызыстанда, Азербайҗанда, Грузияда ве бейлекилерде) хем яшапдыр. Оларың өз әне дилини ве түркмен халкына махсус болан өзболушлы айратынлыкларыны шу вагта ченли саклап гелйән кәбир топарлары хәзирки вагтда Өзбегистан, Тәҗигистан республикаларының әнчеме областларында, Дагыстан, Гарагалпагыстан АССР-леринде, РСФСР-иң Ставрополь үлкесинде ве Астрахань областында яшап йөрлер (Грамматика туркменского языка, ч. 1. Фонетика и морфология. Ашхабад, «Ылым», 1970, 8 сах.; Народы Средней Азии и Казахстана, т. 2. М., 1963, 9 сах.). Оларың геплешигинде түркмен дилиниң гадымы сөзлери, Түркменистанда душ гелмейән кәбир этнонимлер, шейле-де, өзболушлы шиве айратынлыклары шу вагта ченли сакланыпдыр. Булар шол түркменлериң уланан географик атларында (я-да шолар билен багланышыклы дөрән топонимлерде) хем белли бир дереҗеде габат гелйәр. Дилиң тарыхыны, түркмен диалектдир шивелерини ве этнографиясыны өвренйәнлере көмек эдер диен умыт билен, биз шейле топонимлериң кәбирини шу сөзлүге гошмача хөкмүнде гиризмеги макул билдик. Бу атларың аглабасы барадакы маглуматлар хут авторың өзи тарапындан ерлерден йыгналды, шонуң үчин-де сөзлүге гирмән галан шейле топонимлериң болҗакдыгы шүбхесиздир. Сөзлүгиң шу бөлүминде географик атлар ве олар барада маглумат берен адамларың хем-де пейдаланылан эдебиятларың списогы республикалар, областлар боюнча ерлешдирилди.

РСФСР

АСТРАХАНЬ ОБЛАСТЫ

АЙЫТГАРАГЫР — Нариманов районында (Фунтовода) гиң экеранчылык мейданы, гаралып ятан гыр, абдал тирели Айытмухаммет диен адамың отуран яйласы.

АТАЛ — Нариманов районында игдирлериң яшаян обасы. *Атал* — «ада» диймекдир, чүнки Гызан дерясының якасындакы бу обаның отуран ери өң улы ада экени, эмма деряның сувы чекиленден соң, ол ярым ада өврүлипдир.

ГАРАӨЗЕК — Нариманов районында (Аталда) деряның голы, сувлы өзек. *Өзек* — «деря», «деряжык» диен манылдадыр. Гырасы агачлыдыгы үчин, сув гаралып гөрүнйәр.

ИГДИРТОГТАН [Игдиртогта:н] — Нариманов районында (Фунтовода) өң игдирлериң отуран («тогтан») ери.

СЕЙИТБЕЛГИ — Нариманов районында (Аталда) Сейит диен чопаның беллик («белги») эдип отуран ери, яйла.

ТИЕКСУВ — Астрахань шәхериниң ве Фунтово обасының янындан акян Зацарево дерясының ерли ады. *Тиек* — «этек» диймекдир («шәхериң этегинден акян сув»).

ТҮРКМЕНКА — Нариманов районында оба. Өң бу ерде түркменлер отурыпдыр.

ТҮРКМЕНКӨЛ [Түркменкө:л] — Нариманов районында (Аталда) өң түркменлере дегишли болан гиң мейдан. Ерли игдирлериң геплешигинде экин мейданларына-да *көл* дийилйәр.

ФУНТОВО — Нариманов районында ики оба: 1-нжи ве 2-нжи Фунтово (оңа ерли илат *Пунт*, аталлылар болса *Абдал* хем диййәрлер, чүнки бу обаларда абдаллар яшаяр). *Фунтов* — шу ерде отуран рус адамсы.

ЮСУПГЫР — Нариманов районында (Фунтовода) ер ады, гыр. *Юсуп* — абдалларың бир тиресиниң ады.

МАГЛУМАТ БЕРЕН АДАМЛАР:

Жумамухаммет Гурбаннепесов, 1903. Нариманов районының Фунтово обасы.

Халка Атамырадов, 1894. Нариманов районының Атал обасы.

Халмухаммет Гурбанович Шүкүров, 1915. Нариманов районының Атал обасы.

МОСКВА ОБЛАСТЫ

ТҮРКМЕН — Кондаково районында посёлок. Бейик Ватанчылык уршундан өң бу ерде түркмен пагтасының кабул эдиленлиги үчин, оңа шейле ат берлипдир (*Г. Гылычмырадов, Ж. Айназаров.* Москваның этегиндәки «Түркмен» обасы. «Совет Түркменистаны», 5.XI. 1972).

СТАВРОПОЛЬ ҮЛКЕСИ

АЖЫГУЛАК [А:жыгулак] — Нефтекумск районында посёлок, шор сувлы көл. Ерли түркмен геплешигинде *ажы* — «шор сув»; *гулак* хем «сув акян көл», «япыларың арасындакы акын угры» (русча *балка*) диен манысындадыр. Гулага *йылга* хем дийилйәр.

АКГӨЛ [А:кгө:л] — Нефтекумск районында (Өзексуватда) төвереги чөп-чаламсыз агарып ятан көл («гөл»).

АКПАЛЧЫК [А:кпалчык] — Нефтекумск районында ак палчыклы ер.

АКСУВАТ [А:ксуват] — Левокумск посёлогының орнунуң түркменче ады, Кума (Күми) дерясының ак топраклы ери. Ерли түркменлер гүзере *суват* диййәрлер.

АРАБАЛЫ — Левокумск районында өң түркменлериң яшан обасы, депе (депә *Арабалыартезиан* хем дийилйәр). Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

АРУВОЙ [Аруво:й] — Левокумск районында овадан ой. Ерли геплешикде *арув* сөзи «овадан», «гелшикли» диймекдир.

БАЙШЫНТЫ — Арзгир (Арзыгыр) районында түркмен обасы (ресми ады *Байшанта*). Адың манысы белли дәл.

БАРХЫНЧАК — Ипатов районында ики саны түркмен обасы: Ашакы ве Ёкаркы Бархынчак (ресми ады *Барханчак*). Олара *Башагыл* ве *Дамагагыл* хем дийилйәр. *Бархынчак* сөзүниң манысы белли дәл.

БАШАГЫЛ [Баша:гыл] — Ипатов районындакы Ёкары Бархынчак обасының икинжи ады. Ерли түркменлер оба *агыл* диййәрлер («баш, эсасы оба»).

БУЙРАТ — Нефтекумск районында ер ады. Ерли түркмен геплешигинде *буйрат* диен географик термин «байрың йүзи», «эгин» манысында уланыляр.

БУКАЙСУВАТ — Нефтекумск районында (Өзексуватда) Кума дерясының гүзери, сувады (середиң: Аксуват). *Букай* сөзүниң манысы белли дәл.

ГАПГАЧ — Нефтекумск районында түркмен обасы. *Гапгач* — Кокбас диен ногай адының түркменчелешдирилен гөрнүшидир.

ГАРААКАР — Арзгир районында өң түркменлериң яйлан ери, гара отлы акын угры («акар»).

ГАРАГОЛТУГАГЫЛ [Гараголтуга:гыл] — Түркмен районындакы Шарахалсун обасының бир бөлеги («гара гырың голтугында ерлешйән оба»).

ГАРАДЕПЕ — Ипатов ве Нефтекумск районларында гара депелер (ерли геплешикде *Гаратеве*).

ГЕНЖЕГУЛАК — Түркмен районында өң түркменлериң яшан обасы. Ерли түркмен геплешигинде *генже* — «кичи»; *гулак* — «көл» (середиң: Ажыгулак).

ГУЛФАРЛЫСЫВА — Нефтекумск районында (Мырзабекде) ер ады, өвлүйә. *Гулфар* — шу ере илкинжи гөчүп гелен түркмен адамсы; *сыва* — «өвлүйә».

ГЫЛАВУЗ — Калаус дерясының түркменче ады. Бу ады «совук сув» дийип дүшүндирийәрлер.

ГЫШ ТҮРКМЕН СТАВКАСЫ — Нефтекумск районында посёлок, өң чарва түркменлериң гышда отуран ери.

ДАМАГАГЫЛ [Дамага:гыл] — Ипатов районындакы Ашакы Бархынчак обасының икинжи ады (оңа *Этекки Бархынчак* хем дийилйәр). Бу оба Башагылдан ашакда («дамакда», «этекде») ерлешйәр. *Агыл* — «оба».

ДЕШИКЛИ — Нефтекумск районында түркмен обасы (ресми ады *Абдулгазы*). Шу ерде дешикли депе бар.

ДОҢУЗЛЫ — Благодарный районының Александровское обасының түркменче ады.

ДҮРНЫЯЗСУВАТ [Дүрныя:зсуват] — Нефтекумск районында (Өзексуватда) Кума дерясының гүзери. *Дүрныяз* — адам ады; *суват* — «гүзер».

ЕРБИЛЕВ — Благодарный районында (Эдилбайда) ер ады. Ерли геплешикде гумаксы, шор ерлере *билев* дийилйәр («гумаксы шор ер»).

ИЙЗГУЙЫ — Благодарный районындакы Алексеевка обасының түркменче ады, өң көп гуюсы болан ер.

КАЗЫГУЛАК [Ка:зыгулак] — Түркмен районында оба. *Казы* — адам ады; *гулак* — «сувлы көл» (середиң: Ажыгулак).

КҮМИ — Кума дерясының түркменче ады.

КҮМҮГАЛА [Күмүгала:] — Зеленокумск посёлогының түркменче ады («Күми дерясының боюндакы шәхер»).

МАХАЧ — Нефтекумск районында түркмен обасы (оңа *Желалагыл* хем дийилйәр). *Махач* — дагыстанлы револючионериң ады. Дагыстаның пайтагты Махачгала шәхерине хем шоңуң ады дакылыпдыр.

МАХМЫТМЕКДЕП — Нефтекумск районында түркменлериң ве русларың билеликде яшаян обасы. *Махмыт* — адам ады; *мекдеп* — «метжит».

МАШДАКГУЛАК — Түркмен районында оба. Ерли түркмен геплешигинде *машдак* — «пес», «ашак», «келте», «гысга»; *гулак* (я-да *йылга*) хем «көл» диен манысындадыр («песдәки көл»).

МЕТЖИДАГЫЛ [Метжи:да:гыл] — Түркмен районындакы Шарахалсун обасының бир бөлеги. Ерли геплешик-

де *агыл* — «оба» диймекдир («мет-житли оба»).

МУСАХАЖЫАГЫЛ [Му:са:хажы-а:гыл] — Арзгир районындакы Садовое обасының түркменче ады. *Муса хажы* (ерли геплешикде *Му:са:а:жы*) — револющияның өң янында шу обада яшан човдур байы, улы помещик (онуң хашамлы жайы хәзире ченли сакланяр); *агыл* — «оба» диймекдир.

МЫРЗАБЕК — Нефтекумск районында түркмен обасы. *Мырзабек* — адам ады.

ӨВЕЗДЕПЕ — Нефтекумск районында (Өзексуватда) депе. *Өвез (Хөвез)* — адам ады.

ӨЗЕКСУВАТ — Нефтекумск районында ики саны түркмен обасы: А ш а к ы ве Ё к а р к ы Ө з е к с у в а т. Ерли геплешикде *өзек* — «деряның голы», «арна»; *суват* — «гүзер». Шу ерде Кума дерясының арнасында мал инер ялы гүзер эдилипдир.

САБАН-АНТУСТА — Түркмен районындакы түркменлериң яшаян обасы. Татарча *сабан* — «плуг» диймекдир; *антуста* сөзүниң манысы белли дәл.

САРЫГАМЫШ [Са:рыгамыш] — Түркмен районында оба (оңа *Чөңкей* я-да *Шарахалсун* хем дийилйәр). Бу ерде гамшың көплүги үчин, оңа шейле ат берилйәр (галмыкча *Шарахалсун* диен ат хем «сары гамыш» дийлип дүшүндирилйәр).

САРЫТОКАЙ [Са:рытокай] — Левокумск районының Правокумское обасының түркменче ады, өң токайлы ер.

ТОМУСКЫ ТҮРКМЕН СТАВКАСЫ — Түркмен районының меркези посёлогы (ресми ады *Летняя Ставка*), револющиядан өң чарва түркменлериң томусда яйлан ери.

ТОРГАЙХАЖЫ — Нефтекумск районында ер ады. *Торгай хажы* — шу ерде отуран түркмен яшулусы.

ТҮРКМЕН — Ставрополь үлкесинде район (русча *Туркменский*). Онуң аглаба обаларында түркменлер яшаяр.

ТҮРКМЕНСӘХРА [Түркменсәхра:] — Ставрополь үлкесинде чарва түркменлериң яйлан гиң сәхрасы, Гылавуз ве Күми деряларының аралыгы (*С. Күренов*. Ставрополь түркменлери хем-де оларың медени байлыгы. Ашгабат, 1962, 23 сах.).

ТҮРКСАД — Арзгир районында оба. Бу ат русча *Туркменский сад* («түркменлериң багы») диен адың гысгалан гөрнүшидир, чүнки ол илки Муса хажының багы экен.

УЛЫБЫЮРТ — Нефтекумск районында түркмен обасы (икинжи ады *Далхат*). *Улыбы (Уллибий)* — буйнак револющионериниң ады.

ҮЧДЕПЕ — Нефтекумск районында илки түркменлер тарапындан ат дакылан оба, үч депели ер.

ХАНПОЛАТ [Ха:нполат] — Түркмен районында оба (русча *Камбулат*), илки Ханполат диен түркмениң отуран, яйлан ери.

ЧУР [Чу:р] — Түркмен районында түркменлериң яшаян улы обасы. Адың манысы белли дәл.

ЭДИЛБАЙ [Эдилба:й] — Благодарный районында түркмен обасы. *Эдил* — Волга дерясының түркменче (түркүче) ады («Волга боюндан гелен байың обасы»).

ЮСУПГУЛАК — Ипатов районында түркмен обасы. *Юсуп* — илки шу ерде юрт тутунан човдур тирели чопаның ады, *гулак* — «сувлы кәл» (середиң: А ж ы г у л а к).

ЯҢЫГУЙЫ — Түркмен районындакы Куликовы Копани диен түркмен обасының ерли ады («тәзе гуйы»).

МАГЛУМАТ БЕРЕН АДАМЛАР

Аллашүкүр Ханажаев, 1888. Ипатов районының Юсупгулак обасы.

Бекмухаммет Батыралыев, 1894. Нефтекумск районының Махмытмекдеп обасы.

Бекмухаммет Илясов, 1891. Нефтекумск районының Махач обасы.

Вахап Жуманыязов, 1910. Ипатов районының Бархынчак обасы.

Вахап Илясов, 1922. Нефтекумск районының Гапгач обасы.

Жумамухаммет Чершеев, 1906. Ипатов районының Юсупгулак обасы.

Жумасәхет Илясов, 1930. Нефтекумск районының Өзексуват обасы.

Кыяс Ажакаев, 1913. Нефтекумск районының Улыбыюрт обасы.

Осман Мусаев, 1912. Нефтекумск районының Дешикли (Абдулгазы) обасы.

Полат Хажыев. Түркмен районы.

Сахай Исакаев, 1893. Нефтекумск районының Өзексуват обасы.

Сейит Оракаев, 1895. Благодарный районының Эдилбай обасы.

Тагандурды Беркелиев, 1928. Благодарный районының Эдилбай обасы.

Хажыахмет Сатлыков, 1909. Нефтекумск районының Мырзабек обасы.

Хажымухаммет Егенәев, 1898. Благодарный районының Эдилбай обасы.

Халмухаммет Өдеков, 1892, багшы. Арзгир районының Байшынты обасы.

Шыхвели Жумамухаммедов, 1910. Нефтекумск районының Махач обасы.

АЗЕРБАЙЖАН ССР-и

АКГОЮНЛЫ — Азербайжаның дүрли районларында обалар. *Акгоюнлы* — тире ады. Гадым заманларда акгоюнлыларың байдагында ак гойнуң сураты болуп, ол байлыгы, болчулыгы ве гүйжи аңладыпдыр. Диймек, *акгоюнлы*, аслында, тотемден эмеле гелен атдыр (*Сейидов*, 75—76 сах. Эдебиятларың долы язгысы ызда берилйәр).

АПШЕРОН (азербайжанча Әфшәран) — ярым ада, даг, бурун. Булара хәзирки Артём адасының гаршысында ерлешен гадымы шәхериң, шәхере хем авшар түркменлериниң ады дакылыпдыр. Адың ызындакы *-ан* гошулмасы парс дилинде жеми, көплүги, топонимияда болса «ер», «орун», «месген» ялы манылары аңладяр (*Алиев*, 86 сах.; *Йүзбашов*, 40, 60—61 сах.; *А. Гусейнзаде*. О происхождении топонима «Апшерон». — «Советская тюркология», 1974, № 3).

АРАБАЧЫ — Барда ве Кедебек районларында обалар. Бу ады «араба ясаянлар» дийип дүшүндирйәрлер (*Алиев*, 87 сах.), эмма онуң арабачы тайпасы билен багланышыклы болмагы мүмкиндир.

БАЯНДЫРЛЫ — Мирбешир районында оба. *Баяндыр (байындыр)* — тире ады (*Алиев*, 86 сах.).

БАЯТ — Агжабеди, Губа, Нефтчала, Ужар, Шамахы, Шуша районларында обалар. *Баят* — тире ады (*Алиев*, 86 сах.; *Йүзбашов*, 38 сах.).

ГАЛАЧ — Ниял даг системасының бир бөлеги. *Галач (Халач)* — XIII асырда Хорасандан ве Эйрандан Азербайжана гөчен тайпаның ады (*Йүзбашов*, 43 сах.).

ГАРАГОЮНЛЫ — Газак ве Кедебек районларында обалар. *Гарагоюнлы* — XV асырда Азербайжана гелен огуз-түркмен тайпасы. Обаларда шол тайпаның векиллери яшаярлар (*Алиев*, 1975, 74—119 сах.). Өң гарагоюнлыларың байдагында гара гойнуң сураты болуп, ол байлыгы, болчулыгы ве гүйжи аңладыпдыр. Диймек, *гарагоюнлы* — тотемден эмеле гелен атдыр (*Сейидов*, 75—76 сах.).

ГАРАМАНДАГ — Агдам районында даг. Бу ат гараман тиресиниң ады билен багланышыклыдыр (*Йүзбашов*, 39 сах.).

ГАРАМАНЛЫ — Баку — Астара аралыкда демир ёл станциясы; Гөкчай районында оба. *Гараман* — тире ады (*Йүзбашов*, 39 сах.).

ГАРГАРЧАЙ — Степанакертде ве Газак районында чешмелер. А. Алыев бу адың составындакы *гаргар* диен этноними эрсарыларың составында душ гелйән гаргар тиреси билен багланышдыряр (*Алиев*, 1975, 75 сах.).

ДЕВЕЧИ (азербайжанча Дәвәчи) — район, чешме, демир ёл станциясы. *Девечи (дүежи)* — тайпа ады (*Йүзбашов*, 68 сах.).

ДЕВЕЧИБАЗАР — Девечи районында оба. Оңа базарың, базара болса шу ердәки девечи (дүежи) тай-

пасының ады дакылындыр (*Йүзбашов*, 68 сах.).

ДҮГЕРЛИ (азербайжанча Дүјәрли) — Шамхор районында оба. *Дүгер (түвер)* — тире ады. А. Алыев бу адың, агны *дук* («мүң») *әр* сөзүниң «мүңбашы» манысында йүзе чыкандыгыны беллейәр (*Алиев*, 86 сах.; *Алиев*, 1975, 84 сах.).

ҚЫРЫХЛЫ — Қасым-Ысмайылов, Тавуз, Ханлар районларында обалар. «*Кырыхлы* — монголларың чозушы дөврүнде Азербайжана гелен авшар түркменлериниң бир тиресидир» (*Р. Керимли, Али Алиев*. О некоторых этнотопонимах. — Материалы научной конференции, посвященной изучению топонимии Азербайджана. Баку, 1973, 96 сах.).

ПОЛАТЛЫ — Азербайжаның гүнбатар районларында обалар. *Полатлы* — тире ады (*Алиев*, 1975). Шейле тире Чәржев областының Гарабекевүл районында-да бар.

САЛЫР (азербайжанча *Салер*) — Шамхор районында оба. *Салыр* — тайпа ады (*Алиев*, 86 сах.).

САЯТЛЫ (азербайжанча Саатлы) — район, посёлок, демир ёл станциясы. *Саятлы (саатлы)* — XI асырдан башлап Азербайжана гөчен селжук түркменлериниң бир тиресидир (*Йүзбашов*, 42 сах.).

ТҮРҚМЕН — Гөкчай районында оба. Шу төверереклерде акгоюнлы ве гарагоюнлы түркменлери яшаярлар (*Йүзбашов*, 42 сах.).

ТҮРҚМЕНДҮШЕН — Гах районында ер ады. Бу ат түркменлер билен багланышыклыдыр (*Ә. И. Әлијев, Е. Б. Нуријев*. Гах рајонунун топонимијасы. — «Известия АН Азерб. ССР». Серия наук о земле, 1978, № 3, 53 сах.).

ХАЛАЧ (азербайжанча *Хәләч*) — Салян районында оба. *Халач* — тайпа ады (*Йүзбашов*, 43 сах.).

ЧАҚЫРЛЫ (азербайжанча *Чахырлы*) — Гөкчай, Жебрайыл, Масаллы районларында обалар. *Чакыр (чакырлы)* — тире ады (*Йүзбашов*, 44 сах.). Шейле этнотопоним Чәржев областының Керки районында-да бар.

ЧЕКИРЛИ (азербайжанча *Чәкирли* ве *Чәјирли*) — Күрдемир, Шамахы ве Шәки районларында обалар. *Чекирли* — тире ады (*Йүзбашов*, 44 сах.). Чекир диен обалар Халач ве Керки районларында-да бар.

ЧЕНДИРЛИ — Газак районында оба. *Чендир (чандыр)* — тире ады (*Алиев*, 1975, 74—119 сах.).

ЧОВДАР — Дашкесен районында оба. Бу ат човдур тайпасы билен багланышыклы болса герек.

ЭЙМИР — Агдаш районында оба. А. Алыев бу ады, шонуң ялы-да, Кедебек районындакы **Эмир** диен обаның адыны *эймир* тайпасы билен багланышдыряр (*Алиев*, 86 сах.).

ПЕЙДАЛАНЫЛАН ЭДЕБИЯТ

Алиев — А. И. Алиев. Роль антропонимов и этнонимов в образовании топонимов Азербайджана. — «Известия АН Азерб. ССР». Серия наук о земле, 1977, № 6.

Алиев, 1975 — Әлијев Әли Исмајыл оғлу. Азәрбајҹанын гәрб рајонларынын топонимијасы (кандидатлык диссертацияның голязмасы). Бакы, 1975.

Йүзбашов — Р. Јүзбашов, Қ. Әлијев, Ш. Сә'дијев. Азәрбајҹанын жографи адлары. Бакы, «Мааариф», 1972.

Сейидов — М. Сейидов. Некоторые замечания о происхождении этнонимов аггоюнлу и гарагоюнлу. — Материалы научной конференции, посвященной изучению топонимии Азербайджана. Баку, «Элм», 1973.

ГАЗАГЫСТАН ССР-и

БОЗАЖЫ — Каспи деңзиниң якынында улы ярым ада. *Бозажы* — човдур тиреси.

ШАВУЛДАР — Түркүстаның якынында посёлок, район меркези. *Шавулдар (чавулдар)* — *човдур* диен адың гадымы формасы.

ӨЗБЕГИСТАН ССР-и

БУХАРА ОБЛАСТЫ

АГАРГЫШЛАҚ [А:га:ргышлак] — Свердлов районында (Сепаттада) оба. *Агар* — тире ады.

АҚ АЛТЫН — Қаган районында (Хожаекшенбеде) тәзе ат дакылан түркмен обасы.

АКЖАМӘММЕТ [А:кжамәммет] — Қаган районында «Қаган» совхозының бир бөлүми. *Акжамәммет* — шу ерде илки юрт тутунан эсги яшулуcының ады.

АЛАТ — район меркези, демир ёл станциясы. *Алат* — түркмен тиресиниң ады.

АЛИЛИ [А:ли:ли] — Пешку районында (Шорчада) оба. *Алили* — тире ады.

АРАБАЧЫ — Шафрикан районында арабачы тиресиниң яшаян обасы.

АСАЖАМ — Гаракөл районында түркменлериң яшаян обасы. Адың манысы белли дәл.

БАЙРАМАЖЫ [Байрама:жы] — Алат районында (Пахтакорда) оба. Бу ерде ыва түркменлериниң *байрамажы (байрамхажы)* тиреси яшаяр.

БӨРҮБЕГ [Бө:рүбег] — Гаракөл районында оба. *Бөрүбег* — чандырларың овнук тиресиниң ады.

БӘХРИНБАЯТ [Бәхри:нбаят] — Алат районында (Пахтакорда) оба. *Бәхрин* ве *баят* — тире атлары.

БӘШАРЫҚ [Бә:ша:рык] — Бухара районында (Яңыхаятда) өң бәш арыгы болан оба. Онуң өңки ады *Гедайтапмаз*.

ГАБАЖА [Га:бажа] — Гаракөл районында оба. *Габажа* — тире ады.

ГАРАВУЛ — Гаракөл районында оба. *Гаравул* — тире ады (сөзлүгиң эсасы бөлүминдәки Гаравул-2 топонимине середиң).

ГАРАЖИРЕ [Гаражи:ре] — Бухара районында (Яңыхаятда) түркмен обасы. *Гаражире* — агач ады.

ГАССАПБАЯТ [Гасса:пбаят] — Алат районында (Пахтакорда) оба. *Гассап* — оба илатының гадымы кәри; *баят* — тире ады.

ГИЧГОНАҚ [Ги:чгонак] — Бухара районында (Яңыхаятда) оба. Революциядан өң узак ёлдан Бухара барянлар гичлик шу ерде дүшлейән экенлер («гичлик дүшленилйән, гонулян, мыхман болунян ер»).

ГУЛАНЧЫ — Бухара ве Свердлов районларында гуланчы тиресиниң яшаян обалары.

ГУЛБА — Бухара районында (Атбазарда) түркмен обасы. Шу ерде ябың үстүнден тернав (гулба, русча колба) аркалы сув гечирилди.

ГУМЧОВДУРЫ — Алат районында (Жумабазарда) оба («гумлы човдурларың обасы»).

ГУШХАНА [Гушха:на] — Бухара районында (Яңыхаятда) гушларың көп ери, оба.

ГЫЗЫЛАРБАТ — Ромитан районында түркмен обасы. Бу ат «гызыл рабат» (кервенсарай) манысындадыр, чүнки шейле рабадың галындысы бар.

ГЫРТЕЙЭСГИ — Алат районында (Жумабазарда) оба. «Гырың тейинде (этегинде) яшаян эсгилериң обасы».

ДАРГАБАГЫ [Даргаба:гы] — Гаракөл районында өң даргачылык (гайыкчылык) эден түркменлериң обасы, баг.

ДЕЙНЕВ — Алат районында улы оба. Бу обаның илаты Чәржев областының Дәнев районындан гөчүп гелипдир.

ДИЛҚАР—Алат районында (Пахтакорда) оба. Адың манысы белли дәл.

ЖУМАБАЗАР [Жума:ба:зар] — Алат районында түркменлерин яшаян улы обасы, өң жума (анна) гүнлеринде базар болан ер.

ЖЫГАЧЫ — Гаракөл районында оба. *Жыгачы* — тире ады.

ЗАМАНОБА [Зама:но:ба] — Гаракөл районында оба. *Заманбег* — шу ерде яшаян чандыр тиресиниң ады.

ЗЕРҚЕШ — Ромитан районында (Галайымүрүшгәрде) оба. Бу ады шу ерде яшаян дүежилериң бир бөлегиниң ады хасаплаянлар-да, зергәрчилик билен багланышдырянлар-да бар.

ЙЫЛГЫНЛЫ — Кенимех районында түркмен обасы, йылгынлы ер; Ромитан районында оба.

ҚАКИШТИВАН [Ка:киштива:н]— Пешку районында түркмен обасы. Бу адың *Киштиван* диен бөлеги «гайыкчы» диймекдир. Обаның илаты өң Амыдеряда гайыкчылык эдипдир.

КЕСЕКЛИ — Гаракөл районында (Жумабазарда) кесеге өврүлен көне галалы түркмен обасы.

КЕТДЕБАЯТ — Алат районында баятларың яшаян обасы. *Кетде* — «улы».

ҚӨЛЧОВДУРЫ [Кө:лчовдуры] — Алат районында оба. Көлүң гырасында ерлешен човдур обасы.

ҚӨЛШҮДҮРИМ [Кө:лшүдүрим]— Бухара районында (Яңыхаятда) көлли оба. *Шүдүрим* — «ызгар» диймекдир (көлли, ызгарлы оба).

ҚӨПРҮБАШЫ — Каган районында (Хожаекшенбеде) гатланың ве көприниң янында ерлешен түркмен обасы.

ҚӨРАН [Кө:ра:н] — Бухара районында (Яңыхаятда) түркмен обасы. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ҚҮНДЕЛИ — Алат районында түркмен обасы. Бу ады «күнде ясар ялы агажың бол ери» дийип дүшүндирйәрлер.

ЛУҚМАН [Лукма:н] — Свердлов районында (Далмунда) оба. Бу ады шу ерде яшаян чандырларың бир бөлеги билен багланышдырярлар.

МАЙЛЫ — Гаракөл районында түркмен обасы. Деңешдириң: эсасы сөзлүкдәки М а й л ы ж е ң ң е л.

МИРАБАТ [Ми:ра:ба:т] — Алат районында (Пахтакорда) оба. Бу ады «баятлара Бухара эмириниң абат эдип берен ери» дийип дүшүндирйәрлер.

МУРГАҚ — Гаракөл районында оба. Оңа *Мургаклы эсги* хем дийилйәр. *Мургак* сөзүни «гушчы» дийип дүшүндирйәрлер.

МУХТАР [Мухта:р] — Алат районында түркмен обасы. *Мухтар* — адам ады.

ПАМЫГАРЫҚ [Па:мыга:рык] — Свердлов районында арык. Өң шу ерде памык тиреси отурыпдыр.

РАБАДҮРГЕНЖИ [Раба:дүргенжи] — Бухара районында (Яңыхаятда) илки үргенжилериң, хәзир болса түркменлериң яшаян обасы.

РАБАТЕҚ [Раба:тек] — Бухара районында (Яңыхаятда) түркмен обасы. *Рабатек* — «рабатжык», «кервенсарай» диен маныдадыр.

САЛЫР — Алат районында салырларың яшаян обасы.

САЯТ — Гаракөл районында оба. *Саят* — тире ады.

СЕҢСОВУЗ — Бухара районында (Яңыхаятда) түркмен обасы. Бу ады «даш ховуз» дийип дүшүндирйәрлер.

СУРХЫЯН [Сурхыя:н] — Каган районында (Хожаекшенбеде) оба. Бу ат сурх диен түркмен тиреси билен багланышыклыдыр (*сурхыян* — «сурклар»).

ТАЛГАНДЫМ — Бухара районында (Яңыхаятда) түркмен обасы. Бу ады *тәл-гәндум* («бугдайлы депе») дийип дүшүндирйәрлер.

ТАРХАНСАЯТ — Алат районында оба. *Тархан* — шу ерде юрт тутунан авчы адамың ады; *саят* — онуң тиреси.

ТЕҖЕНЛИ — Пешку районында оба. Ыздакы Шорча диен топониме середиң.

ТОЗАНЛЫ — Алат районында (Дейневде) түркмен обасы, өң тозап ятан ер.

ТҮРҚМЕНАВУЛ — Каган районында (Хожаекшенбеде) түркменлериң яшан обасы (*авул, агыл* — «оба»).

ТҮРҚМЕНҚӨЧЕ — Новайы шәхеринде баят, акжык, човдур ве гаракөл түркменлериниң яшаян көчеси.

ХАЛАЧ — Бухара, Вабкент ве Ромитан районларында халачларың яшаян обалары.

ХЕСЕНЯР [Хесеня:р] — Алат районында салыр обасы. *Хесеняр* — адам ады.

ХЫДЫРИЛИ [Хыдыри:ли] — Гаракөл районында оба. *Хыдырили* — тире ады (эсасы сөзлүкден середиң: Х ы д ы р и л и).

ЧАЖАНЧАНДЫР [Ча:жа:нчандыр] — Ромитан районында (Багытүрканда) оба. *Чажан* сөзүниң

манысы белли дәл; *чандыр* — тире ады.

ЧАНДЫР — Алат, Гаракөл, Ромитан, Шафрикан районларында обалар. Оларда чандырлар яшаяр. Гаракөл районында ики саны Чандыр обасы болуп, оларың бирине *Гурбагалы Чандыр* дийилйәр.

ЧАТҚАШ — Гаракөл районында салыр обасы. Адың манысы белли дәл.

ЧОВДУР — Алат районында (Жумабазарда) човдурларың яшаян обасы.

ШИРГЫШЛАҚ [Ши:ргышлак] — Алат районында (Пахтакорда) түркмен обасы. Бу ады «ёлбарсың аягына уран сыхы алан адамың обасы» дийип дүшүндирйәрлер.

ШОРКӨЛ [Шо:ркө:л] — Бухара районында (Яңыхаятда) түркмен обасы, шор көлли ер.

ШОРЧА [Шо:рча] — Пешку районында оба. Бу ат шор көл («шор чай») билен багланышыклы болса герек. Обаның икинжи ады *Теженли*, чүнки онуң илаты 2—3 асыр мундан өң Тежен дерясының боюндан гөчүп гелипдир.

ШЫХ [Шы:х] — Алат районында (Жумабазарда) оба. *Шых* — тире ады.

ЫВА — Алат районында (Пахтакорда) оба. *Ыва* — гадымы түркмен тайпаларының бириниң ады.

ЭШЕҚЧИ — Алат ве Гаракөл районларында эшекчи тиресиниң яшаян обалары (эсасы сөзлүкден Э ш е к ч и диен ада середиң).

ЯБЫКЕНТ — Алат районында (Пахтакорда) түркмен обасы. Бу ады «ябысы, аты көп болан оба» дийип дүшүндирйәрлер.

ЯҢЫХАЯТ — Бухара районында оба. Бу ат «тәзе дурмуш» диен манысыдадыр (шу обадакы колхоза «Яңы дурмуш» дийилйәр. Обаның илаты Бурдалыкдан ве Саятдан гөчүп барыпдыр).

МАГЛУМАТ БЕРЕН АДАМЛАР:

Аннамәт Шыхыев, Дөртгүл районының Атаоба обасында ерлешйән түркмен орта мекдебиниң түркмен дили ве эдебияты мугаллымы (Бухара түркменлериниң геплешик айратынлыклары ве топонимиясы боюнча йыгнан материалларындан пейдаланмага ругсат беренлиги үчин, биз А. Шыхыеве миннетдардырыс).

Гурбан Сейидов, 1898, пенсионер. Гаракөл районының Саят обасы.

Мустапагулы Мухаммедиев, 1911. Бухара районының Яңыхаят обасы.

Өмрузак Сатлыков, 1941. Алат районының Пахтакор обасы.

Рахман Жумаев, 1912. Алат районының Чандыр обасы.

Сары Ханов, 1910. Бухара районының Яңыхаят обасы.

Сердар Розыев, 1900. Алат районының Пахтакор обасы.

Эреш Алтыев, 1903. Алат районының Жумабазар обасы.

ДАШКЕНТ ОБЛАСТЫ

АҚГОРГАН [А:кгорган] — Акгорган районында («Акгорган» совхозында) бирнәче оба. Бу обаларда түркменлер хем яшаяр.

ТҮРҚМЕНБАЗАР [Түркменба:зар] — Дашкент шәхеринде базар.

КАШГАДЕРЯ ОБЛАСТЫ

АЛАҢ — Ульянов районында (Памыкда) түркмен обасы, алаңлы (белентли-песли) ер.

БЕГЧЕҚ — Кесан районында (Мүбәрекде) сардаба. *Бегчек* — әхтимал, адам ады.

ГАРБАҚ — Қесан районында (Мүбәрекде) оба. *Гарбак* я-да *гарбаклы* — хыдырили тиреси (бу барада сөзлүгиң эсасы бөлүминдәки Г а р б а к л ы топонимине середиң).

ГОРАДЕПЕ — Қесан районында (Мүбәрекде) оба. Ерли эсгилериң геплешигинде яндак күдесине *гора* дийилйәр (яндак күдели оба).

ГУЛТАҚ — Ульянов районында Гултак диен гуйының янында ерлешйән посёлок, газлы ер. *Гултак* — тире ады.

ГУМГАЛА [Гумгала:] — Ульянов районында (Найыстанда) гумдан салнан гала.

ДЕРЯЭТЕҚ [Деря:этек] — Қесан районында (Мүбәрекде) деряның (Қашгадеряның) этегинде (якасында) ерлешен оба.

ЕРДУЙБИ — Ульянов районында (Памыкда) чуң ойда ерлешен гуйы.

КӨНЕШӘХЕР [Кө:нешәхер] — Ульянов районында (Мүбәрекде) эсги түркменлериниң яшаян обасы, көне шәхериң орны (оңа *Зынҗырлыгала* хем дийилйәр).

ҚӨРОБА [Кө:ро:ба] — Қесан районында (Мүбәрекде) оба. *Көр* — тире ады.

КӨРПЕАҖЫ [Көрпеа:җы] — Ульянов районында (Чандырда) гуйы, өри мейданы. *Көрпе* — гуйыны газдыран бурдалыклы адамың ады.

МҮБӘРЕҚ [Мүбә:рек] — Қесан районында шәхер, демир ёл станциясы, оба (шу төверекде яшаян түркменлере *Мүбәрек* түркменлери дийилйәр). Бу адың *Хоҗамүбәрек* диен варианты хем бар.

МЫРАТБАГШЫАТА [Мыра:тбагшыата] — Ульянов районында кичирәк даг, өвлүйә. Шу ерде Мырат диен багшының җайланандыгыны гүррүң берйәрлер.

НАҖЫ [На:җы] — Қесан районында (Мүбәрекде) оба. *Нажы* — тире ады.

НАЙЫСТАН [Найыста:н] — Ульянов районында оба (бу обаның орнуны молла Вепа диен гултаклы адам Бухара эмиринден хатладып аляр. Шонуң үчин оба *Молла Вепа гышлагы* хем дийилйәр). *Найыстан* — «найлы», ягны най (гаргы түйдүк) эдилйән гамшың бол ери диен манысы дадыр. Ерли түркменлер бу ады *Негистан* гөрнүшинде уланярлар.

НЕРЕЗИМЛИ — Қесан районында (Мүбәрекде) Амыдеряның саг кенарындакы Нерезимден гөчүп геленлериң обасы.

НЫЯЗХАН [Ныя:зха:н] — Ульянов районында оба, бурдалыклы Ныязхан диен адамың газдыран гуюсы.

ОГРУДЕПЕ — Ульянов районында (Памыкда) төвереги көп депелер билен гуршалан чуң ойда ерлешен гизлин («огрын») гуйы.

ПАМЫҚ [Па:мык] — Ульянов районында улы оба. *Памык* — овнук түркмен тайпасының ады. Бу сөзи «памык ялы мылайым адамлар» ве «Нерезимде (Бакыҗанда) отурыланда, пагта (памык) экенлер» дийип ики хили дүшүндирйәрлер.

САРЫҚ [Са:рык] — Қесан районында (Мүбәрекде) оба. *Сарык* — түркмен тайпаларының бириниң ады.

САРЫҚ ҚАНАЛЫ — Қесан районында Сарык обасына барян улы канал.

СУРХЫ — Ульянов районында (Памыкда) сардаба, Хоҗамбаздакы сурхуларың газдыран гуюсы.

ТАЙСЫ — Қесан районында (Мүбәрекде) оба. *Тайсы* — эсги тиреси.

ТЕЛЛИЭГРИ — Ульянов районында (Памыкда) гуйы, улы эгри депе. *Арапча телл* — «депе» диймекдир.

ТҮРҚМЕНАРЫҚ [Түркмена:рык] — Қесан районында (Мүбәрекде) Түркменоба барян арык.

ТҮРҚМЕНГУЙЫ — Қесан районында (Мүбәрекде) гуйы.

ТҮРҚМЕНОБА [Түркмено:ба] — Қесан районында (Мүбәрекде) бурдалыклы түркменлериң яшаян обасы.

УССАХОЧҖЫ — Қесан районында (Мүбәрекде) бурдалыклы усса Хочҗы диен адамың газан гуюсы.

ХЫДЫГУЙЫ — Қесан районында (Мүбәрекде) түркмен колхозының башлыгы Хыды Өдәевиң 1958-нҗи йылда газдыран гуюсы.

ЧАНДЫР — Ульянов районында чандырларың яшаян улы обасы.

ШОРЧА [Шо:рча] — Қашгадеря областында гиң мейдан, өң түркменлериң отуран яйласы. Бу ат «шор чай», «шор гуйы» диен манысындадыр.

ЭСГИКӨЛ [Эсгикө:л] — Қесан районында (Мүбәрекде) ер ады, эсгилере дегишли көл.

ЯГМЫРАҖЫ [Ягмыра:җы] — Ульянов районында (Чандырда) бурдалыклы Ягмыр диен адамың газдыран гуюсы.

МАГЛУМАТ БЕРЕН АДАМЛАР:

Гурбанназар Байметов, 1922. Ульянов районының Найыстан обасы.

Җумагелди Бердиев, 1892. Ульянов районының Найыстан обасы.

Мүзрап Эргешов, 1931. Қесан районының Көнешәхер обасы.

Нургелди Атаев, 1900. Ульянов районының Памык обасы.

Реҗеп Зулпиев, 1924, Ульянов районының Ныязхан обасы.

Селби Гуллыева, 1921. Ульянов районының Памык обасы.

Тайыр Пашшакулов, 1920. Ульянов районының Чандыр обасы.

Усса Сабыр Атаев, 1890. Ульянов районының Памык обасы.

Хыды Өдәев, 1904. Қесан районының Түркменоба (Мүбәрек) обасы.

Эргеш Җанузаков, 1908. Қесан районының Сарык обасы.

САМАРҚАНТ ОБЛАСТЫ

АЙТАМГАЛЫ [А:йтамгалы] — Нурата районында (Җошда) оба. *Айтамгалы* — тире ады («тагмасы долушмадык ай шекилинде болан тире»).

БАЯТГЫШЛАҚ — Пестдаргам районында оба («баят тиресиниң обасы»).

ГОШТАМГАЛЫ — Нурата районында (Җошда) оба. *Гоштамгалы* («гоша тамгалы») — тире ады.

ГӨКДОНЛЫ [Гө:кдо:нлы] — Нурата районында (Җошда) ики оба (эсасы сөзлүкден Г ө к д о н л ы топонимине середиң).

ЕҚАРЫ ЧАНДЫР — Пестдаргам районында оба («ёкарда, гүндогарда ерлешйән чандырлар»).

ҖОШ [Җо:ш] — Нурата районында улы оба, совхоз. *Җош* сөзүни обаның яшулусы Абдырахман бийиң лакамы хасап эдйәрлер.

КӨЛАБАТ [Кө:ла:ба:т] — Самаркант шәхериниң бир бөлеги (оңа *Түркменгүзер* хем дийилйәр). Өң көл болуп ятан бу ери 250 йыл чемеси мундан өң ве ондан соңкы дөврлерде Хоҗамбаз районының Олам обасындан гөчүп гелен илатың абат эдендиги үчин, бу ере шейле ат берлипдир.

НОВЧАНДЫР — Пестдаргам районында оба. Бу ат «нова (тернав) арқалы үстүнден сув гечйән ябың якасындакы чандырлар» диен манысындадыр.

НУРАТА [Ну:рата] — район, посёлок, даг, түркменлериң гадымы отурымлы ери. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл. Түркмен классык шахырларының дөредиҗилигинде бу ат өвран-өвран гайталаняр: *«Хер ким билемедир Н у р а т а, Акдаг, Гарадагы»* (Сейди).

ПАРЧАГАРАЧАНДЫР — Пестдаргам районында оба. *Парча* ве *гарачандыр* — чандыр тирелери (*гарачандыр* — «гаракөлли чандыр» диен манысындадыр).

ТҮРҚМЕНГҮЗЕР — Самаркант шәхериниң гүндогар бөлеги (середиң: Қ ө л а б а т). *Гүзер* я-да *мәхелле* сөзлери «квартал» диен манысындадыр.

ТҮРҚМЕНГЫШЛАҚ — Пайарык, Пестдаргам ве Самаркант районларында (Наримановда, Тельманда ве Кетдегорганарыкда) түркменлериң яшаян обалары.

ХОШРАБАТ [Хошраба:т] — Пайарык районында хыдырили түркменлериниң яшаян обасы. *Хошрабат* —

«якымлы, говы кервенсарай» диен маныдадыр.

ЧАНДЫРАРЫК [Чандыра:рык]— Пестдаргам районында Чандыр обаларына барян арык.

ЧАНДЫРГЫШЛАК — Пестдаргам районында чандырларың яшаян обалары.

ЭНЕКЕЧАНДЫР — Пестдаргам районында оба. *Энеке* — чандыр тиреси.

МАГЛУМАТ БЕРЕН АДАМЛАР:

Абдысалам Турсунов. Пестдаргам районының Чандыргышлак обасы.

Ахмет Нарзыкулов, 1931. Самаркант районының Түркменгышлак обасы.

Базар Астанов, 1898. Самаркант шәхери, Булунгур көчесиниң 129-нжы жайы.

Жанузак Мырадов, 1907. Пайарык районының Түркменгышлак обасы.

Мәметкул Нарзыкулов, 1922. Самаркант районының Түркменгышлак обасы.

Мәхмедемин Сапаров, 1904. Нурата районының Жош обасы.

Солтанмырат Худайберен, 1893. Пестдаргам районының Түркменгышлак обасы.

СУРХАНДЕРЯ ОБЛАСТЫ

АЙРЫКТАМ [Айрыкта:м] — Термез районында (Яңыарыкда) түркмен обасы. Бу ерде көне шәхериң галындылары бар.

АРАЛЛЫ — Термез районында түркмен обасы. Ерли геплешикде *арал* «ада» диймекдир. Оба илаты өң Аралпыгамбер диен адада яшапдыр.

АРАЛПЫГАМБЕР [Аралпы:гамбер] — Термез районында Амыдеряның улы адасы, хәзир горугхана (заповедник). Адада үсти гүммезли мазар ве өвлүйә боланы үчин, оңа «пыгамбериң адасы» дийип ат берипдирлер.

БАЛДЫР — Гагарин районында түркмен обасы. Бу ады тире билен багланышдырянлар-да, «бал өнйән ер» дийип дүшүндирйәнлер-де бар.

БАТАШ — Шорча районында оба. *Баташ* — тире ады.

ГАБЫРДЫАРЫК [Габырдыа:-рык] — Термез районында (Маңгүзерде) оба, арык. *Габырды* — тире ады.

ГАРАКЕМЕР — Гагарин районында өң түркменлериң яшан обасы, дагың гара кемери.

ГАРМА [Га:рма] — Термез районында (Пагтаабатда) оба (онуң илатының көпүси Бурдалыкдан ве Гарабекевүлден гөчүп гелипдир) *Гарма (гармала)* — дүелер үчин от ве одун хөкмүнде уланылян өсүмлигиң ады.

ГӨВҮЛЛИКӨЛ [Гөвүллико:л] — Термез районында (Яңыарыкда) оба, өң гөйлүң көп битен ери. Ерли геплешикде гөйле *гөвүл* дийилйәр.

ДУЗЛАКТОКАЙ [Ду:злактокай] — Термез районында (Яңыарыкда) дузлы ве токайлы ер, өң түркменлериң яшан обасы.

ДӘЛИАРЫК [Дә:лиа:рык] — Термез шәхерине гошулан оба, арык. *Дәли* — әрсары тиреси.

ЖЕЙРЕХАНА [Жейреха:на] — Термез районында минерал сув чыкян курорт ер, арык, өң оклукирпиниң көп болан ери. Ерли геплешикде оклукирпә *жейре* дийилйәр.

ЖОЙЖЕҢҢЕЛ [Жо:йжеңңел] — Термез районында (Маңгүзерде) түркмен обасы. *Жой* — «арык», «канал». Революциядан өң Сурхандеряның аягыны Амыдеря гуйдурмак үчин, шу ерден бирнәче канал газдырылыпдыр.

ЗЫНДАНДЕПЕ [Зында:ндепе] — Термез районында (Яңыарыкда) үстүнде гуйы газылан депе.

КЕКЕЙДИ — Жаргорган районында түркмен обасы (оңа *Аталык байың юрды* хем дийилйәр). Адың манысы белли дәл.

КЕПДЕРХАНА [Кепдерха:на] — Термез районында түркменлериң яшаян улы обасы. Обаның ортасында чиг керпичден салнан диңиң (гаравулхананың) галындысы болуп, онда кепдерилер месген тутупдыр.

МАЙМЫНТОКАЙ — Термез районында (Октябрда) өң түркмен обасы, токай. «Бу ерде маймын яшапдыр» дийип гүррүң берйәрлер.

МУКРЫАРЫК [Мукрыа:рык] — Термез шәхерине гошулан оба, арык. Обада мукрулар яшаяр.

МҮҢЧУКУР — Термез районында (Яңыарыкда) көп чукурлы гум.

НОВШӘХЕР — Термез районында (Октябрда) оба. *Новшәхер* — «тәзе шәхер» диймекдир.

ПЕТДЕКЕСЕР — Термез шәхерине гошулан улы түркмен обасы. *Петде* — тораңңының бир гөрнүши. Керки районының (Мүрзебегиң) Гараманды диен ериндeн гөчүп гелен илат шу ердәки петде (тораңңы) токайларыны кесип, ер ачыпдыр ве оба тутунып-дыр.

САЛАВАТ [Салава:т] — Термез районында санаторий, пионер лагери, өң түркмен обасы. *Салават* — эхтимал, адам ады.

ТАБАКДАШ [Та:бакда:ш] — Гагарин районында формасына гөрә ат дакылан даг депеси.

ҮЧТУТ [Үчту:т] — Термез районында түркмен обасы, үч туды болан өвлүйә.

ХАЛВАДАШ [Халвада:ш] — Гагарин районында (Гаракемерде) түркмен обасы, формасына гөрә ат дакылан даг депеси.

ХОШМАН — Термез районында оба. *Хошман* — адам ады.

ЧАКЫШ — Термез районында (Хошманда) оба. *Чакыш* — өсүмлик ады.

ШОРАП [Шо:ра:п] — Гагарин районында отурымлы ер, өң түркмен обасы. *Шорап* — «шор сув» диймекдир.

ЯҢЫАРЫК [Яңыа:рык] — Термез районында түркмен обасы (өңки ады *Гөвүлликөл*). Бу ат «тәзе арык» диен маныдадыр.

МАГЛУМАТ БЕРЕН АДАМЛАР ВЕ ПЕЙДАЛАНЫЛАН ЭДЕБИЯТ:

Дурдымухаммет Пенаев, 1928. Термез шәхериниң Мукымы көчесиниң 2-нжи жайы.

Жомарт Абдылхамыт, 1909. Термез районының Пагтаабат обасы.

Жумагулы Кадыров, 1911. Термез районының Новшәхер обасы.

Кулы Ымамов, 1907. Термез районының Кепдерхана обасы.

Мухамметгулы Рейимгулы, 1892. Термез районының Яңыарык обасы.

Мырат Чарыев, 1904. Термез шәхери, З. Космодемьянская көчеси.

Худайберен Әрныяз, 1906. Термез районының Петдекесер обасы.

С. Кораев. Географик номлар маъноси. Тошкент, «Ўзбекистон», 1978.

ХОРЕЗМ ОБЛАСТЫ

АВШАР — Хазарасп районында оба. *Авшар* — тире ады.

АГӨЙЛИ [А:гөйли] — Үргенч районында оба. Түркменлери боюн эгдирмек үчин, Хыва ханларының олардан гиревине алып гайдан адамларына **агөйли** дийилипдир. Берилйән гүррүңлере гөрә, бу обаның адамлары Хыва ханы 2—3 асыр өң Сарагтдан агөйли эдип гетирипдир.

АТАЛЫК — Хазарасп районында аталарың яшаян обасы (бу адың составындакы **-лык** гошулмасы барлыгы, көплүги, обаның киме дегишлидигини билдирйәр).

ГАРАМЫШ — Яңыарык районында оба. *Гарамыш* — тире ады.

ГЫНЫК — Хыва районында гынык түркменлериниң яшаян обасы.

ИГДИРГАЛА [Игдиргала:] — Шабат районында игдирлериң яшаян обасы.

МАЙДАМИЛЛЕТ — Шабат районында түркмен обасы.

ТҮРКМЕНДЕРВЕЗЕ — Хыва шәхериниң гадымы дервезеси.

ШЫХБАГЫ [Шы:хба:гы] — Яңыарык районында оба.

ШЫХЛАР [Шы:хлар] — Хазарасп районында оба. *Шых* — тире ады.

Бу топонимлер барадакы маглуматлар диалектологик атлас үчин топланан материаллардан алынды.

ГАРАГАЛПАГЫСТАН АССР-и

АЗАТ [Аза:т] — Бируны районында тәзе ат дакылан түркмен обасы.

АКБАШЛЫ [А:кбашлы] — Дөртгүл районында оба, өң акбашлы ер.

АКГАМЫШ [А:кгамыш] — Дөртгүл районында түркменлериң яшаян обасы. *Акгамыш* — гамшың гөрнүши.

АРАНЖЫКӨЛ [Аранжыкө:л] — Муйнак районында көл. *Аранжы* — тире ады.

АТАКӨЛ [Атакө:л] — Гоңрат районында көл («аталарың көли»).

АТАОБА [Атао:ба] — Дөртгүл районында аталарың яшаян обасы.

БАГЯП [Ба:гя:п] — Дөртгүл районында түркменлериң ве өзбеклериң яшаян обасы, яп («баглы яп»).

БОЗХОВЛЫ — Хожаили районында түркмен обасы (боз ердәки ховлы).

БОЗЯП [Бозя:п] — Амыдеря районында түркменлериң яшаян обасы, боз ерден чекилен яп.

БУРЛАМАЗ — Хожаили районында түркмен обасы, яп. Адың манысы белли дәл.

БӘШТАМ [Бә:шта:м] — Амыдеря районында («Маңгыт» совхозында) түркменлериң яшаян обасы, илки бәш тамы болан ер.

ГУЛАТАВ [Гулата:в] — Дөртгүл районында (Атаобада) түркменлериң яшаян обасы (оңа *Зеңңидеген* хем дийилйәр). Адың манысы белли дәл (белки, «губа даг»).

ДАШГАЛА [Да:шгала:] — Дөртгүл районында (Сарымайда) түркменлериң яшаян обасы.

ДҮЛДҮЛ — Дөртгүл районында (Атаобада) оба. Шу ерде *Дүлдүлиң ызы* диен ер бар.

ЕМУТЯП [Емутя:п] — Хожаили районында ёмутларың уланан ябы.

КЕЛТЕМИНАР [Келтемина:р] — Дөртгүл районында оба, келте миналы («диңли») ер.

МЕШИКЛИ — Дөртгүл районында түркменлериң яшаян обасы. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

МИМИН [Ми:мин] — Дөртгүл районында (Акбашлыда) оба. *Мимин* — ата тиреси.

МИСГИН [Мисги:н] — Дөртгүл районында (Акгамышда) оба. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

САРЫМАЙ [Са:рымай] — Дөртгүл районында (Атаобада) түркменлериң яшаян обасы. Бу ады «сары яг» дийип дүшүндирйәрлер, эмма адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

УЛУБАГ [Улуба:г] — Дөртгүл районында түркменлериң яшаян обасы, улы баглы ер.

ЧАЛАБАШ — Дөртгүл районында түркмен обасы. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл (белки, тире ады).

ЧАТРАВУК — Хожаили районында түркмен обасы. Адың йүзе чыкыш себәби белли дәл.

ЧОМАНОЙ [Чомано:й] — посёлок, район меркези (ресми ады *Шуманай*). Ерли илат *чоман* сөзүни ёмутларың бир тиресиниң ады хасаплаяр. Қ. Абдимуратов болса бу топоними Чолпанай диен гызың ады билен багланышдыряр (*К. Абдимуратов*. Почему так названо? Нукус, 1970, 118 сах.).

ЭМИРАБАТ [Эми:ра:ба:т] — Дөртгүл районында түркменлериң яшаян улы обасы («эмириң абат эден ери»).

* *
*

Ёкардакы топонимлер барадакы маглуматлар «Түркмен дилиниң диалектологик атласы» үчин топланан материаллардан алынды. Дөртгүл районының Атаоба оба Советинде яшаян түркмен дили ве эдебияты мугаллымы Гурбанмәт Ашыровың топлан материалларындан хем пейдаланылды.

ТӘЖИГИСТАН ССР-и

АКГАЛАМ [А:кгалам] — Гумсеңңир районында (Вахшың ики якасында) акгаламлы гиң мейдан (*акгалам* — деря бойларында өсйән ве йүп үчин уланылян галам диен өсүмлигиң гөрнүши).

АКДЕРИ [А:кдери] — Гумсеңңир районында (Жылыкөлде) оба. *Акдери* — тире ады.

АКДЕРИАРЫК [А:кдериа:рык] — Гумсеңңир районында Акдери обасына барян арык (оңа *Түркменарык* хем дийилйәр).

БАСМАЖИГИРДЕК — Гумсеңңир районында баслыгып ятан жигирдекли токай.

БАШГҮНЕШ — Колхозабат районында оба, арык. Гүнеш тиресиниң баш (эсасы) обасы, арыгы.

БӨРҮДАГ [Бө:рүда:г] — Гумсеңңир районында (Жылыкөлде) даг («бөрүли даг»).

БӘШАРЫК [Бә:ша:рык] — Колхозабат районында (Жылыкөлде) оба, 5-нжи арык.

БӘШКЕПБЕ [Бә:шкепбе] — Гумсеңңир районында өң 5—6 саны кепбе өйлерден ыбарат болан оба.

БӘШТУТ [Бә:шту:т] — Колхозабат районында (Дайханабатда) өң улы бәш тутлы ерде ерлешен түркмен обасы.

ГАРАТҮРКМЕН — Жылыкөлде өң улы оба, арык. *Гара* — эрсары тиреси.

ГОШУЛЫШ — Жылыкөлде Вахшың Амыдеря билен гошулян ери.

ГҮНЕШ — Жылыкөлде оба. *Гүнеш* — эрсары тиреси.

ГЫЗЫЛТУМШУК — Колхозабат районында (Жылыкөлде) тумшук болуп дуран гызыл даг.

ГЫШЛАКЛЫГҮНЕШ — Жылыкөлде Гүнеш обасына барян арык.

ДЕРВЕЗЕКЕМ — Шәхритуз районында (Дешикдашда) дагы бөвсүп ёл эдилен ер. Ерли түркменлериң геплешигинде *кем* я-да *кемтик* сөзи «гәдик» манысындадыр.

ДЕРЯКӨЛ [Деря:кө:л] — Гумсеңңир районында Вахш дерясының якасындакы көл.

ДЕШИКДАШ [Дешикда:ш] — Шәхритуз районында түркмен обасы. Шу ерде дашы (дагы) дешип ёл гечирипдирлер.

ДЕШИКДАШАРЫК [Дешикда:ша:рык] — Шәхритуз районында Дешикдаш обасына барян арык.

ЕКЕДИҢ — Гумсеңңир районында түркменлериң отурымлы ери, өң үстүнде гаравул дурар ялы, лайдан эдилен дин.

ЕКЕДИҢАРЫК [Екедиңа:рык] — Гумсеңңир районында Екедиңиң янындан гечйән арык.

ЁЛБАРСТОКАЙ — Гумсеңңир районында Вахшың боюнда Тигровая балка горугханасының (заповедилигиң) түркменче ады («ёлбарслы токай»).

ЖАРГОРГАН — Шәхритуз районында түркмен обасы. Өң шу ердәки Капырләхең дерясының (жарың) якасында гала («горган») бар экен.

ЖАРЯКА — Гумсеңңир районында Жылыкөлүң горплы кенарында (жарың якасында) ерлешйән оба.

ЖЫЛЫКӨЛ [Жылыкө:л] — Колхозабат районында улы оба (өң район). Оңа шу ердәки улы, кенарлары белент көлүң ады дакылыпдыр. Сувы доңмаянлыгы үчин, көле *жылы (йылы) көл* дийипдирлер (бу ады түркменлерден өң шу ерде яшан гоңратлар дакан болса герек).

ЖЫЛЫКӨЛ ТҮРКМЕНЛЕРИ — Колхозабат, Гумсеңңир районларында, Жылыкөл төверeклеринде яшаян түркменлериң тутуш ады.

КАПЫРЛӘХЕҢ [Ка:пырләхең] — Кафирниган дерясының түркменче ады.

КАШГАГУМ — Гумсеңңир районында (Жылыкөлде) ала («кашга») гум.

НУРЕГАРЫК [Ну:рега:рык] — Жылыкөлде 100 йыл чемеси мундан

өң сурх тирели Нурек Магсым диен адамың чекдирен арыгы.

НУРЕКДЕПЕ [Ну:рекдепе] — Жылыкөлде депе, Нурек Магсымың отуран ери.

ПЕСАРЫҚ [Песа:рык] — Гумсеңңир районында (Жылыкөлде) оба, песде (аякда, ашакда) ерлешен арык.

ПӘЛВАНТОКАЙ [Пә:лва:нтокай] — Гумсеңңир районында (Жылыкөлде) Ханзада пәлваның отуран ери, токай, көл.

САЛЫРДЕПЕ — Гумсеңңир районында (Жылыкөлде) депе, өвлүйә, өң салырларың отуран ери.

СУРХ — Колхозабат районында (Жылыкөлде) сурх тиресиниң отуран обасы.

ТОКАЙШАХ — Гумсеңңир районында (Жылыкөлде) токайдан чекилен арык (оңа *Этбашарык* хем дийилйәр). Ерли геплешикде *шах* — «кичи арык», «яп» манысындадыр.

ТҮРКМЕН — Тәжигистанда даг, дагың белент депеси(«Туркменская искра», 19.8.1978).

ТҮРКМЕНАБАТ [Түркмена:ба:т] — Колхозабат районында оба, көне арык (оңа *Башгүнеш* хем дийилйәр). «Түркменлериң абат эден (газан) арыгы».

ТҮРКМЕНАРЫҚ [Түркмена:рык] — Жылыкөлде акдери тиресиниң газан арыгы.

ТҮРКМЕНУЧАСТОҚ — Гумсеңңир районындакы Тельман оба Советиниң бир бөлеги. Бу ерде түркменлер яшаяр.

ЧАЙЛАПЕТДЕ [Ча:йлапетде] — Гумсеңңир районындакы Елбарстокайда ер ады. Ерли түркмен геплешигинде *чайла* — «теләр»; *петде* — «тораңңы». Шу ерде чыбын-чиркейден горанмак ве дынч алмак үчин, тораңңыларың үстүнде теләр эдилипдир.

ЧАРЫКӨЛ [Ча:рыкө:л] — Шәхритуз районында (Дешикдашда) көл. *Чары бай* — шу ерде отуран адамың ады.

ЧҮЙРҮҚ — Шәхритуз районындакы С. Худайкулов обасының өңки, түркменче ады, илки порсап («чүйрәп») ятан батгалы ер (тәҗиклер оңа *Чирик* диййәрлер).

ШОРКӨЛ [Шо:ркө:л] — Жылыкөлде (Елбарстокайда) шор көл.

ЭТБАШАРЫҚ [Этбаша:рык] — Жылыкөлде этбаш тиресиниң газан арыгы (икинжи ады *Токайшах*).

ӘХЕҚЛИ — Гумсеңңир районында (Жылыкөлде, Вахшың боюнда) хекли даг. Ерли түркменлер хеке *әхек* диййәрлер.

МАГЛУМАТ БЕРЕН АДАМЛАР:

Акмәммет Бәхрам, 1910.
Аллаберди Ёлдашов, 1919.
Аллаберди Язов, 1910.
Аллаберен Худайяров, 1904.
Жумагулы Назаров, 1919.

Таган Бегжиков. Буларың әхлиси Гумсеңңир районының **Свердлов оба** Советиниң Калинин адындакы колхозындан.

Алтыбай Атанов, 1898. Колхозабат районының Дайханабат оба Советиниң «Москва» совхозы.

Гор Халмырат, 1898. Колхозабат районының «Москва» совхозы.

Недиркул Назаров, 1931. Шәхритуз районының Жаргорган обасы.

Сапаргулы Тогтаев, 1896. Шәхритуз районының Жаргорган обасы.

Эргеш Режебов, 1914. Шәхритуз районының Дешикдаш обасы.

Язгулы мерген Хайыдов, 1890. Гумсеңңир районының Тельман оба Советиниң «Победа» колхозы.

2. МАГЛУМАТ БЕРЕН АДАМЛАРЫҢ СПИСОГЫ

Список адамларың фамилиялары боюнча дәл-де, өз атлары боюнча элипбий тертибинде дүзүлип, оңа көп ве әхмиетли маглумат берен ёлдашларың атлары гиризилди. Оларың адреслери маглумат алнан дөврүндәки ялы берилди. Автор маглумат берен әхли адамлара чуң миннетдарлык билдирйәр.

Абды Гутлумырат, 1879. Дашховуз районының Жамлыгала обасы.

Абдылла Велиев, 1910. Газанжык шәхери.

Абдылла Гулназаров, 1935. Мары шәхери.

Абдылла Хебешиев, 1915, Байрамалы районының Чепекяп обасы.

Абдырахман Осман, 1893. Керки районының Астанабаба обасы.

Абдыхалык Розыев, 1903. Чәрҗев шәхериниң Комсомол посёлогы.

Агажан Акмырадов, 1900. Мургап районының Гөкдепе обасы.

Агаюсуп Алыев. Байрамалы районың Мургап обасы.

Айдогды Палта, 1901. Бәхерден районының Бамы обасы.

Акмырат Гаража, 1891. Түркменгала районының Кемине обасы.

Акмырат Мәмметбердиев, 1889. Мары районының Молланепес обасы.

Акмырат Чарыгулыев, 1912. Мары районының Гөкже обасы.

Алав Мухамметмырадов. Бәхерден районының Бөрме обасы.

Аллаберди Берди, 1895. Керки районының Гызылаяк обасы.

Аллаберди Игдиров, **1893. Гызыл**арбат районының Пурнувар обасы.

Аллаберди Өвез, 1904. Фарап районының Хәндек обасы.

Аллагулы Гурбангулы, 1906. Красноводск районының Гызылсув посёлогы.

Аллак Дәлиев, 1905. Хожамбаз районының Бешир обасы.

Алламырат Гылыжов, 1908. Көнеүргенч посёлогы.

Алламырат шахыр, 1888. Гарабекевүл посёлогы.

Алланазар Мерет, 1886. Ленин районының Кетгенли обасы.

Алланазар Османов, 1898. Гарабекевүл районының Үзүмчилик совхозы.

Алмаз Переч, 1891. Хожамбаз районының Бурдалык обасы.

Алым Бердиев, 1908. Тагтабазар районының Тагтабазар обасы.

Амангелди Амандурды, 1896. Гөкдепе районы.

Амандурды Атадурдыев. Гаррыгала посёлогы.

Амандурды Бекжанов, 1898. Небитдаг посёлогы.

Аман Мухамметтулыев. Гөкдепе районының Ызгант обасы.

Аманназар Алланазаров. Ленин районының Кетгенли обасы.

Аман Сәди, 1894. Дарганата районының Дуебоюн обасы.

Аннаараз Гурбанов, 1905. Җебел посёлогының Дашарбат обасы.

Анна Бөри, 1899. Керки районының Гувак обасы.

Аннагелди Өвәев. Ашгабат районының Көши обасы.

Аннагелди Сарыев, 1929, Эсенгулы районының Ажыяп обасы.

Аннагелди Хан, 1895, Керки районының Дашлык обасы.

Аннагурбан Гылыжов, 1907. Гызылетрек посёлогы.

Аннадурды Эеберенов, 1927. Хожамбаз районының Мекан обасы.

Аннакары Абдырахман, 1914. Дарганата посёлогы.

Анналы Сапаров, Социалистик Зәхметиң Гахрыманы. Байрамалы районының Ялкым обасы.

Аннамухаммет Моллаев, 1926. Дервезе посёлогының Диңли обасы.

Аннамырат Бабаев, 1911. Небитдаг шәхери.

Аннамырат Гуллан, 1905. Теҗен районының 2-нжи Бабадайхан обасы.

Аннамырат Мирапбашы, 1870. Тагтабазар районының Тагтабазар обасы.

Аннаораз Нурмедов, 1892. Калинин районының Бирлешик обасы.

Анна Сəхет, 1900. Бокурдак посёлогы.

Анна Халым, 1895. Хоҗамбаз районының Мекан обасы.

Артык Чаша, 1900. Теҗен районының Комсомол обасы.

Атабай Гелдиев. Тагта посёлогы.

Атабай Режебов. Дашховуз районының Кетли обасы.

Атабег Сейит, 1903. Хоҗамбаз районының Элеч обасы.

Ата Бердиев, 1904. Мары районының Мухадов обасы.

Атагелди Җепбар, 1892. Сакар районының Талханбазар обасы.

Ата Көпекмерген, 1898. Сакарчәге районының Кесеяп обасы.

Атамəммет Гурбанов, 1924. Гызыларбат районының Гарабогаз обасы.

Ата Чары, 1890. Бəхерден районының Гараган обасы.

Ахмет Кабулов, 1908. Чаршаңңы районының Гуршун магдан кəрханасы посёлогы.

Ашыр Аманныяз, 1910. Сарагт районынын Гараман обасы.

Ашыр Гул, 1884. Гызыларбат районының Гоч обасы.

Ашырмырат Иламан, 1906. Күкүрт заводы посёлогы.

Ашыр Мəммедов, 1935. Дарганата районының Лебап посёлогы.

Баба Аталы, 1916. Гөкдепе районының Гаррыкəриз обасы.

Бабагулы Мəшерип, 1903. Дəнев районының Гөйнүк обасы.

Баба Мырат, 1894. Гызыларбат районының Зав обасы.

Бабаназар Халлы, 1891. Керки районының Гызыляак обасы.

Баба Нежебалы, 1902. Гызыларбат районының Чукур обасы.

Бабаныяз молла, 1875. Керки районының Эсенмеңли обасы.

Баба чекир Мəмметдурды оглы, 1890. Кака районының Арапгала обасы.

Багалы Гандалы, 1889. Гызыларбат районының Гарабогаз обасы.

Багбек Аннаөвез, 1892. Ашгабат районының «Гарадамак» совхозы.

Байлы Шерип, 1912. Байрамалы районының Үчажы посёлогы.

Байрамалы Сарыкулов, 1926. Дервезе посёлогы.

Байрамалы Ширалы, 1888. Ашгабат районының Бүзмейин обасы.

Байрам Байназаров, 1930, оба хоҗалык ишгəри. Тельман районының Пагтачы обасы.

Байрамгелди Сөйүнов, 1905. Челекен, Азизбеков посёлогы.

Байрам Мəммедов, 1891. Бəхерден районының Арчман курорт посёлогы.

Байыр Иштемиров, 1919. Чаршаңңы районының Көйтен обасы.

Балбай Өдемырат, 1908. Калинин районының Бирлешик обасы.

Баяр Өвезов, 1900. Октябрь районының Ленинград обасы.

Бегелек Өвезов. Хоҗамбаз районының Бурдалык обасы.

Бегли Чопанов, 1906. Небитдаг шəхери.

Бегхан Сөхбет, 1904. Халач районының Акдери обасы.

Берди Ёллыев, 1910. Гаррыгала районының Куйбышев оба советиниң башлыгы.

Бозаган Хыдыр, 1904. Йыланлы районының Эсрикгара обасы.

Будан Гарашов, 1930. Тагта районының Хоҗакүммет обасы.

Бəшим Гылыҗҗан, 1902. Мары районының Мүлкбагшы обасы.

Бəшим Мерет, 1890. Кака районының Артык обасы.

Веллек Солтан, 1899. Чаршаңңы районының Акгумолум обасы.

Газак Өвезберди, 1890. Кака районының Бабадурмаз обасы.

Гайып Гылыҗов, 1928. Халач районының Чохпетде обасы.

Гайыр Хакназаров, 1910. Хоҗамбаз районының Гултак оба Советиниң башлыгы.

Гара Акы, 1877. Керки шəхери.

Гара Рахман, 1894—1977. Гарабекевүл районының Ашгалы обасы.

Гараш Халназар, 1885. Ленин раньның Чкалов адындакы колхозы.

Гарлы Лапак, 1890. Хоҗамбаз районының Бешир обасы.

Гарры Гарры оглы, 1883. Бəхерден районының Бамы обасы.

Гелди Ашыров, 1931. Ёлөтен районының Я. Худайбердиев обасы.

Гелдимырат Ашыров, 1945. Сарагт районының 2-нҗи Гараман обасы.

Говшут Меретгелди, 1892. Кака районының Говшут обасы.

Гоша Өде, 1890. Дашховуз районының Гарапорсаң обасы.

Гошҗан Душ, 1888. Дервезе посёлогының Бүкри обасы.

Гулбай Аннасəхет, 1895. Гызыларбат районының Жежирс обасы.

Гулла Бердилиев, Бəхерден районының Гараган обасы.

Гуллак Гаммар, 1909. Сакарчəге районының Сəхедов обасы.

Гуллы Җумаев, 1899. Гарабекевүл районының Ашгалы обасы.

Гулмырат Җумаев, 1918. Сарагт посёлогы.

Гулхан Мухаммедов. Хоҗамбаз районының Сурхы обасы.

Гурбан Абылпайызов, 1900. Чаршаңңы районының Гарлык обасы.

Гурбангелди Мырат, 1899. Гызыларбат шəхери.

Гурбангелди Мəмил, 1886. Байрамалы районының Ленин обасы.

Гурбан Гоша, 1886. Бəхерден районының Сүнче обасы.

Гурбандурды Атамырадов, 1891, Түркменгала районының Рахат обасы.

Гурбанкул Шакул, 1907. Хоҗамбаз районының Гаргалы Сурхы обасы.

Гурбан Мəммет, 1903. Байрамалы районының Чепекяп обасы.

Гурбанназар Аманназар, 1889. Байрамалы районының Гадыряп обасы.

Гурбанназар Артыков, 1907. Ашгабат шəхери.

Гурбанназар Хан, 1886. Ашгабат районының Ясмансалык обасы.

Гурбаннепес Мəмметгулыев. Калинин районының Тельман посёлок Советиниң башлыгы.

Гурбан Нургелдиев, 1897. Мары районының Мухадов обасы.

Гурбан шахыр Таңрыгулы оглы, 1901. Чаршаңңы районының Хатап обасы.

Гурт Җуманазар, 1891. Ёлөтен шəхери.

Гылыч Артык, 1897. Тагта районының Октябрь обасы.

Гылыч Атаев, инженер. Гөкдепе посёлогы.

Гылычҗан Артыков, 1901. Гызылетрек районының Шарлавук обасы.

Гылыч Моммалыев, 1882. Газанҗык районының Исгендер станциясы.

Дашлы Өмүрсөйүн, 1890. Бəхерден районының Дурун обасы.

Деря Атаназар, 1903. Хоҗамбаз районының Төлекгуйы обасы.

Довлы Девлетов, 1900. Гызыларбат районының Хоҗагала обасы.

Досмəммет Эсенаман, 1891. Гаррыгала районының Ак обасы.

Девран Худайназаров. Керки районының Астанабаба обасы.

Дурды Аннаев, 1901. Гызыларбат районының Гарабогаз обасы.

Дурдыгулы Ёвбасар, 1900. Керки районының Дашлык обасы.

Дурды Сапармырат, 1889. Ашгабат районының Гуртлы обасы.

Дурды Херрен, 1904. Гөкдепе районының Акгоңур обасы.

Дурды Ягшымəт, 1896. Тагта районының Октябрь обасы.

Ёлдаш Җуманыязов. Дашховуз районының Бой обасы.

Ёмут Гурдов, 1913. Ашгабат районының Күкүрт заводы посёлогы.

Җайҗы Патҗанов, 1933. Красноводск районының Гызылгая посёлогы.

Җанмəммет Ханмəммедов, 1936. Гаррыгала посёлогы.

Җарчы Бердиев, 1922. Бəхерден районының Бөрме обасы.

Җахангир Алыев, 1902. Чаршаңңы посёлогы.

Җорагулы Җумаев, 1932. Дəнев районының Бойнуузын обасы.

Җора Ширмедов, 1893. Дəнев районының Москва посёлогы.

Җума Алтыев, 1922. Дервезе посёлогының Диңли обасы.

Җумабай Хожамырат, 1881. Чəрҗев районының Октябрь обасы.

Җумагелди Мəммет, 1897—1968. Хоҗамбаз районының Гултак обасы.

Җумагулы Ачыл, 1902. Фарап районының Кырач обасы.

Җумагулы Омар, 1903. Дəнев районының Барагыз-арабачы обасы.

Жумагулы Өде, 1902. Халач районының Пелверт обасы.
Жума Мәмиев, 1918. Йыланлы районының Тәзеёл обасы.
Жуманазар Берди, 1890. Хожамбаз районының Бурдалык обасы.
Жуманазар Сейит, 1878—1966. Хожамбаз районының Гултак обасы.
Жәнек Хожамырат, 1891. Ёлөтен районының Худайбердиев обасы.
Илмырат Пудаков. Гөкдепе посёлогы.
Исахан Келов, 1928. Гәверс районының Маныш обасы.
Ишангулы Нурмырат, 1895. Гәверс районының Әнев обасы.
Ишангулы Рахман, 1905. Хожамбаз районының Бурдалык обасы.
Ишдөвлет Османов, 1935. Чаршаңңы районының Говурдак посёлогы.
Ишмырат Гулангелдиев, 1900—1966. Эсенгулы районының Гарадепе обасы.
Кадыр Омар, 1891. Чаршаңңы районының Хатап обасы.
Кадыр Турдыев, 1907. Керки шәхери.
Какабай Яздурдыев, 1934. Бәхерден районының Келете обасы.
Какажан Пиржанов, 1932. Тельман районының Өкүзяп обасы.
Какалы Оразбердиев, 1935. Кака районының Чәче обасы.
Кака Хүсейин оглы, 1910. Гаррыгала районының Күрүждей обасы.
Керим Османов, 1899. Чәржев шәхери.
Кичи Беки гызы, 1895. Ашгабат районының Көши обасы.
Кулы (Ёлдаш) Аннамырадов, 1894. Байрамалы районының Ялкым обасы.
Кулы ишан Хүммедов. Мары шәхери.
Ләле Чары, 1891. Чаршаңңы посёлогы.
Магтымгулы Халлыев, 1913. Гаррыгала районының Геркез обасы.
Мейдан Мөвлам, 1909. Мары районының Мүжевүрбабасары обасы.
Мерет Келтәев, 1899. Гумдаг посёлогы.
Мирзалы Пуханов, 1897. Газанжык шәхери.
Михаил Игнатьевич Мельниченко, 1898. Гушгы шәхериниң Полтава посёлогы.
Моллавели Өвезов, 1899. Красноводск шәхери.
Моллаөде Худайберди, 1891. Халач районының Эсенмеңли обасы.
Моллапорум Тувак оглы, 1875. Гызыларбат шәхери.
Муса Гараев, 1905. Байрамалы районының «Равнина» совхозы.
Мухамметберди Аман, 1877. Бәхерден районының Мүрче обасы.
Мухаммет Гайыбов, 1938. Ёлөтен районының Куйбышев посёлогы.
Мухамметгулы Байжа, 1886. Мары районының Гандымов обасы.
Мухаммет Дөвлет, 1908. Кака районының Киров обасы.
Мухат Мәти, 1880. Сакар районының Гызан обасы.
Мырат Дурдыгылыжов, 1932. Гызыларбат районының Гоч обасы.
Мыратдурды Мыратгулыев, 1937. Дервезе посёлогы.
Мырат Мерген, 1900. Кака районының Чәче обасы.
Мәмет Мәтжик сопы оглы, 1874. Керки районының Дашлык обасы.
Мәми Аннагурбан оглы, 1889. Гызылетрек районының Акяйла обасы.
Мәми Меңлинепесов, 1906. Гызылетрек районының Шарлавук обасы.
Мәммет Беки, 1881. Түркменгала районының Кемине обасы.
Мәмметгулы Аннамәт, 1890. Сарагт районының Ялавач обасы.
Мәммет Ысмайылов, 1910. Гаррыгала районының Тутлугала обасы.
Мәмметяз Анна, 1896. Йыланлы районының Дүежи обасы.
Мәтгелди Мәми, 1897. Тагта районының Йылгынлы обасы.
Мәти Алыев, 1891. Ленин районының Тәзеоба обасы.
Назар Беренов, 1931. Керки районының Чекир обасы.
Наргылыч Сейидалыев, 1903. Эсенгулы районының Гарадегиш обасы.
Насрылла Худайгулыев, 1924. Тельман районының Томмакяп обасы.
Недир Ашыров. Гумдаг посёлогы.
Нежими Өмүров, 1886. Йыланлы районының Тәзеёл обасы.

Непес Оразберди, 1894. Сарагт районының Ялавач обасы.
Непес Эсен, 1886. Тагта районының Хожакүммет обасы.
Нунна Гөжәев, 1900. Гаррыгала районының Магтымгала обасы.
Нургелди Пудак, 1905. Бәхерден районының Акдепе обасы.
Нурмәмет Худайгулы. Хожамбаз районының Гултак обасы.
Нуры ишан, 1889. Кака посёлогы.
Нуры Мәмметсәхедов. Бәхерден районының Гаравул обасы.
Нуры Розыев. Хожамбаз районының Мекан обасы.
Нуры Худайбердиев, 1912. Мургап районының Гөкдепе обасы.
Нурягды Гурбанныяз, 1891. Бәхерден районының Дурун обасы.
Оразмырат Аннамәммедов, 1914. Мары шәхери.
Оразгелди Айдогды, 1894. Кака районының Арапгала обасы.
Ораз Меңлиев, 1901. Сарагт районының Гараман обасы.
Оразныяз Шасувар, 1901. Гаррыгала районының Гызылымам обасы.
Оразсәхет Мәммедөвез, 1901. Сарагт районының 2-нжи Гараман обасы.
Осман Ашыр, 1901. Гарагум районының «Москва» совхозы.
Отуз Газаков, 1912. Тагта посёлогы.
Очан Мәтгылыч, 1886. Калинин районының Гызылергенек обасы.
Өвез Аннагурбанов. Гөкдепе районының Кележар обасы.
Өвезгелди Кулыев, 1913. Кака районының Атабаев обасы.
Өвезныяз Бекмырат, 1894. Ёлөтен районының 6-нжы Үзүмчилик совхозы.
Өвез Өвезмырат, 1892. Кака районының Күренгала обасы.
Өвлүйәгулы Базаров, 1895. Сакар районының Хожаили обасы.
Өкдүр Шыхыев, 1913. Гаррыгала районының Көнекесир обасы.
Палта Гараев, 1902. Калинин посёлогы.
Петалы Жума, 1892. Хожамбаз районының Бурдалык обасы.
Пима Чагатай, 1894. Бәхерден районының Яражы обасы.
Пиргулы Рахман, 1907—1976. Хожамбаз районының Гултак обасы.
Пиргулы Худайберди, 1926. Хожамбаз районының Гултак обасы.
Пири Гурбанов, 1912. Дарганата посёлогы.
Пири Рахманбердиев, 1900. Саят посёлогы.
Полат Режебов, 1929. Түркменистан ССР-ниң ат газанан мекдеп мугаллымы. Сакар районының Зергер обасы.
Поллы Атабай, 1899. Байрамалы районының Мургап обасы.
Потдук Сөхбет, 1888. Мары районының Пешаналы обасы.
Пудак Ялкап, 1894. Векилбазар районының Молланепес обасы.
Пыгам Байлы, 1906. Дәнев районының Барагыз-эрсары обасы.
Пыхы Таганов. Небитдаг шәхери.
Пәлван Нурмухаммет, 1884. Ёлөтен районының Сандыкгачы посёлогы.
Рахман Гурбанов, 1918. Гарабекевүл районының Сейди обасы.
Рахман Мамуров, 1894. Дәнев посёлогы.
Рахман Сетдик, 1899. Байрамалы районының Галыряп обасы.
Режебалы Амансәхет, 1891. Гөкдепе районының Гошаховдан обасы.
Режеп Аман, 1903. Хожамбаз районының Гаргалы Сурхы обасы.
Режеп Гурбанныязов, 1902. Дашховуз районының Тәзебазар посёлогы.
Режеп Языев. Бәхерден районының «Бәхерден» совхозы.
Рейимбай Чарыев, 1896. Дарганата районының Чандыр обасы.
Ресулгулы Сөхбет, 1894. Чәржев районының Октябрь обасы.
Решит Гурбанов, 1918. Мары районының Мәммедова обасы.
Розгелди Мәммет оглы, 1881. Халач районының Эсенмеңли обасы.
Розыгулы Орунов. Дарганата районының Хожалык обасы.
Розыгулы Таш, 1904. Чаршаңңы районының Хатап обасы.
Розы Жепбаров, 1919. Саят районының Авчы обасы.
Розы Куванов, 1917. Керки шәхери.
Розымырат Таганов, 1936. Чаршаңңы районының Дашрабат обасы.

Розы Пирназар, 1900. Чаршаңңы районының Акгумолум обасы.
Розы Хемраев. Саят посёлогы.
Розы Хошвагт, 1895. Чаршаңңы посёлогы.
Рөвшен Баймырат, 1890. Чәрҗев районының Октябрь обасы.
Рүстем Алты, 1896. Саят районының Авчы обасы.
Сапар Абдыкеримов. Кака районының Говшут обасы.
Сапаргылыч Нурмәт, 1876. Сарагт районының Кичиага обасы.
Сапарлы Бекмырадов, 1900. Байрамалы районының Бахар обасы.
Сапар Оразов, 1934. Ашгабат районының Гөкҗе обасы.
Сапар Таган, 1890. Калинин районының Дышкы обасы.
Сарлы Алтан, 1887. Гөкдепе районының Бабаарап обасы.
Сарыҗа Гылыч, 1886. Газанҗык районының Исгендер станциясы.
Сары Оразгелди, 1902. Красноводск районының Ясга посёлогы.
Сатлык Гайыбов, 1910. Фарап районының Гарамыш обасы.
Сейидалы Әрназаров, 1895. Чаршаңңы районының Мукры посёлогы.
Сейитмәммет Агамәммет, 1891, Гаррыгала районының Нәре обасы.
Солтан Акыев, 1935. Гарабекевүл районының Ашгалы обасы.
Солтан Розы, 1883. Чәрҗев районының Ясыдепе обасы.
Суханберди Гурбанов, 1899. Теҗен районының Гаррычырла обасы.
Сүннет Ныязгулыев, 1903. Дарганата районының Кырач обасы.
Таган Аллагулыев, 1932. Керки районының Хатап обасы.
Таган Өде, 1892. Халач районының Чохпетде обасы.
Тайҗан Солтанов, 1917. Красноводск районының Огланлы обасы.
Танкабай Чәмпиков, 1921. Бекдаш посёлогы.
Тоггамыш Ачыл, 1892. Сакар районының Гуланчы обасы.
Тосы Өвлүйәгулы, 1900. Ёлөтен районының «Гызылбайдак» совхозы.
Төре Аллагулы, 1900. Красноводск шәхери.
Төре Чарыев, 1933. Сарагт посёлогы.
Төре шахыр Җумеш оглы, 1897. Дәнев посёлогы.
Төре Ылгай, 1903. Керки районының Хатап обасы.
Тушы Моммадов. Кака районының Душак посёлогы.
Түйли Отузов, 1927. Тельман районының Пагтачы обасы.
Тылла Аннамырат, 1895. Керки районының Чекир обасы.
Тәч Атаҗанов, 1902. Эсенгулы районының Чалоюк обасы.
Тәчныяз Моллабердиев, 1905. Челекен, Гарагөл посёлогы.
Тәшли Тувак оглы, 1896. Эсенгулы районының Чалоюк обасы.
Уссабег Сейит оглы, 1864. Хоҗамбаз районының Киров обасы.
Үркүли Аннагулыев, 1898. Бәхерден посёлогы.
Хаҗарбиби Непесова, 1901. Красноводск шәхери.
Хаҗы Җелилов, 1927. Гәверс районының Маныш обасы.
Хаҗымухаммет Магтымов. Челекен шәхери.
Хайытбай Халлы, 1891. Дашховуз районының Мехинли обасы.
Хакы Гандым, 1897. Хоҗамбаз районының Бурдалык обасы.
Халлыакга Аманов, 1906. Гызыларбат районының Тутлы обасы.
Халлыберди Ныязлыев, 1930. Җебел посёлогы.
Халлы Гайып, 1890. Хоҗамбаз районының Мекан обасы.
Халлы Хоҗамырат, 1912. Ашгабат районының Гарадамак обасы.
Халмәмет Аман, 1899. Хоҗамбаз посёлогы.
Халназар Гайнаров. Красноводск шәхери.
Халназар Җумагулыев, 1933. Чаршаңңы районының Гараховуз обасы.
Халтәч Пирҗик, 1887. Хоҗамбаз районының Ленин адындакы колхозы.
Хал Худайберен, 1897. Халач районының Чохпетде обасы.
Хан Аразгулы, 1899. Тагта районының Бедиркент обасы.
Хандурды Егенмәммедов, 1912. Ыланлы районының Тәзечитир **обасы.**

Хан Язов. Халач районының Сурх обасы.
Хезрет Ашырбаев. Бәхерден районының Арчман обасы.
Хоҗагелди Пүрли, 1887. Гызыларбат районының Зав обасы.
Хоҗагулы Аллагулы, 1897. Кака районының Күрен обасы.
Хоҗадурды Хангелди, 1894. Гөкдепе районының Ызгант обасы.
Хоҗак Ялкамышов, 1905. Гушгы районының «Гызылбайдак» совхозы.
Хочҗы Җума, 1890. Чәрҗев районының Ясыдепе обасы.
Хошшы Алты, 1903. Хоҗамбаз районының Сурхы обасы.
Худайберди Кабыл, 1893. Хоҗамбаз районының Киров обасы.
Худайберди Нурыев, 1927. Ёлөтен районының Куйбышев обасы.
Худайберди Хал, 1903. Керки районының Гарамәтныяз посёлогы.
Худайгулы Меләев, 1882. Гәверс районының Гәми обасы.
Худайгулы Мухаммедов, 1933. Халач районының Халач обасы.
Худайгулы Мәмметгулыев, 1897. Фарап посёлогы.
Чакан Оразов, 1922. Байрамалы районының Ленин обасы.
Чары Акмухаммет, 1910. Ёлөтен районының Ёкары Сухты обасы.
Чары Анна, 1895. Хоҗамбаз районының Таллымерҗен обасы.
Чары Долыев. Бәхерден районының Нохур обасы.
Чары Италмаз, 1903. Байрамалы районының Азат обасы.
Чары Каран, 1897. Ашгабат районының Гыпҗак обасы.
Чары Насыр, 1897. Фарап районының Кырач обасы.
Чары Өвез, 1901. Тагтабазар районының Чкалов обасы.
Чары Өвезов, 1926. Ёлөтен районының 6-нҗы Үзүмчилик совхозы.
Чөли Гурбанов, 1936. Чаршаңңы районының Боругчы обасы.
Чүри Батыров, 1912. Керки районының Гызылаяк обасы.
Шаҗан Досталы, 1902. Гаррыгала районының Дайна обасы.
Шаммы Мәмметныяз, 1904. Ыланлы районының Арап обасы.
Шаназар Аманов, 1939. Чаршаңңы районының Акгумолам обасы.
Шаназар Мырат, 1909. Гарабекевүл районының Калинин обасы.
Шахыр Шахыров, 1946. Красноводск районының Түвер обасы.
Ширмет Җанмедов, 1901. Дашховуз шәхери.
Шүкүр Нурбердиев, 1903. Гызылетрек районының Гүдүролум обасы.
Шыхымгулы Мырат, 1881—1976. Гызыларбат районының Бендесен обасы.
Шыхы Текәев, 1910. Газанҗык районының Ушак обасы.
Ыляс Гойлы оглы, 1916. Красноводск шәхери.
Ыляс Хыдыргулы оглы, 1876. Эсенгулы посёлогы.
Эке Байраммырадов, 1925. Гаррыгала районының Көнекесир обасы.
Эргеш Ахмедов, 1911. Фарап районының Хоҗакенепси обасы.
Эсен Көмек, 1895. Дашховуз районының Дилевар обасы.
Эсен Оразлы, 1900. Байрамалы районының Мургап обасы.
Эсрап Османов, 1891. Сарагт посёлогы.
Эше Сухан, 1904. Мары районының Акыбай обасы.
Юсупбай Ягшы, 1893. Дәнев районының Исваз обасы.
Юсуп Җанкабулов, 1883. Чаршаңңы районының Көйтен обасы.
Ябан Аннагулы, 1910. Байрамалы районының Үчаҗы посёлогы.
Ябан Аннаныяз, 1908. Халач районының Халач обасы.
Ягмыр Бегенч, 1920. Гызыларбат районының Черкезли обасы.
Ягшымгара Садыков, 1903. Октябрь районының Гызылбайдак обасы.
Ядыгәр Зәкиров, 1895. Чаршаңңы районының Мукры посёлогы.
Язгелди Атабаев, 1937. Ашгабат районының Нарлы обасы.
Язы Худайберди, 1901. Сакар районының Хоҗаннебег обасы.
Ярмәт Аллакул, 1898. Хоҗамбаз районының Кыркөйли обасы.

УЛАНЫЛАН ШЕРТЛИ ГЫСГАЛТМАЛАР

Пейдаланылан эдебиятлара китабың бүтин довамында диңе бир я-да ики гезек салгыланылан болса, онда оларың атлары сөзлүк макалаларында гысгалдылман алынды, шол бир эсере үч ве ондан көп гезек салгыланылан ягдайында шейле эсерлериң ады шертли гысгалтмалар аркалы берилди.

Абдимуратов — Қ. Абдимуратов. Почему так названо? Нукус, «Қаракалпакстан», 1970.

Агаджанов — С. Г. Агаджанов. Новые материалы о происхождении туркмен. — «Известия АН ТССР», серия общественных наук, 1963, № 2.

Агаджанов. Очерки — С. Г. Агаджанов. Очерки истории огузов и туркмен Средней Азии IX—XIII вв. Ашхабад, «Ылым», 1969.

Адыков. Поселение — Қ. Адыков. Қ истории средневековых поселений Мервского оазиса. — «Известия АН ТССР», 1959, № 4.

Адыков. Станции — Қ. А. Адыков. Главные станции на средневековом торговом пути из Серахса в Мерв. — «Советская археология», 1959, № 4.

Азымов — П. Азымов. Түркмен дили (сөз ясайжы гошулмалар). Ашгабат, Түркменокувпеднешир, 1950.

Айдаров — Г. Айдаров. Язык орхонских памятников древнетюркской письменности VIII в. Алма-Ата, «Наука», 1971

Аннанепесов — М. Аннанепесов. Хозяйство туркмен в XVIII—XIX вв. Ашхабад, «Ылым», 1972.

А. Оразов — А. Оразов. О типах скотоводства в Ахале в конце XIX — начале XX в. — Шу китапда: Хозяйственно-культурные традиции народов Средней Азии и Қазахстана. М., «Наука», 1975.

Архив — Русско-туркменские отношения в XVIII—XIX вв. Сборник архивных документов. Ашхабад, Изд.-во АН ТССР, 1963.

Асанбаев — У. Асанбаев, Э. Маанаев. Тарыхый терминдердин орусча-кыргызча сөздүгү (проект.). Фрунзе, «Илим», 1966.

Атагаррыев — Е. Атагаррыев. Түркменистаның гадымы шәхерлери. Ашгабат, «Түркменистан», 1974.

Бабаев — А. Г. Бабаев. Пустыня Қара-Кумы. Ашхабад, Изд.-во АН ТССР, 1963.

Багыев — Х. Багыев. Түркмен дилиниң олам диалекти. Қандидатлык диссертациясының голязмасы. Ашгабат, 1965.

Бартольд. Ислам. — В. В. Бартольд. Статьи из «Энциклопедии ислама». Соч., т. 3. М., «Наука», 1965.

Бартольд. История — В. В. Бартольд. История культурной жизни Туркестана. Соч., т. II, ч. I. М. ИВЛ, 1963.

Бартольд. Орошение — В. В. Бартольд. Қ истории орошения Туркестана (чап эдилен йылы гөркезилмәндир),

Бартольд. Очерк — В. В. Бартольд. Очерк истории туркменского народа. Туркмения, т. 2. Л., 1929, Изд.-во АН СССР.

Бахтиаров — Х. Бахтиаров. Туркменские предания о древних крепостях в Қаахкинском районе. — «Туркменоведение», 1928, № 9.

Бердиев — О. Бердыев. Древние земледельцы Южного Туркменистана. Ашхабад, «Ылым», 1969.

Боровков — А. Қ. Боровков. Лексика среднеазиатского тефсира XII—XIII вв. М., ИВЛ, 1963.

БСЭ — Большая Советская энциклопедия, II издание.

Будагов—Л. З. Будагов. Сравнительный словарь турецко-татарских наречий, т. 1—2. Спб., 1869, 1871.

Вейисов — Қ. Вейисов. Солтансанжар ве Зымекан. — «Түркменистаның халк магарыфы», 1971, № 5.

Винников — Я. Р. Винников. Родоплеменной и этнический состав населения Чарджоуской области Туркменской ССР и его расселение. — Труды Института истории, археологии и этнографии, т. VI, серия этнографическая. Ашхабад, Изд.-во АН ТССР, 1962.

Виноградов — А. В. Виноградов. Тысячелетия, погребенные пустыней. М., «Просвещение», 1966.

ГФ — ТССР ЫА-ның Магтымгулы адындакы Дил ве эдебият институтының голязмалар фонды.

Гылыжов — А. Гылыжов. Челекен. Ашгабат, «Түркменистан», 1966.

Гыясуллугат — Мухаммет Гыяседдин. Гыясуллугат. Қокант, 1242-нжи хижри йылында парс дилинде язылан голязма.

Джикиев. Очерк — А. Джикиев. Очерк этнической истории и формирования населения Южного Туркменистана. Ашхабад, «Ылым», 1977.

Дөвлетов — Дж. Давлетов, А. Ильясов. Присоединение Туркмении к России. Ашхабад, «Ылым», 1972.

ДТС — Древнетюркский словарь. Л., «Наука», 1969.

Ериң дили — С. Атаныязов. Ериң дили. Ашгабат, «Түркменистан», 1971.

Жикиев — Ата Джикиев. Этнографический очерк населения Юго-Восточного Туркменистана. Ашхабад, «Ылым», 1972.

*Кармышев*а — Б. Х. Қармышева. Очерки этнической истории южных районов Таджикистана и Узбекистана. М., «Наука», 1976.

Карпов. Родословная—Г. И. Қарпов. Родословная туркмен. — «Туркменоведение», 1929, № 1.

Карпов. ТТ. — Г. И. Қарпов. Туркмения и туркмены (историко-этнографический очерк). — «Туркменоведение», 1929, № 10—11.

Кашгары — М. Қошгарий. Девону луготит турк. т. I—III. Тошкент, «Фан», 1960, 1961, 1963.

Климович — Л. И. Климович. Ислам. М., Изд.-во АН СССР, 1962.

Коган — Ш. И. Қоган, В. А. Қошкалда. Озера Туркменской ССР. Ашхабад, 1960.

Койчубаев — Е. Қойчубаев. Қраткий толковый словарь топонимов Қазахстана. Алма-Ата, «Наука», 1974.

Конкашпаев — Г. Қ. Қонкашпаев. Словарь казахских географических названий. Алма-Ата, Изд.-во АН Қаз. ССР, 1963.

Кононов. Родословная — А. Н. Қононов. Родословная туркмен. Сочинение Абу-л-Гази хана Хивинского. М. — Л., Изд.-во АН СССР, 1958.

Кораев — С. Қораев. Географик номлар маъносини биласизми? (топонимик лугат). Тошкент, «Узбекистон», 1970.

Курбанов — С. Атаниязов, О. Р. Қурбанов. Топонимия зоны Қаракумского канала I и II очередей. — «Известия АН ТССР». Серия обществ. наук, 1976, № 3.

Лессар — П. М. Лессар. Юго-Западная Туркмения (земли сарыков и салоров). Спб., 1885.

Магтымгулы — Магтымгулы. Сайланан эсерлер, т. 1—2. Ашгабат, ТССР ЫА-ның нешириты, 1959.

Маллицкий — Н. Г. Маллицкий. О некоторых географических терминах, имеющих отношение к Средней Азии. — «Известия ВГО», т. 77, вып. 5, 1945.

Массон — В. М. Массон. Страна тысячи городов. М., «Наука», 1966.

Миллер — Б. В. Миллер. Персидско-русский словарь. М., Гос. изд-во иностранных и национальных словарей, 1960.

МИТТ — Материалы по истории туркмен и Туркмении, т. 1. М. — Л., Изд.-во АН СССР, 1939; т. 2. М. — Л., Изд.-во АН СССР, 1938.

Молланепес — Молланепес. Лирика. Ашгабат, Түркмендөвлетнешир, 1955.

Мурзаевлер — Э. и В. Мурзаевы. Словарь местных географических терминов. М., Географгиз, 1959.

Мурзаев. ОТ — Э. М. Мурзаев. Очерки топонимики. М., «Мысль», 1974.

Мурзаев. СА — Э. М. Мурзаев. Средняя Азия. Физико-географический очерк. М., Географгиз, 1957.

Мурзаев. Туркмен — Э. М. Мурзаев. К географической терминологии туркмен. — «Известия ВГО», т. 71, вып. 6, 1939.

Мухаммедова — З. Б. Мухаммедова. О некоторых гидронимах Западной Туркмении. — Шу китапда: Структура и история тюркских языков. М., «Наука», 1971.

Назаров — Н. О. Назаров. Удивительные вулканы. Ашхабад, Туркмениздат, 1964.

Налог — И. М. Дьяконов. М. М. Дьяконов, В. А. Лившиц, М. Е. Массон. Налоговые парфянские документы II в. до н. э. из Нисы. — «Материалы ЮТАКЭ», вып. 2. М. — Л., Изд.-во АН СССР, 1951.

Никонов — В. А. Никонов. Краткий топонимический словарь. М., «Мысль», 1966.

Оразов — О. Оразов. Археологические и архитектурные памятники Серахского оазиса. Ашхабад, «Ылым», 1973.

Ороним — Словарь названий орографических объектов СССР. М., «Недра», 1976.

Поляков — С. П. Поляков. Этническая история Северо-Западной Туркмении в средние века. М., Изд.-во Моск. ун-та, 1973.

Померанцев — П. П. Померанцев. Географические названия Туркмении. — «Информационное письмо Управления Гидрометслужбы ТССР», 1958, № 3—4.

Поцелуевский — А. П. Поцелуевский. Племя нохурли. — «Туркменоведение», 1931, № 5—6.

Пугаченкова — Г. А. Пугаченкова. Пути развития архитектуры Южного Туркменистана поры рабовладения и феодализма. — «Труды ЮТАКЭ», т. 6. М., Изд.-во АН СССР, 1958.

Радлов — В. В. Радлов. Опыт словаря тюркских наречий, т. 1—4. Спб., 1893—1911.

Росляков — А. А. Росляков. Мелкие археологические памятники окрестностей Ашхабада. — Труды ЮТАКЭ, т. 5. Ашхабад, Изд.-во АН ТССР, 1955.

Савина — В. И. Савина. Словарь географических терминов и других слов, формирующих топонимию Ирана. М., «Наука», 1971.

Сарианиди — В. И. Сарианиди, Г. А. Кошеленко. За барханами — прошлое. М., «Наука», 1966.

Сейди — Сейди. Сайланан эсерлер. Ашгабат, Түркмендөвлетнешир, 1959.

Сергеев — И. Сергеев. Тайна географических названий. М., «Детгиз», 1963.

ТАЯ — Түркменистаның архитектура ядыгәрликлери. Л., Гурлушыкнешир, 1974.

ТДС — Түркмен дилиниң сөзлүги. Ашгабат, ТССР ЫА-ның неширяты, 1962.

ТРС — Туркменско-русский словарь. М., «Советская энциклопедия», 1968.

ТССР тарыхы — Түркменистан ССР-ниң тарыхы, т. 1—2. Ашгабат, ТССР ЫА-ның неширяты, 1959—1960.

ТСЭ — Түркмен Совет энциклопедиясы, 1 т. Ашгабат, 1974; 2 т. Ашгабат, 1979.

«ТЯ» — «Түркменистаның ядыгәрликлери» журналы.

Фарханг — Фарганги забони точики, 1—2 томлар. М., «Советская энциклопедия», 1969.

Ферхенг —

دکتر لطف آله مفخم پایان . فرهنگ آبادیهای
ایران . بخش اول . مشهد ، ۱۳۳۹

Хасанов — Х. Хасанов. Урта Осиё жой номлари тарихидан. Тошкент, «Фан», 1965.

Худайбергенов — Җ. Худайбергенов. Түркмен дилиниң емрели диалекти. Ашгабат, «Ылым», 1977.

Юсупов — Х. Юсупов. Археологические работы в предгорьях Северо-Западного Копетдага и между Сарыкамышем и Кизыл-Арватом. — Шу китапда: Каракумские древности, вып. 4. Ашхабад, «Ылым», 1972.

Юсупов, 1975 — Х. Юсупов. Приузбойские племена XIV—XV вв. Ашхабад, «Ылым», 1975.

Vambery — H. Vambery. Die geographishe Nomenklatur Zentralasiens. Pettermans Mitteilungen. Band. 37. Gotha, 1891.

Sümer — Prof. Dr. Faruk Sümer. Oguzlar (türkmenler). Tarihlari — boj teskylati — destanlari. Ankara, 1972.

МАЗМУНЫ

СӨЗБАШЫ 5
СӨЗЛҮГИҢ ГУРЛУШЫ ХАКЫНДА 15
СӨЗЛҮК 19
ГОШМАЧА 337
1. ДОГАНЛЫК РЕСПУБЛИКАЛАРДА ЯШАЯН ТҮРКМЕНЛЕР БИЛЕН БАГЛАНЫШЫКЛЫ ДӨРӘН ГЕОГРАФИК АТЛАР 337
2. МАГЛУМАТ БЕРЕН АДАМЛАРЫҢ СПИСОГЫ . 353
УЛАНЫЛАН ШЕРТЛИ ГЫСГАЛТМАЛАР . . . 360

В словаре объясняется смысл около 7000 географических названий Туркменистана и прослеживается их происхождение.

Словарь предназначен для филологов, историков, географов, работников почты, телеграфа, прессы, учителей и учащихся, а также для широкого круга читателей.

СОЛТАНША АТАНИЯЗОВ

Толковый словарь географических названий Туркменистана

На туркменском языке
Издательство «Ылым»

Түркменистан ССР Ылымлар академиясының
Редакцион-неширят советиниң карары
боюнча чап эдилйәр

Редакторлар: *Г. Непесов, А. Гелдимырадов*
Тех. редактор *Г. Артыкова*
Корректор *М. Атаныязова*

ИБ № 254

Йыгнамага берилди 25/IV-1980 й. Чап этмәге ругсат эдилди 21/X-1980 й. Форматы 60×84 1/16. Кагыз № 2. Чап листи 22,75. Физ.-чап листи 22,75. Учёт-нешир листи 31,8. Нешир № 43. Заказ № 2104. Тиражы 7000. Бахасы 3 м. 50 к.

«Ылым» неширяты, Ашгабат, 744000,
Энгельс көчеси. 6.
ТССР ЫА-ның чапханасы, Ашгабат, 744012,
Совет серхетчилери көчеси, 92-а.